PLAVA BIBLIOTEKA

Urednički odbor
BOGDAN LEKIĆ, BOŽIDAR BOJOVIĆ, TONKA ŽUPANČIĆ (Arhiv)
LEO MATES, DRAGOVAN ŠEPIĆ (Globus)

JUGOSLAVENSKE VLADE U IZBJEGLIŠTVU 1941-1943

Dokumenti

Priredio
BOGDAN KRIZMAN

ARHIV JUGOSLAVIJE
GLOBUS / ZAGREB

© 1981. Arhiv Jugoslavije, Beograd
Globus, Zagreb

Urednici
ŽIVOJIN SPASIĆ
ANA BULJAN

Uvodna napomena

Prvi poticaj za sustavno izdavanje građe iz Arhiva Jugoslavije dala je dr Sida Marjanović, direktor tog arhiva, koji je prava riznica dokumenata iz naše novije i najnovije povijesti. U Arhivu je bila formirana tročlana komisija u sastavu: prof. dr Rade Petrović, prof. dr Todor Stojkov i priređivač ove knjige dokumenata jugoslavenskih vlada u izbjeglištvu, radi izrade elaborata o potrebi i planu izdavanja ahrivske građe. Pošto je komisija izradila nacrt elaborata, on je bio podvrgnut provjeri šireg skupa stručnjaka i na kraju definitivno prihvaćen.

Komisija je kao jedan od prvih zadataka predvidjela izdavanje svih zapisnika sjednica jugoslavenskih vlada u izbjeglištvu: od one Dušana T. Simovića do »likvidacione« dr Ivana Šubašića. Međutim, pri prikupljanju utvrdilo se da, na žalost, ne raspolažemo kompletnim zapisnicima vlada, nego samo dijelom. Naime, iz literature je danas razvidno da je u vremenskom rasponu od 1941. do 1945. god. bilo više sjednica vlade nego što je sačuvano zapisnika. Osim toga, i niz u nas sačuvanih i raspoloživih zapisnika (na primjer vlade I. Šubašića) sadrži historijki nevažne pojedinosti administrativne ili financijske prirode, od kojih ne bi bilo nikakve koristi za naše čitatelje. Zapisnici prve izbjegličke vlade (D. T. Simovića) sačuvani su u konceptima ministra Save N. Kosanovića, zapisničara i najmlađeg člana Simovićeve »pučističke« vlade, konceptima koji su pisani u brzini, nervoznom rukom, mjestimice isprekidano, s mnogo skraćenica. Ostali zapisnici kojima danas raspolažemo sačuvani su samo u prijepisu.

Već samo prikupljanje i evidentiranje vladinih zapisnika izazvalo je teškoće jer se arhivska građa kraljevskih izbjegličkih vlada ne nalazi samo u Arhivu Jugoslavije, iako se tamo nalazi njezin najveći dio (»Emigrantska vlada kraljevine Jugoslavije – London [1941–1945]«, 165 fascikla). Osim u Arhivu Jugoslavije (u zbirci ga citiramo skraćeno: AJ) građa se čuva još u dvije arhivske ustanove u Beogradu: u Arhivu Vojnoistorijskog

instituta JNA i Arhivu Saveznog sekretarijata za vanjske poslove. U prvom (citirat ćemo ga ubuduće: A-VII) nalazi se građa pretežno vojnog sadržaja (Vojni kabinet), dok je u drugom (citirat ćemo ga skraćeno: A-SSVP) građa samog ministarstva vanjskih poslova izbjegličke vlade ili njezinih diplomatsko-konzularnih predstavništava.

Kad smo prikupili sve dostupne zapisnike sjednica kraljevskih vlada u zadanom vremenskom rasponu (od 27. III 1941. do dolaska članova Šubašićeve vlade u Beograd početkom 1945. god.) morali smo promijeniti plan i proširiti zadatak, tj. uz već prikupljene zapisnike sjednica vlade prikupiti i sve iole relevantnije dokumente, svu arhivsku građu izbjegličkih vlada koja će današnjem čitatelju približiti vladinu djelatnost u izbjeglištvu. Zadatak nije bio sasvim lak, ali je bio olakšan time što su neke predradnje već bile izvršene i što su i sami zapisnici vladinih sjednica bili dijelom poznati iz literature. O podjeli posla dogovorili smo se tako da je potpisanom B. K. bio povjeren zaatak prikupljanja i odabiranja arhivske građe za prvu knjigu, o djelovanju i akciji Simovićeve vlade i prve vlade Slobodana Jovanovića, dok je B. Petranović preuzeo na sebe skupljanje i odabir građe za drugu knjigu o djelatnosti preostalih izbjegličkih vlada: druge vlade Sl. Jovanovića, vlade Miloša Trifunovića, Božidara Purića i Ivana Šubašića. Pristupili smo poslu i to je, eto, sad ostvareno u dvije opsežne i lijepo opremljene knjige građe o jugoslavenskim vladama u izbjeglištvu, za što velika zasluga – pored Arhiva Jugoslavije – pripada zagrebačkom izdavačkom poduzeću »Globus« i njegovom direktoru Tomislavu Pušeku koji je od prvoga dana rada na zbirci pokazivao primjerno zanimanje i razumijevanje za naš pothvat.

Sâm heuristički dio posla bio je – kažem – ponešto olakšan jer se u literaturi pisalo o zapisnicima ili su se, čak, reproducirali (Vladislav Stakić, Radoje L. Knežević, Kosta St. Pavlović, Ferdo Čulinović i potpisani), a raspolagao sam dijelom građe kao plodom istraživanja kolega (Petranovića i Dušana Bibera) koja vremenski nije pokrivala »njihovo« razdoblje ili problematiku, no trebalo je na tri mjesta prolistati mnoštvo dokumenata i »kopati« u mnogim kutijama i fasciklima pri čemu mi je pomagala i mnogo pomogla kolegica Tonka Župančić, arhivist Arhiva Jugoslavije. Prikupivši mnoštvo dokumenata, pristupili smo odabiru: izdvajali smo sve što nije moglo ući iz ovog ili onog razloga i na kraju je kompozicija bila okončana i danas je na čitatelju da ocijeni. Priređivač je zbog opsega bio prisiljen skraćivati ili izostavljati bilješke, a upućivao je na literaturu samo ondje gdje mu se činilo nužnim.

U uvodu je nastojao naznačiti temeljne linije djelovanja Simovićeve vlade i prve vlade Slobodana Jovanovića da bi, zatim, čitatelj mogao bolje pratiti nizanje dokumenata.

Osjećam potrebu da na kraju puta i na ovom mjestu izrazim osobnu zahvalnost šefovima arhivskih ustanova – izvorišta dokumenata koje sadrži ova zbirka: dr Sidi Marjanović, general-potpukovniku Fabijanu Trgu i Žiki Aniću, te njihovim brojnim suradnicima, direktoru Tomislavu Pušeku, kolegama i recenzentima.

Zagreb, srpnja 1981.

B. K.

Uvod

Kao reakcija na potpisivanje instrumenata o pristupu Jugoslavije Trojnom paktu (Beč, dvorac Belvedere, 25. III 1941) uslijedio je u noći 26/27. III državni udar grupe (mahom) avijatičkih oficira okupljenih oko komandanta avijacije gen. Dušana T. Simovića odnosno, točnije, njegova pomoćnika gen. Borivoja Mirkovića. Pučisti su – smišljeno vođeni iz kabineta komandanta u zgradi Komande avijacije u Zemunu od Bore Mirkovića – srušili vladu Dragiše Cvetkovića pohapsivši sve njene ministre koji se te noći zatekoše u Beogradu, svrgnuli Namjesništvo i proglasili punoljetnim kralja Petra II.[1] U rano jutro 27. III između 5 i 7 sati pučisti su doveli, dakako, na vlast i novu garnituru: koncentracionu vladu pod predsjedništvom samog Simovića koji se pojavio na sceni kad je već sve bilo više ili manje gotovo.[2]

Ta Simovićeva vlada po svom personalnom sastavu bila je prilično šarolika. Sâm njen predsjednik bio je politički neobojen i naivan, a samouvjeren i vrlo ambiciozan, pa je već na samom početku pokazao želju da u svojim rukama prikupi što više vlasti (uz predsjedništvo vlade uzeo je i položaj načelnika glavnog generalštaba, odnosno – od 6. IV dalje – načelnika Vrhovne komande). Za mjesto prvog potpredsjednika bio je predviđen dr Vladko Maček, potpredsjednik netom oborene Cvetkovićeve vlade proglašene »izdajničkom«, koji se te noći nije nalazio u Beogradu. Njemu su uz bok – kao neku protutežu u svojstvu drugog potpredsjednika – stavili Slobodana Jovanovića, politički neobojenog predsjednika *Srpskoga kulturnog kluba,* nesumnjivog autoriteta kao stručnjaka ustavnog prava i poznatog pisca čitkih studija iz parlamentarne historije Srbije XIX stoljeća. Na sastanku predstavnika građanskih političkih stranaka ranog jutra 27. III dovedenih da sastave novu vladu, gen. Simović – od okupljenih stranačkih prvaka jednoglasno predložen za predsjednika vlade – odmah je odredio

---

[1] Vođa pučista gen. Borivoje Mirković bio je bez sumnje bodren, potican sa strane britanskih predstavnika u Beogradu i u dosluhu s njima, jer je V. Britaniji u to vrijeme najviše odgovaralo da i Jugoslavija uđe u rat protiv Osovine. I SSSR-u je, čini se, odgovarao tada što veći angažman Njemačke na Balkanu u obračunu s V. Britanijom.

[2] Vrlo zanimljivo tumačenje 27. marta i zbivanja u vezi s njim dao je Jovan Marjanović u Uvodu knjige: *Draža Mihailović između Britanaca i Nemaca,* knjiga I, Britanski štićenik, Zagreb–Beograd 1979.

Opš. Ferdo Čulinović, *Dvadeset sedmi mart,* Zagreb 1965.

Simovićev adutant kapetan Dragiša N. Ristić, u knjizi pod bombastičnim naslovom: *Yugoslavia's Revolution of 1941* (1966), dao je svoje viđenje 27. marta.

– što su prisutni hoćeš-nećeš smjesta prihvatili – da resor ministarstva vojske ima preuzeti njegov klasni drug gen. Bogoljub Ilić, a onaj unutrašnjih poslova – resor politički izvanredno privlačiv – njegov stari znanac i prijatelj, nekadašnji crnorukac dr Srgjan Budisavljević, koji je u znak protesta povodom predstojećeg pristupa Trojnom paktu bio dao ostavku kao član Cvetković-Mačekove vlade uoči samog potpisivanja u Beču a bio je jedan od sasvim rijetkih građanskih političara upućenih u Simovićevu (Mirkovićevu) zavjeru. Oko pitanja: tko će u novoj vladi zauzeti položaj ministra vanjskih poslova nije među okupljenim građanskim političarima bilo sloge. Predstavnik *Saveza zemljoradnika* (SZ) temperamentno ratoborni M. Tupanjanin (koji je na sastanak bio došao u pidžami!) predlagao je zdušno poslanika u Moskvi i predsjednika stranke dra Milana Gavrilovića (kojemu je i Simović bio vrlo sklon), ali je prevladalo mišljenje da je politički taktičnije prema Berlinu i Rimu da taj resor povjere radikalu dru Momčilu Ninčiću, poznatom po nekadašnjim dobrim vezama s Benitom Mussolinijem i dobro viđenim u njemačkom poslanstvu u Beogradu. Simović je namjeravao da – osim Mačeka – prizna *Hrvatskoj seljačkoj stranci* (HSS) još samo dva mjesta u vladi[3] a druga bi dva preuzeli Hrvati iz *Samostalne demokratske stranke* (dr Hinko Krizman i – čini mi se – dr Ljubo Leontić koji su u tu svrhu i doputovali u Beograd), ali je na kraju na sastanku odlučeno da sva četiri ministra radićevca iz prethodne vlade (dr Juraj Šutej, dr Josip Torbar, dr Ivan Andres i dr Bariša Smoljan) zadrže svoja mjesta (Šutej resor financija; Torbar pošta i telegrafa; Andres trgovine i industrije; Smoljan bez portfelja). Podjela ostalih mjesta protekla je relativno glatko: *Demokratska stranka* (DS) dobila je resore socijalne politike i pravde (Milan Grol i dr Boža Marković); *Narodna radikalna stranka* (NRS) osim ministarstva vanjskih poslova i resor prosvjete (Miša Trifunović); *Samostalna demokratska stranka* (SDS) resor snabdijevanja i ishrane (Sava N. Kosanović); *Savez zemljoradnika* resor poljoprivrede (dr Branko Čubrilović koji je zajedno s Budisavljevićem bio dao ostavku u Cvetkovićevoj vladi); *Jugoslavenska nacionalna stranka* (JNS) resor saobraćaja (Bogoljub Jevtić), a *Jugoslavenska radikalna zajednica* ili, bolje, *Jugoslovenska muslimanska organizacija* odnosno *Slovenska ljudska stranka* (JRZ odnosno JMO i SLS) resor šuma i ruda i resor građevina (Džafer Kulenović i Fran Kulovec). Ministri bez portfelja osim B. Smoljana (HSS) postali su: Jovan Banjanin (JNS), Miha Krek (SLS), M. Gavrilović (SZ) i Crnogorac Marko Daković, poznati zagovornik bezuvjetnog ujedinjenja Crne Gore sa Srbijom 1918. godine (tzv. »bjelaš«), politički neopredijeljen. Prema tome: Simović je u svoju pučističku vladu preuzeo iz prethodne Cvetković-Mačekove vlade – srušenu državnim udarom – sedam njenih članova!

Već na prvim sjednicama vlade (27. III održane su dvije) osjetila se nesloga u njenim redovima. U diskusijama su se pojavile dvije struje sve oštrije suprotstavljene: ratoborna i »ona druga«. Na jednoj strani stajao je Simović koga su od početka podržavali Ilić, Budisavljević, Čubrilović, Kosanović; na drugoj, umjerenoj strani, šef diplomacije Ninčić s Kulovcem, Krekom, Grolom, Jovanovićem i Hrvatima ministrima kojima se 4. IV uju-

[3] Dragiša N. Ristić (nav. djelo, str. 110) navodi da je Simović, u raspravi pri sastavljanju nove vlade, predložio da dva radićevska ministra skinu s liste.

tro pridružio u Beogradu i Vladko Maček. Ta razilaženja u vladi rasla su iz dana u dan i kriza je dosegla vrhunac na užoj ministarskoj konferenciji održnoj 5. IV uoči njemačkog napada. Na njoj su Maček i Kulovec na jednoj, a Simović na drugoj strani jasno formulirali svoje stavove. Maček i Kulovec zastupali su – prema svjedočanstvu jednoga krunskog svjedoka[4] – isto gledište koje su zastupali i u Cvetkovićevoj vladi, tj. da pošto-poto treba izbjeći rat. Maček, navodno, nije pokazivao nikakve simpatije za Osovinu, ali je smatrao da učešće Jugoslavije nema nikakva smisla jer se ne može promijeniti njegov ishod, nego može samo navući veliku nesreću. Bio je spreman na sve ustupke Nijemcima, čak i napuštanje njemačkih snaga preko jugoslavenskog teritorija; samo ako bi nas napali, trebalo je primiti s njima borbu. Simović je, naprotiv, zastupao gledište da se Nijemci ne smiju pustiti da uđu u Solun i tako presijeku vezu između nas i Grka. Prema tome, Jugoslavija im se mora oduprijeti dok još ima izgleda za neki ozbiljniji otpor, a to je prije ulaska Nijemaca u Solun. Razlike u stavovima bile su tako velike da su neki članovi konferencije predviđali mogućnost raspada vlade pri nastavku sastanka zakazanom za 6. IV prije podne.

Već na samom startu 27. III Simović se poslužio trikom: proklamaciju kralja Petra o preuzimanju kraljevske vlasti, ostavci Namjesništva s knezom Pavlom na čelu i povjeravanju mandata za sastav vlade armijskom generalu Dušanu T. Simoviću nije na beogradskom radiju čitao sâm kralj, nego neki mladi oficir kojemu je glas bio sličan kraljevom. Kralj se u to vrijeme nalazio na Dedinju; izoliran i neobaviješten o zbivanjima u gradu slušao je iznenađen na radiju glas svoga dvojnika.[5] Osim toga, niti je bilo točno da je kralj »odlučio da u svoje ruke uzme kraljevsku vlast«, niti da su »namjesnici sami podnijeli ostavku«, a niti da je kralj »povjerio mandat za sastav vlade D. Simoviću«. Sve to uslijedio je naknadno: knez je tek predvečer stigao iz Zagreba u pratnji bana I. Šubašića oko 19 sati i u zgradi Glavnog generalštaba potpisao ostavku Namjesništva zajedno s drugom dvojicom namjesnika (R. Stankovićem i I. Perovićem); kralj je pred Simovićem potpisao ukaz o vladi u noći (oko 22 sata).[6]

Simovićeva vlada odmah se suočila s velikim teškoćama unutrašnje, a još većima vanjskopolitičke prirode. Svjesna ranjivosti položaja pokušala je brzo dobiti zaštitu Sovjetskog Saveza nudeći Moskvi zaključenje ugovora o savezu i uzajamnoj pomoći – to je bila jedna od glavnih, komunističkih parola na veličanstvenim manifestacijama po ulicama Beograda 27. III prije podne – no na kraju je u noći 5/6. IV bio u Moskvi zaključen i potpisan samo ugovor o prijateljstvu i nenapadanju od kojega nije bilo nikakve praktične koristi.[7] Simović je sa svoje strane pokušao zaplašiti Talijane pozvavši na razgovor 29. III talijanskog poslanika u Beogradu F. G. Mame-

---

[4] Slobodan Jovanović, *Zapisi o problemima i ljudima 1941–1944,* London 1976, str. 12.

[5] *A King's Heritage, The Memoirs of King Peter II of Yugoslavia,* London 1955, str. 68–96.

[6] Neil Balfour and Sally Mackay, *Paul of Yugoslavia, Britain's Maligned Friend,* London 1980, poglavlje o državnom udaru, str. 243 i dalje.

[7] Pojedinosti o redigiranju teksta ugovora: J. B. Hoptner, *Yugoslavia in Crisis 1934–1941,* New York and London 1962, str. 276. i dalje; u prijevodu: *Jugoslavija u krizi 1934–1941,* Rijeka 1972, str. 267. i dalje.

lija.[8] Tom je prilikom zaprijetio da bi Jugoslavija – ako Nijemci napadnu zonu Soluna – bila prisiljena da zakorači u Albaniju, pa da jugoslavenska strana stoga traži posredovanje (medijaciju) Ducea. Vlada je spremna – govorio je on – da u tu svrhu pošalje u Rim potpredsjednika vlade S. Jovanovića i ministra vanjskih poslova M. Ninčića, »dobro poznatog po Nettunskim konvencijama«.[9] Rim je brzopleto odgovorio »da«, ali je još brže opozvao svoj pristanak. S druge strane, Simović je na brzinu pristao da britanski ministar vanjskih poslova Anthony Eden – koji se u to vrijeme neprekidno muvao po Sredozemlju (Turska, Malta, Egipat, Grčka) – dođe na razgovore u Beograd,[10] ali je zatim – poučen od Ninčića ili Jevtića kako bi dolazak šefa britanske diplomacije u tom trenutku bio pravi izazov za Berlin – stornirao svoj pristanak i suglasio se da dođe samo šef imperijalnog štaba gen. Sir John Dill, ali – u civilu![11] U razgovorima s Dillom 1. IV Simović je rekao da neće potpisivati nikakav vojni sporazum s britanskom stranom jer bi to izazvalo političku krizu u Jugoslaviji. Jugoslavija neće ništa poduzeti što bi moglo izazvati njemački napad, no pristaje na razgovore s britanskim i grčkim predstavnicima, s tim da jugoslavenska strana ne preuzima nikakve obaveze. Dva dana kasnije sastali su se u jednom pograničnom mjestu blizu Bitolja gen. Miloje Janković, britanski general Wilson i grčki Papagos. Međutim, Wilson i Papagos ubrzo su se morali uvjeriti da Simović kao šef generalštaba nema pojma o slabosti anglo-grčkih snaga, a da računa kako je mnogo veća vatrena moć nego što je zapravo bila. Uz to, utvrdili su da je ovlastio Jankovića da razgovara samo o planovima obrane Soluna i ni o čemu drugom. Zato su se rastali bez rezultata dogovorivši se da će se ponovno sastati kasnije, u Ateni. Da bi već na samom početku svoje političke karijere bjelodano dokazao svoju političku naivnost, gen. Simović je 4. IV zatražio od britanskog poslanika u Beogradu Sir Ronalda Iana Campbella[12] da britanska vlada vrati Stojadinovića iz internacije, ako ne u Beograd, a ono bar u Atenu. Uvjeravao je Campbella da M. Stojadinović nije nipošto opasan; da je samo provodio politiku kneza Pavla, politiku približavanja Njemačkoj i Italiji; da je površan i da ga lako može kontrolirati; Simović mu je prijatelj i bit će odgovoran za nj; ne želi da iz Stojadinovića stvaraju mučenika a mogao bi, čak, biti koristan za veze s Njemačkom!

Ninčić se sa svoje strane trudio da u vladi djeluje pomiriteljno i da nekako udobrovolji Berlin i Rim. Otišao je u tome tako daleko da je 30. III primio (Jugoslaviji sklona) njemačkog poslanika V. von Heerena[13] i saopćio mu da može u ime vlade izjaviti kako sadašnja kraljevska vlada ostaje vjerna principu poštovanja zaključenih međudržavnih ugovora kojima pripada i Protokol, potpisan u Beču 25. III; da će najodlučnije nasto-

[8] Opš. o tom pokušaju medijacije: Alfredo B r e c c i a, *Jugoslavia 1939–1941, Diplomazia della neutralità*, Milano 1978, str. 626. i dalje.

[9] To su bile jugoslavensko-talijanske konvencije, potpisane u Nettunu u srpnju 1925, a sadržavale su vrlo nepovoljne odredbe za jugoslavensku stranu.

[10] Opš. o tome: *The Eden Memoirs, The Reckoning*, London 1965, str. 230. i dalje.

[11] Kosta St. P a v l o v i ć, Srpski političari prema britanskim dokumentima, Jugoslovensko-britanski odnosi 1941–1945, *Savremenik*, god. 26, broj 10, str. 22 i dalje.

[12] K. St. P a v l o w i t c h, Yugoslav-British Relations 1939–1941. as Seen from Britihs Sources, *East European Quarterly*, Vol. XII, No. 3, pp. 334–335.

[13] Ilija Jukić, *The Fall of Yugoslavia*, New York and London 1974, str. 62 i dalje.

jati da je ne uvuku u sadašnji sukob i da će glavnu brigu posvetiti održavanju dobrih i prijateljskih odnosa sa susjednim Reichom i Italijom. Kraljevska se vlada posebno zanima – govorio je on – za način primjene spomenutog protokola, pri čemu vodi računa o čuvanju svih bitnih jugoslavenskih državnih i narodnih interesa pri toj primjeni. Ninčić je dalje rekao poslaniku kako se raduje što je postigao svoj prvi osobni cilj, naime priznanje pristupa Trojnom paktu sa strane nove (»pučističke«!) vlade. Treba dobiti još nešto vremena; tada će vlada moći mnogo bolje osigurati trajanje i pouzdanost započete politike istinskog prijateljstva nego što je to stara vlada ikada mogla. Heeren je odvratio Ninčiću da njegovu izjavu može uzeti samo na znanje i zamolio ga za objašnjenje kako se ta izjava može dovesti u sklad s izjavama predsjednika vlade talijanskom poslaniku prethodnog dana. Ninčić, koji – po Heerenovu mišljenju – nije o tome imao pojma, vidljivo se prestrašio i uvjeravao poslanika da general Simović nije nikako govorio u ime vlade.

S tom izjavom o poštovanju preuzetih obaveza bio je, dakako, upoznat i Mameli, a nešto kasnije je Ninčić poslao svima jugoslavenskim diplomatskim predstavništvima u inozemstvu cirkularnu brzojavku[14] kojom javlja kako je obavijestio njemačkog i talijanskog poslanika u Beogradu da je kraljevska vlada ostala vjerna načelu poštovanja postojećih međunarodnih ugovora i, prema tome, Bečkog sporazuma od 25. III; da je njena glavna briga da održi politiku dobrih i prijateljskih odnosa s Njemačkom i Italijom i da će poduzeti najodlučnije korake da ne bude uvučena u sukob.

Množili su se glasovi o pripremanju napada na Jugoslaviju (iz Budimpešte, Rima i Berlina), ali vlada nije htjela proglasiti mobilizaciju, nego je generalštab pristupio samo opreznoj aktivizaciji rezervista, a mobilizaciju nije objavio ni uoči samog napada, iako je dobio sasvim pouzdanu informaciju od britanskoga vojnog atašeja u Beogradu potpukovnika C. S. Clarkea (5. VI) da njemački napad neposredno prestoji.[15] Simović i generalštab kao da još nisu htjeli vjerovati kako je Hitler dočekao vijesti iz Beograda o izvršenom državnom udaru i padu Cvetkovićeve vlade s kojom je netom bio zaključio pristup Trojnom paktu. Reagirao je goropadno, odlučno i osvetnički bijesno: na sastanku sa svojim glavnim suradnicima u berlinskoj (novoj) kancelariji Reicha 27. III oko podne odmah je objavio svoju odluku da Jugoslaviju kao državu valja raskomadati. »Vanjskopolitički neće se upućivati nikakvi upiti ili ultimatumi – govorio je on. – Uvjeravanje jugoslavenske vlade kojima se ubuduće, ipak, ne može vjerovati uzet ćemo na znanje. Prijeći ćemo u napad čim pripremimo za to potrebna sredstva i trupe!« Stoga su u brzini pripremili nove operativne planove (»Pothvat 25«)[16] i odredili zadatke da bi zatim, 6. IV, otpočeli napad koji je formalno bio okončan 17. IV u Beogradu potpisivanjem dokumenata o kapitulaciji jugoslavenske kraljevske vojske.

---

[14] J. B. Hoptner, nav. djelo, str. 284; prijevod: nav. djelo, str. 273.

[15] Final Report by Lieutenant Colonel C. S. Clarke on Relinquishing the Appointement of Military Attaché, Belgrade, što mi ga je u kopiji poklonio prijatelj prof. Jovan Marjanović u Beogradu 1979. godine.

I jugoslavenski vojni ataše u Berlinu puk. VI. Vauhnik slao je provjerene opomene u Beograd da njemački napadaj neposredno predstoji.

[16] Opš. Bogdan Krizman, *Hitlerov »Plan 25« protiv Jugoslavije, Jugoslavija u svijetlu »Nürnberških dokumenata«*, Zagreb 1953.

Prilikom prvog i vrlo surovog zračnog napada na Beograd 6. IV oko 7 sati ujutro – iako ga je vlada proglasila otvorenim gradom – članovi Simovićeve vlade stali su bez plana napuštati grad izgubivši jednoga svog člana koji je stradao pri prvom bombardiranju (F. Kulovec). Simović je tog ranog jutra vjenčao kćer Olgicu (!), a zatim je i on napustio Beograd. Historijska je istina da je politički i vojni vrh tih dana pokazivao i dokazivao na svakom koraku neprimljenost, bezglavost, kukavičluk i defetizam.[17]

Svoju prvu sjednicu pri »povlačenju« vlada je pod Mačekovim predsjedanjem održala 6. IV navečer[18] u užičkom hotelu »Palas« i tom prilikom jednoglasno usvojila kraljevu proklamaciju. Sutradan (7. IV) u Sevojnu[19] – i opet bez Simovića – donijela je zakašnjelu odluku o proglašenju pripremnog i mobilnog stanja, a predsjedatelj dr Maček najavio je prisutnima da će predložiti da u kabinet uđe dr Juraj Krnjević koji će ga zastupati u svemu kad sâm bude spriječen ili odsutan.[20] Na idućoj sjednici (8. IV)[21] – opet u Sevojnu i opet bez Simovića! – vlada se po običaju bavila nevažnim pitanjima, a na Palama (11. IV)[22] ministri su konstatirali ove personalne promjene u kabinetu: umjesto Mačeka ulazi Krnjević; umjesto poginulog Kulovca ministar građevina postaje Miha Krek, a ministar bez portfelja Franc Snoj; ministar trgovine B. Smoljan umjesto Andresa. »Dr Šutej izvještava – stoji u zapisniku Save Kosanovića[23] – da je dr. Maček ostao u Kupincu da deli sudbinu svog naroda, ali da neće nikad desavuirati svoje drugove«. Tek 13. IV[24] potrudio se Simović da dođe na sjednicu vlade na Palama i da ministrima podnese opširan, ali i naglašeno jednostran i sasvim nerealan izvještaj o položaju na frontu (»položaj nije, doduše, povoljan, no nije ni beznadan, jer postoji, po ratnom planu, treća obrambena linija«). Obrana po širini – govorio je on – nije uspjela, zato se sada prelazi na obranu po dubini, i tu nam može dobro poslužiti prirodni masiv hercegovačko-crnogorskog prostora. Pružat će se još duže vremena (!) otpor upravo u tim krajevima koji su teško prohodni i gdje Nijemci sa svojim naoružanjem ne mogu lako i tako brzo napredovati. U diskusiji nakon Simovićeva referata uzelo je riječ i nekoliko ministara (B. Jevtić i drugi), i vlada je na kraju zaključila da će članovi vlade sutradan, 14. IV rano ujutro, krenuti s Pala u Nikšić, da će se evakuirati i političari (nečlanovi vlade) koji su pošli vlakom iz Beograda ili sada stižu i, na kraju, da će se arhivi predsjedništva vlade i ministarstva vanjskih poslova otpremiti u Risan. Vlada na toj sjednici na Palama – po svemu se čini – nije uopće ras-

---

[17] U bilj. 15 citirani izvještaj britanskoga vojnog izaslanika u Beogradu potpukovnika Clarkea.

[18] Ferdo Čulinović, *Slom stare Jugoslavije,* Zagreb 1958, str. 192–193.

[19] Isti izvor, str. 193–194.

[20] Maček se oprostio od kralja u Zvorniku 8. IV. O tome piše kralj Petar u svojim memoarima: *A King's Heritage,* str. 81.

[21] F. Čulinović, nav. djelo, str. 194–195.

[22] Isti izvor, str. 196.

[23] Sava N. Kosanović vodio je zapisnik sjednica Simovićeve vlade sve do odlaska iz Palestine.

[24] Sturi zapisnik te sjednice: F. Čulinović, nav. djelo, str. 197. S. Jovanović posvetio je posebno poglavlje toj sjednici vlade na Palama (*Zapisi o problemima i ljudima,* str. 13–14).

pravljala o kapitulaciji niti je o tome donijela neku odluku. I izvještaj predsjednika vlade i načelnika štaba Vrhovne komande u jednoj osobi na toj sjednici nije bio sastavljen tako da bi bila opravdana pomisao kako kapitulacija neposredno predstoji.

Sutradan (14. IV), u cik zore, pohitali su članovi Simovićeve vlade i njihova brojna pratnja (u prvom redu žene) u automobilima put juga. Ali prije nego što je sâm pošao istim smjerom, general Simović, kao predsjednik vlade, smijenio je generala Simovića s položaja načelnika štaba Vrhovne komande i za novog načelnika imenovao gen. Danila Kalafatovića, dotadašnjeg načelnika Pozadine Vrhovne komande.

Simović je Kalafatoviću, 14. IV ujutro, uputio službeni akt[25] u kojem stoji da je vlada na svojoj plenarnoj sjednici, održanoj na Palama, donijela ovu odluku: a) da se poduzmu sve potrebne mjere kako bi se od Saveznika što prije dobila zatražena pomoć u avionima, oklopnim jedinicama i drugom; b) da vojska pruži otpor po dubini koristeći se pri tom teško prohodnim zemljištem u južnoj i zapadnoj Srbiji, u Bosni i Hercegovini i u Crnoj Gori; c) da vlada ovlašćuje Kalafatovića – s obzirom na stanje naše vojske poslije prvih neuspjeha i naročito s obzirom na delikatnu situaciju zbog događaja u Hrvatskoj i Dalmaciji – da odmah zatraži primirje od neprijatelja kako bi se dobilo na vremenu i olakšala situacija vojske. Vlada će Kalafatovićeve odluke primiti kao svoje; o odluci i uvjetima neka najbržim putem obavijesti vladu koja se nalazi na putu u Boku kotorsku; daljnje mjere neka Kalafatović poduzme u skladu sa situacijom. Vlada će mu najbržim putem javiti mjesto svoga novog sjedišta.[26]

Dakako da je Kalafatović jedva dočekao takve kapitulantske Simovićeve upute i istog je dana[27] s Pala uputio podređenim komandama i komandantima novo naređenje pozivajući se pri tom na ovlaštenje predsjednika Simovića (»vlada će Kalafatovićeve odluke primiti kao svoje«). U njemu je stajalo da će Vrhovna komanda smjesta, dok cijeli državni teritorij nije još okupiran, zatražiti prekid neprijateljstva s njemačkim i talijanskim snagama; da će poduzeti sve potrebno kako bi zaključila časno primirje s njemačkim i talijanskim trupama, kako bi tako olakšala vojsci i narodu sve posljedice toga neželjenog rata; da se zbog toga imaju poduzeti potrebne mjere i izdati prikladna naređenja. Kalafatović se pri tom – da bi opravdao takav korak – pozivao na neuspjehe na svim frontovima, na potpuno rasulo vojske u Hrvatskoj, Dalmaciji i Sloveniji (zanimljivo da je zaboravio spomenuti druge krajeve!), na spoznaju Vrhovne komande, nakon svestranog proučavanja naše političke i vojne situacije da je daljnji otpor nemoguć i potpuno nepotreban, a da ovaj rat nisu željeli ni narod ni njegove vojničke starješine.

---

[25] Arhiv Vojnoistorijskog instituta (A-VII), Beograd, Kut. 3, Br. Reg. 57/2-7. Faksimile tog važnog dokumenta objavio sam u knjizi: *Pavelić i ustaše*, Zagreb 1978, između str. 416–417, a njegov tekst odštampan u Čulinovićevoj knjizi o slomu Jugoslavije, str. 282–283.

[26] Simović kao da se zanosio da će Hitler prema Jugoslaviji postupiti onako kako je postupio s Francuskom maršala Pétaina 1940. godine.

Da bi pokazao svoju nespretnost u vođenju operacija, Simović je zaboravio da naredi ratnom brodovlju da isplovi iz Boke kotorske i pokuša proboj Englezima. Samoinicijativno spasili su se: jedna podmornica, dvije torpiljarke i nekoliko hidroaviona!

[27] F. Čulinović, nav. djelo, str. 284–286.

Kralj Petar pobjegao je dan ranije, a Simović i ministri s pratnjom sutradan (15. IV) oko podne s nikšićkog aerodroma u Grčku i dalje. Samo dva dana kasnije, 17. IV, bila je u Beogradu potpisana bezuvjetna kapitulacija jugoslavenske kraljevske vojske. Njen otpor trajao je samo dvanaest dana.

I

Simovićeva vlada u izbjeglištvu (1941–1942)

Vlada je iz Nikšića odletjela u Grčku i spustila se na aerodrom Agrinion. Prilikom spuštanja jedan se avion prevrnuo i u njemu je poginuo ministar Daković (druga žrtva Simovićeve vlade), a komandant avijacije i organizator i stvarni provoditelj puča B. Mirković bio je pri tom vrlo teško ranjen. Sa svega jednim avionom neki su produžili do Atene kamo su stigli 15. IV oko 18 sati. U tom avionu nalazili su se Simović, Jovanović, Ninčić, Ilić i Trifunović. Ostali članovi vlade s J. Krnjevićem na čelu prenoćili su u mjestu Agrinion i sutradan (16. IV) navečer vlakom preko Patrasa stigli u Atenu. Sâm kralj već se nalazio u Ateni.

Ministri su u prostorijama jugoslavenskog poslanstva u Ateni održali 17. IV dopodne i popodne prvu sjednicu u izbjeglištvu.[28] Raspravljali su vrlo polemično o tekstu izjave predsjednika vlade za štampu i njenu konačnu stilizaciju dali su – prema zapisniku – sporazumno Simović i Krnjević, dok su se za (definitivnu) stilizaciju vladine deklaracije složili – na prijedlog S. Jovanovića – da će je izvršiti tek u Kairu. Popodne su raspravljali o odlasku u Kairo i zaključili da trima avionima odlete u Egipat. Netko je od njih trebao ostati u Ateni zbog izbjeglica, pa su se javili »dobrovoljci«: Simović, Jovanović, Ilić i Ninčić »kako se izbjeglice ne bi osetile osamljene i kako bi se imala garancija da će i one biti pravovremeno evakuisane«. Međutim, sutradan ujutro (18. IV) kralj je sa svitom, ali i s našim »dobrovoljcima« u engleskom hidroavionu odletio u Egipat (Aleksandriju).[29] No egipatska im je vlada, zaplašena, uskratila gostoprimstvo pa su dvama britanskim civilnim avionima odletjeli u Palestinu. U Jeruzalem su stigli istog dana navečer, a ostali članovi Simovićeve vlade uz teškoće i s većim zakašnjenjem (Kreta, Aleksandrija, Kairo, Port Said) stigli su na cilj kasnije.[30]

Ninčić je 20. IV[31] telegrafski zatražio da poslanici u Londonu i Washingtonu (I. Subbotić i K. Fotić) zatraže da britanska odnosno američka vlada što prije objave izjavu o garanciji nezavisnosti i teritorijalnog integriteta Jugoslavije. Subbotić je odgovorio već 23. IV[32] i javio Jeruzalemu – gdje je Ninčić improvizirao ured ministarstva – ruzltat intervencije kod britanskoga državnog sekretara za vanjske poslove, A. Edena.

---

[28] *Jugoslavenske vlade u izbjeglištvu (1941–1943) – Dokumenti* (ubuduće citirat ćemo našu zbirku: *Građa*), dok. br. 3.

[29] *A King's Heritage*, str. 86.

[30] Memoari Dušana T. Simovića (rukopis) u A-VII, Pop. 16, Kut. 8, fasc. 1, Br. Reg. 1, 2, 3. Zamašne izvode iz tih memoara objavio je Vojmir Kljaković u beogradskoj *Politici*, 21. VIII–24. XI 1970.

[31] *Građa*, dok. br. 5.

[32] Isti izvor, dok. br. 7.

Prvu sjednicu u Palestini ministri su održali 28. IV poslije podne[33] u ispražnjenom samostanu talijanskih karmelićanki u Tanturi na putu između Jeruzalema i Betlehema. Iskoristili su priliku da obilno, a često i polemično raspravljaju o pravim uzrocima brzog sloma. Održali su sjednicu i sutradan (29. IV)[34] i tom prilikom razmatrali uglavnom financijska i vanjskopolitička pitanja. Na sjednici vlade 30. IV[35] i 1. V[36] raspravljali su o tekstu vladine deklaracije koju su na kraju potpisali kao deklaraciju od 4. V 1941.[37] Istoga dana bilo je objavljeno[38] da je jugoslavenska vlada donijela odluku da se nalazi u ratnom stanju s Bugarskom (počevši od 6. IV) i Mađarskom (od 10. IV 1941), a jugoslavenski ambasador u Bukureštu A. Avakumović uputio je notu generalu Antonescuu (Bukurešt, 7. V 1941)[39] u kojoj konstatira da je čin priznanja »hrvatske države« (tj. ustaške NDH) sa strane generalove vlade neprijateljski čin prema Jugoslaviji i jugoslavenska je vlada stoga prisiljena da prekine diplomatske odnose s Rumunjskom.[40]

Ninčić je u telegramu 8. V[41] upućenom poslanstvima u Washingtonu, Londonu, Madridu, Vichyju, Bernu, Stockholmu, Moskvi i ambasadi u Ankari poslao tekst protestne note u vezi s ustaškom NDH. Taj tekst glasio je ovako:

»Prvih dana napada na Jugoslaviju nemačka vojska okupirala je jedan deo teritorije Banovine Hrvatske i njen glavni grad Zagreb.

Pod zaštitom okupatorne vojske, dugogodišnji tuđinski plaćenik Ante Pavelić, koji je osuđen na smrt od francuskih sudova za ubistvo kralja Aleksandra, proglasio je nezavisnu Hrvatsku državu sa neznatnom grupom subverzivnih elemenata, koji u hrvatskom narodu nemaju oslonca. Legitimni pretstavnici hrvatskog naroda u Kraljevskoj jugoslovenskoj vladi kao i legitimni pretstavnik autonomne vlasti u Banovini Hrvatskoj, povukli su se pred navalom neprijatelja. Po svima principima međunarodnog prava, vojna okupacija ne menja javnopravni status okupirane teritorije i ne pretstavlja nikakav pravni osnov za stvaranje novog državnog poretka na toj teritoriji. Prema tome i proklamacija neke nezavisne Hrvatske, nametnuta od okupatorskih vlasti lišava je svakog pravnog osnova i pretstavlja akt nasilja.

Kraljevska jugoslovenska vlada protestvuje protiv ovog postupka vlade Nemačkog Rajha i konstatuje ništavnost svih akata u vezi sa stvaranjem

---

[33] Isti izvor, dok. br. 10.

[34] Isti izvor, dok. br. 12.

[35] *Građa,* dok. br. 13.

[36] *Građa,* dok. br. 14.

[37] Isti izvor, dok. br. 15.

[38] *Službene novine kraljevine Jugoslavije,* London, 19. VIII 1941, br. 1. Francuski tekst vladine odluke o tome: A-VII, Kut. 279b, Br. Reg. 16/1–2; verbalna nota bugarskog ministarstva vanjskih poslova (Sofija, 15. april 1941, No 291): A-VII, Kut. 279b, Br. Reg. 3/1.

[39] Verbalna nota jugoslavenskog ambasadora P. No. 824/41: Arhiv Jugoslavije (AJ), 103, fasc. 60.

[40] Opš. Bogdan Krizman, *Ante Pavelić i ustaše,* Zagreb 1978, poglavlje: Osovinsko priznanje NDH, str. 419–437.

[41] AJ, 103-62.

ove nezavisne države u cilju rasparčavanja nacionalnog i državnog teritorija Jugoslavije.«[42]

Poslanik u Moskvi M. Gavrilović iznenadio je telegramom od 9. V[43] Ninčića i vladu neugodnom viješću o službenom saopćenju sovjetske vlade. Naime, pomoćnik ministra vanjskih poslova A. Višinski, po nalogu svoje vlade, saopćio mu je 8. V navečer između ostalog da vanjskopolitički vlada ne vidi u sadašnjem vremenu pravni temelj za daljnji rad jugoslavenskog poslanstva u Sovjetskom Savezu i da sovjetska vlada, prema tome, jugoslavenskog poslanika i njegove službenike od tog dana smatra privatnim osobama. Gavrilović, na kraju, javlja da će prema tome u najkraćem roku napustiti Moskvu s cjelokupnim osobljem poslanstva. A tek je proteklo mjesec dana od zaključenja jugoslavensko-sovjetskog ugovora o prijateljstvu i suradnji!

Vlada je na više sjednica raspravljala o daljnjim akcijama i diobi vlade, i Ninčić kao da je bio zagovornik rješenja da njen veći dio ode u Kanadu.[44] Učinio je službeni demarš kod britanskog poslanika u Jeruzalemu i o tome brzojavno izvijestio poslanstvo u Londonu. U brzojavu od 13. V[45] spominje taj korak i dalje kaže da bi putovali brodom i to veći dio vlade s obiteljima, potrebno činovničko osoblje, ugledne izbjegle ličnosti (poput Petra Živkovića, Boke Vlajića, Krste Miletića, Bože Maksimovića, Miloša Bobića i drugih), svega najviše do 120 osoba. Zatim 126 oficira, sedam vojnih činovnika, 82 podoficira i 64 vojnika. Od vojnih osoba devet desetina su avijatičari. Osim toga očekuje se oko dvije stotine oficira i vojnika iz Rumunjske i Rusije preko Turske, no ne znaju točno kada stižu. Britanski poslanik mu je saopćio da je u principu riješena evakuacija tih osoba, i to američkom redovnom linijom od Bombaya dalje, a donde britanskim brodom. Ninčić traži da poslanik Subbotić urgira rješenje. »Nj. V. Kralj s pretsednikom vlade, ministrom inostranih poslova i finansija putovaće kraćim putem za London«. Ninčić, na kraju, traži da Subbotić prednje prenese i poslanstvu u Washingtonu radi intervencije kod američke vlade.

Čini se da Englezi nisu dobrim okom gledali na takav Ninčićev prijedlog jer ih je posebno zasmetao broj vojnih osoba koje bi se evakuirale u daleku Kanadu.

Kralj je 15. V[46] dao izjavu specijalnom dopisniku agencije *Reuter* u kojoj je zaprijetio protivničkoj strani neka dobro pazi da se ne ogriješi o pravila čovječnosti jer će jugoslavenska strana primijeniti zakon odmazde. Vlada je sutradan[47] na sjednici dopunila ranije zaključke i donijela odluku da u kraljevoj pratnji idu u London: Simović, Krnjević, Jovanović, Ninčić, Šutej i Krek, a da naknadno onamo odu Grol, Budisavljević, Banjanin i Gavrilović. U misiju u Kanadu poći će Ilić, Trifunović i Čubrilović; u SAD ban Šubašić i ministri Jevtić, Snoj, Kosanović i B. Marković, a sjedište cjelokupne vlade da bude London.

---

[42] Odgovor britanskog Foreign Officea od 11. VI 1941: A–VII, Kut. 150, Br. Reg. 2/3 – 1.

[43] *Građa*, dok. br. 21.

[44] Sava N. Kosanović, *Šta se moglo videti iz emigracije (Nekoliko dokumenata)*, Beograd 1945, str. 7–8.

[45] AJ, 103-80.

[46] *Građa*, dok. br. 23.

[47] Isti izvor, dok. br. 24.

Kralj je u Jeruzalemu 17. V[48] predsjedavao sjednici, i Simović mu je prikazao zaključke do kojih su došli. Prisutni su, dalje, bili upoznati s kraljevom odlukom o redoslijedu nasljeđa prijestolja ako sâm ne bude imao nasljednika (kraljević Tomislav, pa Andrej) da bi na kraju prihvatili izmjenu ustava iz 1931. godine: da se knez Pavle i njegovi isključe iz kraljevskog doma.[49]

Ninčić je iz Jeruzalema 25. V[50] ovako brzojavno izvijestio poslanika Subbotića u Londonu: »Odluke Kraljevske vlade su sledeće: 1) Sedište vlade biće u Londonu. Tamo će biti stalno deset ministara. Šest članova vlade doćiće odmah avionom i oni imaju punomoć da rešavaju punovažno po svima pitanjima u ime cele vlade. Četiri člana prebaciće se čim transportne mogućnosti dozvole. I vi urgirajte avion. 2) Ostali članovi vlade idu delom u Kanadu delom u Ameriku. Njihov zadatak je propaganda među našim tamošnjim življem i u javnom mišljenju Kanade i Amerike, kao i priprema vojne sile. Njihov je odlazak uslovljen jednovremenim odlaskom dela vojske po tačci 4. 3) Političke ličnosti takođe biće pridodate članovima vlade u Engleskoj, Kanadi i Americi. Određeni za Englesku preći će tamo čim transportne mogućnosti dozvole. 4) Deo vojne sile ostaće na Bliskom Istoku (jedna vazduhoplovna grupa sa oko 30 pilota i mornarički odred). Deo vojne sile sa oko 50 pilota i oko 150 oficira i podoficira suvozemne vojske odlazi u Kanadu kao instruktori za obuku dobrovoljaca, za šta smo već dobili načelan pristanak Vašingtona i kanadske vlade. 5) Osoblje Ministarstva inostranih poslova biće upotrebljeno u Engleskoj i drugim zemljama. 6) Izbeglice se predaju odmah engleskim vlastima i upućuju za Indiju. – Prema vestima iz Vašingtona postoji mogućnost transporta američkim brodovima od Bombaja za Nju Jork polovinom juna i početkom jula. Sa ovdašnjim engleskim vlastima uredićemo pitanje transporta do Bombaja. Urgirajte instrukcije Kairu za to.«

Vlada u Tanturi nije prihvatila prijedlog grupe izbjeglih političara da se formira nekakav državni savjet kao zamjena za parlament, ali je istodobno obećala da će jednog dana osnovati savjetodavni odbor za narodnu akciju.

Čini se da je posljednji sastanak članova Simovićeve vlade održan 4. VI,[51] i dva dana kasnije grupa predviđena za London (kralj, Simović, Ninčić, i ministar dvora Radoje L. Knežević) otputovala je iz Palestine u Kairo gdje je ostala pet dana – kako navodi sâm Simović u svojim uspomenama[52] – u očekivanju mogućnosti za daljnji put. Iz Kaira su putovali u tri etape. U London su stigli 21. VI, dok su ostali članovi vlade i grupa emigranata 13. VI stigli iz Palestine u Kairo.[53] Ondje su ostali privremeno oni članovi vlade i službenici koji su se imali uputiti u London avionom postepeno i

---

[48] Isti izvor, dok. br. 25.

[49] Više o tome: Kosta St. Pavlović, Dvadesetpetogodišnja prepiska sa Knezom Pavlom (1950–1976), *Glasnik srpskog istorijsko-kulturnog društva »Njegoš«*, sveska četrdeset i četvrta – juni 1980, str. 25–26.

Vlada je u Londonu inspirirala brošuru protiv kneza Pavla odštampanu na engleskom jeziku pod naslovom: *Prince Paul of Yugoslavia,* Unwin Brothers, London 1941. Sva je prilika da je njen autor Momčilo Ninčić.

[50] AJ, 103-80.

[51] *Građa,* dok. br. 34.

[52] D. Simović, Memoari, str. 414.

[53] Zabilješka od 16. VI o privremenom smještaju jugoslavenske vlade u Engleskoj: Arhiv Saveznog sekretarijata za vanjske poslove (A-SSVP), Poslanstvo London, F. I.

prema mogućnostima transporta; ostali su 16. VI otišli u Suez i 18. VI krenuli brodom u Južnu Afriku. Ministar vojni s vojnim osobljem ostao je u Kairu, dio mornarice (podmornica »Nebojša«, dvije torpiljarke i eskadrila hidroaviona) u Abukuru kod Aleksandrije,[54] a avijatičari u Amanu (Transjordanija). Članovi vlade koji su se postepeno prevozili avionom stigli su u London do kraja srpnja, a oni upućeni brodom da oplove Afriku stigli su u London do kraja kolovoza. Za svog delegata na Bliskom istoku vlada je imenovala Jovana Đonovića.[55]

Kralj Petar je iz Jeruzalema 6. VI[56] uputio apel predsjedniku Rooseveltu i papi moleći intervenciju da se srpski narod spasi od istrebljenja, a britanska je vlada odgovorila notom od 11. VI[57] na proteste jugoslavenske vlade zbog pokušaja komadanja jugoslavenskog državnog teritorija sa strane Njemačke i Italije i pokušaja stvaranja »nezavisne Hrvatske« i aneksije Slovenije (note londonskog poslanstva od 14. V, 26. V i 5. VI upućene Foreign Officeu). U svom odgovoru državni sekretar A. Eden naglašava da vlada Nj. Veličanstva smatra spomenute korake njemačke i talijanske vlade ništavnima i podržava i nadalje će podržavati vladu kralja Petra II kao jedinog ovlaštenog predstavnika Hrvatske i Slovenije i drugih dijelova jugoslavenske države. Eden istodobno uvjerava jugoslavensku stranu da se britanska vlada potpuno slaže s pogledima kraljevske jugoslavenske vlade i želi istaknuti svoje ogorčenje zbog besramnog načina na koji je Jugoslavija bila raskomadana, a dijelovi njenog teritorija podvrgnuti tuđinskoj vlasti grubom povredom istinskih osjećaja jugoslavenskog naroda uopće, a hrvatskog i slovenskog posebno.

Simović i Ninčić su u Londonu 26. VI popodne posjetili britanskog premijera Winstona Churchilla u njegovoj službenoj rezidenciji (Downing Street 10)[58] i uvodno mu zahvalili na svemu što su V. Britanija i njena vlada učinile za Jugoslaviju, kralja i članove njene vlade. Izložili su mu kako je došlo do napada Njemačke i njenih saveznika na Jugoslaviju i kako su tekle operacije. Churchill je izrazio veliku simpatiju V. Britanije za Jugoslaviju i rekao: »Znam da ste učinili sve što ste mogli, čak i više.« Naglasio je potrebu da vlada ima vojne snage i rekao da će učiniti sve kako bi se što prije i što bolje formirale jugoslavenska brigada i avijacija, a podržat će stvar i u Kanadi.

Simović je na londonskom radiju sutradan održao govor[59] u kojem je istakao da je cilj borbe – osim oslobođenja domovine – ujedinjenje svih teritorija u kojima žive Jugoslaveni s maticom (Istra, Trst, Gorica, Zadar i drugo). To je naravno izazvalo živu reakciju i napade Talijana u Americi i bivši talijanski ministar vanjskih poslova grof C. Sforza napisao je tim povodom seriju članaka protiv Simovića insinuirajući mu tvrdnju da je Chur-

---

[54] To je bio onaj dio jugoslavenskog ratnog brodovlja koji se spasio i prebjegao Englezima.

[55] Kraljevski delegat za Bliski i Srednji istok (J. Đonović) imao je pozamašan broj službenika na raspolaganju: sekcija Kairo 16; sekcija Jeruzalem 9, sekcija Carigrad 1 (Vasilije Trbić). (A-SSVP, Emigrantska vlada, MIP, F. II).

[56] *Građa*, dok. br. 35.

[57] Vidi bilj. 42. Londonsko poslanstvo je taj odgovor FO dostavilo jugoslavenskom generalnom konzulatu u Capetownu dopisom od 18. VI 1941. (Isti izvor kao bilj. 42).

[58] *Građa*, dok. br. 39.

[59] D. Simović, Memoari, str. 415–416.

chill Simoviću obećao Trst u toku sastanka dan ranije, što je izazvalo javni demanti britanskog ambasadora u Washingtonu lorda Halifaxa.

Fotić je 28. VI[60] brzojavno obavijestio Simovića da je tog dana u razgovoru s državnim podsekretarom S. Wellsom spomenuo mogućnost Simovićeva dolaska u SAD. Wells mu je odgovorio da vlada SAD, zbog svog stava, nije službeno pozvala ni jednog predstavnika ratujućih država, ali bi se, ipak, vrlo radovala Simovićevu posjetu i srdačno ga pozdravila.

Kralj je na Vidovdan održao govor na londonskom radiju[61] i naglasio da je uvijek vjerovao u pobjedu britanskog oružja, a Simović je dan kasnije[62] u predsjedništvu britanske vlade održao konferenciju s britanskim vojnim predstavnicima (general Ismay i drugi) o vojnim pitanjima.

Poslanik u Londonu Subbotić zabilježio je da ga je 8. VII posjetio sovjetski ambasador I. Majski.[63] Majski mu je povjerio – u vezi s razgovorom što ga je vodio neki dan sa Subbotićem – da mu kaže po nalogu svoje vlade s tim da to dostavi jugoslavenskoj vladi: 1) Sovjetska je vlada riješena zauzeti se svim sredstvima da nezavisnost Jugoslavije bude potpuno uspostavljena; unutrašnji njen režim njena je vlastita stvar. 2) Sovjetska je vlada voljna da uspostavi diplomatske odnose s Jugoslavijom i njenom vladom. 3) Sovjeatska vlada želi da se u Rusiji formira jedan »jugoslavenski komitet« od Jugoslavena koji ondje žive. 4) Sovjetska vlada želi da se u Rusiji formira samostalna jugoslavenska vojna jedinica, s tim da bi u operativnom pogledu stajala pod ruskom Vrhovnom komandom. Rekao je Subbotiću i to da je dobio nalog da slično saopćenje učini i čehoslovačkoj i poljskoj vladi. Subbotić mu je odgovorio da će sve točno prenijeti svojoj vladi, ali je izrazio rezervu u vezi s točkom 3) i 4).

Majski je 11. VII došao na čaj jugoslavenskom poslaniku, a čajanki su prisustvovali Simović, Ninčić i – dakako – Subbotić.[64] Ambasador im je u vezi s razgovorom od 8. VII tom prilikom rekao ovo: »Sovjetska vlada potvrđuje izjavu koju je već 8. ovog meseca preko njega učinila u pogledu priznanja Jugoslavije, u pogledu obnove diplomatskih odnosa i u pogledu unutrašnjih odnosa. Što se tiče takozvanog Jugoslovenskog komiteta, sovjetska vlada ne inzistira na njegovom formiranju ako jugoslavenska vlada to ne želi. Ona je to bila samo predložila misleći da će to biti zgodno i ugodno jugoslovenskoj vladi. Pošto jugoslovenska vlada to ne želi, ta stvar otpada. Što se tiče jugoslovenske vojne jedinice, g. Majski je precizirao da se ta jedinica ima smatrati kao autonomna prema ruskoj vojsci, to jest da komandant te jedinice ima da bude imenovan od jugoslovenske vlade; u komandnom pogledu, ova bi jedinica stajala pod tim komandantom i jugoslovenskom vladom, a u operativnom pogledu stajala bi pod ruskom Vrhovnom komandom. Razume se da bi pre naimenovanja toga komandanta bilo oportuno da jugoslovenski poslanik u Moskvi stupi u vezu sa ruskom Vrhovnom komandom, da bi ova videla da je dotična ličnost pogodna«. Simović i Ninčić prihvatili su izjavu Majskoga u pogledu stava Moskve o obnovi Jugoslavije, njenog unutrašnjeg režima i obnavljanja diplomatskih odnosa. Također su uzeli na znanje ambasadorovu izjavu da

[60] AJ, 103-62.
[61] *Građa,* dok. br. 40.
[62] Isti izvor, dok. br. 41.
[63] A-SSVP, Londonsko poslanstvo 1941, F. I.
[64] Isti izvor, F. I.

vlada u Moskvi odustaje od ideje o stvaranju »Jugoslovenskog komiteta«, a za vojnu jedinicu su izjavili da im formiranje takve jedinice u danim prilikama ne izgleda aktuelno jer na ruskom teritoriju ima premalo Jugoslavena. Obje su se strane složile da je time postignuta suglasnost da odmah uspostave diplomatske odnose, i jugoslavenska vlada će u tu svrhu akreditirati u Moskvi Rafu Arnerija kao privremenog otpravnika poslova do dolaska poslanika.[65]

Ambasador Majski je 18. VII[66] telefonski izvijestio Subbotića da je primio instrukciju iz Moskve neka saopći jugoslavenskoj strani da se poslanik Gavrilović može odmah vratiti u Moskvu ne čekajući potpis sporazuma o obnavljanju diplomatskih odnosa između SSSR-a i Jugoslavije.

Krnjević je na londonskom radiju održao govor 14. VIII[67] i odmah se uvodno predstavio slušateljstvu »kao glavni predstavnik hrvatskog naroda u inozemstvu i u vladi kraljevine Jugoslavije«. Ukazao je na to da je jedna od temeljnih značajki hrvatskog naroda: nevjerovanje u grubu silu i nasilje. Zato je Stjepan Radić u temelje programa *Hrvatske seljačke stranke* stavio načelo otklona surove sile i nasilja kao sredstva političke borbe. »Narodu koji nosi takav osjećaj u svom srcu – govorio je Krnjević – koji ga je postavio u temelje svoga političkoga programa i koji je za taj program izdržao teške kušnje i patnje, takovom se narodu nije bilo teško snaći u današnjim vremenima. Posljednjih je godina naš dio Europe bio preplavljen propagatorima raznih novih političkih i socijalnih ideologija, od kojih svaka predviđa bezobzirnu upotrebu sile za postizavanje političkih ciljeva. S jedne strane su to bili agenti fašizma i hitlerizma, a s druge strane agenti komunizma. Iako je i jedna i druga propaganda vođena vrlo vješto i ustrajno, hrvatski je narod u svojoj velikoj većini odbio i jedne i druge i ostao vjeran samome sebi i načelima seljačke demokracije.« Zato, čim je izbio rat, hrvatski je narod bio načistu: da će Hitler i Mussolini morati podleći u borbi s prvim demokracijama svijeta Engleskom i Sjedinjenim Državama. Proglašenje tzv. Nezavisne hrvatske države nije na tome ništa promijenilo. Prije svega nije to ni sjena nezavisne države i dovoljno je pročitati tekst onih sramotnih ugovora što ih je Pavelić potpisao u Rimu pa da se vidi koliko je ta jadna nezavisna država politički, vojno i gospodarski rob fašističke Italije. Krnjević se, dalje, odlučno ogradio od Pavelićevih zločina nad Srbima. »S nedjelima, što ih ta izdajnička družba vrši nad Srbima, hrvatski narod nema ništa zajedničkoga.« Takvi zločini tuđi su hrvatskom narodnom karakteru i najveću bi pogrešku učinio onaj tko bi poistovjećivao hrvatski narod s nedjelima šačice pokvarenih hrvatskih poluinteligenata. »Hrvatski narod hoće Hrvatsku, hoće slobodnu Hrvatsku, ali ju hoće u zajednici sa Srbima i Slovencima unutar slobodne Jugoslavije, u kojoj će biti osigurana sloboda i napredak jednako i Srbima i Hrvatima i Slovencima i svakomu drugomu koji bude u njoj, bez razlike vjere i narodnosti, u koliko bude čovjek i bude poštivao grudu koja ga hrani« – uskliknuo je Krnjević.

---

[65] Poslanik Subbotić dostavio je notom od 11. VII britanskom otpravniku poslova A. R. Dewu Simovićevu izjavu o stavu Jugoslavije povodom napada Njemačke na SSSR. (Isti izvor, F. I).

[66] Isti izvor, F. I.

[67] *Službene novine kraljevine Jugoslavije,* London, 6. IX 1941, br. 2.

Anthony Eden je tog istog dana (14. VIII) primio Krnjevića da bi mu izručio pozdrave u ime hrvatskog naroda i njegova vođe dra V. Mačeka. O tome razgovoru Eden je sastavio zabilješku[68] i ona u prijevodu K. St. Pavlovića glasi ovako:

»Dr Krnjević, potpredsednik jugoslavenske vlade, koji je Hrvat, poseti me je danas (14. avgusta 1941 – nap. p.) popodne. Usmeno mi je preneo priloženu poruku dr Mačeka Prvom ministru (Winston Spencer Churchill). Zahvalio sam dru Krnjeviću na poruci i upitao sam ga da li mi može pružiti ma kakvo obaveštenje o tome gde se Maček danas nalazi. Dr Krnjević mi je odgovorio da se dr Maček nalazi u Njemačkoj [?], ali ne zna tačno gde. Pošto su Nemci ušli u Hrvatsku (nije rekao u Jugoslaviju, nap. p.), nemački zapovednik [?] pozvao je dr Mačeka i od njega tražio da se primi vlasti. To je ovaj poslednji odbio i, kao posledica, uhapšen je i sproveden u Nemačku [!][69] Kvislinzi sada na vlasti u Hrvatskoj potpuno su usamljeni. Skoro je cela Hrvatska protivu njih. Pavelić je Musolinijeva (Benito Mussolini) tvorevina, kao što je oduvek bio. Obavezao je svoju zemlju na političko i privredno jedinstvo sa Italijom, ali se danas u Zagrebu nalazi nemački garnizon. Hrvati su, nastavio je dr Krnjević, prirodni saveznici Velike Britanije. Kad je Britanija snažna u Sredozemlju, tada Hrvati ne strahuju za Dalmaciju. Ako bi Italija bila snažna, Hrvati bi se uvek prisećali njene želje da zavlada celom dalmatinskom obalom. Prilike su danas u Hrvatskoj strašne, samo jednom prilikom uhapšeno je 2000 Hrvata, i, u toku nekoliko časova, 180 je pobijeno kratkim postupkom. Dr Krnjević mi je rekao da će mi dati samo jedan primer okolnosti koje danas vladaju Hrvatskom. U jednom jarku van Zagreba nađen je 9. jula ubijen jedan žandarmerijski oficir. Bez i pokušaja vođenja istrage, uhapšeno je i pobijeno deset viđenih zagrebačkih građana. Dr Krnjević je rekao da želi da nam uputi jednu molbu. On se nada da se, posle rata, Vlada Njegovog Veličanstva neće dezinteresovati za sudbinu Jugoistočne Evrope (ne Jugoslavije, već Jugoistočne Evrope, nap. p). Da li sam već razmišljao o obliku konačnog uređenja tih pokrajina kao i o političkim granicama? Odgovorio sam mu da ćemo se, posle ovog rata, sigurno interesovati za vaspostavljanje mira u Evropi i da u potpunosti shvatam važnost Jugoistočnog pitanja. Istovremeno sam se čuvao primanja ma kakve obaveze u pogledu granica prema ma kojoj sili, niti sam bio spreman da to činim. Bio sam siguran da bi i dr Krnjević, da je bio na mom mestu, shvatio koliko je važno da imamo odrešene ruke kad Evropa bude oslobođena i kad se o tim pitanjima bude raspravljalo pod drugim okolnostima. Dr Krnjević se ovom nije protivio, ali me još jednom zamolio da verujem da ćemo u Hrvatima (ne u Jugoslovenima, nap. p.) uvek imati prijateljski narod, koji se mnogo divi slobodama i ustanovama koje uživamo u Velikoj Britaniji.

Prilog:

1. Dr Maček je ostao sa svojim narodom, što smatra svojom prvom dužnošću.

---

[68] Kosta St. P a v l o v i ć, Jugoslovensko-britanski odnosi 1939–1945, Hrvatski političari prema britanskim izvorima, *Naša Reč*, br. 288, str. 7–8.

[69] Krnjević je potpuno prešutio Mačekovu neslavnu izjavu od 10. IV 1941.

2. Hrvatska je ostala demokratska, kao što je uvek bila. Bila bi velika greška izjednačavati Pavelićevu marionetsku vladu sa hrvatskim narodom.

3. Dr Maček želi da izrazi svoje divljenje svim slojevima britanskog naroda kao i njegovom prvom ministru g. Vinstonu Čerčilu, njegovom Državnom sekretaru za spoljne poslove i drugim članovima vlade, kao i svoju odanost njegovoj (britanskoj, nap. p.) stvari, koja je i stvar hrvatskog naroda.

4. Dr Maček se nada da će on lično tako i hrvatski narod, biti od koristi savezničkoj stvari, vodeći politiku nesaradnje sa nametnutim poretkom i otpora prema njemu.

5. Dr Maček traži da se njegovi pozdravi i posećanja na njegovo prijajateljstvo prenesu g. Čerčilu i g. Idnu (30243/422/151). –«[70]

Simović je na svoju ruku u Londonu rekonstruirao vladu, i kralj Petar je 21. VIII potpisao ukaz[71] kojim predsjednika vlade Simovića postavlja za ministra unutrašnjih poslova i ministra novog ministarstva avijacije i mornarice; dotadašnjeg ministra bez portfelja J. Krnjevića za potpredsjednika vlade i ministra pošta, telegrafa i telefona; S. Jovanovića za potpredsjednika vlade i ministra pravde; M. Kreka za potpredsjednika vlade i ministra građevina; B. Jevtića za ministra bez portfelja, s tim da njegov resor saobraćaja preuzima M. Grol, dotadašnji ministar socijalne politike i narodnog zdravlja; dotadašnjeg ministra unutrašnjih poslova dra S. Budisavljevića za ministra socijalne politike i narodnog zdravlja; dotadašnjeg ministra poljoprivrede dra B. Čubrilovića za ministra poljoprivrede i ministra snabdijevanja i ishrane; dotadašnjeg ministra bez portfelja J. Banjanina za ministra šuma i ruda, a dotadašnjeg ministra snabdijevanja i ishrane S. Kosanovića i dotadašnjeg ministra pravde B. Markovića za ministre bez portfelja. Drugim ukazom istoga dana[72] postavio je Simovića za zastupnika ministra vojske, gen. Ilića, S. Jovanovića za zastupnika ministra prosvjete, a ministra financija Šuteja za zastupnika ministra trgovine i industrije. Ukazom br. 72 s istim datumom (21. VIII)[73] bilo je ukinuto ministarstvo za fizičko obrazovanje i njegovi poslovi preneseni na ministarstvo vojske, a ukazom br. 73[74] bilo je formirano za Simovića novo ministarstvo avijacije i mornarice. Sve to Simoviću nije bilo dovoljno, nego se istog dana dao – na vlastiti prijedlog – postaviti za pomoćnika vrhovnog komandanta pored redovne dužnosti, s tim da je general Ilić istodobno postao načelnik štaba Vrhovne komande u Kairu, također pored redovne dužnosti. Tako je Simović u Londonu držao u svojim rukama – osim predsjedništva vlade – resore unutrašnjih poslova, avijacije i mornarice, zastupanje ministra vojnog (u Kairu) i poslove pomoćnika vrhovnog komandanta (kralja Petra)!

Pismom od 25. VIII[75] upućenim Ninčiću ambasador Majski je zatražio agreman za Aleksandra Bogomolova kao budućeg sovjetskog poslanika u

---

[70] Ta Edenova zabilješka bila je kao vrlo važna odštampana i dostavljena svim članovima uže britanske vlade.

[71] AJ, 103-1.

[72] Isti izvor.

[73] Isti izvor.

[74] Isti izvor, dok se prijepis ukaza C. K. Br. 74 od 21. augusta 1941. o Simoviću kao pomoćniku vrhovnog komandanta i Iliću kao načelniku štaba Vrhovne komande nalazi u A-VII, Kut. 30, Br. Reg. 14/1 – 2.

[75] AJ, 103-81.

Jugoslaviji i Ninčić se požurio da mu odgovori pismom od 29. VIII[76] da se jugoslavenska vlada slaže s tim imenovanjem. U Londonu je već kod jugoslavenske kraljevske vlade djelovao kao britanski izvanredni poslanik i opunomoćni ministar Sir George William Rendel, imenovan u tom svojstvu 29. VII 1941, dok je Sjedinjene Države predstavljao u istom svojstvu izvanrednog poslanika i opunomoćenog ministra Anthony Drexel Biddle. Međutim, Ninčić je ubrzo stavio na raspolaganje londonskog poslanika I. Subbotića uputivši ga u SAD kao jugoslavenskog predstavnika kod američkog *Crvenog križa*. Subbotićevo mjesto ostajalo je dugo nepopunjeno, s tim da je poslanstvu stajao na čelu kao otpravnik poslova Vladimir Milanović, po činu doduše poslanik, ali po položaju samo otpravnik poslova, tj. diplomatski predstavnik trećeg reda.

Subbotić je 19. IX otišao ambasadoru Majskom u oproštajni posjet i Majski mu je tom prilikom – prema Subbotićevoj zabilješci o razgovoru[77] – rekao, između ostalog, i ovo: 1) Sovjetska vlada želi da Engleska poduzme aktivnu diverziju na kontinentu, tj. da iskrca trupe i tako odvuče dio njemačkih snaga s ruskog fronta, a tu diverziju bi trebalo izvršiti bilo na Balkanu (iskrcavanjem u Grčku) ili u Francuskoj. 2) Situacija na ruskom frontu, prema ocjeni Majskoga, ozbiljna je, osobito oko Lenjingrada za koji ne zna hoće li se moći održati, dok je za Moskvu uvjeren da je Nijemci neće zauzeti. 3) O američkoj pomoći govorio je s otvorenim negodovanjem i potcjenjivanjem. 4) O sovjetskoj ratnoj industriji rekao je Subbotiću da je otprilike 15 posto tvornica palo do sada u njemačke ruke, no jedan značajan dio evakuiran je u pozadinu, na Ural, i trebat će 6 do 9 mjeseci da se ponovno montiraju. 5) Majski smatra da će se zimus operacije na Istoku nastaviti s umanjenim intenzitetom, ali neće stati. 6) Dotadašnje i eventualno buduće povlačenje ne slabe sovjetski režim jer mu nema u zemlji konkurentnih elemenata; naprotiv, rat je pojačao režim. 7) Ambasador Majski predviđa dugotrajan rat.

Poslanik u Washingtonu K. Fotić 19. IX[78] brzojavno je izvijestio ministarstvo vanjskih poslova u Londonu da je na zahtjev američkog ministarstva vanjskih poslova dao ovakve podatke o »brojnom stanju naše vojne sile«: 130 avijatičkih oficira, 20 podoficira; 20 mehaničara i ostalih; 30 oficira pripadnika kopnene vojske; 15 podoficira; 3 do 4000 kaplara i redova dobrovoljaca Slovenaca i dobrovoljaca s ostalih strana. Mornarica u dvostrukom broju koliko normalno iznosi posada jedne podmornice, dva motorna torpiljera i četiri hidroaviona.

Odmah nakon dolaska ministra financija dra Šuteja u Londonu – navodi Dušan Simović u svojim memoarima[79] – formiran je financijski odbor koji je počeo djelovati od 15. VII dalje. U nj su ušli: Simović, Krnjević, S. Jovanović, Šutej, Grol i Krek.

Sjednice vlade – prema Simovićevim navodima[80] – počele su od 12. VIII dalje i na jednoj od prvih sjednica izbio je sukob između Ninčića i ostalih ministara, naročito Slobodana Jovanovića. Članovi vlade koji su stigli kasnije od prve ekipe s kraljem Petrom na čelu zahtijevali su da ih Ninčić

[76] Isti izvor.
[77] A-SSVP, Londonsko poslanstvo 1941, F. I.
[78] Isti izvor.
[79] D. Simović, Memoari, str. 420.
[80] Isti izvor, str. 420–421.

obavijesti što su Simović i on radili u Londonu sve dok nisu stigli ostali. Ninčić je odlučno odbijao da to učini uzimajući to kao izraz njihova nepovjerenja, pa je to mjesto njega učinio Simović.

Na sjednici vlade 2. X[81] ministar financija podnio je izvještaj o stanju državnih financija i stanju rashoda. Tako su članovi vlade saznali da kralj Petar s civilne liste prima mjesečno 2500 funta, kraljica majka 3640 a kraljeva braća Tomislav i Andrej svaki po 1000. Predsjednik vlade Simović primao je tada 300 funta mjesečno, Krnjević, Jovanović i Krek po 250, Ninčić 250, a ostali ministri po 200, s tim da je Simoviću i Ninčiću stajao svakome na raspolaganju povjerljiv kredit u iznosu od 100 funta. Ministri u misiji u SAD (Jevtić, Marković, Snoj i Kosanović) primali su po 800 dolara mjesečno a Šubašić kao ban Banovine Hrvatske primao je 1000.

Na poziv Komiteta za proučavanje odnosa u raznim državama sveučilišta u Oxfordu Krnjević, Ninčić i Alojzije Kuhar iznijeli su 7. X na posebnom sastanku u ime Srba, Hrvata i Slovenaca poglede na budućnost Jugoslavije, njihove međusobne odnose i suradnju. Zanimljiva je pri tom činjenica da su Krnjević i Kuhar bili zadovoljni izlaganjem M. Ninčića, a Ninčić opet s njihovim tumačenjima, što je bilo i konstatirano – kako navodi Simović – na idućoj sjednici vlade.

»9. okt. održana je ministarska sednica, kojoj je prisustvovao i Kralj – nastavlja Simović svoju priču.[82] – Posle referata Ninčića i Krnjevića o njihovim i Kuharovim izlaganjima u Oksfordu i posle rasprave nekih manje važnih pitanja, nastala je velika i žučna diskusija između Ninčića koga je pomagao Grol i Jur. Krnjevića, sa druge strane. Toga dana izjutra došla je predsedništvu vlade iz Carigrada šifrovana depeša M. Tupanjanina,[83] da je tamo stigao iz Beograda lekar Miloš Sekulić i da je sobom doneo memorandum episkopata Srpske pravoslavne crkve o zverstvima Hrvata nad Srbima u Hrvatskoj, koji je memorandum upućen Glavnom zapovedniku Srbije. U želji da se, pre preduzimanja potrebnih mera, tačno obavestim o celoj stvari, naredio sam da se dr. Sekulić s donetim memorandumom što pre uputi za London; pored toga pozvao sam ministra Dr Čubrilovića i pokazao mu primljenu depešu. Dr Čubrilović je bio mišljenja, da su izvesni preterani navodi u depeši verovatno rezultat mašte M. Tupanjanina, koga on kao svog partiskog prijatelja dobro poznaje kao preteranog. Predviđajući da će taj izveštaj Tupanjanina, koji nije bio ni u kakvoj službenoj funkciji, proizvesti nepotrebne potrese i svađe u vladi, ja sam želeo da prethodno dobijem i proverim dotični memorandum. Međutim, dotična depeša koja je dešifrovana u min.[istarstvu] spolj.[nih] poslova pokazana je i Ninčiću od strane njegovih organa. I ako je ta depeša upućena meni, Ninčić je, ne govoreći o tome prethodno sa mnom, najednom i iz nebuha otpočeo da napada Hrvate i da govori o izveštaju Tupanjanina i memorandumu koji je doneo Dr Sekulić.[84] Ja sam onda uzeo reč i objasnio da je zaista došla takva depeša, ali da je potrebno, da se prethodno dobije dotični memorandum i da se sačeka dolazak Dr. Sekulića, za koga sam ja već naredio

[81] »Izvještaj ministra finansija podnešen na sjednici Ministarskog Savjeta, dne 2. oktobra 1941. u Londonu« s prilozima: AJ, 103-90,
Prikaz rashoda za prvih šest mjeseci: AJ, 103-19.

[82] D. Simović, Memoari, str. 421–423.

[83] *Građa*, dok. br. 81.

[84] Taj memorandum je Subbotić prenio u Ameriku i predao Fotiću.

da se uputi avionom u London; pri tome sam se pozvao i na mišljenje Dr. Čubrilovića o preteranosti M. Tupanjanina, što je isti potvrdio. – I posle mog obaveštenja Ninčić je zauzeo vrlo agresivan stav protiv Hrvata, u čemu ga je pomagao Grol. Na to je Krnjević reagirao vrlo žučno, zastupajući gledište, da za zločine izvesnog ograničenog broja ustaša, koji su se uz pomoć neprijatelja nametnuli hrvatskom narodu i pod pokroviteljstvom i podstrekom istoga vrše te zločine i nečuvena zverstva, ne može odgovarati ceo hrvatski narod, koji se i sâm nalazi pod pritiskom i terorom tih izroda i neprijatelja. Na kraju je Krnjević dodao: »G. Ninčiću, tako niste govorili prekjuče u Oksfordu.« U diskusiji su uzeli učešća ministri Jov. Banjanin i Dr. Srgjan Budisavljević, obojica Srbi iz Hrvatske. I ako su baš njihovi zemljaci, prijatelji i birači stradali od ustaških zločinaca, oni su ipak zauzeli pomirljiv stav. Banjanin je bio prekinut upadom Ninčića, a Dr. Budisavljevića je, posle prvih rečenica, prosto učutkao Grol. U težnji da se pred mladim Kraljem pokaže najveći i gotovo jedini branilac Srba i Srpstva, Ninčić je u svojim napadima i bezobzirnosti prevazišao samoga sebe. Slušajući mirno celu diskusiju koja je imala pre izgled svađe nego trezvene i hladne rasprave problema od životne važnosti po naš narod i zemlju, mladi Kralj je bio vrlo impresioniran i – mislim – duboko razočaran. Bez ijedne reči napustio je sednicu i više nikad nije došao da prisustvuje radu vlade.«

Iz Sjedinjenih Država stigao je 9. XI u London ministar F. Snoj da izloži vladi situaciju među našim iseljenicima. Sutradan je vlada održala sjednicu i u diskusiji je došlo do oštrog sukoba između Krnjevića i Grola.

»Ministar Snoj je referisao vladi – navodi Simović[85] – o prilikama u Americi i stalnim sukobima između Srba i Hrvata koji se sve više zaoštravaju i, u ime svih ministara u Americi, izneo mišljenje: da se ovi sukobi mogu ublažiti i postepeno ukloniti samo zajedničkom i složnom akcijom cele vlade putem štampe i radija i izdavanjem vladine deklaracije u kojoj bi se osudili pokolji Srba u Hrvatskoj i iznelo načelno stanovište o budućem državnom uređenju Jugoslavije na federativnoj osnovi.«

Grol je uzeo riječ i govorio o teškom stanju Srba i oštro zamjerio Hrvatima ministrima što šute umjesto da osude zločine nad Srbima. Pri tom je spomenuo i teško stanje svog sina i njegovu neizvjesnu sudbinu. Iznerviran Grolovim govorom, Krnjević – kako svjedoči Simović – odjednom je skočio, kleknuo i sklopivši ruke iznad glave piskutljivim, povišenim glasom uzviknuo: »Što hoćete od mene? Ja sam učinio svoje. Hoćete li da ovako molim?« Potom je zastupao gledište da odgovornost za ustaške zločine ne može snositi cijeli hrvatski narod ni ministri u Londonu. Na kraju je zlobno dodao: »A što se tiče vašeg sina, gospodine Grole, baš je jučer stigao brzojav da je dobio zaposlenje kod suda u Beogradu.« Na to je Grol, ne vladajući više svojim živcima, briznuo u plač i nakon kratkog vremena napustio sjednicu.

Poslije tog nemilog incidenta ministri su sutradan nastavili diskusiju o referatu ministra Snoja, i Šutej je govorio uglavnom da bi opravdao drža-

---

[85] D. Simović, Memoari, str. 423–424. Ninčić je 26. VIII telegrafski obavijestio Fotića ovako: »Pošto članovi vlade dolaze tamo i preduzimaju rad s kolonijama našim, vi to ostavite njima, i budite uzdržljivi. Pošto ti članovi vlade nemaju nikakvu misiju kod američke vlade, veze sa ovom imate samo vi da održavate, i niko drugi, bez specijalnog odobrenja odavde.« (AJ, 103-62).

nje Hrvata u emigraciji. Izrazio je, osim ostalog, duboko žaljenje svoje i svih drugova zbog pokolja ustaša nad Srbima i predložio da vlada izradi i objavi zajednički program rada koji bi bio obvezan za sve članove vlade.

I 12. XI[86] nastavili su diskusiju o istom predmetu i na kraju formirali odbor za izradu deklaracije vlade u kojoj bi se osudili pokolji Srba i u kojoj se iznijelo načelno stajalište vlade o budućem državnom uređenju Jugoslavije i o vanjskoj politici. U taj odbor ušli su Krnjević, Jovanović i Krek, no od deklaracije nije na kraju bilo ništa.

Predsjednik vlade Simović održao je 15. XI[87] na londonskom radiju veliki govor i odmah istakao ovo: »Uloga Jugoslavije u ovom ratu, i pored kratkotrajnog otpora, po oceni svih naših saveznika i nezainteresovanih posmatrača, velika je. Istorija će to dokazati; a to će nam sigurno i neprijatelj priznati posle rata. Jugoslavija je prva koja se oduprla volji Hitlerovoj i svojim otporom pokvarila sve njegove planove. Svojim žrtvovanjem Jugoslavija je u mnogome doprinela otporu Rusije, jer je sprečila satanski plan za ogromni obuhvat iste sa juga i izazvala zadocnjenje nemačkog napada.«

Kao program svoje vlade iznio je čuvanje slobode i nezavisnosti našeg naroda i uspostavu Jugoslavije koju su Njemačka i njeni sateliti Italija, Mađarska i Bugarska raskomadali i porobili.

»Držanje našeg naroda u okupiranim krajevima – nastavio je on – zavisit će u prvom redu od držanja samih okupatorskih vlasti. Tamo, gde se narod ne nalazi u tako neposredoj opasnosti, treba imati strpljenja. Zahtevamo da se sabotaže i pojedinačni ispadi, koji samo služe neprijateljima kao izgovor za svirepstva i zločine nad mirnim građanima, odmah obustave, da bi se uštedele nepotrebne žrtve i uzaludno prolevanje krvi našeg naroda. Nama teško padaju žrtve koje se daju u današnjoj borbi. Mi smo ne jednom poručivali da za odsudnu borbu čas još nije kucnuo. Stalo nam je da očuvamo tu dragocenu krv. Ali nikoji saveti ne pomažu tamo gde ljude na borbu nagna nužda samoodbrane.«

Krajnje nečovječnim postupcima neprijatelji su izazvali očajnički revolt srpskog naroda. »U Srbiji, Crnoj Gori, Bosni, Hercegovini i Lici taj vapaj srpskog naroda našao je odziva kod onih delova jugoslovenske vojske, koji pred navalom neprijatelja nije hteo da položi oružje, već se povukao u planine i šume. Kao na jedan poklič, na zgarištima porobljene domovine, pod vodstvom odabranih starešina skupila se ponovo narodna vojska. Jer ono što se danas tamo bori nije gerila, nego vojska. I naše više nije da dajemo samo savete, nego da činimo sve što je u našoj moći da ti plemeniti branioci domovine i našeg imena u svetu ne ostanu sami, bez pomoći, u neravnoj borbi na koju ih je neprijatelj nagnao. Smatrajući za svetu dužnost da ugnjetenom srpskom narodu pruže pomoć i spasu ga od potpunog istrebljenja, delovi naše oružane sile vode borbu protiv nemačkih i italijanskih trupa i protiv Pavelićevih ustaša. Tako je oživela vojnički organizovana borba za oslobođenje zemlje i na Balkanu je ponovo stvoren front na kome se jugoslavenska vojska sudara s vojni snagama Osovine. Ta borba pokazuje celom svetu životnu snagu srpskog naroda. To je borba za optanak našeg naroda, koji je ugrožen okrutnim i svirepim metodama okupatorskih vlasti i zverstvima koja iste vrše bez i najmanjeg osećanja čovečnosti i pravde.«

---

[86] D. Simović, Memoari, str. 424–425.

[87] *Službene novine kraljevine Jugoslavije,* London, decembar 1941. godine.

»Čas konačnog obračuna još nije došao, ali on nije daleko« – uskliknuo je Simović. »A kada čas konačnog obračuna bude došao, onda ćemo krenuti svi u borbu složni i razbiti okove koje su nam mrski neprijatelji nametnuli. Pozivamo sve prave pretstavnike naroda, sve one koji vole slobodu svoju i svoje Otadžbine, i naročito sve one hrabre sinove koji su se već podigli da tu slobodu brane oružjem u ruci, da se ujedine u zajedničkoj borbi protiv okupatora i nasilnika, stavljajući se pod komandu komandanta svih jugoslovenskih oružanih snaga u zemlji, Draže Mihailovića. Nemojte nasedati paklenom planu naših neprijatelja koji idu za tim da izazovu međusobno ubijanje i bratoubilački rat. Ko danas iz ličnih razloga ili ideološke razlike radi protivno, čini zločin prema svom narodu. Posvetimo se svi zajedničkom cilju: izvojevanju slobode našeg naroda i vaskrsu Jugoslavije.«[88]

Dražin emisar Miloš Sekulić stigao je preko Carigrada, Ankare, Kaira i Bristola u londonsko sjedište Simovićeve vlade *(Kingston House)* 4. XI u podne i Simovića opširno usmeno obavijestio o situaciji u zemlji i porukama koje prenosi. U kasnije sastavljenom opsežnom pismenom izvještaju Simoviću »o stanju u Jugoslaviji od aprila do septembra meseca zaključno i poruke od naroda i vojske koja se bori« obradio je niz pitanja.[89] »Uspeo sam – piše u izvještaju Sekulić – da dođem u ličnu vezu sa više borbenih jedinica, a naročito sa delovima Jugoslovenske vojske, koja se nije predala neprijatelju već nastavlja da daje otpor. Imao sam dugi sastanak sa pukovnikom Dražom Mihajlovićem [!] ponudio sam mu saradnju mojih drugova i moju ličnu. Pošto smo se tačno o svemu sporazumeli, doneli smo odluku da pored ostalog uputimo bar jednog sigurnog čoveka u inostranstvo da

---

[88] S tim je govorom u vezi Simovićevo pismo Ninčiću od 4. XII 1941. u kojem traži da se prekine praksa nazivanja »naše regularne vojske« koja se bori u domovini (četnika DM) gerilom. (*Građa,* dok. br. 111).

J. Đonović je u pismu S. Jovanoviću (Carigrad, 22. VIII 1941) javio, između ostalog, i ovo: »Centar srpskih ustaničkih četa nalazi se na Suvoboru. Tu je glavna komanda. Ceo posao vodi jedan generalštabni pukovnik. Uz njega je i sin Vojvode Mišića, Aleksandar. On je dosta prilično avanturist i neverovatno drzak. Dolazi čak do Beograda. Iz Beograda su uputili čoveka da dođe u vezu sa Englezima. Na taj način saznao sam za njih i njihove namere. Oni su poručili da se po zapadnoj Srbiji krije od vlasti skoro 100.000 ljudi, većinom vojnika. Traže da im se javi kad treba da počnu opšti napad na Nemce, i da im se doturi pomoć u aviaciji i drugim potrebama. Imaju uverenje da za nepun mesec dana mogu očistiti sve Nemce sa srpske teritorije. Poručio sam im od strane Engleza da budu mirni, da ne napadaju Nemce i ne izazivaju represalije, i da će im se javiti kad treba da otpočnu akciju. Onda kad im se javi da otpočnu akciju, biće pomognuti aviacijom i drugim. Ne budu li poslušali, ne mogu se nadati nikakvoj pomoći. Mislim da bi bilo oportuno poslati im nešto novca. Za to se odavde ipak nađe načina. Za prvo vreme verovatno bi bilo dovoljno poslati 1 milion dinara.« (A-VII, Vojni kabinet, Kut. 279 c, Br. Reg. 12 1/1).

Na sjednici Krunskog vijeća 9. X 1941. Simović je izvijestio prisutne o četničkoj akciji DM u Srbiji. (*Građa,* dok. br. 84).

[89] AJ, 103-5. Na njemu se nalazi ova zabilješka Save Kosanovića: »Uzeo od ministra *Snoja* u decembru 1941. Snoj donio iz Londona gde je bio krajem 1941. Original prvog dela izveštaja Dr Miloša Sekulića sa njegovim ispravkama. Podvlačenja su moja. Kos. [anović]«.

Dopisan je i ovaj P. S.: »Prilog *Memorandum episkopa Valerijana generalu Dankelmanu.* Ovaj dokument poslužio je najštetnije u emigraciji. Simović ga je poslao po Dr Ivanu Subbotiću u Ameriku Fotiću. Fotić ga predao poverljivo sa zahtevom vlade da bude publikovan 'Srbobranu'. Tako je počela kampanja protiv Jugoslavije. *Anglikanska Crkva* dala svoj publicitet, Fotić predao Rosveltu itd. Emigracija u Londonu zastravljena i zbunjena. Memorandum, u stvari, rehabilitacija Nedića. Kos. [anović]«.

stupi u vezu sa našom vladom i da joj preda poruke. Sastanak je bio održan u blizini Dražinog štaba u selu Ba kod Kadine Luke. Pred zoru Draža Mihajlović je sa nekoliko ljudi, svi preobučeni u seljačko, otišao svojim poslovima u neka okolna sela, a ja sam krenuo na Suvobor gde se nalazi glavni štab. Tamo sam naišao na puno razumevanje i potpuno raspoloženje njegovog pomoćnika i zamenika Majora Miodraga Paloševića. Sa G. Paloševićem dogovorili smo se i potpuno složili kao i sa Dražom. Pošto sam posetio ceo štab i radio-stanicu, vratio sam se u Beograd.

Moji drugovi i ja – nastavlja Sekulić – bili smo od toga doba u neprekidnoj vezi sa štabom Pukovnika Mihajlovića preko majora Dj. [to je bio major Živojin Djurić – napomena B. K.] koji je došao u Beograd radi veze i rada oko vojne organizacije u narodu. Major Dj. je došao na moj zahtev na mesto Majora Ž. T. [Žarka Todorovića] koji je dotle bio predstavnik Dražinog Štaba u Beogradu i sprovodio potrebnu organizaciju. Taj zahtev sam postavio zbog toga što je major T. suviše otvoreno radio u Beogradu te je pretila opasnost da mnogi oficiri stradaju.

U početku g. Mihajlović je izbegavao veze sa političkim ljudima. Smatrao je da kao pretstavnik Jugoslovenske vojske treba da radi bez njih i da njegovi oficiri stvaraju direktnu vezu sa narodom, da u njemu traže i moralne i materijalne potpore. Međutim je ubrzo uvideo da bez političkih ljudi cela stvar bi išla sporo, te je on lično dao iniciativu za organizaciju političkog odbora.«

»Na sednici 17. novembra pre podne – piše Simović u svojim memoarima[90] – vlada je razmatrala situaciju u zemlji, stvorenu zverstvima ustaša nad Srbima, imajući u rukama pisan izveštaj Dr. Sekulića i prikupiv i nove izvještaje. Vođena je vrlo mirna diskusija. Dr. Šutej je izjavio izvesne sumnje u tačnost izvještaja Dr. Sekulića. Na kraju vlada je donela zaključak: da se osude progoni Srba pred celim humanim svetom i da se naročito naglasi da će sve ubice stići zaslužena kazna; da članovi vlade upute apel svima svesnim Hrvatima i Srbima da se međusobno slože i da ne nasedaju neprijateljskoj propagandi i ubilačkoj akciji domaćih izdajnika; da vlada energično nastane da se spreči bratoubilačka borba u zemlji i razorna akcija preko štampe u inostranstvu. –«

»U smislu donetog vladinog zaključka – piše dalje Simović[91] – uputio sam britanskoj vladi, Predsedniku Sjed.[injenih] amer. [ičkih] država, Predsedniku sovjetske vlade, Sv. ocu Papi, Kanterberiskom arhiepiskopu Dr Langu i šefu katoličke crkve kardinalu Hinsleju, naročiti pismeni apel u kome sam iznio tešku situaciju našeg naroda i molio za dejstvo da se spreči istrebljenje našeg naroda. Istome (apelu) sam priložio dobijeni memoar Srpske pravoslavne crkve u prevodu.[92]

---

[90] D. Simović, Memoari, str. 425.

[91] Isti izvor, str. 425–426.

[92] Pod naslovom: »Pogrom contre les Serbes en Bosnie et Herzegovine et en Croatie«. »Le résumé d'un rapport télégraphique des autorités ecclésiastiques en Serbie« nalazi se u A-SSVP, Izbeglička vlada 1941, F. I.

U *Srbobranu* bio je objavljen početkom novembra 1941, a u posebnoj brošuri pod naslovom: Martyrdom of the Serbs, Persecutions of the Serbian Orthodox Church and Massacre of the Serbian People. Documents and Reports of the Trustworthy United Nations and of Eyewitnesses, Chicago 1943, u izdanju Srpske pravoslavne dijeceze za SAD i Kanadu.

19. novembra posetio sam g. Idna, izložio mu tešku situaciju u našoj zemlji, predao mu pismeni apel za britansku vladu i usmeno zamolio, da britanska vlada zajedno sa vladama ostalih saveznika preduzme potrebne korake.«

Na sjednici vlade 26. XI[93] Ninčić je referirao o toku i rezultatu pregovora s grčkim ministrom vanjskih poslova i predložio zaključenje ugovora o konfederaciji Jugoslavije i Grčke u koju bi kasnije imale ući Bugarska, Albanija i Rumunjska. Nakon diskusije o tom pitanju vlada je načelno usvojila zaključenje takvog jugoslavensko-grčkog ugovora.

Da bi ojačao svoj položaj prema Ninčiću, Simović je pozvao u London Milana Gavrilovića i na sjednicama vlade održanim 10. i 11. XII – došavši u London iz Moskve (Kujbiševa) dan ranije – Gavrilović je referirao ministrima o situaciji u Sovjetskom Savezu.

Vlada je vijećala 29, 30. i 31. XII o stanju u zemlji, razornoj akciji iseljeničke štampe u Americi i o odnosima Srba i Hrvata. »Prvi govornik bio je J. Krnjević – piše D. Simović.[94] – U svom vrlo dugom govoru on je izneo ona ista gledišta, koja je i dotle zastupao, tj. da hrvatski narod nije odgovoran za nedela učinjena od ustaša protiv Srba, i žalio se što se odgovornost za ista baca na sve Hrvate, čak i na ministre u izbjegličkoj vladi. On je naročito ukazao na razoran rad štampe u Americi i naše zvanične pretstavnike tamošnje.[95] Učinio je zamerku, što je memorandum Srpske pravoslavne crkve, u kome je napadana i katolička crkva, dostavljen savezničkim vladama, Sv. ocu Papi i šefovima crkava u Engleskoj. Ova zamerka bila je upravljena protiv mene. – Drugi govornik bio je M. Grol, koji je u vrlo razložnom govoru izneo svu tešku situaciju u našoj zemlji i odgovornost vlade i ponovo apelovao na ministre Hrvate da izađu iz svog rezervisanog stava i da, jasnim istupanjem pred svojim biračima, olakšaju situaciju u zemlji. – Potom je M. Ninčić kratko izjavio: »Ja se potpuno i u svemu slažem sa g. Krnjevićem.« Na kraju sednice prvog dana ja sam, u dosta dugom govoru, rekao, da se slažem s izlaganjem M. Grola i apelovao na sve članove vlade da odbace lična i partiska gledišta i da – imajući pred očima samo opšti cilj – unesu duh pomirenja i sloge, kako u međusobnim odnosima, tako i kod svojih pristalica u zemlji i u emigraciji. Drugog dana, govorio je Šutej, pa zatim drugi (Banjanin, Budisavljević, Krek i drugi), ali su sjednicu okončali 31. XII bez ikakvog zaključka i odluke.«

U novoj godini (5. I 1942) ministar financija Šutej podnio je vladi izvještaj o financijskoj situaciji i nacrt budžeta, a vlada je odobrila dotadašnje budžetiranje.

Ipak, najveću pažnju vlade privlačila je pojava otpora u Jugoslaviji.

Prve vijesti o postojanju ustaničkog (četničkog) jezgra na Ravnoj gori predsjednik vlade primio je – navodno – u Londonu negdje početkom mjeseca kolovoza 1941. U izvještaju o tome – piše Simović[96] – ime komandanta bilo je označeno samo inicijalima »D. M.«, a potpisao ga je generalštabni major Ž. P. T., što je Simović po rukopisu spoznao da se radi o Žarku Todoroviću. Delegat vlade na Bliskom istoku J. Đonović je pismom od

---

[93] D. Simović, Memoari, str. 427.

[94] Isti izvor, str. 427–428.

[95] Na poslanika Fotića u prvom redu. Fotić je 20 XII predao predsjedniku Rooseveltu memorandum o pokoljima u NDH.

[96] D. Simović, Memoari, str. 430.

22. VIII upućenom Jovanoviću javio da je centar srpskih ustaničkih četa na Suvoboru, a kralj je u intervjuu *Daily Dispatchu* 30. IX spomenuo četničko ratovanje u Jugoslaviji.[97] U izvještaju obavještajnog odjela ministarstva vojske u Kairu o vojnopolitičkim događajima i stanju na ratištima (prema podacima prikupljenim od 11. VIII do 6. IX 1941)[98] piše doslovno ovo: »Sukobi četničkih odreda sa okupatorskim vlastima postaju sve obimniji. Srbi se bore na ograncima Rudnika, u Beogradu i okolini, u Crnoj Gori, Lici, Bosni i Vojvodini. Po izvesnim obaveštenjima izvršeno je delimično objedinjavanje njihove akcije od strane starijih oficira. Tako se u vezi sa ovim pominje ime đeneralštabnog pukovnika g. Mihajlovića Dragoljuba.«

Da bi postojanje ustaničke (četničke) grupe na Ravnoj gori zadržao u tajnosti i da se ne otkrije prerano, Simović je o tome izvijestio samo kralja. Tek na sjednici vlade održanoj 9. X obavijestio je o tome i članove vlade s napomenom da to čuvaju kao tajnu sve dok tajnost bude potrebna.

U promemoriji Vojnog kabineta predsjedništva vlade od 11. X[99] nalaze se u prilogu brzojavi primljeni proteklih dana iz okupirane Jugoslavije koji pokazuju – kako se navodi – da »gerilska vojna ima uspeha u zapadnoj Srbiji, istočnoj Bosni i Crnoj Gori«. Zato bi britanska vlada trebala što hitnije poslati ustanicima 1) jednu eskadrilu aviona velikoga akcionog radijusa radi veze s ustanicima i pružanja potrebne im pomoći; 2) potreban broj aviona koji bi mogli surađivati s ustanicima u Jugoslaviji, a koji bi se spustili na označene aerodrome: Preljina, Čačak i Užička Požega (taj je – upozoravaju – i najpovoljniji); 3) da se avionima i podmornicama prebace oružje, municija, hrana, novac, odijela i radio-aparati radi nastavljanja borbi; 4) da se odmah donese odluka i što prije izvrši iskrcavanje britanskih snaga na Balkan kako bi se pojačale akcije ili bar osigurale pozadina i osnovica ustanicima.

U prilogu nalazilo se samo pet telegrama. U prvom se ističe da u zemlji postoji jugoslavenska vojska koju vodi pukovnik Draža Mihailović; narod je željan borbe, a nema ni najpotrebnijih sredstava za nju; štab se nalazi na Suvoboru, i tako dalje. Potpisao: potpukovnik Pavlović. – Drugi govori o istočnoj Bosni slobodnoj do Sarajeva i požuruje »porudžbinu« (oružje). Potpisan je šifrom »Kum 58«. – U trećem (Pavlovićevom) ponovno se traže oružje, municija i drugo. – Četvrti nosi već potpis Draže Mihailovića i glasi: »Borbe vodimo na sve strane. Ugled vlade zahteva hitno nužnu traženu potporu«, dok je peti iz Crne Gore i u njemu piše da se »sa štabom slobodnih narodnih trupa Crne Gore« nalaze u Radovcu, 17 kilometara od Podgorice. Gerilski rat otpočeo je 13. VII i poprimio značajke revolucije gotovo u cijeloj Crnoj Gori, no pomoću njemačkih snaga Talijanima je pošlo za rukom da ponovno osvoje gradove i sela. »Ovaj rat nosi izgled narodnog oslobođenja i u vezi je sa ostalim gerilskim ratovanjem u Jugoslaviji. Ovaj pokret potiče jedino od organizovanih anti-okupacionih trupa čiji broj iznosi 5000 ljudi i na slučaj revolucije [!] uvećaće se na 30.000. Organizacija crnogorske vojske je dobra.« Tri su talijanske divizije u Crnoj Gori, a narod je uvjeren u pobjedu Saveznika. Na čelu pokreta su »univer-

[97] AJ, 103-3.
[98] A-VII, Kut. 2, Br. Reg. 12/3 – 3.
[99] *Građa*, dok. br. 87.

zitetski profesor« Milovan Đilas i kapetan Arso Jovanović. No, bez ikakve sumnje ovaj peti brzojav nikako ne potječe iz kruga D. Mihailovića i ljudi oko njega; njega valja pripisati našim partizanima.

Simović je pismom od 20. X[100] podsjetio britanskog premijera Winstona Churchilla da je primio hitnu telegrafsku poruku vođe gerile u okupiranoj Jugoslaviji (Draže Mihailovića) kojom traži da im hitno pošalju oružje i municiju. Simović prenosi Churchillu tu molbu i odmah daje potanju specifikaciju pomoći i pri tom ističe da broj boraca u gerilskom ratu u Jugoslaviji iznosi od 80.000 do 100.000 ljudi.

Churchill je odgovorio pismom od 26. X[101] i skrenuo pažnju Simoviću da su nadležni – neposredno nakon Churchillova sastanka s kraljem Petrom 13. X – pažljivo proučili pitanje davanja pomoći hrabrim sunarodnjacima u Jugoslaviji. Zaključak do kojeg su došli glasi da im je nemoguće – s obzirom na geografsku udaljenost – pružiti pomoć iz Velike Britanije i stoga je iz Londona poslan telegram britanskim vojnim vlastima na Bliskom istoku da one što brže i više ukažu pomoć. Kao što je Simoviću poznato, vlasti na Bliskom istoku već su u kontaktu sa »srpskim patriotima«. Churchill na kraju spominje i to da je Simovićevo pismo od 20. X predao šefovima štabova i oni su sa svoje strane uputili drugi telegram nadležnima na Bliskom istoku zahtijevajući od njih da smjesta dadu pomoć Jugoslaviji koliko god to omogućuju mogućnosti transporta.

Šef imperijalnog štaba gen. Dill pismom Simoviću od 30. X[102] najavio je da čeka odgovor glavnokomandujućeg na Bliskom istoku. Simović je 31. X[103] uputio požurnicu Churchillu, Edenu i Dillu s patetičnim telegramom Draže Mihailovića, a dan kasnije (u pismu od 31. X)[104] Dill mu je javio da je glavnokomandujući pozitivno odgovorio, tj. da je u mogućnosti pružiti pomoć jugoslavenskim patriotima i pri tom je dana i specifikacija (prilično skromna) pomoći u oružju, municiji, lijekovima, odjeći i novcu.

»4. novembra 1941. stigao je u London – piše Simović u svojim memoarima[105] – [već spominjani] Dr. Miloš Sekulić, lekar iz Beograda, koji je s urednim pasošem, izdatim mu – kako mi je lično pričao – od sreske ispostave na Umci, vozom preko Bugarske došao u Carigrad, odakle je na moj zahtev prebačen od Engleza avionom. Dr. Sekulić mi je podneo izveštaj o stanju u okupiranoj zemlji, o raspoloženju naroda da produži borbu protiv okupatora, o organizovanju ustaničke grupe na Ravnoj gori pod vođstvom djštab. pukovnika Dragoljuba-Draže Mihajlovića i njegovim namerama da povede jaču akciju, pošto bude organizovao potrebne snage za otpor i borbu. U isto vreme on mi je predao potrebne podatke za održavanje radio-veze, kartu s obeleženim mestom gde se ustanički štab nalazi i poruku Draže Mihajlovića da mu se što pre pošalje pomoć u oružju i municiji, odelu, hrani, lekovima i novcu. Tom prilikom Dr. Sekulić je pomenuo i zasebne odrede koji se pod imenom »partizana« bore u Zapadnoj Srbiji i

---

[100] A-VII, VK, Kut. 163a, Br. Reg. 53/4 – 2, P. V. K. 260.

[101] Isti izvor, Kut. 163a, Br. Reg. 53/4 – 3.

[102] Isti izvor, Kut. 163a, Br. Reg. 53/4 – 4.

[103] Isti izvor, Kut. 163a, Br. 53/4 – 6.

[104] Isti izvor, Kut. 163a, Br. Reg. 53/4 – 5.

[105] D. Simović, Memoari, str. 430–431.

Crnoj Gori. Pored toga predao mi je memorandum Srpske pravoslavne crkve o pokolju Srba u N. D. Hrvatskoj.«[106]

Nešto ranije Simović je uputio ministra Čubrilovića i vojnog izaslanika gen. Milorada Radovića sovjetskom ambasadoru Majskome da mu izlože situaciju ustanika u zemlji,[107] a 4. XI otišao je i sâm, u Čubrilovićevoj pratnji, Majskome[108] da bi mu izložio stanje u zemlji, potrebe i način na koji treba poslati pomoć ustanicima. U isto vrijeme zamolio je ambasadora da uputi njegov osobni apel Staljinu da utječe na vođe jugoslavenskih partizana radi pomirenja i sporazumne akcije sa četnicima i izbjegavanja svakog sukoba koji bi bio od koristi samo neprijatelju, a slabio naše snage.

Anthony Eden je pismom od 12. XI[109] upućenom Simoviću priznao da je s velikim zanimanjem slušao sve ono u pobuni u Jugoslaviji što mu je Simović bio pričao u toku razgovora 29. X i stoga predlaže da Simović i on ostanu u bliskom kontaktu kako bi nastavili izmjenu misli u vezi s tom pobunom. Na taj bi način mogli osigurati najpotpuniju koordinaciju politike jedne i druge vlade (britanske i jugoslavenske). Ako je to ugodno Simoviću, Eden bi predložio da poslanik Rendel preuzme u svoje ruke te poslove u Edenovo ime i zadužio je poslanika da ubuduće razmatra ta pitanja sa Simovićem.

Simović je u pismu 13. XI[110] upućenom Edenu prenio tekst primljene brzojavke Draže Mihailovića koji javlja da su ih komunisti napali i tako prisilili da se istodobno bore protiv Nijemaca, komunista, ustaša i drugih grupa. Usprkos tome, cijeli je narod za kralja. Stotine tisuća Dražinih ljudi je bez oružja, a oni koji imaju oružje nemaju municije. Komunisti su se smjestili u dolini sjeverno od Morave i njihovi su glavni centri otpora Čačak, Požega i Užice.

Utisak jednoga britanskog oficira jest da su komunisti na čelu »partizana« također protiv Osovine. Crnu Goru su organizirali partizani. Četnički vođe govore otvoreno da radije surađuju s Nedićem nego s komunistima. Pukovnik Mihailović i njegovi oficiri lojalni su kralju, a obje strane angažiraju znatne njemačke snage. Mnogi od boraca sada su na strani komunista, no prešli bi smjesta četnicima kad bi četnici primili obećanu pomoć Velike Britanije. Građanski bi rat dugo trajao, a u međuvremenu ništa ne bi bilo poduzeto protiv Nijemaca. – Primivši taj telegram puk. Mihailovića, Simović je smjesta – piše dalje Edenu – poduzeo potrebno da se telegrafski izdaju upute jugoslavenskom poslaniku u Moskvi (Kujbiševu) neka zatraži da sovjetska vlada upozori komuniste u Jugoslaviji da podrže pukovnika Mihailovića i da surađuju s njim protiv Nijemaca. U isto vrijeme zatražio je od ambasadora Majskoga da iskoristi svoj utjecaj kod sovjetske vlade u istom cilju. Simović bi bio duboko zahvalan vladi Njegovog Veličanstva kad bi – preko ambasadora Sir Stafforda Crippsa – također podržala traženje jugoslavenske strane upućeno sovjetskoj vladi.

---

[106] Činjenica da je Sekulić došao u inozemstvo s urednim putnim ispravama iz okupirane Srbije kao da nije nikoga posebno zabrinula!

[107] Branko Čubrilović, *Zapisi iz tuđine*, Sarajevo 1946, str. 57.

[108] Isti izvor, str. 57–58. »Tad se po prvi put s pretstavnicima Sovjetskog Saveza govorilo i o Draži Mihailoviću, kao jednom od vođa ustaničkih snaga u zemlji« – navodi Čubrilović.

[109] A-VII, VK. Kut. 163a, Br. Reg. 53/4–7.

[110] Isti izvor, Kut. 163a, Br. Reg. 53/4 – 8.

Stalni podsekretar u Foreign Officeu Sir Alexander Cadogan, u pismu Simoviću od 16. XI,[111] potvrdio je u Edenovo ime primitak Simovićeva pisma od 13. XI i obavijestio ga da je osobno govorio s ambasadorom Majskim koji mu je povjerio da je već poslao u Moskvu odgovarajući telegram u vezi sa Simovićevim prijedlogom. Sastavio je i drugi u kojem ukazuje na veliko zanimanje britanske vlade za to pitanje. Državni sekretar sa svoje strane zatražio je da Simovića obavijeste o njegovoj želji da sa Simovićem razmotri to pitanje u toku tjedna. Cadogan, na kraju, potvrđuje u Edenovo ime i primitak Simovićeva pisma od 31. X kojima im je prenio apel Draže Mihailovića da mu pruže pomoć. Kao što Simović zna, britanska vlada poduzima sve što može da pošalje pukovniku Mihailoviću pomoć koja mu je potrebna.

Cadogan je Simoviću poslao i drugo pismo (od 18. XI),[112] a Simović je istog dana u društvu s B. Čubrilovićem iznova posjetio Majskoga i ponovio svoj apel namijenjen Staljinu o sporazumu i suradnji svih ustanika.[113]

U izvještaju obavještajnog odjela ministarstva vojske (prema podacima prikupljenim od 1. X do 15. XI)[114] navodi se, između ostalog, da se »u šumi« nalaze uglavnom tri glavne grupe: 1) ostaci jugoslavenske redovne vojske pod komandom pukovnika Draže Mihailovića; njihov najveći dio nalazi se u zapadnoj Srbiji, Bosni i Crnoj Gori; 2) komunisti, koje vodi bivši savjetnik ruskog poslanstva Lebedev [!]; 3) četnici podijeljeni u dvije grupe: stari četnici i oni Koste Pećanca koji su prišli Nediću i sad vode borbu s komunistima.

Simović je u prvoj polovici studenoga dobio u ruke opširan izvještaj o situaciji 1. X 1941, što ga je u ime Draže Mihailovića diktirao u pero major Žarko Todorović Gradimiru Bajloni.[115] Zbog konspiracije bio je pisan nevidljivom tintom, a »izazvan« je bio tek u jugoslavenskom poslanstvu u Lisabonu koje ga je i dostavilo Londonu. U njemu, između ostalog, piše da su »ostaci jugoslovenske vojske (simbolične snage »Četnički odredi redovne vojske«) u planini da pripreme ustanak za trenutak nemačke propasti. U zemlji oko 1500 oficira i isto toliko podoficira, od toga 1/3 zasada upotrebljiva. Oružja nedovoljno. Držanje mirno. Pomažu samonikli ustanak u Bosni, koji je rudimentarno organizovan. Snaga: oko 500 vojnika pod oružjem u Bosni. Komunistički odredi (po celoj unutrašnjosti) vode otvorenu akciju i sabotažu protiv Nemaca, pod parolom borbe za oslobođenje. Nikakav uticaj ne pomaže. Žele da održe zemlju u neredima i koriste situaciju da podvrgnu narod svojoj volji. Aktivni su i borbeni, ali bez jedinstvenog vođstva i sistema rada. Uglavnom razvijaju dejtsvo u zapadnoj Srbiji kojom praktično gospodare. Ukupna snaga 3000 ljudi. Ljotić sa svojim pristalicama vodi aktivnu nemačku politiku uz podršku Nemaca. Nema uspeha. Nameće se silom. Kosta Pećanac, sa svojom četni-

---

[111] Isti izvor, Kut. 163[a], Br. Reg. 53/4 – 9.

[112] Isti izvor, Kut. 163[a], Br. Reg. 53/4 – 10.

[113] B. Čubrilović, nav. djelo, str. 71.

[114] A-VII, Kut. 30, Br. Reg. 14/4 – 4.

[115] Otpravnik poslova u Madridu Lj. Višacki telegramom je 21. X izvijestio ministra Ninčića da je u Madrid stigla iz Beograda gospođa Bajloni s obitelji (dvije kćeri i stariji sin). Mišljenja sam – zaključuje Višacki – da bi bilo od velikog interesa da neko od porodice Bajloni dođe u London, jer »ima puno dragocenih detalja za poznavanje prilika u zemlji«. (AJ, 103-28).

Sâm izvještaj: A-VII, VK, Kut. 24 Br. Reg. 2 2/1.

čkom organizacijom (1000 crnih četnika), slabo povezan, bez jasnog cilja i izgrađene metode rada. Posle pokušaja sporazuma (nadmudrivanje) sa nemačkim vlastima poljuljan mu ugled. Stvarna saradnja ovih grupa nije mogla biti postignuta. Komunističke vođe ne vode računa o interesima Jugoslavije, pa ni Srbije. Đeneral Nedić i Kosta Pećanac vode ličnu politiku, a Ljotić (koji se služe i đeneralom Nedićem) stranačku borbu. Usled toga nije se moglo sprečiti nastojanje komunista da zemlju bace u nerede i sada se sprovode dosta oštre nemačke protivmere (kaznena ekspedicija, bombardovanje mesta u unutrašnjosti, kolektivne represalije)«.

Zatim se u izvještaju daje osvrt na stanje u pojedinim dijelovima Jugoslavije (NDH, Crna Gora, Slovenija, Vojvodina i Makedonija) i dalje navodi da se »akcija onog dela jugoslovenskih oficira, ostalih u Srbiji koji su nastavili da vrše svoju dužnost, okupljeni oko pukovnika Mihailovića, prebacuje sada i na ostale jugoslovenske krajeve. Organizacija se proširuje na Vojvodinu, Slavoniju, Hrvatsku, Slovenačku, Dalmaciju i Crnu Goru«. »Cilj akcije jeste da se, u danom trenutku, protera neprijatelj iz zemlje, održi red i obezbede državne granice (po mogućstvu i krajevi na koje imamo pretenziju), a vlast preda Kralju, čim u zemlju stigne. Radi se i na saradnji sa Bugarima. Prema takvom stanju u zemlji, pukovnik Mihailović moli Vrhovnu komandu: 1) da pomogne materijalno njegov rad; 2) da ga pomogne moralno.«

Osim izvještaja o stanju u zemlji na dan 1. oktobra 1941. priložen je osobni izvještaj Gradimira Bajlonija o onome što je mogao sâm zapaziti (jer je i sâm bio u organizaciji) i što mu je naknadno bilo saopćeno.[116] »Odredi pukovnika Mihailovića su najpopularniji – navodi mladi Bajloni. – Pridružuju im se mnogobrojne male organizacije koje se na ličnu inicijativu pojedinaca stvaraju. Nemaju veliki broj ljudi po šumama, ali imaju zato najveći broj ljudi u zemlji organizovanog po gradovima i selima i koji sada stoji mirno. Organizacija je potpuno tajna, tako da čak i najbliži poznanici po neki put ne znaju da su u istoj organizaciji. Radi se na tome da zemlja, naročito Srbija, bude potpuno organizovana kada nemačka propast dođe, proteraju Nemce u datom trenutku, vlast u svoje ruke uzmu i potom istu Kralju predaju čim u zemlju stigne.«

»Saopšteno mi je – navodi Bajloni – da se sa komunistima sada tolerišu, da su na njih uticali da prestanu sa nemirima, jer će dovesti do potpunog uništavanja srpskog roda. Uticaj nije uspeo, komunisti su produžili, što dovodi do velikih represalija Nemaca prema svima Srbima, dovodi u opasnost kako komuniste tako i ljude pukovnika Mihailovića. Za sada Nemci nisu gonili pristalice Mihailovićevog pokreta (sem jednog slabog bombardovanja štaba na Ravnoj gori) s obzirom da ovi nisu preduzimali nikakve akcije protiv samih Nemaca, smatrajući da je za to još suviše rano, a istovremeno čekajući na instrukcije Vrhovne komande. Jedinu akciju oružanu koju odredi puk. Mihailovića vrše je borba u Bosni protiv ustaša.«

Bajloni navodi i to da mu je »Izveštaj« i šifru, tj. rječnik pukovnika Draže Mihailovića osobno predao generalštabni major Ž. Todorović koji se trenutačno nalazi u Beogradu gdje radi na organizaciji samog Beograda i Srijema.

---

[116] Isti izvor.

U Simovićevu pismu Edenu od 26. XI[117] general navodi tekst najnovijeg brzojava D. Mihailovića u kojem DM tvrdi da je učinio sve i da mu je pošlo za rukom da okonča međusobnu borbu za koju snosi odgovornost druga strana (partizani). U borbi s jednima i drugima iscrpio je gotovo svu municiju. Poduzeo je sve što je bilo u njegovoj moći da ujedini nacionalne snage i dovrši reorganizaciju za odlučnu bitku s Nijemcima. Od životne je važnosti da odmah dobije oružje, municiju, novac, cipele, odjeću i drugo. Toliko Mihailović. Potreba je izvanredna – nastavlja Simović. Oružje i municija hitno su potrebni za nastavak borbi; inače će vojska biti prisiljena na kapitulaciju!

Eden je odgovorio Simoviću pismom od 28. XI[118] i spomenuo da je DM – kao što je Simoviću dobro poznato – poslao poruku prema kojoj izgleda da je uredio i likvidirao svoju svadu s partizanima. To je vrlo dobra vijest, ali je Eden mišljenja da je od najveće važnosti za obje vlade (britansku i jugoslavensku) da poduzmu sve što mogu da održe jedinstveni front svih patriota u Jugoslaviji. U tom cilju upućen je telegram britanske vlade pukovniku Mihailoviću kojim mu vlada čestita postignuti sporazum što ga je zaključio s partizanima i ujedno obavještava o pomoći u materijalu i novcu koja će uslijediti. No, jasno mu je stavljeno na znanje da će produživanje slanja pomoći zavisiti od održanja jedinstvenog fronta pod njegovim vodstvom. Zato Eden izražava mišljenje da bi bilo izvanredno korisno kad bi i jugoslavenska vlada uputila puk. Mihailoviću sličnu poruku. Britanska je strana zatražila od sovjetske vlade preko ambasadora Crippsa da učini sve što je u njenoj moći kod partizana da održe jedinstveni front pod vodstvom puk. Mihailovića. Na kraju Eden potvrđuje primitak Simovićeva pisma od 26. XI i izražava svoje zadovoljstvo što mu može javiti da će se britanska strana u bliskoj budućnosti potruditi da pruži puk. Mihailoviću pomoć u materijalu i novcu.

Simović je Edenu potvrdio primitak gornjeg pisma pismom od 3. XII[119] i uvjeravao državnog sekretara kako je potpuno siguran da će akcija koju je otpočeo i koju vodi puk. Mihailović biti uspješna. To njegovo uvjerenje temelji se na činjenici da su mišljenja obje vlade u tom pitanju identična.

»Posle ovoga nastupilo je privremeno izmirenje do 4. decembra – opisuje Simović te dane i korake kod sovjetskog ambasadora[120] – koga je dana Draža Mihajlović poslao izveštaj: da ga sa fronta napadaju Nemci, da su partizani zauzeli Užičku Požegu i da ugrožavaju njegovu pozadinu; da se materijal, koji se tih dana imao uputiti avionima na aerodrom Preljina (sev. Čačka), ne upućuje do daljnjega; da se zbog opasnosti ustanički štab premešta sa Ravne gore i privremeno prekida vezu. Taj prekid veze trajao je oko 20 dana.«

Međutim, u Londonu je dozrijevala kriza oko samog predsjednika vlade a da on osobno nije toga bio potpuno svjestan. Već u ljeto 1941, dakle u doba kad su tek pristizali članovi Simovićeve vlade u London, kralj Petar, mlad, neiskusan, nepotpuno školovan, političko dijete, povjerio je privre-

---

[117] A-VII, Kut. 163[a], Br. Reg. 53/4 – 12.
[118] Isti izvor, Kut. 163[a], Br. Reg. 53/4 – 11.
[119] Isti izvor, Kut. 163[a], Br. Reg. 53/4 – 13.
[120] D. Simović, Memoari, str. 433.
Simović je sredinom novembra podnio prijedlog kralju da se Draža Mihailović unaprijedi u čin brigadnog generala, što je i izvršeno.

menom otpravniku poslova britanskog poslanstva A. R. Dewu da namjerava smijeniti generala Simovića i vodstvo vlade povjeriti starom Slobodanu Jovanoviću.[121] Kralj je 13. IX saopćio britanskom poslaniku Rendelu da bi želio vidjeti kralja Đorđa što je moguće prije kako bi se s njim posavjetovao o jednom vrlo teškom pitanju koje se pojavilo, a to je predsjednik vlade Simović s kojim je mladi kralj do krajnosti nezadovoljan.[122] Optuživao ga je da pokušava prigrabiti svu vlast u svoje ruke – a to je bjelodano pokazao i rekonstrukcijom vlade od 21. VIII provedenom potpuno na svoju ruku! – a Rendel je sa svoje strane priznao da je »general vrlo daleko od uspješnog vođenja poslova«. Sekretar u Foreign Officeu Dew pridružio se toj negativnoj ocjeni napisavši da Simović »nije ni velik čovjek ni političar« i da je »nesposoban da upravlja starom bagrom političara«. Sir Orme Sargent, pomoćnik državnog podsekretara u Foreign Officeu, dodao je sa svoje strane da bi uklanjanje gen. Simovića u ovom trenutku bila velika politička nepromišljenost. Na sastanku kralja Petra s kraljem Đorđem, kojemu je prisustvovao i A. Eden (ali ne i Ninčić!),[123] kralj Petar je iznio katalog žalbi na svog predsjednika vlade (komandni kadar vojske – sve sami Simovićevi prijatelji; pitanje avijatičara u Amanu; napadi na Milana Nedića i drugo). Eden je uzeo Simovića u zaštitu i upozorio kralja Petra da je Simović za Jugoslaviju simbolična ličnost i da bi njegovo otpuštanje u tom času imalo najnepovoljnije posljedice. Uplela se i kraljica Marija i pred Rendelom se 26. IX[124] gorko tužila na Simovića, samo što se na kraju složila da bi sada bila pogreška izvršiti promjene. Eden je iskoristio Rendelov izvještaj o tom razgovoru da na nj stavi vlastoručnu primjedbu o kraljici: »Ona je dosadna žena.« Da bi ojačao poljuljan Simovićev položaj, Eden je sredinom listopada tražio da mu sveučilište u Cambridgeu dodijeli počasni doktorat[125] jer je Simovićeva zasluga »što je Jugoslavija uvedena u rat kao saveznik Velike Britanije«.

Dolazak Miloša Sekulića u London, pojava na domaćoj sceni Draže Mihailovića kao »predvodnika nacionalnog otpora«, vijesti o pokolju Srba i memorandum Srpske pravoslavne crkve generalu Dankelmannu povisili su temperaturu među članovima Simovićeve vlade i samo umnožili i za-

---

[121] Za odgoj mladog kralja nitko se nije pravo brinuo, ni kraljica Marija ni knez Pavle, pa je tako i on omrznuo učenje i studij. Njegov engleski odgojitelj Cecil Parrott napisao je knjigu uspomena *The Tightrope,* London, 1975.

[122] Kosta St. Pavlović, Jugoslovensko-britanski odnosi 1939–1945. Simovićev pad prema britanskim izvorima, *Glasnik Srpskog istorijsko-kulturnog društva »Njegoš«,* sveska četrdeseta – juni 1978, str. 41–42.

[123] Isti izvor, str. 42–45. O tom trojnom sastanku: Đorđe VI – Petar II – A. Eden sačinio je zabilješku poslanik Rendel prema pričanju državnog sekretara poslije sastanka. George William Rendel bio je imenovan za poslanika pri jugoslavenskoj vladi 29. VII 1941, a do tada je (od 19. VI) poslove otpravljao mladi A. R. Dew kao privremeni otpravnik poslova. Rendel je poslije rata objavio knjigu uspomena pod naslovom: *The Sword and the Olive. Recollections of Diplomacy and the Foreign Service 1913–1954,* London 1957. U njoj je jedno poglavlje (The Yugoslav Exiles, 1941–1943) posvetio jugoslavenskim političarima u izbjeglištvu. Njemu je posvetio jedan svoj prilog Kosta St. Pavlović (Jugoslovensko-britanski odnosi 1939–1945, Ambasador Rendel, *Poezija i proza,* Zürich, januar 1977, br. 58) i u njemu objavio Rendelov »završni izvještaj« o misiji.

[124] Kosta St. Pavlović, Simovićev pad prema britanskim izvorima, str. 45–46.

[125] Više o tome: Kosta St. Pavlović, Jugoslovensko-britanski odnosi 1941–1945. Dva nedodeljena počasna doktorata, *Srbija,* februar 1978, str. 3–4.

oštrili sukobe u vladi u kojoj je Ninčić preuzeo ulogu najodlučnijeg branitelja srpstva. Tako je došao u oštar sukob s Hrvatima ministrima, ali posredno i sa Simovićem koji je težio da svoj kabinet nekako održi na okupu smatrajući sebe neophodnim, »glavnim stubom sloge i jedinstva«. Zato je Ninčić i neprekidno optuživao Simovića da štiti Hrvate na štetu Srba i da nije Srbin, nego Jugoslaven. To je Simović, ipak, uzimao na laku ruku pretpostavljajući da je nesmjenjiv i da će ga Englezi braniti do kraja. Ninčiću je pošlo za rukom da na svoju stranu privuče M. Grola što je imalo za posljedicu da su se svi Srbi u vladi složili protiv Simovića, a zatim se Ninčić složio i s Krnjevićem kojemu se Simović zamjerio odašiljanjem memoranduma Srpske pravoslavne crkve pojedinim savezničkim vladama. Simović se kralju i kraljici majci teško zamjerio zahtjevom o smanjenju njihove goleme apanaže za polovicu i tako samouvjerenom, a sve nervoznijem Simoviću nije bilo spasa. Nije ga više mogla spasiti ni britanska strana.

Dogodila se jedinstvena stvar u političkoj historiji Jugoslavije: svi članovi Simovićeve vlade u Londonu, njih deset, uputili su kralju Petru kolektivnu ostavku (London, 9. I 1942).[126]

»Pošto je prikupio obaveštenja sa svih strana i uverio se da je nemoguće spasti Simovića, Rendel je 9. januara 1942. izvestio Idna[127] da je 'oluja koja je tako dugo tinjala danas izbila i da je celokupna Jugoslovenska vlada jutros podnela ostavku kralju Petru, tvrdeći da ne može duže ostati pod predsedništvom đenerala Simovića'. Zatim je dao pregled svojih ranijih razgovora sa Kraljem, Kraljicom-Majkom i pojedinim članovima vlade. Sve je ovo Idn pročitao i dodao svojeručno sledeću podužu belešku:

'Sve je ovo skroz nezadovoljavajuće. Podozrevam da su ova osećanja protivu Simovića delom posledica činjenice da je on u družini jedini koji nije balkanski političar. Ipak je on u očima javnog mnenja bio nominalni vođ državnog udara i njegovo je uklanjanje – za koje tek što sam čuo – nesreća za savezničku stvar. Ostali članovi gomile u svakom slučaju veoma malo vrede i podozrevam da je u sve to umešana Kraljica. Kako bilo da bilo, ono osnovno što valja učiniti to je dati đeneralu Simoviću neki ugledan položaj, koji bi mu na izgled pružio zadovoljenje. Pa i tada strahujem od uticaja koji će ta vest imati na otpor u Jugoslaviji, što je hiljadu puta važnije od rada ovih bednih političkih spletkaroša, kojima smo na nesreću dopustili da klisnu sa plenom'.«

Milan Gavrilović je jednog dana – stigavši iz SSSR-a u London – rekao Simoviću: »Vi ste vojnik, a ne političar. Stoga Vam nije lako da radite sa nama, sve političkim asovima.« Nekoliko dana kasnije Gavrilović je to, prilikom razgovora o krizi vlade, ponovio pred Slobodanom Jovanovićem i Grolom. Na to je Slobodan – po svom običaju ironično – primijetio: »Đeneral Simović i ja ličimo na pacere, koji sednu za kartaški stol s profesionalnim kockarima.«

Prema tome: jedan »pacer« je morao otići, a naslijedio ga je drugi »pacer« – Slobodan Jovanović.

---

[126] *Građa*, dok. br. 120.

[127] Kosta St. P a v l o v i ć, Simovićev pad prema britanskim dokumentima, str. 49–50.

II

Prva vlada S. Jovanovića (1942)

Kriza oko Dušana Simovića trajala je duže vremena uz povremene veće ili manje trzavice u samoj vladi i tek 9. I 1942. bila je razriješena, s tim da je kralj, dakako, već imao u pripremi novog predsjednika vlade. Jovanović je bio toliko lojalan prema Simoviću da ga je osobno 9. I uvečer usmeno obavijestio da su ministri, poslije duge diskusije, sastavili ostavku i svi je potpisali, s tim da je sutradan (10. I) predaju kralju. Rekao mu je i to da će on (Jovanović) primiti predsjedništvo vlade, ali samo privremeno za mjesec-dva, a da će zatim predsjedništvo vlade preuzeti M. Grol ili M. Gavrilović.[128]

Predsjednika vlade – koga su napustili svi ministri okupljeni u Londonu – posjetio je 10. I poslijepodne britanski poslanik da bi mu se kurtoazno u ime britanske vlade i ministra Edena zahvalio na suradnji i uslugama učinjenim općoj savezničkoj stvari i izrazio žaljenje što Simović odlazi.[129] Poslije Rendela Simovića je posjetio ministar dvora Radoje Knežević[130] da bi ga, po nalogu kralja Petra, službeno obavijestio o ostavci svih ostalih članova kabineta (prisutnih u Londonu); da je kralj tu ostavku prihvatio i da je sastav nove vlade povjerio S. Jovanoviću. Ponudio je Simoviću specijalnu misiju u Americi, što je Simović odbio. Dan kasnije predao mu je prvi kraljev adutant pukovnik M. Rakić kraljevo pismo u kojem ga obavještava da je mandat za sastav vlade povjerio Jovanoviću.[131]

Kralj je 11. I potpisao ukaz[132] kojim stavlja na raspolaganje Simovića i sve članove njegove vlade i postavlja za predsjednika vlade i ministra unutrašnjih poslova S. Jovanovića, za potpredsjednika vlade i ministra pošta, telegrama i telefona J. Krnjevića, a za potpredsjednika vlade i ministra građevina M. Kreka, za ministra vanjskih poslova M. Ninčića, *za ministra vojske i ministra mornarice i avijacije generalštabnog brigadnog generala Dragoljuba M. Mihailovića,* za ministra saobraćaja M. Grola, za ministra financija i ministra trgovine i industrije J. Šuteja, za ministra prosvjete M. Trifunovića, za ministra pravde M. Gavrilovića, dotadašnjeg ministra bez portfelja, za ministra socijalne politike i narodnog zdravlja S. Budisavljevića, za ministra poljoprivrede B. Čubrilovića, za ministra šuma i ruda J. Banjanina, a za ministre bez portfelja B. Jevtića, S. Kosanovića, B. Markovića i F. Snoja.

---

[128] D. Simović, Memoari, str. 485–486.

[129] Isti izvor, str. 486.

[130] Isti izvor, str. 486. Da bi bio jači u Londonu, Simović je pred pad pozvao u London Boru Mirkovića. U pismu (London, 25. XII 1941) mu je napisao i ovo: »Dragi moj Boro, neophodno je potrebno da ti ovamo dođeš i da budeš pored mene. Samo tako moći ćemo suzbiti ove razorne tipove. Ja ne mogu da vodim borbu na četiri fronta . . .« (AJ, 103-7),

Pod »četiri fronta« Simović misli: Ninčića, Grola, Hrvate ministre i dvor.

[131] D. Simović, Memoari, str. 486. Nešto kasnije Londonom je kružio pamflet protiv gen. Simovića pod naslovom: Zašto je smenjen general Simović? Za nj tvrdi Nikola N. Tomić u knjizi *Pučisti na tuđoj teritoriji.* Melburn 1971, str. 46 »da su ga pisali, umnožili i rasturili braća Radoje i Živan Kneževići«.

Simovićev odgovor na taj letak: A-VII, Kut. 348, Br. Reg. 4/1 – 6.

[132] AJ, 103 – 1.

Istog dana potpisao je i drugi ukaz[133] kojim se S. Jovanović postavlja za zastupnika ministra vojske i ministra mornarice i avijacije, a M. Grol za zastupnika ministra prosvjete (M. Trifunovića koji je u to vrijeme boravio u Americi).

Tog dana članovi nove vlade položili su zakletvu pred kraljem.

Simović je 12. I došao u predsjedništvo vlade i svom šefu kabineta (Kosti St. Pavloviću) izdiktirao svoj odgovor kralju. Glavne dvije točke njegova odgovora bile su ove: 1) način podnošenja ostavke i rješenja krize od stranke kralja protuustavan je;[134] 2) predstavnici političkih stranaka u Londonu ne predstavljaju nikakav izraz narodnog raspoloženja niti imaju koga za sobom. – Primopredaja dužnosti između Simovića i Jovanovića obavljena je tog istog dana i tom je prilikom general Simović i svom nasljedniku tvrdio da je promjena vlade izvršena protuustavno. Slobodan Jovanović koji je dugo godina držao katedru ustavnog prava na beogradskom Pravnom fakultetu i na tom polju uživao glas priznatog stručnjaka odvratio mu je ironično (što je, uostalom, rado činio): »Pa, vidite, da li je ova promena protivustavna, ja vam to sada ne umem reći, jer se sada bavim vojskom (kao zastupnik ministra vojske Draže Mihailovića). A vi, gospodine generale, sada uzmite pa učite ustavno pravo, prostudirajte to i vidite . . .«[135]

Osim Simovića pao je i general B. Ilić, a na Ilićevo mjesto došao »vođa otpora« u domovini: brigadni general Draža Mihailović, s tim što je ubrzo zatim (19. I 1942) bio unaprijeđen u čin divizijskog generala. Prisutnost Draže Mihailovića na listi ministara davala je osnovno političko obilježje vladi S. Jovanovića.

Vlada je na samom startu zaključila »Sporazum o balkanskoj uniji«, o čemu su se u Londonu vodili poduži pregovori između jugoslavenskih i grčkih predstavnika. Već nakon dolaska članova jugoslavenske i grčke izbjegličke vlade u V. Britaniju nametala se gotovo sama po sebi potreba za njihovim što češćim kontaktom i što užom suradnjom. U tim razgovorima došlo se do spoznaje o potrebi da se postave temelji buduće »Balkanske unije«.

»Pri odluci Jugoslovenske i Grčke vlade da se postigne sporazum o stvaranju Balkanske unije – stoji u jednom elaboratu jugoslavenskog ministarstva vanjskih poslova u Londonu[136] – veliku ulogu igrala je i izražena želja Britanske vlade da se ovo učini. Sa engleske strane podvlačila se potreba da se posle rata na Balkanu stvori jedan politički stožer od Jugoslavije i Grčke, oko koga bi se formirala tesna politička i ekonomska zajednica svih balkanskih država. Ovakva zajednica, prema engleskom gledištu,

---

[133] Isti izvor.

[134] Jer da je Simović – po argumentaciji šefa vojnog kabineta gen. V. Ranosovića koju je Simović objeručke prihvatio – »predsednik revolucionarne vlade i da ga niko pa ni sam Kralj, ne može da razreši dužnosti.« (Kosta St. P a v l o v i ć, Jugoslovensko-britanski odnosi 1939–1945. Kairska afera viđena iz Londona, *Savremenik*, 1978, broj 4/205, str. 29.

[135] Mihailo M a r i ć, *Kralj i vlada u emigraciji*, Zagreb 1966, str. 180. Jovanović je volio prišivati pojedinim ljudima »karakteristike«. Tako, na primjer, B. Čubrilović je bio »putujuća panika«; J. Šutej – »penušavi koktel«; M. Grol – »inteligentno nedonošče«; J. Krnjević – »samostanska pevačica«, a za ministra S. Kosanovića je jednom rekao da izgleda tako kao da je pobjegao iz doma za nezbrinutu djecu!

[136] A-SSVP, Izbjeglička vlada 1941, F. I.

imala bi da bude garantija reda na Balkanu, kao i brana protiv novog eventualnog nadiranja neprijateljskih velikih sila na Balkan. Iz razgovora sa nadležnima u Forenj Ofisu moglo se izvući zaključak da se u stvaranju nove čvrste zajednice balkanskih naroda gledala takođe i jedna jaka garantija protivu eventualne boljševičke opasnosti sa severoistoka.«

Razgovori između predstavnika Jugoslavije i Grčke bili su završeni upravo u času pada D. Simovića, i sporazum je bio potpisan u Londonu 15. I 1942. U uvodnom dijelu sporazuma[137] ističe se težnja strana ugovornica da im se njihova politika temelji na načelu »Balkan balkanskim narodima« kako bi tako osigurali nezavisnost i mir balkanskih država. U članu prvom »Sporazuma o balkanskoj uniji« navedeni su organi Unije koji će se sastajati u redovitim vremenskim razmacima, i to: 1) politički organ što ga čine ministri vanjskih poslova; 2) ekonomski i financijski organ sastavljen od po dva člana svake vlade kompetentnih za privredna i financijska pitanja. Član drugi sporazuma predviđa i stalni vojni organ Unije što će ga sačinjavati šefovi generalštaba ili njihovi zastupnici, a koji će organ predstavljati zajednički generalštab vojnih snaga Jugoslavije i Grčke pored nacionalnih generalštabova. Taj će se organ sastojati od dva ureda, jednog za vojsku i avijaciju, a drugog za mornaricu. Stalni ured Unije (Sekretarijat) imat će dva odjela: politički i privredno-financijski (član treći). Predsjednici vlada Jugoslavije i Grčke sastat će se kad god to budu zahtijevale prilike da bi razmotrili pitanja od općeg interesa za Uniju (član četvrti), dok se u petom članu sporazuma predviđa suradnja parlamenata. Zatim se definiraju zadaci pojedinih organa Unije: političkog, ekonomsko-financijskog, vojnog organa te stalnog ureda, a na kraju se ističe da taj sporazum predstavlja opće temelje za organizaciju »Balkanske unije« i izražava se nada da će kasnije Uniji pristupiti i druge balkanske države s vladama formiranim slobodno i zakonito.

»Nekoliko dana pre potpisa Sporazuma – stoji dalje u navedenom elaboratu[138] – naša vlada obavestila je o pretstojećem potpisu Sporazuma i suštini glavnih odredaba istog Tursku, Američku i Sovjetsku vladu. Američki i sovjetski poslanici pri našoj vladi[139] bili su čak pozvati da prisustvuju potpisu Sporazuma izvršenog u prisustvu g. Idna u Forenj Ofisu. Američki poslanik vrlo rado je prihvatio ovaj poziv. Sovjetski poslanik, pak, pod izgovorom da još nije primio instrukcije svoje vlade, odgovorio je da ne može prisustvovati. (Zbog ovoga je onda umoljen američki poslanik da ni on ne prisustvuje.)

Turska vlada primila je zaključenje tog Sporazuma sa velikim zadovoljstvom. Isto tako povoljno primljen je Sporazum od Engleske i Američke vlade, kao i od strane Poljske i Čehoslovačke. Jedino Sovjetska vlada ne samo da nije pokazala svoje oduševljenje za ovaj Sporazum, već je izražavala izvesno neodređeno podozrenje u pogledu potrebe da se ovakav sporazum zaključuje. Iz razgovora sa sovjetskim nadležnim faktorima mogla bi se nazreti izvesna bojazan Sovjetske vlade da je po sredi inicijativa Engleske, kojom želi da pojača svoj uticaj na Balkanu.«

U zdravici na svečanom ručku povodom potpisivanja kralj Petar je povezao zaključenje tog Sporazuma o Balkanskoj uniji s namjeravanim stva-

[137] Engleski tekst: AJ, 103-84.
[138] A-SSVP, Izbjeglička vlada 1941, F. I.
[139] A. D. Biddle i Aleksandar Jefremovič Bogomolov.

ranjem srednjoevropske unije između Čehoslovačke i Poljske i rekao, između ostalog, i ovo: »Imamo razloga da se nadamo da će se jednovremeno sa Balkanskom Unijom stvoriti jedna srednje-evropska Unija na bazi jednog čehoslovačko-poljskog sporazuma. Po našoj zamisli, te dve Unije zaključene na istim principima i zadahnute istim idealima, stvorile bi, sa jednim zajedničkim vrhovnim telom, jednu veliku organizaciju koja bi za mir i blagostanje Evrope pružila ozbiljne garantije. Mi sa sigurnošću računamo na pobedu našu i naših velikih i moćnih saveznika, Velike Britanije, Rusije i Severnih Američkih Država, i na vojničko uništenje Nemačke i njenih satelita. Bez toga ne bi bilo nikakve nade za stvaranje te Nove Evrope u kojoj će narodi, slobodni i nezavisni, spokojno gledati u svoju budućnost.«[140]

U oproštajnoj audijenciji kod kralja 12. I Simović je pokušao da njegov prijatelj gen. Ilić ipak zadrži položaj načelnika štaba Vrhovne komande u Kairu, a sâm se ponudio da ostane na položaju pomoćnika vrhovnog komandanta (kralja) koji je do tada držao.[141] Iste ponude učinio je prije toga i predsjedniku nove vlade prilikom primopredaje, ali je ostao neuslišan. Ilić nije zadržao ni položaj načelnika štaba VK u Kairu, a kako je bila ukinuta i Komanda avijacije, izgubio je svoj položaj i general B. Mirković kao komandant avijacije. Sve utjecajniji šef Vojnog kabineta predsjedništva vlade postao je major Živan Knežević, brat ministra dvora, i potpuno je prirodno što je Knežević – pokraj tako izrazitog civila kakav je bio njegov pretpostavljeni predsjednik vlade S. Jovanović kao zastupnik ministra vojske – uzeo vojne stvari u svoje ruke. Ubrzo (15. I) na Ilićevo je mjesto načelnika štaba Vrhovne komande u Kairu bio imenovan Kneževićev čovjek: generalštabni potpukovnik Miodrag Lozić u svojstvu vršioca dužnosti načelnika štaba, potpukovnik Luka Baletić za načelnika operativnog odjela, obavještajnog major Milovan Gligorijević, a avijatičkog major Boško Stanojlović, što je u Kairu izazvalo buru i bunt koji se u dokumentima jugoslavenske izbjegličke vlade naziva »Kairska pobuna« ili »Kairska afera«.[142]

Ilić je na svoju ruku predao komandu gen. B. Mirkoviću (a ne Loziću) imenovavši ga zastupnikom načelnika štaba VK! Jovanovićeva vlada nije, dakako, htjela priznati takvu samovolju i zatražila je od britanskih vlasti neka joj pomognu da se ukloni Mirković i da komandu preda Loziću. Britanci su, međutim, smatrali da Mirković (»njihov čovjek« u vezi s državnim udarom 27. III 1941) uživa povjerenje velikog broja oficira i ljudstva, a da je Lozić »ne samo nepodesan već i dozlaboga neomiljen«. Ministar dvora R. Knežević obavijestio je u pismu od 26. I[143] predsjednika vlade da je kralj izrazio želju da se spremi ukaz kojim se Borivoje Mirković, brigadni

---

[140] A-SSVP, Predsjedništvo vlade 1942–43, F. II.

[141] D. Simović, Memoari, str. 487–488. Simović se nije mogao osloboditi ambicije da ponovno dođe u prvi plan, a to dokazuje i njegovo pismo (memorandum) kralju Petru od 15. svibnja 1943. u kojem se stavlja kralju na raspolaganje s tim da osnuje ratni kabinet od nepolitičkih ljudi. (A-SSVP, Predsjedništvo vlade [Kabinet] 1941–45, F. I).

[142] O njoj već postoji pozamašnija literatura: Ante Smith Pavelić, Kairska afera (Pariz 1961); Nikola N. Tomić, Pučisti na tuđoj teritoriji (Melburn 1971); Slobodan Jovanović, Zapisi o problemima i ljudima, 1941–1944 (London 1976); Boško Stanojlović, Kairska afera viđena iz Kaira, *Savremenik*, Br. 4/205 – 1978; Kosta St. Pavlović, Jugoslovensko-britanski odnosi 1939–1945, Kairska afera viđena iz Londona, *Savremenik*, Br. 4/205 – 1978, i drugo.

[143] A-VII, Kut. 152, Br. Reg. 35/1.

general, razrješava dužnosti prvog kraljevog ađutanta i drugi kojim se Mirković određuje za pomoćnika gen. Bogoljuba Ilića u misiji koja će mu biti povjerena u Kanadi.[144]

Jugoslavenski delegat pri britanskoj VK na Srednjem istoku puk. Žarko Popović – u pismu glavnokomandujućem, britanskom generalu C. Auchinlecku[145] – polemički se osvrnuo na glasine kruga oficira oko M. Lozića o nekoj želji većine jugoslavenskih oficira da obore Jovanovićevu vladu i vrate na položaj gen. Dušana Simovića, s tim da je to uzrok stvorenog stanja u jugoslavenskoj vojsci. Međutim, pravi uzroci stvorenog stanja – prema Ž. Popoviću – jesu ovi: grubo uklanjanje s položaja i zapostavljanje svih oficira iznad čina potpukovnika, a i nekih mlađih koji su bili u osobnom neprijateljstvu s majorom Kneževićem ili s nekim od njegovih prijatelja; mučan dojam stvoren kod čestitih vojnika zbog takvog postupka, stalno pojačan novim uvredama preko telegrama koji su, doduše, nosili potpis predsjednika Jovanovića, ali iza kojih se jasno nazirao pravi autor i njegovi planovi (Ž. Knežević); u toku posljednjih 48 dana od primitka prvih telegrama o kadrovskim promjenama nije stiglo nikakvo objašnjenje za tako sudbonosne promjene; nijedan oficir koji je ustao u obranu osnovnih načela vojne organizacije nikada nije imao nikakvih političkih ambicija ni veza s političkim ljudima. »Sâm general g. Borivoje Mirković – ističe njegov pristaša Popović – da je želeo vlast, mogao ju je uzeti i zadržati neprekidno još od 27. marta 1941. godine, što mogu potvrditi svi sadanji ministri u jugoslovenskoj vladi. To je čovek kome po opštem uverenju pripada najveća zasluga što je, prema rečima Pretsednika Čerčila, 'jugoslovenski narod našao samog sebe i spasao svoju dušu'. To je drugim rečima nacionalna veličina, koju niko ne bi smeo da unizi bez štete po ceo narod i državu. To je, najzad, uzoran Komandant vazduhoplovstva koji je leteo još od 1916. god. pa sve do poslednjih dana, kada je usled avionskog udesa postao težak invalid.« Da bi uvreda i poniženje cjelokupne jugoslavenske vojske bili veći, na mjesto ovako uzornog starješine dovedene su na čelo jugoslavenske vojne uprave osobe koje su od svojih mlađih prezrene i koje redovnim putem ne bi nikada uspjele zadovoljiti svoje bolesne prohtjeve za visokim položajima. Zato Popović moli gen. Auchinlecka da njihove navedene insinuacije odbije kao potpuno neosnovane i da bude tumač Popovićeva tumačenja kod britanskih vojnih i civilnih vlasti. »Isto tako molim Vas – zaključuje Popović svoje pismo – da primite kao činjenicu da bi se red i mir u Jugoslovenskoj vojsci na Srednjem Istoku smesta povratili uklanjanjem sa položaja samo četvorice oficira: potpukovnika g. Miodraga Lozića i Luke Baletića i majora g. g. Milovana Gligorijevića i Pavla Novakovića. Mogu Vas ponovo uveriti da se jugoslovenska vojska nikada nije bavila politikom, pa to ne čini ni sada u ovim teškim prilikama za svoju Zemlju i za njene Saveznike. Ali Vas na kraju moram isto tako uveriti da je

---

[144] »19. januar – Đeneral Ilić izveštava telegrafski Jovanovića da će izvršiti njegove naredbe ako on pri njima ostaje, i dodaje da će Jugoslovenska vlada 'biti odgovorna za nesrečne posledice koje se neće moći da izbegnu.'

25. januar. – Posle savetovanja sa Kraljem, Jovanović telegrafski izveštava đenerala Ilića: 'Izvršite naredbe Vrhovnog komandanta.'

26. januar. – Đeneral Ilić tvrdi da ne veruje u verodostojnost tog telegrama.« (Kosta St. P a v l o v i ć, Kairska afera viđena iz Londona, str. 31).

[145] A-VII, Kut. 5, Br. Reg. 30/1 – 17.

osećaj morala, pravde i pravičnosti osnovna rasna osobina Jugoslovena i da će se svaki svestan vojnik boriti do kraja za njihovo ostvarenje.«

Samozvani zastupnik načelnika štaba VK u Kairu gen. B. Mirković izdao je naredbu Str. O. Br. 281 za 19. II 1942.[146] pozivajući se da je 10. II određen za zastupnika načelnika štaba (pri tom je izostavio spomenuti tko ga je imenovao). U naredbi je Mirković istakao da duh vojske leži u duhu njenih oficira. »Sa zadovoljstvom mogu reći – navodi on dalje – da se ogromna većina oficira pokazala dostojna poverenja koje im je ukazao narod polažući sudbinu svoje zemlje i sudbinu svoje dece u njihove ruke. Nažalost, u teškom iskušenju nekolicina starešina pokazali su se slabi, nedovoljno svesni i štetno ambiciozni. Poverovali su pogrešno da je strašna bura razorila našu vojsku i da su sve obaveze prema zajednici, kojoj pripadaju, prestale važiti. Vrhovna vojna uprava energično će ih izvesti iz njihove zablude.« Dalje Mirković upozorava na dužnost komandiranja i dužnost potčinjavanja, na zakonitosti, red i disciplinu da bi istakao i ovo: »Naša vojska, poštujući svoja pravila i propise, nikada se nije mešala u tuđ rad, život i nadležnost. U politiku, finansije i druge grane našeg državnog života oficiri se nisu mešali. No isto tako naša vojna uprava nikad nije dozvolila nikome koji nije član vojske da se meša u život vojske. Vojska je živela svojim specijalnim životom, u kome su tačno bila precizirana prava i dužnosti svakog pojedinca. Iznositi vojne stvari stranim, nevojnim licima ili uvoditi nevojna lica u intiman život vojske, po vojnim propisima smatra se za težak propust, koji se najstrože kažnjava. Retki su bili koji su se ogrešili o ovo osnovno pravilo. Nažalost, u ovim danima pometnje neki su posrnuli i dozvolili da se u vojsci razvije razorna akcija lica potpuno stranih vojsci. Svi oni kojima su smetali čistoća i jedinstvo vojske jedva su dočekali da se bace blatom na nju i da je ukaljaju. Kakav su užasan greh time učinili prema vojsci neki oficiri koji su to dozvolili teško je rečima izraziti. Pojedinci su otišli čak tako daleko da su se obraćali građanskim ustanovama[147] radi pomoći za borbu protiv svojih pretpostavljenih.«

Zato B. Mirković naređuje: 1) svim starješinama vojske, avijacije i mornarice vraćaju se prava i vlast koji im pripadaju prema vojnim propisima; 2) zahtijeva najstrože poštovanje i izvršenje svih vojnih propisa; 3) zabranjuje svaku kritiku, ogovaranje, intrigiranje; 4) najstrože zabranjuje iznošenje i davanje nevojnim osobama podataka o životu i radu vojske; 5) zabranjuje svima pripadnicima vojske, mornarice i avijacije odlazak u naše građanske ustanove bez dozvole, a također u strane vojne i građanske ustanove bez prethodnog odobrenja starješina.

Pukovnik Ž. Popović poslao je iz Kaira 20. II[148] telegram S. Jovanoviću koji glasi ovako: »Iz razloga čisto objektivnih, bez obzira na borbu za lični ili drugi uticaj, smatram svojom dužnošću da Vas zamolim da ne donosite nove definitivne odluke pre nego što čujete drugu stranu, kako biste imali sve potrebne elemente. Akcija je veoma važna za zajedničku stvar početu sa uspehom, ali postoji rizik da bude kompromitovana prenagljenim odlukama. Najbolje je poslati neutralnog delegata koji bi imao Vaše lično poverenje, da prikupi potrebna obaveštenja.«

---

[146] A-VII, Kut. 36, Br. Reg. 7/1 – 1.

[147] Poslanstvu u Kairu i poslaniku Miloju Smiljaniću.

[148] A-VII, Kut. 29f, Br. Reg. 10 2/2.

Bora Mirković je uputio iz Kaira ljutito i patetično pismo predsjedniku vlade (Kairo, 21. II 1942)[149] u kojem navodi, između ostalog, da su prilike nastale događajima od 15. I naovamo zabrinule sve rodoljube i poštene nacionalne ljude, osobito one u Kairu, a tog dana (21. II) doživio je da mu poslanik M. Smiljanić u Kairu saopćava Jovanovićev telegram u kojemu predsjednik Jovanović izražava želju da se Mirković – ovako namučen i polomljen – što hitnije ukloni iz Kaira jer to – čini se – nečiji osobni interesi zahtijevaju. »Istina je – nastavlja Mirković – ja imam i grehova u mome životu, a dva su najveća: što sam nezakonito izdejstvovao da se majoru Živanu Kneževiću prizna đeneralštabna struka, u koju svojevremeno nije preveden od strane đeneralštabne komisije zbog rđavog karaktera, i što sam svojim uticajem kod đenerala Dušana Simovića postavio za Ministra Dvora Radoja Kneževića. To su moja najveća dva greha, i nakon nekoliko dana posle njihovog postavljenja doživeo sam prvo razočarenje, da taj isti major Živan Knežević pošalje tri oficira iz njegovog bataljona na aerodrom Nikšić sa naređenjem da me ubiju. Pitaćete me zašto je ovo naredio major Knežević? Ja neznam, ako vi neznate g. profesore. Jedino može biti da se htelo da falsifikuje istorija i njeni najnoviji događaji.« Ukazuje dalje u pismu na potpunu neumjesnost i nezakonitost stavljanja u »stanje pokoja« armijskog generala B. Ilića i dvojice mlađih oficira (M. Dinića i V. Vukotića) kao da se radi o »nekim mangupima«!

»Nas ima u izbeglištvu 7 đenerala i desetinu pukovnika, sa najvišom vojničkom spremom, od kojih po godinama mnogo mlađi, i to za nekoliko godina, od novopostavljenog vršioca dužnosti načelnika štaba Vrhovne komande potpukovnika Miodraga Lozića. Pa zar nijedan od čitave plejade najvaljanijih oficira ne mogade da bude određen na ovaj položaj načelnika štaba Vrhovne Komande? I to je jedino bolesna ambicija majora Kneževića, koji želi da sroza sve što je od njega više moralom i spremom, i da dovede ljude koji će biti lutke u njegovim rukama.

Ovde ima samo 4–5 oficira koji vode kliku majora Kneževića, u društvu sa ministrom Smiljanićem. I znate li kakve vesti oni pronose ovamo? Čim se završi podmlađivanje vojske, i ovi starci iz vlade, sa g. Jovanovićem na čelu, biće smenjeni od Radoja Kneževića, a Radoje će sa svojim mlađim kolegama preduzeti upravu nad državnim poslovima.

Iz celog ovog mog izlaganja – piše Mirković – lako je videti kako se rade i spremaju najružnije i najniže vrste intrige i podmetanja, a sve za račun bolesnih ambicija opterećene braće Kneževića. Ima li u istoriji ma koga naroda da su jednovremeno tri rođena brata na najvažnijim mestima oko Kralja i oko Vlade? Da li ima mogućnosti da se ova braća-kormilari državnoga broda spreče u njihovim gnusnim, bezgraničnim familijarnim bolesnim ambicijama? Spasavajte moral, i spasavajte Kralja i naš Narod od ovih zverova, čija nesavesnost ide u beskonačnost. Ne primajte, dragi g. profesore, ogroman teret odgovornosti na svoja leđa, jer će narod po ovom morati da dâ svoju reč. Za Dražu Mihailovića nije bilo većeg rodoljuba i većeg Srbina od mene. On je večno bio pored mene, i javno je govorio: 'Idem kod Bore Mirkovića da se napojim snagom i rodoljubljem. On je jedini čovek koji je u isto vreme moje nadanje u naše narodno nadanje.' Draža, Žarko Popović i ja bili smo nerazdvojni i godinama već lu-

[149] A-SSVP, Predsjedništvo vlade 1942–43, F. II.

pali smo zvonima, i pozivali narod na otpor nevaljalštvu i nemoralu. Kad taj Draža bude govorio a naročito kad bude slušao, ja vam tvrdim on će u prvom redu slušati Borivoja Mirkovića i Žarka Popovića.

Poslušajte g. pretsedniče, nekoga od članova vlade, neka ispitaju slučaj na licu mesta, pa onda donosite vaše odluke. To bi bilo i pravnički i pošteno, i jedino moralno.«

Živan Knežević je sastavio a S. Jovanović potpisao referat ministarskom savjetu od 23. II[150] u kojem se u uvodu prikazuje status Vrhovne komande sa sjedištem u Kairu i navodi da VK ima ove odjele: operativni, obavještajni, avijatički i mornarički. Komanda avijacije ukinuta je zbog vrlo malog brojnog stanja (ukupno 291 oficir, podoficir i redov) i grupa će biti neposredno potčinjena Vrhovnoj komandi. Također je ukinuta komanda operativnih trupa, osnovana u početku u vjerovanju da će se formirati više od jednog bataljona. Gardijski bataljon (zapravo polubataljun) stavljen je neposredno pod VK. Na njenom čelu nalazi se generalštabni potpukovnik Miodrag Lozić i VK najuže surađuje s engleskom VK na Bliskom istoku. »Pošto je veza sa zemljom, dotur pomoći Draži, davanje aviona i podmornice i cela organizacija u vezi sa radom u našoj zemlji, dodeljena od strane Engleza engleskoj Vrhovnoj komandi na Bliskom Istoku, to smo i mi sav ovaj posao preneli na našu Vrhovnu komandu u Kairu.«

Od *vojske* postoji samo jedan gardijski bataljun u logoru Agami kod Aleksandrije. Njegova jačina: 47 oficira, 44 podoficira, 84 kaplara, 25 muzikanata i 305 redova – ukupno 505 ljudi. Bataljun je sastavljen od dvije trećine Slovenaca iz Istre, bivših zarobljenika talijanske vojske, i trećine Srba skupljenih sa svih strana; u listopadu je bilo i 16 Hrvata. Osim tog bataljuna postoje vojne misije u Jeruzalemu, Kairu, Captownu i Lisabonu sa zadatkom prikupljanja dobrovoljaca, no uspjeh te akcije bio je minimalan, a slabi su izgledi da će se prikupiti veći broj dobrovoljaca i u Americi. Postoje još i vojna izaslanstva u Moskvi, Ankari, Washingtonu i Londonu pri poslanstvima. Ukupno brojno stanje vojske iznosi: 7 generala (3 su u penziji), viših oficira 27 (2 su u penziji), nižih oficira 61, podoficira 54, muzikanata 25, kaplara i redova 407 – svega 581.

Od *mornarice* imamo u Aleksandriji podmornicu »Nebojšu« i torpiljere »Durmitor« i »Kajmakčalan« te radio-telegrafski kurs u logoru Agami – ukupno 24 oficira, 70 podoficira, 2 činovnika, 9 mornara, što čini svega 105 ljudi.

U *avijaciji* imamo 128 oficira, 103 podoficira i 63 redova – ukupno 291. Prema tome, ukupno brojno stanje vojske, mornarice i avijacije iznosi: 246 oficira, 2 činovnika, 327 podoficira, 25 muzikanata i kaplara i 472 redova, što je svega 1072.

U Jovanovićevu referatu stoji ovo o pitanju veze sa zemljom i slanju pomoći Draži: »Postojala je radio veza sa đeneralom Mihailovićem sve do 4. januara 1942. godine. Od ovoga dana nema nikakvih veza više. Upućene su ekipe naših najboljih oficira i podoficira sa radio stanicama i novom šifrom, sa zadatkom da se uhvati veza sa đeneralom Mihailovićem, kome su svakako Nemci zauzeli ne samo radio stanicu već i šifru uhvatili. Ovo se vidi po lažnoj radio stanici koja se sada javlja Dražinom šifrom.

---

[150] A-VII, VK, Kut. 162, Br. Reg. 7 2, Str. Pov. V. K. Br. 104.

Na vaspostavljanju veze radi se hitno po jednom izrađenom planu, sa glavnim centrima veze u Londonu, Kairu i kod Draže. Sa Englezima se vode hitni pregovori da ova veza bude u *našim rukama* i da naša Vrhovna komanda poveže rad u zemlji, a ne kao dosada da tu vezu imamo samo preko Engleza. Ova je veza u našim rukama potrebna i zato što je đeneral Mihailović član Vlade, a sem toga ni jedan oficir neće više da se javi da ide u zemlju sa engleskom šifrom i slani od pojedinih engleskih službi. Većina oficira hoće da ide u zemlju, samo stavlja uslov da radi i opšti sa našom Vrhovnom komandom, a ne sa pojedinim engleskim službama (sabotaža, obaveštajna služba, rukovođenje operacijama, itd.).

Pomoć đeneralu Mihailoviću dosada nije upućena iz raznih uzroka. Englezi su obećali da će učiniti sve da se spremljena pomoć na Malti i doturi, čim se uspostavi veza. Najveća je teškoća u nalaženju transportnih sredstava.

Zato smo hitno tražili jednu podmornicu za koju imamo posadu i bombardere, pa da vezu i dotur pomoći vršimo mi sami. Sve ovo je u toku i radi se ubrzano na dobijanju sredstava.

Međutim, prema sadašnjoj situaciji – piše na kraju u referatu – ne treba gojiti preveliki optimizam u pogledu dotura pomoći Draži i pored svih mera koje vojna uprava 'hitno i smišljeno' poduzima.«

I Simović je – poput Bore Mirkovića – uputio pismo Slobodanu Jovanoviću (London, 25. II 1942),[151] upozoravajući ga u njemu da je provedenim mjerama u Kairu nanesena uvreda i najveća sramota vojsci i oficirskom koru. Istodobno je ukazima od 15. i 27. I gen. Borivoje Mirković bio razriješen dužnosti komandanta avijacije i prvog ađutanta kralja a naknadnim ukazom penzioniran. Stoga Simović želi skrenuti pažnju predsjednika vlade na neke činjenice: B. Mirković je nesumnjivo najsposobniji za položaj komandanta avijacije; ima i spreme i sposobnosti i sve potrebno za taj položaj, naročito u ratu; osim toga, on je poznati avijatički as i uživa velik autoritet svih avijatičkih oficira i vrlo je popularan.

»Povrh svega ovoga – piše dalje Simović – đeneral B. Mirković je glavni organizator državnog udara od 27. marta, jedan od vođa ovog pokreta i glavni junak u izvršenju 27. marta koji je čin spasao Presto a možda i život Nj .V. Kralja i čast i budućnost našeg naroda. Tim činom đeneral Mirković je i članove današnje vlade spasao sramnog ropstva i dao je mogućnost da dođu na ministarske položaje. Nesumnjivo je da bi bez čina od 27. marta svi članovi današnje vlade, ukoliko nisu lični prijatelji Musolinija, Hitlera i vodećih neprijateljskih faktora bili sada u zarobljeništvu u logorima i izloženi najvećim proganjanjima, eventualno i gubitku života ili bi kao taoci bili zatvoreni i streljani. A kome imaju isti da zahvale i za svoje položaje i za svoje živote? Samo 27. martu i najviše jednom od glavnih junaka 27. marta đeneralu B. Mirkoviću. Pored toga đeneral B. Mirković je sretstvom svojih aviona spasao članove Vlade prilikom izlaska iz zemlje, a sâm je ostao do posljednjeg trenutka u Nikšiću i žrtvovao sebe, spasavajući ljudstvo avijacije i državnu imovinu, pretrpeo vrlo težak udes u kome je mogao izgubiti čak i život.«

Bora Mirković – tvrdi Simović – najbriljantniji je oficir koga ima jugoslavenska vojska i takav je postupak prema njemu i nezakonit i nelojalan.

---

[151] A-SSVP, Predsjedništvo vlade 1942–43, F. II.

Stoga Simović apelira na Jovanovića da se učinjene pogreške što prije isprave, da se nanesene nepravde našim najboljim oficirima poprave, da se udar i sramota naneseni našoj vojsci odmah otklone i da se povrate red i disciplina, moral i jedinstvo u teško uzdrmane redove »naše možda jedine oružane snage«.

»Zastupnik« načelnika štaba B. Mirković izdao je naredbu Str. O. Br. 308 za 1. III 1942.[152] i u njoj naveo da je predsjednik vlade i zastupnik ministra vojske, mornarice i avijacije naredio generalu Iliću da preda dužnost generalštabnom potpukovniku M. Loziću. Spominju se drugi ukazi i kadrovske promjene pa se zatim navodi da su sva ta naređenja iz Londona primljena vojnom ili diplomatskom šifrom i stoga nisu službeni dokumenti da bi se na temelju njih izvršile naređene promjene u komandi i naređeno penzioniranje. Zbog toga je gen. Ilić zatražio telegrafski i pismeno da mu se naređeni ukazi pošalju pismeno i s pismenim naređenjem predsjednika vlade. Međutim, sve do danas (1. III) nije primljeno ni jedno pismeno naređenje ili pismeni ukaz. Gen. Ilić bio je prisiljen da zbog bolesti 10. II preda dužnost najstarijem komandantu na Srednjem istoku (tj. Mirkoviću), pa je i Ilićev nasljednik ustrajao na zahtjevu da sačekaju dostavu pismenih naređenja ili ukaza ili, pak, naređenja britanske VK na Srednjem istoku. U britanskoj VK načelnik štaba saopćio je 28. II Mirkoviću da je iz Londona primio izvještaj britanskog ministarstva vojske da je ukaz o Mirkovićevu penzioniranju autentičan i da stoga mora predati dužnost potpukovniku Loziću, a da mora izvršiti i ostale naređene rasporede.

U vezi s prednjim Mirković naređuje da upute Lozića 4. III u štab gdje će mu Mirković predati dužnost načelnika štaba VK; da se do 4. III izvrši predaja dužnosti načelnika operativnog odjela potpukovniku Luki Baletiću; isto i novom načelniku obavještajnog odjela generalštabnom majoru Milovanu Gligorijeviću; da se generalštabni pukovnik Ž. Popović javi načelniku štaba britanske VK u svojstvu delegata štaba VK pri britanskoj VK na Srednjem istoku; da se izvrši smjena komandanta gardijskog bataljuna; da generalštabni major Boško Stanojlović primi dužnost načelnika avijatičkog odjela štaba VK; da načelnik operativnog odjela razriješi dužnosti penzionirane oficire: potpukovnika M. Dinića i generalštabnog majora V. Vukotića, itd.

Državni sekretar A. Eden saopćio je notom od 3. III[153] S. Jovanoviću da im je tek cilj da uspostave vezu s generalom Mihailovićem, pa kad se to postigne, moći će razmotriti širi plan veza unutar Jugoslavije i između Jugoslavije, Kaira i Londona. »Što se tiče pitanja kontrole veza i operacija u Jugoslaviji, koja je pismo Vaše Ekselencije također pokrenulo – piše Eden Jovanoviću – vlada Njegovog Veličanstva došla je do zaključka da je, u interesu opšte savezničke strategije, od prvorazredne važnosti da postoji jedinstvo kontrole u svim tim pitanjima. Veze sa đeneralom Mihajlovićem i transport snabdevanja za Jugoslaviju nalaze se sada pod kontrolom glavnokomandujućeg na Srednjem Istoku (gen. Auchinlecka), čija je dužnost izvršiti potrebna snabdevanja opremom, avionima itd., a vlada Njegovog Veličanstva ne želi sada preinačiti to uređenje. Prema tome proizlazi da bi

[152] A-VII, Kut. 36, Br. Reg. 9/1 – 1.

[153] A-VII, Kut. 165a, Br. Reg. 5/2 – 2.

i najveće pravo vođenja operacija u Jugoslaviji trebalo predati glavnokomandujućem, i ja verujem da će se Vaša Ekselencija složiti sa time s obzirom na potrebu jedinstva komande.«

M. Lozić je u naredbi za 4. III[154] javio radosnu vijest: »U vezi rešenja donetog u Engleskoj Vrhovnoj Komandi na dan 28. februara tekuće godine, danas mi je definitivno predao dužnost đeneral g. Mirković Borivoje.« Međutim, Lozićeva radost nije potrajala: odmah sutradan, 5. III, došlo je do promjene, jer je tog dana u 13 sati Lozić primio pismo glavnokomandujućeg britanske vojske gen. Auchinlecka kojim mu naređuje da privremeno preda dužnost komandantu britanskih oružanih snaga u Egiptu generalu Stoneu. Također mu je bilo naređeno da potpukovnik Baletić i major Gligorijević napuste svoje dužnosti!

Kralj je u Londonu 7. III potpisao ukaz[155] kojim se ministar na raspolaganju Bogoljub S. Ilić stavlja u stanje pokoja, a Jovanović je pismom Edenu od 11. III[156] protestirao što su britanske vlasti uputile prema Tobruku jugoslavenski bataljun stacioniran u Aramiju kod Aleksandrije da bi ondje bio izvježban i zatim bačen u borbu i zatražio da se vrati, oslobođen eventualnih elemenata nereda da bi mogao »sa čašću učestvovati u presudnoj borbi za naše zajedničke ideale slobode«.

U novom podugačkom pismu S. Jovanovića A. Edenu (London, 12. III 1942)[157] Jovanović daje kraći historijat »Kairske afere« i piše da je potpukovnik Lozić svojim telegramom od 6. III izvijestio da su »Englezi iz Vrhovne komande došli sinoć 5. o. m. sa pukovnikom Popovićem i zahtevali da izdam naredbu o predaji dužnosti đeneralu Stonu. Izjavio sam da naredbu neću izdati i da mi to može narediti samo Nj. V. Kralj. Engleski đeneral Gloves (?), posle diskusije od dva sata, preuzeo je moju dužnost i izdao naređenje da major Gligorijević i potpukovnik Baletić odmah predaju dužnost. Upozorio sam ih: da uklanjaju oficire postavljene Kraljevim ukazom, a one koje su trebali da uklone dovode; da su uklonili mene koji sam protivu majora Stanojlovića tražio sankciju, a njega su ostavili na položaju; da vraćaju pukovnika Popovića, kojega sam smenio. Rekao sam najzad da je ovo napad na naš suverenitet i našu vojsku. Da vas obavestim o ovome našom vojnom šifrom nisu mi dozvolili«.

Navedeni postupak britanske VK – konstatira Jovanović na kraju – nije u skladu s osnovnim načelima vojne discipline, a također je u suprotnosti s prijateljskim odnosima naših savezničkih vlada i u najvećoj mjeri ne vodi računa o dostojanstvu i suverenitetu jedne nacije koja je svjesno primila i svakodnevno podnosi najteže žrtve za očuvanje svoga nacionalnog dostojanstva i svoga suvereniteta. U pitanju nisu dvije grupe oficira kojima bi trebalo naći arbitra, nego je u pitanju autoritet vlade i kralja. Na jednoj strani nekoliko nepokornih i nesavjesnom političkom agitacijom zavedenih oficira; na drugoj jugoslavenska vlada i kralj Petar čije se odluke moraju pošto-poto poštovati. Proklamacija vrhovnog komandanta (kralja) upućena jugoslavenskim snagama 7. III omogućuje puno sređivanje odnosa i

[154] Isti izvor.

[155] AJ, 103-1.

[156] A-VII, Kut. 165[a], Br. Reg. 10/2–5.

[157] A-SSVP, Izbjeglička vlada 1941/45, F. IV.

zato je britanske vlasti trebaju obnarodovati.[158] Uzimajući na znanje da su britanske vojne vlasti u Egiptu svoj postupak označile kao privremen, jugoslavenska vlada očekuje da će ta mjera biti najhitnije povučena kako bi svoje položaje u Vrhovnoj komandi zauzeli jugoslavenski oficiri postavljeni odlukama vlade, a uklonjeni 5. III ove godine.

Jovanović je 14. III[159] telegramom naredio jugoslavenskom vojnom izaslaniku u Kujbiševu (D. Putniku) da ne prima i ne izvršava nikakva naređenja privremene engleske uprave u našoj VK. Po odluci vlade, a na temelju kraljeva ukaza na čelo VK postavljen je potpukovnik Lozić i on jedini ima pravo naređivanja.

Vlada S. Jovanovića povukla je u međuvremenu jedan nov potez: poslala je u Kairo pukovnika Miodraga Rakića, prvog kraljevog ađutanta, da provede istragu i privremeno preuzme komandu. To se rješenje, međutim, nije svidjelo britanskoj VK zbog Rakićeve »ranije službe pod knezom Pavlom, zbog njegova držanja u doba državnog udara 27. III i zbog njegova srazmjerno nižeg čina« i ocijenila ga »bez ikakve sumnje nepodesnim«. Sve je to britanski poslanik Rendel 14. III[160] saopćio Jovanoviću koji je sa svoje strane pobio sve te optužbe protiv Rakića.

Jovanović je došao na misao da pojača istražnu komisiju u Egiptu s tim da u nju uđu, pored Rakića, ministri Ninčić i Gavrilović. Taj se prijedlog svidio britanskom Foreign Officeu pa su zato i predložili da se Eden sastane s Gavrilovićem i da ga nagovori neka prihvati takav zadatak. Gavrilović nije pristao na prijedloge šefa britanske diplomacije, ali mu je rekao da bi najbolje rješenje bilo: da general Stone prenese komandu nad jugoslavenskim oružanim snagama na puk. Rakića koji će onda moći voditi istragu »na tenane«.

Britanske vlasti tvrdoglavo su odbijale prijedlog da Rakić povede istragu s opravdanjem kako bi to izazvalo nerede i ugrozilo sigurnost i britanski glavnokomandujući na Srednjem istoku je 30. III[161] izvijestio svoje nadređene u Londonu da je opće mišljenje u jugoslavenskoj vojsci da kralja rđavo savjetuju braća Kneževići i stoga predlaže da se oni uklone, a gen. Mirković vrati na svoj prijašnji položaj. Tada će kraj Petar moći računati na podršku većine u vojsci.

Živan Knežević je u svojstvu šefa Vojnog kabineta u pismenom referatu predsjedniku vlade od 31. III[162] prikazao tok konferencije između britanskih predstavnika i njega održane 30. III u Londonu. Prisustvovali su joj s britanske strane: predstavnik ministra blokade lord Glenconner (koji se brine za slanje pomoći generalu Mihailoviću i vršenje sabotaže u našoj zemlji), predstavnik Foreign Officea major Long, nadležan za organizaciju veze s našom zemljom, političku propagandu i obavještajnu službu, i po-

[158] »7. mart. – Kralj izdaje proklamaciju potvrđujući razrešenje đenerala Ilića i Mirkovića; potvrđujući postavljenje potpukovnika Lozića za v. d. načelnika štaba; ali objašnjavajući da se pukovnik Rakić (Kraljev prvi ađutant) šalje u Egipat da povede istragu; i pozivajući se na odanost Jugoslovenskih snaga da se pokore naredbama. Jugoslovenska vlada zahteva da se proklamacija odmah telegrafski pošalje u Egipat i da je obnaroduju Britanske vojne vlasti.« (Kosta St. Pavlović, Kairska afera viđena iz Londona, str. 33)

[159] A-VII, Kut. 153, Br. Reg. 3/1 – 2.

[160] Kosta St. Pavlović, Kairska afera viđena iz Londona, str. 33.

[161] Isti izvor, str. 34.

[162] A-VII, Kut. 24, Br. Reg. 10 F3/2.

moćnik majora Longa Klark. Zadatak konferencije sastojao se u ovome: da se utvrdi plan veza s DM; da se točno utvrdi rad i odnos jugoslavenske vlade i njene VK prema britanskoj vladi i VK na Bliskom istoku; da se uredi pitanje šifre i radio-stanica, tj. hoće li jugoslavenskoj strani dati vezu ili će Englezi i nadalje držati vezu u svojim rukama i jugoslavenskoj strani samo saopćavati; da se riješi pitanje nadležnosti za izdavanje naređenja gen. Mihailoviću.

Na samom početku konferencije puk. Glenconner predao je Kneževiću svežanj brzojava Draže Mihailovića na francuskom, poslanih pod raznim datumima a tek sada stiglih u London. Major Long predao mu je iste telegrame na našem jeziku, onako kako ih je Draža bio dostavio Londonu. Knežević u referatu iznosi odmah i pretpostavku da su Englezi imali neprekidno vezu s Dražom, no nisu htjeli davati primljene telegrame jugoslavenskoj strani zbog smjene gen. Simovića i krize u Kairu. Opravdanje takvoj pretpostavci nalazi u činjenici što su brzojavi pod raznim brojevima, raznih datuma i što je nemoguće da Draža pošalje odjednom tako velik broj. U pogledu slanja pomoći Draži puk. Glenconner je rekao da će uskoro, čim to Draža javi, poslati novac i naoružanje. Zamolio je pukovnika da mu pošalje listu materijala s točnim naznačenjem što je spremljeno i da ga izvještava što je poslano. U pogledu veze Knežević je iznio britanskim predstavnicima shemu koju zagovara jugoslavenska strana i to: *glavna mreža* (s centrima br. 1, br. 2 i br. 3). Centar br. 1 Kairo – jugoslavenska VK; centar br. 2 – Draža; centar br. 3 – London (vlada). *Lokalna veza* u Jugoslaviji pod Dražom, sa stanicama u Nišu, Skoplju, Beogradu, Zagrebu, Ljubljani, Sarajevu, Cetinju i gdje još bude potrebno. Naglasio je da je glavna mreža nužna jer je gen. Mihailović član vlade i jedini predstavnik upravne vlasti u Jugoslaviji; vlada u Londonu treba neposrednu vezu s njim jer osim operacija treba izdavati i političke instrukcije; da je vladi potrebna veza i s VK u Kairu jer iskustvo dokazuje da su telegrami od Kaira do Londona putovali 15 dana, a kraljeva proklamacija za koju su Englezi tražili hitnost putovala je do Kaira 8 dana; da je za rukovođenje operacija prijeko potrebno da Draža ima direktnu vezu i s Kairom, tj. VK, jer treba brzo postupati po svim Dražinim izvještajima i vladinim naređenjima. Englezi – poslije duže diskusije (oko pol sata!) – upitali su Knevića slaže li se da se prvo uspostavi veza London–Draža, a zatim Kairo–Draža. Knežević im je odgovorio da je sada neophodno da se uspostavi veza London–Draža kako bi se izdavale političke i druge instrukcije jer vlada generalu za 12 mjeseci nije izdala nijedno naređenje osim za rad i suradnju s partizanima. Odmah poslije toga (uspostave veze London–Draža) treba uspostaviti i vezu s Kairom, odakle će se upravljati stvarno vojnim operacijama prema instrukcijama britanske VK na Bliskom istoku. S tim su se složili sva trojica. Puk. Glenconner je nato zatražio da se o svemu što se naredi Draži iz Londona obavještava i engleska VK na Srednjem istoku, i Knežević mu je odmah odgovorio da tome ne vidi nikakve zapreke, čak smatra da je to nužno. Isto je tako nužno da Kairo izvještava jugoslavensku stranu o svemu što se naređuje Draži za operacije. Knežević je Englezima iznio zahtjev da naređenja koja se izdaju Draži u Londonu nose potpis zastupnika ministra vojske S. Jovanovića, a u Kairu potpis načelnika štaba VK. Puk. Glenconner se s tim prvim složio, ali je suglasnost za to drugo rezervirao sve dok ne priupita gen. Auchinlecka. Što se

tiče veze Knežević je zastupao stajalište da veza treba biti u jugoslavenskim rukama. Prima se britanska šifra, ali stanice imaju biti u rukama jugoslavenske strane, tako da primaju sve telegrame gen. Mihailovića. U stanicama mogu biti – zbog razumljive kontrole Engleza – mješovite englesko-jugoslavenske posade. Dotadašnji način rada – govorio je on – pokazao se nepodesnim, jer se nije znalo ni koji telegrami stižu ni što se naređivalo gen. Draži. Knežević je predložio da se sva pitanja o kojima su raspravljali unesu u zapisnik koji će zatim i potpisati kako bi se dobila osnova s koje će se poći, ali se puk. Glenconner tome usprotivio s napomenom da bi se prije toga želio dogovoriti s Foreign Officeom. Dogovoreno je na kraju da se zbog tajnosti tih poslova na jugoslavenskoj strani obavještava što manje osoba, a puk. Glenconner je molio da se obavještavaju samo kralj i predsjednik vlade.

»20. april. – Delegat Britanske vlade, svojim važnim telegramom, izvještava – piše šef civilnog kabineta S. Jovanovića[163] – da je 19. aprila trebalo da đeneral Mirković i major Stanojlović krenu za Luksor (ovo je mesto naknadno određeno umesto Palestine), 'ali su ih o tome sprečili na samoj stanici jugoslovenski vazduhoplovni oficiri, iako stvarno nisu upotrebili silu'. Ovim je propao prethodni sporazum između Jugoslovenske vlade i Britanskih vojnih vlasti o uklanjanju disidentskih vođa iz Kaira i Britanske vojne vlasti nisu voljne ili nisu u mogućnosti da taj sporazum primene. Pokazalo se veoma teškim dati Jugoslovenskoj vladi zadovoljavajuće objašnjenje o ovom događaju. U međuvremenu je bilo uređeno da pukovnik Rakić izjutra 20. aprila primi komandu nad ovim jugoslovenskim snagama koje su ostale u Kairu (tj. nad vazduhoplovcima i nekolicinom drugih, jer je Gardijski bataljon već bio uklonjen). Đeneral Ston je prividno predao komandu pukovniku Rakiću, ali kako je jugoslovenski štab još u rukama đenerala Mirkovića i disidentskih vođa, a oni su odbili da ga napuste, to do stvarne predaje komande nije došlo. Britanske vojne vlasti, međutim, izjavile su gotovost da interniraju sve disidentske oficire u neki drugi logor.«

U razgovoru s poslanikom Rendelom Jovanović je 23. IV[164] izložio britanskom diplomatu posljednje nepovoljne vijesti iz Kaira koje je javio puk. Rakić. Upitao je Rendela ima li i kakvih vijesti iz Kaira u Londonu. Rendel je odgovorio da ima manje detaljna obavještenja, ali zna da se gotovo sav oficirski kor avijatičara izjasnio protiv specijalnog kraljeva izaslanika (Rakića) i njegova preuzimanja Vrhovne komande. Prema tome, posvjedočilo se da gen. Mirković ima uza se velik broj aktivnih jugoslavenskih oficira. Jovanović se usprotivio toj tvrdnji i spomenuo da se – prema izvještajima kojima raspolaže – samo oko 40 oficira izjasnilo za Mirkovića. Međutim, bez obzira na njihov broj, njihovo je držanje teška povreda vojničke discipline. Ti oficiri samovoljno su zauzeli zgradu jugoslavenske VK i postavili zahtjev da se suprotno kraljevim ukazima uspostavi stanje stvari kakvo je bilo prije 15. I.[165] A to se sve moglo dogoditi – ustvrdio je Jovanović – samo zato što se odmah u početku, zbog neodlučnosti engleske VK, nisu poduzele energične mjere protiv neposlušnih oficira. Koliko je ta neodlučnost bila fatalna pokazalo se sada kad neki oficiri ne priznaju

[163] Kosta St. Pavlović, Kairska afera viđena iz Londona, str. 35.

[164] A-SSVP, Izbjeglička vlada 1941/45, F. IV; Str. pov. V. K. Br. 355.

[165] Svega 46 oficira!

više ni autoritet generala Stonea. Rendel je uzeo bilješku o tome i izjavio da britanski Foreign Office ne odstupa od stajališta da u toj stvari valja prije svega održati autoritet kralja i njegove vlade. »*G. Jovanović:* zahvalio je g. Rendelu na toj izjavi – stoji na kraju u bilješci o tom razgovoru – ali je dodao da se autoritet Kralja i njegove Vlade ne mogu održati ako se ne pribegne onim energičnim merama koje smo mi od početka zahtevali, ali koje je engleska Vrhovna komanda gledala da izbegne. Da je na zahtev potpukovnika Lozića major Stanojlović bio odmah zatvoren, ne bi se danas imalo posla sa 40 pobunjenih oficira, a ako se i prema ovima bude postupalo blago, ko zna da se njihov broj neće povećati, jer primer nedisciplине jeste zarazan.«

Od istog je dana promemorija Str. Pov. V. K. Br. 341[166] koju je kralj Petar predao britanskom suverenu, a bila je predana i premijeru Churchillu. U njoj je na prvom mjestu riječ o »smjeni Vrhovne komande« u Kairu i sadrži niz zamjerki na račun engleske VK u Kairu. Istodobno se u njoj predlažu konkretne mjere za rješenje te krize i to: da se VK i jedinice smjesta predaju oficirima koje je kralj postavio ukazima; da Vrhovnu komandu privremeno primi specijalni kraljev izaslanik puk. Rakić; da se uhapse i interniraju svi oficiri koji su pogazili zakletvu; da se ubuduće ne sprečava izvršenje naređenja jugoslavenskog kralja i vlade i uopće ne pomaže nikakva akcija kojoj bi bio cilj rušenje ugleda kralja i autoriteta vlade.

»23. april. – Pošto je g. Jovanović izrazio veliko iznenađenje (kad je čuo, nap. p.) da je đeneral Mirković ostavljen u štabu – piše dalje njegov šef civilnog kabineta[167] – zatražio je od g. Rendela da se odmah preduzmu sledeći koraci: 1) da se smesta uklone iz Kaira đeneral Mirković i drugi vođi; 2) da se veran Jugoslovenski gardijski bataljon vrati u Kairo, kako bi pukovnik Rakić mogao da ga primi pod svoju komandu; 3) da đeneral Ston izda proklamaciju da bi rasvetlio svoj položaj i jasno rekao da Britanske vojne vlasti ne podržavaju đenerala Mirkovića protivu Jugoslovenske vlade i da objavi da je kralj Petar postavio pukovnika Rakića za v. d. vrhovnog komandanta; 4) da se internira svaki onaj jugoslovenski oficir ili vojnik koji ovo ne bude prihvatio; 5) da se pukovniku Rakiću pruža sva potrebna pomoć da bi mu se omogućilo da uspostavi svoju vlast. Ovi su zahtevi odmah telegrafski upućeni Kairu.«

Pismom od 27. IV[168] Jovanović je bio prisiljen obavijestiti G. W. Rendela da – prema izvještaju puk. Rakića – nije uopće ništa učinjeno u vezi s interniranjem kolovođa pobune; oni još i sada nesmetano prikupljaju izjave oficira koji bi imali biti internirani. Osim toga, puk. Rakiću zabranjeno je da obiđe jedinice avijacije i da objasni pravo stanje stvari zavedenim oficirima.

Jovanović je novim pismom (od 28. IV)[169] saopćio Rendelu tekst Rakićeva telegrama od 27. IV koji glasi ovako: »Još nije ništa učinjeno u pogledu interniranja ljudstva. Po jedinicama onih koji se imaju internirati sad se prave spiskovi. Pojedinci napuštaju svoje jedinice, ne hoteći da daju izjave i dolaze ili meni u Kairo ili u Sididis u naš logor (gde komanduje ka-

[166] *Građa*, dok. br. 145.
[167] Kosta St. Pavlović, Kairska afera viđena iz Londona, str. 35.
[168] A-SSVP, Izbjeglička vlada 1941/45, F. IV, Str. Pov. V. K. Br. 363.
[169] Isti izvor, Str. Pov. V. K. Br. 369.

petan Gogović), gde je danas stiglo 30 oficira, podoficira i redova. U bataljonu je sve dobro. Štab Vrhovne komande još drže pobunjenici; oni su nezadovoljni i propagandom koja se, po njihovom mišljenju, vrši za račun đenerala Mihailovića, tvrdeći da je sve ono što se o njemu piše i govori preuveličano. Od đenerala Stona, kod kojega sam bio danas 27. o. m., tražio sam da se već jednom otpočne sa interniranjem i da se što pre završi, ukazujući mu na pritisak koji pristalice đenerala Mirkovića vrše na ljudstvo. Obećao mi je učiniti sve da se ovo ubrza. Nije mi odobrio da idem u Aleksandriju, za što sam takođe tražio odobrenje. Mišljenja sam da se sa interniranjem odugovlači u cilju da bi Englezi, prikupivši što više ljudstva za interniranje, potvrdili opravdanost njihovog dosadašnjeg držanja i pred našu vladu izašli eventualno sa nekim novim predlogom.«

Stoga Jovanović moli poslanika da o prednjem obavijesti nadležne, jer je krajnje vrijeme da se »ovo teško stanje u Kairu« okonča.

»Praktično, molimo – piše Jovanović – da se telegrafski izda naredba da se svi penzionisani oficiri (đenerali Bogoljub Ilić, Bora i Dragomir Mirković, pukovnik Žarko Popović, potpukovnik Miloje Dinić i majori Boško Stanojlović i Vukašin Vukotić) odmah i bez odlaganja upute u Cape Town i Vrhovna komanda preda specijalnom izaslaniku Nj. Vel. Kralja pukovniku Rakiću. Pukovnik Rakić će, po našem dubokom uverenju, umeti mirnim putem da zavede red i disciplinu i kod onih nekoliko mladih a potpuno zavedenih oficira. Ovo bi sigurno već bilo učinjeno da je pukovniku Rakiću omogućen dodir sa zavedenim mladim oficirima. Iz nepojmljivih razloga za Kraljevsku vladu pukovniku Rakiću zabranjen je obilazak zavedenih oficira, dok je đeneralu Mirkoviću, pukovniku Popoviću, majoru Stanojloviću i svima vođama puča dopušteno da sa njima opšte i da ih drže ne samo u zabludi o stvarnom stanju već i pod svojim moralnim pritiskom.«

Jovanović je razgovarao s poslanikom Rendelom 30. IV[170] i tom mu je prilikom predočio brzojave puk. Rakića od 18. IV, ali se Rendel odmah ogradio od tvrdnji da su se »engleski oficiri upuštali u agitaciju protivu jugoslovenske Vlade«, jer to on bez jačih dokaza ne bi mogao primiti kao točno. Ponovio je svoje prijašnje navode kako britanski Foreign Office mora voditi računa o mišljenju VK, a iznio je kao sugestiju da se gen. B. Mirković pozove u London kako bi mu se tako dala prilika da se opravda pred kraljem. »Uveravao je da je Vrhovna komanda pitana, od Ministarstva inostranih dela, da li je nepokornim oficirima objašnjeno da je njihov otpor upravljen protiv samoga Kralja. Na ovo pitanje odgovoreno je iz Kaira da su nepokorni oficiri izjavili da su potpuno svesni domašaja svoje akcije. Najzad je Rendel rekao da bi svaka dalja presija na pristalice generala Mirkovića mogla dovesti do krvoprolića.«

Predsjednik vlade je odvratio da o pozivanju gen. Mirkovića u London ne može biti govora jer bi se to neizbježno tumačilo kao popuštanje buntovnicima, a inzistirao je na ovim točkama: 1) nijedan od oficira koji su imali biti internirani nije još interniran; 2) buntovni oficiri još drže u svojim rukama zgradu Vrhovne komande u Kairu; 3) penzioniranim oficirima, po naređenju gen. Stonea, izdaju se i dalje pune nadležnosti; 4) puk. Rakiću onemogućen je svaki dodir s trupama.

---

[170] Isti izvor, Str. Pov. V. K. Br. 390.

»G. Slobodan Jovanović je zaključio – stoji na kraju u zabilješci – da do sada engleska komanda nije dopuštala nikakav akt kojim bi se posvedočio Vladin autoritet, pošto je sve vreme popuštala butovnicima. To stanje stvari ne može se više produžavati. Ima već četiri meseca kako se u Kairu održava jugoslovenska vojska izvan vlasti Kralja i Ministra vojnog. Ima već šest nedelja kako je Rakić otputovao. Ako engleska Vlada neće ili ne može da ovo stanje stvari preseče, onda ne ostaje ništa drugo nego da jugoslovenska Vlada, u granicama svojih mogućnosti, preduzme potrebne mere. Te bi mere, zbog celog sticaja prilika, morale biti vrlo ozbiljne.«

U pismu Rendelu 5. V[171] Jovanović je prenio tekst telegrama puk. Rakića kojim javlja Londonu da je zajedno s poslanikom Smiljanićem posjetio Sir Waltera Moncktona i s njim poveo razgovor o interniranju pobunjenih kolovođa. U telegramu se navodi: »G. g. Smiljanić i Rakić su se žalili Monctonu što se pristupilo interniranju u masi naročito podoficira i vojnika i što se nije usvojilo gledište pukovnika Rakića da se interniraju samo šefovi i organizatori pobune. Moncton se pravda da je grupa pobunjenih oficira koja je zauzela Vrhovnu komandu, kao uslov da bi ona napustila Vrhovnu komandu bez otpora postavila prethodno interniranje podoficira i vojnika. Engleska Vrhovna komanda prihvatila je njihov zahtev o proširenju konsultacija na sve jedinice, kao i na sve podoficire i vojnike, pošto nije želela prolivanje krvi. Tražili smo da se posle prijema Vrhovne komande od strane pukovnika Rakića svi internirani vojnici, podoficiri i oficiri privedu njemu radi saslušanja i davanja izjave o odbijanju izvršenja njegovih naređenja, pošto smo ubeđeni u pristranost konsultacije koje su vršile pretpostavljene starešine pristalice đenerala Mirkovića. Moncton nam je obećao da će Englesku Vrhovnu komandu upoznati sa tim našim zahtevom.«

Na kraju pisma Jovanović konstatira da engleska VK prima svaki uvjet pobunjenih oficira, a odbija gotovo sve sugestije specijalnog izaslanika kralja Petra: pukovnika Rakića!

»5. i 6. maj. – Ser V(alter, nap. p.) Monkton javlja iz Kaira – navodi Jovanovićev šef civilnog kabineta[172] – da pukovnik Rakić još stvarno nije primio komandu, ali da su đeneral Mirković i 190 oficira i vojnika internirani. Izgleda, međutim, iz naknadne prepiske, da im je dozvoljeno da ponesu sobom u internaciju sve oružje i municiju, izvestan broj automobila koji su bilo svojina Jugoslovenske vojske, bilo njoj stavljeni na raspoloženje, kao i svu poverljivu arhivu Jugoslovenskog štaba. Isto tako izgleda da im je dozvoljena veoma velika sloboda kretanja.«

Delegat britanske vlade na Srednjem istoku izvijestio je 10. V da je internirano 106 oficira i 193 vojnika.[173]

U raspravu se upleo i sâm šef britanske diplomacije Eden koji je pozvao Jovanovića da dođe k njemu na razgovor. U toku tog sastanka 19. V[174] Eden je govorio pretežno o aferi u Kairu za koju je rekao da je treba što prije okončati. Najveća teškoća – po njemu – jest pitanje onih oficira i vojnika koji su internirani zato što su se bili solidarizirali s gen. Mirkovićem.

[171] Isti izvor, Str. Pov. V. K. Br. 400.
[172] Kosta St. Pavlović, Kairska afera viđena iz Londona, str. 36.
[173] Isti izvor, str. 36.
[174] A-SSVP, Izbjeglička vlada 1941/45, F. IV, Str. Pov. V. K. Br. 461.

Zbog njihove brojnosti vrlo je nezgodno držati ih internirane beskonačno, i Edenu se čini da bi se oni dali skloniti na pokornost jednoj »pravoj« Vrhovnoj komandi ako bi jedan član vlade otišao u Kairo i sve im objasnio. Za taj posao bio bi ministar Gavrilović možda najprikladnija osoba.

Jovanović mu je odgovorio da je vlada voljna dati mogućnost oficirima i vojnicima o kojima je riječ da se vrate na svoje staro mjesto u vojsci, ali ne vidi da bi ministar Gavrilović mogao njima reći nešto više nego puk. Rakić, a to je da se kraljevi ukazi i njegove naredbe moraju izvršiti. Eden je odvratio da nije stvar u tome što će se kome reći, nego tko će im reći, a Rakić – po njegovoj ocjeni – nema više dovoljno autoriteta kod interniranih oficira i vojnika. Jovanović mu je odgovorio da ni Rakić ni Gavrilović ne bi imali voditi nikakve pregovore s tim ljudima, nego samo opomenuti ih na njihove dužnosti kao vojnika. Ako bi se upustili u pregovore, sigurno bi ti oficiri i vojnici koji su se solidarizirali s Mirkovićem zahtijevali njegovu rehabilitaciju, a može biti i opozivanje svih ukaza kralja Petra. Eden je dobacio da o rehabilitaciji gen. Mirkovića ne može biti govora, a Jovanović je na to napomenuo da, po njegovu mišljenju, glavne teškoće ne dolaze toliko do pobunjenih oficira koliko od engleske VK koja je cijelim svojim držanjem ostavljala dojam kao da bi bila na strani pobunjenika. Ministar Gavrilović ne bi bio u stanju tako uspješno utjecati na englesku VK kao jedan predstavnik britanske vlade, na primjer gospodin Rendel. Eden je to smjesta prihvatio, ali je dodao da Rendel ne bi mogao ići u Kairo sâm, nego samo u društvu s Gavrilovićem ili kojim drugim članom jugoslavenske vlade. Jovanović je zamolio da mu dâ vremena da o svemu razmisli i da privoli Gavrilovića na to da otputuje u Kairo. Na rastanku Eden je naglasio da britanska vlada želi da se »kairska stvar« dovede u red prije puta kralja Petra u Ameriku i da je njena želja da se nađe rješenje koje će očuvati ugled kralja i njegove vlade, a u isto vrijeme omogućiti što prisniju suradnju između britanskih i jugoslavenskih snaga na Srednjem istoku.

»Naknadno se ugovorilo (30. maja) – navodi dobro obaviješteni Kosta St. Pavlović[175] – da ta misija valja da krene čim vođi budu uklonjeni iz Kaira i učinjeno je nekoliko predloga u tom smislu, tj. da đenerali Ilić i Mirković odu u Luksor, a četvorica ili petorica drugih vođa u Keniju ili Palestinu. Sve je, međutim, palo u vodu usled odbijanja vlasti u Kairu da primoraju đenerala Mirkovića da ode, sve dok bar u izvesnoj meri ne bude rehabilitovan, na što pak Jugoslovenska vlada ne može da pristane.«

Na memorandum što mu ga je predao kralj Petar britanski je kralj odgovorio podužim memorandumom[176] odgovarajući pojedinačno na pitanja iz jugoslavenskog memoranduma. Što se tiče smjene Vrhovne komande, u odgovoru se kaže da je vlada Nj. Veličanstva – otkako se pojavila kriza u jugoslavenskoj vojsci u Egiptu – činila sve što je mogla da pronađe mirno rješenje. Optužba da nadležne britanske vlasti na Srednjem istoku krizu smatraju za političko pitanje u kojem pomažu jednu stranu nije opravdana. Neophodno je bilo prihvatiti savjete vrhovnog komandanta na

[175] Kairska afera viđena iz Londona, str. 36.

[176] A-SSVP, Izbjeglička vlada 1942, MIP, F. III, Str. Pov. V. K. Br. 462. Taj se memorandum nalazi i u: AJ, 103-84.

Srednjem istoku na kome leži odgovornost za sigurnost svih savezničkih i britanskih trupa u tom regionu. Sve njegove odluke bile su zasnovane na želji da spriječi nerede i krvoproliće i na razumijevanju osjećaja jugoslavenskih trupa na samom mjestu. Međutim, situacija se donekle izmijenila otkako je jugoslavenski memorandum bio napisan. Odgovori na predložena tri rješenja u memorandumu jesu ovi:

»(1) Britanske vlasti žele da pukovnik g. Rakić preuzme komandu privremeno. Moguće je da je to već i učinio.

(2) Interniranje oficira-disidenata već je otpočeto.

(3) Vlada Nj. Vel. ne želi da krnji autoritet Kralja Petra i Njegove vlade. Izgleda da se memorandum odnosi na jedan slučaj koji se je dogodio pre nekoliko nedelja. Proklamacija Kralja Petra svojim trupama na Srednjem Istoku bila je zadržana od strane Glavnokomandujućeg, koji je najenergičnije predlagao da se ona ne objavi, pošto je bio ubeđen da će njeno objavljivanje izazvate brige, nerede i krvoproliće i nije hteo da snosi odgovornost za posledice. Vlada Nj. Vel. je morala prema tome da se povinuje njegovom gledištu. Uzima se na znanje da se (u memorandumu) podnosi žalba o tome da su britanske vlasti namerno zadržavale telegrame koje je jugoslovenska Vlada slala u Kairo, usled čega su nastala zadocnjenja od petnajest dana. Ova optužba nije opravdana jer su zadocnjenja nastala jedino usled preopterećenosti linija što se često dešava. Pre izvesnog vremena je učinjena a pre kratkog vremena ponovljena ponuda da mi sami šaljemo za račun jugoslovenske vlade hitne ili tajne telegrame za jugoslovenske vlasti u Egiptu.«

U memorandumu se odgovara i na pitanje veze s DM i navodi da su nadležni organi britanske vlade nedavno razmatrali to pitanje pa je kao rezultat tih diskusija donesen niz zaključaka koje će poslanik Nj. V. pri jugoslavenskoj vladi (Rendel) prenijeti što prije. Na treće pitanje (slanje pomoći gen. Mihailoviću) britanska strana odgovara ovako: »Tvrditi da nikakva pomoć nije poslata đeneralu Mihailoviću i da se ista ne šalje greška je. Pre nego što su veze sa njim prekinute krajem novembra prošle godine izvršena su 4 leta nad Jugoslavijom. Docnije je jedna grupa od 2 britanska oficira i 2 Jugoslovena spuštena nad Jugoslavijom februara meseca, koja je na žalost odmah uhvaćena. Od kako su veze sa đeneralom Mihailovićem nanovo uspostavljene, britanski avioni sa Srednjeg Istoka izvršili su pet letova. Usled nepovoljnog vremena ili pak usled ne davanja znakova sa zemlje nije bilo moguće spustiti materijal svakom prilikom. Ipak je znatna količina materijala spuštena i ona obuhvata zlato, mitraljeze, municiju, hranu i sanitetski materijal. Nije moguće tačno reći koliko je od ovog materijala palo u ruke đenerala Mihailovića.«

Zatim se opširnije opisuju tehničke teškoće slanja pomoći Draži i upozorava da su – osim spomenutih letova – bile tri grupe iskrcane na jugoslavenskoj obali prebačene podmornicom. Kako se posljednje dvije nisu uopće javile otkako su se iskrcale, mora ih smatrati izgubljenima.

Na kraju je dan odgovor u vezi sa slanjem pomoći jugoslavenskim zarobljenicima u Njemačkoj.

U Jovanovićevoj službenoj bilješci od 9. VI[177] stoji doslovce ovo: »Prilikom mog referisanja Nj. V. Kralju na dan 8. juna 1942. Nj. V. Kralj izvo-

[177] A-SSVP, Izbjeglička vlada 1941/45, F. IV, Str. Pov. V. K. Br. 526.

leo je narediti da se izvrši prenošenje Vrhovne komande u okupiranu Otadžbinu i za Načelnika Štaba naimenuje divizijski đeneral Mihailović, a da se dosadanja Vrhovna komanda u Kairu pretvori u Komandu jugoslovenskih trupa na Bliskom Istoku.«

Ta bilješka u vezi je s referatom Živana Kneževića od istog dana[178] i u njoj je ambiciozni šef vojnog kabineta predsjednika Jovanovića nanizao razloge za takvu odluku. Draža Mihailović ima potpuno organiziran štab, upoznat s cijelom organizacijom u Jugoslaviji koja treba stupiti u akciju u odsudnom času. Štab raspolaže četirima generalštabnim oficirima i dvama oficirima s višom spremom. Prema tome, potpuno je sposoban da preuzme ulogu Vrhovne komande. »Borbom u okupiranoj Otadžbini već više od godinu dana – navodi Knežević dalje – Štab đenerala Mihailovića ne samo da se održao, nego se pokazao i potpuno dorastao da uzme na sebe ulogu Vrhovne komande. Ovaj štab je ne samo organizovao potrebne snage i uspešno vodio borbu sa okupatorima, nego je vaspostavljena i veza sa izvesnim bugarskim i rumunskim krugovima za zajedničko dejstvo u odsudnom času. Prema tome svi su izgledi da će se ovaj Štab moći da održi u okupiranoj Otadžbini.« Kako se danas cijela Jugoslavija mora smatrati »vojišnom prostorijom«, to je – prema Kneževiću – prijeko potrebno da se u rukama gen. Mihailovića usredotoči i položaj načelnika Štaba VK. Osim toga, glavna snaga koja sad vodi operacije u okupiranoj domovini i koja će sutra u odsudnom času preuzeti glavnu ulogu nalazi se u zemlji. Ondje su njeni izvori i ljudski i dijelom u materijalu. Snaga izvan domovine – jedan bataljun od oko 800 ljudi, 105 mornara i oko 200 avijatičara – minimalna je prema snagama u zemlji i svojedobno formiranje VK u Kairu imalo je izrazito reprezentativne značajke uz nemogućnost da se postavi u zemlji. »Sadašnja naša Vrhovna komanda u Kairu potčinjena je u najbukvalnijem smislu engleskoj komandi na Bliskom Istoku. Poslednji događaji u Kairu i nasilna smena naše Vrhovne komande 5. marta ove godine pokazali su svu nezgodu da se jedna tako visoka institucija kao što je Štab Vrhovnog Komandanta Nj. V. Kralja nalazi pod komandom Štaba ne engleske Vrhovne komande već Štaba na jednom od mnogobrojnih vojišta Britanske Imperije. Obrazovanjem Vrhovne komande od Štaba đenerala Mihailovića izbegle bi se sve nezgodne posledice potčinjavanja ovoga Štaba ma kome savezničkom Štabu.« Dalje, ako bi VK i nadalje ostala u Kairu, izgledalo bi da gen. Mihailović od trenutka prenošenja operacija na Jugoslaviju stvarno ima da se potčini sa svojim odredima Vrhovnoj komandi koja predstavlja najviši komandni organ u ratu za vođenje operacija. S druge strane, ne treba naročito isticati potrebu da gen. Mihailović primi pod svoju komandu trupe koje će se iskrcati u Jugoslaviji kad dođe čas i da on vodi operacije snagama što ih je on organizirao i koje će doći s Bliskog istoka. Iako je autoritet Draže Mihailovića podignut na vrlo veliku visinu imenovanjem za ministra vojske, mornarice i avijacije, ipak bi mu autoritet bio još pojačan imenovanjem i za načelnika štaba VK. S obzirom na eventualnost nereda vrlo je korisno da cijeli teritorij Jugoslavije potpadne od prvog trenutka pod vlast Vrhovne komande koja će primjenom ratnih zakona moći spriječiti svaku anarhiju. Imenovanjem gen. Mihailovića za načelnika štaba VK a time stvarnim prenošenjem VK u oku-

[178] A-VII, VK, Kut. 162, Br. Reg. 28 F3/1, Str. Pov. V. K. Br. 526.

piranu domovinu pokazala bi se cijelom svijetu, naročito našem narodu duboka vjera da su sudbonosni događaji na pragu i da se približava čas oslobođenja. I, na kraju, prenošenjem VK u domovinu dao bi se povod svjetskoj štampi da se ožive borbe koje naš narod još vodi u Srbiji i Hrvatskoj.

»Jedina nezgoda bila bi – navodi Knežević na kraju svog referata – ako bi se Štab đenerala Mihailovića uništio, jer bi njegovim uništenjem bila uništena Vrhovna komanda. Međutim ovo je samo pitanje forme, jer ništa ne bi smetalo da se ponovo obrazuje Štab Vrhovne komande van Otadžbine kao što je bio i obrazovan posle kapitulacije koju je naredio đeneral Simović bez znanja i odobrenja Vlade i Vrhovnog komandanta.«

Međutim, tim potezom Slobodana Jovanovića »Kairska afera« još nije bila likvidirana. Nakon nekoliko dana (15. VI) pukovnik Rakić ukazom je bio postavljen za komandanta (nesložnih a malobrojnih) jugoslavenskih snaga na Srednjem istoku, a potpukovnik M. Lozić za njegova pomoćnika.[179]

Britanska je diplomacija računala s Grčkom i Jugoslavijom kao uporištima za politiku Londona na Balkanu u poslijeratnom razdoblju. To je pokazala i svojim patronatom pri zaključenju grčko-jugoslavenskog sporazuma o Balkanskoj uniji, a da bi javno manifestirala bliskost i usku suradnju s jugoslavenskom kraljevskom vladom, došlo je u svibnju 1942. do podizanja jugoslavensko-britanskih diplomatskih predstavništava u rang ambasada.

Računajući s podrškom Velike Britanije u trolistu velikih sila iz savezničkog tabora (SAD, SSSR i V. Britanija) predstavnik Jugoslavije u Londonu (Milanović) predao je 1. V 1942. Foreign Officeu promemoriju[180] u kojoj jugoslavenska vlada napominje da je moguće pretpostaviti da velesile od sada pristupe pregovorima u pogledu rješavanja određenih pitanja koja se odnose na poslijeratnu reorganizaciju. No, vlada vjeruje da one neće donijeti nikakvo rješenje u pitanjima koja se odnose, direktno ili indirektno, na Jugoslaviju a da kraljevska jugoslavenska vlada ne bi bila pozvana u prikladno vrijeme da sudjeluje pri njihovu rješavanju. Kraljevska vlada čvrsto vjeruje da će nailaziti na toplu podršku prožetu simpatijama vlade Nj. Veličanstva u svim pitanjima koja uključuju jugoslavenske interese. Međutim jugoslavenska vlada smatra poželjnim da upozori britansku vladu da se jugoslavenski interesi odnose na Balkan i srednju Evropu.

Otpravniku poslova jugoslavenskog poslanstva u Londonu V. Milanoviću odgovorio je Sir Orme Sargent u ime Sir Alexandera Cadogana, stalnog državnog podsekretara u FO notom od 12. V.[181] U njoj se Sir Orme poziva na prednju promemoriju i izjavljuje da vlada Nj. Veličanstva u Ujedinjenom Kraljevstvu neće preuzimati nikakve obaveze koje se tiču jugoslavenskih interesa a da se ne posavjetuje s jugoslavenskom vladom. Uzela je na znanje i napomenu u promemoriji da su jugoslavenski interesi prisutni i na Balkanu i u srednjoj Evropi.

---

[179] Kosta St. Pavlović, Kairska afera viđena iz Londona, str. 38.

[180] A-VII, Kut. 181, Br. Reg. 14/3 – 1, No 2282.

[181] Isti izvor, No R 2864/35/92.

Pripremili su akreditivna pisma za britanskog ambasadora (Buckingham Palace, 27. V 1942),[182] a potpredsjednik vlade Miha Krek u posebnom je dopisu (London, 1. VII 1942)[183] izvijestio – s velikim zakašnjenjem – M. Ninčića da je ministarski savjet na svojoj sjednici održanoj 3. VI (!) zaključio »povišenje našeg Poslanstva u Londonu na rang Ambasade«. Kralj Petar je pak, sa svoje strane, potpisao 18. VI ukaz (uz premapotpis M. Ninčića)[184] da na prijedlog ministra vanjskih poslova podiže poslanstvo u Londonu na stupanj ambasade.

Poslanik G. W. Rendel dostavio je Ninčiću pismom od 13. VI[185] kopiju akreditivnih pisama kojima ga kralj Đorđe VI akreditira u svojstvu ambasadora u Jugoslaviji, a priložio je i prijepis teksta govora koji namjerava održati u ponedjeljak 15. VI prilikom predaje akreditiva. Istodobno Rendel izražava žaljenje što nije bio u mogućnosti da te dokumente pošalje ranije.

Prilikom svečane predaje akreditivnih pisama prvoga britanskog ambasadora 15. VI u dvoru jugoslavenskog kralja u Londonu Rendel je, predajući akreditivno pismo, istakao u pristupnom govoru[186] da je podizanje u rang ambasade simboličan gest kojim se izražava divljenje na britanskim otocima i u cijelom Carstvu – kao uostalom i u svim slobodnim državama svijeta – za herojski otpor snagama surove agresije koju još pružaju narodi Jugoslavije i jugoslavenska patriotska vojska na jugoslavenskoj zemlji pod vodstvom ministra vojske generala Draže Mihailovića. Nije ni manje simbol – govorio je kralju – potpune vjere u buduće oslobođenje Jugoslavije i povratka Nj. Vel. iz sadašnjeg egzila kao i brzu uspostavu njenog mjesta u evropskoj obitelji nacija kao Jugoslavije slobodne i ujedinjene pod krunom Nj. Veličanstva. Istodobno Rendel želi da izrazi duboku simpatiju za strahovite patnje naroda u svim dijelovima kraljevstva pod okrutnom tiranijom barbarskog osvajača. Više su nego svjesni divljačkih i sistematskih progona kojima je Jugoslavija sada žrtvom, i ti zločini neće se lako zaboraviti. Ta simpatija za patnje vašeg naroda samo će, ako je moguće, još ojačati odlučnost V. Britanije da surađuje s Vama, Vašom vladom i narodom na svaki mogući način kako bismo zajedno pobijedili u velikoj borbi u koju su obje države upletene protiv snaga zla.

Kralj Petar u svom odgovoru[187] istakao je ovo: »Dok ste Vi, Ekselencijo, podizanje misije Njegovog Britanskog Veličanstva kod Mene prikazali da simbolično izražava divljenje Vaše zemlje i cele Britanske Imperije prema junačkom otporu jugoslovenskog naroda pod neposrednom komandom generala Draže Mihailovića protivu sila brutalne agresije, koji se otpor i dalje nastavlja, Ja, sa Svoje strane, podižući jugoslovensko prestavništvo u Velikoj Britaniji na stepen ambasade, u ovom svečanom aktu vidim na prvom mestu naše priznanje slavnim narodima Britanske Imperije na tako velikim žrtvama kako u krvi, tako i drugim načinima, koje sada podnose za oslobođenje Moje mučeničke zemlje i drugih porobljenih naroda u ce-

[182] AJ, 103-80 (kopija).
[183] Isti izvor.
[184] Isti izvor.
[185] Isti izvor.
[186] AJ, 103-81; također i u 103-80.
[187] A-SSVP, Izbjeglička vlada 1942, MIP, F. III.

loj Evropi ispod jarma najstrašnijeg neprijatelja koga je ikad ljudski rod poznavao.«

Izrazio je uvjerenje da jugoslavenska strana – zahvaljujući upravo toj britanskoj odlučnosti i najvećoj hrabrosti – može s najvećim pouzdanjem gledati u budućnost očekujući skoro oslobođenje i potpunu obnovu na mjestu koje nacionalnoj i demokratskoj, naprednoj i ujedinjenoj Jugoslaviji pripada u evropskoj obitelji naroda.

»Borba koju naša dva naroda ponovo zajednički vode protiv istog varvarskog zavojevača u toku života jedne jedine generacije – zaključio je kralj svoj otpozdrav – pokazuje Mi na najizrazitiji i nepobitan način, da su naše budućnosti, u najkritičnijim trenucima našeg postojanja kao naroda i kao država, jedne iste i zajedničke.

Ne sumnjam, Ekselencijo, da ćete u ovoj novoj misiji koju Vam je poverio Vaš milostivi Suveren i Moj ljubljeni brat i rođak, pojačati još više tesne veze prijateljstva koje vezuju naša dva saveznička naroda, kao što ste to učinili i u prošlosti.

Na isti način Ja ne sumnjam da će ovaj savez da se produži posle naše zajedničke pobede, dugo u mirnoj budućnosti na našu obostranu korist.

To je Moja najiskrenija želja i to je najbolje shvaćeni interes Jugoslavije.«

Ipak, jugoslavenska vlada nije htjela da se isključivo veže za London i politiku britanske vlade, nego je tražila oslonac u SAD, osobito otkako su i SAD pretkraj 1941. godine stupile u rat s Japanom i ostalim velesilama Osovine (Njemačkom i Italijom). Već za vrijeme boravka u Palestini Simovićeva je vlada donijela odluku da jedan dio ministara otputuje u SAD i Kanadu kao vladina misija da utječe na tamošnje krugove i naše iseljenike. U misiju su bili određeni ministri; B. Marković, B. Jevtić, S. Kosanović, F. Snoj i ban Banovine Hrvatske dr Ivan Šubašić.[188]

Međutim, službeni predstavnik Jugoslavije u SAD poslanik Konstantin Fotić nije dobrim okom gledao na njen dolazak i nastojao je da to što dulje odgađa. »Za Ameriku smo bili određeni Šubašić, Boža Marković, Snoj, Jevtić i ja – piše Sava Kosanović, kasnije jugoslavenski ambasador u Washingtonu i nećak Nikole Tesle.[189] Primećivalo se, a kasnije se dobila potvrda, da su davane upute da se čine zapreke za naš odlazak u Ameriku. Zato smo upućeni polovinom juna iz Jerusalima u Keptaun u Južnu Afriku, gde smo probavili mesec dana. Ozbiljno je tražen način, kako da idemo u Ameriku, mesto preko Atlantika preko Indije. Fotić nikako nije hteo da izradi ulaznu vizu i mi smo se bez te vize ukrcali 7. avgusta u lađu za Sjedinjene Države. 5. septembra stigli smo u Ameriku, i kao što nam je Fotić poručio, mogli smo se iskrcati, koristeći se samo prijateljskom uslužnošću vlasti Sjedinjenih Država, na 8 do 10 dana, pa da prosledimo za Kanadu. Tek posle mesec dana boravka u Kanadi ja sam na svoju ruku dobio dozvolu ulaska na nekoliko dana u Sjedinjene Države, i tek kad je telefonirano Fotiću da ću doći u Vašington, da sâm izvidim šta je sa vizom za ulazak u Sjedinjene Države, dobili smo je odmah za 24 sata.«

Vladina delegacija nije se pravo ni udomaćila kad je *Amerikanski Srbobran* otpočeo žestoku i sve žešću kampanju protiv svih Hrvata bez raz-

[188] Njima se kasnije pridružio i Miša Trifunović (stigao u New York 3. X 1941).
[189] Sava N. Kosanović, nav. djelo, str. 8.

like kao i protiv ideje zajedničke jugoslavenske države. Poslanik Fotić mu je »diskretno« – da bi što više zatrovao odnose između Hrvata i Srba u iseljeništvu – doturio primjerak memoranduma Srpske pravoslavne crkve episkopa Valerijana upućen njemačkom komandantu u Srbiji gen. Dankelmannu o progonima i ubijanju Srba u ustaškoj Hrvatskoj.

»Taj memorandum sastavljen pod Nedićem – piše S. Kosanović[190] – izneo je sa propisnom putnicom Dr. Sekulić u Carigrad, gde ga je najpre dobio dr. Tupanjanin, a zatim u London, gde ga je prihvatila vlada, u prvom redu Milan Gavrilović i Ninčić.[191] Ivan Subotić doneo ga je u Ameriku, a Fotić predao 'Srbobranu'. Ovaj memorandum je u svom efektu jedan od najuspelijih akata Gebelsove propagande i mogao bi se možda sravniti sa Katinskom aferom. Politička emigracija celo vreme stajala je pod utiskom toga memoranduma, upućenog nemačkom generalu, koji, bez obzira na sadržinu fakata, znači negaciju Jugoslavije. Misao je bila konačno razbijanje ideje Jugoslavije, a upotrebom u Americi, da se provocira srpsko javno mišljenje i s tim javnim mišljenjem, da se straše srpski članovi vlade u Londonu. U toj akciji imale su saradnju sve reakcije, u prvom redu Habzburga i poljske reakcije. Tom akcijom stvarno je rehabilitiran Nedić i davana mu uloga branitelja srpstva, a sve skupa kamuflirano pod imenom Jugoslavije, jugoslovenske vlade i diplomatije.«

U vladinoj misiji nije bilo neslaganja sve dok nije stigao radikal M. Trifunović koji je bio vrlo blizak pogledima i ocjenama poslanika Fotića. Jevtić je, doduše, bio diplomatski zakopčan, ali se uglavnom slagao s ostalim kolegama; B. Marković naginjao je stavovima S. Kosanovića i bana Šubašića dok je i Slovenac Snoj bio na ovoj drugoj strani, tako da je Fotića zdušno podržavao samo Trifunović dok je bio u Americi.

Smirenju duhova nije mogao pridonijeti ni ovaj zaključak Simovićeve vlade od 10. XII 1941: »S obzirom na izveštaj Ministra Finansija da Poslanik Fotić ne podnosi izveštaj o primicima i izdacima koje je učinio na račun državne blagajne bez ministrovog pristanka i odobrenja, poverava se ministrima Trifunoviću, Snoju, Kosanoviću i Markoviću da izvide i utvrde stvarno stanje finansiskog i blagajničkog poslovanja poslanika Fotića, odn. poslanstva u Vašingtonu i podnose o tome izveštaj i predloge. Isto tako da povedu istragu u stvari finansiskog poslovanja Poslanika g. Fotića i njegovih organa o finansiranju poslednje Jugoslovenske državne izložbe u Americi, pa da i o tome podnesu izveštaj, svoje mišljenje i predloge.«[192]

Ban Šubašić je iz New Yorka 20. II 1942. poslao predsjedniku vlade S. Jovanoviću otvoreni brzojav[193] u kojem upozorava na štetnost pisanja *Amerikanskog Srbobrana,* jer svatko u Americi – piše on – tko osjeća za

---

[190] Isti izvor, str. 9.

[191] Treba ispraviti Kosanovića: poslanik Gavrilović stigao je u London tek 9. XII 1941.

[192] AJ, 103-91.

[193] A-VII, Kut. 184, Br. Reg. 20/6 – 1–9.

Kosanović je iz New Yorka 27. XI 1941. uputio ovakav telegram S. Budisavljeviću (za vladu): »U vezi sa traženjem informacija o pisanju Srbobrana za ilustraciju citiram 'Iako su uloge bile podeljene u ovom političkom cirkusu Hrvata, kada se zavesa otkrila, vidimo ih sve na jednoj pozornici. Namesto da se uvuku u mišje rupe i pokriju sramom Hrvati se još ispričavaju i govore o nekom bratstvu i demokraciji. Hrvati su pokazali da su nedostojni države i slobode, oni su voleli tuđina za gospodara nego brata za brata.

Jugoslaviju, tko želi ravnopravnu demokratsku zajednicu Južnih Slavena smatra *Srbobran* sredstvom da se uništе posljednje veze Jugoslavije i jugoslavenska ideologija, a da se formira samo Velika Srbija i srpska hegemonija u Jugoslaviji i na Balkanu. Tom akcijom – tvrdi Šubašić – upravlja aktivni poslanik J. Dučić[194] i episkopat Pravoslavne crkve u SAD,[195] a otvoreno je podržava kraljevsko jugoslavensko poslanstvo u Washingtonu. Mačeka – jedinog narodnog vođe koji je ostao u podjarmljenoj Evropi i koji neprekidno odbija da se preda – izjednačuje *Srbobran* s Pavelićem. Za njegovu politiku državnog nihilizma i suludog antagonizma prema Srbima *Srbobran* optužuje Mačeka, navodeći sve atentate i svu kristalizaciju mržnje i sav otrov protiv države i monarhije, šurovanje sa svim neprijateljima Srba u Rimu, Sofiji, Budimpešti i Berlinu s podijeljenim ulogama kod ustaša u inozemstvu i Mačekovih frankovaca na lijevom krilu kod kuće. Optužuje cijeli hrvatski narod kao pronjemački i uvijek protujugoslavenski, što je kriminalna denuncijacija; besramno napada sve hrvatske predstavnike, osobito Krnjevića, Šuteja i Šubašića. Šubašić ne može tvrditi, ali ima jake indicije da jugoslavensko poslanstvo u Washingtonu prevodi sve članke *Srbobrana* i šalje ih američkoj vladi kao informaciju o Hrvatima i hrvatskom narodu. Zato Šubašić moli predsjednika vlade i ministre neka uzmu u obzir da je 600.000 Hrvata koji žive u SAD, u velikoj većini američkih građana, na taj način kriminalno denuncirano pred američkim vlastima. Zbog tog naroda, zbog Mačekova stradanja, zbog časti hrvatskog naroda i dostojanstva hrvatskih prvaka u emigraciji Šubašić zahtijeva od kraljevske vlade da službeno poduzme hitne korake kod američkih vlasti kako bi zaštitila hrvatski narod kao dio Jugoslavije od takvih napadaja, a također hrvatske narodne prvake koji kao članovi jugoslavenske vlade predstavljaju danas Jugoslaviju. Koliko to traži kao ban Hrvatske za hrvatski narod u Jugoslaviji kao savezнički narod, toliko smatra potrebnim da kraljevska vlada poduzme sve kako bi zaštitila svoj vlastiti autoritet kao i onaj Jugoslavije. U svjetskoj vrlo teškoj i ozbiljnoj situaciji Šubašić drži da je bolje ako kraljevska vlada poduzme protumjere nego da ih poduzme sâm u svojstvu bana Hrvatske. Šubašić – na kraju telegrama – moli da mu Jovanović odgovori koje odluke namjeravaju u Londonu donijeti, u pretpostavci da predsjednik vlade do sada nije bio obaviješten.

Nato je Jovanović zatražio od ministara u Americi da mu odgovore što treba raditi u tako zatrovanoj atmosferi u vezi s pisanjem iseljeničke štampe pa su mu sredinom ožujka članovi misije složno odgovorili zajedničkim telegramom (s potpisom bana Šubašića)[196] ovako: »U vezi sa pitanjem koje ste izvolili postaviti u vašoj depeši (. . .) šta treba uraditi da se

---

Hrvati ovde baš 90 po sto činili bi što i Pavelićevi ustaše.' Ovakov članak potpisuje proto Šundić, sveštenik iz Vilmerdinga, saradnik »Srbobrana«, koji od 1936. dobiva stalan honorar od poslanstva u Vašingtonu. Možeš misliti kako to deluje ne samo na Hrvate i Slovence nego i na Srbe.« (Nav. djelo, str. 15–16)

[194] U toj akciji ističu se tri Dučićeve brošure: Jugoslovenska ideologija. Istina o »Jugoslavizmu«; Federalizam ili centralizam. Istina o »spornom pitanju« u bivšoj Jugoslaviji; Dr Vlatko Maček i Jugoslavija. Političke studije iz pera jedne kompetentne političke ličnosti; sve u izdanju Centralnog odbora *Srpske narodne odbrane u Americi,* Chicago 1942.

[195] Episkop Dionisije.

[196] AJ, Zbirka Save N. Kosanovića, Kut. 4.

spreči i štetna kampanja u našoj američkoj štampi čast mi je dostaviti jednoglasno mišljenje članova misije Jevtića, Markovića, Snoja, Kosanovića i moje izraženo [i] ponavljano u pojedinačnim izveštajima u London a formulirano u mnogim diskusijama: pošto nam je svima cilj vaskrs Jugoslavije, to moraju odmah biti uklonjeni sa odgovornih i od države zavisnih položaja oni koji se ogrešavaju o taj cilj i koji tako svojim radom koriste samo našim srpskim, hrvatskim [i] slovenačkim neprijateljima [stop] u prvom redu takvi pojedinci moraju biti eliminirani sa odgovornih položaja u diplomaciji [stop] uopšte na celom terenu naše spoljne politike energičnim i odlučnim stavom vlade mora se sprečiti rad subalternog personala saboterski i štetan po opšte ciljeve naše borbe za Jugoslaviju koja je u interesu i Srba i Hrvata [i] Slovenaca [stop] dozvoljavanjem i toleriranjem takvog rada najteže se kompromituje autoritet vlade i jedinstvo politike pred narodom i pred inostranstvom [stop] g.Trifunović uzdržao se da po ovome pitanju dade svoje određeno mišljenje.«

Miša Trifunović – koji je u jednoj prijašnjoj svađi u Americi predbacio Kosanoviću: »Vi radite za Pavelića« – u opširnom pismu Slobodanu Jovanoviću (New York, 15. III 1942)[197] pokušao je iz svog ugla prikazati prilike među našim iseljenicima i djelovanje vladine misije u SAD i Kanadi. Prikazao je prvo brojno stanje kolonija i djelovanje pojedinih grupacija da bi zatim prešao na aktivnosti same misije i pojedinih njenih članova, u prvom redu bana Šubašića.

»Ova zvanična misija vlade, delegacija vlade Kraljevine Jugoslavije, zajedničke države Srba, Hrvata i Slovenaca – započinje Trifunović svoju kritiku – trebala je biti malo strpljivija, i prvo razgledati teren malo bolje, videti dobro ovu atmosferu i prilike, pa onda otpočeti rad. Članovi ove misije trebali su zatim da se, bar za prvi put, zajedno pojave i pred Srbima i pred Hrvatima i Slovencima sakupljenim zajedno. Jer, mi smo izgubili državu i borimo se da ovu državu vratimo Srbima, Hrvatima i Slovencima kakvu smo je i izgubili i još povećanu sa onim našim krajevima pod Italijom. To mi imamo da govorimo i radimo u ovoj tuđoj državi i pred ovim velikim narodom a nipošto pred ovim stranim svetom, pa i našim suplemenicima, koji su strani podanici a ne naši, da izlažemo naše dotadašnje međusobne odnose, naše raspre iz prošlosti i objašnjavamo, kako će biti uređena Jugoslavija posle rata i šta će ko dobiti, kao da to samo zavisi od nas članova vlade i američkih Jugoslovena, stranih podanika. A ovaj posao naše emigracije po svome osećanju dalji je od starih krajeva, nego što je bila naša emigracija u doba Svetskog rata 1914–1918. Mi nismo uzeli državnu ideju preda se, pa da nas ona vodi, mi nismo pošli državnim drumom svi zajedno pa da nas lepo udružene vidi i ova Severna Amerika i sve ove strane propagande, toliko jake i prema nama neprijateljske, u ovoj zemlji. Mi smo pošli partikularističkim drumovima, Srbi za sebe na srpske skupove, Hrvati na hrvatske a Slovenci na slovenačke. A kako su te skupine Srba, skupine Hrvata već zavađane, to zasebno zborisanje nije moglo stišati ovdašnju atmosferu. Tri nacionalizma, sada pod vođstvom samih članova vlade, zvanično su stali jedan prema drugom. Tako reći mi smo počeli rad na međunarodnom terenu. Izgledalo je kao da se nalazimo u našoj državi pred poslaničkim izborima pa traži svaka partija da privuče svet

[197] A-VII, Kut. 184, Br. Reg. 6/6 – (1–13).

za sebe. Pratio sam pažljivo sve njihove govore. Gospodin Marković govorio je sa terena države i o potrebi Jugoslavije, dok su drugi govorili o svojim užim domovinama, njihovim pravima, njihovim nevoljama, a o državi slabije, na drugom mestu. Zajednička domovina slabije se vidi od triju užih domovina.«

Trifunović dalje tvrdi da ima razumijevanja za položaj bana Šubašića među sunarodnjacima koji žive u Sjevernoj Americi. Sunarodnjaci su mu bili nastrojeni – po Trifunićevoj ocjeni – uglavnom protiv države, a ban sada želi da ih skrene s puta kojim su dotle išli i da ih navede na put državni, na put Jugoslavije. »Nije trebalo biti suviše dubok ni obazriv posmatrač ovdašnjih prilika, pa oceniti, da će rad banov biti bez uspeha. Jer je sâm problem, zadatak vrlo težak: napraviti od dvadeseto-godišnjih boraca protiv Jugoslavije, priklonike za Jugoslaviju, tj. za zajedničku državu i zajednički život u njoj sa Srbima.«

Da bi prikazao Šubašićev postupak i temeljne misli njegovih govora doseljenicima, Trifunović se opširnije zadržava na analizi banova govora u Pittsburghu polovicom studenoga 1941. godine. Za Trifunovića je Šubašićev nastup pred američkim Hrvatima »najjasnije izložena hrvatska državna ideja«. »U suštini, ban je ovim svojim velikim istupom pred Hrvate u Severnoj Americi – piše on Jovanoviću – kazao: pa evo vam nezavisne Hrvatske koju i Pavelić propoveda, i šta sad imate biti nezadovoljni? Odgovor vođa hrvatskih na ovoliki trud i muku banovu bio je: 'Zbogom Bane', pa su ga demonstrativno napustili!«

Međutim da stvar bude ljepša, ministar Boža Marković, sasvim protivno od Trifunovića, primio je upravo taj Šubašićev govor u Pittsburghu: oduševljeno ga je pozdravio! »Dubok utisak ostavio je na mene veliki i historiski govor Bana g. dr. Šubašića – napisao je Marković.[198] – U ovim preteškim i sudbonosnim vremenima niko nije bio pozvaniji da ovde govori o pitanjima, koja danas podjednako brinu sve nas, i Srbe i Hrvate i Slovence, jer je govorio i kao čovek koji poverenjem hrvatskog naroda i Kralja visoko nosi bansku čast i kao pravi hrvatski rodoljub. Ljubav dr. Šubašića prema hrvatskom narodu, prema hrvatskoj grudi, prema njegovoj Vukovoj Gorici neizmerna je. Taj pastir Vukove Gorice, kako on sebe rado naziva, srećan je sâm kad je na svom seljačkom roditeljskom domu u Vukovoj Gorici. Značaj njegovih reči je baš u tome, što je svoju ljubav prema svom narodu umeo da veže za Jugoslaviju, što sreću svog naroda vidi u Jugoslaviji.«

»I ja delim isto mišljenje – piše dalje B. Marković. – Rođen u sred Šumadije ispod Rudnika od roditelja, za čije pretke se zna da su tu od Kosova, kao Srbin srpstvo, a kao Šumadinac Šumadiju i moje selo volim više no išta na svetu. I baš zato i ja vidim sreću i bolju budućnost i srpstvu i mojoj Šumadiji u Jugoslaviji.«

No, Trifunović i dalje u pismu Jovanoviću nastavlja s optužbama (isključivo) hrvatske strane i spominje odjeke vijesti o pokoljima Srba među iseljenicima. »U ovakvim prilikama grupa Srba oko *Srbobrana*, u strahu od istrebljenja Srba, i u bolu za svojim saplemenicima i srodnicima u otadžbini, daje poklič: Srbi na okup. *Srbobran* i oni oko njega počinju ono što Hrvati već rade nekoliko meseci da se kao narod organizuju. Kao što su se Hrvati organizovali u *Hrvatsko Narodno Vijeće*, sad i Srbi – proklamuju

[198] AJ, Zbirka Save N. Kosanovića, Kut. 2.

prikupljanje Srba u *Srpsku Narodnu Odbranu*. A *Srbobranu* odlučno prilazi u pomoć g. Jovan Dučić, opunomoćeni Ministar i poznati naš pesnik.[199] A na njega, bez sumnje, jako utiču vesti iz Hercegovine, koje kazuju da je i njegovo Trebinje postalo grobnica Srba. I srpski sveštenici sa vladikom na čelu u velikom su uzbuđenju, jer vide šta se radi sa pravoslavnom crkvom. Gospodin Dučić, i ako se otvoreno ne ispoljava, daje radu *Srbobrana* i njegovoj akciji autoritet i veliku moralnu potporu. Tako se prema hrvatskom nacionalizmu stvara srpski nacionalizam, i ova dva nacionalizma sad se bore ovamo u Americi vrlo oštro, kako sam napomenuo u ranijim redovima.«

»Posve je jasno: ovde se biju dve ideje – zaključuje Trifunović – hrvatska državna ideja i jugoslovenska državna ideja tj. ideja zajedničke države Jugoslavije. Ja znam da će mi se frazama ovo i osporiti, jer i ministri Hrvati govore o Jugoslaviji, ali ne vidim fakta koja će ovo mišljenje potrti. Činjenice drukčije govore nego verbalna pričanja. Kamo sreće da se ja u ovome varam.

Kako Hrvati vide u ovoj borbi prema sebi Srbe i Srbiju, prirodno sve se čini da se ugled Srbije smanji. Ja jasno osećam, na primer, težnju da se smanji ugled naše borbe pod vođstvom ministra vojnog Draže Mihajlovića, proturanjem ispod žita: kako tamo ima izdajstva, kako time ta borba slabi, popušta itd. Pa i začetak nekog republikanskog pokreta ovde opet teži da oslabi ugled dinastije kao stožera državnog, stožera i Srbije. Dakle sve ovo ovde, vidi se iz toga, što Hrvati nisu hteli priložiti ništa *Crvenom Krstu* naše Države, za zarobljenike. To vide Amerikanci, ali ovdašnji Hrvati misle: zarobljenici su u velikoj većini Srbi. Ovdašnje srpske organizacije priložile su odmah 15.000 dolara. Mi smo o ovome napomenuli g. banu Šubašiću, ali ništa nije bilo.«

Na kraju svog pisma Trifunović brani poslanika Fotića, tu »glavnu napadnu točku Hrvata«, i nastoji umanjiti djelovanje zajedničkog telegrama svih ostalih članova vladine misije u Americi kojim ministri, osim ostalog, traže da se smijene svi oni diplomatski činovnici koji djeluju suprotno namjerama vlade. »Mislim – zaključuje svoje pismo M. Trifunović – da bi uklanjanje Fotića sa sadanjeg položaja, bila velika pogreška, koja bi i kod ovdašnjih Srba u Americi izazvala mučne posledice.«

Ninčić kao šef jugoslavenske diplomacije uviđao je, dakako, potrebu što boljih odnosa s Velikom Britanijom, ali nije pristajao da se isključivo veže za nju. Bio je svjestan sve veće važnosti udjela SAD u ratnom zbivanju i zato je živo nastojao da kralj Petar posjeti predsjednika Roosevelta. To je opravdavo – kako svjedoči S. Jovanović[257] – s dva razloga: 1) da jače zainteresira Washington za jugoslavenske probleme; 2) da pokažu svijetu kako kraljevska vlada – iako privremeno smještena u Londonu – nije postala potpuno zavisna od Engleske.

Washington je načelno pristao da mladi kralj dođe u Washington, i Fotić je brzojavom od 28. IV[201] obavijestio Ninčića da je tog dana diskutirao s američkim šefom protokola o dočeku i prvim danima kraljeva boravka u

---

[199] Gotovo je nevjerojatno koliko je mržnje unosio pjesnik Dučić u svoje tri brošure.

[200] S. Jovanović, *Zapisi o problemima i ljudima, 1941–1944*, str. 77.

[201] *Grada*, dok. br. 147.

SAD, s tim da cijeli kraljev posjet traje oko petnaestak dana, a da ga na putu prati ograničen broj službenih ličnosti (predsjednik vlade, ministar vanjskih poslova, ministar dvora, najviše dva ađutanta i jedan momak kao posluga).

Svjestan složenosti odnosa i zatrovanosti atmosfere u redovima naših iseljenika (i ne samo među njima!),[202] Ninčić je uoči kraljeva puta 5. VI[203] naredio Fotiću da nastoji obustaviti akciju koju u javnosti vodi episkop Dionisije kao neumjesnu uoči kraljeva puta. »Put Kraljev – javlja Ninčić – treba da bude manifestacija solidarnosti Jugoslavije i solidarnosti Srba, Hrvata i Slovenaca. Svaki pokušaj da se putu dâ isključivo srpski karakter ne bi odgovarao politici vlade, i mogao bi izvazvati apstinenciju, a možda i republikanske manifestacije kod Hrvata i Slovenaca.«

Londonski Foreign Office hladno je primio informaciju o putu kralja Petra. »Idn, kad ga je Ninčić izvestio o Kraljevom putu u Ameriku – piše S. Jovanović[204] – nije ničim dao primetiti da taj put odobrava. Baš uoči Kraljeva polaska na put, ja sam, slučajno i sasvim uzgred, pomenuo Idnu da se ne znam više koja stvar mora odložiti do Kraljeva povratka iz Amerike; Idn je gotovo zlovoljno zapitao: 'A šta ima Kralj da ide u Ameriku?' Kraljev put pao je baš u ono doba kad su odnosi između nas i Engleza bili zbog Kairske afere dosta zategnuti. Moglo je stoga izgledati da je Kraljev put priprema za premeštanje sedišta naše Vlade iz Engleske u Ameriku. Da se ne bi taj utisak proizveo, ja sam u poslednjem trenutku odlučio da ostanem u Londonu. Uz to sam gledao da se ukaz o prenosu Kraljevske vlasti na Ministarski savet za vreme Kraljeva odsustva rediguje tako da će biti jasno da naša Vlada, dokle van zemlje, smatra London za svoje stalno sedište.«

Da bi (nehotice) još više zapleo i zaoštrio odnose u vladi i oko nje, kralj je stao forsirati brak s grčkom princezom Aleksandrom, čemu su se od samog početka oštro protivili svi ministri Srbi. Njima je i pošlo za rukom da vlada pred sâm kraljev odlazak u SAD objavi u novinama službeno saopćenje prema kojem se pitanje kraljeva braka ne postavlja i ne može postaviti do svršetka rata, dok god njegov narod danas porobljen i izložen surovim stradanjima ne povrati svoju slobodu i nezavisnost.[205]

U Washington je kralj 24. VI stigao vlakom iz Hot Springsa gdje se kraće vrijeme odmarao. Dočekao ga je državni sekretar Cordell Hull i pratio ga do *Bijele kuće*. Sve se odvijalo prema utvrđenom programu i poslije večere kralj i Ninčić ostali su intimno kod Roosevelta, a kasnije im se pridružio narogušeni britanski premijer W. Churchill, ljut zbog nepovoljnih vijesti s afričkog ratišta (pad Tobruka). Tom je prilikom Churchill u razgovoru dobacio Ninčiću ozbiljno upozorenje: »Vi počinjete zamarati svoje prijatelje«, a Roosevelt je ponovio kralju obećanje izrečeno već u zdravici prilikom večere da će SAD bez odgađanja uputiti Draži Mihailoviću po-

[202] U Kosanovićevoj zabilješci na engleskom jeziku stoji da je on (Kosanović) bio protiv dolaska kralja Petra; da je tražio od Jevtića da svoj stav saopće Londonu; da su Jevtić i Snoj također bili protiv puta, ali nisu pristajali da išta poduzmu. (JA, Zbirka Save N. Kosanovića, Kut. 2)

[203] *Građa*, dok. br. 160.

[204] S. Jovanović, nav. djelo, str. 77.

[205] *A King's Heritage*, str. 107–108. Opš.: Kosta St. Pavlović, *Ženidba kralja Petra Drugog prema britanskim dokumentima*, London 1975.

trebnu pomoć. U tu su svrhu ministri vanjskih poslova (Hull i Ninčić) kasnije i potpisali odgovarajući ugovor (Lend-Lease agreement od 23. VII).

Kralj je u Americi iskoristio gotovo svaku priliku da uzdiže i reklamira Dražu Mihailovića hvaleći njegov otpor »mrskom okupatoru«. Već u prvoj izjavi američkim novinarima 25. VI[206] izjavio je o DM ovo: »Nemci i njihovi saučesnici su preplavili Jugoslaviju. Ti naši zajednički neprijatelji jesu lukavi, opaki i bezdušni. Ali ni njihova udružena sila nije uspela da savlada našu zemlju. General Draža Mihailović, Moj dragi prijatelj i Ministar vojni, produžuje borbu na rodnoj grudi. On se bori uz hiljadu naših ljudi, čije je požrtvovanje toliko da naša gordost postaje nema pred njihovim viteštvom. Uveren sam da sami oni sebe ne smatraju viteškijim od vojnika drugih zemalja koji se bore protiv istog napadača. Ali ćete Mi vi oprostiti što ću vam reći da su to ljudi koji su Mome srcu najprisniji. Oni su bez domova i čak bez utešne misli da su im porodice u bezbednosti. Matere, žene i sestre ovih rodoljuba-vojnika uzete su kao taoci zavojevača, ubijani su, ne za svoja dela, već zato što se njihovi najdraži bore za slobodu našega zavičaja. Ako ove reči mogu da dopru do njih, želeo bih da im ovo bude poruka: da su ne samo njihov Kralj i njihova Vlada uz njih, već i velika moć i snaga Sjedinjenih Država i svih naroda koji se zalažu za slobodu.«

U drugom jednom govoru u *Press-klubu* ponovno je uzdizao »neustrašivog vojnika, koji je postao njegov ministar vojske«: Dražu Mihailovića. »Đeneral Mihajlović – govorio je kralj[207] – otpočeo [je] svoju ofanzivu protiv Nemaca u planinama zapadne Srbije, još pre nemačkog napada na Rusiju. Kroz nekoliko nedelja njegov pokret obuhvatio je celu Crnu Goru i Bosnu, a danas i Hrvatsku i Dalmaciju, i skoro u svim delovima Jugoslavije gori plamen patriotizma koji održavaju njegovi četnici. Prošle godine Nemci su poslali tri kaznene ekspedicije u Jugoslaviju, ali one nisu zaustavile Mihajlovića. One ga neće nikad zaustaviti. Mada, prirodno, ne mogu dati mnogo podataka, i Moja vlada i Ja smo u neprestanom dodiru sa đeneralom Mihajlovićem.«

Ni u govoru pred američkim Kongresom kralj nije zaboravio spomenuti svog »prvog vojnika«. »Stotine hiljada naših ljudi – govorio je on članovima Kongresa[208] – već je palo u borbama ili je hladnokrvno streljano. Žrtve, koje su ovi ljudi podneli, služiće mi kao nadahnuće u Mojoj Vladavini. Božjom pomoću, Ja ću posvetiti sve svoje napore da obezbedim onima za koje su ove žrtve učinjene, život dostojan tih velikih žrtava. Mnogi, koji nisu ubijeni ili zarobljeni od Nemaca, Italijana, Bugara i Mađara, nastavljaju borbu pod nesalomljivim vođstvom mog prvog vojnika i vernog prijatelja generala Draže Mihajlovića. Smatram da mogu, sa Vašim odobrenjem, poručiti tim borcima da uz njih čvrsto stoji snaga Sjedinjenih Američkih Država.«

U svom govoru 26. VI[209] – najavljajući odluku da na Vidovdan unaprijedi Dražu u čin armijskog generala – rekao je i ovo: »Napustio sam Svoju zemlju da bih tražio razumevanje i pomoći za Svoj narod kod moćnih save-

[206] A-SSVP, Izbjeglička vlada 1942, MIP, F. III.
Opis puta i boravka u Americi sadrži deseto poglavlje memoara kralja Petra (str. 109–117): American Tour.
[207] Isti izvor: Izbjeglička vlada 1942, MIP, F. III.
[208] Isti izvor.
[209] Isti izvor.

znika. Smatram sebe čuvarom herojskog duha naroda, čiji sam Ja najskromniji Sin i najgordiji Kralj. Ostavio sam iza Sebe svete grobove Svoga Oca, palog za Domovinu, i drugih jugoslovenskih vojnika i heroja. Ostavio sam svu povest i predanja Moga malog naroda. Ali sam ostavio iza Sebe takođe živi i ratoborni duh ljudi i žena. Oni su se okupili oko Moga najdražeg prijatelja i Moga najboljeg vojnika Draže Mihajlovića, Našeg Ministra vojske. Draža Mihajlović je postao odjednom legendarno ime, a on je, uveravam Vas, ne samo ime već i živi heroj i to još koliko živ! On i Naši ponosni i hrabri četnici naučili su nacističke varvare kako ljudi, koji vole slobodu, mogu da se bore i protiv nadmoćnog neprijatelja. Pod komandom Draže Mihajlovića veliki deo naše zemlje odupire se. Za dva dana je naš veliki narodni praznik koji će biti svuda proslavljen. To je Vidovdan, godišnjica Kosovske bitke. Tog dana je naš narod pao 1389. u tuđinsko ropstvo. Već pet i po vekova proslavljamo ovaj dan kao uspomenu na boj u kome smo branili slobodu. Namera je Moja i Moje vlade da sad u nedelju, na Vidovdan, odlikujem generala Mihajlovića unapređenjem u čin armijskog generala, najviši generalski čin koji mu možemo dati. Do sada je bio divizijski general i smatram za sreću što ovo unapređenje Našeg junaka mogu objaviti prvi put baš u ovoj poruci američkom narodu. Draža Mihajlović je simbol naše odluke da se borimo dok se svet ne oslobodi od tiranije osovine.«

Na konferenciji za novinare u New Yorku 3. VII[210] ponovno je kralj spomenuo »svog« Dražu i povjerio novinarima da su u stalnom kontaktu s njim, što je spojeno s teškoćama, ali tako saznaju o onome što radi i poduzima. Draža se sada bori vrlo dobro, i kralj je siguran da narod pod njegovim vodstvom neće nikada napustiti borbu.

Pojedini članovi vladine misije u Americi nisu bili zadovoljni organizacijom samog posjeta: prigovarali su, poimence, Snoj, Kosanović i ban Šubašić. Stoga je Jovanović telegrafski skrenuo pažnju ministru dvora Kneževiću već 23. VI[211] da je ministar Krek obaviješten kako Slovenci nisu u kraljevoj pratnji i nisu zastupljeni u glavnom programu. Zato Jovanović moli neka Knežević nastane da Slovenci budu u pratnji i da im se dâ mjesto u glavnom programu. I Šubašićeve prigovore nastojali su suzbiti: tako je R. Knežević 29. VI[212] javio Jovanoviću da u službenom programu najvećim dijelom sudjeluju svi ministri, izdvajajući stalno Šubašića i Snoja. Njih dvojica bili su za počasnim kraljevim stolom na velikom novinarskom objedu 26, a 28. na svečanoj večeri koju je kralj priredio u čast najuglednijih predstavnika američkog javnog života. »Činiće se sve moguće i dalje« – obećava Knežević. Nekoliko pak dana kasnije (7. VII)[213] Knežević je telegrafski obavijestio predsjednika vlade da je priupitao Šubašića u povodu Krnjevićevih žalbi da je Šubašić zapostavljen. Banu je, navodno, bilo neugodno Kneževićevo pitanje i odgovorio mu je da je od Krnjevića i Šuteja bio primio poruku da se zauzme kako bi se u svim kraljevim govorima uz Dražu Mihailovića spominjao i Vladko Maček. Međutim, to on (Šubašić) nije uspio postići jer nije sudjelovao pri sastavljanju kraljevih govora. Knežević mu je odvratio da su to druge teme i uvjeravao Šubašića kako svi

[210] AJ, Zbirka Save N. Kosanovića, Kut. 2.
[211] *Građa*, dok. br. 165.
[212] *Građa*, dok. br. 168.
[213] *Građa*, dok. br. 170.

žele ukloniti taj osjećaj zapostavljenosti koji ima. Knežević na kraju telegrama ističe da je Šubašićevo sudjelovanje u toku posjeta bilo mnogo šire nego što je to prvobitno bilo preporučeno u Londonu i – unatoč najboljoj volji – ni Ninčić ni on (Knežević) ne vide što bi se više dalo učiniti. A to isto kao za bana vrijedi i za ministra Snoja, no držanje poslanika Fotića – zaključuje Knežević – za sve je vrijeme bilo savršeno korektno.

U toku posjeta Sjedinjenim Državama i Kanadi bilo je više prilika da se duhovi uzbude. Tako je kralj – u Fotićevoj režiji – primio izaslanstvo uprave *Amerikanskog Srbobrana* i fotografirao se s njim držeći ispred nogu uvezani komplet *Srbobrana*. Tom prilikom je mladić – čini se – izjavio članovima uprave: »Dobro je, što radite. Ja to pratim.«[214]

Još veću buru izazvao je Momčilo Ninčić sastavši se s bivšim talijanskim ministrom vanjskih poslova grofom Carlom Sforzom koji je kao emigrant živio i djelovao u SAD. Do sastanka Ninčić–Sforza došlo je u New Yorku na Ninčićevu inicijativu i sastanak je potrajao puna tri sata. Ninčić je u toku sastanka – prema bilješci ministra Snoja od 17. VII[215] – istakao da je njegova politika ista kao u vrijeme rata 1914–1918. i da Jugoslavija nakon rata mora biti u savezu s Italijom protiv Njemačke. Sforza je pak rekao da Srbi vode velikosrpsku politiku, a da Talijani nisu zainteresirani za Veliku Srbiju, nego za Jugoslaviju. Ninčić mu je odvratio da ne misli na Veliku Srbiju, nego na Jugoslaviju i to Jugoslaviju uređenu na temelju autonomija u kojoj svaki narod uživa potpunu autonomiju. Takvu politiku vodi on u sporazumu s Hrvatima i Slovencima i ne bi htio ništa učiniti s čime Slovenci ili Hrvati ne bi bili zadovoljni. Sforza mu je priznao da su Talijani zainteresirani za Balkansku konfederaciju u koju bi bio uključen cijeli Balkan, uključujući Bugarsku i – Italiju. Njemu (Sforzi) svejedno je gdje bi se nalazilo središte konfederacije: u Rimu, Beogradu ili Ljubljani. Ninčić mu je replicirao da je sa svima na Balkanu moguće surađivati samo ne s Bugarskom, no pozdravio je zamisao da bi se i Italija našla u Balkanskoj konfederaciji. Međutim, o budućim jugoslavensko-talijanskim granicama – prema Snojevoj informaciji – nisu razgovarali, ali je zato Ninčić mnogo govorio o zločinima što su ih počinili Hrvati nad Srbima i misli da sami Hrvati moraju kazniti ubojice i obračunati s njima. Sforza je priznao da je to mišljenje razumljivo i da je to što se sada događa u Jugoslaviji građanski rat sa svim posljedicama. Dalje je Ninčić mnogo govorio i o sporu u Kairu s vojnicima (Kairskoj aferi), o čemu Sforza do tog časa nije imao pojma. Ninčić mu je stoga ispričao i to da su Englezi u Kairu internirali više od 200 Srba. Jako se žalio što moćna grupa Engleza pomaže generala Simovića i srpske oficire u Kairu koji drže sa Simovićem. Na kraju zabilješke Snoj upozorava da je osoba koja mu je dala prednje podatke pouzdana i da je razgovarala osobno s Sforzom.

Prije kraljeva odlaska ministri članovi vladine misije željeli su da se oproste i Jevtić se, sa svoje strane, požurio da to sâm učini. Kosanović je stoga postavio pitanje da li je potrebno da se i drugi ministri jave u audijenciju, a Trifunović i B. Marković bili su mišljenja da Snoju i Kosanoviću to nije potrebno, no da ban Šubašić može zatražiti audijenciju. Jevtić je, naprotiv, bio mišljenja da se svakako jave sva trojica. Kosanović je nato te-

[214] Sava N. K o s a n o v i ć, nav. djelo, str. 10.
[215] AJ, Zbirka Save N. Kosanovića, Kut 2.

lefonirao Kneževiću, i Knežević mu je obećao da će ga prijaviti i da će ga kralj primiti to isto poslijepodne. No, poslije mu je bilo javljeno da će sva trojica biti primljena u zajedničku audijenciju. Kad su stigli, Šubašić se ispričao kralju što su obučeni »obično« i dodao kako su se pribojavali da im se neće pružiti prilika ni da kralju zažele sretan put. »I ja sam se bojao da ću tako naglo otići« – odgovorio je kralj. Razgovor je bio običan – zabilježio je nervozno Kosanović[216] – o Americi, ofenzivi na ruskom frontu, o drugom frontu, itd. Vrata su ostajala otvorena, a pred vratima sjedi adutant major Vlastimir Roždjalovski koji sluša, pa su »zbog promaje«! (Kosanović) zatvorili vrata. »Hoćemo li, Vaše Veličanstvo, sad kad ste vidili sve ovdje, poći složnije sa svim silama naprijed?« – upitao je ministar Snoj. »Ja se nadam da hoćemo« – odgovorio je kralj. »Žao mi je – nadovezao je Šubašić – što mi se nije dala prilika da s Vama govorim, da Vam rečem što mislim. Kao da se je išlo za tim da se to ne dogodi. (Tu je kralj, prema Kosanoviću, ubacio: 'I ja mislim.') Ja Vam govorim, ne kao Ban, nego kao prijatelj – nastavio je Šubašić. – Bio sam prijatelj Vašeg oca, i Vaš sam. Ali sam Vam prijatelj zbog Jugoslavije. Vaša sudbina vezana je za Jugoslaviju . . .«[217]

Kosanović: »Ja sam V.[eličanstvo] predsjednik komiteta za rekonstrukciju Jugoslavije i imam prilike da vidim raspoloženja mjerodavnih ovdje. Ne vrijede ništa naši planovi, nepotrebne su naše statistike i podaci (– Amerikanci imadu to još mnogo detaljnije –), nego je potreban ispravan, određen politički stav. Ako naš stav odgovara gledanju Amerike, mi ćemo imati ne samo moralnu, nego tehničku i finansijsku pomoć. Ako nije jasno šta hoćemo, ako se uzajamno samo optužujemo – nećemo dobiti ništa. Amerika hoće Jugoslaviju – i ako se vodi politika Jugoslavije od nas – moći ćemo imati sve.«

Pri oproštajnom susretu s Rooseveltom 24. VII kralj mu je uručio memorandum u kojem su bile nanizane glavne točke razgovora s vodećim Amerikancima.[218] To su bile ove točke: 1) uspostava direktne veze izbjegličke vlade s generalom Mihailovićem pomoću američkih službi; 2) utvrđivanje prirode i količine materijala kao pomoć Draži; 3) školovanje jugoslavenskih avijatičara s Bliskog istoka u SAD da bi aktivno sudjelovali u savezničkim operacijama. Osim toga, kralj mu je predao i drugi memorandum koji je sadržavao nove informacije o zločinima što su ih činili okupatori i ustaše. Predsjednika su naročito zaprepastile pojedinosti o ustaškim zločinima nad nezaštićenim srpskim stanovništvom u tzv. NDH i pri tom je spomenuo da su mu upravo tog jutra saopćili o hrvatskim žalbama, što američka štampa i radio jedva da spominju otpor Hrvata a veliku pažnju posvećuju otporu Srba. Tu je prisutni poslanik Fotić ubacio da je ustaška država navijestila rat Sjedinjenim Državama. Roosevelt je nato digao ruke od iznenađenja i rekao da je to gotovo zaboravio. Dao je upute – rekao je – gospodinu Elmeru Davisu da gerilske aktivnosti u Jugoslaviji označuje kao »jugoslavenske« kako bi na taj način obuhvatili sve. Na svršetku rata, rekao je Roosevelt, mi ćemo gledati da svatko bude nagrađen prema zasluzi. Obećao je kralju da će razmotriti s državnim sekretarom Hullom

[216] Isti izvor, Kut. 2.
[217] Bjelina je u originalu.
[218] Constantin Fotich, *The War We Lost. Yugoslavia's Tragedy and the Failure of the West*, New York, 1948, str. 179–180

pitanje kako bi mogli najbolje upozoriti Nijemce, Mađare i hrvatske ustaše da njihovi zločini neće proći nekažnjeni. Nastojat će specijalno da »impresionira tog čovjeka Pavelića«. Kralj se zahvalio Rooseveltu, ali je izrazio mišljenje da će kriminalca poput Pavelića teško pokolebati čak i intervencija Sjedinjenih Država.

Na kraju je predana štampi zajednička jugoslavensko-američka izjava[219] u kojoj se, između ostaloga, kaže da su obje strane »u potpunoj suglasnosti u pogledu osnovnih načela da svi izvori ova dva naroda budu posvećeni odlučnom vođenju rata«; da kao »vanredno delo Đenerala Mihajlovića i njegovih smelih ljudi, koji služi kao primer neposredne i nesebične volje na putu ka pobedi, naš zajednički napor upotrebi sva sredstva da bi porazio neprijatelja svih slobodnih naroda«.[220]

Vrativši se u London,[221] kralj je – nakon poduže pauze – stao pred mikrofon i na londonskom radiju 6. IX održao govor narodu.[222] Obavijestio ga je da se prije nekoliko tjedana vratio s puta po Americi gdje je bio u posjetu Sjedinjenim Državama i Kanadi. Svima i svakome ondje govorio je o našem narodu, o muževima koji četuju po planinama, o djeci koja junački padaju pod snopovima mitraljeza, o ženama i majkama koje su čuvari narodnog duha. Spomenuo je da je u Americi obišao radionice u kojima se kuje oružje svih vrsta; razgledao je i ustanove u kojima se vježbaju ljudi što će rukovati tim oružjem i upozorio da su još dani velikog rvanja.

»Vi tamo u zemlji, dok se na raznim stranama vode borbe džinova za jedan bolji svet – naglasio je kralj – dajete primer Evropi održavanjem svoga duha otpora. Duh Kosova, koji je izbio na dan 27. marta, živi i danas u vama. Desetine neprijateljskih divizija prikovane su na jugoslovensko zemljište. Borbene snage na celoj teritoriji Jugoslavije daju udarce okupatorima i organizuju se sve bolje za otsudni čas koji nailazi. Nemojte prenagljivati nepovezanim akcijama. Vrhovna komanda naše vojske prenesena je u zemlju i poverena generalu Draži Mihailoviću, prvome vojniku Otadžbine. Pod zastavom koju on drži, i oko njega i njegovih oficira, treba da se okupe sve narodne snage. Samo tako moći ćemo da odagnamo zavojevače i zavedemo sutra red i slobodu za sve građane, bez obzira na njihova verska ili druga obeležja. Zato, sa generalom Mihailovićem, i samo na njegov znak!«

Osvrćući se na ustaške zločine, rekao je ovo: »Neprijateljska propaganda čini sve da nas zavadi što više, da iskopa nepremostive jazove bacanjem jednih na druge, pa da nas zatim uništi i zatre, ne vodeći ni malo računa o tome da li se zovemo Srbima, Hrvatima, Slovencima i na koji se način krstimo i Bogu molimo. Pavelić sa svojim ustašima, ubica i moga Oca i šest stotina hiljada Srba, samo je plaćeno oruđe naših narodnih dušmana. Pavelićeva država je jedno nemačko razbojničko preduzeće. Ona je u osnovi neprijatelj i Hrvata i Srba. Pavelić i njegovi ustaši, to su prerušeni

---

[219] *Građa,* dok. br. 178.

[220] Ninčić se vratio iz Amerike vrlo zadovoljan. Tvrdio je da je kralj dobio na ugledu i da je stvorena s Washingtonom neposrednija veza nego što je postojala do puta.

[221] Pomoćnik ministra vanjskih poslova Ilija Jukić – koji je pratio kralja na putu po Americi – navodi da je posjet potrajao od 22. VI do 29. VII. Potvrđuje Churchillovu otrovnu kritiku u *Bijeloj kući* upućenu Ninčiću (o zamaranju najboljih prijatelja!). (Ilija Jukić, *The Fall of Yugoslavia,* New York and London 1974, str. 130–131)

[222] A-VII, Kut. 184, Br. Reg. 9/1 – 1.

Nemci u našoj kući. Stoga je borba protiv tih ubica ustvari borba protiv Nemaca – ona je potreba i dužnost svih Jugoslovena, i katolika i pravoslavnih i muslimana.«

U to vrijeme postavljalo se i pitanje uzdizanja poslanstava u Londonu i Washingtonu u rang ambasada i oko kandidature K. Fotića za ambasadora podigla se nova bura u redovima članova Jovanovićeve vlade. Na kraju je kralj ipak 4. IX potpisao ukaz[223] o Fotićevu postavljenju za jugoslavenskog ambasadora u Washingtonu II položajne grupe prvog stupnja (u kojoj je bio kao poslanik). Dakako da je dotadašnji američki poslanik pri izbjegličkoj vladi u Londonu bio – po principu reciprociteta – također imenovan ambasadorom i A. J. Biddle je predao svoje ambasadorske akreditive kralju Petru u Londonu 3. XI 1942.

Predsjedniku vlade Jovanoviću zadavao je glavobolje i dolazak gospođe Bajloni sa dvije kćeri (Gordanom i Ljiljanom) te sinom Gradimirom iz Beograda u Španjolsku i Portugal. Njen sin Gradimir – kao što je već poznato – doturio je jugoslavenskim diplomatima prvi izvještaj Draže Mihailovića s molbom da ga proslijede u London tadašnjem predsjedniku vlade Simoviću. Međutim, namjeri obitelji da dođe u London ispriječila se nepredviđena zapreka: ozbiljna sumnja britanske obavještajne službe da je Gordana Bajloni, poznata beogradska ljepotica i prijateljica Milana Stojadinovića, njemački agent i da joj stoga moraju ostati zatvorena vrata za ulazak u Veliku Britaniju. Zato je Jovanović 15. VIII[224] zatražio da ministarstvo vanjskih poslova brzojavno obavijesti otpravnika poslova u Lisabonu Kojića o tome kako su saznali iz sigurnog izvora da gospođa Bajloni namjerava otputovati u Ameriku kao njemački špijun. Zato neka prate njezin rad. Otpravnik poslova u Lisabonu S. Kojić odgovorio je 20. VIII[225] pod »strogo povjerljivo« neka mu Jovanović odobri da kretanje i rad obitelji Bajloni prati Jovanoviću poznata osoba (iz telegrama Str. Pov. Br. 316). Taj zadatak, međutim, otežava činjenica što obitelj stanuje nekoliko kilometara daleko od Lisabona na nekom zabačenom imanju. Složi li se Jovanović s tim, Kojić moli odobrenje da obećaju nagradu agentu koji će se baviti tim poslom. Taj isti Kojić izvijestio je telegramom od 11. IX[226] London da poslanstvo u Washingtonu moli neka saopće gospođi Bajloni da u američkom konzulatu ispuni formulare kojima traži ulaznu vizu i da ih Kojić ovjerenje hitno pošalje u Washington. Stoga Kojić traži da mu ministarstvo odgovori kako da sad postupi. Jovanović je potpisao telegrame za Lisabon i Washington[227] u kojima ponavlja (Lisabonu) naređenje o nadzoru, odnosno (Washingtonu) da se do daljnjeg ne zauzima za porodicu Bajloni, no ta dva šifrirana telegrama nisu ipak bila otpremljena.

U svom opširnom izvještaju predsjedniku vlade od 24. VIII[228] ministar Krek je referirao o rezultatima i dojmovima s puta u Lisabon i o obitelji Bajloni napisao ovo: »Familija Bajloni, Beograd: Gospođa Bajloni sa odraslim sinom i dvije odrasle kćeri traži vize za Severnu Ameriku i moli da se

---

[223] Usprkos protivljenju pojedinih članova vlade, Ninčić je već 1. IX naredio Fotiću da za sebe traži agreman u svojstvu ambasadora.

[224] AJ, 103-52.

[225] Isti izvor.

[226] Isti izvor.

[227] Isti izvor.

[228] A-SSVP, Predsjedništvo vlade (Kabinet) 1941–45, F. I.

urgira, jer čekaju već preko šest meseci i nemogu nigde da krenu. Gospođa je molila zajam kod Narodne Banke za pokriće svojih obaveza u Portugalu. U Americi ima svoja sredstva za život. Gospođa Bajloni mi je isto izjavila, da je žena Boška Todorovića, koji je pao na bojnom polju kao Dražin oficir, u velikoj bedi i siromaštvu, pa bi joj trebalo na kakav način pomoći. Gospođa Bajloni ne može da razume zašto joj se praviju smetnje za daljnje putovanje i smatra da je sve kleveta štogod se govori naročito u vezi sa njezinom starijom kćerkom [Gordanom]. Na drugoj strani čuo sam – upozorava Krek – da je njezina starija kćerka Englezima sumnjiva.«

Jovanović je 3. XI[229] pismeno obavijestio ministarstvo vanjskih poslova: »Prema naknadno prikupljenim podacima o Gordani Bajloni, prema izveštaju đenerala Mihailovića, izgleda da su njene veze sa strancima društvenog i poslovnog karaktera, ali da ipak treba biti oprezan. Jedan od oficira đenerala Mihailovića uputio je oktobra prošle godine izveštaj o situaciji u zemlji preko brata Gordane Bajloni Vladimira [netočno, treba Gradimira – nap. B. K.]; i ovaj izveštaj primljen je u Londonu. Molim da se o ovome obaveste svi oni koji su do sada bili obavešteni da Gordana Bajloni radi za račun Nemaca.«

Da stvar bude ljepša, Jovanović je 19. XII[230] zatražio da ministarstvo vanjskih poslova brzojavno obavijesti poslanstvo u Bernu da je u Švicarsku otputovala iz Beograda kao »bolesno lice« gospođa dr Trgujević. Govori njemački, francuski i engleski. Stanovala je u Beogradu u Avalskoj broj 3. Ona je agent Gestapoa. Mlađi Bajloni također je otputovao u Švicarsku s istim zadatkom. Neka poslanstvo izvijesti jesu li stigli u Švicarsku.

Odnosi jugoslavenske vlade u izbjeglištvu sa sovjetskom vladom zapletali su se sve više za vrijeme predsjednikovanja S. Jovanovića. Za to su postojali razni razlozi, ali osnovni »kamen smutnje« bilo je pitanje jugoslavenskih partizana, odnosno odnos Londona i Moskve prema Draži Mihailoviću i njegovim odredima u Jugoslaviji. I Jovanovićeva je vlada kao i prije nje ona D. Simovića neprekidno inzistirala da se sve borbene snage u Jugoslaviji ujedine pod vodstvom generala Draže Mihailovića i pokušavala na sve moguće načine privoljeti sovjetsku vladu da izvrši masovni pritisak na partizane ne bi li prišli Draži i primili njegovo vodstvo.

Već samo zaključenje sporazuma o Balkanskoj uniji između Jugoslavije i Grčke, potpisanog u Londonu 15. I 1942. pod očiglednim patronatom V. Britanije, izazvalo je neraspoloženje na sovjetskoj strani.

»Posle potpisa Pakta, 15. januara 1942. sovjetski Poslanik – piše o tome Vladimir Milanović, tadašnji otpravnik poslova u Londonu[231] nije krio da je Moskva ljuta što smo potpisali Pakt. Ninčić se, prirodno, trudio da ga uveri da je u pitanju čisto lokalna balkanska stvar, što je ustvari i bila, i da mi nemamo nameru da ulazimo ni u kakve paktove koji bi bili upereni protiv Sovjetskog Saveza. U tom smislu dao je svečanu izjavu Moskvi. Rusi međutim nisu bili zadovoljni ovim, i nama su njihove pobude počele da postaju zagonetne. (Razume se, mi onda nismo ni slutili da ćemo jed-

[229] AJ, 103–52. Oko obitelji Bajloni muvao se stalno dvostruki agent (englesko-njemački) Dubrovčanin Duško Popov koji je o svom špijunskom djelovanju napisao i knjigu uspomena u prijevodu: *Šifra Tricycle,* Zagreb 1973.

[230] AJ, 103-52.

[231] U članku: Legenda o Ninčićevom »rusofilstvu«. Povodom memoara Sir Georgea Rendela, *Poruka*, London, septembar 1957, broj 45.

noga dana čitati dokument da je engleski Ambasador u Moskvi, ser Staford Krips [Sir Stafford Cripps], još uleto 1940. stavljao u izgled Rusima ceo Balkan ako stupe u rat protiv Nemaca.) Bogomolov je onda sugerirao kao potrebno da se potpiše neki sporazum između nas i Rusa koji bi popravio *vrlo nepovoljan utisak koji je ostavio Jugoslovensko-grčki pakt u Moskvi.*«

O općem stavu sovjetske vlade Ninčić je 17. II[232] telegrafski obavijestio ambasadu u Ankari (I. Šumenkovića) ovako: »Prema izjavi ovdašnjeg ruskog poslanika Bogomolova, ruska vlada zauzima rezervisani stav prema svim kombinacijama koje se stvaraju ili nameravaju stvoriti na Balkanu i u Srednjoj Evropi jer su sad u ratu. Imam utisak da na te kombinacije gledaju sa izvesnim nepoverenjem. Ja sam držao ruskog poslanika u toku pregovora sa Grčkom i produžiću da ga obaveštavam u pogledu naših daljih planova koji se mogu ostvariti tek po zaključenju mira i kad susedi Rusije budu rešili sva teritorijalna pitanja sa njom . . .«

Jugoslavenski poslanik u Kujbiševu Stanoje Simić telegrafski je 14. IV[233] izvijestio o neoportunosti nekog koraka kod Sovjeta u vezi s ustankom. »Mišljenja sam – javlja Simić – da ne bi trebalo ništa preduzimati ni tamo ni ovde bilo što. Tačna informacija da smo 17. novembra prošle godine činili korak i mi i Englezi i dobili 6. januara o. g. odgovor da sovjetska vlada ne smatra oportuno da se meša u ustanak u Jugoslaviji. Skrećem pažnju da je engleska vlada ohrabrila ustanak u Jugoslaviji na izričan zahtev sovjetske vlade pa [je] ipak gornji odgovor [bio] dobiven.«

Simić je iz Kujbiševa 21. IV[234] brzojavno obavijestio London da su ga s neslužbene strane upitali o mogućnosti da se iz SSSR-a koristi naša veza sa zemljom. Tom prilikom – također neslužbeno – Simić im je skrenuo pažnju na bratoubilačku borbu koja se, izgleda, još vodi u Jugoslaviji između »regularne vojske pod komandom člana vlade đenerala Mihailovića i nekih nezavisnih malih odreda koji tvrde da su komunistički«, kao i na činjenicu da sovjetska štampa izbjegava istaknuti da je borba u Jugoslaviji regularan rat i da ga vodi Draža Mihailović. Izrazio je sumnju da je to samo iz neobaviještenosti. Povodom gornjeg pitanja Simić je izjavio da vlada u Londonu raspolaže vezom sa zemljom i da se preko nje mogu uključiti i Rusi u namjeri da se ta borba spriječi.

Jovanović je 29. IV[235] zamolio ministarstvo vanjskih poslova da uputi poslanstvu u Kujbiševu ovaj telegram: Partizani napadaju Dražine odrede. »Trockisti« (teritorij Hrvatske, Slovenije i Dalmacije) napadaju i Dražu i »staljiniste-partizane«, a pomažu im Nijemci, Talijani i ustaši. Nedićeve trupe napadaju i Dražu i partizane. Partizanski srpski odredi odbili suradnju s Dražom, a Nedić ih uništava jer nemaju stručno vodstvo. Odred M. Nedića od 40 ljudi razbije partizansku četu od 300 ljudi! Zajednički i glavni neprijatelji su Nijemci, Talijani i Mađari. Njih treba svi da napadaju, a ne da se međusobno uništavaju. Neka stoga Simić poradi kod sovjetske vlade neka se pozovu partizani da prekinu bratoubilačku borbu i da svi krenu protiv zajedničkog neprijatelja pod komandom Draže Mihailovića.

---

[232] AJ, 103-84.
[233] Isti izvor.
[234] *Građa,* dok. br. 142.
[235] *Građa,* dok. br. 148.

Odnose između jugoslavenske vlade u izbjeglištvu i Moskve pomutili su uvelike pregovori o jugoslavensko-sovjetskom ugovoru o prijateljstvu i uzajamnoj pomoći. U ožujku 1942. godine vlada S. Jovanovića predložila je sovjetskoj vladi da ratificiraju ugovor o prijateljstvu i suradnji zaključen i potpisan u Kremlju u noći 5/6. IV 1941.[236] Taj ugovor nije mogao biti ratificiran zbog njemačkog napada na Jugoslaviju koji je uslijedio nekoliko sati nakon potpisa u Moskvi. U odgovoru na jugoslavenski korak sovjetska je vlada odgovorila da puka ratifikacija tog ugovora ne bi imala nikakvu vrijednost jer je ugovor već zastario. Zato je predložila da razmotre tekst jednoga novog ugovora koji bi više odgovarao aktualnoj političkoj situaciji, možda ugovor o uzajamnoj pomoći.

Simić je 30. IV[237] telegrafski javio Ninčiću da ga je 27. primio sâm Molotov. Izvršio je naređeni korak u smislu Ninčićevih uputa. Dodao je sa svoje strane da su naša dva naroda vezana i dubokim osjećajima slavenske solidarnosti. To je Simić učinio zato što su prvo svi s kojima je došao u kontakt, pa i sâm Molotov, inzistirali na tome, a drugo da bi pravilno shvatili reakciju našeg naroda poslije lipnja prošle godine.[238] Molotov mu je povjerio da se britansko-sovjetski pregovori o savezu lagano, ali povoljno razvijaju, no nije htio ulaziti u pojedinosti. Povodom isporuka ratnog materijala rekao je da se nisu nadali da će britanska strana tako skrupulozno izvršavati preuzete obaveze. S Amerikancima to nije tako, ali i oni sada brže isporučuju. Izrazio je veliki optimizam za ishod daljnjih borbi na Istočnom frontu. Što se tiče Turske, hladni i »zakopčani« Molotov izjavio je da i ona čeka svoj red, u nedoumici tko će biti jači, a o Bugarskoj je rekao da sovjetska strana neće uzeti inicijativu za prekid diplomatskih odnosa s njom. No, ako Bugari pošalju svoje snage na Istočni front, to će pitanje podvrgnuti ponovnom ocjenjivanju.

Pregovori s Moskvom (Kujbiševom) napredovali su jedno vrijeme sasvim povoljno i već su se obje strane (jugoslavenska i sovjetska) složile o samom tekstu ugovora, kad li je britanska vlada – pošto je ministar Ninčić nju obavijestio o postignutom rezultatu s Moskvom – izjavila da nije preporučljivo da jedna izbjeglička vlada za vrijeme rata zaključuje tako dalekosežne ugovore kakav je ugovor o uzajamnoj pomoći i da bi njegovo potpisivanje trebali odgoditi. Ninčić je Molotova u svibnju – za vrijeme njegova boravka u Londonu – osobno obavijestio o odluci jugoslavenske vlade da u suglasnosti s britanskom vladom (!) odgodi potpisivanje novog ugovora.[239] Da bi ublažio dojam, Ninčić je uvjeravao Molotova da je odgoda samo privremena i da se jugoslavenska vlada nada kako će ugovor biti potpisan u bliskoj budućnosti. Ninčić se, naime, nadao da će uskoro doći do kraljeva posjeta Moskvi, da će se on osobno kao ministar vanjskih poslova nalaziti u kraljevoj pratnji i da će tada potpisati ugovor. Međutim, od tog plana nije bilo ništa.

Simić je 5. V[240] telegrafski iz Kujbiševa zamolio ministarstvo vanjskih poslova u Londonu neka mu hitno odgovore je li oportuno da učini korak kod sovjetske vlade da bi privoljela jugoslavenske partizane na suradnju s

---

[236] C. F o t i c h , nav. djelo, 172–173.
[237] *Građa,* dok. br. 149.
[238] Njemački napadaj na SSSR 22. VI 1941. (Plan *Barbarossa)*
[239] C. F o t i c h , nav. djelo, str. 173.
[240] *Građa,* dok. br. 154.

Dražom Mihailovićem. Poslanik skreće pažnju ministarstvu da pri tom valja imati na umu ove činjenice: 1) prošle godine kad je bio učinjen korak u tom smislu, dobili su negativan odgovor Moskve; 2) vlada Sovjetskog Saveza stoji na načelnom stajalištu da je cjelokupno djelovanje komunista u inozemstvu izvan njenog domašaja i da je to izrazito unutrašnja stvar zemalja u pitanju; 3) inicijativa za promjenu stava u Francuskoj nije došla ni od francuske vlade u Londonu ni od njenog poslanika u Rusiji; 4) naredba je došla iz SSSR-a i sporazum je bio postignut na terenu. Na kraju, poslanik Simić navodi kako je stekao dojam da Sovjeti nešto žele u tom pravcu. Budući da sovjetska strana inzistira na vezi sa zemljom, Simić zaključuje kao da je nemaju. Raspitivali su se i o slanju aviona na koji od aerodroma kojima raspolaže Draža, a Simić ih je upućivao na veze jugoslavenske vlade preko Londona.

Predsjednik vlade Jovanović ustrajao je pri svom naređenju poslaniku u Kujbiševu i u telegramu od 7. V[241] zatražio od njega da ponovno učini pokušaj kod sovjetske vlade u prilog suradnje partizana s DM. Svi pokušaji na terenu su propali i vlada u Londonu čini sve tajnim putem i preko radija da se ne pristupa preuranjenim akcijama velikog stila zbog »beskorisnih i nesrazmernih i strašnih represalija. Veća akcija gerilskog otpora bez pomoći saveznika – javlja Jovanović Simiću – dovela bi do uništenja Srpskog naroda. Neka (Sovjeti) kažu bar partizanima da im je sada zajednički neprijatelj Nemac i da ne vode bratoubilačku borbu«.

Jovanović nije ostao samo pri tome, nego je pozvao sovjetskog poslanika Bogomolova na razgovor. Do sastanka je došlo 16. V,[242] i Jovanović je tom prilikom skrenuo pažnju Bogomolovu i »na teškoće koje komunistički odredi čine đeneralu Draži Mihailoviću. Svratio je pažnju Bogomolovu kako komunistički vođi otvarajući socijalno pitanje usred rata, slabe otpornu snagu đenerala Mihailovića prema neprijatelju. Pomenuo je da bi dobro bilo dati na neki način razumeti da komunistički odredi treba da se stave pod vrhovnu komandu đenerala Mihailovića, kome je od naše strane savetovano da radi zajedno sa svima koji se bore protiv Nemaca i Italijana, pa i sa samim komunistima«. Bogomolov mu je odvratio da sovjetska vlada ne preuzima na sebe nikakvu odgovornost za djelovanje Kominterne, a da su uostalom odnosi između generala Mihailovića i pojedinih partizanskih odreda jugoslavenska unutrašnja stvar u koju se Sovjeti ne žele miješati. Podsjetio je Jovanovića da su na nedavno održanom Slavenskom kongresu svi Slaveni pozvani u borbu protiv Nijemaca i da je sâm Staljin pohvalio sve partizane bez razlike. Dalje od toga sovjetska vlada ne može i neće ići – zaključio je sovjetski diplomat. Jovanović ga je nato upitao smatra li sovjetska vlada Mihailovića također za partizana, a Bogomolov mu je odgovorio da sovjetska vlada smatra partizanom svakog onog tko vodi borbu protiv Nijemaca, prema tome smatra i Mihailovića partizanom. Jovanović mu je pokušao namjestiti zamku pitanjem: bi li sovjetska vlada – u pretpostavci da je moguće slati oružje u Jugoslaviju – bila voljna da upućuje tu pošiljku onima koje bi jugoslavenska vlada označila da pripadaju odredima pod komandom vrhovnog vođe narodnog otpora, ili bi zadržala pravo da šalje oružje onim odredima koje bi sama izabrala. Bogomolov se

[241] *Građa*, dok. br. 156.
[242] *Građa*, dok. br. 158.

izvukao tako što je odgovorio Jovanoviću da je to konkretno pitanje na koje se ne može dati odgovor a da se ne uzmu u obzir sve okolnosti. Na to mu je Jovanović odvratio da bi u neku ruku, ipak, značilo miješanje u naše unutrašnje stvari ako bi sovjetska vlada sama određivala koje će odrede pomagati, a koje neće. Uopće, Bogomolov je tom prilikom govorio tako kao da se sovjetska vlada ne zanima za generala Mihailovića više nego za ostale partizanske vođe i kao da ne uviđa dovoljno da je Mihailović »nosilac narodnog otpora u Jugoslaviji«.

Povodom zaključenja ugovora o savezu između SSSR-a i Velike Britanije šef jugoslavenske diplomacije Ninčić dao je 13. VI[243] izjavu u kojoj je pozdravio taj korak i između ostalog rekao da organizirana suradnja dviju velesila (SSSR-a i V. Britanije) ulijeva nepokolebljivo uvjerenje da će Ujedinjeni narodi ovaj rat završiti uspješno. I ne samo to nego će dobiti i mir. »Bliski odnosi ovih dveju velikih sila – izjavio je Ninčić – učiniće dubok utisak na jugoslovenski narod. U borbi za svoju nezavisnost i slobodu uvek su se ugledali na silu Velike Britanije i mudrost njenih vladara. U SSSR-u Jugoslovenski narod gleda rasnog brata, koji mu je uvek dolazio u pomoć u svojoj mučnoj borbi za opstanak.«

Uzbunu u redovima jugoslavenske vlade u Londonu izazvala je vijest sovjetske službene novinske agencije TASS od 19. VII kojom je prenijela tekst rezolucije donesene 16. VI na konferenciji rodoljuba Crne Gore, Boke kotorske i Sandžaka. Svjetska štampa, u prvom redu ljevičarska, donijela je tu vijest, a saveznička se diplomacija potrudila da oprezno ispita znači li to saopćenje TASS-a i promjenu u sovjetskoj politici prema jugoslavenskoj vladi.

»Prema informacijama koje je jugoslavenski poslanik u Moskvi 23. jula poslao svojoj vladi – piše D. Plenča[244] – sovjetski pomoćnik ministra inostranih poslova A. Višinski obavijestio je ambasadora Velike Britanije da vijesti TASS-a nisu zvanični izvještaji njegove vlade, ali da su se u zadnje vrijeme odnosi između vlade SSSR-a i vlade Kraljevine Jugoslavije znatno pogoršali. Prema ocjeni Višinskog, krivicu za to snosi u prvom redu Ministarski savjet Kraljevine Jugoslavije koji s određenim nepovjerenjem gleda na Sovjetski Savez.«

Nezadovoljan saopćenjem TASS-a, Ninčić je predao Bogomolovu protestnu notu od 28. VII u kojoj zahtijeva da TASS objavi demanti spomenute rezolucije.[245]

Simić je 3. VIII[246] brzojavno izvijestio ministarstvo vanjskih poslova u Londonu da mu je to istog dana Aleksandar Lozovski, pomoćnik direktora Sovjetskog informacionog biroa, u prisutnosti diplomate Novikova predao promemoriju o djelatnosti Draže Mihailovića u kojoj se navodi: 1) da su jugoslavenski partizani, prilikom talijanskog poraza 2. III kod Višegrada i zapljene štaba gen. Nedića, zarobili 120 četnika DM i pronašli prepisku kojom se utvrđuje činjenica suradnje Draže Mihailovića s talijansko-njemačkim okupatorima; 2) 27. III prilikom poraza 56. talijanskog puka kod Bileće utvrđeno je da su četnici pod komandom R. Perišića po-

[243] A-VII, Kut. 38, Br. Reg. 35/2 – 2.
[244] Dušan Plenča, *Međunarodni odnosi Jugoslavije u toku drugog svjetskog rata*, Beograd 1962, str. 149.
[245] Isti izvor, str. 149–150.
[246] *Građa*, dok. br. 184.

magali Talijane; 3) partizani su 5. IV u okolici Novog Pazara vodili borbu s Talijanima s kojima su surađivali četnici; 4) u oblasti Nikšića partizani su razbili Talijane sredinom aprila; tom prilikom su se četnici pod Bajom Stanišićem borili protiv partizana na strani Talijana; 5) četnici i Nedićevi odredi sudjelovali su protiv partizana koji se u oblasti Gornjeg Milanovca i Ravne Gore bore protiv Nijemaca i Talijana; 6) 13. V prilikom uništenja talijanskih motoriziranih kolona između Nevesinja i Mostara protiv partizana djelovali su zajedno s Talijanima ustaše i četnici DM; 7) krajem istog mjeseca četnici su pod komandom Baje Stanišića u suradnji s Talijanima vodili borbe s partizanima u planinskim predjelima u blizini albanske granice: 8) general Mihailović ima kod talijanskih okupacionih snaga u Hercegovini svoga stalnog predstavnika: Dobrosava Jevđevića koji je po naređenju DM putovao u Dalmaciju radi mobilizacije četnika za borbu protiv partizana u Bosni i Hercegovini.[247]

Lozovski je usmeno dodao da je to razlog zbog kojeg je Višinski prije nekoliko mjeseci upitao Simića da li Mihailović zaista hoće da se bori protiv Nedića i Nijemaca i zašto sovjetska štampa ne spominje njegovo ime. Lozovski je naglasio i to da nema samo Mihailović radio-vezu s inozemstvom. Simić mu je odgovorio da će »ovu tešku i neverovatnu optužbu« koja nije u suglasnosti s izvještajima iz zemlje poslati svojoj vladi u Londonu.

Predsjednik vlade Jovanović brzo je reagirao: naredio je 12. VIII[248] Simiću da saopći Lozovskom kako jugoslavenska vlada kao i dotad stoji odlučno na stajalištu o potrebi jedinstva otpora u zemlji i da svako razbijanje borbenih snaga koristi samo neprijatelju. Vlada se trudila od listopada prošle godine da dođe do suradnje partizana sa snagama generala Mihailovića i posljednja njena intervencija u tom pravcu bila je 16. V 1942. kad je predsjednik vlade Jovanović pozvao poslanika Bogomolova. Iz primljenih telegrama Draže Mihailovića proizlazi da je krivnja partizanskih vođa ne samo u tome što nije došlo do sporazuma nego što su započeli i borbu protiv snaga DM, i to u trenutku kad je Mihailović molio London za intervenciju da ostvare jedinstvo akcije. Osim nepomirljivosti koju su pokazale prema snagama D. Mihailovića, mnoge partizanske grupe provele su sasvim pogrešnu politiku prema seljacima, tom najmnogobrojnijem i najsnažnijem elementu u našem narodu. Nisu bila rijetka ni ubojstva nacionalno istaknutih ljudi sa strane partizana. Sve to izazvalo je preokret u raspoloženju prema partizanskim vođama i oni su se odvojili od njih, jer su zapazili da vode građanski rat protiv nekomunista. U tome leži – prema Jovanoviću – i glavni uzrok sloma partizanskog pokreta u pojedinim dijelovima Jugoslavije. Osim toga, među njima nema jedinstva jer se dijele na staljiniste i trockiste, što dovodi do međusobnih izdaja, pa čak i do lokalne suradnje s ustašama i okupatorima. Ima podataka da su se u redove partizana, vjerojatno trockista, uvukli i agenti Gestapoa, a suradnja DM s ustašama potpuno je isključena. Proturaju se vijesti o nekoj suradnji između Nedića i Mihailovića da bi se stvarao razdor, i to sa strane njemačkih, Ljotićevih i Nedićevih agenata. Kraljevskoj vladi nije ništa poznato o suradnji nekih snaga DM s talijanskim snagama u zapadnoj Bosni, no apso-

[247] O Jevđevićevoj suradnji s Talijanima javio je čak Lj. Višacki, otpravnik poslova u Madridu 16. IX 1942.

[248] *Građa,* dok. br. 187.

lutno je isključeno da sâm Mihailović surađuje s Talijanima u bilo kojem obliku. Sve će te tvrdnje biti potkrijepljene i dokumentirane u posebnom memoaru što će ga kraljevska vlada uskoro predati sovjetskom poslaniku.

Taj memoar bio je izrađen u Londonu i ubrzo predan tamošnjem sovjetskom poslaniku Bogomolovu, Anthonyju Edenu i poslaniku SAD pri našoj vladi.[249] Dakako, bio je poslan u Kujbišev da ga poslanik Simić preda Lozovskom, što je Simić i učinio 19. VIII. Simić je o tome telegrafski[250] izvijestio London ovako: predao je tog dana Lozovskom »aide-mémoire« pošto mu ga je prije toga pročitao. Pri tom je Simić primijetio da je Lozovski obratio pažnju na završni dio memoara u kojem se predlaže suradnja s Moskvom i Londonom. Simić je taj dio pročitao u dva maha i upozorio Lozovskog da su njihova obavještenja nesumnjivo plod raznih partizanskih struja u međusobnoj svađi i razračunavanju. Lozovski se u odgovoru ograničio samo na to da kaže Simiću kako će sadržaj tog dokumenta poslati sovjetskoj vladi, kako će biti detaljno proučen i da se osobno nada kako će uskoro imati prilike da se tim povodom ponovno sastane s poslanikom.

U spomenutom opširnom memoaru[251] gradivo je bilo raspoređeno na nekoliko poglavlja: 1) Napori vlade da se postigne suradnja s partizanima; 2) Napori vlade na ujedinjenju svih snaga vojnim emisijama preko radio-Londona; 3) Dokazi da general Mihailović ne surađuje s Nedićem; 4) Dokazi da general Mihailović ne surađuje s ustašama, s tim da je na kraju dodan i zaključak. U njemu se navodi ovo: »1. – Đeneral Mihailović preko Vlade u Londonu još od oktobra meseca 1941. godine neprekidno moli da se preko Londona i Moskve utiče na partizane u Jugoslaviji i obezbedi zajednička saradnja svih patriotskih snaga protiv zajedničkoga neprijatelja i narodnih izdajnika u službi neprijatelja. 2. – Svi napori jugoslovenske Vlade u Londonu i Moskvi da se postigne jedinstvo akcije u Jugoslaviji, kao i svi napori đenerala Mihailovića na terenu da se postigne zajednička saradnja sa partizanima ostali su bezuspešni. 3. – Kraljevska jugoslovenska Vlada činila je sve da se izbegne bratoubilačka borba i preko londonskog radia neprekidno pozivala sve borbene pokrete na zajedničku saradnju pod komandom đenerala Mihailovića protivu jednog jedinog i zajedničkog neprijatelja koji su okupirali našu Otadžbinu. 4. – Nestručnim vodstvom i velikim terorom i zverstvima koje su počinili nad srpskim narodom, komunisti su izazvali reakciju naroda koji ih je gonio i uništavao ih gde god ih je našao. Usred rata vođi komunistički nametnuli su i socijalnu borbu pobivši preko 10.000 najčestitijih nacionalista, što je izazvalo revolt kod naroda koji se listom digao protivu njih potpuno sâm i bez ikakvog potstreka od strane đenerala Mihailovića. 5. – Saradnja sa Nedićem i ostalim narodnim izdajnicima potpuno je izmišljena zlonamerno od strane baš ovih izdajnika i saradnika nemačkih, koje je đeneral Mihailović lišavao čina i žigosao preko londonskog radia kao izdajnike, tražeći da se na njih primeni slovo »Z«. Celokupan rad đenerala Mihailovića i Kraljevske Vlade u Londonu bio je upućen protivu narodnih izdajnika Nedića, Ljotića i Pećanca. 6. – Saradnju đenerala Mihailovića sa Talijanima proturila je

[249] *Građa*, dok. br. 192, Prilog.

[250] Isti izvor.

[251] Vidi »Potsetnik jugoslovenske vlade«: AJ, Zbirka Save N. Kosanovića, Kut. 2; publikaciju »Đeneral Mihailović i S. S. S. R. sa službenim memorandumom i dokumentima« Živana Kneževića: A-VII, Kut. 348, Br. Reg. 5/1–3.

ustaška štampa razbojnika Pavelića, jer su Talijani spasavali Srbe od Ustaša u primorskim oblastima. Ni iz jedne depeše đenerala Mihailovića niti iz ma kog verodostojnog izvora ne potvrđuje se saradnja đenerala Mihailovića sa Italijanima. 7. – Saradnja đenerala Mihailovića sa Ustašima isključena je ma u kome vidu s obzirom na zverske pokolje Srba u t. z. Nezavisnoj Hrvatskoj Državi gde je pobijeno po proverenim podacima 600.000 ljudi, žena i dece – Srba. Sem toga, zbog ustaških zverstava prebeglo je u Srbiju preko 300.000 izbeglica.[252] Ustaši još uvek vrše masovna ubijanja Srba i uništavanje svega što je srpsko u Bosni. Borba đenerala Mihailovića na terenu protivu Ustaša i rad jugoslovenske Vlade u Londonu protivu Ustaša jasno pokazuju da je ova saradnja isključena u svakom pogledu.«

Ministarstvo vanjskih poslova u Londonu uputilo je 26. VIII[253] cirkularno saopćenje povodom glasina koje kruže u nekim inozemnim krugovima o otporu pod vodstvom generala Mihailovića u kojem se ističe da vlada u Londonu ima puno povjerenje u vodstvo i lojalnost generala Mihailovića i njegovih boraca. Vlada stalno održava dodir s generalom kojeg je postavila i za glavnokomandujućeg svih oružanih snaga koje se bore protiv neprijatelja na jugoslavenskom teritoriju. Osim toga, DM uživa veliku popularnost kod Srba i u cijeloj Jugoslaviji i nalazi se na čelu dobro organizirane vojske koja ima 80.000 do 150.000 četnika pod komandom aktivnih oficira jugoslavenske vojske. Gen. Mihailović je držao gotovo duže od godinu dana 36 divizija Osovine u okupiranoj Jugoslaviji, i to 17 talijanskih, 7 bugarskih, 4 njemačke, 4 mađarske i 4 regularne Pavelićeve divizije kao i 15 bataljuna ustaša. Time čini goleme usluge ne samo svojoj domovini Jugoslaviji nego i svim saveznicima i, u ovom času, naročito svojoj ruskoj braći.

Ninčić je dan kasnije (27. VIII)[254] – u vezi s prednjim saopćenjem – dodao ovakvo cirkularno upozorenje jugoslavenskim poslanstvima: »U odbrani Mihailovića ne napadati sovjetsku vladu ni komuniste uopšte. Isticati zvaničan karakter akcije đenerala Mihailovića, koji uživa poverenje celog naroda Srba, a ima veza i sa Hrvatima i Slovencima nacionalistima. Odbijati svako sumnjičenje, da je u kakvom bilo dogovoru sa Nedićem i Italijom. Osuđivati one koji se u Jugoslaviji bore pod komunističkom zastavom, što ne uviđaju potrebu saradnje između svih protivnika osovine i što su otpočeli bratoubilački rat.«

Da bi pred sovjetskom vladom što bolje obranio Dražu Mihailoviča, Jovanović je u pismu poslaniku Bogomolovu (London, 2. IX 1942)[255] dostavio dva telegrama DM (od 11. i 23. VIII) koji glase ovako:

(1) »Partizanski zločini nad Srbima prevazilaze desetinu hiljada najboljih domaćina i najčestitijih nacionalista – javlja Draža. – Srpski narod zbog njihovih zločina nad mirnim domaćinima smatra partizanske odrede kao skup međunarodnih zločinaca, mahom dovedenih sa strane. Sâm narod digao se listom i očistio partizanske odrede iz Srbije, Sandžaka, Crne

---

[252] Opš. Dr Slobodan D. Milošević, *Izbeglice i preseljenici na teritoriji okupirane Jugoslavije 1941–1945. godine*, Beograd 1981.

[253] *Građa*, dok. br. 200.

[254] *Građa*, dok. br. 200, Prilog.

[255] *Građa*, dok. br. 204.

Gore, Hercegovine, Dalmacije, Like i Bosne. Narod ih neće. Oni su omrznuti u narodu.

Molim i dozvoljavam svaku anketu, ma sa koje strane, da se uveri o bezbrojnim i nečuvenim njihovim zločinima i ogromnoj pljački koju su izvršili nad srpskim narodom. Njihova zverstva: hiljade živih bačenih u planinske bezdane, kao i naročito zverski način ubijanja vidan su dokaz njihovih nedela. Anketa treba da dođe – zato ima mogućnosti. Srpski narod želi od sveg srca rusku pobedu, ali je protiv ovih zverstava koja nemaju ničega zajedničkog sa ruskim narodom. Mi potpise ne skupljamo, jer je ceo narod listom sa nama i vodi borbu protiv okupatora, pomažući svima saveznicima.«

(2) »Da bi se imala tačna slika o radu partizana – javlja dalje on – dostaviću imena istaknutih nacionalista koje su oni pobili ne u borbi sa njima, već su ih pobili kao mirne građane. Ponavljam: nisu poginuli u narodnoj borbi sa njima. Nisam u mogućnosti iz tehničkih razloga da Kraljevsku Vladu obavestim o svima žrtvama partizanskog terora, ali ću dati samo izvesna imena u Crnoj Gori iz čega će se videti jasna slika o njihovim zverstvima i težnji da zločinačkim ubistvima obezglave narod. Dostavljam sledeći spisak lica koja su pobijena i ako nisu uzimala nikakva učešća u borbi protivu partizana.«[256]

Sovjetska je strana početkom mjeseca rujna 1942. zatražila, preko Kominterne, da joj Vrhovni štab saopći hitno kratak sadržaj dokumenata kojima raspolaže o ulozi D. Mihailovića. Neka dobro provjere autentičnost tih dokumenata. »Može biti da su okupatori osobito zainteresovani da raspravljaju međusobno borbu između partizana i četnika.«[257]

VŠ je odgovorio 10. IX i upozorio da se u poslanim dokumentima ne radi o »isfabrikovanim dokumentima«, nego o činjenicama koje se mogu provjeriti čak i iz raznih izjava jugoslavenske vlade u Londonu.[258]

Lozovski je 16. IX primio u Kujbiševu poslanika Simića da mu predloži neka Jovanovićeva vlada pristane da prime sovjetske oficire kao promatrače u štabu Draže Mihailovića. Ako vlada SSSR-a prikupi podatke o borbi DM protiv okupatora, Crvena armija će školovati jugoslavenske avijatičare i snabdjeti ih avionima za slanje materijalne pomoći četnicima. No, čini se da je vlada otklonila taj sovjetski prijedlog.[259]

Sredinom rujna Jovanović je upoznao vladu V. Britanije s nepovjerljivim držanjem sovjetske vlade prema četnicima DM i zamolio da Churchill i Eden interveniraju u njihovu korist. Zato je i A. Eden u svom govoru prilikom otvaranja *Jugoslavenskog doma* u Londonu 24. IX rekao i ovo: »Redovne jugoslovenske trupe, pod vodstvom velikog junaka generala Draže Mihailovića, bore se s neprijateljem na sopstvenoj teritoriji. To je važna vojna činjenica. U ovom času neprijateljske divizije, koje su itekako potrebne na ruskom frontu ili na frontu u Egiptu, zadržane su borbom u Jugoslaviji.«[260]

Vojni kabinet predsjednika vlade (major Živan Knežević) izradio je – na temelju prikupljenih podataka od Draže Mihailovića – memorandum

[256] Svega 46 osoba.
[257] D. P l e n č a , nav. djelo, str. 151.
[258] Isto mjesto.
[259] Isto.
[260] D. P l e n č a , nav. djelo, str. 152.

u kojem se, među ostalim, tvrdi da se partizanske snage prividno bore protiv Nijemaca i Talijana, dok je njihova stvarna borba uperena protiv četnika DM. Taj memorandum je S. Simić 18. XI predao sovjetskom ministarstvu vanjskih poslova.[261]

Čini se da je Jovanovićeva vlada otišla tako daleko da je 25. XI odlučno zatražila – preko svog poslanika u Kujbiševu – da se 1) odmah obustavi kampanja preko radija i štampe protiv jugoslavenske vojske pod komandom DM; 2) da se pozovu partizani da ne napadaju odrede jugoslavenske vojske; 3) da se partizani stave pod Dražinu komandu.[262] Dakako, sovjetska vlada nije prihvatila takve zahtjeve Jovanovićeve vlade.

Ustrajući pri svom kursu davanja svake moguće podrške Draži Mihailoviću, Jovanovićeva vlada je 15. XII izdala službeni komunike[263] kojim pokušava suzbiti kampanju što se vodi protiv njenog ministra vojske i načelnika štaba VK gen. Mihailovića. Ona, između ostalog, u tom dokumentu tvrdi da Dražini odredi vrše na cijelom teritoriju Jugoslavije veliku aktivnost: od Slovenije pa sve do granice prema Grčkoj. Zato je gen. Mihailović sa svojim mnogobrojnim odredima – zaključuje se na kraju – centralna figura jugoslavenskog otpora i centar cjelokupne borbe protiv Osovine u Jugoslaviji!

Međutim, morala je pri tom doživjeti veliko razočaranje, jer su i britanski službeni krugovi stali sve glasnije i otvorenije kritizirati neaktivnost četnika, a sve povoljnije govoriti o jugoslavenskim partizanima i njihovoj borbi. Stoga ni rasplet »Kairske afere« nije mogao pridonijeti boljem raspoloženju u redovima članova Jovanovićeve vlade.

Natezanje između Jovanovićeve vlade, britanskog Foreign Officea i VK za Srednji istok potrajalo je cijelo ljeto i na kraju su Britanci uputili Jovanovićevoj vladi ovakav prijedlog: »(1) Đeneral Mirković i ostala petorica nezadovoljničkih vođa odmah će biti uklonjeni iz oblasti Egipta i Palestine i biće časno zaposleni od strane britanskih vlasti van oblasti Srednjeg Istoka i Balkana. (2) Čim vođi budu napustili Egipat, daće se još jednom prilika ostalim nezadovoljnicima da se izjasne da li žele ili ne da se vrate pod jugoslovensku zastavu (. . .) Biće im jasno rečeno da oni koji se budu vratili neće biti kažnjeni (. . .) Na drugoj strani, biće jasno objašnjeno onima koji budu odbili da se vrate i koji budu pismeno i svojim sopstvenim rečima izrazili želju da radije ostanu u britanskoj no da se vrate u jugoslovensku vojsku, da neće izgubiti svoje državljanstvo, da će slobodno moći da se vrate u Jugoslaviju posle rata, ali da više neće biti sa-

[261] Isti izvor, str. 154. Stanoje Simić je javio Londonu da mu je Lozovski 26. I 1943. predao sovjetski odgovor na memorandum. U njemu se navodi da »ruska vlada smatra nužnim obeležiti tendenciozna i često neverovatnog karaktera saopštenja u tome aid-memoaru, koja se odnose na partizane i odnos između njih i Mihailovića. Takav karakter ovih informacija verovatno se objašnjava time, što se temelje na jednostranim činjenicama, koje ne odgovaraju stvarnosti. Ruska vlada raspolaže sasvim drugim informacijama po ovim pitanjima«. Lozovski je dodao usmeno da sve njihove informacije govore da Mihailović ima sporazum s Talijanima o zajedničkoj akciji protiv partijana i da on postupa u skladu s tim sporazumom. (A-VII, VK, Kut, 29f, Br. Reg. 56/1 – 1)

[262] D. P l e n č a , nav. djelo, str. 155.

[263] *Građa,* dok. br. 248.

stavni deo jugoslovenske vojske i da ni pod kojim okolnostima neće biti upotrebljeni u operacijama koje bi imale veze sa Jugoslavijom.«[264]

No, došlo je do neslaganja: ambasador Rendel je tvrdio da mu je Jovanović usmeno dao svoj pristanak da kairski nezadovoljnici koji to žele mogu prijeći u britansku vojsku, dok je Jovanović to negirao i tvrdio da ga ambasador, vjerojatno, nije razumio. Zato je došlo do britansko-jugoslavenskog sastanka 15. IX da bi se pronašlo zajedničko rješenje. Zapisnik o toj konferenciji vodio je na britanskoj strani šef Južnog odjela FO Howard koji je tom prilikom zapisao – pošto je Jovanović negirao svoj pristanak na rješenje da nezadovoljnici mogu stupiti u britansku vojsku – kako je »time dokazao da je bezočni stari lažov, i nije hteo da primi nikakvu obavezu po pitanju onog što može snaći one nezadovoljnike koji budu izabrali da ostanu u britanskoj vojsci.«[265]

»Kairska afera« bila je skinuta s dnevnog reda 19. X 1942. kad su Jovanović i Rendel potpisali jugoslavensko-britanski sporazum[266] koji je u većoj ili manjoj mjeri zadovoljavao obje strane.

Poslije kraljeva povratka iz Amerike najviše nemira unosio je među (ionako nesložne) članove Jovanovićeve vlade ban Banovine Hrvatske dr Ivan Šubašić. Već 7. VIII[267] poslao je iz New Yorka pismo Jovanoviću i njegovim ministrima pozivajući se na brzojav Radoja Kneževića iz Washingtona u kojem stoji i ova rečenica: »Držanje Fotića za sve vreme bilo je savršeno korektno.« Da ne bi bilo kojekakvih prepričavanja o njegovoj (Šubašićevoj) osobi i njegovu gledanju »na naše mučne stvari za vrijeme Kraljevog boravka u Americi«, Šubašić šalje članovima vlade ove opservacije: Kralj je prema programu trebao doći 24. VI, a Šubašić je za njegov dolazak saznao 18. VI kad je iz *Bijele kuće* primio poziv na večeru za 24. VI. Međutim, kralj je nenadano došao već 21. VI, a zasigurno je da su tog dana ujutro krenuli iz Chicaga u Washington episkop Dionisije i J. Dučić s prijateljima da dočekaju kralja. Prema tome, očito je da su suradnici poslanika Fotića bili točnije i bolje obaviješteni o kraljevu dolasku u Ameriku nego ovih nekoliko aktivnih ministara kraljevske vlade i ban Hrvatske koji se nalaze u Americi. Obavijest o kraljevu dolasku Šubašić je od poslanika Fotića primio 19. VI poslijepodne. Tom mu je prilikom bilo rečeno da između predstavnika iseljeništva i kralja neće biti drugog kontakta osim primanja koje će se održati 26. VI popodne. Na to primanje, prema dogovoru vlade, bili su pozvani samo predstavnici (2–3) četiriju glavnih saveza i to: *Srpskog narodnog saveza, Hrvatske bratske zajednice, Slovenske potporne jednote* i *Slovenske katoličke jednote. Hrvatska bratska zajednica* dobila je poziv da pošalje svoje izaslanike za *petak 27. VI t. g.*, a petak je bio 26. juna. Tako se zbilo da je HBZ dobila razjašnjenje da je primanje u petak 26. juna, i to ujutro 26. VI, pa nije mogla više nikoga poslati jer tada više nije bilo moguće stići iz Pittsburga u Washington. Zbog toga se HBZ ispričala i brzojavno pozdravila kralja. Tako kraljevu primanju – konstatira Šubašić – nije prisustvovao ni jedan Hrvat od svekolike brojne hrvatske emigracije u Americi, a kako nije bilo

[264] Kosta St. Pavlović, Jugoslovensko-britanski odnosi 1939–1945. Dr. Milan Gavrilović prema britanskim izvorima, *Srpska Zora*, 30. avgust 1976, broj 20.

[265] Zapisnik dra Gjurgjevića sa tog sastanka: *Građa*, dok. br. 207.

[266] *Građa*, dok. br. 221.

[267] *Građa*, dok. br. 186.

Hrvata na tom primanju, a uz delegate spomenutih društava došlo je vrlo mnogo drugog srpskog svijeta, to se i ova prilika upotrebljavala u duhu *Srbobranove* kampanje protiv Hrvata. U audijenciju bila je primljena cijela uprava *Srpskog narodnog saveza* i kompletna uprava *Srbobrana* koja je kralju predala sve brojeve *Srbobrana* uvezane u bijelu kožu od 7. marta 1941. do Vidovdana 1942. Kralj je primio u odulju audijenciju i poslanika J. Dučića. I Šubašić postavlja pitanje: kako sve to kvalificirati prema kralju i Jugoslaviji? »Ako je zaista Fotić korektan kao činovnik, onda svu odgovornost za gornje čine nosi njegov ministar vanjskih posala, kao njegov pretpostavljeni, a onda Vi, gospodine pretsjedniče, i cijela Vaša vlada. Ako se smatrate, gospodo, Jugoslovenskom vladom, Vi to ne možete tolerirati, a kamo li podržavati bez teške odgovornosti pred sadašnjom i budućom Jugoslavijom. Druga je stvar, ako se neće Jugoslavija. Onda smatram, da se mora imati građanske kuraže, pa to i javno reći. Generalizirati hrvatski narod u Pavelićevim zločinima i prikazivati ga cijelom svijetu kao neprijatelja srpskog naroda br. 1 i na tome graditi neku Jugoslaviju, u kojoj ne samo da bi hrvatski narod bio bespravan, nego bi se morao stiditi svoga imena do vijeka, neće i ne može nikada ni jedan Hrvat prihvatiti, kao što ni sada ne može toga dozvoliti. Radi toga, gospodine pretsjedniče i gospodo ministri, izvolite stvar ozbiljno i brzo rješavati.«

Dalje se Šubašić žali što za sve vrijeme kraljeva boravka u Americi nije imao mogućnost da s njim razgovara jednu minutu nasamo, a kad je slučajno doznao da je kralj spreman za odlazak, zatražio je audijenciju, no ona je bila udijeljena trojici zajedno: njemu, Kosanoviću i Snoju. Tom je prilikom kratko i jasno izrazio svoje nezadovoljstvo kralju.

Na kraju pisma Šubašić prepušta Jovanoviću i ministrima da sude može li takvim postupcima biti zadovoljan Šubašić i kao građanin i kao politička ličnost u emigraciji, a napose može li biti zadovoljan ban Hrvatske u ovim i ovakvim vremenima i ovakvim prilikama. Neka Jovanović i ministri prime to za sada kao njegovu veliku zabrinutost koliko za našu sadašnjicu toliko više za našu budućnost. Bit će zahvalan da mu odgovore što vlada misli učiniti.

Da bi ublažio Šubašićeve prigovore, Ninčić je telegrafski[268] skrenuo pažnju Fotiću da je kampanja koju u posljednje vrijeme vodi *Srbobran* protiv hrvatskog naroda štetna za državne, a specijalno za srpske interese. Zato neka Fotić svakako pokuša da se ta kampanja obustavi ili bar ublaži. »Za pomor Srba u Hrvatskoj – upozorava Ninčić – ima da odgovara ceo Pavelićev režim sa svima onima koji ga pomažu. Niti treba za krivce računati samo šaku ustaša, niti pak optuživati za to ceo hrvatski narod.«

Fotić je Ninčiću odgovorio 25. VIII[269] i stao ga uvjeravati da čini sve što može kako bi zaustavio kampanju *Srbobrana* ili je bar ublažio. Napo-

---

[268] *Građa*, dok. br. 197, Bilješka.

[269] *Građa*, dok. br. 197. Fotić se trudio da nekako izolira članove vladine misije i već 7. V je telegrafski obavijestio Ninčića o ovom: »Litvinov izvještava me da su Ban Šubašić i Kosanović tražili da ih primi i pitao me za mišljenje. Blagodareći mu na ovom odgovorio sam da ne vidim smetnje i da ostavljam odluku njemu. Napomenuo sam međutim da njihova misija nije održavanje veza sa diplomatskim pretstavnicima u Američkim Sjedinjenim Državama i da bi taj prijem mogao svakako izazvati zabunu kod našeg sveta. Litvinov rekao mi da ih neće primiti ili ako inzistiraju na tome da će ih uputiti da traže prijem preko mene.« (AJ, 103-62)

menuo je i to da je kampanja uperena uglavnom protiv *Jugoslavenskog informacionog centra* u New Yorku, a manje protiv Hrvata. Djeluje osobno na Dučića da mu pomogne u zaustavljanju kampanje.

Na sjednici vlade 1. IX[270] razvila se duga, živahna i polemična rasprava povodom Ninčićeva prijedloga da se zatraži agreman za Fotića kao ambasadora u Washingtonu. Pri tom je zanimljiva pojedinost da su u vladi protiv Fotićeve kandidature najoštrije istupala dva Srbina iz Hrvatske: Jovan Banjanin i Srgjan Budisavljević.

Ministri u Americi (B. Jevtić, F. Snoj, S. Kosanović i pridošli B. Čubrilović) te ban Šubašić uputili su kasnije (21. IX)[271] zajednički telegram S. Jovanoviću i izjavili da se potpuno slažu s izloženim gledištem ministra Banjanina o Fotićevu imenovanju, no Ninčić se već 1. IX[272] požurio da naredi Fotiću neka zatraži u *State Departmentu* agreman u svojstvu ambasadora.

Šubašić je poslao direktno kralju Petru telegram od 17. X[273] i u njemu istakao da je on u svojstvu bana Hrvatske bio imenovan po Kruni 29. VIII 1939. na temelju Sporazuma od 26. VIII iste godine koji je sastavni dio Ustava; da smatra imenovanje Konstantina Fotića za prvog ambasadora Jugoslavije kod predsjednika Roosevelta ne samo za političku pogrešku nego i za opasnu provokaciju svih Srba, Hrvata i Slovenaca koji drže bitnim sporazum i uzajamnu bratsku suradnju kao temelj sadašnje i buduće državne zajednice Jugoslavije. Taj korak kralj. vlade – prema Šubašiću – učinjen je protivno jasno izraženoj želji četiriju članova vlade koji su prisustvovali sjednici vlade 1. IX 1942. kad se raspravljalo o tom pitanju. Bio je također u suprotnosti sa željama izraženim kralj. vladi u telegramu četiriju ministara i bana Hrvatske koji su članovi vladine misije u Americi. Prema tome, unapređenje K. Fotića izvršeno je protivno željama vladine većine. Do imenovanja gosp. Fotića za ambasadora došlo je pošto je u vladi počela diskusija o našoj teškoj unutrašnjopolitičkoj situaciji. Stoga je ono prestalo biti resorno, a postalo je političko pitanje. Šubašićevo osobno mišljenje o tome bilo je poznato kralj. vladi, a podnio ga je i Nj. Veličanstvu u prethodnom telegramu. Iako je većina kralj. vlade bila uvjerena o štetnom i destruktivnom djelovanju K. Fotića protiv Jugoslavije, manjina u vladi nametnula je njegovo unapređenje i tako sankcionirala njegov rad protiv naroda i države. Takav rad slabi jedinstvo narodnog otpora u zemlji, štetan je po stvar Saveznika i gura narod i državu u još veću katastrofu. Svjestan osobne odgovornosti prema Kruni i narodu kao ban Hrvatske, slobodan je obavijestiti Krunu da ne može i ne želi imati ikakvu vezu ili suradnju s kralj. vladom sve dok vlada ne objavi jasnu izjavu o svojoj vanjskoj i unutrašnjoj politici. Ta politika ne može biti ona kakvu izražava i stalno tumači gosp. Fotić. Šubašić će njeno nastavljanje na položaju ambasadora smatrati kao odobravanje politike uperene protiv hrvatskog naroda i, prema tome, protiv suštine Jugoslavije.

Pored kralja Šubašić je takav telegram uputio i potpredsjedniku vlade J. Krnjeviću.

---

[270] *Građa*, dok. br. 203.
[271] Isti izvor, Bilješka.
[272] Isto.
[273] A-VII, Kut. 183, Br. Reg. 10/9 – 2.

Ministar dvora R. L. Knežević potvrdio je 23. X,[274] po kraljevu naređenju, Šubašiću primitak gornjeg telegrama i istodobno ga obavijestio da je kopiju predao predsjedniku vlade, a Jevtić je sa svoje strane dan ranije, preko poslanstva u Ottawi, informirao predsjednika vlade u Londonu da im je ban Šubašić na sastanku saopćio sadržaj telegrama upućenog kralju i Krnjeviću prije nekoliko dana. Osim toga, saopćio im je i sadržaj pisama koja je preko ambasada poslao vladama u Moskvi i Londonu kao i pisma što ga je uputio predsjedniku Rooseveltu, upozoravajući ih da jugoslavenska vlada preko svojih predstavnika ne vodi politiku Jugoslavije u duhu i želji naroda koji treba da zastupa. Sve je to ban učinio samoinicijativno bez prethodnog razgovora s ministrima, a kako smatra da s vladom kakva jest, prema tome i s njenim članovima, ne može imati službenih odnosa, odbio je da o tome s njima razgovara. Izrazio je mišljenje da je na takav postupak upućen po svojoj savjesti i dužnosti prema Jugoslaviji za koju se bori do kraja. Naročito je ozlovoljen što na njegove telegrame kralju i Jovanoviću nije odgovoreno, kao ni na zajednički telegram članova vladine misije. Jevtić se boji još težeg i nepopravljivog postupka i zato poručuje Jovanoviću da bi trebalo odlučiti brzo i presjeći fatalan razvitak odnosa. Izražava mišljenje da bi bana i ministre trebalo pozvati u London po kraljevu naređenju.

Jovanović je Šubašiću odgovorio 29. X[275] ovim brzojavom:

»Njegovo Veličanstvo Kralj uputio mi je kopiju Vaše depeše. Smatrao sam za dužnost da Vas obavestim o savetovanjima koja se čine u vladi u svrhu javnog postavljanja vladine politike u svima pitanjima. Ja sam s pravom računao da ćete Vi s poverenjem sačekati zaključenje tih temeljnih savetovanja iz kojih treba da dođu objektivna merila o svemu. Odgovor na Vašu depešu Njegovom Veličanstvu Kralju zadržan je bio uzbunom koju je ovde izazvala vest o Vašim pretstavkama vladama naših Saveznika. Već samo davanje odlučujućeg značaja jednom posebnom pitanju kao što je pitanje o ambasadi u Washingtonu a pogotovu upletanje stranih sila u naša unutrašnja pitanja otežava mirnu temeljnu raspravu koja je u toku. Potrebno je da nas upoznate podrobno s tekstom Vaših pretstavki i motivacijama. I pored Vaše izjave o prekidu odnosa s vladom ja i dalje moram da računam na Vašu gotovost da se sa strpljenjem i samopregorevanjem svake osetljivosti zalažete za traženje najboljih i u danom času mogućih rešenja svima problemima koji su u vezi s onima koji su u zemlji preteški.«

Šubašić je Jovanoviću odgovorio novim telegramom ovako:

Budući da je Nj. Veličanstvo dostavilo Jovanoviću Šubašićev brzojav od 29. X, odgovara mu da je – po njegovoj ocjeni – Jovanović kao potpredsjednik kralj. jugoslavenske vlade i njen sadašnji predsjednik a po svom profesionalnom i znanstvenom radu najkompetentnija osoba za rješavanje svih ustavnih pitanja kraljevine Jugoslavije. Kao predsjednik jugoslavenske vlade Jovanović snosi glavni dio političke i ustavne odgovornosti za politiku i cjelokupnu djelatnost kralj. jugoslavenske vlade. Prema telegramu od 29. X Jovanović smatra za svoju dužnost, nakon 16 mjeseci boravljenja u Londonu, da obavijesti bana Hrvatske da su u toku »savetovanja koja se čine u vladi u svrhu jasnog postavljanja vladine politike u

[274] Isti izvor.

[275] Isti izvor. Sa sadržajem telegrama Jovanović je upoznao i Jevtića. (A-VII, Kut. 185, Br. Reg. 19/7 – 5)

svim pitanjima«. Stoga Jovanović ne može i ne bi mogao zaključiti da će Šubašić »s poverenjem sačekati zaključenje tih temeljnih savetovanja iz kojih treba da dođu objektivna merila o svemu« što Jugoslavija treba. Sva Šubašićeva upozorenja upućivana bivšem predsjedniku vlade Simoviću kao sada Jovanoviću radi obrane interesa i očuvanja jedinstva Jugoslavije ostajala su bez odgovora i bez znaka neke namjere da se suzbiju ili izbjegnu očigledne akcije protiv Jugoslavije i ako je to bilo moguće. Nikada nije on (Šubašić) pripisivao neku »važnost specijalnom pitanju poput onog ambasade u Washingtonu«. No, uzeo je to kao najočitiji primjer u nizu činjenica negativnih za Jugoslaviju koji su je doveli u najopasniju ustavnu krizu. Zbog dubokog osjećaja poštovanja za velike Saveznike i zbog njihove očigledne brige i napora da sačuvaju jedinstvo Jugoslavije, zbog sretnije budućnosti srpskog, hrvatskog i slovenskog naroda, što bi trebala biti prva briga kralj. vlade, Šubašić je smatrao svojom dužnošću da skrene pažnju Saveznika na opasnosti koje prijete Jugoslaviji. S najvećom suzdržljivošću i samozatajom svih osobnih osjećaja čekao je 18 mjeseci na pozitivnu akciju vlade. Umjesto nje vlada je sankcionirala najdestruktivnije djelovanje protiv Jugoslavije. Samo dužnost prema narodu i Kruni prisilila ga je da poduzme taj korak. Zadržava svoje stajalište zbog Jugoslavije. Zbog njenih Saveznika i našeg naroda kod kuće nastavit će da opominje i upozorava na sve što je u njihovu interesu i interesu Jugoslavije, sve dok jugoslavenska vlada hoće i bude sposobna da djeluje prema tome. Ban Hrvatske će s najvećim zadovoljstvom surađivati s onom jugoslavenskom vladom koja će biti sposobna da na jednak način štiti interese i čast srpskog, hrvatskog i slovenskog naroda i njihovo državno ujedinjenje u Jugoslaviju sada i da tako pruža nadu i sigurnost narodu i zemlji ubuduće.[276]

Ambasador Fotić pokušao je telegramom Ninčiću od 30. X[277] da dà svoje tumačenje Šubašićeve izjave o prekidu odnosa s Jovanovićevom vladom. Fotić u brzojavu kaže: 1) da banova izjava nije neka spontana reakcija na neki povod, nego je daljnji korak unaprijed smišljenog plana; Šubašić se trudi, u suglasnosti s hrvatskim ministrima, da kod Saveznika stvori povoljan teren za usvajanja krajnje hrvatske teze na račun Srba i na bazi fiktivnih činjenica vrativši ugled Hrvatima; 2) njegov konkretan napor ide za tim da se ostvari hrvatski kongres, a svoju akciju kad govori na zborovima koje saziva zajedno sa srpskim komunistima, zaklanja iza frazeologije o Jugoslaviji; 3) cilj mu je da hrvatsko pitanje izvuče iz kompleksa zajedničkih pitanja Jugoslavije jednom zauvijek, pa je zato i uputio pisma savezničkim vladama; 4) dok je Šubašić potkopavao Fotićev ugled i ugled ambasade bezbrojnim klevetama i intrigama, usmeno i pismeno, ambasada se nije nikada ničim ogriješila o ugled bana i ukazivala mu u svakoj prilici poštovanje. »Na njegovu presiju popustiti danas – zaključuje Fotić – značilo bi na kraju Ameriku izgubiti kao najprijateljskiji teren na kome možemo braniti da ne ostanu uzaludne i puste tolike strahovite žrtve našeg naroda. Ne samo što bi im bilo potvrđeno pred saveznicima pravo da u rešavanju savezničkih pitanja istupaju kao zasebna jedinica u kolu Ujedinjenih naroda, već bi značilo dopustiti hrvatskom vodstvu da nove zahteve postavljaju.«

[276] A-VII, Kut. 187, Br. Reg. 20/5 – 1.

[277] A-SSVP, Predsjedništvo vlade (Kabinet) 1941–45, F. I.

B. Jevtić je preko Ottawe 1. XI[278] uputio osobno za predsjednika vlade brzojav koji je, osim ostalog, sadržavao neugodnu kritiku Ninčićeve cjelokupne politike. Javio je ovo: »Obzirom na napade u našoj iseljeničkoj štampi svi Ministri ovde javno i solidarno sa Vladom odredili stav i svuda bi istupili za jugoslovensku državnu i nacionalnu politiku koju u zemlji pretstavlja jedino đeneral Mihailović. Od najveće je važnosti da ratna jugoslovenska Vlada u Londonu deklaracijom i akcijom jasno odredi koju državnu i nacionalnu politiku vodi. Vođenje njene spoljno-političke službe i politike dosada [Ninčić!] u razornim dvomislenostima i bez određenog pravca ubija svaki autoritet Vladi, izaziva konfuziju i razdor na štetu Jugoslavije i narodne budućnosti. Ambasador u Vašingtonu pak nema autoriteta da svojim izjavama ispravlja ovakve pogreške; to se ne bi uzelo ozbiljno.«

Ambasador Fotić je 28. XI[279] telegrafski zatražio najhitniju suglasnost Londona da može izjaviti *State Departmentu* kako Nikola Mirković prestaje biti činovnik *Informacionog centra* u New Yorku. Mirković je, naime, pod svojim potpisom napao cjelokupnu politiku vlade prema Sovjetima, što u Americi mora izazvati zbrku. Zatim je u članku u *Jugoslovenskom glasniku* napao jugoslavensku diplomaciju i Jovana Dučića i doslovce napisao ovo: »Istovremeno sa nesrećnim Memorandumom Srpske pravoslavne crkve koji je uzgred budi rečeno pisan po zahtevu nemačke vojne komande u Beogradu, potpisan od episkopa Valerijana, prijateljski naklonjenog okupatorima, i posretstvom diplomacije i Miloša Sekulića donet u Ameriku. Svu potporu vlade tu je već dobio neposredno.« Zato, od trenutka kad jedan naš službeni organ izjavljuje – navodi Fotić – da je dokument neistinit i da je podnesen na zahtjev neprijateljskih vlasti – dokument koji je američkom predsjedniku podnijela kralj. vlada! – prijeko je potrebno da se učini najenergičniji protest kako bi se sačuvali dostojanstvo i autoritet vlade.

Fotić je i nadalje upućivao Londonu (Ninčiću) svoje tužbalice protiv pojedinih novinara u *Informacionom centru* i pojedinih članova vladine misije u Americi. Tako je u opširnom pismu (Washington, 8. prosinca 1942)[280] napisao i ovo:

»U mojim predviđanjima nisam se prevario. *Informacioni centar* sprovodi ovu politiku [umanjivanja srpskog doprinosa i srpske akcije u ratu i kompromitiranja svih srpskih vrijednosti; izmišljanja podataka o stavu Hrvatske u ratu da bi se u Americi steklo uvjerenje da su hrvatske žrtve i napor u ratu bar onoliko isti koliko i oni na srpskoj strani] sistematski i sa jednom istrajnošću kojoj se mora odati priznanje. Njihova akcija postala je naročito bezobzirna i agresivna posle odlaska Nj. V. Kralja iz Amerike, a posle moga postavljenja za Ambasadora uzela je takvog maha da sam najozbiljnije prinuđen da tražim Vašu intervenciju da se tome stane na put.

Pred sâm odlazak Nj. V. Kralja izašao je prvi članak protiv generala Draže Mihailovića u komunističkom listu *Daily Worker*. To je bio signal da i ostali komunistički listovi u Americi pridruže se ovoj kampanji i generala Mihailovića prestave kao izdajicu koji sarađuje sa nemačkim i talijan-

[278] AJ, 103-25.
[279] A-VII, Kut. 185, Br. Reg. 24/1 – 4.
[280] A-SSVP, Predsjedništvo vlade (Kabinet) 1941–45, F. I.

skim okupacionim trupama i sa generalom Nedićem. Srpski komunistički list »*Srpska Reč*« u svakom broju donosi bezbroj uvreda i kleveta na generala Mihailovića a zatim su sledovali napadi na Vas, Pretsednika g. Jovanovića i Ministra g. g. Trifunovića i Gavrilovića. Dok je ovako general Mihailović napadan a njegova akcija pretstavljena kao saradnja sa neprijateljem, dotle su ovi listovi glorifikovali borbu partizana i pretstavljali ih kao jedine elemente koji se odupiru neprijatelju.

Normalno je bilo očekivati da će *Informacioni centar* i članovi Vlade učiniti sve da suzbiju kampanju protiv generala Mihailovića i da američkoj javnosti objasne razloge koji su doveli do sukoba između Draže Mihailovića i Partizana. Međutim za njih je ovo bila veoma zgodna prilika da postignu svoj cilj rušenja srpskog kapitala i da umanje sav značaj veličine borbe našeg naroda i njegovih žrtava u ovome ratu. Još pre ove kampanje g. Kosanović i Ban Šubašić održali su intimne veze sa srpskim komunističkim organizacijama, pojavljivali se na njihovim priredbama računajući da će tim putem da sruše američki *Srbobran* i ostale srpske patriotske organizacije u Americi. Te veze – iako ne tako otvorene kao ranije – nisu prestale ni posle izričnog traženja g. Pretsednika Vlade. G. Kosanović je i dalje učestovao na manifestacijama koje se priređuju u čast Partizana a koje uvek imaju komunističku pozadinu. On, u ostalom kao i njegov prijatelj g. Nikola Mirković, otvoreno iznosi da borbu u Jugoslaviji samo vode Partizani a da je general Mihailović već duže vremena postao potpuno neaktivan.«[281]

Budući da se Šubašić obratio i savezničkim vladama sa svojom predstavkom, predsjednik vlade Jovanović bio je prisiljen da kod njih pokuša suzbiti djelovanje njegove pritužbe. Stoga je 11. XII[282] uputio pismo državnom sekretaru A. Edenu u kojem javlja šefu britanske diplomacije tekst saopćenja što ga je 7. XII učinio ambasadoru Rendelu. To saopćenje glasilo je ovako: »Ban Hrvatske g. Šubašić izvestio je Nj. V. Kralja da se obratio Ambasadorima Velike Britanije i Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika u Vašingtonu, kao i tamošnjem Ministarstvu Spoljašnjih poslova jednim aktom u kome je istakao svoje neslaganje s jugoslovenskom Vladom u Londonu. Kao pretsednik te vlade smatram za potrebu navesti razloge zbog kojih ne mislim davati nikakva sledstva tom aktu. Kao ban Hrvatske, g. Šubašić nije bio pozvan da se mimo jugoslavensku vladu obraća na strane vlade, jer je njegova nadležnost ograničena na unutrašnju upravu. Hrvatski ministri ostali su i dalje u vladi, što najbolje pokazuje da je u ovoj prilici g. Šubašić učinio jedan korak na svoju ruku. Makoliko da taj korak podleži zamerkama, je ne mislim da dovodim u sumnju privrženost g. Šubašića Dinastiji Karađorđevića i jugoslovenskoj državnoj ideji.«

---

[281] Fotić je 15. XII telegrafski obavijestio Ninčića: »Juče sam bio kod Velsa da bih intervenisao povodom kampanje na Đenerala Mihailovića. Izložio mu da je ona ušla u vrlo ozbiljnu fazu pošto je vođena zajednički od komunista i jednog dela Hrvata koji izražavaju različite ciljeve ali su udruženi u naporu da diskredituju i Đenerala Mihailovića i sve što čini autoritet naše Krune i Kraljevske vlade. Komunistima je cilj da ovom akcijom stvore sebi isključivi politički uticaj u tome delu Evrope. Svakako da nije slučajno da vesti o sazivu ustavotvorne skupštine u (Bihaću?) dolaze iz Moskve i to odmah posle engleske i američke intervencije u Sredozemnom Moru koju komunisti žele parirati osvajanjem nove političke pozicije. Đeneral Mihailović tu nije smetnja jer bi bio naklonjen fašistički već što se na njega mogu osloniti Zapadne demokratije.« (AJ, 103–25)

[282] *Građa*, dok. br. 244.

Na kraju pisma Jovanović javlja Edenu da će takvo saopćenje učiniti i ambasadoru SSSR-a Bogomolovu kad se vrati s dopusta.[283]

Šubašić u međuvremenu nije mirovao, nego je preko britanske ambasade u Washingtonu uputio kralju pismo od 17. XI s tekstom predložene uredbe o budžetu banovine Hrvatske za 1942. godinu. Foreign Office dostavio je to Šubašićevo pismo kancelariji kralja 28. XII i ministar dvora R. L. Knežević, u pismu S. Jovanoviću od 29. XII,[284] zatražio je po kraljevu nalogu da Jovanović dâ svoje mišljenje što da rade po tome, kao i izvještaj o osnovanosti optužbe koju ban podiže protiv vlade, da je, naime, »u toku 1942. godine uzurpirala izvesna prava putem samovoljnog raspolaganja raznih kredita u stvarima, koje su u isključivoj nadležnosti Bana Hrvatske«, te da je na taj način »stvarno pogaženo ustavno i zakonsko pravo Bana banovine Hrvatske u budžetiranju banovine, kao i finansijalna samostalnost banovine Hrvatske«.

Jesen ratne godine 1942. nije bila nimalo laka i bezbrižna za šefa jugoslavenske diplomacije. Osim resornih briga bio je tih dana na sjednicama Jovanovićeve vlade izvrgnut teškim, neugodnim i često zasluženim kritikama svojih kolega ministara.[285] Već na sjednici održanoj 1. IX[286] Banjanin je, osim ostalog, kritizirao Ninčićev izvještaj vladi nakon povratka iz Amerike koji Banjanin ne može »nikako kvalificirati kao ozbiljan izvještaj ozbiljnim ljudima«. Pri tom je Banjanin ustvrdio da je Ninčić tom prilikom »zaboravio« kazati ministrima da je u Americi dugo razgovarao s grofom Sforzom i što je s njim razgovarao. Banjaninu se pridružio J. Krnjević u kritici voditelja naše vanjske politike. Na sjednici vlade 1. X[287] kritičarima se pridružio M. Krek ističući da je naročita značajka Ninčićeve politike pasivnost. Ninčićev izvještaj o vanjskoj politici oštro je kritizirao opet J. Banjanin na sjednici vlade 6. X[288] jer »naši odnosi ni s jednim od tih velikih saveznika nisu zadovoljavajući.« I. Krnjević je na sjednici 9. X[289] ponovno, ali i opširno kritizirao Ninčića i njegov rad. M. Grol je na sjednici 14. X[290] argumentirano analizirao vanjsku politiku vlade (odnosno Ninčića) i ustvrdio: »Ukupni naš bilans u širokom okviru opšte savezničke politike jasno je – da nije dobar.« I ministar Budisavljević uvrstio se na sjednici vlade 21. X[291] u red Ninčićevih kritičara i tom prilikom citirao izjavu dra Stojana Pribićevića o Fotiću koji je Pribićeviću navodno, rekao

---

[283] U to vrijeme su i diplomatska predstavništva Jugoslavije i SSSR (u Londonu i Moskvi) bila podignuta u rang ambasada.

[284] AJ, 103-19.

[285] Ninčić se kao ministar vanjskih poslova odnosio naduto prema kolegama. Naviknut pod »starim režimom« kralja Aleksandra da poslove svog resora rješava direktno s kraljem, pa je kolegama saopćavao tek ponešto od poslova ili problema, a otvoreno govorio samo s kraljem, kraljicom majkom (u koju se i najviše uzdao!), Jovanovićem i R. Kneževićem. Na sjednicama vlade njegova saopćenja – tvrdi i S. Jovanović za njega – bila su tako štura kao da su namijenjena novinarima, a ne ministrima. Kralj i kraljica nastojali su da odnose s britanskim vlastima što brže poprave pošto su ispravno osjećali da ih je »Kairska afera« znatno poremetila i pri tom morali utvrditi da je Ninčić glavna smetnja popravku odnosa. Naravno da su ga »pustili niz vodu«.

[286] *Građa*, dok. br. 203.

[287] *Građa*, dok. br. 215.

[288] *Građa*, dok. br. 217.

[289] *Građa*, dok. br. 218.

[290] *Građa*, dok. br. 219.

[291] *Građa*, dok. br. 222.

da je Jugolavija nemoguća i nepoželjna za srpstvo. Ninčića je na sjednici 23. i 28. X[292] branio njegov stranački drug M. Trifunović služeći se podugačkim historijskim ekskursom, a sâm je Ninčić na sjednici vlade 6. XI[293] nastojao pobiti svoje kritičare općom tvrdnjom da nije nastupilo nikakvo pogoršanje u odnosima sa savezničkim velesilama: V. Britanijom, SAD i SSSR-om.

»I kraj najbolje volje ne mogu priznati – zaključio je Ninčić svoju obranu – objektivnost najvećem delu kritike iznete u poslednjim sednicama vlade. Zar je objektivna bila konstatacija o pogoršanju odnosa naših sa tri Velika Saveznika? Zar je objektivnim razlozima bilo inspirisano dovođenje u vezu izvesnih neprijatnih vojničkih i ratnih epizoda u našim međunarodnim odnosima sa vođenjem naše spoljne politike, iako svi znamo kako su stvari postale i kako su se razvijale? Zar se može nazvati objektivnom ocenom, kad se meni s tolikim podvlačenjem prebacuje moj prijateljski, intimni razgovor sa Sforzom, a pod raznim izgovorima odbija se da se i najmanja primedba učini jednom članu vlade g. Savici Kosanoviću, koji protivno politici vladinoj i protivno našim interesima javno na radiju izdvaja talijanski narod od svake odgovornosti za zločine učinjene prema našoj zemlji i našim narodima, čineći Musolinija odgovornim za sve?«

Predsjednik vlade Jovanović na sjednici vlade 7. XI[294] nastojao je otupjeti oštricu kritike na račun svog ministra vanjskih poslova, a zatim su Ninčiću replicirali Krek i Banjanin, dok je M. Trifunović ostao pri svojoj tezi da opća politička, pa dakle i vanjskopolitička situacija Jugoslavije najviše zavisi od sporazumnog rješenja odnosa između Srba i Hrvata. Isto je tako ustvrdio da nije učinio nikakvu pogrešku kad je na sjednici vlade kritizirao ministre Snoja i Kosanovića u njihovoj odsutnosti. Krnjević i Grol ostali su pri svome (na sjednici vlade 11. XI)[295] i Grol je tom prilikom upozorio kako je krajnje vrijeme da se stvari dovedu u red. Pridružio im se i Budisavljević (na sjednici vlade 23. XI)[296] i možda bi se Momčilo Ninčić i održao na položaju šefa jugoslavenske diplomacije da se nisu protiv njega izjasnili britanski Foreign Office, kralj Petar i kraljica Marija, ta »dosadna baba«, kako su je nazivali u Foreign Officeu.

Kralj i kraljica majka posjetili su britanskog premijera 9. XII poslijepodne da bi mu predali memorandum od deset točaka kojim su objašnjavali britanskoj strani iz kojih su razloga vrlo nezadovoljni vladom S. Jovanovića.[297] U prvoj se točki navodi za ministre da im kralj ne može vjerovati; da su mnogi od njih nepošteni, o čemu kralj ima dokaze; da bi spasili svoju kožu, u stanju su da naškode svojoj zemlji; ljubomorni su na popularnost Draže Mihailovića pa su zbog toga i zbog svog ponašanja svjesni da se ne mogu vratiti u domovinu; kralj može vjerovati samo trojici članova svoje vlade. U devetoj točki su kralj i kraljica tvrdili da »postoji još jedno pitanje koje nam stvara veoma velike teškoće, a to je stav Rendelov. U nekoliko prilika ispoljavao je veliku naklonost ka podržavanju i

---

[292] *Građa*, dok. br. 224 i 227.
[293] *Građa*, dok. br. 231.
[294] *Građa*, dok. br. 232.
[295] *Građa*, dok. br. 236.
[296] *Građa*, dok. br. 239.
[297] Kosta St. Pavlović, Jugoslovensko-britanski odnosi 1939–1945, Kraljica Marija i politika prema britanskim izvorima, *Glasnik srpskog istorijsko-kulturnog društva »Njegoš«*, sveska 43 – decembar 1979, str. 41–42.

hrabrenju rimokatoličkih članova vlade u njihovom protivljenju pravoslavnih Srbima. Telegrame koje šalje D. M. daje nam Rendel i uvek su za nekoliko dana u zadocnjenju. Ne mogu da se otmem misli da ih možda on zadržava«.

Čini se da Churchill nije taj memorandum pravo ni pročitao jer »još nije imao vremena da ga podrobno pročita«, nego je naredio svojima da ga u prijepisu dostave državnom sekretaru, s tim da se Eden sastane s kraljem i kraljicom sutradan, 10. decembra, da bi s njima razmotrio pojedina pitanja iz memoranduma.

Šef Južnog odjela britanskog Foreign Officea D. F. Howard pročitao je u međuvremenu taj memorandum i sastavio poduži referat za Edena kao podsjetnik za budući sastanak i razgovor s kraljem i kraljicom. O Rendelu je u njemu napisao ovo: »Kraljica Marija i Kralj Petar – piše Howard – mogu ne mariti Rendela iz ličnih ili drugih razloga, ali su optužbe protivu njega fantastične i, siguran sam, potpuno neosnovane. Niko nije mogao sa više strpljenja i razumevanja da bude uz Jugoslovene i da se za njih bori, naročito u vezi sa vojnom krizom (Kairskom aferom, nap. p), koja se otegla. Optužiti ga da je naklonjen rimokatolicima među Jugoslovenima je čista koještarija.«[298] Nešto dalje dodao je: »Ne bi li sutrašnji sastanak sa kraljicom Marijom i kraljem Petrom bio zgodna prilika za Državnog sekretara (Idna, nap. p) da im pomene da nam je veoma teško da počnemo da bliže sarađujemo kad po tolikim pitanjima moramo da opštimo sa današnjim otpravnikom poslova (Milanovićem, nap. p.).«[299]

Kralj i kraljica objedovali su kod Edena 11. XII i državni sekretar je još istog dana sastavio ovakvu strogo povjerljivu bilješku o razgovoru:

»1. Kralj Petar od Jugoslavije i kraljica Marija ručali su sa mnom danas.

2. U iskrenom i poverljivom razgovoru ispoljili su svoje nezadovoljstvo sa današnjim sastavom Jugoslovenske vlade. Naročito su se žalili na ministra inostranih poslova g. Ninčića. Izjavili su da je došlo vreme da se izvrši promena; vlada je prevelika i namera je da se svede na sedam članova. G. Jovanović ostaće kao pretsednik i uzeće povrh toga portfelj inostranih poslova. G. Krnjević, Hrvat, ostaće kao potpretsednik. G. Ninčić će nestati. G. Gavrilović bio bi ministar propagande i, mislim, unutrašnjih poslova. G. Bobić bio bi ministar finansija i zamenik ministra vojske pod đeneralom Mihailovićem. G. Krek bi bio također među sedmoricom.

3. Rekao sam, iako razume se jugoslovenska unutrašnja politička pitanja nisu u mojoj nadležnosti, da pozdravljam te promene. Naročito imam utisak da bi nestanak g. Ninčića doneo samo dobra.

4. Bilo je govora i o đeneralu Mihailoviću. Njihova Veličanstva izrazila su žaljenje što Vlada Njegovog Veličanstva izgleda ne pruža Đeneralu podršku. To je za veliko žaljenje, jer je Đeneral njihova glavna podrška u Jugoslaviji i igraće važnu ulogu posle rata.

5. Uverio sam Njihova Veličanstva da je baš poslednjih nekoliko dana Vlada Njegovog Veličanstva rešila da nastavi da pruža đeneralu Mihailo-

---

[298] I šef kabineta D. Simovića, S. Jovanovića i M. Trifunovića K. St. Pavlović ne dijeli ocjenu da bi Rendel bio naklonjen »rimokatolicima«.

[299] Taj provizorij potrajao je sve dok nije ukazom kralja Petra od 9. IX 1943. bio postavljen za izvanrednog i opunomoćenog ambasadora u Londonu Bogoljub Jevtić. Akreditivna pisma predao je kralju Đorđu VI 29. rujna 1943.

viću najpotpuniju moguću pomoć. Objasnio sam da smo nedavno nešto sumnjali u Đenerala, koji je činilo se trošio svoje napore (kao i opremu što smo bili u mogućnosti da mu dostavljamo) na borbu protivu »partizana« ili komunista. Ovi poslednji stvarali su ogromne teškoće Osovini i nadali smo se da bi đeneral Mihailović mogao da uperi svoje napore u istom pravcu. Kad smo govorili Rusima o potrebi da se pomaže Đeneral, odgovor je bio da se čini da on namerava da se samo bori protiv komunista.

6. Njihova su Veličanstva izjavili da to nije tačno i Kralj mi je predao niz telegrama đenerala Mihailovića, koji pokazuju šta je sve bio nedavno u stanju da postigne u razbijanju osovinskih snaga.

7. Složio sam se da je, sasvim odskora, đeneral Mihailović nastavio da napada Nijemce i Italijane. Ali da je to delimično posledica naših opominjanja.

8. Kraljica Marija je priznala da je đeneral Mihailović bio primoran da održava izvesne dodire s Italijanima[300] i da je istina da je imao svojih ljudi u okolini Nedića. Ali su oni tamo upućeni da nad Nedićem vode nadzor.

9. Primetio sam da bi se saradnja između naših dveju vlada u mnogom popravila kad bi Jugoslovenska vlada htela da postavi podesnog ambasadora. Izgleda da su Njihova Veličanstva očekivali takvo pitanje i pomenuli su da je njihov izbor pao na g. Šumenkovića, sada u Ankari. Morao sam da priznam da sam sa njim imao nešto burnu prepirku u Ankari u proleće 1941. Ali to nije bila samo g. Šumenkovića krivica. On je, bar delimično, postupio po naredbi i, što se bar mene tiče, biću potpuno spreman da to zaboravim.[301]

10. Onda sam pitao Kralja da li bi mu bilo od pomoći da ima jednog ađutanta Engleza. Njegovo Veličanstvo mogao bi naći jednog mladog oficira, koji bi mu mogao da bude i koristan prijatelj. Sa ovim se Kralj ushićeno složio.[302]

11. Najzad sam rekao da se nadam, ako bi iskrsle nove teškoće, da se Kralj Petar neće ustručavati da me lično pozove. Dalji razgovori na ovoj iskrenoj i prijateljskoj osnovi bili bi, u to sam uveren, od najveće koristi za obe strane. Kralj se sa ovim složio.«[303]

Prema tome: u skladu s točkom 3 Edenove bilješke sudbina Momčila Ninčića kao dotadašnjeg šefa jugoslavenske diplomacije bila je zapečaćena. No, ni to ne bi predsjednika vlade S. Jovanovića na prijelazu u 1943. godinu trebalo posebno zabrinjavati, ali postojali su već prvi znaci koji su morali zabrinjavati i navoditi na nepovoljne zaključke. Na polju jugoslavensko-britanskih odnosa nicale su pojave koje su mogle ukazivati na promjenu službenog stava Londona i na diplomatskom i vojnom polju.

Otpravnik poslova jugoslavenskog poslanstva u Londonu V. Milanović razgovarao je 22. XII[304] u Foreign Officeu sa Sir Orme Sargentom, pomoćnikom državnog podsekretara za vanjske poslove. Milanović mu je tom prilikom predao promemoriju o kampanji radio-stanice »Slobodna Jugo-

[300] To je lijepo priznanje o »izvesnim dodirima« s Talijanima!

[301] S ambasadorom I. Šumenkovićem Eden je imao sukob u Ankari 1941. godine. Tom prilikom je Eden potpuno zaboravio na pravila dobrog ponašanja.

[302] Dakako da je taj ađutant imao i druge zadatke, a ne samo da se druži s jogunastim kraljem.

[303] Kosta St. P a v l o v i ć, nav. rasprava, str. 43–44.

[304] *Građa* dok. br. 250.

slavija« i molio da britanska strana na nju pozitivno odgovori kako bi mogli reagirati preko stanice »Karađorđe«. Tim povodom Milanović je spomenuo komunističku štampu u Americi i u neutralnim zemljama koja vodi bezobzirnu kampanju protiv generala Mihailovića. Rekao mu je da je poslednjih dana *Daily Worker* u Londonu prevršio svaku mjeru u tome, ne štedeći ni jugoslavensku vladu, pa se stoga Milanović čudi kako je to cenzura dopustila. »Ser O. Sarđent mi je rekao – stoji u Milanovićevoj bilješki o tom razgovoru – sa ravnodušnošću i cinizmom, da su komunisti mnogo aktivniji od Đenerala Mihailovića, da se sad oni jedini bore u Jugoslaviji, da se ovaj već od oktobra prošle godine više ne bori, što otežava mogućnost suzbijanja sovjetske propagande protiv Đenerala Mihailovića. Na moju primedbu da je aktivnost Đenerala Mihailovića jedno vreme bila svedena, po uzajamnom sporazumu naših i engleskih nadležnih krugova, i da je Đeneral u poslednje vreme ponovo vrlo aktivan u borbi protiv okupatora, Ser Orm mi je sa istim cinizmom odgovorio da ga čudi da je ikad neko sa engleske strane mogao da se složi da Đeneral Mihailović umanji aktivnost, a da mu uopšte nije poznato da se sad Đeneralovi četnici bore. Govoreći o »Dejli Uorkeru« rekao je da imamo na umu i slobodu štampe. Sa svoje strane izrazio sam čuđenje Ser Ormu da može sa takvim omalovažavanjem da govori o akciji Đenerala Mihailovića, koja je najbriljantniji podvig u ovom ratu i da mi je vrlo mučno čuti slične nepravične primedbe.«

Na vojnom polju zabilježio je šef Jovanovićeva vojnog kabineta razgovor što ga je 29. XII vodio s majorom Peterom Bougheyem, jednim od glavnih funkcionara u servisu T. Mastersona koji je zadužen da se brine o davanju pomoći generalu Mihailoviću i koji održava vezu s njim.[305] Major Ž. Knežević mu je u početku govorio o velikoj oskudici u hrani, odjeći i naoružanju odreda DM i spomenuo bilješku što ju je kralj bio predao premijeru Churchillu u kojoj je molio britansku stranu, osim ostalog, da se generalu Mihailoviću pošalje hrana, odjeća i naoružanje. Major Boughey mu je bez uvijanja otvoreno rekao što misli:

»1. Moramo da govorimo otvoreno i iskreno – rekao je on. – G. Čerčil posle prijema zabeleške Nj. V. Kralja zatražio je od g. Idna mišljenje po ovoj stvari. Forenj Ofis zatražio je mišljenje od Servisa g. Mastersona i major Piter Boj, koji zastupa svoga šefa podpukovnika Persena, dao je mišljenje po ovoj zabelešci.

Izjavio je da se đeneralu Mihailoviću ne može slati naoružanje za borbu protiv partizana, koji se sada jedini tuku protiv Osovine. Isto tako slanje hrane zavisi od Ministarstva blokade, a stanje u našoj zemlji pod italijanskom okupacijom nije teško prema njihovim izvještajima. U Srbiji priznaje da je stanje teško.

2. Đeneral Mihailović otvoreno sarađuje sa Italijanima i njegovi odredi potpuno naoružani prebacuju se na italijanskim kamionima u zapadnu Bosnu za borbu protiv partizana i to u zajednici sa italijanskim trupama. Kaže da se baš danas vodi bitka severno od Mostara između jednog Dražinog odreda od 2400 ljudi iz Crne Gore u zajednici sa Italijanima protivu partizana.

Major Boj je rekao: Draža Mihailović je kvisling isto kao Nedić jer Nedić sarađuje sa Nemcima a Draža sa Italijanima.

---

[305] *Građa*, dok. br. 251.

3. Odredi đenerala Mihailovića uopšte sada ne vode borbu, a nama Englezima potrebno je baš sada [da] stupe u borbu, a ne kroz dva ili četiri meseca. Kada se savezničke trupe budu iskrcale na Balkanu, onda je nama sve jedno da li će nam prići Nedić, Antonesku ili đeneral Mihailović. Onda će sve biti dockan. Nama je sada potrebno da đeneral Mihailović stupi u akciju i razori železničke pruge. On to ne radi i sve njegove depeše o sabotaži na železnicama i rušenju pojedinih objekata nisu istinite. Oni, Englezi, imaju izveštaj od svojih ljudi u našoj zemlji i to je sigurno.

4. Major Boj govorio je da bi đenerala Mihailovića možda trebalo smeniti i na njegovo mesto postaviti neku drugu ličnost. Na moje pitanje koju drugu ličnost, major Boj odgovorio je: Možda majora Đurišića, koji ima velike snage u Crnoj Gori. Odgovorio sam da major Đurišić je bio do juče kapetan, da je veliki junak, da je odlikovan Karađorđevom zvezdom, ali da nije dorastao da bude vođa celog jednog naroda. Major Boj rekao je: pa onda neko drugi. Na moju opasku da se najstariji oficir posle Draže zove Dragiša Vasić, major Boj mi odgovorio da on nije pogodan »jer je suviše Srbin«.

Nisam hteo majoru Boju da izlažem potrebu da je đeneral Mihailović jedina ličnost oko koje se može okupiti ceo naš narod i da o nekoj smeni Mihailovića ne može biti govora. Hteo sam do kraja da saslušam izlaganja majora Boja, jer znam da njegovo mišljenje dele i sve engleske zvanične ličnosti do pretsednika g. Čerčila jer ovaj Servis daje obaveštenja o našoj zemlji svim zvaničnim organima.

5. Major Boj izjavio je da Englezi pre nego što donesu odluku o pomaganju đenerala Mihailovića, žele jasnu situaciju. Smatra da je neophodno potrebno: da se đeneralu Mihailoviću dostave političke depeše u kojima će jugoslovenska vlada da iznese svoje gledište o Jugoslaviji, njenom uređenju, jer đeneral Mihailović bori se za »Veliku Srbiju«; da se đeneralu Mihailoviću izdadu precizne instrukcije: kakav njegov odnos treba da bude prema partizanima i ostalim [sic!] okupatorima.

Tek posle ovoga Englezi bi mogli da donesu odluku o pomaganju trupa đenerala Mihailovića. Videlo bi se da li bi đeneral Mihailović usvojio gledište Vlade, ili možda podneo ostavku.

6. Major Boj smatra da je kranje vreme da se održi jedna konferencija između zastupnika Ministra vojske i šefa Vojnog kabineta pri Pretsedništvu vlade sa jedne strane i g. Mastersona i njegovog servisa s druge strane. Da se na ovoj konferenciji rasvetle sva ova pitanja, da se zajednički dogovorimo šta da se radi i da se đeneralu Mihailoviću dostave precizne instrukcije i političke i vojne.

Tek posle ovoga njihov servis ukazaće punu potporu svim našim zahtevima ovde u Londonu, za pomoć odredima đenerala Mihailovića.

7. Zbog neaktivnosti odreda đenerala Mihailovića, kaže major Boj, štampa je potpuno »prazna« i govori samo o borbama partizana. Zbog toga što postoje podeljena mišljenja čak i među članovima jugoslovenske vlade o đeneralu Mihailoviću kao i zbog kampanje koja se sada vodi protiv đenerala Mihailovića čak i od strane zvaničnih organa jugoslovenske vlade – stvara se jedno mišljenje kod Engleza: da đeneral Mihailović ne postoji i da njegova borba prestavlja samo propagandu.«

Kneževiću je zasigurno izgledalo – slušajući majora Bougheya – da pred sobom ima jugoslavenskog partizana prerušena u engleskog majora!

Drugi »pacer« na položaju pretsjednika podnio je nato kolektivnu ostavku vlade, i kralj je 2. siječnja 1943. potpisao ukaz o imenovanju nove (druge) Jovanovićeve vlade.[306] U njoj je Jovanović pored predsjedništva preuzeo resor unutrašnjih poslova i zastupstvo ministra vojske i ministra vanjskih poslova; J. Krnjević je zadržao položaj potpredsjednika vlade i resor ministra pošta, telegrafa i telefona; M. Krek – potpredsjednika vlade i ministra građevina; ministar vojske, mornarice i avijacije ostao je armijski general Dragoljub M. Mihailović; J. Šutej – ministar financija i ministar trgovine i industrije; M. Trifunović – ministar prosvjete; M. Grol – ministar saobraćaja; S. Budisavljević – ministar socijalne politike i narodnog zdravlja; J. Banjanin – ministar šuma i ruda, a M. Gavrilović postao je ministar pravde, poljoprivrede, snabdijevanja i ishrane.

Iz vlade su ispali američki »grešnici« B. Jevtić, S. Kosanović, B. Marković i F. Snoj, ministar poljoprivrede B. Čubrilović i – dakako – dotadašnji šef jugoslavenske diplomacije M. Ninčić. Prema tome: druga vlada S. Jovanovića bila je samo skraćeno izdanje prve. Ministar vojske Dragoljub M. Mihailović davao joj je i nadalje obilježje i usmjerenje – »junačkom vremenu uprkos«.

Bogdan Krizman

[306] *Građa*, dok. br. 252.

»Zatim (imamo) šaku (bundle) ministara, nemoćnih olupina (feeble trash) izbačenih (flang out) iz Jugoslavije, koji se prevrću jedan preko drugoga da bi došli do senke vlasti u jednoj izgnaničkoj vladi . . .«

Winston Churchill o jugoslavenskoj izbjegličkoj vladi u pismu Anthonyju Edenu 10. VII 1943. (citirano prema raspravi Koste St. *Pavlovića,* Ženidba kralja Petra Drugog prema britanskim dokumentima, London 1975, str. 62)

1

London, 16. IV 1941.

I. SUBBOTIĆ – AMBASADI U ANKARI

Šifrovan telegram
London 16 aprila 1941 u 10.30
Ankara 20 aprila 1941 u 10.00

Javljam radi znanja:

1 Ni ja ni vojni izaslanik nemamo nikakvu vezu sa zemljom već danima. Sva naša dosadašnja nastojanja da preko Engleza organizujemo tu vezu ostala su nažalost bez rezultata.

Imam utisak da Englezi ne pokazuju dovoljan otpor [?] da se ta veza uspostavi. Telegrami za koje pouzdano znam da mi ih Ministarstvo upućuje ne dobijam. Da li moji tamo stižu ne znam.

2 U današnjoj situaciji ne treba da očekujemo neku efikasnu i brzu englesku pomoć.

Str. Pov. Br. 361

Subotić

Arhiv Jugoslavije (AJ), Emigrantska vlada Kraljevine Jugoslavije – London (1941 do 1945) – 103–65–288.

Iz zabilješke kapetana fregate u p. Božidara V. Mažuranića na radu u jugoslavenskom poslanstvu u Londonu proizlazi da se Mažuranić trudio (od 7. IV dalje) da pomoću Engleza uspostave vezu s Jugoslavijom, no bez uspjeha. (Mažuranićeva zabilješka od 11. IV 1941; Arhiv Vojnoistorijskog instituta (A-VII), Vojni kabinet (VK), Kut. 150, Br. Reg. 1/1–4)

2

London, 16. IV 1941.

I. SUBBOTIĆ – AMBASADI U ANKARI

Šifrovani telegram
London 16 aprila 1941 u 16.54
Ankara 20 aprila 1941 u 10.00

16 tekućeg meseca u podne Idn mi kazao sledeće:

1. Pretsednik Vlade đeneral Simović sa ostalim članovima vlade treba da stignu danas [u Atenu]. Maček zadržan u Hrvatskoj.

2. Pretsednik Vlade kad je stigao izjavio je da ima utisak da će one jugoslovenske vojne snage koje su ostale u organizovanom stanju nastaviti borbu pod komandom dvaju vojvoda u tu svrhu naimenovanih;

3. Idn se nada da će jugoslovenska vlada, iako izvan zemlje, nastaviti borbu uz saveznike Englesku i Grčku i ona ostaje u očima engleske vlade legitimnim pretstavnikom Kraljevine Jugoslavije i da će Jugoslavija učestvovati u krajnjoj pobedi.

Sa svoje strane istakao sam i insistirao na potrebu da se obezbedi evakuacija i drugih lica sem Kraljevske vlade. Odgovorio mi je da će razmotriti mogućnost preduzeća shodnih mera. U tu svrhu treba da jugoslovenska vlada stupi u kontakt sa tamošnjom engleskom mornaricom preko engleskog poslanika u Atini kome će biti odmah date instrukcije.

Molim sve gornje smatrati strogo poverljivo i ne dati dalje. Ostala poslanstva izveštena.

Str. Pov. Br. 368

Subotić

AJ, 103–65–288.

3

Atena, 17. IV 1941.
ZAPISNIK SJEDNICE VLADE

Sednica

vlade u Ateni 17. aprila dopodne i posle podne u Kr. poslanstvu

U pitanju izbeglica zaključeno da se votira 10 mil. [ijuna] dinara za prvu pomoć. Gg. Trifunović, Dr Krek i Kosanović vodiće brigu o podeli ovog novca i njihovom zbrinjavanju.

Posle diskusije u kojoj su učestvovali gg. Kosanović, Boža Marković, Ilić, Dr Krnjević, Grol izvršena je nova stilizacija izjave preds.[ednika] vlade Simovića za štampu.

Konačnu stilizaciju dali su sporazumno gg. Simović i Dr Krnjević.

Deklaracija vlade, prema predlogu g. Jovanovića, stilizovaće se definitivno u Kairu.

U 17 h raspravljeno je pitanje odlaska vlade za Kairo.

Zaključeno je posle duge diskusije, da većina vlade ode na tri jugoslavenska lokida u Egipat, dok predsednik vlade Simović, podpreds. [ednik] Slobodan Jovanović, min.[istar] vojni Ilić, min.[istar] spolj.[nih] poslova Ninčić ostaju do daljeg u Ateni, kako se izbeglice nebi osetile osamljene, i kako bi se imala garancija, da će i one biti pravovremeno evakuisane. Ovaj zaključak donesen je po predlogu g. Grola, koji je prihvatio preds.[ednik] vlade.

Ministri Trifunović, Grol, Marković, Snoj, Krek, Dr Šutej, Dr Krnjević, ban Šubašić, Jevtić, Banjanin, Budisavljević, Kosanović, Čubrilović zajedno sa Perom Živkovićem, Il.[ijom] Jukićem, Dr Bićanićem, Bož.[idarom] Vlajićem, Dr Martinovićem, Draškom Stojanovićem, gđom Marković, Jevtić, Šubašić, Vlajić i dvoje dece Dr Krnjevića odleteli su 18. IV u 7 sati ujutro sa aerodroma u Ateni za Egipat. Posle spuštanja na Krću, stigli su u Aleksandriju, pa Kairo odavle su odmah morali putovati vozom u Port Said.

Ostali deo vlade isto jutro otišao je sa kraljem u hidroavionu za Kairo, a odande u Jerusalim.

26. IV u podne stigli u Tantur.

AJ, Zbirka Save N. Kosanovića, Kut 2.

Objavljeno: *Bogdan Krizman,* Zapisnici jugoslavenske emigrantske vlade 1941 do 1945. (I), *Historijski pregled,* Zagreb 1960, god. VI, br. 3–4, str. 269–270.

4

London, 20. IV 1941.

I. SUBBOTIĆ – POSLANSTVU U KAIRU

Šifrovani telegram
London, 20 april 1941 g.

Kraljevskom Poslanstvu Kairo

Molim dostaviti Kraljevskoj vladi odmah sledeće:

1. Sinoć 19 ovog meseca štampa objavila kratku izjavu Pretsednika vlade Simovića iz Atine.

2. Ovdašnja javnost saučestvuje od srca sa vama, ali od 6 ovog meseca nema detaljnih obaveštenja ili ih ima vrlo malo. Uglavnom upućena na neprijateljske izvore.

3. Molim što pre izdati jedno detaljno saopštenje za svetsku javnost (bilo neposredno bilo preko kojeg našeg poslanstva) u kome: a) rezimirati herojski tok borbe naših armija i objasniti razloge neuspeha; b) precizirati stav vlade prema najvažnijim pitanjima.

4. Idn mi dao 16 ovog meseca izjavu: »Engleska vlada veruje da će Kraljevska jugoslovenska vlada izvan zemlje nastaviti borbu uz saveznike Engleze i Grke i tim ostati, u očima engleske vlade, legitimni pretstavnik Kraljevine Jugoslavije. Na taj način Jugoslavija uzeće učešća u krajnjoj pobedi«.

5. Stojim u stalnom kontaktu sa svima ovdašnjim zvaničnim i nezvaničnim krugovima, a i sa poslanstvima našim u Vašingtonu i Moskvi. Molim vladu što pre uspostaviti vezu sa mnom a i sa drugim našim poslanstvima i obavestiti što najhitnije želi i treba.

Preko Foreign Office-a izvešten sam o kretanju Kraljevske vlade ali nemam s njom direktnu vezu.

6. Molim potvrditi mi datum prijema ovog telegrama.

Str. pov. br. 384

Subotić

Arhiv Saveznog sekretarijata za vanjske poslove (A-SSVP), Poslanstvo London, Povjerljiva arhiva, F-I.

5

Jeruzalem, 20. IV 1941.
M. NINČIĆ – POSLANSTVU U LONDONU
Šifrovan telegram
otpremljen iz Jerusalima 20 aprila u 19 s.

POSLANSTVO

London

Radi umirenja našega sveta i da bi se unapred oduzeo auktoritet nekoj nametnutoj germanofilskoj vladi u Beogradu, neophodno je potrebno da nam engleska vlada što pre dâ izjavu o garantiji nezavisnosti i teritorijalnom integritetu Jugoslavije. Inače, vlada bi ostala pod optužbom da je proigrala sličnu garantiju koju je Hitler dao u zaključenom paktu.

Pov. Br. 65

Ninčić

AJ, 103–24. Ninčić je istovremeno naredio londonskom poslanstvu da saopći prednje poslanstvu u Washingtonu uz dodatak: »Vrlo bi važno bilo da se od strane američke vlade učini javnosti jedna izjava o neophodnosti integralnog, političkog i teritorijalnog vaspostavljanja Jugoslavije koju sile osovine hoće da rasparčaju za kaznu što se stavila na stranu Engleske i Amerike.« (Isti izvor)

6

London, 20. IV 1941.
ZABILJEŠKA VOJNOG IZASLANIKA
GEN. M. M. RADOVIĆA
Pov. br. 398
20. IV 1941.

Zabeleška

o stanju od 7.–19. aprila 1941. g. zaključno

Do 9. aprila t. god. veza sa Beogradom bila je normalna preko *Cable &Wirelles Ltd.* 10. aprila izveštava me prednja organizacija da im je nemoguće otposlati poslednja dva telegrama putem kabla, te mole da ih prenesu bezžičnim putem, što sam odobrio.

Međutim iz Beograda od početka neprijateljstava sa Nemačkom nisam primio nikakav telegram, ali sam obilascima ministarstava vojske (glavni đeneralštab) i vazduhoplovstva utvrdio: da ova ministarstva primaju izveštaje od britanskog vojnog i vazduhoplovnog izaslanika iz Beograda.

7. aprila u obaveštajnom odelenju ministarstva vazduhoplovstva (Squadron Leader Glenville i Air-Commodore Boyle) obavešten sam: da je izdat nalog Komandi Srednjeg istoka da se odmah pošalju 24 motora Merlin III i rezervni delovi za 72 ovih motora. Skrenuo sam pažnju na

potrebu dotura municije za avionske mitraljeze engleskih tipova, koja je nedovoljna za rat. Rekli su mi da su dali nalog da se šalju vazduhoplovne bombe i municija iz Komande Srednjeg istoka, kao i da je izaslanik Mack Donald sa tim upoznat i saopštiće našoj Vrhovnoj Komandi.

8. aprila načelnik obaveštajnog odelenja đeneral-major Davidson saopštava mi, da vojni izaslanik pukovnik Klark javlja iz Beograda, da su nemački napadi upućeni pravcima:

a) od Caribroda ka Nišu,
b) od Ćustendila ka Skoplju,
v) od Dupnice ka Štipu.

Tražio mi podatke o prolaznosti, preponama na ovim pravcima i atmosferskim uslovima u ovo doba godine.

Saznao sam da jake snage nadiru ka Skoplju, sa isturenim oklopnim jedinicama.

9. aprila u ministarstvu vazduhoplovstva umolio sam da se pošalju rezervni delovi motora i motori za naše bombardere engleskog tipa (Blenhajm). Pitao sam da li je poslata municija i bombe za vazduhoplovstvo. Odgovoreno mi, da su poslata naređenja Komandi Srednjeg istoka da se hitno pošalju, nu nemaju izveštaj iz Kaira.

Napomenuo sam da je potrebna snažna saradnja engleskog vazduhoplovstva, jer ne vidim iz komunikea koji se izdaju da je ova saradnja postignuta.

11. aprila uputio sam kapetana fregate B. Mažuranića u admiralitet da preko vojnih stanica uspostavimo vezu sa Beogradom, pošto ništa ne primamo od Vrhovne Komande, a pitanje je da li su moji telegrami poslati bežičnim putem uhvaćeni u Beogradu ili u zemlji. Rečeno mi je, da bi se mogao poslati kratak telegram preko engleskog pomorskog izaslanika u Boki Kotorskoj, ako se saglasi englesko ministarstvo spoljnih poslova. O ovome odmah izvešten naš poslanik.

Ja sam pak danas u ministarstvu vojske i vazduhoplovstva obavešten, da ova ministarstva primaju izveštaje preko svojih izaslanika iz nepoznatih mesta (sigurno van Beograda) putem bežične stanice engleskog poslanstva, nu da im je nemoguće da odavde njima izveštaje šalju za sada. Ako bude uhvaćena veza odavde saopštiće mi.

12. aprila u ministarstvu vazduhoplovstva saopštio sam da treba najmanje za 100 motora »Mercury VIII« poslati rezervne delove. Ovo sam predao i pismeno. Saznao sam da pukovnik Mack Donald nije više u Beogradu, već verovatno da je negde u Bosni.

13. aprila vidim iz novina da pretsednik vlade, đeneral g. D. Simović moli za hitnu pomoć V. Britaniju i Sjedinjene američke države. Ova pomoć nije detaljisana. Stoga sam spremio jedan memorandum, koji sam pod Pov. br. 378 od 14. aprila predao ministarstvima vojske, mornarice i vazduhoplovstva upućen na dotične ministre lično. Dobio sam samo obećanja da će se učiniti sve što se može. Dodajem da nisam našao načelnike obaveštajnih odelenja, već predao isti njihovim pomoćnicima na dan 14. aprila popodne. Ovog dana je drugi dan katoličkog Uskrsa. U pogledu veze saopšteno mi je da se njihovi vojni izaslanici nalaze u pokretu.

15. aprila u ministarstvu vojske došao sam da se obavestim o postupku povodom mog predatog memoranduma prošlog dana. Brigadir

Whiteford, pomoćnik načelnika obaveštajnog odelenja, saopštava mi da je isti memorandum dat u proučavanje nadležnim odelenjima.

Ujedno od svog vojnog izaslanika iz Sarajeva primili izvještaj:

1. da je Kraljevska vlada u Sarajevu, a Vrhovna Komanda na Palama kod Sarajeva,

2. da su hrvatske jedinice položile oružje i odbile da se dalje bore, tako da je ceo zapadni front od Banjaluke do Šibenika otvoren, te udružene nemačke i italijanske snage bez otpora marširaju ka istoku kroz Bosnu i Dalmaciju, od Karlovca i Knina,

3. kod južne armije, u Južnoj Srbiji, situacija je nejasna. Poznato im je da se vode borbe u Kačaniku i kod Suhe Reke. Odred đenerala J. Naumovića nalazi se između Prizrena i Debra u nekoliko odvojenih grupa u borbi sa nemačkim trupama slabijeg sastava,

4. Sarajevo je bombardovano prošlog dana i izazvano više požara,

5. stanje trupa je nejasno i iste su izgleda nepovezane. Težak planinski teren onemogućava vezu,

6. sa pukovnikom Klarkom nemaju veze već 24 časa.

Potpukovnik D. Carlisle (šef-oficir za vezu) saopštava mi, da na moje usmene i pismene zahteve pokušavaju da uspostave vezu sa Vrhovnom Komandom. Engleski glavni đeneralštab ne šalje nikakve telegrame za Jugoslaviju, već ih samo prima od svog vojnog izaslanika tamo, kao i prepise onih izveštaja koje šalje engleski poslanik R. Kampbel ovdašnjem ministarstvu spoljnih poslova. Poslednji je sada u Sarajevu. Ako dobiju kontakt sa Vrhovnom Komandom odmah će me telefonom obavestiti.

16. aprila na moje pitanje potpukovnik Carlisle kaže mi da nikakvu vezu sa nama nisu uspostavili. Od pukovnika Klarka nemaju ništa od 14. ovog meseca. Izgleda da se armije, a možda i pojedine divizije i odredi bore samostalno i da nema jedinstvenog komandovanja.

U ministarstvu vazduhoplovstva *Glenville mi kaže da nemaju takođe* nikakvih izveštaja od svog vazduhoplovnog izaslanika. Moj memorandum ministarstvo je proučilo i čini sve što je moguće sa Komandom Srednjeg istoka.

17. aprila takođe oba ministarstva (vojske i vazduhoplovstva) nemaju nikakvih vesti, niti je moguće uhvatiti makakvu vezu sa našim pomorskim stanicama od Kotora do Dubrovnika.

18. aprila obišao sam u ministarstvu vojske potpukovnika Carlisla i pukovnika Babingtona (šefa balkanskog otseka obaveštajnog odelenja), gde mi saopštavaju:

a) municiju nemoguće poslati jer Englezi nemaju iste kalibre ni za pešadiska ni za artileriska oruđa slična našim.

b) *smatraju da su borbe završene u Jugoslaviji* i da nema danas potrebe, a ranije nisu imali ni vremena ni puteva kako bi doturili antitenk oružje i municiju i antiavionska oruđa i municiju za našu zemlju.

v) nikakve veze nemaju od vojnog izaslanika od 14. ovog meseca,

g) situacija im je potpuno nepoznata i što znaju o nama, to je iz nemačkih radio-izveštaja koji se objavljuju i u štampi,

d) smatraju da je pukovnik Klark u Kotoru ili je već napustio Jugoslaviju.

U ministarstvu vazduhoplovstva đeneral Bojl mi slično sapoštava:

a) nemaju veze sa pukovnikom Mack Donald-om od 14. aprila.

b) isti je bio izgleda u Kotoru početkom ove sedmice.

v) za materijal koji je trebala Komanda Srednjeg istoka poslati našem vazduhoplovstvu, kao i o saradnji nemaju izveštaja iz ove komande,

g) smatra da je Mack Donald radio neposredno sa Komandom Srednjeg istoka u svakom pogledu, da bi se uštedilo u vremenu,

d) Poznato mu je da su naših 40 aeroplana preleteli u Grčku.

19. aprila u ministarstvu vojske i vazduhoplovstva nemaju ništa iz Jugoslavije. Ne znaju gde su im vojni pretstavnici u Jugoslaviji. Smatraju da je tačan izveštaj o našoj kapitulaciji vojske koji objavljuje nemački zvanični izveštaj. Žale što su događaji ovako brzo razvijani onemogućili njihovu pomoć u materijalu, koju su nameravali dati.

Osobeno od prednjeg kapetan fregate B. Mažuranić odlazio je od početka našeg rata do 19. aprila u nekoliko mahova u admiralitet da prostudira sa njima i vidi mogućnost pomorske pomoći koju bi nam Englezi mogli dati, kao i da se spasu naše trupe izvlačenjem brodovima za Grčku. Međutim diskusije po oba ova pitanja pokazuju da Englezi usled njihove teške situacije u Africi i Grčkoj nisu u stanju ništa pomoći ili ako što čine, to drže u tajnosti i od mene.

12. ovog meseca saznao sam da je ministarstvo snabdevanja primilo iz svog ministarstva spoljnih poslova telegram (verovatno od ministra Kampbela iz Beograda) da se uputi pomoć u materijalu. Načelnik Warburton koji je to primio saopštava da odlazi u ministarstvo vojske da se sa nadležnim posavetuje i moli da se ovo čuva u tajnosti. Obećao da će javiti rezultat. Nije javio do mraka. Tražen telefonom, nu njegov sekretar javlja da je načelnik otišao van Londona i neće biti do 15. aprila jutro. Ovog dana saopštio da će se pomoć poslati iz Komande Srednjeg istoka, naročito u sanitetskom materijalu.

Zaključak. Od 6. do 19. aprila imam utisak iz celog kontakta, sa nadležnim organima vojnih ministarstava da su u svakom poslu bili spori, da su našu situaciju odmah drugog dana rata smatrali bezuspešnom usled prekida komunikacija sa Grčkom i da nisu imali ni vremena ni komunikacija da nam materijalnu pomoć ukažu. Ovo je potencirala i njihova teška vojna situacija u Kirenajki i Egiptu, kao i u Grčkoj.

Što se tiče uspostavljanja veza sa našom Vrhovnom Komandom i pomoći da preko engleskih vojnih radio-stanica mogu poslati svoje izveštaje imam sličan utisak: sporost u radu, zauzetost svojim brigama i verovatno izbeći da neposredno javim: da odavde ne treba očekivati kakvu brzu i efikasnu pomoć u našoj veoma teškoj vojnoj situaciji.

Ovakav zaključak nameće se napred izloženim.

Vojni izaslanik,
divizijski đeneral
Mil. M. Radović

A-VII, VK, kut. 150, Br. Reg. 1/1–1.

7

London, 23. IV

I. SUBBOTIĆ – M. NINČIĆU I DUŠANU T. SIMOVIĆU

Šifrovan telegram
Otpravljen iz Londona 23 aprila 1941 god.
Primljen u Jerusalem 24 aprila 1941 god.

Lično za Ministra i lično za Pretsednika Ministarstva.

U vezi vašeg telegrama Pov. Br. 65.

Intervenisao sam lično kod Idna. Idn pokazao mi telegram koji je 22 t. m. poslao našem Pretsedniku vlade preko engleskog delegata u Jerusalemu.

Ovim telegramom:

1. Zahvaljuje na poruci koju je Pretsednik vlade poslao engleskoj vladi 21 t. m. preko Engleske ambasade u Kairu (tekst poruke nisam video) i

2. Šalje izjavu koju će danas dati u parlamentu. Tražio sam da tu izjavu pojača u našu korist. Idn insistirao da istu formulu dali svima ostalim saveznicima i da preko toga ne mogu ići. Ipak pristao uneti sledeće korekcije:

a) U drugoj rečenici precizirati da jugoslovenska vlada predstavlja celu Jugoslaviju i da je celokupna Jugoslavija u ratu. Time jasno odbija legalizovati sa strane Engleske svaku separatističku akciju u ma kojem delu naše zemlje.

b) U pogledu garantije teritorijalnog integriteta odbijaju to izrično uneti, jer takvu formulu nisu nikom dali.

Posle duge i žive diskusije Idn pristao zameniti (u predposlednjoj rečenici) prvobitnu sa formulom »potpuno uspostaviti nezavisnost Jugoslavije«.

Tako da svaki može interpretirati na svoj način značenje ove formule.

Na moju primedbu o tekstu bivše nemačke garantije, Idn smatra da je »ovaj engleski mnogo jači jer je stvaran«.

Odgovorio sam mu da što se tiče ostatka izjave primam k znanju, a što se tiče formule o teritorijalnoj garantiji nisam zadovoljan i to pitanje smatram otvorenim.

Idn odgovorio mi je da moli našu vladu da se zadovolji ovom formulom, s tim da ne isključuje docniju diskusiju, no već sada podvlači da nisu ni prema kojima primili takve izrične obaveze.

Str. Pov. Br. 416

Subbotić

AJ, 103–24.

8

Jeruzalem, 23. IV 1941.
M. NINČIĆ — POSLANSTVU U BUKAREŠTU
Šifrovani telegram

Kraljevskom poslanstvu

Bukurešt

Neka poslanstvo odmah napusti Bukurešt i ode u Tursku, ako Rumunija učini ma kakav akt (priznanje Hrvatske ili okupiranje naše teritorije) koji bi nalagao prekid diplomatskih odnosa.

Pov. Br. 72

Ninčić

AJ, 103–60.

9

Jeruzalem, 25. IV 1941.
GENERALNI SEKRETAR a. i. VLADE PALESTINE – DUŠANU SIMOVIĆU

VLADA PALESTINE

Ured Genenralnog Sekretara
Jerusalim, 25 aprila 1941.

C. S. 526/1

Vaša Ekscelencijo,

Imam naređenje da Vas izvestim, da je Državni Sekretar dao upute da Vam se dostavi sledeći telegram od strane Vlade Nj. Veličanstva, u vezi sa razgovorom koji ste imali sa Ambasadorom Nj. Veličanstva u Kairu 21 aprila.

a) Jugoslovenska Vlada može biti uverena da Vlada Nj. Veličanstva i dalje smatra predlog za zajedničko grupisanje (pooling) srestava za nastavak rata nedirnut novim prilikama i usled toga još uvek na snazi.

b) Državna kasa rado će raspraviti detalje sa jugoslovenskim Poslanikom u Londonu, čim jugoslovenska Vlada bude u stanju da naznači svoja sredstva i potrebe.

c) U koliko bi sopstvena sredstva jugoslovenske Vlade bila privremeno neraspoloživa ili nedovoljna, Vlada Nj. Veličanstva biće sretna da je pomaže dok se ne zaključi definitivan sporazum.

e) U međuvremenu učinjen je sledeći plan da bi se zadovoljile neposredne potrebe jugoslovenske Vlade:

1. Vlada Nj. Veličanstva naredila je Bank of England da drži na raspolaganju Visokog Komesara kod Barclay's Bank, Jerusalem, sumu od £ 20,000 s kojom će se moći koristiti jugoslovenska Vlada, putem avansa, za svoje potrebe.

2. Ambasador Nj. Veličanstva u Kairu ovlašten je u slučaju potrebe da predujmljuje sume jugoslovenskom Poslaniku tamo, kako bi mogao

da vrši umerene isplate za izdržavanje onih jugoslovenskih izbeglica koji stižu u Egipat.

3. Blagajnik Kraljevske vazdušne snage na Srednjem Istoku ovlašten je da isplaćuje umerene sume personalu jugoslovenske vazdušne snage za njegovo izdržavanje.

Isplate činjene pod 2. i 3. smatraće se naplative od jugoslovanske Vlade docnije.

Nj. E. Pretsedniku Ministarskog Saveta
Jugoslovenske Vlade

pot. Hartwell
Generalni Sekretar a. i.

AJ, 103–53.

10

Tantura, 28. IV 1941.

ZAPISNIK SJEDNICE VLADE

Zapisnik

sednice Min.[istarskog] Saveta 28. IV. u 17 sati u Tanturu. Prisutni: Gen.[eral] Simović, Dr Jovanović, Dr Marković, Dr Čubrilović, Dr Šutej, Dr Budisavljević, Trifunović, Dr Ninčić, Dr Krnjević, Dr Šubašić, Grol, Snoj, Banjanin, Ilić, Dr Krek, Jevtić, Kosanović

Predsednik vlade Simović otvara sednicu a prve reči upućuje sećanju na poginule drugove dr Kulovca i Marka Dakovića. Posle iznosi glavne crte stava iza poslednje sednice na Palama. Brzo napredovanje neprijatelja prema Kosovu onemogućilo je držanje fronti. Sva linija obrane prema Bugarskoj dignuta je u vazduh. Naše trupe zbog nedostatka modernog oružja nisu mogle da se održe, i zato relativno slabe snage neprijatelja mogle su da napreduju. Prelazak kod Šapca onemogućio je držanje fronta Beograd – Aranđelovac itd. Događaji u Hrvatskoj izazvali su pometnju i onemogućili držanje fronta u Bosni. Kapitulacija II armije (Bos.[anski] Brod–Brčko–Vrbas–Sarajevo) izazvalo je slom celog otpora. Kako bi se omogućilo da se zadrži bar neko vreme neprijatelj, odlučio se da kao predsednik vlade imenuje gen.[erala] Kalafatovića za šefa generalštaba.

12. IV. (precrtano: 14. IV) predao vrhovnu komandu. Njemu je saopštio da je vlada na Palama zaključila traženje što veće pomoći od saveznika ali ta ne može brzo stići. Isto tako držanje naših snaga na frontu pravilo je pritisak. Dao sam ovlaštenje gen.[eralu] Kalafatoviću da stupi u vezu sa neprijateljem i da traži primirje, kako bi se dobilo na vremenu.

U ponoći došao u man.[astir] Ostrog i sutradan u jutro došao u Nikšić, gde nisu bili svi ministri, ali je već po izveštaju min.[istra] vojnog saznao da neprijatelj ne prima uslove primirja.

(Gen. Ilić: Kalafatović izvestio da je poslao gen.[erala] Bodia i pukovnika Tomše.

Da komandanti nemačkih trupa nisu hteli da prime uslove, nego su tražili bezuslovno primirje. Kalafatović prinudjen da primi uslove i da ne ide iz Pala).

G. Simović nastavlja, da se ni divizije prema Grčkoj nisu držale i o njima nema nikakvih izveštaja. Po mišljenju g. Simovića bolje da je agonija kraća. Važna je dužnost da se održi politička akcija.

Pitanje ulaska u rat: Nemačka nas je napala. Još u 17 sati talijanskom poslaniku trebao se dati odgovor. Trupe na jugu stajale su pred demobilizacijom. Raniji Gen.[eral] štab nije izvršio pripremnih mera. Naša vlada naredila je potajnu mobilizaciju. Nije se moglo izvršiti. Ipak prema Albaniji imali smo polovinu trupa. Na svom severnom frontu druga pola. Naredio da se cerska i unska divizija bace na jug. Raspored 32 divizije imalo se na [....] Krajinsku, Timočku, odred, Toplička, Drinska, drugi odred, II konjička divizija kod Niša. Prema Stracinu Moravsku. Ibarsku kod Prištine. Prema Albaniji: Zetska i Hercegovačka, Komski odred, Kosovska i Vardarska (Debar–Ohrid).

Prema severu: IV armiju (Dunavska Sremska) I armija (Potisku, Unsku i Konjičku i jedan slabi odred). Vinkovci: Bosanska, Osečka i Vrbaska (prema Donj. Miholjcu), IV arm.[ija] Slav.[onsku] i Savsku i Mursku diviziju (Varaždin–Ormož) + jedna konjička, Dravska (Maribor –Dravograd), odred Triglavski i divizija i odred prema Sušaku. Jedna u opštoj rezervi – Lička (na desnoj obali Save) i Cerska kod Mladenovca. U Dalmaciji: Jadransku i Dinarsku. Svega 14 na jugu, a 17 na severu. Rezerve su bile male – svega dve (bosanske, Ibarska, Unska, Lička i dve konjičke) mesto 8. Nemci su imali inicijativu u prodoru na Štip, Stracin, Niš. Raspored je vršen 6–8 meseci ranije i nije se mogao promeniti. Divizije još nisu bile mobilisane. Priprema za rat – predjašnjeg Generalštaba – nije bila izvršena. Već je bilo izdato naređenje za otpuštanje obveznika. Najveći deo odgovornosti pred istorijom pada na prethodnike.

Nemci ne bi bili dali primirje meni i zato sam smatrao da je najpodesnija ličnost, najstarija po klasi gen. Kalafatović.

Dr Ninčić nadopunjava ekspoze: Sporno pitanje prilikom obrazovanja vlade: 1. pitanje priznanja pakta, 2. vojno zaokružavanje. Nemačkom poslaniku odmah je izjavio kao svoje lično mišljenje da se pakt priznaje. Ja sam čak u nedelju – bez privole Min.[istarskog] Saveta – izjavio da se pakt priznaje. U pitanju zaokruženja izjavio je da bi se tu moglo pregovarati. Sa tal.[ijanskim] poslanikom bilo je samo pitanje prolaska trupa za Solun (petak).

Saopštio je gledište vojnih krugova. Na što je dobio odgovor od Mamelija da to »znači rat«. Na to sam povukao mišljenje i izjavio da je ovo samo informativni razgovor. Utisak je bio Mamelija da je u vladi podvojeno mišljenje. Odnosi nisu bili prekinuti diplomatski – osovina je htela rat, jer su oni prekinuli pregovore i odnose. (Gen.[eral] Simović spominje da je 22. III. jedan Nemac saopštio jednom našem čoveku, da se pakuje i ide iz zemlje).

Dr Šutej: Ne želim rekriminirati. Sve da smo bili potpuno spremni ne bi mogli održati nalete. Hteo bi samo da se konstatuje da je naš otpor trajao samo osam dana. G. Simović rekriminira prošloj vladi. Međutim gen.[eral] Nedić pismeno je podnio referat da nije vojska spremna, da

je disciplina loša. Ali ja sam bio dve godine ministar i pitam šta je izazvalo ovakav slom. Ovo je slom sistema. I zbog toga potrebno je revizija sviju pogleda i postupaka.

Dr Krek: Ja sam od 1935. član vlade. Želio bih da utvrdim da vlada nikad nije bila obaveštena o rasporedu trupa, spremi itd. Ako je ko pitao odbijen je kao nepodesno. Iz parlamentarnog života zna se da se nikad nije smelo diskutirati. Sredstva su samo davana – Marić – Nedić – Pešić – svi su izjavljivali da su dovoljno dobili sredstava. Od 26. avg.[usta] 1939. – pod min.[istrom] finansija Dr Šutejem – davano je kao nikad. Zbog toga ne može se reći da su svi prethodnici krivi.

Gen.[eral] Ilić: Vojska nije bila spremna ne po oružanju, nego po mobilizaciji. Dole nije bilo potpuno spremno, nije bilo ni mobilisane ni dislocirane trupe. Nemci su izvršili proboj pre nego smo mi dospeli da postavimo trupe.

M. Grol: Pitanje je mnogo dublje, i s nas može da se skine odgovornost samo s tim da sad pokušamo da činimo bolje, da se mi pokažemo kao vlada koja je svesna odgovornosti. Izišli smo iz zemlje, a da nismo izvukli ni bataljona. Moramo da vodimo i vojničku akciju, ali s kim? Mi nismo u položaju da čekamo samo pobedu Britanije, jer ako ne bude našeg uloga, biće zlo. Izvucimo pouku, jer narod će nam priznati samo ono što mi učinimo.

Manje se bojmo Nemaca i avijona, nego onoga u zemlji.

Dr Marković: Ono što je Šutej rekao to je bilo na jeziku sviju nas. Za mene je sigurno da su u pitanju sistemi. Ceo sistem na kome se počivalo dugo vremena nije mogao biti dobro. Ja pamtim jedan drugi sistem: nekad u Srbiji bila je kolektivna briga za vojsku. Sve je bilo koordinirano. Vojska je bila drugo nešto. Od ovih 20 godina došao je novi sistem, koji je Dr Krek tako lepo ocrtao. Ovaj novi sistem uneo je birokraciju u vojsku. Primera nema da je ovako ceo narod osećao šta dolazi. Takav narod povesti bilo je mnogo lakše, ali, eto, nije vođen ni dva dana, i slom je nastao.

Banjanin: Ja bi se složio sa Grolom da ne treba rekriminirati – svi nosimo odgovornost. 20 godina rada sviju. Al ipak se nemože preći preko ovoga. Mi kao vlada od rata nismo bili ni momenta tačno obavešteni ni diplomatski, ni vojnički. Mi smo slomljeni otprilike kao Danska, ali Jugoslavija je imala ugled vojnički jake sile. Slom je zaprepastio sve nas. Mogu sve stvari da su se dogodile onako kako nam je prikazano. Ima i danas čitavih naših krajeva, koji nisu bili mobilisani.

Mi smo bili izveštavani da su se 3–4 naše divizije pridružile grčkoj vojsci. Kasnije se to popelo. A danas se vidi da toga nema. Nemamo sad ni komandnog kadra – oficira za spremanje nove vojske. (G. Simović napominje da se nije znalo o tim[. . .])

Drugo. Da vlada nije znala ništa o kapitulaciji. Na Palama govorilo se o mogućnosti okupljanja naših zdravih jedinica na brdskom terenu. Onda nam je rečeno da se ta linija sprema. Rečeno je da Sava i Drina privremeno tvore liniju obrane. Međutim drugi dan kad smo stigli u Nikšić, vlada je vidila kapitulaciju. G. predsednik nam je dao iscrpan izveštaj, ali bi potrebno bilo da on bude i pismeno podnesen kao prilog današnjoj sednici.

Sve ovo donelo nam je golemu štetu. Mi nismo dali ono što je svet od nas očekivao. Mi danas imamo samo žrtvu svoje zemlje i patnju naroda. Mi nismo zadužili saveznike. Naš budući rad treba da to popravi. Svesni svoje odgovornosti moramo raditi sa svom savesti.

Gen.[eral] Simović: Materijalna priprema je bila krivo upotrebljena. Zastarelo shvatanje kod visoke komande: da je pešak glavno. Imao sam najviše neprilika sa gen.[eralom] Marićem. Od 5 milijarda, hteo je da dade 2 milijona za fortifikaciju. Tek od 1936. počelo se raditi na pripremanju avijacije. 1938. u oktobru primio sam dužnost i dao sam mišljenje da se mesto utvrđivanja fronta posveti briga izgrađivanju žive snage. Izneo sam kao prvu potrebu: artileriska municija, protukolska artilerija, avijacija. Bio sam protivan pravljenju obrambene linije. Moje mišljenje je potreba utvrđivanja u prvom redu Bačke, Baranje i Maribora, i juga. Uspeo sam jedva da se uzme prioritet za utvrđivanje Vojvodine.

Drugim raportom tražio sam 15 milijarda za avijaciju i motorizaciju. (Mića Nedić tad je rekao Knezu: Vi vodite dobru politiku, ne treba nam oružanja).

Treći raport u jan.[uaru] mesecu, kad sam uspeo da nam Nemci ponude svu česku avijaciju. Mića Nedić prepolovio: mesto 500, samo 250, pa zatim je sve smanjivano do 50 bombardera. Razlika u našem mišljenju, (između gen.[erala] Nedića i Simovića) bila je ogromna. I Nemci i Francuzi rekli su nam da smo zastarela vojska. Ja sam borbu vodio sa zastarelim shvatanjima. Naš materijal vojnički odličan, ali bez tehnike bespomoćan. Pitanje utvrđivanja obrambene linije shvaćeno je kao glavno, a ne pripremanje i opremanje vojnika.

Pitanje motorizacije: Ponuda Italije i Nemačke. Tal.[ijanska] ponuda gora i 1.3 skuplja (180 mil.[ijuna] jedna mot. divizija). Nemci nudili po 124 mil.[ijuna]. Mesto da smo primili nemačku ponudu, primljena je talijanska. Isplaćeno, a ne liferovano. I materijal koji smo dobili nije bilo dovoljno municije. Pouka iz Poljske koja je imala rasturene mot.[orizovane] div.[izije] je bila – Ja sam odredio da se prave *posebni* motorizovani divizijoni. Međutim gen.[eral] Kosić posle mene izmenio je to, i ponovno sve rasturio.

Pitanje rušenja: Mesto da je upotrebljeno mlado ljudstvo, gen.[eral] Kosić je zadržao stare pozive. To je uzrok da nisu izvršena ni najpotrebnija rušenja u ovom ratu.

U pogledu moralne pripreme činjeno je protivno nego što je trebalo. Skoro svi generali bili su protiv otpora.

Gener.[al] *Radivoj Janković* izdao je naredbu diviziji da ne treba otpora, glorifikujući trojni pakt. Kad su generali od vrhova – najvišeg starešinskog kadra – želeli što pre primirje da se vrate svojim porodicama, šta se moglo očekivati od ljudstva?

Mi smo sa polumerama bili zavaravani. Gen.[eral] Pešić i gen.[eral] Kosić uveravali su me da je 10 divizija kompletno mobilisano. Međutim to nije bilo tačno.

Gen.[eral] komandant grupe Mića [Milutin] Nedić nije primio komande, šesti dan posle rata, jer nije bio formiran štab.

Zbog mobilizacije divizija na jugu, nije se moglo mobilisati na severu. Pod vidom poziva na vežbu mi smo vršili aktiviranje jedinica. To je sve sporo išlo.

Mi nismo bili spremni. Politička priprema ni unutrašnja ni spoljna. Napravili smo Malu antantu, pa balkanski pakt. Laviranje između osovine i Britanije dovelo je do neodređenog stava.

Pre okupacije Bugarske, čim je došlo do događaja u Rumuniji, pre intervencije Rusije, ja sam bio predložio knezu ulazak u Bugarsku i izmenu vlade, pa time blok Rumunska, Bugarska, Turska, Grčka, Jugoslavija. Knez bio primio, ali posle ulaska Rusije u Rumuniju smatrao bespredmetnim. Čim je Bugarska okupirana 1. III. bilo je gotovo pitanje našeg opstanka. Bilo je pitanje: kapitulacija i demoralizacija, ili žrtva.

Čim je puk.[ovnik] Šenebek premešten u Sofiju (15. IX. 1939.) i kad je ustupljena češka avijacija Bugarskoj – pisao sam izvještaj, da je Bugarska definitivno s Nemačkom protiv nas. Mnogo jače države – Francuska, Poljska – prošle su jednako kao mi.

Pitanje je dužina otpora. Međutim tim što je VII armija otsečena, i IV armija u rasulu, nismo bili u stanju da se izvrši stabilizacija fronta.

Glavni je naš cilj: organizacija iz inostranstva. Potrebno je da mi ostanemo kompaktni, zajedno, pa da sačuvamo ideju Jugoslavije.

1915. bila je teža golgota. Da nije bilo Cara Nikole, armija bi naša bila propala.

Ninčić: Moli da se provede podela kabineta na sekcije.

Spoljni: Simović, Ninčić, Krnjević, Jovanović, Dr Krek, Grol, Ilić, Jevtić.

Finasije: Šutej, Dr Ninčić, Jevtić, Ilić, Snoj, Grol.

Unutrašnje: Dr Budisavljević, Trifunović, Dr Grol, Banjanin, Krek, Dr Marković, Šubašić, Dr Čubrilović, Sava Kosanović.

Propaganda: Slobodan Jovanović, Grol, Krek, Snoj, Marković, Čubrilović, Krnjević, Kosanović, Šubašić, Banjanin.

Dr Šutej: predlaže da se pre podele na odbore drže permanentne sednice vlade, da se reše glavna pitanja.

Dr Čubrilović: predlaže da se pozovu prijatelji, koji su izašli iz zemlje pa da budu upotrebljeni – za rad.

Ilić: Izveštava da su za izbeglice organizovani logori, u kome će biti smešteni.

Simović: potrebno je da Dr Krnjević za Hrvate i Dr Krek za Slovence dadu izjave za stranu štampu.

Dr Krnjević je dao izjavu američkim novinarima još u Port Saidu.

Kosanović kaže da nije upotrebljeno vreme za propagandu. Inostranstvo je neinformirano i o onome što mi znademo. Idn je dao izjavu da ne zna šta je s Mačekom, a to su mogli naši diplomate na strani, da izveste.

Dr Krek: Uputstvo konzularnim vlastima da sa našim sunarodnicima nedržavljanima postupa kao našim.

AJ, Zbirka Save N. Kosanovića, Kut 2.
Objavljeno: *B. Krizman,* nav. prilog, str. 270–274.

11

London, 28. IV 1941.

I. SUBBOTIĆ – MINISTARSTVU VANJSKIH POSLOVA

Šifrovani telegram
Otpravljen iz Londona 28 aprila 1941 god.
Primljen u Jerusalem 29 aprila 1941 god.

Batler mi dao diskretno razumeti da bi bilo ovde vrlo dobro vidjeno da neko od uglednijih članova vlade što pre poseti London i stupi u ime Kraljevske vlade u ličan kontakt sa engleskom vladom.

Mislim da to treba što pre učiniti i da bi bilo najbolje da bude to ili pretsednik, potpresednik ili Ministar inostranih poslova. Ostali članovi vlade mogli bi učiniti posetu docnije.

Sa strane svoje mogu dodati:

1) Jamčim za ličnu bezbednost za vreme boravka u Engleskoj (stanovaće izvan Londona na sigurnom mestu);

2) Sem Londona i nekih drugih gradova koje povremeno noću bombarduju, život inače teče ovde skoro sasvim normalno i potpuno bezbedan. Vazdušni saobraćaj Lisabon–London radi normalno.

Pov. Br. 443

Subotić

AJ, 103–24.

12

Jeruzalem (Tantura), 29. IV 1941.

ZAPISNIK SJEDNICE VLADE

Zapisnik
sednice Min.[istarskog] Saveta 29. IV. Prisutni svi ministri.

Dr Šutej podnosi izvještaj o finansijskom stanju. Mi nismo gosti Palestinske vlade nego živimo o našem trošku. Čita akt palestinske vlade u pitanju finansijskih odnosa. Povodom ovoga pisma bili su Dr Ninčić, Dr Šutej kod gl.[avnog] sekretara palestinske vlade i dobili smo akonto 5.000 funti. Čim je ovo dobiveno, odmah je prebačen trošak sa palestinske vlade.

Iznosi transakcije izvršene sa zlatom u Americi.

Navodi sredstva koja bi bila na dispoziciju: 2 mil. dolara federalne banke, iz Ankare 3 mil. dol., u Švajcarskoj oko 30 mil. švicarskih franaka. Moli vladu da se 300 kg zlata, koje stoji u Kairu, prodadu za funte.

Situacija naših sredstava nije tako da bi se moglo rasipati. Međutim težište je u zaključenju zajma. Potrebno je da se to odmah učini, jer posle petnaest dana biće možda kasno. Ankara, Moskva, Cirih su slobodne devize (6 mil. dol.).

Osim 9.200 kg. što je bilo ostalo u zemlji, evakuirano je 30.000 kg. zlata. Do 20. III. u feder.[alnoj] banci bilo je svega 60.000 kg zlata.

Potrebno je fiksirati plate ministara.

G. Simović iznosi saopštenje Kempbelovo uime Idna prema kome je u slučaju napada na nas, automatski prelazimo u opšti plan finansiranja Vel.[ike] Britanije i Saveznika. To je ponovljeno i u Kairu, pred Dr Ninčićem. Zato drži da mi treba da napravimo budžet, koji će biti dostavljen engleskoj vladi. A naša imovina da ostane kao podloga za nac.[ionalni] novac. Potrebno reguliranje plaća, a naročito da se reduciraju plaće diplomatskim činovnicima. Zaključuje se, da ovo izvrši u sporazumu sa m. sp. pos. [ministrom spoljnih poslova] fin.[ancijski] odbor.

G. Trifunović traži da se sistematski priđe ovome poslu, sa planom, i da mi svi – ministarski savjet, budemo u detalje obavešteni o svim finansijama, jer svi nosimo odgovornost.

G. Grol traži da se za sad ne ulazi u detalje a da se pričeka prikupljanje podataka na osnovu kojih će se moći doneti definitivan plan.

Dr Krnjević iznosi kako ga je izvestio Gen.[eralni] konsul u Port Saidu, da je dobio nalog od Forenj Ofisa, da pokrije sve potrebne izdatke vlade i izbeglica, prema tome verovatno je da će sve tako uopšte postupati i dalje.

Grol se protivi da se najprvo regulira položaj ministara.

Šutej čita spisak ministara (17) i njihove pratnje, i činovništva prideljenog ministrima. Traži da se i položaj upotrebljenih činovnika reguliše prema egzistenc minimumu, a ne prema plaći.

Ovlašćuje se min.[istar] finansija da isplati ministrima na račun prinadležnosti 20 funti, a činovnicima 10 funti, koje će biti kasnije obračunane.

G. Dr Ninčić izveštava o misiji u Kajiru. Potreba da odredimo stav prema saveznicima a naročito prema Americi. U času raskomadanja države, smatrali smo za potrebno da Engleska i Sev.[erno] am.[erička] vlada učini izjave, koje bi umirile naš narod. Nismo se mogli nadati da dobijemo nešto više nego Čehoslovačka. U pogledu teritorijalnom – engl.[eska] vlada nije dala izjavu ni za Čehoslov.[ačku] ni za Poljsku. Situacija je naša povoljnija nego onih država. Idn je dao izjavu za restauraciju Jugoslavije. Smatra da nije oteščana situacija tim što su razne države uzele delove naše zemlje.

U najgorem slučaju – kompromisa – Nemačka će lakše povratiti naš integritet, nego drugih država.

Tražili smo da i Ruzvelt učini javnu izjavu.

Verovato je da će učiniti.

Turska nije izvršila obaveze konvencije prema nama. Sad nema tolikog interesa za nas stav Turske.

Najveći protivnik su nam Bugari.

Sa Talijanima ne može biti sporazuma, dok stavljaju poznate zahteve. Za Rumuniju još nije jasan položaj. Naš poslanik dobio direktive da napusti Bukurešt, čim vlada zauzme neprijateljski stav prema nama. Mađarska je svesno priznala nezavisnu Hrvatsku. Međutim, tu će Mađarska sigurno staviti zahtev izlaska na more. Jedino jaka naša država može da se opre ovom zahtevu.

Veruje u slučaju uspostave jake Jugoslavije da se odnos sa Mađarskom može popraviti. Mi možemo biti arbitar situacije između Mađarske i Rumunije. – Vjeruje da će i Talijani i Bugari brzo napustiti naš teritorij kad dođe slom. Sad već moramo misliti na uređivanje odnosa za buduć-

nost. Veruje da Nemačka nema naročitih interesa za potpuno uništenje Jugoslavije. Naš interes da Turska ne propadne, i zato je potrebno da ne pravimo pitanje od toga što nije izvršila obaveza.

Gen. Simović: Misija u Kairu bila je politička i vojnička. Englezi su očekivali našu izjavu da vlada ostaje u borbi uz saveznike. To sam dao. Ta je izjava primljena sa najvećim zadovoljstvom. Izjava za teritorijalni integritet nije se mogla dobiti.

Treće je bilo pitanje formiranja korpusa za vojnu borbu, sa instruktorima iz zemlje i dobrovoljcima iz emigracije.

Četvrto pitanje finansiranja o čem je gore izvestio.

Vojnička misija bila je podeljena u dva dela 1) avijacija, 2) vojska.

Long Mor maršal avijacije tražio je naše avijone i ja sam sâm ponudio, u ime vlade 3 lovca, 4 savoja marketi; oni su to primili i izrazili zahvalnost. Maršal je regulisao i evakuaciju avijatičara – i ustupili su Aman u Transjordaniji. Školski avioni će biti dati za obuku. Imao sastanak sa Generalom Vevelom. Primio sve predloge. Prioritet dat našim izbeglicama. Za određena mesta vodiće računa, ali zasad ne može. Preuzeo obavezu za snabdevanje iz Engleske, a posle da se vrši obračun. Izložio želju da se formira korpus avijacije i motorizacije. Danas ga posetio načelnik štaba, da vrati posetu.

G. Jevtić: Smatra da duge diskusije nisu oportune. Potrebno napraviti bilans. Mi neznamo šta se stvarno dogodilo posle kapitulacije vojske. Ne znamo kako je izvršena podela. Diskusija o spoljnoj politici može biti samo akademski: Prva je stvar restauracija države, a drugo dolazi u drugi red.

Na nešto drugo hteo bi da skrene pažnju: Idn i Amerika stavili su nas u red Čeha i Poljaka. To se mora sad primiti, ali skrećem pažnju na raspoloženja, koja još i danas postoje u Engleskoj, Francuskoj, pa i Americi, o pitanju restauracije. Naš neposredni cilj vanjske politike mora biti već sad rad protiv toga. Naša propaganda, obavještenje političara i publicista o nama, u radu za vraćanje našeg teritorija i nezavisnosti.

Potreba održavanja veze s Turskom. Jugoslavija mora imati svoju balkansku politiku. Tu će se moći podudarati sa shvatanjima Rusije i Anglosaksona. Naša balkanska politika je upropaštena.

Potrebno tražiti od Ruzvelta da skrene pažnju državama, koje učestvuju u deobi naše države, na opasnost toga akta. To da se daje u radio emisijama Londona itd.

G. Simović dodaje da je Turskoj učinjen izvjestan prigovor, i Turska je spremila jedan odgovor koji bi pomutio odnose. Međutim to je povučeno i tako su odnosi nepomućeni.

Dr Jovanović: referiše o radu odbora za propagandu 1) Prikupljanje podataka o položaju u zemlji; 2) Personal kakav stoji na raspolaganje za taj rad. Došli smo do toga da se odredi odbor od tri člana, koji će biti u Jerusalimu za organizaciju radio propagande u Jerusalimu.

Dr Krnjević primećuje da je potrebno da uđe i predstavnik HSS.

Usvaja se da u odbor uđe i Dr Rudolf Bićanić.

AJ, Zbirka Save N. Kosanovića, Kut 2.
Objavljeno: B. *Krizman,* nav. prilog, str. 275–277.

Bilješka: Istog dana održao je sjednicu i Odbor vlade za propagandu i tom prilikom je pomoćnik ministra vanjskih poslova M. Smiljanić referirao da se obratio cirkularom poslanstvima u Ankari, Moskvi, Washingtonu i Bernu (Vatikanu) da prikupljaju podatke o stanju u zemlji, a da se za istu svrhu upotrebi i *Crveni križ*. Na prijedlog M. Grola u direktorij za organizaciju radio-propagande ušli su V. Vilder, B. Vlajić i A. Kuhar. Zato je i Krnjević na sjednici vlade predložio da u taj direktorij uđe i predstavnik HSS-a. (Isti izvor)

13

Jeruzalem (Tantura), 30. IV 1941.

ZAPISNIK SJEDNICE VLADE

Zapisnik

sednice Min.[istarskog] Saveta 30. IV. 1941. Prisutni svi ministri osim Dr Šuteja i Ilića

Predsednik Simović izveštava da je jedna podmornica, dva torpedna čamca i osam hidroaviona stiglo u Aleksandriju. Priznanje i odlikovanje da im se dade ovim marincima koji su izveli ovaj podvig.

Grol predlaže da se donese hitna odluka o promeni novca izbeglicama, kako se ne bi osetili napušteni.

Simović: Naređeno je Sinkoviću i Adžemoviću da se brinu za izbeglice. Odobreno je 1000 funti na zahtjev poslanika Adžemovića.

Grol predlaže da se pošalje izaslanik u Aleksandriju, koji će utvrditi položaj izbeglica. Potrebno je razvrstati izbeglice prema mogućnosti upotrebe.

G. Simović predlaže na diskusiju deklaraciju vlade.

Jevtić čita projekt deklaracije.

Dr Krek stavlja prigovore navođenju detalja unutrašnje politike, sloboda štampe, borba protiv korupcije itd. Ovo umanjuje važnost cijele deklaracije.

Grol se protivi, jer je potrebno naći obrazloženje za unutrašnji prevrat.

Dr Marković se pridružuje jer je i Čerčil upotrebio za obrazloženje, međutim detaljiranje je možda pretjerano.

Dr Krek traži da se unese rečenica: »za izvršenje sporazuma od 26. ovog donesene su nove uredbe«. Zaključuje se da g. Jevtić ponovno stilizuje i u sporazumu s Jovanovićem, Dr Krnjevićem, Dr Krekom.

Simović iznosi izvještaj Vas.[ilija] Trbića. Bregalnička divizija bez metka rasula se i nije dala nikakva otpora. Komandant divizije naseo je nemačkim parlamentarima, i najpre da pošalje šefa štaba, a posle ode sâm da ga Nemci zarobe. I pored toga što je major Vukotić tražio da se dignu mostovi, komanda pustila je Nemce.

Na Babuni mine nisu eksplodirale.

Kapetan bojnog broda Ivana Kerna (!) izveštava da dok nije došlo do kapitulacije nije mogao dobiti veze s nikim, a tek posle kapitulacije imao je veze sa svakim.

Jadranska divizija raspala se od sebe.

Jevtić čita pozdrav poljskih izbjeglica koji su uputili preko svog lista.

Dr Šutej posle povratka iz Jerusalima, izveštava o razgovoru s Adžemovićem u pitanju izbeglica. Stiglo je 400 uglavnom iz Južne Srbije. Ima

nešto intelektualaca. U očajnom stanju su. Traže hitno 1000 funti. Međutim nota Palestinske vlade jasno je odredila stav britanske vlade, prema kome ambasador Nj.[egovog] V.[eličanstva] ovlašten je da predujmljuje samo jugosl.[avenskom] poslaniku, kako bi mogao da vrši umerene isplate, za izdržavanje izbeglica itd. To je saopštio ponovno Adžemoviću. Tražio spisak i dao upute da se niko ne kreće u Jerusalim. Odobreno je da se pošalje 1000 funti.

Iznosi prilike opskrbe vlade u Tanturi. Režija preskupa, a opskrba slaba i neugledna. Moli ovlaštenje da stupi u pregovore za preseljenje u Jerusalim.

Gen. Ilić izveštava da podnosi admiralu britanske mornarice podnesak, kojim traži da jedinice mornarice ostanu pod jugosl.[avenskom] zastavom, da se repariraju, da se osoblje plaća zasad kao englesko itd.

Zaključuje se da se kapetanu bojnog broda za osoblje dade na račun 500 funti.

Ban Šubašić predlaže da se oprezno postupi pri rešavanju položaja jedinica mornarice prema Englezima, pa da se prestilizuje pismo.

Usvaja se.

Dr Šutej izveštava da je naredio Adžemoviću da proda 300 kg zlata.

Dr Ninčić izveštava da je sekcija za spoljnu politiku usvojila njegov predlog da se privremeno, dok bude potreba, mogu primati u diplomatsku službu kvalifikovani pojedinci bez obzira na postojeće propise.

AJ, Zbirka Save N. Kosanovića, Kut 2.
Objavljeno: B. *Krizman*, nav. prilog, str. 277–278.

14

Jeruzalem (Tantura), 1. V 1941.
ZAPISNIK SJEDNICE VLADE

Zapisnik

sednice 1. V. 1941. Prisutni svi ministri

G. *Jevtić* čita novi projekt deklaracije, koji se u načelu prima.

Dr Krnjević traži da mjesto izraza »naš narod« uđe »Srbi, Hrvati i Slovenci«. Usvojeno.

Dr Krek traži da uđe riječ za borbu »svih Srba, Hrvata i Slovenaca«. Usvaja se.

Usvaja se tekst, koji će još konačno pregledati Jevtić, Krnjević sa predsednikom vlade i predati javnosti kao *deklaraciju* vlade. Saopštiti i saveznički vladama.

Jevtić: Čehosl.[ovački] konzul Kadlec umolio je da vlada prizna čehoslovačku vladu.

Simović: Dr Ninčić je razgovarao sa gen. konzulom Kadlecom i izvestio ga da se pitanje prima u načelu, samo da se ne može rešiti dok ne dode vlada celokupna.

AJ, Zbirka Save N. Kosanovića, Kut 2.
Objavljeno: B. *Krizman*, nav. prilog, str. 278.
Bilješka: Toga istog dana (1. V) održali su sjednice Odbor za propagandu i vladin Odbor za unutrašnje poslove. (Isti izvor)

15

Jeruzalem, 4. V. 1941.

IZJAVA VLADE

Dovedeni na upravu zemlje poverenjem Nj. Vel. Kralja i podržani jednodušnim raspoloženjem naroda, mi smo imali pred očima dvojaki zadatak: održati red u zemlji i sačuvati mir spolja.

Radi održanja reda u zemlji starali smo se, da izmenimo dotadašnji način uprave i ublažimo nezadovoljstvo u narodu. Sve prve mere u tom cilju bile su preduzete od strane Kraljevske Vlade. U sporazumu od 26 avgusta nije menjano ništa, već su za njegovo izvršenje donešene i potrebne nove uredbe. Ulazak g. dr. Mačeka i njegovih saradnika u vladu značio je najbolju garantiju, da je sporazum jedan od temelja državne politike.

Kad je 6. aprila ove g. izvršen ničim neizazvan, krajnje bezobziran napad na nas od strane Nemačke, bombardovanjem Beograda i ubijanjem u masi stanovništva prestonice sve stranke bez razlike, u odlučnoj saglasnosti sa Kraljevskom Vladom koju su podržavale, bile su ujedinjene u shvatanju, da se nametnuti rat vodi u odbranu narodne nezavisnosti. U svim društvenim redovima osećala se gotovost na sve žrtve u borbi za nacionalnu slobodu. Neprijateljska propaganda nije nigde uspela, da pokvari to opšte dobro raspoloženje.

Ta propaganda nastojavala je u prvom redu da poseje razdor između Hrvata i Srba i otuđi nas jedne od drugih. Naročito sada ona hoće da iskoristi u tu svrhu okupaciju hrvatskih krajeva. Pod zaštitom tuđinske okupatorske vojske proglasili su agenti tih tuđinaca neku tobožnu nezavisnu Hrvatsku. Celi hrvatski narod, međutim, zna, da to nije nikakva nezavisna Hrvatska, nego tuđinska kolonija najgore vrste. Radi toga i oni koji je zastupaju i njihovo legalno pretstavništvo u vladi odbijaju ovaj providan tudjinski manevar.

U spoljašnjoj politici mi smo nastojali da očuvamo mir. Težili smo otkloniti, uz krajne napore, sve strahote i pustoši rata od našeg naroda, koji je sve žrtve dao za svoje oslobođenje i ništa tuđe nije hteo; držali smo, da ćemo mir najbolje sačuvati, ako se budemo držali politike strogog ispunjenja primljenih međunarodnih obaveza i korektne neutralnosti. Trojni pakt, po događajima, koji su mu sledili u Rumuniji i Bugarskoj, uneo je duboku uznemirenost u dušu našeg naroda. Držanje Nemačke, naročito posle izvršene promene u državnoj upravi Kraljevine Jugoslavije od 27 marta ove god., bilo je tako preteće, kao da nam osporava pravo, da naša unutrašnja pitanja rešavamo po svojoj volji i kao da i samo postojanje naše državne nezavisnosti smatra protivno njenim ciljevima na Balkanu. I pored svega toga, uviđajući jasno potrebu najboljih odnosa i ekonomskih veza sa Nemačkom Kraljevska Vlada je naročito nastojala, da uveri Nemačku u svoju miroljubljivu korektnost i lojalnost. Jednovremeno sa tim Kraljevska Vlada se trudila, da i naš opšti međunarodni položaj učvrsti. U tom cilju je zaključila ugovor o prijateljstvu sa Savezom Sovjetskih Socijalističkih Republika. Takav ugovor odgovarao je željama narodnim, a nije bio ni u koliko u protivnosti sa postojećim našim međunarodnim obavezama.

Nadahnuta najboljom voljom za održanje mira i prijateljskih odnosa sa susedima, Kraljevska Vlada je bila još u toku razgovora sa silama oso-

vine, kada je bez ikakvog povoda, neizazvano izvršen strahovito bezobzirni nemački napad od 6 aprila, kome nije predhodila nikakva zvanična pretstavka Nemačke, ni ultimatum ni objava rata. Ovome mučkom napadu sledovali su neposredno i napadi njenih saveznika: Italije, Bugarske i Mađarske, sa kojima je Kraljevina Jugoslavija imala u važnosti ugovore o prijateljstvu i nenapadanju.

Sa ovakvom mučkom bezobzirnošću izvršeni napad od strane Nemačke i njenih saveznika na Jugoslaviju, na njenu nezavisnost i na njeno postojanje, teško je potresao sav narod i utvrdio ga u uverenju, da je sva lažna politika prijateljstva sila osovine, kao i trojni pakt, bila po već predhodno izrađenom planu samo priprema zaokružavanja, okupacije i rasparčavanja naše zemlje i uništenja nacionalne slobode Srba, Hrvata i Slovenaca.

Verolomna Nemačka sa njenim saveznicima nametnula nam je rat, a mi smo po samom toku događaja, u sukobu dveju nepomirljivih težnja, onih težnja osvajačkih sila osovine i težnja svih Srba, Hrvata i Slovenaca, da ostanu slobodni i ujedinjeni, pošli putem časti i slobode uz stare prijatelje i saveznike, kuda su nas upućivali i naša narodna osećanja i nacionalni interesi. Sa S.S.S.R. imali smo već ugovor o prijateljstvu. Pomoć, koju su nam Velika Britanija i Sjedinjene Države S.A. same ponudile, prihvatili smo tim radije, što su nas za te sile vezivale savezničke uspomene iz svetskoga rata i što je na konferenciji mira 1919 g. njihovo zauzimanje i prijateljstvo bilo od presudnog značaja za stvaranje kraljevine Jugoslavije.

Sa mučkim bombardovanjem Beograda i ubijanjem u masi njegovog stanovništa 6 aprila u rano jutro ove god. počele su vojne operacije nemačkim napadom iz Bugarske na našu istočnu granicu. I ako je moral naših trupa, koje smo tada mogli imati na granici, bio izvanredan, došla je odmah do izražaja u prepadu velika nadmoćnost neprijatelja u avijaciji i bornim kolima. Napadi su bili strahovito krvavi i tako žestoki, da se prodori i brojem i snagom nadmoćnih mehanizovanih i oklopnih jedinica neprijateljske vojske nisu mogli sprečiti tankim redovima naše raspoređene odbrane na granici. Pod silinom tih prodornih napada nadmoćnog neprijatelja i pogrešaka u predviđanju prethodne naše vojne uprave naša Vrhovna Komanda nije mogla izvršiti ni punu mobilizaciju naše vojske ni njenu koncentraciju radi organizovanja uspešne odbrane. Za nekoliko dana i pored ogromnog požrtvovanja i junaštva naše vojske, naše komunikacije bile su pokidane i pozadina naše vojne sile ugrožena. Naš ratni napor bio je slomljen pre no što je mogao biti organizovan, a visoki moral naših trupa samo je povećavao naše žrtve. Plan naše vrhovne komande nije mogao biti izvršen; prevelika nadmoćnost neprijatelja i u broju i naročito najsavršenijim tehničkim oružjima omela ga je da bude uspešan u zadržavanju neprijateljskog nadiranja do dolaska savezničke pomoći.

Usled takvog stanja stvari Nj. Vel. Kralj i Vlada sa jednim delom vojske, ratne mornarice i vazduhoplovstva bili su prinuđeni napustiti nacionalnu teritoriju, da bi sačuvali suverenitet naše države i nastavili, pomognuti našim saveznicima, pod povoljnijim okolnostima borbu do potpunog uspeha.

Mi smo vojnički podlegli u ovoj neravnoj borbi, koju nam je neprijatelj nametnuo, ali je žrtva našeg naroda sveta i uzorita kao što je njegova duša čista i spasena. Čast i naša nacionalna budućnost su spašeni. Naša vera u uspeh naše mučne i velike borbe je nepokolebiva. Nismo uspeli uštediti našoj zemlji užase neželjenog rata i patnje mučne okupacije. Ali

u ovoj velikoj svetskoj borbi, koja se sve više širi i u koju ulaze i najmiroljubive države, mi smo sa ponosom ponovo na strani starih saveznika i prijatelja naše države, naše slobode i naše nezavisnosti. Velika Britanija i Sjedinjene Države S.A.[precrtano: »i Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika«] priznaju i malim narodima i državama pravo na solobodan život i ne smatraju ih kao životni prostor velikih sila. Ratni cilj naših saveznika je stvoriti takav međunarodni poredak u kome bi pravo i moral bili jači od nasilja i u kome će vladati uzvišena načela slobode i nezavisnosti naroda i poštovanje ljudske ličnosti. To su ideali, za koje Srbi, Hrvati i Slovenci nikad nisu žalili žrtve i nikad nisu prestajali da se bore. To je bio sveti cilj njihove vekovne borbe za nacionalno oslobođenje i ujedinjenje kao i za slobodu svih balkanskih naroda

Uzimajući učešće u ovoj velikoj borbi, koja se danas vodi na velikoj svetskoj pozornici, mi odlučno nastavljamo borbu do vaspostavljanja teritorijalnog integriteta, nezavisnosti naše države i pune slobode svih Srba, Hrvata i Slovenaca.

S Božjom pomoću svi Srbi, Hrvati i Slovenci sledovaće odano i neumorno u toj borbi svome Kralju u Njegovim velikim nastojanjima do pobede. –

Jeruzalem, 4 maja 1941.

Slijede potpisi svih ministara.

AJ, 103–24. Ninčić je izjavu vlade (na francuskom) 13. V poslao otvorenim telegramom poslanstvu u Londonu, s tim da se tekst dostavi i poslanstvu u Washingtonu. (Isti izvor)

16

Jeruzalem (Tantura), 5. V 1941.
ZAPISNIK SJEDNICE VLADE

Zapisnik

sednice Min.[istarskog] Saveta od 5. maja 1941. 17 h 30

G. Simović moli Dr Šuteja da izvesti o fin.[ancijskom] stanju.

Dr Šutej izveštava najpre o opštem stanju finansija. Pre sveg iznosi pitanje 2,000.000 dolara, koje je Rezervna federalna Banka prenela sa Nar. Banke na državu.

U pitanju daljnjih odnosa najviše interesira Ankara (3 mil. dolara) i Bern odakle nema izvještaja. Šumenković će dobiti ovlaštenje da govori u ime vlade sa Centr.[alnom] Bankom u Ankari, kako bi se što pre reguliralo ovo pitanje. Iznos kojim raspolažemo 2 mil. dolara u USA. To je prethodno. Ostala pitanja ne mogu se rešiti dok ne utvrdimo način budžetiranja. Potrebno je da utvrdimo hoće li na našem budžetu biti vojska i izbeglice. I Čehoslovaci nisu odmah rešili. U podlogu nisu dirali ni Česi. Sav iznos, koji bi izvan ovoga mogao doći u obzir, oko 6 1/2 mil. dolara. I oko 20 mil. švic. franaka.

Budžet se još ne može sastaviti. Podatke su poslali samo Ankara, Kairo i Stokholm.

Finans.[ijski] odbor raspravljao o pitanju izdržavanja službenika uz vladu i predlaže:

Utvrđeno: ministrima	80 funta
poslanicima, i min.[istrima] na strani	60 funta
načelnicima, šefovima kabineta	50 funta
ostalima	40 funta
zvaničnicima	30 funta
dodatak na porodicu u emigraciji	20 funta
službenicima izvan službe	
penzionerima itd.	
Ministrima	60 funta
pomoćnicima	45 funta
načelnicima, šefovima kabineta	35 funta
ostalima	30 funta
zvaničnicima	25 funta
dodatak na porodicu	20 funta

Dodatak za rad u odborima, u kojima su uposleni politički ljudi itd. po 50 funti bez prava na kumuliranje.

U pitanju dinara zaključeno je da se prikupe kod drž.[avne] kase svi dinari izneseni napolje. Izmenu da zaključuje samo finans.[ijski] odbor. Onima službenicima koji su emigrirali izmeniti do 5.000 dinara po kursu 250 din funta. Drugima do 15.000 dinara. To za prve potrebe. (Ne odobrava se).

Ovo sve samo za one, koji su emigrirali posle izbijanja rata.

Za likvidaciju dosadašnjih izdataka, da se uzme za bazu 1. maj. Sve ono što je bilo do 1. maja uzima se kao pomoć, osim avansa od 20 odnosno 10 funti, koji je isplaćen.

Substituti Glavne kontrole da budu gg. Miša Trifunović i Dr Miho Krek.

Pitanje dodatka na porodice biće naknadno rešeno, jer sa dodeljivanjem pomoći ne misli se favorizirati one, koji su izveli svoje porodice.

Grol traži da se smanji suma dinara koja se isplaćuje kod onih koji imaju prihod.

Simović: Želi da se sa izmenom ne omogući korupcija t. j. podele novca na više lica, kako bi svako dobilo 5000 din na izmenu.

Jevtić. Zlato je podloga nac.[ionalnog] novca prema tome treba staviti u izgled da će se naknadno rešiti. Treba utvrditi broj izbeglica i sumu dinara. Treba formulisati obavezu države prema onima, koji deponuju. Mora se voditi računa i o vrednosti dinara u zemlji, i zato podlogu treba čuvati.

G. Simović: Traži da se ograniči izmena od 5.000 dinara, kako se ne bi favorizirali bogati. Drugi mogu da sa obrazloženom molbom mole ponovnu izmenu o kojoj će odlučiti finans.[ijska] sekcija.

Trifunović: Pitanje je slobodnih profesija. Treba da se njima omogući život.

Dr Šutej: Važno je da se utvrdi što brže sume iznesenog novca i zato je osnovno da bude deponiran.

Zaključuje se da se svima bez razlike koji su izbegli iza 6. aprila iz zemlje isplati na osnovu deponiranih dinara.

5.000 dinara uz kurs 250 jedna funta. Izvan ovoga na obrazloženu molbu, koju rešava finansijski odbor.

Oni, koji ne deponiraju dinara, nemaju prava na izmenu.

Što se tiče čekova imaoci imadu da se obrate na fin.[ancijski] odbor, koji će o njima rešavati prema okolnostima.

Dr Šutej iznosi pitanje Tantura. Investicije uložene za preko 2.000 funti. Sad policija – 16 ljudi traži da pređe na zajedničku koštu. Pansion stoji 72 pjastra na dan. Naknadno će se obračunati voda, osvetljenje itd. O investicijama će se naknadno rešiti.

Zaključuje se da troškovi do 1. V. budu likvidirani iz drž.[avne] kase, a od 1. V. obustavlja se od prinadležnosti koje teku od 1. V. s tim da deca plaćaju polovinu, a Aleš Krek ništa.

Dr Šutej iznosi pitanje »Mineralnog računa« kod Engleske banke. Čita pismo Kar. Fišera u pitanju nabavljačke zadruge industrijalaca Jugoslavije, koji traži putnicu i osiguranje troškova u koliko svrši poslove prodaje pamuka kako ovaj ne bi bio zaplenjen od Nemačke.

2. Zaključuje se da se dade ovlaštenje i putnica K. Fišeru, s tim da mu se plate efektivni troškovi ako izvrši preduzeti posao.

3. Pitanje broda »Bosiljke« koji vozi avionske delove, gumu itd.

Zaključuje se da g. Min.[istar] spoljnih poslova u sporazumu sa Min. [istrom] finansija izvrši prodaju ovoga tereta, i knjiži dobivenu sumu na kr. vladu.

Dr Ninčić izveštava da se na Kritu nalazi oko 20 izbeglica, među njima su Dr Anđelinović, Maksimović, Bobić, Krsta Miletić i Dobra Lazarević.

Kosanović: stavlja prigovore organizaciji obaveštajne službe, slušanju radija, jer je nezgodno da vlada bude obaveštena samo slučajno.

G. Simović čita podnesak sionističkih organizacija kojima mole da članovi vlade posete sionističke ustanove, Šumu kralja Petra itd.

Zaključuje se da se Dr Ninčić interesuje kod engleskih vlasti o zauzimanju stava u ovom pitanju. –

AJ, Zbirka Save N. Kosanovića, Kut 2.
Objavljeno: B. *Krizman,* nav. prilog, str. 278–280.

17

Jeruzalem (Tantura), 6. V 1941.
ZAPISNIK SJEDNICE VLADE

Zapisnik
6. V. 1941. 17 h

Min.[istar] vojni izveštava da je obustavljena depešom nabavka svećica za motore i sanitetskog materijala.

Slob.[odan] Jovanović: Izveštava o razgovoru sa odborom za propagandu, koji smatra da je potrebno da g. Dr Ninčić razgovara sa visokim komesarom za ustupanje jedne emisije u Jerusalimu. Traži dalje da im se otvori kredit od 300 funti koji će se pravdati sa dokumentima.

Zaključuje se da se 300 funti isplati g. Vilderu ili Vlajiću za potrebe odbora za propagandu, uz propisano pravdanje potrošenih suma.

Dr Ninčić izveštava da je podnio ukaz o penzionisanju poslanika Vukčevića na Kritu. Otišao je sâm sa Krita, ostavljajući druge na Kritu. Njegov izvještaj ne slaže se sa stvarnosti.

Dr Šutej izveštava da su na Peloponezu uhvaćeni begunci, oko 1.400 ljudi. Spaslo se samo dvadeset.

G. *Simović* izveštava o razgovorima sa novim egleskim posl.[anikom] Horom:

Tri su pitanja:

1. Poseta Londonu sa Nj. V. Kraljem i jednog užeg dela vlade.
2. Nebi se išlo pre nego se bude kretala i sva vlada. Zajedno s njom i svi vojnički delovi.
3. Pitanje izbeglica, koji bi bili upućeni u Indiju itd.

Za London da se putuje bez porodica.

Kolaboracija sa Crvenim krstom u pogledu olakšanja života našim ljudima u okupiranom teritoriju. – G. Min.[istar] vojni da odredi odmah komesare za ukrcavanje.

Simović: Moli min.[istra] spoljnih poslova, min.[istra] finansija i min. [istra] vojnog da razmisle o eventualnom pojačanju poslanstva u Ankari, Kairu itd. za rad oko izbeglica.

Trifunović: Namerava se da se transportuju vojna lica u Kanadu. Poljaci i Česi imadu više sveta od nas u emigraciji. Misli da će u tome radu biti velikih teškoća. Najvažniji deo biće avijacija. Nije verovatno da će se tu, u konkurenciji sa Englezima i Amerikancima, uspeti. Predviđa da udaljivanje od blizine zemlje škoditi. Rad u Americi je i vojnički i politički. Potrebno je da se analizira sav problem.

Simović: Misli da je korisno da se što kasnije uđe u borbu, kako bi se postigao efekat pri kraju. Drugo bi bilo da se održao front.

Ilić: Nema mira za rad, nema materijala. Ovdje nesigurnost. Brodovi nisu u pitanju.

Trifunović: Mi smo zemlju izgubili za 5 – 6 dana. Vojnički smo se slabo držali, a ovo što je izašlo uklanja se. To nije dobro.

Dr Budisavljević: Pitanje nove vojske iz Kanade i USA mnogo je komplikovanije nego nekad. U svjetskom ratu je bila situacija drukčija. Nacionalno svjestan elemenat bio je. Onda je bilo epopeja srpske vojske. Od onda je prošlo skoro 30 godina. Mi sad možemo računati samo na one, koji su se rodili u Americi. Od nas samo trojica – Dr Krnjević, Kosanović i ja, bili smo u Americi. Ako se ostatak uopšte preseli u Kanadu, ovaj deo ne će imati koga da sprema. Svo nastojanje išlo nam je za tim da sačuvamo bar jedan dio vojske, kao simbol. Mi ćemo najviše moći dobiti dobrovoljaca odavde. Mi imamo ratnih zarobljenika južnih Slovena. Zatim ima u Turskoj, Rusiji itd. Mi političari treba da vodimo agitaciju. Mi moramo pitanje da vagnemo: da li da krećemo, ili da ostanemo solidarni ovde bliže i ratištu [i] našim krajevima. Vlada isto tako treba da deli sudbinu vojske.

Dr Krnjević: Potpisujem što je rekao Dr Budisavljević. U Kanadi je mlađa emigracija, ali tamo je opća vojna obaveza. USA je gro emigracije. Mladež je amerikanizirana. Problem je težak, ali nešto drugo je što može emigracija da učini, to je da se dade moralna pomoć domovini. Politički dobro a vojnički malo. Kod Hrvata ima još nešto a to je što je ta bila

neraspoložena prema režimima u Jugoslaviji. Tamo se, međutim, ne prima fašizam, jer je javno mnijenje ogromna snaga. Diplomacija naša, međutim, bila je loša, jer nije pretstavljala Jugoslaviju. Posljednje promjene u Engleskoj – izgrađivanje ratnog kabineta. Ja mislim da je potrebno stvoriti uži ratni kabinet – od 9–10 ljudi – koji bi išao u London. Drugi da se rasporede, a vojska da ostane bliže Mediteranu.

Kosanović: Smatra da treba iskoristiti u USA veliki moralni kapital od 27. III. Posle je došao debakl. Ako se sad još pusti da meseci prođu u neaktivnosti, sve ono što je dao 27 [mart] propašće. Drži da se ne smije vlada ukloniti sa Mediterana pre nego se uspostavi veza sa zemljom. Misli da bi apsolutno potrebno bilo da se kakva – takva naša vojna snaga angažuje čim pre u borbi – u vremenu od četiri meseca, koji su najkritičniji za Engleze. Jedan naš uspeh – dve eskadrile – dao bi nam neobično mnogo moralno. To bi omogućilo akciju i u USA. Vlada mora biti u Londonu i Kairu a jedna delegacija za akciju u Americi. Vojska mora ostati u blizini ratišta.

Snoj: Slovenaca ima oko 500.000. Nac.[ionalni] Komitet pozdravio Dr Kulovca zbog učestvovanja u novoj vladi.

Dr Ninčić: Odlazak u London politički je koristan. Nama je neophodno potrebno da formiramo vojsku, makar najmanju.

Za agitaciju u Americi nije atmosfera nemoguća. Situacija je danas ipak lakša, jer će Amerika ući u rat. Misli da se ovdje ne mora formirati vojska. Dobro formirati i opremiti vojsku može se samo u Kanadi. –

AJ, Zbirka Save N. Kosanovića, Kut 2.
Objavljeno: B. *Krizman,* nav. prilog, str. 280–282.

18

Jeruzalem (Tantura), 8. V 1941.
ZAPISNIK SJEDNICE VLADE

Zapisnik

sednice Min.[istarskog] Saveta od 8. V. 9 h. Prisutni svi

G. Simović izveštava o posetu u Ramleu. Ima 209 avijatičara. Smešteni su dobro.

Bili su malo deprimirani zbog toga što su udaljeni.

Izvestio ih je o stanju.

Imao diskusiju. Opšte uverenje da bi trebalo izaći iz ove atmosfere, gde bi mogli biti bačeni u prvi red, gde nema dobrog materijala. Aerodrom nije podesan. Svi se slažu s tim da se što pre formiraju i da se upotrebe, ali bez novog materijala i novog ljudstva smatraju da bi bili žrtvovani. Opšte je uverenje da se ovaj kadar koji imamo, da se upotrebi kao instruktorski kadar. Ako ne bi bilo dobrovoljaca, misle da bi bilo obnove iz podmlatka, vojnika itd. koji su izašli iz zemlje.

Jevtić pita koliko ima pilota.

Simović oko 90 pilota, ima i mehaničara itd. Sad bi se mogla formirati ekipa od 60 avijona. Još ima izvestan broj u Rusiji.

Grol: Diskusija je počela vrlo dobro prekjuče, jer je bila realna. Uopšte naš program mora biti realan. Mora biti u skladu sa idejom. Moramo biti oprezni u odnosu prema Englezima. Postoji problem 1) politički, koji sad nije još u prvom redu; 2) vojni složen. Briga za Bliski istok vrlo velika. Ne treba da se na Engleze čini utisak da bežimo. Formacija vojske neka se obavlja, u sporazumu sa Englezima, negde na Bliskom istoku. Zbog veze sa zemljom treba osim diplomatskih i konzularnih aparata, i politički aparat.

Dr Šubašić: Spominje akciju iz velikog rata i smatra da nema razlike sa današnjim vremenom.

Potrebno je svakako da imamo vojnu jedinicu. Vlada je sa kraljem otišla iz zemlje za ciglih osam dana. Bilo bi najneophodnije da se pogleda za politički rad vlade za veze sa saveznicima, sa onima koji ćemo sarađivati, ili se sukobljavati. Nama je potrebno sad i zbog politike i zbog budućnosti. Bolje bi bilo sad poslati pet avijona nad Italiju, nego za dvije godine 100.000 vojske. Odmah se mora pokušati, ako ima mogućnosti tehničke, da odmah stupe u akciju. Makar dobrovoljno, ne po naredbi.

Kad se govori o mjestu organizacije vojske mi sa Mediterana ne smijemo otići. U Ameriku neka idu političari. Moral je vojske jači kad je bliže fronti. Vojska će se ovdje moralno ohrabrivati, pojačavati.

Trebalo bi ovdje pokupiti sve što se može iz zarobljeničkih logora. Zato bi potrebna bila hrabra akcija izvjesnog broja našeg vojnika.

Englezi će ovo shvatiti, jer će i njima trebati vojnici sa terena, koji se osvaja.

Centar vojni mora biti u blizini Mediterana – Palestina, Kenija, Perzijski zaliv.

Treba na koncu biti bliži Rusiji.

Akcija u Americi 1) politička 2) vojno politička. Šta će značiti za nas i za Ameriku, ako naša emigracija politički stane u jedan front za Jugoslaviju 2. Iza toga može tek doći vojnička akcija skupljanja dobrovoljaca.

Sa Englezima ne treba puno diplomatizirati, ali kad vide da vodimo akciju, odmah ćemo biti shvaćeni. Političko srce vlade treba da bude London. Drugo su delegacije, možda i Rusiju, Tursku, osim Amerike.

Jevtić: Uglavnom izneseno je sve. Jasno je kako je ovo jedina moguća politika vlade, naročito ove vlade. Sva druga pitanja – vojna itd. – instrument su ove politike. Mi smo vojnički mnogo izgubili. Verovati da sad možemo mnogo vojnički učiniti, mi bi se prevarili. Pametna naša akcija može nam to nadoknaditi. Englezi su vrlo iznenađeni našim vojnim neuspjehom. Oni smatraju za potrebno da nam vojnički prestiž sačuvaju sa komparacijom s prošlim ratom. Mi moramo da sačuvamo izgled mogućnosti naše vojne akcije. Englezi će za oslobođenje centr.[alne] Evrope sakupiti sve svoje čete, Poljake, Čehe, nas, na ovome terenu. Nesumnjivo je da će njihov generalštab biti odlučan u ovome.

Ne vjerujem da bi Englezi predusretljivo primili naš odlazak za Kanadu. Sa mnogo pažnje treba govoriti sa engl.[eskom] vladom i vrh.[ovnom] komandom.

U velikom ratu, kao što su iznela gospoda koja su bila u Americi, teško je bilo okupljanje dobrovoljaca – svega oko 4.500 u Bizerti – a sad smo u mnogo gorem položaju. Zato nema smisla da Kanada bude centar. Zbog toga računajući na engleske zarobljenike, na krajeve iz kojih mogu

pritjecati dobrovoljci – potrebno bi bilo tražiti da u ovim krajevima Bliskog istoka ostane centar za našu vojnu akciju.

Službeni centar vlade treba da bude London. Pitanje, koliko ministara treba da bude u Londonu itd. to zavisi od potrebe i sposobnosti pojedinaca. Svuda naša vlada t. j. naši ministri moraju biti, to je zbog akcije i discipline. Naš je položaj neobično težak, mogućnosti rada ograničene. Imamo vrlo teška pitanja da rešavamo od vojničkih, finansiskih i nacionalnih. Što se vojske tiče, ići predusretljivo engleskoj vrhovnoj komandi. Predlog što je stavljen da se jedna naša ekipa smesta stavi u pokret, koji bi značio ogromno moralno. Pridružuje se ovom predlogu, u koliko tehnički može biti izveden.

Org.[anizacija] »Crv.[enog] krsta« preko komiteta u raznim zemljama može neobično puno da učini.

Težište vlade: London. Vojska: od raspoloženja Engleza i od broja i snage njezine. Ovo se pitanje može samo u Londonu da reši.

Simović: Smatra da je potrebno da Kralj i gro vlade treba da budu uz vojsku, a u London da se ide samo povremeno. Ako je moguće najbolje ostati u ovim krajevima. Prva ideja o selenju u Kanadu donesena u prvoj psihozi. Pojedini ministri da idu u misijama Rusiju, Ankaru itd.

Dr Krek: saglasan sa mišljenjem onih, koji smatraju da je težište našeg rada u politici. Smatra da je žarište rata London. I zato smatra da je mjesto sviju nas, koji branimo naše interese – London. Ne samo zbog nas nego zbog ukrštanja interesa. Važno da ovdje u blizini naše zemlje ostane Jugoslavija. Neka ostane ovde deo vlade, koji bi se brinuo sa vezama sa zemljom, soc.[ijalnoj] pomoći itd.

Vojnički da bi organizovao se ovde samo onaj deo koji je ovde. A onaj deo, koji bude dolazio iz USA, za koji se nadam da ćemo uspeti okupiti, da bude spreman u Americi.

Svi političari katagzohen moraju biti u Londonu. Prihvatni deo vlade sa velikim autoritetom sa ovim delom vojske u Africi ili Aziji. A politički i propagandistički u Americi.

Dr Ninčić: Nemoguće je da jedan deo vlade bude ovde, a drugi u Londonu. To bi značilo da ima dve vlade. Drži da je mnogo jednostavniji predlog za odlazak u Ameriku. Smatra jako nepodesno podvajanje vlade.

Slobodan Jovanović. Rezimira izložena mišljenja.

Slaže se s mišljenjem da je politički centar London. Naš zadatak je težak. Postoji puno razloga za političku borbu i sa saveznicima. Budućnost Jugoslavije zavisi od toga kako će London shvatiti rešenje podunavskog problema. U Londonu su i Česi i Poljaci. Sa gledišta naše izbegličke politike, vojne itd. Mi moramo imati tri pol.[itička] centra – London, Vašington, Moskva. Vlada se mora podeliti – Kralj i predsednik vlade mogu da ostanu negde gde se nađe za celishodno, ali min.[istar] spoljnih poslova u Londonu.

Dr Šubašić: Ako je vojska sposobna za akciju, onda kralj i predsednik vlade može da je posećuje. Vlada mora biti onde gde je centar – London.

Simović: [U originalu ostalo prazno!]

Ninčić: Gledište većine vlade da ovdje bude centar. Nemoguće je da se razdvajaju ministri, jer će se i politički podvojiti. U Ameriku treba da odu i predsednik vlade i min.[istar] vojni.

Važan je pol.[itički] rad i u Americi i u Londonu.

Banjanin: Diskusija je prekjuče počela povodom razgovora sa engleskim poslanikom – pitanje selenja vlade i selenja naših minimalnih vojnih snaga. Ne smatra da je dobro bilo prvi razgovor sa poslanikom govoriti ovako, kako je vođen: zahtevom za odlazak u Kanadu. Smatra kao i Ninčić da je nezgodno da jedan deo vlade bude ovde, a drugi u Londonu. Polazi s načelnog i pol.[itičkog] gledišta: da podela vlade nemoguća je. Vlada mora ostati jedinstvena. Drugo je pitanje selenje, drugo je pitanje da pojedini idu u misije, ali samo na određeno vrijeme.

Svaki član vlade snosi svu moralnu odgovornost i zato mora da učestvuje u odlukama.

Ako se ide u misiji, ide se s autoritetom vlade, ali čim misija svrši, gubi taj autoritet. Smatra da se uži ratni kabinet [ne]može formirati, ali samo pod pretpostavkom da konačno odlučuje plenum. U Engleskoj postoji uži kabinet, ali to je u zemlji gdje je parlamenat. Mi smo u izbeglištvu, i mi treba da proširimo nošenje odgovornosti, a ne da suzujemo.

Smatra da se članovi vlade mogu slati u misije. Centar vlade treba da bude London.

Naš akcija u Americi mora biti i politička i vojnička. Ona mora biti oslonjena i na naše ljude izvan vlade.

Protiv delenja vlade. Kad ćemo se preseliti u London, to smatra da ovog časa nije aktuelno. Ne smemo svojim aktom unositi sumnju u snagu britanske vlade.

U pitanju vojničke stvari pridružuje se od reči do reči predlogu Dr Šubašića. Ogroman politički značaj. Traženje odmora za naše avijatičare ne može biti reči. Mi šteditи ljude samo možemo sa traženjem najboljih aparata. Slaže se s banom, da bi bilo štetno prebacivanje vojske u Kanadu. Ostajanjem ovde manifestujemo solidarnost. Ovde sa istoka mi moramo pomoći borbu, jer odavde će doći do oslobođenja.

Iz USA ne može se očekivati u dogledno vreme uspeh. Mi smo napustili najveći rezervoar a nismo spasli čak ni onih nekoliko stotina sa Peloponeza.

Ima još jedan razlog: ovaj ostatak flote ako ova flota ostaje, onda nema smisla da se ovo ostavlja, a drugo da odlazi.

Nastavak sednice 17 h

G. Min.[istar] vojni *Ilić* čita depešu ambasadora iz Ankare: depešu od 13. IV. iz Bukurešta prema kojoj se pojačava nem.[ačka] vojska u Moldaviji (15 divizija). Očekuje početak rata protiv SSSR 15. V. ili 15. VI.

G. Simović: rekapitulira diskusiju, koja je vođena na dve sednice.

G. Dr Marković: Pitanje komplikovano i ne može se očekivati jednoglasnost. U jednom mora biti apsolutna jednodušnost 1) ciljevi politički, mesto akcije itd. 2) vojno. Tu mora biti jednodušnost. Svi smo uvereni da moramo stvoriti vojnu jedinicu. Pitanje kako. Koncepcija da samo Amerika ima da dade ovu snagu – ta je olabavila, i zato moramo imati dva centra: Mediteran i Ameriku. Ceo posao organizacije vojne mora da ide sporazumno sa Englezima. Mišljenja je da ne treba da ovaj materijal vojni što ga imamo ovde da ide u Ameriku. Ovo je gotov materijal, a

u Americi tek treba da se priprema. To treba 5–6 meseci. Drži da dobrovoljci iz Amerike treba da se spremaju zajedno sa ovima ovde – ako ih je malo. Ako bude više, onda tamo. Instruktori mogu tamo biti Englezi. Za ovo imamo vremena. A onom prvom se može smesta pristupiti.

Pitanje materijala nije primarno, jer materijal za obuku je jednak, a borbeni materijal zavisi od vlade.

Potrebna je politička akcija u Americi. Zbog toga vlada mora da se cepa. Vlada uglavnom mora biti u Londonu – i zato da ratni kabinet od 7–8 članova bude u Londonu. Drugi deo vlade ostaje za misije – u prvom redu Amerika. To sve pretpostavljajući apsolutno jedinstvo gledanja. Iz Amerike će biti odjek na zapadu. Taj posao je velik i treba biti dobro organizovan.

Ovde opet treba da ostane jedan deo, za eventualni rad u Rusiji.

Na koncu pridružuje se predlogu Kosanovićevom koji je tako dobro podvukao Dr Šubašić, i smatra da bi neophodno bilo da jedan deo avijacije stupi smesta u akciju.

Dr Šutej: smatra da je diskusija nepotrebna dalja, jer se ne zna još kako Englezi misle.

Dr Čubrilović: U političkom slažemo se svi da treba biti jedan centar, a iz toga razne misije u vladi. Zato se neslaže sa mišljenjem Dr Ninčića o podvajanju vlade.

Položaj naš ne zavisi od nas. To zavisi od razvoja vojnih događaja.

Nema iluzije o stvaranju vojnih snaga. Velike, ili male snage ćemo stvoriti, jer se to može i mora.

Politički moramo istupiti u Londonu, Vašingtonu pa i Moskvi.

Dr Budisavljević: Najhitnija je stvar, koju mi možemo da rešimo, to je pitanje naše propagande ovde, Crv.[enog] Krsta, naše propagande u Americi i Kanadi.

Ovo se mora smesta da se reši.

Misli da je za akciju u Americi potrebno brzo rešenje.

Potrebna je akcija među zarobljenicima iz Italije. Tu se mora stupiti u vezu sa Englezima.

Isto tako akcija »Crv.[enog] Krsta« je hitna.

Odlazak u London ne smatra za tako hitno. Drži da je položaj danas lakši za nas, nego 1914–18, danas smo mi oborili trojni pakt.

G. Ilić: U pitanju zarobljenika išao je sâm da se dogovori sa Englezima i pred pet-šest dana otišla depeša u Kairo, ali nema odgovora.

Ja mogu sutra da formiram eskadrile, ali najpre da se reši pitanje budžetiranja.

Simović: Drži da je hitno pitanje odlaska u London. Tu mora da ide uz kralja, bar predsednik, min.[istar] spoljni, min.[istar] finansija. Tu treba da se reši politička, vojna i finansijska pitanja. Drugo je pitanje sedišta vlade i misija.

Resimirajući: centar vojne aktivnosti treba da bude Bliski istok i Mediteran (prikupljanje snaga iz zemlje, iz Turske, Rusije, logora itd). Da ovde ostane min.[istar] vojni i još neki od ministara.

Da jedan deo te snage bude upućen po novi materijal u Ameriku (u koliko je to moguće!).

Da se od ostatka avijatičara formira škola i formira jedna vojna jedinica zajedno sa hidroavionima, koja bi stupila u akciju. Po mogućnosti

jedan deo bombardera i jedan deo lovaca. Isto vredi i za protuavionsku artileriju.

Što se vlade tiče – treba jedan deo u Londonu, a kad se formira vojska, da pređe ovamo gde se formira vojska. Poziv iz Londona upućen nam je da dođe predsednik vlade i Kralj zbog manifestacije.

Za vreme dok se bude u Londonu, manifestacioni put u Ameriku će se morati preduzeti.

Da se formiraju misije za Sev.[ernu] Ameriku, Južnu Ameriku i eventualno Daleki istok.

Dr Šubašić: Pitanje je hoće li se ili ne će u London a drugo ko će u London. Drugo je pitanje misija.

Mi treba da sami sastavimo predloge Englezima.

Trifunović: Kao što je izvestio danas predsednik, postoji poziv iz Londona za dolazak. Svakako je London centar, ali drži da sad nije tako akutno političko delovanje, jer je prvo vojničko. Oni, koji idu, treba da [tamo] ostanu, ali nezgodno vraćanje. Potrebna je misija u Americi, ali pojačana sa izvjesnim brojem i drugih javnih radnika van vlade. Većina vlade treba da ostane ovde u blizini, ali nesme da ostane minijaturna vlada, jer bi izgubila i autoritet i samosvest.

Ima nas samo sedamnaest, a nema ni kontrole, ni parlamenta. Zato treba sačuvati vladu.

Dr Šutej: Želi da se formira konkretan predlog ali G. Ninčić, koji razgovara sa engl.[eskim] poslanikom, on drukčije misli.

Jevtić: U razgovorima sa engl.[eskim] poslanikom mora se biti određen i sad su stvari prilično prečišćene.

AJ, Zbirka Save N. Kosanovića, Kut 2.
Objavljeno: B. *Krizman,* nav. prilog, str. 282–286.

19

Jeruzalem (Tantura), 9. V 1941.
ZAPISNIK SJEDNICE VLADE

Zapisnik

sednice Min.[istarskog] Saveta od 9. V. 1941. 17 h.

G. *Simović* izveštava da su Englezi već stavili neoficijelnu ponudu da opreme dve eskadrile bombardera i dve lovaca.

Jednoglasno se zaključuje da se deo vojske, koji se nalazi na Bliskom Istoku, ostane ovdje u sporazumu sa Englezima, kako bi je što pre spremila za akciju i dok se vidi šta će biti sa odzivom dobrovoljaca iz kolonija.

G. *Grol* moli da se u razgovoru s Englezima utvrdi gde će biti ova točka.

G. *Simović:* Englezi prethodno predlažu Aman, a jedna eskadrila kod Ramlija.

Ilić: Izveštava da bi se u Amanu formirale za dva do tri meseca eskadrile, koje bi mogle stupiti u akciju na Dalekom i Bliskom istoku.

Simović: Traži od odbora za unutrašnje poslove da se odrede ljudi, koji će primati izbeglice. Neka odbor za un.[utrašnje] poslove odredi gde će biti.

Grol traži da se pitanje izbeglica reši, kako se ne bi događalo onako, kao što se sad događa u Jerusalimu. Još se nije uspelo da se dobije spiskove emigracije pa makar privremene.

Dr Krek: U Jerusalimu se stvara psihoza emigrantska. Smatraju da su neupotrebljeni, da vlada beži od odgovornosti itd.

Dr Šutej: Izveštava da je Adžemović platio putne račune (Krstić, Paštrović itd.) da dođu u Jerusalim. Konstantinović[u], Gavrilović[u], itd. dobili su plaću.

G. *Simović:* U pitanju sedišta vlade postoje dve kombinacije: 1. Veći deo vlade na Bliskom istoku (oko 9–10) – glavni predstavnici u Londonu, misija USA.

2. Gro vlade u Londonu; manji deo vlade (vojni + tri četiri ministra (SHS) na Bliskom istoku; misija USA.

Dr Boža Marković izjašnjava se za drugu kombinaciju.

G. *Grol:* Ne može se doneti odluka dok se ne zna činjenično stanje.

Ilić: Nezna se još broj zarobljenika slovenske narodnosti i još nije stigao odgovor iz Londona.

Snoj: Traži da se diplomatskom notom traži.

Ilić: predlaže da 2–3 ministra odu u London, misija za Ameriku, a drugi da čekaju. Ili da svi članovi, osim min.[istra] vojnog, koji ostaje ovde – idu u London.

Kosanović: London ima da bude politički centar i zato tamo treba da ode vlada, osim min.[istra] vojnog i još eventualno 2–3 ministra, koji bi imali da organizuju vezu sa zemljom i da pomognu vojnu organizaciju, ali i njihov boravak da je ovdje privremen. I oni, koji idu u Ameriku, moraju da prođu kroz London, zbog važnosti USA i rada tamo. Min. [istar] vojni bolje bi bilo, da sa članovima vlade, koji ostanu, ide u Kairo, gde bi bili u neposrednoj vezi sa engl.[eskom] vrh.[ovnom] komandom i vladom.

Simović: Drži da je nemoguće da Kairo bude upotrebljen, jer bi smetalo Englezima. Drži da je nezgodno vraćanje iz Londona, ako se već ode tamo.

Trifunović: Pitanje izbegle vojske već je uglavnom rešeno. Pitanje ostalih izbeglica treba još zbrinuti – izdržavanje i mesto – kad se to prečisti drugo će biti lako rešeno. Ako ostaje više članova vlade 9–10, lakše je. Drugo rešenje da osim min[istra] vojnog, ode sva vlada u London ili Kanadu.

Dr Ninčić: Misli da je akcija i u Londonu i Americi jednake važnosti.

Dr Krnjević misli da u Londonu bude dio vlade, koji može odlučivati, a ne samo simbolički dio vlade.

Banjanin: Današnja diskusija utvrdila me je u mom uverenju. Za sada vlada mora ostati ovde. Po sugestiji Butlera misija sa Kraljem treba da ide u London, posle nje da se vrati ovamo. Posle toga celokupna vlada mora u London. Vlada dok je ovde ima: 1) org.[anizaciju] vojske 2) izbeglice 3) veza sa zemljom. Osim toga stvoriti Narodni Savet da se proširi odgovornost. Kad vlada pređe u London, onda može da šalje misije, naročito u Ameriku.

G. Simović: Drži da bi se ovim izgubilo mnogo vremena. A put u London je hitan, a isto tako u Ameriku.

Jevtić: G. Ninčić kaže da Englezi žele dolazak radi manifestacije. Je li se postavilo pitanje Englezima može li vlada u London? Vlada, ako je to dobiveno, mora biti u Londonu. Ovde vojska, tehnička organizacija, propaganda – ovde.

Nezgodno je da se vlada deli na važniji deo i manje važan. Ma koliko se slagalo. Svi smo politički ljudi i želimo da budemo informirani. Ako je pitanje samo manifestacije u Londonu, to se treba obaviti. U Londonu se mora voditi pol.[itička], finansijska, propagandna akcija – i zbog ove mogućnosti potrebno je da se održi princip jedinstvenosti vlade.

Kad bi imali vojsku, izbeglice ovde – onda bi ovde morao biti značajan deo vlade.

London je težište i tamo se mora koncentrisati. Princip jedinstva vlade mora se održati. Podvajanje je teško.

Sa engleskom vladom treba ozbiljno o ovome razgovarati i u Londonu organizovati težište vlade.

Dr Marković: Postaviti [britanskoj] vladi u Londonu pitanje, može li naša vlada da dođe. Pitanje broja nije važno. Kad se to dobije, moći će se drugo rešavati. Prvi deo vlade neka ide odmah, a ostali deo vlade naknadno.

Dr Ninčić: pitanje neprimanja vlade u Londonu, nemoguće je. Drži da nije pol.[itički] dobro da cela vlada bude u Londonu. Za druge izbegličke vlade bila je druga situacija. Međutim Vašington će biti glavni.

Pitanje delenja vlade: Šta može da sad u ovo vreme rešava. Držim da moraju sva mišljenja biti zastupljena ali ne treba sva vlada. Primarno je da svi imamo precizno mišljenje o pravcu rada. Za sad su takva pitanja na tapetu, koja nisu najodlučnija. Mišljenja je da u Londonu bude mjerodavan deo vlade, a drugi deo u Americi.

AJ, Zbirka Save N. Kosanovića, Kut 2.
Objavljeno: B. *Krizman,* nav. prilog, str. 286–288.
Sutradan (10. V) održali su sjednice Odbor za unutrašnje poslove i Odbor za propagandu. Prvi je – prema Kosanovićevom zapisniku – raspravljao o pitanju izbjeglica stiglih u Kairo. (Isti izvor)

20

Jeruzalem, 9. V 1941.
IZJAVA DRA JURJA KRNJEVIĆA

Izjava Dr. Krnjevića

The Palestine Post u broju od 9. maja 1941 donosi sledeću izjavu:

Hrvatska lojalnost prema Jugoslaviji bila je osnovna nota koji[?] je dao jučer Dr. Juraj Krnjević, potpredsednik jugoslovenske vlade, specijalnom dopisniku »New York Times-a« na Srednjem Istoku.

Dr. Krnjević koji je bio generalni sekretar Hrvatske Seljačke Stranke za vreme Stjepana Radića i koji je bio biran stalno kao Hrvatski predstavnik

u Jugoslovenskoj Ustavotvornoj Skupštini od 1920 godine, bio je prisni saradnik Dr. Mačeka, nasljednika Radića.

Hrvatska Seljačka Stranka bila je od 1929 jedina izborna stranka u celoj Hrvatskoj za poslaničke izbore i kao takva mora se smatrati kao nacionalno predstavništvo pet milijona Hrvata, čije vođe uvek smatran neospornim vođem [tako u originalu!]. Sâm Dr. Krnjević delegiran je od Dr. Mačeka da zauzme njegovo mesto kao član vlade.

Želim da izjavim na prvom mestu, izjavio je Dr. Krnjević, da Hrvati ostaju nepokoljebivo na strani demokratije. Mi nismo nikada verovali u brutalnu silu. Mi smo uvek smatrali, kao što naša istorija pokazuje, da su moralne vrednosti mnogo jače nego brutalna sila. Mi smo organizovani na demokratskoj bazi. Mi verujemo da će rezultat sadašnjeg džinovskog sukoba biti krajna pobeda demokratije. Mi smatramo da će novi, stalni svetski poredak, naročito u Evropi, biti moguć samo na bazi demokratskih načela.

Dr. Krnjević je dodao, da je izvestan broj »intelektualaca« koji nisu mogli da dobiju nikakvu političku podršku kod Hrvatskog naroda na parlamentarnim izborima u toku poslednjih 20. godina, pobegao iz zemlje posle objave autoritativnog režima od strane Kralja Aleksandra u 1929. Oni su otišli u Italiju da bi dobili talijansku pomoć i od tada oni nisu nikada predstavljali ni 1 % hrvatskog naroda; oni su zatražili pomoć Italijana, Madžara i najzad Nemaca.

»Iz ove činjenice može se zaključiti prava snaga sadašnje marionetske vlade u Hrvatskoj. Ona će ostati na vlasti sve dotle, dok je budu podržavali nemački i italijanski bajoneti. Bila bi velika pogreška smatrati ovu vladu da ona predstavlja ma i jedan deo hrvatskog naroda.«

Potpredsednik Dr. Krnjević zatim je se osvrnuo na zločine koje su počinili Nemci i Italijani protiv jedinstva hrvatskog naroda time što su podelili Hrvatsku teritoriju. I pored njihovih obećanja datih »Kvizlinzima« da će zadržati teritoriju u celini, Nemci dali su severne i severoistočne delove Hrvatske (Međimurje, Baranja i Bačka) Madžarima; Dalmaciju su okupirali Italijani; takozvana »Nezavisna Hrvatska« nalazi se bilo pod neposrednom nemačkom okupacijom, ili pod upravom marionetskog režima u Zagrebu; severni i jugoistočni delovi dati su Madžarima.

»Reakcija hrvatskog naroda u zemlji, koji je sada podjarmljen, već se oseća i osetiće se sve više i sve jače sa vremenom«.

Dr. Krnjević je zatim izjavio da je nemačka i italijanska propaganda uzalud pokušavala da pocepa Srbe i Hrvate, kako bi ih lakše savladala. Ova providna manevra pretrpela je potpun neuspeh.

»Hrvati neće nikada raditi protiv srpskih interesa i neće nikada da budu iskorišćeni kao oruđe za ugnjetavanje i eksploataciju srpskog naroda. Činjenica da je hrvatski narod zastupljen u sadašnjoj vladi pruža najbolji dokaz neuspeha ovih nemačkih i italijanskih planova.«

Na posletku Dr. Krnjević uputio je jednu poruku Hrvatima u Americi i Kanadi (kojih ima oko 700.000). Hrvati su, rekao je on, zastupljeni u Jugoslovenskoj Vladi od Dr. Šuteja, ministra financija, Bana Hrvatske Dr. Šubašića i mene. Oni odlučno stoje na strani demokratija u suglasnosti sa zemljama Hrvata na Severo-Američkom Kontinentu.

Dr. Krnjević završio je sledećim rečima:

»Šaljem najsrdačnije čestitke mojim hrvatskim sunarodnicima i pozivam ih da sa nama sarađuju, udružujući sve sile za pobedu velike demokratske stvari, koja je zajednička nama i Anglosaksonskim narodima.«

AJ, Zbirka Save N. Kosanovića, Kut. 2.

21

Moskva, 9. V 1941.
M. GAVRILOVIĆ – MINISTARSTVU VANJSKIH POSLOVA

Šifrovani telegram
Ekspedovan iz Moskve 9 maja 1941 godine
Primljen u Jerusolimu 10 maja 1941 godine

Sinoć u 20 časova i 30 minuta pomoćnik ministra inostranih poslova Višinski saopštio mi je sledeće:

»Po nalogu svoje vlade izveštavam vas da spoljnopolitički ne vidi u sadašnjem vremenu pravni osnov za dalji rad u Sovjetskoj Rusiji Jugoslovenskog Poslanstva.

U poslednje vreme u Jugoslaviji nema našeg diplomatskog pretstavnika i njegov rad u Jugoslaviji se (prekraćuje?). Od časa kad je jugoslovenska vlada napustila teritoriju Jugoslavije i prešla u Palestinu, sovjetska vlada nema više veze sa jugoslovenskom vladom. Mora se priznati da pri takvim uslovima nema pravnog osnova za dalji rad u Sovjetskoj Rusiji jugoslovenskog poslanstva.

Sovjetska vlada smatra, prema tome, da jugoslovenski poslanik u Sovjetskoj Rusiji više ne (važi!) i da se on od danas, kao i njegovi službenici imaju smatrati kao privatna lica.«

Prema tome, u najbližem vremenu napustiću Moskvu sa celokupnim osobljem.

Gavrilović

Str. Pov. 204.

AJ, 103–61.

22

Jeruzalem (Tantura), 12. V 1941.
ZAPISNIK SJEDNICE VLADE

Zapisnik

sednice 12. V. 1941. Min.[istarskog] saveta u 18 h

G. Simović: Situacija se menja. Vojni ataše engleski Mipelbak sugerisao je ideju da se formiraju dve bombaške eskadrile. Međutim sa nepoverenjem primljeno. Želja je avijatičara da se formira jača avijacija, pa zbog toga da je potrebno da se ide u mirnije područje. Američka vlada ponudila

je jednu najmoderniju eskadrilu, koja bi izvršila prelet s našim avijatičarima.

Naše vojne sile: Komanda 99. of.[icira] ukupno 323. Od toga 67 pilota. Zbog toga

Vojska 27 of.[icira] 2 pod.[oficira] 13 redova – Ukupno 45

Mornarica 36 oficira 80 p.[od] of.[icira] i 6 redova ukupno 127.

Dr B. Marković: Izbeglica nema, vojske nema. Glavno je bilo pitanje zarobljeničkih logora. Izgleda da Englezi ne bi dozvolili regrutiranje dobrovoljaca iz logora. Boje se represalija prema zarobljenicima. Prema tome verovatno najbolja je kombinacija Kanada.

Ninčić: Govorio sa engl.[eskim] poslanikom. Kralj će ići avijonom, sa specijalnim tipom. Brodovlje za prenos oficira i vojnika, dobiće se. Nastavio je razgovore sa poslanikom o evakuaciji.

Nema u situaciji ništa uznemirujuće.

Kosanović: Diskusija, koja je vođena pet dana, vidi se da je bila bespredmetna, jer je g. Ninčić nastavio razgovor sa engl.[eskim] poslanikom ne obzirući se nimalo na diskusiju. Mi smo u prvom redu prigovarali utisku, što će ga dobiti Englezi, iz našeg traženja da se što pre uklonimo odavde. G. Ninčić je sasvim ignorirao našu diskusiju.

Dr Budisavljević: Situacija se nije tako promenila, da bi potrebno bilo seliti sve, i to odmah. Mi smo zaključili da [se] jedan minimalni broj naših snaga uđe u borbu, a nije verovatno da će Englezi tražiti sve naše snage, da ih izgubimo. Ovo je pitanje manifestacije, i zato je potrebno da se ona učini.

Dr Marković: Kao što se stvara raspoloženje među nama da se ne ostane ovde, tako je i među avijatičarima. Ovde ne mogu biti ostavljeni. Ako je moguće formiranje eskadrile, to neka se učini. U razgovoru sa Rudolfom drugom Dr Čoka saznao je da Englezi odbijaju izdavanje slovenskih zarobljenika za dobrovoljce. To menja situaciju.

Trifunović: U sadašnjoj situaciji, drži da je ipak najbolje seliti u Kanadu.

Krnjević: Kaže da se nije pokušalo diplomatskim putem tražiti oslobođenje zarobljenika. Privatni ljudi ne mogu to da dobiju.

Grol: Ako ostane kod toga da Englezi ne daju zarobljenika, onda ostaje jedna eskadrila, koja će biti pod našom zastavom u engleskom sklopu. Ta ima karakter manifestacije vojne. Ako je moguća akcija među zarobljenicima, potrebno je da za to ostane jedan broj pol.[itičkih] ljudi za tu akciju.

Dr Krek: Predložio je min.[istru] sp.[oljnih] poslova deset dana da bi svi Jugosloveni, koji bi se javili da žele da uđu u vojsku, dobiju [!] državljanstvo. Do sad znamo u logorima da ima 127.

Dr. Krnjević: U Turskoj ima izvjestan broj naših vojnih obveznika o kojima treba voditi računa.

Dr. Šutej: Izveštava da ima jedan broj oženjenih, starijih ljudi, koji bi trebali biti regrutovani. Međutim bolje je obaviti regrutaciju, ali ne dirati jer će biti – prema poslaniku Šumenkoviću – puno veći teret, nego korist.

Dr Ninčić: Smatra, da je u interesu organizacije naše vojne sile voditi računa o raspoloženju. Treba ih, zato, ukloniti iz ove sredine. Protivan je da se upotrebljava ikakav broj ovih, koji su ovde. Treba da ovo ide u Kanadu, pa da se organizuje.

Grol: Već je rešeno pitanje da jedan deo avijacije – dobrovoljni deo – ostane ovde u borbi. Drugo je pitanje vlade. Ono nesme ostati neodređeno. Jedine razgovore vodio g. Simović i Ninčić.

Dr. Krek: Pošto ima mišljenja naših vojnika – mora sve ići u Kanadu. Potrebno je, međutim, da Kralj sa pratnjom i potrebni ministri odu čim prvo u London. 2) Vojska da ide odmah. 3) Ako može sva vlada u London, ako ne onda sva mišljenja – prestavnici sviju grupa, da odu tamo, a svi drugi sa određenom maršrutom da idu brzo.

Banjanin: Nisam složan načinom diskusije. Može se sondirati teren za odlazak. Nismo rešili još sva pitanja. Dok smo ovde treba da rešimo sva pitanja. Pitanje sortiranja zarobljenika itd. Sve se još ne zna. Pitanje vojnika, koji su ovde – oficiri imadu pravo da upozore na stanje u vojsci, ali moli, da se to ne pretvori u zaključke, koji se postavljaju kao zahtev, ali od toga može da dođe do najtežih posledica. G. preds.[jednik] vlade spreman je za to da se upotrebi jedna eskadrila, a Dr Ninčić je protiv toga.

Tačna je konstatacija Kosanovićeva o vođenju ove diskusije. –

AJ, Zbirka Save N. Kosanovića, Kut 2.
Objavljeno: B. *Krizman,* nav. prilog, str. 288–289.

23

Jeruzalem, 15. V 1941.
IZJAVA KRALJA PETRA II

Izjava Njegovog Veličanstva Kralja
data 15 maja 1941 specijalnom dopisniku Rajterove agencije g. Melceru

Moj narod i Ja imali smo samo jednu želju: da živimo u miru i dostojanstvu, pridržavajući se stroge neutralnosti.

Pri svem tom, Jugoslavija je postala žrtvom iznenadnog napada od strane neprijatelja koji je raspolagao ogromnom nadmoćnošću u avionima i bornim kolima, ali koji nam nije bio ravan po hrabrosti.

U toj borbi koja je bila kratka koliko i neravna, mi smo podlegli, ali smo očuvali svoju nacionalnu čast.

Doba teških iskušenja počinje za Moj mili narod. Još jednom će on imati da se popne na svoju Golgotu. Ali će izdržati.

Već sad hoću da kažem glasno da Me svi čuju: Neka svi naši današnji protivnici dobro paze da se u postupanju sa Mojim narodom ne ogreše s dužna pravila čovečnosti, jer ćemo primeniti zakon odmazde. I svako ogrešenje unutra u zemlji, o nacionalne interese i o čovečnost biće po Mome povratku nemilosrdno kažnjeno.

Sve tešnja solidarnost združiće u patnji Srbe, Hrvate i Slovence i načiniće od njih jednu celinu nerazdruživiju no ikad pre. Neprijatelj neće uspeti da ih razjedini.

Izvesne dužnosti nameću se i svima Srbima, Hrvatima i Slovencima koji nisu pod neprijateljskim jarmom. Siguran sam da se oni neće o njih oglušiti. Moja vlada – sastavljena od legitimnih pretstavnika Srba, Hrvata i

Slovenaca – biće na visini istorijskog zadatka koji treba da izvrši. Ona računa na potporu svih Jugoslovena koji žive u tuđini.

Pobeda, koja će nesumnjivo doći, biće postignuta samo po cenu jednog kolektivnog i istrajnog svakodnevnog napora.

Imam izvesnost da će Moja zemlja dočekati slavnu budućnost. Moj narod, tako veliki u svojoj prošlosti, preživeće hrabro i ove dana iskušenja i poći putem poleta u jednoj novoj Jugoslaviji čiji će integritet i nezavisnost biti obezbeđeni za navek. –

AJ, 103–24. Uz izjavu priložen je njen francuski tekst.

24

Jeruzalem (Tantura), 16. V 1941.
ZAPISNIK SJEDNICE VLADE

Zapisnik

sednice Min.[istarskog] Sav.[jeta] od 16. maja 1941. 19 h 30 u Tanturu

Prisutni svi Ministri.

Preds.[jednik] vlade *Simović* izveštava, da će se sutra 17. u 18 h 30 održati sednica Min.[istarskog] Saveta pod predsedanjem Nj. V. Kralja.

Min.[istarski] Savet zaključuje, u nadopunu zaključaka od 12. V. da u pratnji Nj. V. Kralja u London idu: Preds.[jednik] vlade Simović, ppredsednici Dr Krnjević i Slobodan Jovanović, min.[istar] spolj.[nih] posl.[ova] Dr Ninčić, min.[istar] finans.[ija] Dr Šutej i min.[istar] gradj.[evina] Dr M. Krek.

Ovaj deo vlade ovlašten je da donosi zaključke u hitnim neodložnim slučajevima, dok je ostali deo vlade na putu.

Min.[istarski] Savet zaključuje da osim pomenutih u London naknadno odu gg. Milan Grol, Dr Srđan Budisavljević, Jovo Banjanin i Dr Milan Gavrilović.

Predlog za političke ljude neka se podnese.

Da se produži akcija za skupljanje dobrovoljaca.

Kosanović: Primećuje da je nezgodno da misija za Ameriku idu[!] oko Indije. Potrebno je da se ide čim brže u Ameriku, gdje je potrebno da se iskoristi još i ovaj moralni kapital, koji imamo. – Potrebno da se upotrebe i politički ljudi, koji su emigrirali.

Jevtić: Da ne izgleda da se jedan deo vlade šalje na jedan kontinent, a drugi na drugi. *Princip jedinstva vlade mora biti održan,* tako da [se] svi ministri iz misija mogu dolaze [!] u London.

Dr Marković: Šta je bilo sa deklaracijom vlade, je li dostavljena saveznicima?

G. Simović: Nije, ali će biti.

U misiju u Kanadu idu:

gg. Miša Trifunović, general Ilić, Dr Branko Čubrilović.

U USA idu: ban Dr Šubašić, Bogoljub Jevtić, Snoj, Sava N. Kosanović i Dr Boža Marković.

London, odnosno Engleska sedište je celokupne vlade.

Za vreme trajanja puta, na čelu min.[istarskog] saveta, koji nije u Londonu, stajaće najstariji po rangu min.[istar] Bog.[oljub] Jevtić.

Briga oko organizacije, smeštaja, evakuacije civilnih i vojnih lica poverava se gg. Dr Budisavljeviću i gen.[eralu] Iliću. –

AJ, Zbirka Save N. Kosanovića, Kut. 2.
Objavljeno: *B. Krizman*, nav. prilog, II, *Historijski pregled*. Zagreb 1961, god. VII, broj 1, str. 56–57.

25

Jeruzalem, 17. V 1941.
ZAPISNIK SJEDNICE KRUNSKOG VIJEĆA

Zapisnik

17. V. 18 h 30 pod preds[jedanjem] Nj. V. Kralja, u Jeruzalimu

Gen.[eral] Simović pozdravlja Nj. V. Kralja i iznosi posljednje događaje.

Vlada je posle duge diskusije rešila da u prvi red postavi borbu za slobodom.

1. političko-diplomatski rad
2. sprovođenje ogranizacije vojnih snaga koje su uz saveznike
3. vlada je prinuđena da svoju delatnost podeli na dva kontinenta.

Centar delatnosti je Engleska, gde će se raditi sa vladom Britanije a i prijateljima izvan vlade tamo.

Drugi centar diplomatske aktivnosti je Vašington. USA će igrati . . .

U pogledi vojne aktivnosti, uz male snage, koje smo uspeli da izvučemo, potrebno je da se povede akcija u prvom redu za obnovu avijacije i motorizovane snage.

Vlada je razmatrala sve okolnosti.

1. da se sve vrši ovde na Bliskom istoku, što bi bilo najbolje. Međutim neizvesnost situacije, teren, klima otešćava to. Treća teškoća što nema oslona na jaku industriju. Svi smo mislili na ovo, ali razlozi su nas naveli da se Kanada upotrebi za ovu bazu.

Rasmatrana je situacija da se uzme i treće rešenje. Međutim nije u mogućnosti da se dobije podesan teren ovde na jugu Afrike.

Iznosi zaključke u vezi sa podelom vlade na London, USA i Kanadu.

Sloboda i Srba i Hrv.[ata] i Slov.[enaca] može da bude garantovana samo u slobodnoj Jugoslaviji. Molimo da budete uvereni da smo spremni da svagda na delu i život položimo za ove ciljeve.

Nj. V. Kralj doneo je odluku, da nasledje prestola, dok ne bude imao naslednika, ima da pređe po prvorođstvu na kraljevu braću Tomislava, pa Andreju.

Jedan primerak će se predati Nj. V. Kraljici Majci, a drugi kod predsednika Min.[istarskog] Saveta odnosno Ministru pravde.

G. *Simović* čita svojeručni akt Nj. V. Kralja.
U pitanju izmene ustava o kraljevskom domu.
Nj. V. Kralj je razgovarao s Ruzveltovim sinom.
Nas će . . .
G. *[eneral] Simović* čita tekst promene par. 38. Ustava. Menja se i glasi: na osnovu čl. 116 ustava . . .

AJ, Zbirka Save N. Kosanovića, Kut. 2.
Objavljeno: B. *Krizman,* nav. prilog, str. *57–58.*
Oktroirani Ustav kralja Aleksandra iz 1931. god. predviđao je u svom članu 38 da su članovi Kraljevskog doma i »knez Pavle sa suprugom i potomcima, i to ženskim potomcima do udaje«. Prihvaćena ustavna izmjena isključivala je kneza i njegove iz Kraljevskog doma, što je kralj Petar novim »ukazom« od 1948. god. poništio!

26

Jeruzalem (Tantura), 19. V 1941.
ZAPISNIK SJEDNICE VLADE

Zapisnik

sednice 19. V. 1941. Prisutni svi ministri

Min.[istar] Ilić traži da se donese uredba o dobrovoljcima.
Min.[istar] un.[utrašnjih] dela u sporazumu s min.[istrom] pravde da je izradi.
Pitanje ovlaštenja dela vlade, koji ide u London.
G. *Grol*: Čita nacrt uputstva za rad vlade. Tumačeći svoj nacrt, izražava misao, da je potrebno fiksirati pismeno izvesne stavove i gledanja. Precizirati stavove, tako da oni u Londonu ne izgube iz vida, da su deo vlade.
Dr Šutej: Nacrtu upute nema šta da primeti. Političkim ljudima, koji nisu u vladi, treba skrenuti pažnju, da oni mogu da deluju u pravcu opšteg rada vlade. Drugo, da budu upozoreni, da smo svi izbeglice. Ako počnu rad protivan opštim interesima, razriješiće se članovi obaveze da ne reagiraju.
Simović: Svi imamo da radimo u pravcu obnove Jugoslavije. Sva druga pitanja preuranjena, da se odloži. Ne dozvoliti intrigu. Sva briga ide za Jugoslaviju. Nepriznanje. Vlada će rešavati kompetentno o vojsci.
Simović govori o najvažnijim događajima u Hrvatskoj. Smatra da je potrebno da Min.[istar] spoljnih poslova . . .
Boža Marković: Ovo je svršen čin. Jedan čovjek, ne iz domovine, nego iz Italije. Dovodi ga Italija na vlast. I taj čovek, plaćenik nudi krunu članu savojske kuće, komada naš organizam.
Smatra da je potrebno, da vlada, a ne min.[istar] sp.[oljnih] poslova reagira najenergičnije, a isto tako i legitimni predstavnik Hrvatske Dr Šubašić [da] dade izjavu, a i Dr Krnjević.
Prošlog rata Jugosl.[avenski] odbor jednako je reagirao i na mnogo manje stvari.
Jednoglasno se zaključuje da Odbor za sp.[oljne] poslove ovo pitanje sutra raspravi i donese zaključke.

Dr Krnjević: Ako ja govorim hrvatskom narodu, onda treba da govorim slobodno. Ne želim da mojim izjavama izazivam uzbuđenje u vladi i neću da budem cenzuriran. Što vlada riješi potpisujem i nosim odgovornost za to, ali ću inače šutiti.

Simović: Ja sam tražio vašu suglasnost za proklamaciju Nj. V. Kralja, za vladinu deklaraciju itd. pa je razumljivo da želim, da i vi to učinite. Nije pitanje poverenja, jer ja i mi svi imamo najveće poverenje u Dr Krnjevića, ali je pitanje izražavanja.

Dr Šutej: U vezi sa izlaganjem Dr M.[arkovića] ja bi rekao, da u vladi ima nekoliko članova, koji ne poznaju prilika. Nije toliko važno, jer stojimo na stanovištu da obim [?] od države što se zove Hrvatska država, ne može praviti međunarodne ugovore. Reakcija će nastati i to treba istaknuti.

Dr Marković: Smatra da je potrebno da Dr Šubašić i Dr Krnjević dadu izjave i to svojim jezikom.

Grol: Nebi sedio u ovom društvu kad bi bilo nepoverenja.

Banjanin: Vlada svojim postojanjem u opoziciji je prema onome što rade osvajači. Akt, koji se dogodio, cepanje naše države. Odbor za spoljne poslove da izrazi naš stav prema cepanju Jugoslavije.

Ninčić: Smatra da ne bi trebalo dati protest kod vlada.

Jevtić: Drži da je potrebno da se dade izjava, naročito zato što je Papa primio u privatnu audijenciju Vojvoda od Spoleta.[!]

Zaključuje da Odbor za spoljne poslove raspravi ovo sutra 8 h i . . .

Jovanović: Dr Krnjević je član vlade i predstavnik Hrvata i mora imati veću slobodu u ovom poslednjem svojstvu. Svakako da se u ovome može doći . . .

Simović: Pitanje šta se ostavlja u Jerusalimu. Od vojske ostaje vojna delegacija u Kairu: gen.[eral] Mirković, pukovnik Župančić, genštb. puk.[ovnik] Hropovnik [Stropnik], ppukovnik Uglješa Popović, major Jovančić od obaveštajne službe.

Potrebno da ostane i Biro za obaveštenje.

Dr Marković: Ukoliko se odnosi na činovnike nije teško, ali to nije dovoljno. Na čelu treba da ostane politički čovek sa autoritetom. Odbor za propagandu da reši stvar.

Sl. Jovanović: Odbor za propagandu zajedno sa propagandnom sekcijom rešiće ovo pitanje Biroa.

Simović: Vlada zaključuje da gg. Jevtić, Budisavljević i Ilić rasprave pitanja putovanja, ukrcavanja, prelaza itd.

Dr. Šutej: Nepodesno je da se unapred regulira finans.[ijsko] pitanje. Potrebno da vlada plati podvozne troškove, a odbijanje od prinadležnosti da se naknadno reši. Finansiranje misija, da se reši globalnim sumama. Jedan da bude ovlašten za rukovanje. USA – Snoj, Kanada – Ilić. Pitanje prinadležnosti za juni da reši Finans.[ijski] odbor.

Dr Ninčić: Izveštava da je u Vašington za rad kod »Crv. Krsta« upućen Adžemović, biv.[ši] posl.[anik] iz Kaira, i Dr Mih. Konstantinović.

Prigovori Adžemoviću.

Zaključuje se da se u Vašington Crv. Krstu uputi na rad Dr Boris Furlan, prof. univ. iz Ljubljane, mesto Adžemovića.

AJ, Zbirka Save N. Kosanovića, Kut. 2.
Objavljeno: B. *Krizman,* nav. prilog, str. *58–59.*

27

Jeruzalem (Tantura), 26. V 1941.
ZAPISNIK SJEDNICE VLADE

Zapisnik

sednice Min.[istarskog] Saveta 26. V. 1941.

Preds.[jednik] Simović izveštava da je sazvao na sednicu sve političke ljude, koji su izbegli iz zemlje, kako bi se s njima pretresla neka pitanja pol.[itičke] prirode, da se, zatim, odredi, kako će koji biti najbolje upotrebljen.

Dr Marković: Pozdravlja ovaj sastanak sa primedbom, da se na tom skupu ne raspravlja o pitanjima prošlosti ni daleke budućnosti. Neka se samo utvrdi ono što . . .

Simović: Ovo se ne smatra nikakvim političkim forumom pred kojim se polaže račun, nego samo informativni sastanak sa prijateljima. Ne ulaziti u prošlost ni u daleku budućnost. Da im se skrene pažnja na opšte crte u radu sviju. Velika diskusija treba da se izbegne.

Dr. Šutej: Moli da se ne ulazi u detalje u delokrugu rada.

Dr Krnjević: Smatra da nije potrebno da se vlada kao celina sastaje sa političkim ljudima. Neka taj sastanak bude . . .

Trifunović: Pridružuje se ovome s tim da se sa prijateljima sastanu predsednik, podpredsednik[!] min.[istar] finansija, un.[utrašnjih] dela, min.[istar] vojni, min.[istar] spoljnih poslova.

Banjanin: Smatra da je bolje da svi budu, jer se tim daje manje zvaničan karakter.

Jevtić: Smatra da je potrebno da budu uz predsednika gg. podpredsednici i min.[istri], ali da se dade svemu spontan karakter.

Zaključuje se da se Finan.[sijski] odbor sastane sutra u 8 h, a posle toga Odbor za spoljne poslove.

Dr Šutej: Pita kako stoji sa odlaskom.

Simović: Nema još ništa definitivno. Stavljen zahtev da se zna, da li deo vlade u Londonu može donositi pravovaljane zaključke, kako ne bi vlada bila vezana u svojim odlukama.

Dr Budisavljević: Ako se ide sa ladjom 15. VI. iz Bombaja, pitanje je koliko lica će ući. Pitanje je transporta i do Bombaja. Starok je dobio sve detalje o licima koja idu.

Simović: Pitanje skupljanja dobrovoljaca. Englezi su dali pristanak. Većina u Italiji. Kralj je potpisao uredbu o dobrovoljcima. Oni treba da ostanu ovde negde, sa kojima će ostati najbolji oficiri pod imenom »K r a l j e v a g a r d a«. Da bi i njih upotrebili bolje, to će biti upotrebljeni kao motorizovani odredi.

Grupa avijona slaće se eskadre avijonske, jer su se tu javili skoro svi avijatičari.

Ukupno ima 100 avijatičara. U Kanadu idu samo instruktori.

Ilić: Ovde treba da ostane propagandni odbor, koji će izrađivati propagandni materijal.

Šubašić: Pitanje odlaska dela vlade.

Zaključuje se:

Da sve ono što može otići za Bombaj odnosno Ameriku otputuje. Ako ne mogu svi, koji tamo imaju da odu, da otputuju oni, koji mogu a u prvom redu misija za USA.

AJ, Zbirka Save N. Kosanovića, Kut. 2.
Objavljeno: B. *Krizman,* nav. prilog, str. 60–61.

28

Bern, 26. V 1941.
M. JURIŠIĆ-ŠTURM – MINISTARSTVU VANJSKIH POSLOVA

Šifrovani telegram
Ekspedovan iz Berna 26 maja 1941 god.
Primljen u Jerusolimu 27 maja 1941 god.

U odgovor na vaš telegram Pov. br. 491. Mirošević javlja:

»Vojvoda od Spoleta posetio 17 tek. meseca u privatnoj formi Papu. Papa primio 18 tek. meseca Pavelića.

»Tim povodom posetio sam kardinala i u vezi uloženog protesta prema vašem telegramu Pov. br. 168 izložio ko je Pavelić i rekao da nisam verovao da će Papa primiti Pavelića, čija su nedela poznata kao i da ovaj akt izaziva uzbuđenje i ogorčenje.

»Kardinal odgovorio da su to posete katoličkih vernika verskom pastoru i kao takve nikad se ne odbijaju. To se vidi iz komunikea u rimskom *Osservatore Romano,* gde su stavljani u običnu rubriku poseta. Da se njima ne bi davao politički značaj, Vojvoda je primljen pre proglašenja za Kralja a za Pavelića nije stavljena u komunike nikakva titula. Kardinal je dodao da ih on nije primio kako to običaj za političke ličnosti, što dostavio svima papskim nuncijama.

»Primetio sam Kardinalu da će Pavelić ipak iskorišćavati ovu posetu za svoje političke svrhe.

»Italijanska štampa, očevidno po naređenju, prećutala ove posete.«

Pov. br. 507

Jurišić

AJ, 103–65.

29

Jeruzalem (Tantura), 27. V 1941.
ZAPISNIK SJEDNICE VLADE

Zapisnik

sednice od 27. maja 1941. u 18 h

Dr Ninčić: Saopštava izveštaj londonskog poslanstva, da se vrati avans plaćen za izradu novih mašina za »Dubrovnik«. Saopštava depeše poslanstva 1) Ankara . . .

Dr Šutej: saopštava da su izmenjeni dosadašnji guverner i viceguverner Nar.[odne] banke, a postavljeni

Dobra Lazarević, guverner Nar.[odne] Banke

Dr Rudolf Bićanić, viceguverner.

Ninčić: Saopštava depeše poslanstva iz Vatikana. Vojvoda od Spoleta posetio Papu 17. Pavelić[a] 18. Kardinal saopštio da su ove posete vernika pastoru bez pol.[itičkog] značaja. Kardinal nije primio da ne bi bilo političkog značaja.

Zaključuje se da se uloži blag protest.

Dr Gavrilović iz Moskve nedaje nikakvih političkih saopštenja. Smatra da nije podesno da član Min.[istarskog] Saveta bude poslanik. Depeširati Dr Gavriloviću da odmah kreće iz Moskve, u koliko finansiske stvari u Moskvi ne zadržavaju.

Dr Budisavljević: Saopštava da delegat Min.[istarstva] un.[utrašnjih] dela iz Italije Miličević Radoje [ne Radoje nego Vladeta!] sad u Lisabonu pita . . .

Zaključuje se da do daljeg ostane kod poslanstva u Lisabonu.

Simović: Iznosi predlog podnesen pismeno od strane g. Vildera o osnivanju Drž.[avnog] odbora.

Kosanović čita predlog.

Slobodan Jovanović: Smatra da ovaj predlog nije izvodljiv.

U načelu ne odbacuje, ali ne drži da je podesno, da se sad izvrši.

Vlada je za diskusiju dovoljna a za akciju prevelika. Sad bi to tražilo se [!] da se proširi po slučaju skupljenim ljudima. Nevidi za ovaj mah da bi se moglo izvesti ali bi bio apsolutno protiv toga da se iz ovih ljudi, koji su ovde sastavi ovo veće.

Gde bi zasedalo? U vladi se razilazi a kako bi tek tu!

Grol: Ovo je arbitrarno slučajni skup. Moralno telo treba da bude, ali nikako Državni savet.

O čemu da rešavaju? O političkim pitanjima? Zar sad da unosimo jednu uznemirenost i preglasavanje?

Naša je ovo ideja, da se stvori Savetodavno veće, koje će se stvoriti sa ljudima koji imadu moralnu kvalifikaciju.

Nemogu da primim da se formalna kompetencija dade.

Dr Čubrilović: Iznosi mišljenja, koja se u javnosti podržavaju. Jedni su za to da se suzi vlada, a . . .

Dr Šutej: Petit je bio autorizacija položaja.

Grol: Pol.[itički] ljudi koji su izbegli izjavili su njemu da učestvuju u saradnji sa vladom. Ta je ideja izražena je [!] na razne načine na sastanku, koji je održan 26. V. Prihvaća se ta ideja i u načelu. Prihvaća da se stvori jedno moralno telo.

Definitivni okvir daće se kad se dođe u doticaj sa našim ljudima iz emigracije.

Dr Krek: Pravno nemože da shvati kako bi se ovo telo konstituisalo. Vladinim rešenjem – smešno. Kraljevim – izgledalo bi paralelno sa vladom.

Čime oni mogu da pojačaju naš autoritet demokratski? Izašli smo iz zemlje bez parlamenta. Izgledali bi smešni kod saveznika a kod naših ljudi odiozni.

Duhovna povezanost sa radom vlade.

Dr Krnjević: Slaže se sa gospodom predgovornicima. Nije potrebno da naglasi da Hrvati ovo ne bi mogli primiti. Arbitrarno rešenje.

Jovo Banjanin: Zastupao sam misao stvoriti Nacionalnog saveta i pre predloga. Kriterij po kom se ova stvar mora rešavati, treba da bude širi, a ne zastareli.

Od vlade zavisi statut, kompetencija, sazivanje. To bi morao biti samo savetodavni organ, a ne parlament. Nac.[ionalni] savet nemora odmah biti popunjen nego naknadno da u nj uđu i predstavnici emigracije.

Propagandni odbor nezavisan od vlade bio bi mnogo štetniji, nego da se . . .

Trifunović: Iz zemlje izašla je kruna i vlada, mali deo vojske. Parlamenta nema. Izašao je skup ljudi slučajno. To su privatni ljudi a sad bi želili da budu postavljeni za državne. Ko može to da učini? Mi nemamo pravo da pravimo takvo telo.

Ne odbiti, ali ne uvažiti u celosti.

Dr Marković: Svi smo se složili u jednom cilju: vaspostavljanje izgubljene domovine. Za taj cilj molimo za suradnju sve. U napisu, koji je podnesen, traži se drugo. Traži se više od onoga, što smo svi primili. Traži se Državno veće, koje će diskutovati o svima problemima prošlosti i budućnosti. To nemože biti primljeno.

Ova vlada je istinski predstavnik naroda. Svaki član prestavlja nešto. Prvi put vlada je napravljena tako kako odgovara narodnim raspoloženjima. Običaj je postao da se imenuju parlamenti. Ova vlada ne sme to da učini. Grol sa Slobodanom Jovanovićem da formulira.

Dr Šutej: Bitan je kriterij po kome se ulazi. Prije toga trebalo bi ispitati kako su izašli ljudi o kojima se ovde radi.

Banjanin: Konstatuje da je govorio u svoje ime, bez obzira na partiju.

Simović: Nemožemo da stvorimo zamenu za parlament.

Drugo je pitanje saradnje sa političkim ljudi.[ma]. To je otešćano s tim što smo već pri polasku. Smatra da treba pol.[itičke] ljude privući ali treba naći formulu za saradnju. Pitanje komiteta njih ne zadovoljava. Drži da bi dobro bilo to formulirati sastav Savetodavnog tela kako bi se tom etiketom pojavili pred inostranstvom.

Snoj: Smatra da je prerano da formuliramo ovo, dok [ne] vidimo razvoj stvari u zemlji i u inostranstvu.

Min.[istarski] savet konstatuje:

»Iz izmene misli, koju je izveo predsednik vlade, sa političkim ljudima izvan vlade, okupljenim u Jerusalimu, 27. maja i diskusije provedene na sednici vlade 28. maja konstatovano je:

Potrebno je angažovanje sviju političkih snaga za saradnju s vladom kako u pitanju propagande, tako i za zajedničku izmenu misli i savetovanja o aktuelnim pitanjima.

Kako bi ova saradnja dala jednu osnovnu ideju i što jaču koheziju, organizovaće se savetodavni odbor za narodnu akciju. Njegova će misija biti da u radu za uspostavu Jugoslavije što bolje iskoristi i koordinira sve narodne moralne snage i sve inicijative.

Ovaj Odbor za narodnu akciju biće sastavljen, čim bude moguće, kako iz javnih radnika izbeglih iz zemlje, tako i iz istaknutih predstavnika naše stalne emigracije, čija saradnja predstavlja danas ogromnu važnost«. –

Načelno se usvaja osnivanje Nac.[ionalnog] komiteta, da se konstituiše naknadno.

Simović: Pitanje upotrebe pol.[itičkih] ljudi u misijama.

Banjanin: Protivi se da grupe rešavaju.

Simović: U Kairu da ostanu Rudolf i Ribařom [!]. Franjo Gaži iz Moskve.

Kanada: Krsta Miletić, Pera Živković, gen. Đukanović Milo.

USA: Đonović, Gabrovšek, Furlan.

London: Bobić, Dobra Lazarević, Vilder, Vlajić, Bićanić, Kuhar.

Dr Anđelinović, Čok, Maksimović Boža.

Banjanin: Obustavljen je odlazak Trbića i Nik. Markovića.

Simović: Englezi su skrenuli pažnju da je opasno za pomenute da sad idu u Carigrad. –

AJ, Zbirka Save N. Kosanovića, Kut. 2.
Objavljeno: B. *Krizman*, nav. prilog, str. 61–63.
Prijedlog o osnivanju Državnog odbora glasio je ovako:

»U rezoluciji u kojoj su se složile četiri opozicione stranke, a koja je prethodila prevratu od 27. marta, glavni je prigovor stavljen bivšoj Kneževoj vladi što se sa zvanične strane javno mišlenje »ne obaveštava ni o čemu«, pa se time »remeti stvaranje zdravih sudova i pravilne orijentacije«, svemu je kriv *»način* na koji se u ovim ozbiljnim časovima vode državni poslovi«, zato je »od svih opasnosti koje su pred nama, najteža ova: opasnost od sniženja duha pouzdanja u narodu.«

Sledio je 27. mart. Stranke koje su ova načela proklamovale a koje su sastavile novu vladu, nisu imale vremena da ih provedu i u život. Ali sve su novine tada ponavljale tezu da je prevrat došao zbog neodgovornog načina vladanja prošlog režima. Došao je rat, nesreća, beg iz zemlje. Na veliku našu sreću spasao se je Kralj i veći deo vlade.

Nameće se pitanje kako da sada vlada, izbačena iz otadžbine, postupi da u porobljenoj Jugoslaviji i pred ostalim svetom izazove i održi utisak da sve njene odluke odgovaraju potrebama i raspoloženjima njenog naroda?

Načelo legitimiteta daje joj pravo da odlučuje, ali načelo oportuniteta kao i načela demokratije za koja se svetovi krve, nalažu da izbegne svaki i najmanji prigovor da nema od nikog neosporene moralne osnovke. A živimo u doba gde neprijatelj hoće još prije svršetka rata da stvori nove kraljevine na ruševinama Jugoslavije, da ubije ideju Jugoslavije.

U takvoj borbi ne mogu se primenjivati ni sredstva ni načela vladanja iz dobrih starih vremena. Potreban je najveći napor duha i živaca.

Kraj vlade spasao se iz općeg potopa stanovit malen broj naših javnih radnika, političara, bivših ministara. Ovi zajedno sa ostacima vojske pretstavljaju u inostranstvu slobodnu Jugoslaviju.

Velika Britanija održava svoj parlamentarni sistem i uz prasak bombi, pa g. Churchill odgovara na svako pitanje, obaveštava stalno javnost.

Slične po sudbini nama bratske države Poljska i Čehoslovačka osnovale su u inostranstvu kraj vlade državna veća koja imadu da zamene parlamente.

Mi pak sada stojimo pred odlukom da se i ova naša vlada hoće da rasturi na tri strane sveta, da poduzme akciju u tri pravca a po našem mišljenju bez potrebne duhovne i autoritativne povezanosti.

Mi potpisani politički ljudi držimo da se pre ma kojeg koraka postavlja imperativno preduslov da članovi vlade s nama zajedno rasprave sva životna pitanja naše nesreće ali i naše budućnosti. Zato je, gospodine Pretsedniče, potrebno po našem mišljenju, da se uz vladu osnuje i stalno Državno Veće. Ovo veće ima zajedno s vladom da nas sve u nesreći i borbi poveže neslomivom solidarnošću u radu i nošenju teške odgovornosti. Ima da ovde od Srba, Hrvata i Slovenaca, od tolikih stranaka stvori jedno telo, zadahnuto duhom međusobnog pouzdanja i duboke vere u preporođenu Jugoslaviju.

Samo ovako radeći imaćemo pravo da se vratimo u domovinu, da učestvujemo na njenom socijalnom, političkom i nacionalnom preporodu.

Dostavljajući Vam, gospodine Pretsedniče, ovaj predlog molimo da primite uverenje našeg dubokog poštovanja.«

AJ, Zbirka Save N. Kosanovića, Kut. 2.

30

Jeruzalem, 28. V 1941.

M. NINČIĆ – POSLANSTVU U BERNU

Bern

Kraljevskom poslanstvu

Molim najhitnije dostavite Poslanstvu pri Vatikanu sledeće:

Kraljevska jugoslovenska vlada je sa najvećim bolom primila vest da je Sv. Otac Papa primio u audijenciju Dr. Anta Pavelića, kada je boravio u Rimu, da ponudi krunu nove tobožnje Hrvatske države Italijanskoj kraljevskoj kući. Tim aktom je Sv. Stolica, iako indirektno, priznala legalnim stanje silom stvoreno na jednom delu teritorije Kraljevine Jugoslavije.

Kraljevska jugoslovenska vlada mora konstatovati da je ovim postupkom Sv. Otac Papa izišao iz svog dosadašnjeg stava neutralnosti prema ratnim događajima u Evropi koji su tako teško pogodili mnoge narode.

Sv. Otac Papa u mnogim prilikama i na vrlo svečan način izražavao je simpatije prema državnom jedinstvu Jugoslavije. I danas, kada je Jugoslavija morala privremeno podleći u jednoj neravnoj borbi, koja joj je nametnuta a koju je ona prihvatila braneći svoju nezavisnost i slobodu, Kraljevska jugoslovenska vlada s pravom je očekivala čak i moralnu potporu Sv. Stolice. Zato će, sumnje nema, sadašnji postupak Sv. Oca Pape ostaviti kod svega naroda u Jugoslaviji težak i bolan utisak. Naročito teško će se dojmiti ova vest sviju katolika kraljevine Jugoslavije a na prvom mestu Hrvatskog naroda jer dr. Ante Pavelić ne samo da nikoga ne pretstavlja u hrvatskom narodu, nego je on po vlastitom priznanju direktno odgovoran za umorstvo Kralja Aleksandra. On je sâm objavio izjavu u kojoj izrekom veli da to umorstvo smatra svojim najvećim životnim delom.

U službi Italije, dr. Pavelić se vratio sa nemačkom i italijanskom vojskom u Zagreb i tamo pod njihovom zaštitom bez pripita Hrvatskog naroda, na jednom delu hrvatske zemlje osnovao vazalnu i totalitarnu drža-

vu, koja se jasno pokazuje kao kamuflirana aneksija cele teritorije nove Hrvatske države od strane Italije.

Dr. Ante Pavelić je saradivao na raskomadavanju hrvatske zemlje i hrvatskog katoličkog naroda, koji po svojim legitimnim zastupnicima produžava borbu za očuvanje jedinstvenog i celog hrvatskog teritorija u Kraljevini Jugoslaviji, te priznaje jedino Kralja Petra II za svog legitimnog vladaoca.

Molim saopštite ovo mišljenje i protest Kraljevske jugoslovenske vlade Sv. Ocu Papi odnosno Kardinalu državnom sekretaru.

Molim potvrdite prijem telegrama i njegovu dostavu Vatikanu.

Ninčić

AJ, 103–65.

31

Tel-Aviv, 29. V 1941.
A. AVAKUMOVIĆ – M. NINČIĆU

Tel-Aviv 29 maja 1941.

Gospodine Ministre,

Rumunska vlada objavila je noću između 6 i 7 maja ove godine razmene telegrama Pavelić-Antonesko kojim Romunija priznaje slobodnu Hrvatsku.

I

Sutra dan, 7 ovog meseca, zatražio sam da me primi g. Antonesko. Kako je on bio otsutan za nekoliko dana i kako je pretila opasnost da u Bukurešt dođe novi hrvatski poslanik, nisam sačekao njegov povratak već sam zatražio da me primi pomoćnik Ministra inostranih poslova g. Krecіano. On me je primio 9 ovog meseca.

Shodno Vašim uputstvima, predao sam mu pismo za g. Antoneska u kome sam mu rekao, uglavnome, ovo: Priznanje nezavisne hrvatske države sačinjava neprijateljski akt prema Jugoslaviji i stoga je Kraljevska jugoslovenska vlada primorana da prekine diplomatske odnose sa Kraljevinom Rumunijom. (Tekst pisma nalazi se u dokumentima koja sam imao čast da Vam lično predam). Dodao sam da nemački avioni koji su 6 aprila rano ujutru napali Beograd poleteli iz Rumunije i da su neprijateljske trupe prešle na jugoslovensku teritoriju i sa rumunske teritorije. (Ovo poslednje je priznao Hitler u svome govoru u Rajhstagu.)

G. Krecіano je činio utisak čoveka iznenađenog vešću da prekidamo odnose i ako sam mu ja nekoliko nedelja ranije, povodom prve Pavelićeve deklaracije, bio izložio stav Kraljevske jugoslovenske vlade po tom pitanju. Dodao je da žali što je do toga došlo, ali da za to nismo krivi ni mi ni Rumuni, već fatalan tok događaja izazvan od strane Nemačke.

Koristio sam tu priliku da se zahvalim g. Krecianu na stavu širokih rumunskih krugova, rumunskog Crvenog krsta i rumunskih seljaka prema našim zarobljenicima. Ispričao sam mu nekoliko primera gde su rumunski seljaci odvajali od usta da pomognu naše vojnike, itd. Odgovorio mi je:

»Šta ćete? Osećaj naroda i tradicije naših odnosa su jače od politike koju vlada mora sada da vodi.« Oči su mu bile pune suza.

Najzad zamolio sam ga da mi dopusti da povedem sobom učitelje i privatnu poslugu. (Ovo zbog jednog našeg majora, izbeglog iz Beograda u Bukurešt koga sam držao skrivenog u Poslanstvu 8 dana i koga sam hteo da spasem da ga ne uhvate i ne ubiju Nemci.) G. Kreciano mi je to odobrio. Zamolio sam ga još da olakša našim ljudima koji beže od mađarskog terora u Rumuniju da preko Konstance odu u Tursku. Odgovorio mi je da to ima da reši g. Antonesko.

II

Dva tri dana docnije vratio se u Bukurešt g. Antonesko i odmah me primio. Čim me je ugledao reče mi: »Sećate li se šta sam vam govorio krajem marta? (Pov. Br . . .) Imao sam pravo. Nisam to govorio samo stoga što imam simpatija za vaš hrabri narod već što je postojanje jedne jake Jugoslavije naš rumunski interes. Eto, doživjeli smo da je stvorena velika Bugarska i velika Mađarska, da je Jugoslavija raskomadana, a Rumunija oslabljena.«

Odgovorio sam mu da je i on mnogo kriv što je do toga došlo, da je sve ovo privremeno, i da će na kraju rata Jugoslavija opet biti moćna i elemenat mira kao što je bila do sada. Da nije bila tako odana politici mira verovatno da bi i događaji prvih dana aprila uzeli, bar za neko vreme, drugi obrt. Ovako je ona žrtva brutalnog napada koji ona nije izazvala.

G. Antonesko je zatim obećao da će izaći na susret svima molbama koje sam bio izložio g. Krecianu. Obećao je isto tako da će uzeti pod svoju zaštitu porodice naših činovnika u Bukureštu, našu koloniju i g. Novaka Popovića koji je prijavljen kao čuvar našeg Poslanstva i pridodat Američkom poslanstvu.

U daljem privatnom razgovoru g. Antonesko je ponovio svoje poznato gledište o budućem razvoju rata. Po njemu, Nemačka je vojnički jača no ikada i Engleska ne može da je savlada vojnim sredstvima. Stoga on ostaje veran saveznik Nemačke, što znači saveznik one strane koja će odneti pobedu. Međutim, a za razliku od onoga što mi je često ranije govorio, g. Antonesko je ovoga puta pomenuo da Nemačka može da izgubi rat iako je na kopnu vojno nepobediva. »Ona može da ga izgubi ako popusti njen moral, ako u vođstvu nastanu nesuglasice, ako se narod zamori bombardovanjem nemačkih varoši i pokušajima osvajanja van Evrope«. Podvlačim da je to prvi put da mi je g. Antonesko govorio i o tim mogućnostima.

Na kraju razgovora rekao sam još Antonesku: »Kako nemam mogućnosti da se u ovim prilikama zahvalim onim mnogobrojnim Rumunima koji su rečima i delom pokazali svoje simpatije za moj narod i naše zarobljenike to hoću, da izrazim tu zahvalnost preko Vas. Koliko ja poznajem srpski narod on to neće nikad zaboraviti.« Pokazao sam mu nekoliko pisama koje sam dobio od seljaka, studenata itd. u kojima se izražava želja da Jugoslavija pobedi, da Nemci budu proterani i iz Rumunije i slično. Duboko potresen, g. Antonesko mi je odgovorio: »Vama su bar poznati osećaji rumunskog naroda za Srbe.«

III

Prilikom razgovora sa g. Krecijanom 9 maja ove godine, bio sam ga zamolio za privatnu audienciju kod Nj. V. Kralja Mihaila. (Učinio sam to stoga što je On prema meni bio uvek ljubazan i predustretljiv, a naročito stoga što sam hteo da podvučem da nam je žao što je rumunska vlada svojim postupkom izazvala prekid diplomatskih odnosa). G. Kreciano mi je odgovorio da Kralj nije dao audijenciju ni jednom od poslanika čije su zemlje prekinule odnose sa Rumunijom.

Međutim, 14 maja ove godine, nekoliko časova pred moj odlazak iz Rumunije, Ministarstvo inostranih poslova i Maršalat izvestili su me da dođem u 19 časova u Dvor. Došavši onamo Ministar Dvora mi reče da je Kralj došao iz Sinaje i da će me odmah primiti.

Razgovor između Kralja i mene tekao je od prilike ovako:

Ja: »Zamolio sam za ovu audijenciju da bi se pred svoj polazak zahvalio na visokoj blagonaklonosti koju mi je svakom prilikom ukazivalo Vaše Veličanstvo.«

Kralj: »Hvala, a kada se vraćate?«

Ja: »Ne vraćam se ovamo«.

Kralj: »Šta, zar ste dobili premeštaj!«

Ja: »Ne, Vaše Veličanstvo, nisam premešten. Prekinuti su odnosi između Jugoslavije i Rumunije i stoga napuštam Rumuniju.«

Kralj se samo namrštio i bilo mi je jasno da on do toga časa uopšte nije bio obavešten da je došlo do prekida odnosa.

U toku daljeg razgovora Kralj mi reče da isporučim Njegove pozdrave Nj. V. Kralju Petru II, a zatim je učinio nekoliko jasnih aluzija da mu je dosta Nemaca i njihovog boravka u Rumuniji. I Njemu sam govorio o stavu punom simpatija mnogih Rumuna, za razliku od stava vlade g. Antoneska, prema Jugoslaviji i Jugoslovenima zarobljenim u Rumuniji. Kralj je odgovorio da je sve ovo što se dešava između Jugoslavije i Rumunije velika tragedija i da za to ne treba kriviti rumunski narod.

IV

Ovde hoću da podvučem da rumunska vlada do 14 ovog meseca nije objavila da su prekinuti jugoslovensko-rumunski diplomatski odnosi. Ne znam da li je to docnije učinila, posle moga odlaska iz Bukurešta. Ona to dotle nije učinila, jer bi to izazvalo nepovoljan utisak u rumunskom narodu. To sam razumeo iz razgovora koje sam imao sa uglednim rumunskim ličnostima i visokim činovnicima Ministarstva inostranih poslova. Svi su mi rekli da je vlada Antoneska učinila jednu od najvećih grešaka dopuštajući da dođe do prekida odnosa sa Jugoslavijom i time došla u situaciju da ima zvanično saveze ili bar normalne odnose sa Mađarskom, Bugarskom, Nemačkom, Rusijom, a da nema uopšte odnosa sa Jugoslavijom, jedinim prirodnim saveznikom Rumunije.

S druge strane, Rumunima je milo što je došlo do rata između Jugoslavije i Mađarske. Prvo, što u tome vide zalogu da se Jugoslavija konačno izlečila ideje prijateljstva i saradnje sa Mađarskom, t. j. politike koje se

uvek plašila Rumunija. Drugo, oni su uvereni da će za slučaj pobede Velike Britanije, Jugoslavija morati da pomaže Rumuniji da povrati Transilvaniju koju su joj oteli Mađari.

Molim izvolite primiti, Gospodine Ministre, uverenje o mom najdubljem poštovanju,

A. G. Avakumović

AJ, 103–60.

32

Jeruzalem, 31. V 1941.
CIRKULAR M. NINČIĆA

Šifrovan telegram
upućen kraljevskim poslanstvima 31 maja 1941 godine

Molim predajte tamošnjoj vladi notu sledeće sadržine.

Vlada Nemačkog Rajha i vlada Kraljevine Italije, posle vojničke okupacije Jugoslavije, izvršile su aneksiju Slovenačke, delom Nemačkoj delom Italiji.

Ovo brutalno rasparčavanje slovenačkog naroda protivno je etičkim [etničkim?] principima jer na teritoriji anektiranoj od Nemačke i Italije živi kompaktan i najčistiji slovenački elemenat.

Ova aneksija tako isto lišena je svakog pravnog osnova jer vojnička okupacija, po dominantnim principima međunarodnog prava, ne menja, za vreme trajanja rata, javno-pravni status okupirane teritorije. Jugoslovenska Kraljevska vlada, u čijem se sastavu nalaze legitimni pretstavnici slovenačkog naroda, protestuje protiv postupka vlade Nemačkog Rajha i Kraljevine Italije kojim se teži postići uništenje slovenačkog naroda kao i rasparčavanje nacionalne i državne teritorije Jugoslavije.

Pov. br. 661

Ninčić

AJ, 103–58.

33

Jeruzalem (Tantura), 1. VI 1941.
ZAPISNIK SJEDNICE VLADE

Zapisnik

sednice 1. VI. 1941.

Simović: Saopštava dopis poslanika Subotića iz Londona o razgovoru sa Čerčilom.

Min.[istar] vojni Ilić: Podnosi predlog za regulisanje plata.

Usvaja se jednoglasno predlog min.[istra] vojnog.

Min.[istar] vojni: Saopštava depešu iz Moskve u pitanju 22 avijatičara za čije izdržavanje treba platiti 30.000 dolara odnosno 150.000 rubalja.

Simović: Pitanje odlaska. Nastupili novi momenti. Engleska nerado gleda naš odlazak u Kanadu i Ameriku, kako vlade i avijatičara. Posl.[anik] Hor 31. V. pitao 1) zašto ide toliki broj u Kanadu 2) Pitanje ministara, koji idu u Ameriku, prerogative koje traže, treba li šifra itd. Sa nepoverenjem su primili uopšte sve.

Gavrilović sad javlja da su Englezi izgleda voljni da ih besplatno transportiraju.

Predlog da sve ide u Transval. Najpovoljnije da ostanu na Bliskom istoku komandant Kraljeve garde i formacija iz zarobljenika. Eskadra vazdušna, koja je već u Kairu, i Mornarica u Aleksandriji. Kako bi se u redu vršila formacija, Min.[[istar] vojni ostaće u Kairu. Druga grupa je: avijatičari iz Amana. Za njih je teškoća da idu u Kanadu. I njih poslati u Transval, gdje će čekati izvještaj iz Amerike, kako bi otišli za instruktore, a ovde se vežbali, a ako bi Englezi dali sredstva za put u Kanadu, – onda da idu. Ako ne bi, onda da idu u Transval.

Deo vlade koji je trebao da ide u Kanadu, s političkim ljudima, izbeglicama, da ide u Transval. Zbog ovoga moraju se izmeniti odluke.

Osim svega ogromna je cena transporta (od Bombaja do San Franciska 730 dolara, od Jerusalima do Bombaja i od San Franciska do Nju Jorka ili Kanade oko 1200 – 1500 dolara po osobi)!

Dr Šutej: Primećuje da budu podeljeni: 1) vojnici 2) civili.

Trifunović: Rekapitulira.

Da li treba, kad Englezi ne primaju povoljno odlazak vojske u Ameriku, uopšte i jedan deo vojske slati u Kanadu. Smatra da je bolje da sve ostane u Africi od vojne sile.

Što se civilnih lica tiče, najbolje je da se što pre ode u Transval. Potrebno da se podeli vojska i civilna lica i da nebudu skupa.

Grol: Traži da oni, koji idu u USA nesumnjivo, moraju smesta da idu. Za njih neka se traži smesta odlazak. To su Šubašić, Marković, Kosanović, Jevtić, Snoj. Treća su ona lica, koja nisu izbeglice.

Dr Marković: Prva odluka da bude da se odvoje vojna lica od civilnih. Ministri za USA neka idu odmah. Ministri, koji su u Transvalu, posle izvesnog vremena. Svi članovi vlade da mogu da dođu u London, čim uhvate priliku.

Trifunović: U London s Kraljem ide šest ministara, u Ameriku pet, min.[istar] vojni u Kairu, ostatak u Transval.

Marković: Motiv, koji je odlučivao da ide u USA. Primio se stoga zbog usklađivanja odnosa između S[rba], H[rvata] i S[lovenaca] u Americi. U Americi su prilike rovite i zbog toga treba učiniti sve da se poprave.

Banjanin: Na mene je načinilo impresiju da Engleska želi da vlada bude u Londonu. Ona ne želi da se vlada podvaja.

Principijelno da se zaključi da vlada bude u Londonu.

Jevtić: Min.[istar] vojni ostaje u Kairu. To treba izdejstvovati. Ako to ne ide, onda treba i Min.[istar] vojni da bude u Transvalu.

Broj, koji će biti u Londonu, da se ne diskutuje sa predstavnicima Britanije. To je interna, principijelna naša stvar.

Vlada da bude što pre u Londonu.

Šutej: Vlada da se organizuje u Transvalu i da čeka odluke iz Londona.

Kosanović: Smatra da je potrebno zbog akcije u USA, da idu smesta oni – bar jedan Srbin, Hrvat i Slovenac – koji imaju misiju da usklađuju život [?] i pol.[itičke] prilike. Već . . .

Za Transval: Jevtić, Budisavljević, Banjanin, Trifunović Čubrilović.

Budisavljević: Jednoglasno vlada zaključuje da sedište celokupne vlade bude u Londonu zajedno sa sedištem bana banovine Hrvatske.

Vlada će slati pol.[itičke] misije koje će se pri poslu odnosno potrebi vratiti u Londonu. Ovo se saopštava engleskoj vladi.

Šubašić: Je li potreban rad u Americi?

Simović: Neophodno je potrebno da misija ide odmah u USA.

Za Ameriku da idu sva petorica odmah.

Dr Gabrovšek može da ide o svom trošku u USA.

Ninčić: Povlači sve predloge podnesene u pitanju »Crv.[enog] Krsta«, koji su se odnosili na Dr Konstantinovića, Furlana, Adžemovića. Sva briga oko »Crv.[enog] Krsta« poveriće se gg. Slobodanu Jovanoviću, Mil. Grolu, Dr Budisavljeviću i Dr Ninčiću.

Zaključuje se da min.[istar] finansija primi zastupstvo min.[istra] trgovine i industrije.

Snoj zastupa min.[istra] šuma i ruda.

AJ, Zbirka Save N. Kosanovića, Kut. 2.
Objavljeno: B. *Krizman,* nav. prilog, str. 63–65.

34

Jeruzalem (Tantura), 4. VI 1941.
ZAPISNIK SJEDNICE VLADE

Zapisnik sednice 4. VI. 1941. Prisutni svi.

Dr *Ninčić* čita izveštaje poslanstva u Vašingtonu. Izveštaj iz Ankare o stanju u Beogradu posle bombardovanja.

Simović: Pre odlaska vlade da se utvrde neka opšta načela.

U London idu

Utvrđeno: Dr Šutej, Jovanović, Krnjević i 2) Dr Krek, Milan Grol, dva iz pratnje 3) Milanović, Jukić.

Svi ministri imaju osnovnu platu 600 dol.[ara]. Efektivne troškove puta članovima misije plaća država. Kartu država za ministra. Efektivne troškove . . .

Do Transvala za sve snosi država. Od Transvala pojedinci.

Šutej: Sa min.[istrom] vojnim urediće pre nego što pođe.

Iz Londona će se fiksirati prinadležnosti činovnika, kad se prikupe svi podatci.

Poslanstvima[!] Ankari, Kairu, Konsulati Jerusalim, Carigrad dobiće izvesnu sumu za svaku eventualnost.

Dr Marković: Traži da . . .

Dr Šutej: Svaki član misije za USA dobić ček od 1000 dol.[ara], koji će imati naknadno pravdati.

Dr Čubrilović: Traži da ide u Ameriku, jer on želi da bude aktivan.

Trifunović: Žali . . .

Ninčić: Ne misli da bi bilo celishodno da veliki broj ministara bude u Londonu. Da odemo svi tamo izgledalo bi da je vlada prevelika. Grčka je smanjila broj članova vlade.

Misli da bi gg. Trifunović i Čubrilović kasnije došli, kad se vidi šta će biti.

Simović: Od političara ostaje g. Đonović u Kairu, a drugi idu u Transval.

Ban ima naročitu misiju među Hrvatima. Snoj među Slovencima, Kosanović među Srbima, Marković da usklađiva, Jevtić.

Banjanin: Za svakog člana vlade postoji dužnost da dođe u London.

Grol: Konstatuje da gg. Trifunović i Čubrilović ostaju privremeno u Transvalu. Tim se olakšava pitanje političara.

London je centar u koji mogu svi ministri da dođu.

Simović: GG. Trifunović i ostali ministri mogu doći u London.

Krek: Pita je li istina da su izvesna lica imenovana za ataše za štampu n. pr. Ivanković, Pribićević.

Simović: Ivanković je zastupnik šefa Presbiroa u Jerusalimu. Ostaje ovde.

Simović: Odbor za propagandu potrebno je reformirati.

Slob. Jovanović: Predlaže da se ovlaste gg. Dr Krnjević, Krek i Jovanović, Grol budu ovlašteni [!] da reše pitanje ove propagande.

Dr Budisavljević: Čim se dođe u London, potrebno je da se uredi pitanje Crv.[enog] Krsta.

Jevtić: Zbog rada u Americi potrebno je da se utvrde izvesne linije. Prvo doći u vezu sa ljudima od uticaja.

Govoreno je tako kao da se smesta putuje. Međutim želja je, kao što je rekao prvi Kosanović, da London bude simboličko sedište vlade, da se ide u Ameriku.

Simović: Svi se slažemo da sedište vlade bude London. Pitanje je bilo koliko ostaje ovde članova vlade. Ova eskadrila, koja ostaje ovde, mora iz Kenije.

Vrednost ovih vojnika, koji bi se dobili iz Turske, treba procjenjivati prema stvarnom stanju.

Glavne su osnove, koje nam dajete. Kad budu Nj. V. Kralj, min.[istar] preds.[jednik], min.(istar) spoljnih poslova i min.(istar) finansija, pa ćemo u Londonu rešiti sve probleme.

Dr Ninčić: Protivi se da i jedan avijatičar bude odmah upotrebljen u borbi. Traži da se ovo konstatuje kao odvojeno mišljenje.

Simović: Rezime

1. Da centar spreme naše vojske bude u Kanadi. Ako se dobije potrebni materijal, da jedna eskadrila ostane u borbi.

2. Da sa Nj. V. Kraljem, što pre upute u London predsednik, min. [istar] spoljnih poslova i min.[istar] finansija. Porodice da idu u London.

3. Da sedište vlade bude u Engleskoj i da pored članova vlade odu još Dr Juraj Krnjević, Slobodan Jovanović, Milan Grol, Dr Milan Gavrilović, Dr Miho Krek, Jovo Banjanin, Srđan Budisavljević.

U Kanadu:

Miša Trifunović
Dr Čubrilović
Min.[istar] vojske Ilić

U USA: Dr Šubašić, Bog.[oljub] Jevtić, Snoj, Boža Marković, Sava Kosanović.

2. obrazovati propagandnu akciju (Presbiro)
3. Propagandni odbor
4. lično u Vašington
5. Potrebna uputstva da dobije poslanstvo za saradnju sa misijom.

Troškovi za porodice su lični i padaju na pojedince.

Akcija u Južnoj Americi poverava se istoj misiji.

Simović akt o nasleđu predao je g. Dr Boži Markoviću.

Simović: U slučaju potrebe odnosno kakve nesreće zamenjuje predsednika Slobodan Jovanović, a u drugom redu g. Bogoljub Jevtić.

AJ, Zbirka Save N. Kosanovića, Kut. 2.
Objavljeno: B. *Krizman*, nav. prilog, str. 65–66.

35

Jeruzalem, 6. VI 1941.
APEL KRALJA PETRA II

Apel Nj. V. Kralja Papi Piju XI i Pretsedniku Ruzveltu za intervenciju da se spase srpski narod od istrebljenja

Tek je dva meseca od napada nemačke vojske na Jugoslaviju a već nam stižu vesti sa svih strana, da se u okupiranim krajevima Jugoslavije postupa prema srpskom narodu na jedan način koji mora pobuniti osećanja celog civilizovanog sveta.

U severnim krajevima države, u Banatu, za vreme okupacije, nemačka vojska u masama je streljala i vešala srpsko stanovništvo.

U Bačkoj mađarska vojska je isto tako u masama masakrirala srpsko stanovništvo. Jednovremeno desetine hiljada Srba primorani su bili da pod strahovitim terorom napuste svoje kuće i u najkraćem roku odu iz zemlje bez ikakvih sretstava.

U Južnoj Srbiji, i posle vojne okupacije, Bugari nemilosrdno ubijaju srpsko stanovništvo u masama, među njima na prvom mestu sveštenike i učitelje, a što je izbeglo pokolju, moralo je golo i boso da napusti ognjište.

U tobože nezavisnoj Hrvatskoj Kraljevini, uništavanje Srba vrši se sistematski. Da bi to uništavanje bilo što efikasnije i išlo što brže, jedan od najsurovijih, u celom civilizovanom svetu tako odioznih zakona o Je-

vrejima primenjan je i na srpsko stanovništvo. Klasirani kao niža rasa koja ima da iščezne, Srbi se tim zakonom lišavaju svih prava i sretstava za život. Na zverski način doveden je u pitanje život preko dva miliona Srba koji vekovima žive u tim krajevima. Nikad još jedan hrišćanski narod nije bio u tolikoj meri unižen i zlostavljan od jedne vlasti koja se takođe naziva hrišćanskom.

1. *Svetom Ocu Papi:* Ja činim apel na Vašu Svetost da svojim velikim autoritetom uzmete u zaštitu moj narod koji nevino strada.

2. *Pretsedniku Ruzveltu:* U ime svog ugroženog naroda Ja činim apel na Vašu Ekselenciju, kako bi Vaš glas i glas Vašeg velikog naroda učinio kraj ovim zločinima.

Jerusalim,
6 juna, 1941 god.

AJ, 103–24. U prilogu nalazi se verzija apela na engleskom jeziku.

36

Madrid, 18 juna 1941 god.

J. DUČIĆ – M. NINČIĆU
Str. Pov. Br 133/41.
Madrid, 18 juna 1941 god.

Priznanje Pavelićeve države od strane Španije

Gospodine Ministre,

Priznanje od strane Španije takozvane nezavisne Hrvatske, i postavljanje španskog poslanstva u Zagrebu kod Poglavnika, pretstavlja solidarisanje Španije sa nasilnim rasparčavanjem naše državne teritorije. Ovaj je slučaj u principu identičan neprijateljstvu i agresiji prema Jugoslaviji sa kojom ova zemlja nije prethodno prekinula diplomatske odnose, i koji su odnosi do poslednjeg momenta čak ostali bili u svemu normalnim.

Ovaj događaj objašnjava se samo na sledeći način: Španija se smatra saveznicom Osovine makar što nije članica tripartitnog pakta, a nije među potpisnicima toga pakta samo za to što ne želi dati povoda Engleskoj da prema njoj primeni blokus koji bi učinio da ovaj narod umre od gladi. Prema tome, Španija čini sve u strahu i u pravoj panici, ma koliko davala sebi izgled starog španskog ponosa i viteštva. Nemačke trupe kod Handaja, a engleska flota pred svima njenim obalama, objašnjavaju dovoljno što je ova zemlja terorizirana, i zbog toga bez svoje političke sopstvene orientacije. A bojeći se više Nemaca nego Engleza, španska štampa čini velike usluge Gebelsu i među ostalim državama španskog jezika kao i u velikoj katoličkoj zajednici koja danas stoji, ma koliko čudno, na strani Hitlera.

Zbog ovoga je i priznanje Pavelićeve države bilo unapred izvesno, makoliko se ovde o toj ličnosti i njegovoj državi inače govorilo sa umalovaženjem i ironijom. Ali je ovaj događaj podvukao sobom i pitanje daljeg opstanka Poslanstva Jugoslavije u Madridu, pošto neprijatelji danas ističu

ova tri agrumenta: a) Jugoslavija više ne postoji kao državna teritorija, b) njena zakonita vlada nije priznata u Španiji, v) i najzad u toj okupiranoj zemlji se stvaraju nove državne jedinice koje priznaju ne samo pobednici nego i izvesne neutralne sile. Posle ova tri argumenta Poslanstvo Jugoslavije u Španiji ne pretstavlja više državu koju je pretstavljalo na osnovu svojih akreditiva.

Španija ovo nije pokazala ničim do samog priznanja Pavelićeve države, ali verovatno ostavlja našoj vladi da iz ovog izvuče konsekvencije. Verovatno i da pretstoji priznanje tobožnje nezavisne Crne Gore koju već nagovešćuju talijanski listovi, i zatim novih granica Kraljevine Albanije čiju krunu nosi Talijanski kralj, i posle ovog nove velike Bugarske koja će, zajedno sa Albanijom, učestvovati pri amputaciji Srbije koja sada dolazi na red u fašističkom programu. Sva poslanstva Jugoslavije kod neutralnih država dolaze s toga u pitanje ako te države uđu u moralnu sferu sila Osovine.

Zato sam već telegramom Str. Pov. Br. 83 od 25 aprila 1941 godine molio Vas, Gospodine Ministre, za instrukcije šta treba uraditi za slučaj da ovde dođe do potpisa tripartitnog pakta ili priznanja nezavisne Pavelićeve države što bi povuklo i dolazak ovamo njenog poslanstva danas već uobičajenom pompom za ovakve prilike, a na koji ste mi odgovorili svojim telegramom Str. Pov. Br. 85 od 27 aprila t. g. da ostavljate mojoj uviđavnosti da postupim kako sâm nađen za potrebno.

Posle jučerašnje vesti o španskom priznanju Pavelićeve države ostajalo bi da za ovo uložimo najpre protest kod španske vlade i zatim se povučemo u Portugaliju sa celim osobljem, ili da obustavimo ovu misiju sa izgovorom da to činimo iz ekonomskih razloga. Za prvi od ova dva slučaja ne bih bio (iako bi jedan takav protest bio u logici), iz razloga što bi to Ministar inostranih dela g. Serano Sunjer jedva dočekao da napravi od zla gore, za zadovoljstvo svojih protektora, a drugi postupak bi imao izgled nečeg nameštenog i nedovoljno dostojanstvenog. Danas smo u vremenu rata kada sva priznanja ili odricanja ne dolaze uvek ni iz zle volje ni iz dobrih načela, a čak ni iz uverenja da slučaj kao Pavelićeva država, ulazi u ozbiljni obzir kada se pomišlja šta će buduća konferencija mira doneti kao konačno.

Stvarno Jugoslavija postoji za ogromni drugi broj država ne samo svojih saveznica nego i nesaveznica kao što su Švajcarska, Turska, Švedska i Finlandija u Evropi, a zatim i sve države južnoameričke od kojih nam verovatno nijedna neće odreći priznanje ako to preko Engleske ili Severne Amerike zatražimo u zgodan čas kao moralnu podršku za jednu pravednu i opštu stvar.

Iz ovog izlazi:

a) da treba ili ukinuti Poslanstvo u Madridu, ili preći preko akta o priznanju Pavelićeve države. Ovo Poslanstvo i tako nema više nikakvog političkog dodira sa španskom vladom, i ostalo bi i dalje u Madridu sa uverenjem da španska vlada, verujući u svoju nezavisnost, može i paralizovati rad nekih poslanstava zaraćenih država, ali ih, iz sujete, ipak tolerirati sve dok ne bude došla naredba iz Berlina ili Rima da se ta nadleštva onemoguće sa grbovima na vratima i sa šiframa u rukama. Tim bi ovim daljim zadržavanjem u Madridu dobili to što bi zadržali jedan položaj u jednoj neutralnoj državi u očekivanju boljih događaja

kojima izvesno idemo u susret pošto, za svakog ko misli, vreme ide u korist naših saveznika. Ovo bi Poslanstvo moglo poslužiti i za rapatriranje našeg osoblja iz Francuske, i za Crveni Krst ako bi ovde posle nekog vremena, (i posle lepih tradicija iz rata 1914–18) ponovo ponikao u korist naših zarobljenika u Nemačkoj i Italiji.

b) za ukidanje ovog Poslanstva, pod izgovorom koji bi bio dostojanstven koliko i prikladan, išla bi najpre ova teza: da je ova zemlja prema nama postupila bez skrupula, a zatim da Poslanstvo treba izdržavati pod možda izvesnim teškim uslovima, i najzad, što bi dalja priznanja od strane Španije ovakvog rasparčavanja u »nezavisne« države koje se danas stvaraju, u nedostatku ičeg boljeg, dovodilo ovo Poslanstvo u više novih mahova u krize slične ovoj današnjoj, i kozna dokle.

Španska vlada tolerira i danas poslanstva: holandsko, norveško, grčko, poljsko, a kao privatnu ličnost i čehoslovačkog poslanika koji je izbijanjem rata protiv njegove zemlje bio sprečen da posle agremana dobivenog u Španiji preda na vreme i svoje akreditive. Sva su ova poslanstva i dalje pod grbovima, a njihov personal i dalje figurira na diplomatskoj listi. Istina, nemaju pravo novih postavljanja u svojim nadleštvima, niti su pozivani na neke prijeme, ali ovo iz razloga da se izbegne susret između neprijatelja. – Naravno, slučaj Jugoslavije nije sličan mnogima od njih, jer osim što je rasparčana kao Poljska ona je još danas podeljena na nove države (Hrvatsku danas i sutra i Crnu Goru) sa priznanjem i nekih neutralnih (Španija, Rumunija i Slovačka). Prema tome iz poređenja sa ostalim pokorenim državama, mogao bi se izvući samo primer Čehoslovačke u čijoj je teritoriji stvorena nezavisna država Slovačka, ali i s tom razlikom od nas što ovde ne postoji i Poslanstvo države Čehoslovačke pored Poslanstva države Slovačke.

Pre nego što bih Vam, Gospodine Ministre, poslao ovo mišljenje o eventualnom ukidanju ili daljem održavanju ovog Poslanstva, otišao sam kod engleskog ambasadora Ser Samuel Hora da mu izložim ukratko o onom što nam pretstoji. On me primio na svoj poznati vrlo srdačan način, ali ni sâm nije umeo da se snađe pred ovim slučajem. Prva pomisao bila je ova: kako bi uticalo na ostala ovdašnja Poslanstva pokorenih država ako bi smo mi napustili Španiju, ne praveći poređenja između onih čije su zemlje samo okupirane (Grčka i Norveška) i onih čije su zemlje postale danas predmetom raspadanja na nove državne jedinice sa priznanjima i diplomatskim vezama. Imajući tako u očima najpre opšti interes zaraćenih saveznika, posebno Engleske, on mi je sugerirao da i sâm pomognem kod svoje vlade ideju da se ovo rešenje za nas u Španiji donese u Londonu između naše i engleske vlade. Ja sam, naravno, rado na ovo pristao, i koristim se njegovim kurirom da Vam, Gospodine Ministre, ovo pismo dostavim što pre.

Po mom uverenju, koje ipak ovde na svršetku imam čast saopštiti Vam, ostaju samo dva puta: ili preći preko ovog priznanja (dok ne bude izbilo nešto novo), kao preko jednog događaja koji Jugoslaviji ne smeta u krugu njenih saveznika i prijatelja, a koji jedini ulaze u obzir, ili da se Poslanstvo ukine iz razloga koji imaju takođe svoju težinu i svoju logiku; dalja iznenađenja i opasnost od rata na ovoj strani.

Molim Vas, Gospodine Ministre, da me o svom rešenju izvolite izvestiti telegramom.

Izvolite primiti, Gospodine Ministre, i ovom prilikom uverenje o mom najdubljem poštovanju.

J. Dučić

AJ, 103–63.

37

Bern, 18. VI 1941.

M. JURIŠIĆ-ŠTURM – MINISTARSTVU VANJSKIH POSLOVA

Šifrovan telegram
Iz Berna 18 juna 1941 u 14,45 časova
U Londonu 19 juna 1941 u 10,00 časova

Za Kraljevsku vladu.

Imam razloga da verujem da će uskoro biti postavljeno pitanje *priznanja Hrvatske* od strane *Švajcarske* kako to već slučaj sa Španijom. U razgovorima sa ovdašnjim kompetentnim ličnostima dobio sam utisak da se švajcarska vlada već bavi ovim problemom. Pod pritiskom Nemačke i Italije, Švajcarska će morati priznati Hrvatsku čim joj se to zatraži i formalno, ali ipak gledaće da isto opravda teškoćama oko snabdevanja koje iz (jedna grupa nejasna) vršeno baš iz krajeva sadašnje Hrvatske, kao i potrebom obnavljanja egzekvature švajcarskog konsula u Zagrebu. Tada će se automatski postaviti i pitanje *otkaza gostoprimstva nama.*

Molim za instrukcije kako postupiti u tom slučaju.

Pov. Br. 603.

Jurišić

AJ, 103–63.

38

Bern, 24. VI 1941.

M. JURIŠIĆ-ŠTURM – M. NINČIĆU

Telegram šifra
Iz Berna 24 juna 1941 u 15,36 časova
U Londonu 25 juna 1941 u 10,00 časova

Lično za Ministra inostranih poslova
U vezi moga telegrama Pov. Br. 603.

Ovdašnji engleski Poslanik na Vašu intervenciju u Londonu dobio nalog od svoje vlade ispitati da li postoji neposredna *opasnost da Švajcarska prizna Hrvatsku.* Ako utvrdi da postoji opasnost, onda ima iz-

javiti švajcarskoj vladi da će engleska vlada smatrati da Švajcarska tim činom napušta politiku neutralnosti i opredeljuje se za politiku neprijateljsku Engleskoj.

Engleski Poslanik sondiraće švajcarsku vladu i, u slučaju evazivnog odgovora, izložiće gledište engleske vlade.

Pov. Br. 613

Jurišić

AJ, 103–63.

39

London, 26. VI 1941.

ZABILJEŠKA O RAZGOVORU S WINSTONOM CHURCHILLOM

London, 26. VI. 1941.

Zabeleška

o poseti g.g. Pretsednika vlade generala Simovića i Ministra inostranih poslova Dra Ninčića kod Pretsednika engleske vlade g. Churchilla u 5 časova po podne u 10, Downing Street

Naši Ministri zahvaljuju g. Churchillu na svemu što su Engleska i njena vlada učinili za Jugoslaviju, njenog Kralja i članove njene vlade.

G. g. Simović i Ninčić izložili su g. Churchillu kako je došlo do napada Nemačke i njenih saveznika na Jugoslaviju, kako su počele i kako su tekle operacije. Dali su mu obaveštenja o stanju naše pripreme i rasporedu naših trupa i o svemu ostalom kao i o radu sadašnje i prethodne vlade. Naročito su objasnili koji su razlozi bili da uspeh vojnih operacija nije bio onakav kako se očekivalo.

G. Churchill primio je ova obaveštenja, izrazio veliku simpatiju Engleske za Jugoslaviju i kazao »Znam da ste učinili sve što ste mogli pa čak i više«.

Zatim je govorio o potrebi da naša Vlada, ma da se nalazi izvan državne teritorije, ima sve atribute državne suverene nezavisne vlasti, a naročito da ima vojnu snagu. G. Churchill je saopštio t. j., pre no što su naši Ministri i pokrenuli to pitanje, kazao da će učiniti sve da se što pre i što bolje formira naša brigada i naše vazduhoplovne formacije. Potpomoćiće stvar i u Kanadi. G. Churchill je odmah dozvao svog vojnog referenta (generala Ismaja) i naredio mu da ovoj stvari posveti punu pažnju i potporu. (Zakazao je sastanak g. g. Simovića i Ninčića sa generalom Ismajem 30 juna po podne).

Razgovor je prešao na ličnost Nj. V. Kralja Petra. G. Churchill se jako i sa puno simpatije raspitivao o Njemu. Zamolio je da mu se da prilika da Ga vidi i s njim razgovara i sugerirao je da bude pozvat na ručak. Utvrđeno je da ručak bude 2 jula u našem Poslanstvu. –

Potom je razgovarano o opštoj političkoj i vojnoj situaciji i izraženo obostrano poverenje u savezničku pobedu.

A-SSVP, Poslanstvo London, Povjerljiva arhiva, F-I.

Kralj Petar je 21. VI 1941. u pratnji predsjednika vlade D. T. Simovića, ministra vanjskih poslova M. Ninčića i ministra dvora R. L. Kneževića stigao u London.

40

London, Vidov-dan 1941.
GOVOR KRALJA PETRA

Dragi moji Jugosloveni

Smatram za svoju dužnost da prve svoje reči iz slobodne i moćne Engleske i njene hrabre prestolnice Londona uputim Svome narodu, koji sada toliko pati pod teretom bezobzirnih ugnjetača.

Kao i Kralju Aleksandru, Mome ocu, tako je i Meni suđeno da posle neprijateljske okupacije nastavim borbu van granica otadžbine. Ali Ja sam vedra i nesalomljiva duha, siguran u vaskrsnuće njene slobode i nezavisnosti, kao što je i Moj Otac bio u to siguran pre dvadeset i pet godina, kad se posle albanske Golgote bez predaha počeo spremati za novu borbu.

Naša pravedna stvar, životna snaga našeg naroda i neizmerna moć saveznika stvorili su u Meni nepokolebivu veru da nije daleko dan kada ću se u svoju milu otadžbinu vratiti okružen i podržan vašom ljubavlju i vašom odanošću. Srce i razum Mi kažu da je taj trenutak bliže no što to mnogi misle.

U prošlom ratu, mučenička Srbija borila se za slobodu svog viteškog naroda i ujedinjenje jednokrvne braće, borila se na istoj strani za koju su se borile i Velika Britanija i Amerika i svi narodi koji vole slobodu i poštuju svoju i tuđu nezavisnost. Kao i Moj Otac Kralj Aleksandar tada, tako i Ja danas, sa svima skromnim sredstvima kojima raspolažem, pridružujem se herojskim britanskim trupama.

Uvek sam verovao u konačnu pobedu britanskog oružja, jer je stvar za koju se Velika Britanija bori pravedna. To Moje uverenje nikad nije bilo jače nego sad, kad sam se lično uverio sa koliko hrabrosti i dostojanstva stanovništvo Londona podnosi opasnosti rata. Nema te neprijateljske sile koja tako veliku moralnu snagu može salomiti.

Treba samo istrajati. U tome pogledu neka nam je primjer naših očeva u Svetskom ratu vazda pred očima. I oni su prolazili kroz strašna iskušenja kao i mi sada, pa nisu klonuli. Mi ćemo biti dostojni njih. I Mi ćemo sve izdržati, svesni toga da se sadašnjost mora često žrtvovati, da bi se obezbedila bolja, spokojnija i srećnija budućnost.

Ja od sveg srca pozdravljam sve Jugoslovene, ceo Moj mili narod koji sad pati, strašno pati, uveren da će ga vera u nedaleke bolje dane održati. Na današnji Vidovdan setimo se svih onih junaka koji su, od Kosova pa dosad, pali u borbama za slobodu i čast zemlje. Njima neka je slava! Kliknimo svi zajedno iz dubine duše, da živi naša mila Otadžbina Jugoslavija, koja će vaskrsnuti moćnija no što je ikad bila.

A-VII, VK, Kut. 184.

Može se sa sigurnošću pretpostaviti da je kralju – nezrelom i neozbiljnom mladiću s razvijenim (isključivim) zanimanjem za motore i avijaciju – govore sastavljao njegov ministar dvora, a raniji nastavnik francuskog jezika Radoje L. Knežević.

41

London, 30. VI 1941.

ZAPISNIK JUGOSLAVENSKO-BRITANSKOG SASTANKA

Zapisnik

U pretsedništvu britanske vlade održana je 30. juna tek. god. u 16 časova konferencija kojoj su prisustvovali Pretsednik Jugoslovenske vlade armiski đeneral g. Dušan Simović, naš Poslanik u Londonu g. Ivan Subotić i Vojni izaslanik divizijski đeneral Milorad Radović, a sa engleske strane đeneral g. Ismail sa pretstavnicima pojedinih resora.

Cilj konferencije je bio: organizovanje jugoslovenske oružane snage u britanskom carstvu, pri čemu su razmotrena i sledeća pitanja:

A. Suvozemna vojska.

1. Kolika jačina vojske treba da bude?

Za prvo vreme pokušati stvoriti 1 bataljon na Srednjem Istoku, a kad se ovaj formira onda razviti 4 bataljona – puk.

Želi se stvoriti mehanizovani bataljon. Međutim, pošto formiranje mehanizovanog bataljona zahteva moto-mehanizovana sredstva i stručno pomoćno ljudstvo, – a koja su sredstva i ljudstvo danas Englezima neophodno potrebni za vođenje operacija – to je naše traženje u toliko modifikovano, što se za prvo vreme traži 20 automobila i 30 motocikla sa najnužnijim brojem stručnog ljudstva za obuku jugoslovenskih vojnika.

Engleski pretstavnici po ovome traženju nisu mogli sada ništa obećati, pošto smatraju da je ovo stvar đenerala Vavela. Oni će od njega tražiti, da se za ovaj bataljon stavi na raspoloženje 20 automobila i 30 motocikla.

Zaključak:

Da se formira 1 bataljon i to Kraljeve Garde, da isti bude motorizovan. Za prvo vreme bataljon će raspolagati sa 20 automobila i 30 motocikla za obuku vojnika. Đeneral Vavel je obećao ovaj broj motornih vozila Pretsedniku vlade arm. đeneralu g. Simoviću.

2. Mesto za obuku.

Traženo je da logor bude van Egipta, te da ne bi naši ljudi Slovenci iz Italije – koji uđu u bataljon, bili otkriveni i njihove porodice proganjane.

Engleski pretstavnici pristaju načelno na sve ovo. Telegrafisaće da se odobri Čoku, da može obići zarobljeničke logore i vršiti propagandu, pošto je ranije dato principijelno odobrenje od strane đenerala Vavela.

B. Vazduhoplovstvo.

Želi se formirati na Srednjem Istoku: 1 hidroavionska eskadrila – ima 8 hidroaviona i 14 letača; 1 lovačka eskadrila – 8 pilota lovaca; 1 bombarderska eskadrila – 30 letača od kojih 22 iz Rusije koji će ostati na Srednjem Istoku. Ostatak letačkog osoblja – 131 idu za Kanadu.

Letački materijal treba da bude engleski. Za lovačku i bombardersku eskadrilu Englezi treba da dadu avione. Tačan broj utvrdiće engleski vazduhoplovni maršal Teding i naš Ministar vojske, koji je pretstavnik naše snage i kao takav biće pod komandom britanskog komandanta đenerala Vavela.

V. Mornarica.

Ima 2 motorne torpiljarke i 1 podmornica starijeg tipa. Ljudstva ima više, nego li je potrebno za posade pomenutih brodova. Višak ljudstva ima se uputiti na staž kod engleske flote na Srednjem Istoku.

Zaključak:

Pošto konferenciji nije prisustvovao pretstavnik engleske mornarice, to je ovo pitanje ostavljeno za naknadno rešavanje.

G. Prebacivanje letačkog osoblja.

Na konferenciji je pokrenuto pitanje prebacivanja naših vazduhoplovaca – 131 – za Kanadu, s tim da se prethodno prebace do Keptauna – Južna Afrika – da bi se dobilo u vremenu i digao moral ljudi koji teško podnose velike vrućine u Transjordaniji.

Sa engleske strane odgovoreno je, da je engleska vlada već u razgovorima sa kanadskom vladom za prijem i transportovanje naših vazduhoplovaca.

D. Snabdevanje ljudstva sa novcem.

Na konferenciji je urgirano da se ljudstvo na Srednjem Istoku snabde sa platom za mesec juni, pošto su na teretu britanskih vlasti.

Vojni izaslanik,
divizijski đeneral
Mil. M. Radović

A-VII, VK, Kut. 150.

42

Bern, 4. VII 1941.

N. MIROŠEVIĆ-SORGO – MINISTARSTVU VANJSKIH POSLOVA

Telegram šifra
Iz Berna 4 jula 1941 u 15,00 č.
U Londonu 5 jula 1941 u 10,00 č.

U vezi moga telegrama Pov. Br. 215.

Prilikom audijencije kod Pape govorio sam opširno:

I) O protestu Kraljevske vlade povodom posete Pavelića.

II) O posledicama koje bi mogle nastati za crkvu zbog stava jednog dela katoličkog klera u Hrvatskoj koji vidi u sadašnjoj Hrvatskoj ostvarenje katoličke države.

III) O gonjenju našeg naroda u teritorijama anektiranim.

Ad I) Kad sam pomenuo Papi da je Kraljevska vlada bila bolno iznenađena da je primio Pavelića i da vidim, iz raznih telegrama, koliko je Kraljevska vlada ovo ozbiljno shvatila, odmah prekinuo me i kazao mi je da je njemu žao, ali što da radi; on je otac opšti i prima sve vernike, a i ostale koji dolaze ka njemu, te nikog ne odbija. Vatikanski zvanični list jasno registrovao da je poseta Pavelića bila ovakve prirode i to je potvrđeno ponova u članku koji sam dostavio telegramom svojim Pov. Br. 200.

Čim sam istakao da je Pavelić ubica Kralja, da je osuđen i da je on to sâm priznao, Papa branio se da je dobio sigurnog izvora ozbiljno uvera-

vanje da Pavelić lično nije odgovoran. Papi bilo nemoguće da proveri. Kazao sam mu da se govori javno da je Papi pisao nadbiskup zagrebački i molio da primi Pavelića, jer nije kriv za ubistvo. Papa se začudio i nije negirao izvor. Video sam da je Papi cela stvar bila veoma neprijatna, a da se odlučio za prijem na osnovu pomenutog uveravanja u cilju zaštite katoličke crkve u Hrvatskoj. U razgovoru sa Papom čuo sam da Pavelić namerava izvesti slobodan plebiscit. Odgovorio sam mu da se zna šta znači slobodan plebiscit pod terorističkom okupacijom.

Ad II) Govoreći o stavu izvesnog dela katoličkog klera u Hrvatskoj izneo sam Pavelićev rasistički i totalitaran stav, teror protiv pravoslavnih i katoličkih [!] Srba, Jevreja pa i samih Hrvata koji su za integritet Jugoslavije.

Identifikovanje ovakve polemike sa katolicizmom može izazvati u budućnosti teške posledice za katoličku crkvu. Uveren sam da katolička crkva nije dobila rasparčavanjem Jugoslavije, već naprotiv da je njen uspešan rad na širokim teritorijama bio prekinut.

Papa je, kao obično, prebacio odbijanje Konkordata s Vatikanom i ranije tužbe Hrvata. Odgovorio sam mu da su poznate teškoće sa Konkordatom s Vatikanom i da je Kraljevska vlada, u najširim granicama, ostvarila iz njega što se moglo. Što se tiče Hrvata bio je ostvaren njihovim legitimnim pretstavnicima sporazum koji je i Sveta Stolica toliko preporučivala, a samo nas je rat prekinuo da ga možemo usavršiti do kraja.

U diskusiji o neopravdanom držanju pomenutog klera prema Srbima u Jugoslaviji izneo sam jedan dokumenat iz godine 1609 u kome je već tada bila izražena misao naše zajednice rečima: »Nacija ilirska, to jest Skjavonija (Dalmacija), Hrvatska, Zagreb i Ljubljana, Bosna, Srbija i sve što obuhvata ilirski jezik spada u instituciju Sv. Jeronima u Rimu.« Ovo učinilo dubok utisak na Papu iz čega sam video da je Papa pod uticajem naših biskupa, verovao da je naša zajednica veštačka i bez tradicije.

Ad III) Što se tiče gonjenja kojem je podvrgnut naš narod, Papa je bio dobro obavešten o sistematskom istrebljivanju Slovenaca od strane Nemaca; za ostale krajeve kazao sam da i ako ih neprijatelj drži potpuno izolovane, ipak dopiru vesti o zverstvima Mađara, ustaša, Nemaca i Bugara. Molio Papu da upliviše gdegod bude mogao da se obustave.

Na kraju sam izrazio nadu da će podići svoj uzvišeni glas protiv proganjanja u Jugoslaviji i protiv zloupotreba crkve u političke svrhe.

Papa primio apel Njegovog Veličanstva Kralja Petra II i naredio da se odgovori.

Posle raznih razgovora u Vatikanu, mišljenja sam da je Sveta Stolica bila svesna da je katolička crkva u Jugoslaviji imala mogućnosti za povoljan razvitak i da je gledala sa dosta naklonosti na našu državnu zajednicu, znajući da bez ove ne bi nikad bila postigla uspeh u nekim krajevima. Sveta Stolica nije uspela pridobiti za ovo gledište hrvatski episkopat a još manje sveštenstvo što je potvrđeno od strane jedne visoke vatikanske ličnosti. Sad je, međutim, pokolebana vera Vatikana u obnovu Jugoslavije i zato Vatikan neće prejudicirati svoj stav prema budućnosti. Samo obziri na moral i pravednost mogu odlučiti da podigne glas. Zato mi je potrebno što više podataka o zločinima naših neprijatelja.

Znam da je Vatikan već učinio intervenciju na više strana protiv progonstva našega življa.

Str. pov. br. 216. Kralj.[evsko] Poslanstvo pri Sv. Stolici. Mirošević.

Pov. br. 663.

Jurišić

A-SSVP, Izbjeglička vlada 1941, MIP, F-I.

Mirošević je iz Vatikana 22. VI javio poslanstvu u Londonu: »Sveti Otac primio jutros u audijenciju poslanika i zadržao jedan sat.

AJ, 103–65.

43

London, 11. VII 1941.
PISMO DUŠANA SIMOVIĆA – A. EDENU
Ref. – (R 6663/3131/G)

Dragi gosp. Idn,

U diskusiji sa đeneralom Ismaj-om 30 juna u Londonu ja sam izjavio, da mi imamo danas na Srednjem Istoku svega 28 do 30 obučenih pilota i da je oko 22 pilota na putu iz Rusije za Srednji Istok, dakle ukupno oko 50 pilota.

Na konferencijama, koje sam održao s đeneralom Uevelom i vazduh. [oplovnim] maršalom Tederom 7 juna i vazduh.[oplovnim] vice-maršalom Mondom 10 juna, izneo sam sledeće predloge o kojima su se oni složili:

1. Da se od pilota, koji ostaju na Srednjem Istoku, formira vazduhoplovna eskadra majora Ostojića, koja bi u svome sastavu imala:

a) jednu eskadrilu hidroaviona u Abukiru od 8 aparata s 12 do 14 pilota;

b) jednu eskadrilu aviona od 10 aparata velikih bombardera (gro-portera) velikog akcionog radiusa, sa 16 pilota, stim da se ova eskadrila privremeno, dok te aparate ne budemo dobili iz Amerike, podeli radi upotrebe i to na:

– jednu lovačku polueskadrilu za odbranu Aleksandrije i Kaira od 8 do 10 aparata s 8 do 10 pilota;

– jednu polueskadrilu bombardera na pripremi i treningu u jednom logoru kod Ismaile s 6 do 8 pilota.

Po meri dobijanja aparata, eskadrila pod b) moći će se podeliti u dve eskadrile, a prema stvarnoj potrebi.

Prva eskadrila hidroaviona u Abukiru nalazi se već u dejstvu. Lovačka polueskadrila trebala je da primi aparate i da otpočne svoje dejstvo. Bombarderska polueskadrila je u očekivanju potrebnog materijala za obuku i aparata koje treba da primi iz Amerike.

2. Da se 22 pilota, koji treba tek da dođu iz Rusije, upotrebe za pojačanje vazduhoplovne eskadre majora Ostojića ili za druge svrhe prema stvarnim potrebama.

3. Da se ostatak od 130 jugoslovenskih aviatičara uputi u Kanadu kao instruktori za spremu novih pilota u cilju stvaranja što jače naše vazduhoplovne snage, što je sebi – kao glavni cilj – postavila jugoslovenska vlada.

I ako nam za formiranje gore navedene tri eskadrile nedostaje veći broj pomoćnog osoblja, smatram da bi se iste mogle formirati na taj način, što bi nam se pomoćno osoblje stavilo na raspoloženje od strane komande britanskog vazduhoplovstva na Srednjem Istoku od engleskog ili savezničkog osoblja (čehoslovačkog ili poljskog). Time bi se dala mogućnost, da se jugoslovenske eskadrile pod svojom državnom trobojkom bore sa ostalim saveznicima na bojištima Bliskog i Srednjeg Istoka, a za ciljeve koji su bliski osećajima jugoslovenskih aviatičara, što je vrlo važno iz obzira držanja morala našeg osoblja.

Ovo sam izložio i Pretsedniku vlade g. Čerčilu koji se sa mnom potpuno složio.

Obzirom na naročito moralno stanje našeg vazduhoplovnog osoblja, u kome se isto nalazi privremeno, smatram, da ne bi bilo uputno, da se jugoslovenski aviatičari, ma i privremeno, uvedu u britansko vazduhoplovstvo, ili da se upotrebe odvojeno od glavnog cilja, koji je postavila sebi jugoslovenska vlada, kako iz političkih tako i iz čisto vojničkih razloga, jer bi se demantovalo postojanje i ovog malenog broja jedinica našeg vazduhoplovstva.

Upotreba jugoslovenskih aviatičara za sporedne ciljeve, kao što bi bio prevoz novih aviona od Takoradi do Komanada na Srednjem Istoku, imao bi i vrlo nepovoljan odjek na moral i držanje jugoslovenskih aviatičara, koji danas imaju pred očima jedini cilj da se što bolje pripreme i ojačaju za borbu za oslobođenje porobljene otadžbine i pobedu savezničkog oružja. Meni su poznate sve činjenice moralnog značaja naših aviatičara, njihova sadašnja duševna depresija, kad su izgubili otadžbinu i porodice, i kad se nalaze bez korisnog rada u jednom logoru u pustinji. Ako budu upotrebljeni na način koji se predlaže njihov moral može opasti, a uloga, koja im je namenjena, neće biti ni od kakve stvarne koristi ni za savezničko britansko vazduhoplovstvo.

Jugoslovensko vazduhoplovstvo, koje je igralo najvidniju ulogu u državnom prevratu od 27 marta, pokazalo je naročito zalaganje u kratkotrajnom ratu protiv daleko nadmoćnijih nemačkih snaga, izgubiv 9/10 svoga letećeg osoblja i najbolje pilote. Posle toliko podnetih žrtava jugoslovenska vlada smatra za svoju svetu dužnost, da preostalo leteće osoblje sačuva i od istog spremi i formira jednu solidnu i dovoljno jaku vazdušnu snagu, kako za produženje borbe na frontu s ostalim saveznicima, tako i radi održanja reda po povratku u zemlju. To je i velika nada jugoslovenske vlade i jugoslovenskog naroda, koji očekuju da će njihovi napori, žrtve i težnje biti pravilno shvaćeni od moćnih savezničkih vazduhoplovstava.

Iznoseći prednje, mišljenja sam i molim:

1. Da se jugoslovenske vazdušne snage sada na Srednjem Istoku, u koliko nisu formirane i kompletirane pomoćnim ljudstvom i materijalom, što pre popune, kako bi vršile s uspehom određene im uloge, naročito u vezi s ciljevima propagande.

2. Da se 130 aviatičara, namenjenih za instruktore, što pre upute u Kanadu, kako ne bi uzaludno gubili u vremenu i da bi što pre pristupili vežbanju i razvoju jugoslovenskog vazduhoplovstva u Kanadi.

3. Da se za bataljon Kraljeve Garde, koji se tek ima da formira, odredi što pre logor za smeštaj i obuku i to na svaki način u Keniji, kako obzirom na klimatske prilike tamo koje će najbolje odgovarati našem ljudstvu, tako i obzirom na neprijateljsku obaveštajnu službu koja ometa vrbovanje dobrovoljaca iz redova italjanskih zarobljenika kao i da se snabdeju potrebnim materijalom za vežbanje.

Molim da se napred izloženo moje mišljenje, koje sam izložio i u diskusiji sa đeneralom Ismajom 30. prošlog meseca, prihvati i donesu što pre potrebne odluke, kako bi se što pre preduzeo rad u korist zajedničkih interesa. Naročito molim da se ubrza upućivanje i transport za Kanadu naših 130 aviatičara iz Amana (Transjordanija), gde žive pod teškim psihološkim uslovima.

11. VII. 1941.

Đeneral D. T. Simović

A-SSVP, Poslanstvo London, Poverljiva arhiva, F-I.

44

Ankara, 14. VII 1941.

I. ŠUMENKOVIĆ – MINISTARSTVU VANJSKIH POSLOVA

Parafraza
Šifrovan telegram
Otpravljen iz Ankare 14 jula 1941 godine u 19,30 časova
Primljen u Londonu 15 jula 1941 godine u 11.00 časova

Poslanik Gavrilović saopštava za Kraljevsku vladu:

Vodim sobom u Moskvu sekretara Dragomira Bogića, Vukadina Miletića, pisara i Čolovića, momka. Molim izdejstvovati oslobođenje od vojske ove trojice. Ostali sa Stanojem Simićem polaze u Kairo. (U vezi Vašeg Pov. br. 713).

Poći ću odmah, možda avionom, čim pitanje puta uredim sa ovdašnjom Sovjetskom ambasadom, sa kojom sam u vezi.

Pov. br. *985*

Šumenković

A-VII, VK, Kut. 150. Poslanik M. Gavrilović je Šumenkovićevim telegramom iz Ankare 18. VII obavijestio vladu: »Po Vašem prvom nalogu da se odmah krenem za Moskvu ja sam odmah preduzeo sve korake i krećem sutra. Nalog da sačekam objavljenje obnove odnosa nemoguće mi izvršiti zbog prilika koje nastaju.« (AJ, 103–61)

45

Kairo, 17. VII 1941.
BOGOLJUB ILIĆ – DUŠANU SIMOVIĆU

Šifrovan telegram
Otpravljen iz Kaira 17 jula 1941 u 17,10
Primljen u Londonu 19 jula 1941 u 10,00

U vezi Vašeg telegrama Pov. Br. 844.

Lično za Pretsednika Ministarskog saveta.

Za Gardu najpodesnija Palestina. Tražen logor ali još nije dobiven.

Dobrovoljaca Slovenaca bez Abisinije prijavljeno 230; komisija sad radi u Abisiniji i Sudanu.

Iz Turske, Palestine i Egipta ima oko 200. Formiranje prvog bataljona obezbeđeno.

Hitna potreba za lovačkim avionima i bombarderima. Još nijedan nije dobiven. Avijatičarima ovo nedavanje teško pada. Tražiti da što pre dobijemo tankove.

Bilo bi korisno ako bi pukovnik Makdonald došao u Kairo.

Pozdrav Bogoljub Ilić.

Smiljanić

DJ. Pov. Br. 761

A-SSVP, Poslanstvo London, Poverljiva arhiva, F-I.

46

Kairo, 21. VII 1941.
BOGOLJUB ILIĆ – DUŠANU SIMOVIĆU

Šifrovan telegram
Otpravljen iz Kaira 21 jula 1941 u 21,30
Primljen u Londonu 23 jula 1941 u 11,15

Lično za Pretsednika Ministarskog saveta.

U vezi Vašeg telegrama V. K. Br. 3.

1. Brojno stanje ljudstva:

a) Vojska: oficira 38, podoficira 16, kaplara i redova 26.

b) Mornarica bez pomorskog vazduhoplovstva: marinskih oficira 15, mašinskih oficira 1, inžinjersko-građevinskih 1, sanitetskih 1, podoficira 67, kaplara i redova 9.

c) Vazduhoplovstvo: 1. – Vazduhoplovstvo vojske: oficira 103, podoficira 100, kaplara i redova 37. Od iznetih: pilota 120, izviđača 12, radio-telegrafista 5, mehaničara-strelaca 31, mehaničara 31, lekara 3, inžinjera 2, ostalih 36. 2. Pomorsko vazduhoplovstvo: marinskih oficira 15, oficira stručnih 2, podoficira 14, kaplara i redova 8. Od navedenih: pilota 12, izviđača 8, radio-telegrafista 3, mehaničara-strelaca 3, mehaničara 5, ostalih 8.

2. S obzirom na sada raspolažuće ljudstvo i ljudstvo u izgledu, molim tražite za sada jednu podmornicu i jedan razarač.

3. Ljudstvo ratne mornarice ne treba vežbati za rukovanje protivavionskim topovima na trgovačkim brodovima. Za trgovačke brodove treba koristiti posade trgovačkih brodova koje vežbati prema prilikama.

Đeneral Ilić.

Dj. Pov. Br. 805

Smiljanić

A-SSVP, Poslanstvo London, Poverljiva arhiva, F-I.

47

Rim, 22. VII 1941.

N. MIROŠEVIĆ-SORGO – POSLANSTVU U BERNU

Rim, 22 jula 1941.
Pov. br. 263.

Predmet: Naše diplom.[atsko] i konsul.[arno] osoblje u Nemačkoj Kraljevskom Poslanstvu

Bern

U vezi ranije prepiske ovom Poslanstvu čast je izvestiti Kraljevsko Poslanstvo u Bernu, da je dočulo iz dosta ozbiljnog izvora, da Nemci nisu hteli da dozvole osoblju našeg Poslanstva i konsulata u Nemačkoj da se slobodno udalje iz Nemačke, već da moraju svi u Jugoslaviju *sem Poslanika g. Ive Andrića, kome su dozvolili da ode gde hoće. G. Andrić ovo je odbio* i zahtevao je da puste svijeh ili da će i on deliti njihovu sudbinu.

Na ovo svi su upućeni u Beograd.

Čim su stigli u Beograd, Nemci su izdvojili četiri šefa naših konsulata, i to gg. Šumenkovića, Jakovljevića, Mišetića i još jednog i uputili ih u Graz gde ih drže internirane. Ne zna se da li će ih lično progoniti ili hoće da ih prisile da im odadu koje lice, o kome su nešto našli u našim arhivama.

Ovo će Poslanstvo učiniti korak kod Svete Stolice, da dobije pouzdane podatke.

Kraljevski poslanik,
Dr Mirošević Sorgo

AJ, 103–58.

O postupku vlasti Trećeg Reicha prema našem diplomatsko-konzularnom osoblju priređivač zbirke priprema posebnu raspravu.

48

Ankara, 23. VII 1941.

VOJNI IZASLANIK M. PROSEN – BOGOLJUBU ILIĆU

Str. Pov. Br. 131
Ankara, 23. jula 1941.
Naš konzul iz Praga zatvoren.

Gospodinu ministru vojske i mornarice

Kairo

Kao što je G. Ministru poznato, naši diplomatski i konzularni pretstavnici koji su pre rata bili u Nemačkoj, još ni do sada nisu napustili Rajh. U mesecu maju t. g. Nemci su objavili da su oni smešteni u jednom mestu južne Nemačke. Nikakvih daljnjih podataka nema o njima.

Sredinom ovog meseca naš Ambasador u Ankari dobio je jedno pismo od nepoznatog pošiljaoca iz koga izlazi, da je njegov brat, a naš bivši Generalni konzul u Pragu, g. Radovan Šumenković, zatvoren i da će mu biti suđeno; da se ne zna gde se nalazi, ni zbog čega će mu biti suđeno; porodicu g. Šumenkovića odvojili su Nemci od njega i poslali u Beograd.

Ovaj događaj daje mi povoda da G. Ministru iznesem jednu sumnju koju sam odmah posle stupanja naše zemlje u rat izneo u nekoliko mahova našem ovdašnjem Ambasadoru: Izgleda mi da je na dan 6. aprila t. g. ujutru, tj. odmah posle Hitlerovog i Ribentropovog govora o objavi rata Jugoslaviji, nemačka tajna policija Gestapo upala u naše poslanstvo, konzulate i u stan i kancelarije našeg vojnog izaslanika u Berlinu i da su tom prilikom odneta sva važnija dokumenta zaključno sa šiframa poslanstva i vojnog izaslanika. Da naši pretstavnici ne bi mogli o tome ma koga izvestiti, svi su odmah zatvoreni. Na taj način mi izgleda jedino moguće objasniti kako sam mogao dobiti šifrovan telegram (po najnovijem ključu, primljenom tek krajem marta) iz Beograda, sa potpisom đenerala g. Simovića (moj izveštaj Str. Pov. 73 od 25. IV. t. g. dostavljen u Jerusalim), a koji je telegram poslat iz Beograda 13. aprila u 19,40 časova.

Pretresom arhive Nemci su našli verovatno neke dokaze o radu naših pretstavništava na prikupljanju podataka o nemačkoj oružanoj sili i drugim poverljivim pitanjima. Nije isključeno da su, kao što je slučaj sa g. Šumenkovićem, optužili sve naše pretstavnike, pa i vojnog izaslanika, za nedozvoljen rad i da im nameravaju suditi, u koliko to delimično već nisu učinili.

Mišljenja sam da bi bila potrebna energična intervencija (možda preko Vatikana?) da se naši pretstavnici oslobode. Sjedinjene države mogle bi u tom pogledu da nam pomognu, ako bi uspele da neke nemačke pretstavnike zadrže kao taoce, naravno pod uslovom da se pretstavnici Sjedinjenih država prethodno, tj. pre prekida odnosa, izvuku. Konačno bi se nemački pretstavnici mogli zarobiti i posle napuštanje teritorije Sjedinjenih država.

Svakako smatram da bi trebalo preduzeti nešto i to što pre.

Vojni izaslanik, potpukovnik
Mil. I. Prosen

AJ, 103–58.

49

London, 23. VII 1941.
ZABILJEŠKA I. SUBBOTIĆA

Zabeleška
o razgovoru sa g. Majskim 23 jula 1941 godine

Na poziv g. Majskog danas sam ga posetio.

G. Majski mi kazao:

1. Načelni stav SSSR prema Jugoslaviji jeste i ostaje onakav kao što ga je, po nalogu svoje vlade, definisao u saopštenju koje mi je učinio 8 jula t. g. i ponovio gg. Pretsedniku Simoviću i Ministru Ninčiću 11 jula t. j.:

– Sovjetska vlada je rešena zauzeti se svim sretstvima da nezavisnost Jugoslavije bude potpuno vaspostavljena,

– Unutrašnji režim Jugoslavije je njena sopstvena stvar.

Ovo mi sada zvanično ponovo saopštava da bi stvar bila potpuno jasna.

2. Što se tiče potpisa sporazuma o vaspostavljanju diplomatskih odnosa to onaj predloženi nam tekst smatraju i dalje kao svoj predlog, no iz izvesnih specijalnih razloga žele da se potpis odloži za izvesno vreme.

3. Njegova vlada smatra da smo dolaskom g. Gavrilovića u Moskvu stvarno već obnovili diplomatske odnose te sâm sporazum, kad se bude potpisao, imaće u tom pogledu samo smisao konstatacije jednog već postojećeg fakta.

Ja sam nastojao da mi precizira koji su to specijalni razlozi iz kojih žele da se potpis odloži. G. Majski, na sva moja insistiranja, izbegao je da mi dâ jasan i precizan odgovor. Ali, kazao mi je izričnо da ti razlozi ne stoje u vezi sa Jugoslavijom i da će kroz izvesno vreme moći mi ih i reći. Na moje pitanje da li se možda ne radi o njihovim pregovorima sa Poljskom, smešeći se izbegao je odgovor.

Dalje sam ga pitao za koje vreme misli da će se moći potpisati sporazum t. j. da li je to pitanje dana, nedelja ili meseci. – Odgovorio mi je: svakako ne radi se o nekoliko dana a verujem ni o mesecima, verovatno o nekoliko nedelja.

Dalje mi je ponovio da smatraju, on i njegova vlada, da su dolaskom g. Gavrilovića u Moskvu naši diplomatski odnosi obnovljeni. Tom prilikom precizirao mi je da pravna formula za ovo obnavljanje je sledeća (ovo mi je u pero izdiktirao):

»Our diplomatic relations were temporarily suspended and now they are fully restored.«

i dalje mi je precizirao da sa njihovog gledišta nije bilo došlo do formalnog prekida diplomatskih odnosa i da ne postoji nikakav dokumenat o prekidu tih odnosa.

Prema tome, podvukao mi je, možemo smatrati da su naši diplomatski odnosi uspostavljeni u potpunosti.

[Dr I. Subbotić]

AJ, 103–61.

50

Bern, 24. VII 1941.
M. JURIŠIĆ-ŠTURM – M. NINČIĆU

Šifrovani telegram
Otpravljen iz Berna 24 jula 1941 u 14,45
Primljen u Londonu 25 jula 1941 u 10,00

Lično za Ministra inostranih poslova

U odgovor na Vaše pismo Pov. Br. 909.

Ovdašnji engleski poslanik reče mi da je sondirao švajcarsku vladu odnosno eventualnog priznanja Hrvatske. Dat odgovor kao da tobože još nije bilo nikakvog traženja ni presije spolja, ali da švajcarski trgovački krugovi insistiraju jako na tome zbog teškoća oko ishrane. Međutim švajcarska vlada ima saznanje da Nemačka već vrši presiju na Švedsku da prizna Hrvatsku. Na ovakav odgovor engleski Poslanik izložio gledište engleske vlade u smislu mog telegrama Pov. Br. 613.

Upoznao sam engleskog Poslanika sa novim momentima u smislu mog telegrama Pov. Br. 692 što mi sve potvrđuje i američki konsul iz Zagreba koji ovih dana prošao ovde za Ameriku. Njemu je švajcarski konsul u Zagrebu sa kojim se ovde sastao izrečno rekao da je došao u Bern po želji Pavelića izdejstvovati priznanje Hrvatske od strane ovdašnje vlade.

Pov. Br. 712

Jurišić

AJ, 103–63.

51

Stockholm, 25. VII 1941.
M. STRAŽNICKI – MINISTARSTVU VANJSKIH POSLOVA

Šifrovani telegram
Otpremljen iz Stockholma 25 jula 1941 u 16,35
Primljen u Londonu 26 jula 1941 u 12,00

U vezi moga telegrama Str. Pov. Br. 210.

Pošto mi Kraljevska vlada nije htela dati nikakvu satisfakciju u stvari banditskog napada poslužitelja i dnevničara-poslužiteja na čast i sigurnost moju kao i moje porodice što je poznato švedskom društvu, ovdašnjem Ministarstvu inostranih poslova kao i ovdašnjoj diplomaciji, nasuprot je poslala Savetnika Markovića koji je odmah stupio u najtešnje veze sa napadačima i stao vršiti naređenu mu a bezobraznu kontrolu nad Poslanikom, pošto na dalje Kraljevska vlada me ne tretira ravnopravno s ostalim Kraljevskim poslanicima, te na primer Savetnik Marković ima višu platu od mene Poslanika, ja niti mogu niti hoću više vršiti dužnost Poslanika.

Molim staviti me odmah na raspoloženje i javiti mi odmah kojem savetniku predati dužnost.

Str. Pov. Br. 30

Stražnicki

AJ, 103–78.
Milorad Stražnicki napustio je svoj položaj opunomoćenog ministra u neutralnoj Švedskoj, otputovao u Zagreb i stavio se na raspolaganje Anti Paveliću!

52

Bern, 28. VII 1941.
M. JURIŠIĆ-ŠTURM – MINISTARSTVU VANJSKIH POSLOVA

Šifrovan telegram
Otpravljen iz Berna 28 jula 1941 u 20,47
Primljen u Londonu 29 jula 1941 u 11,00

Švajcarska vlada izveštava da je Mirošević uhapšen u Rimu od talijanskih vlasti koje traže da odmah napusti Italiju. Intervencija Vatikana i švajcarskog poslanstva u Rimu ostale bez uspeha. Molim intervenisati u Madridu, Lisabonu i Višiu izdati svojim pretstavnicima u Rimu i Bernu vizirati pasoš za Miroševića, njegovu ženu i tri maloletna sina.

Moskatelo i Cukić slobodni.

Pov. Br. 752

Jurišić

AJ, 103–65.
Poslanik Mirošević je iz Vatikana 25. VII obavijestio telegramom ministra Ninčića: »Jutros saopštile mi talijanske vlasti mimo Vatikana da moram napustiti Italiju i sprečavaju mi ulazak u Vatikan stop očekujem rezultat vatikanskog protesta.« (AJ, 103–65)

53

Bern, 29. VII 1941.
M. JURIŠIĆ-ŠTURM – MINISTARSTVU VANJSKIH POSLOVA

Šifrovani telegram
Otpravljen iz Berna 29 jula 1941 u 14,35
Primljen u Londonu 30 jula 1941 u 10,00

U vezi mog telegrama Pov. Br. 739.

Pozitivno saznajem da je od našeg osoblja u Nemačkoj po dolasku u Beograd izdvojeno njih 14 i odmah uhapšeno. Ostali pušteni na slobodu zajedno sa Poslanikom Andrićem koji u Beogradu.

Među uhapšenima nalaze se Radovan *Šumenković, Mišetić, Jakovljević, Pandurović,* pukovnik *Vauhnik,* sekretar *Pogačnik* i još 8 nižih činovnika. Takođe uhapšen i *Nikodije Jovanović.* Svi vraćeni natrag u Nemačku u mesta ranije službe. Ovo verovatno u cilju otkriti izvesne stvari u vezi sa njihovim ranijim radom tamo.

Pov. Br. *755*

Jurišić

AJ, 103–58.

54

London, 31. VII 1941.
IZVJEŠTAJ I. SUBBOTIĆA

London, 31 jula *1941*

Predmet: Izveštaj poljskog Min.[istarstva] inostranih poslova o konfiniranju našeg Poslanika pri Vatikanu.

1. Danas 31 jula u 16,45 čas. javio mi se telefonom g. Šelaki (iz poljskog Ministarstva inostranih poslova) i saopštio sledeće po nalogu g. Zaleskog:

Dobili su izveštaj od Poljskog Poslanika pri Vatikanu da su italijanske vlasti zabranile našem Poslaniku g. Miroševiću, koji stanuje u Rimu u zgradi našeg Poslanstva pri Vatikanu, opštenje sa Vatikanom i da su ga manje više konfinirale u zgradi Poslanstva. »Prema izveštaju poljskog Poslanika, italijanske vlasti u malo što ga nisu uhapsile.« Poljski i engleski Poslanik pri Vatikanu učinili su korak kod Kardinala Državnog sekretara i tražili intervenciju Vatikana kod italijanske vlade pozivajući se na činjenicu da ovo držanje italijanskih vlasti pretstavlja povredu Lateranskog ugovora.

Sadašnja situacija je ova: Poslanik Mirošević je konfiniran u svom stanu (koji je izvan Vatikanske države). Pregovori između poljskog i engleskog Poslanika, s jedne, i Vatikana, s druge strane, nastavljaju se.

2. Zahvalio sam se g. Šelakiju na poruci i kazao da ću odmah obavestiti svoju vladu.

G. Šelaki mi dalje kazao da ako želimo štogod dostaviti poljskom Poslaniku pri Vatikanu i to bilo za njega, bilo za sâm Vatikan, a eventualno i za g. Miroševića, oni nam stoje na raspoloženju. Misli da treba hitno postupiti i da bi možda bilo umesno da se naša vlada takođe odmah obrati Vatikanu tražeći da on izdejstvuje kod italijanskih vlasti da ove puste g. Miroševića da se skloni u Vatikanu.

Poslanik,
Dr Subbotić

P. s. možda bi trebalo dejstvovati i preko države koja zastupa naše interese u Italiji.

AJ, 103–65.
U prilogu nalazi se tekst note od 31. VII (na francuskom) upućene poljskom ministru vanjskih poslova u kojoj M. Ninčić moli da se posredstvom poljske ambasade

u Vatikanu saopći poslaniku Miroševiću da u svakom slučaju i pod bilo kojim uvjetima ostane na položaju jugoslavenskog poslanika pri Svetoj Stolici, pa čak uz rizik da ga talijanske vlasti uhapse. Neka ostane unutar Vatikana zatraživši azil da bi mogao otpravljati poslove poslanika pri Svetoj Stolici. Izdali su uputstva poslaniku u Bernu (Jurišić–Šturmu) da zatraži da švicarska vlada koja zastupa interese Jugoslavije prema Italiji da uloži protest kod talijanske vlade. Pored toga, Ninčić moli da prenesu kardinalu–državnom tajniku molbu jugoslavenske vlade da obezbjede osobnu sigurnost jugoslavenskog poslanika Miroševića kao i da mu omogući vršenje njegove misije ukazujući mu svaku moguću zaštitu. (Isti izvor.)

55

Bern, 2. VIII 1941.

N. MIROŠEVIĆ-SORGO – MINISTARSTVU VANJSKIH POSLOVA

Šifrovan telegram

Otpravljen iz Berna 2 avgusta 1941 godine u 14,45 časova
Primljen u Londonu 3 avgusta 1941 godine u 11.00 časova

Molim izdejstvovati da engleska štampa objavi kao dopis iz Zagreba: »Ovih dana vratio se iz Rima jedan visoki strani aristokrata, veleposednik u Hrvatskoj. On je posetio Papu da izloži traženje Pavelića da Vatikan ne šalje u Hrvatsku apostolskog vizitatora, čiji je karakter isključivo crkvene prirode, već da traži političkog opservatora.

Pavelić je veoma ljut što ne može izdejstvovati priznanje od strane Vatikana i to je javno ispoljio zabranom da vlasti i vojska prisustvuju procesiji Telova, i ako je to stara tradicija.«

Engleski poslanik i ja tražili ranije od Vatikana da ne pošalje u Zagreb vizitatora. Kazao sam da se ovo može poveriti jednom našem biskupu, ali je Vatikan odgovorio da je to interna stvar crkve.

Gornjim saopštenjem postiglo bi se da se oslabi politički efekt ako Vatikan ipak pošalje vizitatora, a Papa bi se radi indiskrecije teže rešio na ma kakav korak. Saopštenje imalo bi konačno dobro dejstvo na našu javnost.

Ovo treba objaviti na našem i engleskom jeziku (jer potonji?) nejasna grupa ..... Papi. Mirošević.

Pov. br. 770

Jurišić

AJ, 103–65.

56

Bern, 2. VIII 1941.

N. MIROŠEVIĆ-SORGO – MINISTARSTVU VANJSKIH POSLOVA

Šifrovani telegram
Otpravljen iz Berna 2 avgusta 1941 god. u 23,20 čas
Primljen u Londonu 3 avgusta 1941 god. u 10,00 čas

Poslanik Mirošević predao mi lično sledeći izveštaj:

Prvo, Lateranski ugovor predviđa da diplomatske misije pri Svetoj Stolici mogu imati rezidencije u Rimu, a ne Vatikanu. Italija im garantuje sve prerogative, dakle i eksteritorijalitet. Ove odredbe važe i za slučaj rata između Italije i drugih država.

Međutim, na početku rata engleski, francuski, poljski i belgiski poslanik prešli u Vatikan na zahtev Italije. Vatikan protestovao; belgiskom poslaniku naknadno dozvoljen povratak u Rim.

Kad je Jugoslavija ušla u rat, talijanska vlada tražila da i ja pređem u Vatikan. Vatikan pristao ali se stvar odugovlačila radi pripreme stana. Međutim, u maju ove godine, Vatikan mi saopštio da imam ostati u Rimu pošto je uspeo, kao i sa belgiskim poslanikom, skloniti talijansku vladu na poštovanje ugovora. Zahtevao sam i dalje da pređem u Vatikan, a pristao sam konačno ostati u Rimu na izričnu garantiju talijanske vlade Vatikanu, da će poštovati sve moje diplomatske prerogative. Engleski i poljski poslanik bili su takođe mišljenja da je ovo korisnije za rad Poslanstva.

Tako je Poslanstvo u Rimu (izostavljena grupa).

Drugo, 25 prošlog meseca saopštila mi je talijanska policija da u najkraćem roku imam napustiti Italiju, stim da mogu izabrati granicu. Kad sam izabrao vatikansku, policija to odbila.

Sutradan dat mi je rok od dva dana da napustim Italiju. Istovremeno onemogućen mi svaki direktan kontakt sa Vatikanom i mojim činovnicima, kao i svaki izlaz iz kuće.

Kako intervencije Vatikana i švajcarskog poslanika nisu uspele, a kako nisam dobio nikakav odgovor na moj telegram od 25 prošlog meseca, koji sam Vam poslao preko vatikanske stanice direktno za London, to sam se, po poruci iz Vatikana, švajcarskog i engleskog poslanstva, rešio za Švajcarsku, jer bi me u protivnom mogli prebaciti preko granice koju bi oni našli za shodno.

Treće, Vatikan saopštio Moskatelu da me talijanske vlasti okrivljuju za delo vojne špijunaže.

Međutim, kako sam još pre nekoliko nedelja imao saznanje iz najpouzdanijeg izvora da Hrvati svom snagom rade da me uklone iz Rima, jer sam zapreka za priznanje njihove države od strane Vatikana, o čemu sam bio izvestio Kardinala, to uveren da je talijanska vlada celu stvar iscenirala i izvela po traženju Zagreba, a verovatno pod pritiskom Nemačke.

Četvrto, Vaš telegram Pov. Br. 5323 od 31 prošlog meseca zatekao me u Švajcarskoj, gde sam stigao 31 prošlog meseca.

Vatikan me i dalje smatra kao poslanika pri Svetoj Stolici.

Iscrpan izveštaj šaljem idućim kurirom.

Mirošević.

Pov. Br. *775*

Jurišić

AJ, 103–65. Ninčić je na telegramu dopisao: »Obavestiti detaljno o ovome Vašingtonsku vladu.«

57

Washington, 5. VIII 1941.
K. FOTIĆ – M. NINČIĆ
Šifrovan telegram
Otpravljen iz Vašingtona 3 avgusta 1941 u 13,49
Primljen u Londonu 4 avgusta 1941 u 11,00

Lično za Ministra.

Postupio sam po Vašem telegramu Pov. Br. 5323.

U ovdašnjem Ministarstvu inostranih poslova rekli su mi da je savetnik Ambasade Titman koji održava vezu sa Vatikanom učinio korak odmah i tražio da Vatikan uzme u zaštitu Miroševića. Odgovorili mu da Vatikan ne može ništa učiniti pošto je Milošević svojom krivicom i »intrigama koje je činio u Rimu« doveo sebe u takvu situaciju.

Molio da Titman ponovi intervenciju pošto sam uveren poznajući Miroševića da on nije [?] učinio kakvu krivicu. Obećali poslati instrukcije za koje sam molio ali se boje da će ostati bez rezultata i da će talijanske vlasti prebaciti Miroševića u Švajcarsku.

Na moju primedbu da je Vatikan ovo učinio da bi docnije priznao Pavelićevu Hrvatsku, rečeno mi je da je Titman postavio direktno pitanje o tome i da su mu odgovorili u Vatikanu da njegovo proterivanje nema nikakve veze stim i da se o tome ne radi, i da bi talijanske vlasti postupile na isti način prema svakom drugom pretstavniku akreditovanom kod Svete Stolice.

Pov. Br. 483

Fotić

AJ, 103–65.

58

Moskva, 4. VIII 1941.
M. GAVRILOVIĆ – M. NINČIĆU

Moskva 4 avgusta 1941

Str. Pov. Br. 210.

Gospodine ministre,

U Kremlju, između 5 i 6 aprila, posle potpisa našeg ugovora, g. Staljin mi je između ostaloga rekao: »Ja, iako nisam Rus, veliki sam ruski patriot. Narod koji je dao tolike velike ljude, narod koji je dao Lenina, veliki je narod. Budućnost leži u savezu svih slovenskih naroda . . .« Očigledno je bilo još tada, da je ideja slovenske uzajamnosti i solidarnosti postala jednom od poluga sovjetske spoljne politike. Ja znam da će mnogi reći da se ovde ne radi o politici, nego o taktici, da se iza ove velike ideje saveza svih slovenskih naroda krije, kao intimna misao g. Staljina, misao o boljševizaciji svih slovenskih naroda, da za nj savez slovenskih na-

roda znači samo prvu etapu, za kojom neposredno, ako ne i jednovremeno, dolazi druga – izmena socijalnog poretka. Ja na ovo imam da napomenem zasada samo ovo: Svaka je vlada slobodna da vodi politiku koju hoće, da se služi taktikom koju pogodnijom nađe, da iskoristi duhovne poluge koje su joj pod rukom. To važi i za sovjetsku vladu, ali to važi i za – svaku drugu vladu. Pobediće ona čija ideja bude zdravija i koja bude sposobnija da svoje ideje privede u delo, a sigurno će podleći ona koja nema nikakvu ideju. Zato se, imajući sve to na umu, pitanje boljševizacije ipak, u ovom trenutku mora ostaviti u stranu onako isto kao što su to učinili Englezi i Amerikanci. Ima da se savlada najveći protivnik slovenstva i svega čovečanstva – Hitler i njegova Nemačka.

Ideja slovenske uzajamnosti i solidarnosti, koja je u osnovi ideje g. Staljina o savezu svih slovenskih naroda, izbila je ponovo i otvoreno sada prilikom obnove odnosa s nama i Čehoslovačkom, a naročito prilikom obnove odnosa sa Poljskom. Ova poslednja obnova odnosa je izvanredno toplo pozdravljena, ali se uz nju stalno pominje i obnova odnosa i sa ovim drugim dvema slovenskim državama, Jugoslavijom i Čehoslovačkom. Sada su sovjetske novine pune izveštaja o Jugoslaviji, Čehoslovačkoj i Poljskoj, o stanju u tim zemljama, o borbi slovenskih naroda protiv okupatora itd. Međutim, dok obnavljanje odnosa sa nama i Čehoslovačkom ničim nije pomućeno, osim možda uzajamnim mentalnim rezervacijama, koje sada ne dolaze do izražaja, bar ne u većoj meri, na obnovu odnosa sa Poljskom pada stalno izvesna senka. To je rezultat vekovnog neraspoloženja, da ne kažem neprijateljstva i mržnje. To se sve objašnjava njihovim susedskim geografskim položajem, ni malo simpatičnom istorijom njihovih uzajamnih odnosa, a sada, naročito, činjenicom da u istočnim delovima Poljske, onim koje su okupirali Rusi u nemačko-poljskom ratu, žive, kako kažu Rusi, u ogromnoj većini Belorusi i Malorusi (Ukrajinci). Kad mi je u Ankari ministar Poninski, koji je sada pridan tamošnjoj poljskoj ambasadi, objašnjavao njihove odnose sa Rusima i dao mnogo materijala koji se na to odnosi, ja sam mu postavio između ostaloga i pitanje: »Vi tražite da vam Rusi priznaju granice iz Riškog ugovora iz 1921 godine. Ja Vas sada pitam, koliko je Rusa po tom ugovoru ostalo u Poljskoj. Jer ja sam živeo sada u Rusiji i znam da oni smatraju da su uzeli ono što je njihovo. Ako se vi pozivate na princip etnički, a vi se na taj princip prvenstveno pozivate, onda i Rusi s pravom mogu tražiti da se i na njih primeni isti princip u odnosu prema vama.« On mi je onda, i to posle nekoliko dana, doneo izvesne podatke, i saopštio da u granicama Poljske, prema Riškom ugovoru, ostaje jedan milion Rusa, ali ne potpuno svesnih Rusa i nikako sovjetski nastrojenih. Nije mi onda izgledao potpuno ubedljiv u pogledu ove vrlo okrugle cifre. Ja sam mu onda rekao da bi bilo potrebno da sa Rusima utvrde direktno i tu etničku granicu, jer sam osećao da će taj spor morati izbiti.

To je danas i nastupilo. I pored svih toplih pozdrava sporazumu s Poljskom, ovaj se spor pojavio iako u vrlo blagom obliku, ali se pojavio. Diskusija je otpočela povodom govora koji je g. Sikorski održao na londonskom radiju, i u kome je tvrdio da su Nemačka i Rusija i godine 1795 i godine 1939 bile rešile da za uvek unište Poljsku i da su istočne granice Poljske, one iz Riškog ugovora, neizmenljive. Braneći politiku g. Molotova i poričući da postoji ma kakva sličnost između ove dve nagodbe,

Izvestija od juče pišu da su 1939 godine Rusi samo uzeli oblasti koje su naseljene »po preimućstvu i u ogromnoj većini« Ukrajincima i Belorusima, da su, dakle, svome sopstvenom narodu »pružili ruku pomoći« pred Hitlerovom opasnošću, da su time izbili iz ruku Nemačke tramblen sa koga je mogla skočiti još lakše na Rusiju, što je današnji rat pokazao itd. I *Izvestija* juče i danas *Pravda* izrično kažu da prema tome granice iz Riškog ugovora nisu neizmenjive.

Sam fakat da se javno počela ova diskusija, i to u ovom teškom trenutku, pokazuje svu težinu ovog rusko-poljskog problema, jednog od najtežih između svih problema koji se tiču uzajamnih odnosa slovenskih naroda. Ali ovaj fakat ukazuje i na to da se mora dati izvesna praktična sadržina ideji slovenske uzajamnosti, i izvesti je iz magle u kojoj se ona danas nalazi, ako se želi uopšte što praktično na njoj da zida. Jednu ideju ima g. Staljin, izvesno. Ali koju ideju imamo mi, i ostali?! Ovo pitanje ni malo nije prosto, i diskusiju o tome treba blagovremeno otpočeti, da bi se videlo šta se hoće i šta se može. Dobar je put, sigurno, kojim se pošlo poljsko-čehoslovačkim sporazumom, to jest put likvidacije pojedinačnih sporova i tešnjih vezivanja između slovenskih naroda. Likvidirati i naći rešenje još i spora između Jugoslavije i Bugarske, i likvidirati spor između Rusije i Poljske, značilo bi već ukloniti velike teškoće, raščistiti teren, ali samo to, u pogledu praktičnog rešenja opšte slovenske solidarnosti. Odavde do tog praktičnog rešenja veliki je put, i kao i sve zavisi od ishoda rata, naročito od ishoda ove ispolinske borbe koju ovde na istoku vode braća Rusi. Sigurno je da g. Staljin zamišlja savez slovenskih naroda pod vođstvom Rusije, odnosno Sovjetske Unije, ali je sigurno i to da Poljska to neće ni u kom slučaju primiti, neće primiti uopšte vođstvo Rusije, sve i da se pitanje granica reši povoljno po nju. S druge strane pojaviće se i kod naših velikih prijatelja i saveznika Engleza stari bauk, neobjašnjivi strah od panslavizma, i taj će strah vešto podržati naši neprijatelji. To je takođe jedna teškoća koju ne treba nikako potcenjivati. A ovo će se sigurno pojaviti, iako ideja panslavizma ranije nikada nije imala ništa agresivno u sebi, nego samo defansivno, odbranu od Nemaca, iako po svršetku ovoga rata Sloveni mogu činiti najveću prirodnu branu protiv germanizma, mnogo snažniju od Francuza i latinskih naroda uopšte, naročito ako Sloveni uspeju da se organizuju, iako se između Slovena i Velike Britanije, pred nemačkom opasnošću, može naći solidan i stalan sporazum.

U razgovorima koje sam u Ankari imao sa poljskim ambasadorom g. Sokoljnickim i ministrom Poninskim osetio sam da oni skoro potpuno isključuju Rusiju u pogledu praktičnog rešenja pitanja slovenske solidarnosti, iako su, još u toku mog bavljenja u Ankari, postali mnogo pomirljiviji prema Rusima nego što sam ih u početku zatekao. Isključujući Rusiju, Poljaci, čini mi se, smatraju da vođstvo ostalih Slovena pripada njima, kao najvećem slovenskom narodu posle Rusa. Ne podvlačeći ovo, ja sam im postavio pitanje kako oni zamišljaju položaj Jugoslavije prema poljsko-čehoslovačkom bloku a sa gledišta opšte slovenskog problema. Sve što su mi mogli reći, to je, da sa integralnom Jugoslavijom (sa Bugarskom) čehoslovačko-poljska zajednica želi da održava najtešnje odnose. Tako isto, kad sam im pomenuo pitanje Koridora koji bi preko »Vaserkrobata« [tj. Gradišćanskih Hrvata] vezivao Jugoslaviju sa čehoslo-

vačko-poljskim blokom, rekli su mi u početku da na to nisu pomišljali, a posle nekoliko dana da oni prihvataju tu misao. Ja sam im objašnjavao i ekonomsku važnost toga (željeznica Varšava-Trst preko slovenske teritorije) i političku važnost (teritorijalno odvajanje Mađara od Nemaca i njihovo upućivanje ka Slovenima) i tim povodom istakao, da bi smo se mogli eventualno pojaviti na konferenciji mira, ako dotle reše svoj spor sa Rusima, potpuno solidarno, usvajajući uzajamne zahteve i praveći od njih jedan blok, što bi stvarno značilo jednu manifestaciju slovenske solidarnosti. Ali više od jedne manifestacije ne bi značilo i praktično rešenje pitanja saveza slovenskih naroda imalo bi da čeka i dalje na svoje rešenje, osim ako se ne bi palo na stari sistem dvostranih političkih i vojnih saveza sa ograničenim ciljevima, kao što su bili Mala Antanta i Balkanski Sporazum, koji kao što je poznato, nisu mogli izdržati veća iskušenja.

Ja se ni sa Poljacima u Ankari ni sa g. Dr. M. Hajekom, pretstavnikom g. Beneša, nisam upuštao u razgovor o praktičnoj mogućnosti funkcionisanja čehoslovačko-poljske zajednice, i tu se oslanjam na praktični duh Čeha, ali i tu imam utisak slovenske neodređenosti. Koliko smo prema tome još daleko od praktičnog rešenja opšte slovenskog problema!

U svima tim razgovorima koji se sada vode na sve strane za nas je najvažnije u ovome trenutku definitivno rešiti pitanje bugarskog naroda. Ovo se pitanje ovim ratom mora definitivno rešiti ulaskom bugarskog naroda u Jugoslaviju, jer će se inače žalosna prošlost opet vratiti. Ni pred kakvom teškoćom mi ovde ne smemo zastati. Potrebno je još sada naći poštenu bazu i praktično rešenje, jer su svi uslovi u osnovi ipak tu. U ovom pogledu biće velikih teškoća zbog Grka, Rumuna i Turaka, ali se i one mogu prebroditi. Ako se stane na gledište da je ovaj veliki rat doneo i jedno veliko iskustvo, to jest da se male države teško mogu održati, da treba stvarati veće državne zajednice, ali zajednice koje mogu živeti, praktično funkcionisati, onda se može i ovim teškoćama naći rešenja u stvaranju, što se nas tiče, jedne balkanske federacije, sposobne za život i solidno izgrađene, i tim bi se rešenjem oslabila osetljivost i strahovanje Grka, Rumuna i Turaka.

Sve su ova pitanja koja još sada treba prodiskutovati, i, ne gubeći vremena, rešiti, zajedno sa našim saveznicima, i odmah objaviti, u glavnim, osnovnim linijama, na suprot nemačkom novom redu, kao savezнички novi red, koji bi Evropu podelio na manji broj velikih državnih zajednica.

Ja Vas molim da me izvinite što se upuštam u ova pretresanja, ali ne bih nikako želeo da se zahtevi Jugoslavije svedu samo na prirodno proširenje njenih granica, nego i da se izbegnu uzroci koji su stalno dovodili do sukoba između rođene braće, kao što su Srbi i Bugari, i između malih balkanskih naroda, i u isti mah da se stvori jedna velika balkanska zajednica, koja bi se mogla snažno odupreti svakoj invaziji nebalkanskih susednih sila. Potrebno je jednom za uvek izbeći ovo pojedinačno slamanja balkanskih država kao što se to neminovno moralo desiti u ovome ratu, jer se iz prošlog svetskog rata ničemu nismo naučili, ni mi, ni Bugari, ni Grci, ni Turci, ni Rumuni, pa, ako hoćete, ni Mađari. Ja sam ovde pomenuo i Mađare zato što mi je poznato da je sâm Horti, u nekoliko mahova, poslednji put odmah posle izbijanja sadašnjeg rata, tražio, preko privatnih lica, dodir s Knezom Pavlom i predlagao brzo sklapanje

političkog i vojnog saveza. Od ovoga ništa nije bilo, jedno zbog vrlo malo dobre volje s naše strane a drugo zbog događaja koji su nastupili, ali verovatno da u Mađarskoj postoje elementi za ovu novu politiku, kada je Horti rizikovao da, istina vrlo diskretno i oprezno, učini ovu ponudu. U svakome slučaju treba razviti akciju i ne čekati da se događaji presipitiraju i zateknu nas bez gotovih rešenja svih ovih problema.

Međutim, treba priznati, da ideja balkanske federacije isključuje, iako ne potpuno, bar u pogledu praktičnog rešenja, ideju opšte slovenske solidarnosti i ideju g. Staljina o savezu svih slovenskih naroda, ali ne isključuje osnovnu socijalnu ideju g. Staljina. To sve treba imati na umu, treba uporno i brzo raditi na stvaranju balkanske federacije, koja, iako su u pitanju i Bugari, ne može biti nesimpatična Sovjetskoj Uniji. Na ovome treba u toliko pre brzo raditi, što već postoje planovi i projekti, kao što Vam je sigurno poznato, o stvaranju velikih evropskih državnih zajednica između britanskog Komonvelta i Rusije, kao i planovi za prilazak pojedinih manjih država jednom ili drugom državnom sistemu.

Molim Vas, Gospodine Ministre, još jednom da me izvinite i da izvolite primiti uverenje o mome najodličnijem poštovanju.

Dr. M. Gavrilović

A-SSVP, Izbjeglička vlada 1941–43, F-V.

Ninčić je na Gavrilovićevom izvještaju 13. VIII rukom dopisao da se protivi tome da se 1/ sve slavenske države na konferenciji mira pojave »potpuno solidarno usvajajući uzajamne zahteve i praveći od njih jedan blok«. Međunarodne teškoće za rješenje naših pitanja mnogo su manje od teškoća na koje će Poljska i Čehoslovačka naići i usvajanje tog gledišta značilo bi pogoršanje naše situacije i opiranje da se naši zahtjevi povoljno prime. Inače, mi treba svojski da pomažemo poljske i čehoslovačke zahtjeve, ali nikako da se solidariziramo s njima. Ne slaže se ni s tim 2/ da ovim ratom treba da se riješi pitanje ulaska Bugarske u Jugoslaviju, a najmanje da se tu ne smije zastati ni pred kakvom teškoćom. Za srpski narod predstavljalo bi veliku opasnost da se nađe u istoj državi s Bugarima poslije ovog rata. Nikakvih garancija neće imati da su se Bugari odrekli svojih aspiracija na Makedoniju i Srbiju istočno od Morave. Oni se tih aspiracija u sadašnjim prilikama nikad neće odreći, a njihova uvjeravanja u tom pogledu vrijedit će kao i ona data u Stojadinovićevom paktu prijateljstva. 3/ Slaže se, naprotiv, s idejom stvaranja jedne velike Balkanske zajednice u koju bi ušle sve balkanske države računajući tu i Rumunjsku i Tursku. No, u sadašnjim prilikama o tome mogu ozbiljno razgovarati samo s Grčkom čija će vlada uskoro doći u London.

59

Washington, 7. VIII 1941.

K. FOTIĆ – MINISTARSTVU VANJSKIH POSLOVA

Šifrovani telegram
Otpravljen iz Vašingtona 7 avgusta 1941 u 12,07
Primljen u Londonu 8 avgusta 1941 u 11,00

U vezi mog telegrama Pov. Br. 483.

Intervencija savetnika Titmana nije imala nikakvog uspeha i Mirošević mora napustiti Rim.

Vatikan tražio od talijanske vlade da detaljnije označi »intrige koje je Mirošević činio« i namerava uložiti protest protiv proterivanja ako tali-

janska vlada ne bude specifikovala te »intrige«. Tako isto Titman javlja da mu u Vatikanu izjavljeno da se ostalom osoblju poslanstva našeg neće otkazivati gostoprimstvo.

Pov. Br. 500

Fotić

AJ, 103-65.

60

London, 7. VIII 1941.
ZABILJEŠKA O RAZGOVORU NINČIĆ-MAJSKI

Zabeleška

o razgovoru između g. Ninčića i g. Majskog u Londonu
7 avgusta 1941.

G. Ninčić u pratnji poslanika g. Subotića, bio je na čaju kod g. Majskog od 5–6 časova po podne u stanu g. Majskog.

G. NINČIĆ je kazao da čini jednu prijateljsku posetu radi ličnog kontakta. Budući da su naši diplomatski odnosi uspostavljeni, interes je da budemo u što stalnijem kontaktu. Smatra da je to od obostrane koristi za naše obe zemlje koje ima da sarađuju ne samo dok rat ovaj traje već i posle toga. To je rezultat njihovog uzajamnog geografskog položaja a i položaja njihovog zajedničkog neprijatelja: Nemačke.

G. NINČIĆ je u nevezanom razgovoru izneo kratak istorijat odnosa Srbije, posle Jugoslavije, i Rusije tokom poslednjih decenija i istakao permanentne faktore, geopolitičke za trajnu saradnju između naših dveju zemalja. Srbija i Jugoslavija se nisu mešale u unutrašnja pitanja Rusije i S. S. S. R.

G. NINČIĆ precizira sadašnji naš stav kao želju za stalnom saradnjom između naših dveju država u cilju odbrane od zajedničkog neprijatelja. Računa na podršku SSSR. na konferenciji mira. Naročito računa da se našim neprijateljima, koji su okupirali delove naše zemlje, neće ostaviti da zadrže te delove niti da izvuku koristi iz njihove saradnje sa Nemačkom. Izrazio zadovoljstvo na držanju SSSR. armija na bojištu.

G. MAJSKI zahvalio g. Ninčiću na ovom izlaganju. Slaže se da postoje permenentne činjenice koje govore u prilog saradnje i da ta saradnja jeste ne jedan trenutni fenomen, već jedna trajna potreba.

Ističe da je pre neki dan sva moskovska štampa objavila da SSSR. vlada smatra da jugoslovensko-SSSR. ugovor, koji je bio zaključen uoči nemačkog napada (5 april) ostaje i dalje u važnosti.

Govori sa simpatijom o Jugoslaviji i njenim velikim naporima za odbranu svoje nezavisnosti.

O SADAŠNJOJ SITUACIJI NA BOJIŠTU kaže da su nemački izveštaji netačni i preterani. Nemci nisu blizu pobede kao što tvrde, uveren je da je neće imati.

O Engleskoj kazao da uzela suviše kontemplativan stav i da englesko javno mnenje daje utisak kao da čeka da Rusija potuče Nemačku.

Vazdušni napadi koje Engleska sada vrši na nemačke gradove nisu dovoljni. Iz ovdašnjeg iskustva znamo da ne treba preuveličavati razorno dejstvo tih bombardovanja. U toku razgovora dao razumeti da bi Engleska trebalo da pokuša iskrcavanje u Francuskoj ili Belgiji.

Zatim je razgovor prešao na PITANJE ORGANIZACIJE MIRA POSLE ZAVRŠETKA RATA.

G. Majski je izrično ponovio da ono što je nedavno kazao o Jugoslaviji pretstavlja zvanični stav njegove vlade t. j. da se ima obnoviti potpuna nezavisna Jugoslavija i to u njenim dosadašnjim granicama, a da je oblik unutrašnjeg režima Jugoslavije stvar volje njenog stanovništva t. j. njena interna stvar.

G. Ninčić je to primio k znanju.

G. Majski smatra (kao svoje lično mišljenje) da će prilikom buduće organizacije Evrope biti tri glavna problema t. j. tri najteža problema koja po svojoj težini idu ovim redom: 1) pitanje Nemačke, 2) pitanje Poljske i 3) pitanje Balkana.

Govoreći dalje zadržao se naročito na *Poljskoj*. Kaže: postoje kod izvesnih poljskih krugova megalomanske tendencije. SSSR. vlada želi nezavisnu Poljsku ali u granicama etnografskog poljskog življa. To bi značilo jednu Poljsku od otprilike 20 miliona stanovnika. Međutim Poljaci imaju fantastične planove na pr. žele i Istočnu Prusku. Neki vojnici – ne Sikorski već drugi – izradili su ovih dana u Londonu jednu mapu gde zapadna granica Poljske ide do Štetina (pa otuda pravo na jug). Govorio je o Poljskoj sa očevidnim nezadovoljstvom u pogledu njenih zahteva.

Na pitanje g. Ninčićevo zašto Rusiju toliko interesuje se gde će ići buduća poljsko-nemačka granica, nije dao jasan odgovor već kazao da oni žele da se posleratna Evropa organizuje na bazi samoopredeljenja naroda.

O BALKANU smatra da će biti vrlo teško naći rešenje za problem bugarsko-jugoslovenskih odnosa. G. Ninčić *ponovio* da mi ne želimo uništenje ili komadanje Bugarske, ali želimo da se stvari tako udese da Bugarsku prođe volja da opet surađuje sa napadačima i Nemačkom protiv nas. Solucija problema jugoslovensko-bugarskih odnosa ima se tražiti u okviru solucije jednog šireg problema t. j. balkanskog bloka.

Dalje se g. Ninčić i Majski složili da je korisno održavati između naših dveju zemalja i njenih pretstavnika kontakt u cilju razgovora o pojedinim problemima koji će se postaviti na konferenciji mira a da bi se putem tih razgovora uzajamno upoznali o našim gledištima i iste približile. Naročito je g. Ninčić podvukao da bi trebalo usled toga što nam šifra još nije potpuno sigurna, da nam SSSR. vlada, ako želi nešto poverljivo da nam dostavi, to čini posretstvom g. Majskog, s čime se g. Majski složio.

AJ, 103–61.

61

Carigrad, 8. VIII 1941.
HADŽI-ĐORĐEVIĆ – MINISTARSTVU VANJSKIH POSLOVA

Šifrovani telegram
Otpravljen iz Carigrada 8 avgusta[1941] u 21,30
Primljen u Londonu 9 avgusta[1941] u 19,00

Strogo poverljivo.
Lično za Pretsednika Ministarskog saveta.

Danas doputovao iz Beograda preko Bugarske Stanislav Rapotec, činovnik Hipotekarne banke Split, Slovenac, rezervni poručnik. Iz razgovora i pregleda njegovih hartija uverio se da je siguran i da mu treba verovati. Pošao u Bugarsku kao delegat Slovenačkog Crvenog Krsta da tobož organizuje neku pomoć Slovencima. Posle velikih muka i falsifikujući vize, uspeo prebaciti se u Tursku. U stvari poslat kao prvi kurir i delegat odbora za akciju u Splitu i Ljubljani Gospodinu Pretsedniku Ministarskog saveta sa porukama i obaveštenjima iz zemlje. Odavde bi produžio za Kairo da se javi Ministru vojske, a zatim u London ako je moguće kod Gospodina Pretsednika vlade. On priča: u Splitu je obrazovan odbor za akciju i otpor. Na njegovom čelu su braća Anđelinović, dr. Brezigar iz Ljubljane, dr. Kovačić, Ante Beršić i neki mlađi aktivni i rezervni oficiri. Njihov je cilj borba i uspostavljanje Jugoslavije; sve ranije partizanske razlike odbačene su.

U Ljubljani isto tako obrazovan odbor koji savršeno funkcioniše. Šef dr. Vinko Vrhulec [Vrhunec], pretsednik rezervnih oficira i još pet rezervnih oficira i dva civila. Oni spremili i izradili spiskove, mobilizacioni plan i raspored i to saopštili pretsednicima opština i poverljivim ljudima. Oslanjaju se na sve nacionalne elemente bez bivših vođa partija. Od oficira sarađuju samo sa mlađima, od potpukovnika na niže.

Zagreb ima ćelije među oficirima, ali odbor još nije obrazovan. Dalmacija i Slovenija neće da znaju za današnju Hrvatsku: cilj je njihov Jugoslavija. Zagreb pokušao vrbovati oficire iz Dalmacije za hrvatsku vojsku, ali oni odbili; gladuju, ali neće uz Antu Pavelića.

Dr. Kramer u Ljubljani dobro, simulira bolest i pomaže akciju. Grisogono u Beogradu i drži veze sa Srbima. On poručio da se zasad prestane sa propagandom putem maženja Hrvata, jer se revoltira Srbija. Moli takođe odobrenje vlade da može pozajmiti sto hiljada dinara za pomoć sebi i nekim našim nacionalnim radnicima koji u akciji.

Moral u Srbiji kao Dalmaciji i Sloveniji izvanredan.

Dosada iseljeno iz Slovenačke u Srbiju oko 16 hiljada ljudi, mahom intelektualaca iz dela okupiranog od Nemaca. Naseljeni oko Kragujevca, Kruševca, Jagodine, Mladenovca i Niša.

U Bosni je stanje nesnosno, jer su Muslimani u službi Zagreba. Zato redovno uzajamno ubijanje. U Zagrebu uglavnom vojnici iz Bosne svi sa fesovima.

Najglavnije ovo: imenovani došao kao delegat pomenutog Odbora u cilju referisanja Pretsedniku vlade. Sem toga moli ustanoviti kontakt sa Splitom i to na ovaj način: jedan engleski sumaren bi poneo instrukcije i nekoliko miliona dinara u talijanskim lirama, dolarima ili funtama sterlinga. Sumaren bi prošao kroz Otrantski kanal. Englezi znaju minska polja. Kod Splita minsko polje ostalo isto ali naknadno dostavio bi se detaljan slobodan prolaz. Sumaren treba da iziđe kod mesta Maslica, kod Splita, gde je potpuno pusto ... (Sleduje jedna nejasna rečenica čije je ponovljenje traženo). Talijani imaju u Splitu samo jedan torpiljer i jednu jahtu. Naši spremni, benzin imaju i čekaju radio. – Đonović upoznat.

Str. Pov. Br. 387

Hadži-Đorđević

N. Z.–Rečenica čije je ponovljenje traženo, glasi: »Znaci raspoznavanja: naši bi došli sa motornim čamcem ili barkom; istakli bi veliku talijansku zastavu i jedne gaće ili jednu košulju na konopcu.«

H. Đ.

A-SSVP, Izbjeglička vlada 1941/45, F-IV.

62

London, 8. VIII 1941.
M. NINČIĆ – B. ILIĆU i J. ĐONOVIĆU

Saopštiti generalu Iliću i delegatu Đonoviću

Vesti iz Srbije potvrđene nemačkim saopštenjima o masovnim streljanjima naroda i progonu pravoslavnog sveštenstva. Iz Hrvatske javljaju da Pavelićev režim zavodi preke sudove za svoje protivnike i traži potporu nemačkih trupa. Naš položaj ovde povoljan, ponovljena nam obećanja o obnavljanju Jugoslavije. Idn juče u Parlamentu izjavio da bugarska otmica naših i grčkih zemalja neće biti zaboravljena kad dođe dan obračuna. U merodavnim krugovima ne opažaju se onakva bugarofilska raspoloženja kao u Kairu. Odnosi s Rusijom obnovljeni bez naročite deklaracije, jer se uzelo da nisu bili prekinuti, već samo obustavljeni. Ugovor o prijateljstvu između Jugoslavije i Rusije smatra se da još važi.

Ninčić

AJ, 103–24.

63

Bern, 11. VIII 1941.

N. MIROŠEVIĆ–SORGO – MINISTARSTVU VANJSKIH POSLOVA

Šifrovani telegram
Otpravljen iz Berna 11 avgusta 1941 u 21,19 čas.
Primljen u Londonu 12 avgusta 1941 u 11 časova.

U vezi moga telegrama Pov. Br. 757 od 2 ovog meseca.

Mojoj porodici bilo dozvoljeno ostati u Rimu posle mene još 4 dana. Papa primio moju ženu u audienciju. Jako je žalio moj slučaj i uveravao da je sve učinio. Talijani me okrivili za špijunažu ali je on uveren da nije istina. Papa me smatra i dalje poslanikom pri Sv. Stolici, a poslove, kaže, mogu obavljati i preko papskog nuncija, kako je to bio slučaj prošlog rata, pa i u Portugaliji.

Kad mu je moja žena napomenula da Pavelić smatra mene lično smetnjom za priznanje njegove države, Papa odgovorio: »ja ne mogu nikako priznati Hrvatsku, jer se rat još nije svršio.«

S obzirom na prednje, kao i da Švajcarska ne da boravak stranim diplomatama iz obzira prema Nemačkoj i Italiji, a dozvola privremenog boravka ističe mi pritom, to bih krenuo, čim dobijem vizu, za Lisabon radi produžavanja misije, odakle bih održavao veze sa Vatikanom preko tamošnjeg papskog nuncija. Savetnik Moskatelo trebao bi da ostane u Rimu, kako bi me otuda obaveštavao.

Posle ovog trebalo bi da obelodanim moj slučaj da se u Jugoslaviji vidi da Kraljevsko poslanstvo pri Sv. Stolici ostaje i da je samo prenelo sedište usled pritiska neprijatelja, koji se nije ustručavao povrediti Lateranske ugovore. Mirošević.

Pov. Br. 804

Jurišić

AJ, 103–65. Na telegramu je Ninčić dopisao: »Slažem se.«
Pored toga nalazi se ovakav koncept odgovora ministarstva poslanstvu u Bernu odnosno Miroševiću: »Molim izvestite poslanika Miroševića da se slažem s predlogom da ode u Lisabon. Ako bi bilo kakve teškoće od strane portugalske vlade za njegovo vršenje funkcije u Lisabonu, potrebna bi bila i nastojanja Vatikana za dozvolu u Lisabonu. O objavljivanju njegovog slučaja za širu javnost biće naknadno obavešten.«

64

Moskva, 12. VIII 1941.

M. GAVRILOVIĆ – MINISTARSTVU VANJSKIH POSLOVA

Šifrovani telegram
Otpravljen iz Moskve 12. VIII. 1941 u 14,30 čas
Primljen u Londonu 13. VIII. 1941 u 10,00 čas

Pre 4 dana upitan od ovdašnjeg Ministarstva inostranih poslova da li bi želeo stupiti u vezu sa, u svojstvu javnog radnika u Jugoslaviji, Aleksijem Tolstojem i drugim njihovim javnim radnicima i književnicima i da zajedno sa pretstavnicima ostalih slovenskih naroda uzmem učešća u jednom sveslovenskom radio mitingu. Odgovorio sam da ću stupiti u vezu sa Tolstojem, ali da preko radia mogu govoriti samo po odobrenju svoje vlade. Sutradan, u petak, pozvao me Tolstoj. Kod njega zatekao jednog ukrainskog književnika i jednu poljsku književnicu. Govoreno o ideji slovenske uzajamnosti i o tome (dve grupe nejasne) u nedelju 10 tek. mes. treba da se održi radio miting. Rekao da mogu govoriti samo pod dva uslova: 1. da dobijem odobrenje svoje vlade, a 2. ako u isti mah samnom govore i čehoslovački poslanik i poljski ambasador. Pošto nisu još stigli želeo da se miting odloži. Složili se samnom. Sutradan me opet pozvali. Prisustvovao i Janu Šajtis i nekoliko naših starih emigranata. Tu sam saznao da je rešeno da se miting održi u nedelju. Ponovio isto što i dan ranije. Zato nisam otišao na sastanak.

3. Miting održan. Osim pomenutog poljskog đenerala svi su ostali učesnici sovjetski državljani. Svi govori objavljeni jutros sa slikama i pravim imenima govornika.

Sve govore šaljem kurirom. U njima je reč samo o slovenstvu i potrebi četničke akcije slovenskih naroda, što je i bio i jedan od glavnih neposrednih ciljeva. Ali po učesnicima nosiće, prirodno uži karakter. To po mome mišljenju trebalo izbeći, jer to može uzbuniti sve one koji tvrde da se iza ove sadašnje ideje slovenske uzajamnosti nalaze uži politički ciljevi. Govoreno i u ime Crne Gore i u ime Makedonije. Skretao sam pažnju i sovjetskom ambasadoru u Ankari i ovde da je teza o crnogorskom i makedonskom narodu stvarno u isti mah i teza talijanske i nemačke propagande, da danas ona naročito direktno škodi i da će na samom terenu u Jugoslaviji imati protivno dejstvo.

Kao što vidite, a to kazao i u svom izveštaju Str. Pov. Br. 210, ova slovenska ideja postaje sve više polugom spoljne politike Sovjetske Rusije. Zato preka potreba da se sve stvari što pre raščiste među nama, Bugarima, Poljacima i Česima, a one se mogu raščistiti samo u Londonu, gde se nalaze odgovorne vlade.

Ponova skrećem pažnju na moj telegram Str. Pov. Br. 210 i na veze. Potrebno raditi brzo.

Pov. Br. 403 Gavrilović

AJ, 103–61.

65

Moskva, 15. VIII 1941.
M. GAVRILOVIĆ – M. NINČIĆU

Moskva, 15 avgusta 1941.

Str. Pov. Br. 212

Gospodine ministre,

Pre skoro godinu dana izišao je bio ukaz – o njemu sam u svoje vreme bio podneo izveštaj – kojim je bio jako sveden uticaj političkih komesara u Crvenoj vojsci. Oni su tim ukazom bili potčinjeni vojnim komandantima i ostavljena im je bila samo čisto pedagoška uloga. Govorilo se onda da je to bio rezultat iskustva iz finskog rata. Staralo se onda da se Crvena vojska pretstavi, a tako se uistinu smatralo, da se Crvena vojska vraća čisto vojnim principima i pripisivala se za to zasluga maršalu Timošenku. Svi stranci su smatrali onda tu meru vrlo dobrom, s gledišta čisto vojničkog, i uz to da je sâm režim već toliko siguran da nema čega da se boji od strane vojske. Naročito je ovo bilo važno posle zavere Tuhačevskog i onog velikog čišćenja u vojsci. Zato je i iznenađenje bilo veliko kada je objavljen ovaj ukaz (za vreme moga puta ovamo) kojim se sve vraća na staro, kao što se u njemu izričnо i kaže, na stanje koje bilo u vreme građanskog rata protiv inostrane vojne intervencije. I svi se sada gube u nagađanjima o uzrocima koji su do ovoga ukaza doveli i o namerama i ciljevima koji se njima žele postići.

Ono što se predbacuje ovome ukazu jeste njegov čisto nevojnički duh prema onome kako se to naviklo gledati na takozvane moderne evropske vojske, na osveštane principe na kojima ona počiva, i kaže se:

1. Stvara se jedno nemoguće dvojstvo: svaka naredba za bitku, za svaku akciju vojnu, mora nositi potpis i komandanta i komesara. Šta će biti, kaže se, ako se ne slože?! Itd.

2. Unosi se jednim udarom i u potpunosti opet politika u vojsku, a osveštan je princip bio držati vojsku izvan svake politike. Itd.

Ono što mu se pripisivalo u zaslugu jeste njegov borbeni, stari revolucionarni duh prema onom kako se to naviklo gledati na poslednji građanski rat i rezultate koji su onda dobijeni, i kaže se:

1. Komandanti su većinom mladi ljudi, ljudi bez velikog iskustva u radu s masama da bi mogli naći potrebne reči i potreban način u radu s njima ni u najsudbonosnijim trenutcima kada se mora apelovati samo na duh ljudstva, a sada se smatra svaki trenutak sudbonosnim, i mora se stalno održavati visoki moral, čak i onda kada već i inače visoki moral počne da popušta. Oni su pre svega vojnici, a potom sve drugo. Koje plamene reči mogu naći ovi mladi ljudi? Odbrana otadžbine, zavičaja, Rodine? Vojnička čast i slava? Stara slava i ponos ruskog oružja i stari svetli primeri Suvorov, Kutuzov, itd? Da, izvan svake sumnje. Ali se otadžbina, zavičaj, Rodina, čast i slava vojnička ovde mora staviti sve u odbranu Sovjetske Unije i sovjetskog sistema. U to se moraju sliti i nacionalizam ruski i nacionalizmi svih mnogobrojnih narodnosti koje žive u ovoj ogromnoj zemlji, to je spona koja ih mora držati zajedno – jer druge spone nema. I za to:

2. Potrebni visoki duh u vojsci mogu najviše postići i održati politički ljudi, oni koji najbolje znaju i osećaju šta se ima dobiti a šta izgubiti ovim velikim ratom, naročito izgubiti. Komunistička partija je vodila i dobila revoluciju, komunistička partija ima da vodi i dobije i ovaj rat: ona pada i živi sa ovim ratom. Ako se rat dobije, kao što su uvereni, komunistička partija je dobila, jer će tada jasno biti da ga je ona stvarno i vodila, – i dobiti više nego ikada; ako se rat izgubi, komunistička je partija izgubila rat, jer ga je ona vodila, i s njime izgubila sve. Partija prednjači u sovjetskom režimu, partija ima da prednjači i u sovjetskom ratu. Ona čini danas okvir i kičmu današnjeg javnog života u Sovjetskoj Uniji. Ona ima i da čini okvir i kičmu celokupne vojne i ubojne snage sovjetske armije. Ona je i dužna da dâ sve od sebe, jer daje za sebe i za svoj režim. I niko drugi ne može dati više od sebe nego ona u svome ratu.

Da se vođstvo u vojsci daje komunističkoj partiji jasno izlazi i iz toga što se ovim ukazom izrično daje pravo komesarima da smene nedostojne vojne komandante, jer je ravno momentanoj smeni svaki izveštaj komesara vladi da je taj i taj komandant nedostojan ili nepodoban. Partija, dakle, vodi rat, vodi ga s narodom koji se uistini sjajno bori, ali partija vodi. Ona ga mora dobiti, ili je neće biti. Sovjetski režim vodi rat, i on ga mora dobiti, ili ga neće biti. Svest o ovome je, mislim, potpuna.

Moje je mišljenje, da u ovome treba tražiti glavno objašnjenje ovome ukazu. Sve drugo što se čuje i govori (»vlada nije sigurna u vojsku«, naročito s pogledom na čl. 8 uredbe, »sistem sovjeta«, tojest uvode se komesari zato da bi komandanti imali s kime da se dogovaraju itd.) uveren sam, treba odbaciti.

Izvolite primiti, Gospodine Ministre, uverenje o mom najodličnijem poštovanju.

Dr. M. Gavrilović

AJ, 103–61.

66

Rim, 22. VIII 1941.

POSLANSTVO U VATIKANU – MINISTARSTVU VANJSKIH POSLOVA

Rim, 22 avgusta 1941

Br. 291

Kraljevskom Poslanstvu pri Svetoj Stolici čast izvestiti da je 18-og avgusta 1941 prenelo kancelariju Poslanstva u Vatikanski Grad, gde se već nalazio jedan deo arhiva Poslanstva. Tako se sada oseća donekle zaštićeno od novih prepada, iako danas ni bedemi Vatikana ni ma kakve pravne ograde ne mogu da pruže dovoljnu zaštitu pred nasiljem.

Nepredviđena i nagla seoba u današnjim prilikama, kad čovek ne zna koliko se može osloniti na samu kućnu poslugu, a naročito u atmosferi stvorenoj insidentom sa Kraljevskim Poslanikom dr. Miroševićem Sorgo,

za nekoliko je dana posve zaokupila Poslanstvo tako da se tek danas može da javi.

Sa kancelarijom je već prešao u Vatikan i pisar g. Kosta Cukić kome je tamo bio doznačen stan još od časa kad je izbio rat između Jugoslavije i Italije. Savetnik g. Nikola Moskatelo nalazi se još u Rimu zato što do danas nije dobio stan u Vatikanu iako mu je vlasnik stana u kom sada boravi prošlih dana otkazao, jamačno pod presijom prilika ili vlasti. Čim dobije stan preći će i on u Vatikan iako nerado, zato što to znači skoro potpun prekid veza sa vanjskim svetom. Treba naime znati da se boravak u Vatikanu diplomata država zaraćenih s Italijom ne razlikuje mnogo od običnog zatvora, u pogledu saobraćaja sa vanjskim svetom.

O slučaju Poslanika dr. Miroševića Sorgo Poslanstvo neće izveštavati pošto je jamačno on sâm to već učinio. U ostalom on jedini zna u detalju sve što se je sa njime zbilo.

AJ, 103–65.

Poslanik u Bernu Jurišić-Šturm telegramom je 25. VIII obavijestio ministarstvo u Londonu da »Poslanstvo pri Sv. Stolici javlja da je 18 t. m. preselilo kancelarije u Vatikan. Tamo se preselio i pisar Cukić. Savetnik Moskatelo i dalje u Rimu dok ne bude (?) dobio stan u Vatikanu.« (Isti izvor.)

67

Moskva, 23. VIII 1941.

M. GAVRILOVIĆ – MINISTARSTVU VANJSKIH POSLOVA

Šifrovan telegram
Otpravljen iz Moskve 23 avgusta 1941 godine u 19,15 časova
Primljen u Londonu 25 avgusta 1941 godine u 12,00 časova

Govorio duže sa Višinskim po pitanju slovenskog mitinga. Rekao mi je da će se održati može biti još jedan miting. Rekao sam mu da je prvi miting morao ostaviti u Kraljevini utisak usvajanja sad još i od njihove strane talijanske zvanične teze o crnogorskom narodu. Govorio mu i o Makedoniji. Višinski se trudio da shvati u čemu je stvar, priznajući da je nedovoljno obavešten. Rekao mi je da će oni stvar pretresti i dodao: »Mi priznajemo Jugoslaviju i smatramo da su čisto unutrašnje stvari Jugoslavije kako će se urediti unutrašnja pitanja ukoliko ona postoje.« Rekao sam mu da za njih same ima već sad praktičan značaj cela ova stvar, jer su u našoj zemlji postigli suprotan praktičan rezultat od onog koji su očekivali. »To je u istini važno i zato moramo stvar urediti još sad.« Odmah naredio Novikovu prikupiti materijal.

Međutim stvar se razvija u javnosti, naravno po želji vlade. Jučerašnja PRAVDA donosi veliki članak pod naslovom Sloveni od Aleksandrova. U Lenjingradu Akademija Nauka štampa izbor slovenskih pesama. Češki profesor Nejedli koji je govorio na mitingu daje u štampu kod Akademije Nauka takođe knjigu o Slovenima. Naš zemljak akademik

Pičeta objavljuje u poslednjem broju časopisa *Priručnik agitatora* članak u istom duhu. I tako dalje.

Pov. br. 421.

Gavrilović

AJ, 103–61.

68

Lausanne-Ouchy, 27. VIII 1941.
N. MIROŠEVIĆ-SORGO – M. NINČIĆU
Kraljevski Poslanik pri Svetoj Stolici

Lausanne – Ouchy, 27 avgusta 1941

Pov. Br. 6.
sa prilogom.

Gospodine Ministre,

U vezi svojih telegrama od 2 i 11 ovog meseca, poslatih Vam preko Kraljevskog Poslanstva u Bernu, čast mi je dostaviti Vam kurirom detaljan izveštaj o mom uklanjanju iz Italije.

Kako sam u njemu pomenuo, treba sačekati dali će Vatikan još nešto preduzeti po mojoj stvari, odnosno postavlja se pitanje do koje mere leži u našem interesu da izvršimo u tom pravcu pritisak na Vatikan. Zavisiće, Gospodine Ministre, o Vašim intencijama, što se ima dalje raditi.

Pošto sam iz Vašeg telegrama Pov. Br. 5634 od 16 o. m. video da odobravate da odem u Lisabon i da izdejstvujem dozvolu portugiške Vlade da mogu ostati tamo i vršiti svoju dužnost preko papskog Nuncija, zaključio sam da se slažete s tim, da moramo nastojati da očuvamo Kraljevsko Poslanstvo pri Svetoj Stolici. Već iz činjenice da se Pavelić trudi svim silama da se naše Poslanstvo ukine, možemo zaključiti da je njegov opstanak koristan za našu stvar.

Ostanak savetnika Mons. Moscatella u Rimu smatrao sam korisnim, jer će on odatle možda uspeti da održava lakše veze sa zemljom, a ujedno će nas obaveštavati o promenama, koje se događaju u zemlji u pitanjima crkve, a prema kojim je korisno zauzeti stanovište. Mi smo u više slučajeva preduzimali korake u ovakvim slučajevima kod Svete Stolice, iako Vas nisam uvek mogao, radi teškoća u dopisivanju, obaveštavati. Osim toga, ako povučemo naše činovnike iz Rima, radi držanja Talijana biće nemoguće ili bar vrlo teško poslati, ako ustreba, druge.

Posle mog odlaska položaj našeg osoblja u Rimu postao je vrlo težak, o čemu treba voditi računa i davati im podrške.

Na pitanje, koje bi se moglo postaviti, dali je Vatikan zaista sve učinio da me zaštiti, teško je odgovoriti. Učinio je, bez sumnje, mnogo, a nije se moglo očekivati da ode do pretnje otkaza Lateranskih paktova. Treba

držati u vidu da je položaj Vatikana u današnjim prilikama vrlo težak i da i on nastoji da lavira u očekivanju da se budućnost izjasni.

Molim Vas, Gospodine Ministre, da i ovom prilikom izvolite primiti uverenje o mom dubokom poštovanju.

Dr Niko Mirošević Sorgo

PRILOG

Izvještaj kraljevskog poslanika pri Svetoj Stolici o njegovom uklanjanju iz Italije krajem jula 1941 g.

Kad su Nemci napali Jugoslaviju, otišao sam u Vatikan i kazao da se može predvideti da ćemo i mi, kao i ostali neprijatelji osovine, morati stanovati u Vatikanskom gradu i da su s toga potrebni stanovi za mene i moju porodicu, za savetnika Mons. Moscatella i za porodicu pisara g. Cukića. Vatikan se složio i dao odmah naređenje da se adaptiraju stanovi. Radovi su vršeni velikom brzinom, ali su se ipak otegnuli do kraja aprila, tako da smo trebali preći u Vatikan od prilike kad je naše Poslanstvo pri Kvirinalu krenulo iz Rima (3 maja).

Malo dana pre njegovog odlaska počeo sam sa prenašanjem arhive i svog nameštaja u Vatikanski grad. Cukićevi su se čak iselili prvog maja iz svog stana, preselili k nama u Poslanstvo, a sve svoje stvari preneli u Vatikan. Po uputstvu Vatikana odugovlačili smo sa preselenjem, dok nam stanovi ne budu potpuno gotovi, i ako nam je Vatikan u drugoj polovini aprila bio saopštio notom, da su Talijani zatražili da se osoblje Poslanstva preseli u Vatikanski grad.

Dan, dva posle odlaska Poslanstva pri Kvirinalu reče mi Kardinal-Državni sekretar Njegove Svetosti, Luigi Maglione, da je Vatikan uspeo kod talijanske vlade da izdejstvuje da naše Poslanstvo može ostati u Rimu.

Odgovorio sam mu, da to ne ide, jer smo mi već preselili jedan deo nameštaja i arhive u Vatikan, otkazali stan, a čim je naša selitba započela, ima se smatrati da je useljivanje u Vatikan već u toku. Ovaj akt nemože se deliti u više delova, već sačinjava celinu. U ostalom ni talijanska vlada nemože tražiti sad jedno, a čas docnije drugo.

Kardinal je ostao uporno na svom traženju da ostanemo u Rimu, ponudio nam je svoju pomoć ako budemo tražili novi stan za Poslanstvo, a kao glavni argument za svoje stanovište naveo je, da prema Lateranskim paktovima između Vatikana i Italije, Sveta Stolica ima pravo da zahteva da sve misije, koje su kod nje akreditovane, mogu ostati u Rimu, gde uživaju iste diplomatske privilegije, kao i misije akreditovane kod talijanskog Dvora. Tačno je da Talijani nisu poštovali ovu obavezu u slučaju engleskog poslanika, kao i poljskog i francuskog ambasadora, ali su naknadno dozvolili belgijskom ambasadoru, koji je proveo nekoliko meseci u Vatikanu, da se vrati u svoju ambasadu u Rimu, a on otada stanuje u Rimu. I u našem slučaju Vatikan se nemože odreći svojih prava i za to moramo ostati u Rimu. Razume se, da ćemo uživati sve garantije, kao i drugi diplomate kod Kvirinala, i to uz ponovljeno i izrečno obećanje talijanske vlade.

Svi navedeni razlozi, kao i moja bojazan da se u postupku talijanske vlade kriju druge, podmukle namere, nisu pomogli. Kako je ovo rasprav-

ljanje trajalo desetak dana, kazao sam na kraju Kardinalu, da načelno ne odustajem od svog stanovišta, ali mogu pokušati da vidim kako će u praksi izgledati ako ostanemo u Rimu. Naknadno se mogu uvek vratiti na svoje stanovište.

Glavni razlog koji me rukovodio da pristanem na ovo, bio je što sam se iz razgovora sa kolegama, koji su zatvoreni u Vatikanskom gradu, uverio da samo ako ostanem u Rimu slobodan, mogu imati šire polje rada.

Ostali smo dakle u Poslanstvu (uz pristanak sopstvenice kuće) i otpočeli radom, koji je bio skopčan sa dosta teškoća usled vrlo ograničenih veza usled našeg položaja u Rimu kao neprijatelja Italije. Dosta je da napomenem da su se nama odani sveštenici bojali da me vide, dok ih je velika većina bila prešla k Paveliću, milom ili pod pritiskom iz našeg Zavoda Svetog Jeronima.

Na zgradi Poslanstva ostali su, kao što je propisano za misije akreditovane kod Svete Stolice, naš državni grb, kao i Papin grb, koji je simbol da preko njega uživamo eksteritorijalnost u Italiji. Prema običaju izvesio sam na Papin imendan (Sv. Evgenije – 2 juna) našu zastavu.

Od prilike u prvoj polovini jula reče mi Kardinal nezvanično, da je talijanska vlada ponova zahtevala da uđemo u Vatikanski grad, ali on nastojava da se to opozove. Ako ne bude uspeo, izvestiće mi zvanično.

Ovo stanje trajalo je do 24 jula 1941.

U četvrtak, 24 jula, izašao sam u kolima i opazio da me prate jedna kola u kojim su bila četiri lica. Vratio sam se u Poslanstvo, a automobil, koji me pratio, zaustavio se pred Poslanstvom, gde je ostao do mog odlaska. Čak je, noću, zakrčavao izlaz iz Poslanstva.

Pošto su se i u baštama oko Poslanstva nalazili agenti, bojao sam se da bi policija mogla upasti u Poslanstvo i pokušati da uzme šifru i arhivu. S ovog sam razloga spavao sa oružjem, a idućih dana sam spalio arhivu, ukoliko je bila važna, a nisam je bio već preneo u Vatikan. Šifru sam čuvao do kraja, znajući da je teško doneti drugu u Rim.

U petak, 25 jula malo pre devet časova saopštio mi je poslužitelj Poslanstva, da jedan talijanski policijski činovnik želi da govori sa mnom. Stajao sam na stanovištu da nemam nikakvih odnosa sa talijanskim vlastima, jer su svi naši odnosi sa njima išli preko Državnog sekretarijata Njegove Svetosti. Zato sam odmah zvao na telefon Kardinalovog prvog pomoćnika, Mons. Tardinija i kazao mu što se događa. Tardini mi reče, da primim pomenutog činovnika i da vidim o čemu se radi.

Nešto posle devet sati primio sam toga činovnika, koji se pretstavio kao Dr. Mario De Fiore. Njega je pratio jedan agent, koji je ostao iza otvorenih vrata, u salonu. Najpre sam zahtevao da ovaj izađe, jer njega nisam primio, ali sam ga pustio, kad mi Dr. De Fiore reče, da mora biti praćen. G. De Fioreu sam odmah kazao da se on nalazi u Poslanstvu akreditovanom kod Svete Stolice i da bi on morao učiniti svoja saopštenja preko nje.

Dr. De Fiore mi reče, da on dolazi od strane talijanskog Ministarstva unutrašnjih poslova, koje zahteva da ne izlazim više sâm u Rim. Biću uvek praćen, a u tu svrhu moram unapred obaveštavati policiju kuda idem. Ovo će se obaveštavanje obavljati kratkim putem jer je dovoljno

da o tome izvestim agente, koji su pred Poslanstvom, a oni će posle malo minuta imati telefonsko odobrenje. Ovo važi samo za mene, dok se moja porodica i činovnici Poslanstva mogu i dalje slobodno kretati.

Odgovorio sam mu da ovo mogu uzeti na znanje samo posredstvom Vatikana. U svakom slučaju meni je Vatikan saopštio da je talijanska vlada izrečno obećala da će poštovati sve moje diplomatske prerogative i prema tome ovo pretstavlja neodržanje zadate reči. Ja idem smesta u Vatikan, gde ću izneti sve što mi je kazao, a vladaću se prema onome, što mi u Vatikanu budu kazali.

Pošto je g. De Fiore i za ovaj izlazak zahtevao dozvolu svojih starešina, najpre mu rekoh da ću otići u Vatikan i bez te dozvole, jer je moje osnovno pravo da mogu slobodno opštiti sa vladom kod koje sam akreditovan, ali pošto je obećao da će dozvolu dobiti telefonom, pristao sam da počekam malo, jer i tako u Vatikanu ne bi mogao da zateknem ovako rano starije funkcionere.

Od prilike posle pola sata vratio se Dr. De Fiore prateći g. Agueci, dirigenta ureda za strance kod rimske Kvesture. G. Agueci mi je saopštio da mogu izaći kud hoću uz gorepomenute uslove, samo nesmem u Vatikan.

I njemu sam kazao da se ovo kosi sa datim mi garantijama i da imam pravo da odem u Vatikan, gde sam akreditovan, ali uzalud. Kad sam iznosio svoje diplomatsko svojstvo, Agueci je odgovarao, da za njih nisam diplomat, već običan građanin; država, koju sam pretstavljao ne postoji više itd. Odgovorio sam, da se pitanje mog položaja i opstojanja Jugoslavije ne postavljaju Italiji, već isključivo pitanje između nas i Vatikana, a oni su dužni – ako ne mene – a to poštovati prava Vatikana. Zato ću, rekoh, telefonirati Vatikanu, a ako me Vatikan pozove, otići ću ma što bilo. G. Agueci mi reče da će me u tom slučaju sprečiti silom i da može nastati gužva. Odgovorio sam, da me mogu samo silom sprečiti da odem ako me Vatikan pozove, a u tom će slučaju gužva biti svakako njima neugodnija nego li meni.

Čim su izašli, pozvao sam Kardinala na telefon, ali mi je njegov sekretar, Monsinjor Borgia odgovorio, da se Kardinal nalazi kod Svetog Oca na referisanju. Zamolio sam ga, da ga izvesti o mom slučaju čim se vrati.

U 11 časova od prilike posetili su me policajci po treći put. Ovog puta došao je g. Agueci sa jednim činovnikom i on mi reče u ime Ministarstva unutrašnjih poslova da moram što pre napustiti Italiju, a da mi je slobodno odabrati granicu preko koje hoću da izađem.

Odgovorio sam mu da po zvaničnoj dužnosti odabiram granicu Vatikanskog grada.

Na ovo mi reče g. Agueci, da mogu odabrati svaku drugu granicu, samo ne tu.

Izrazio sam svoje čuđenje, da ne pravi razliku između Vatikanske države i Italije, kad sam već bio dobio naređenje da odem iz Italije. Pošto međutim nisam dobijao odgovor iz Vatikana, a mere Talijana protiv mene su se pooštravale svakom novom posetom policajaca, odgovorio sam, da očekujem da će Vatikan izdejstvovati drugačije rešenje, ali ako ne uspe, u tom slučaju odabirem da odem u Portugalsku preko Francuske i Španije. Ako budem morao krenuti pre svoje porodice, mogao bih otići bilo na francusku rivijeru, bilo u Švajcarsku, gde bih sačekao svoje. U svakom

slučaju naš razgovor nema zvanični karakter, jer je potrebno da mi se sve ovo saopšti preko Vatikana.

O ovom sam odmah izvestio telefonom lično Kardinala, moleći ga da pošalje jednu ličnost iz Vatikana u Poslanstvo. Kardinal mi je odgovorio da oni ne mogu učiniti drugo sem da protestvuju kod talijanske vlade radi ovakvog postupka.

Kako je tog dana išao kurir, dala mi se posljednja prilika da o prednjem pošaljem izveštaj Kraljevskom Poslanstvu u Bernu.

Dodajem da je g. Agueci u dva maha naglašavao, da mi *»najlepše savetuje da odem što pre iz Italije«*. Ovaj savet izgledao je kao opomena da mi nešto preti, od prilike kao našim diplomatima u Nemačkoj, koji su bili vraćeni u Jugoslaviju ili kao Dru Filipiću, biv. trgov. atašeju pri Poslanstvu pri Kvirinalu, koji je bio uhapšen, kad nije poslušao sličan savet. Osim toga video sam da su policajci posle svakog dolaska donosili pooštrena naređenja, iz čega sam zaključio da je njihov naredbodavac vrlo razdražljive prirode i da bi ih mogao vratiti sa mojim izgonom bez izbora granice. U ovom slučaju mogli su me uputiti kroz Pavelićeve ruke.

Istog popodneva prekinuli su mi telefon i sprečili činovnicima Poslanstva da dođu u Poslanstvo.

Pre ovoga bilo mi je uspelo da obavestim o celom slučaju savetnika Poslanstva, Mons. Moscatella. On je uputio Mons. Tardiniju pismo (v. prilog. 1.) u kome traži da me Vatikan zaštiti i ujedno ga je posetio. O ovoj poseti Mons. Moscatello poslao mi je sledeće kratko obaveštenje:

»Govorio sam s Tardinijem. Tuže Vas zbog »vojne špijunaže«. Tardini mi kaže da čine sve moguće da ostanemo slobodni. Ja sam optužbu proglasio smiješnom i ništa drugo. I on se s tim složio. – Predao sam ove dvije riječi, koje ovdje uklapam.

Podsekretaru sam svratio pažnju na mogućnost da neki pezzo grosso (Mosc. misli na jednog talijanskog generala koji se hteo useliti u zgradu Poslanstva) želi vaš apartman i zamolio ga da to reče Tardiniju, koji je već bio pošao.

Na hodniku sam susreo engleskog Poslanika, koji se zanima za stvar.

Prije nego sam ja ušao, izašao je talijanski savjetnik. Pozdravlja itd.«

Savjetniku Poslanstva, Mons. Moscatellu kazao je još Tardini, da protiv mene ima veliki broj dostava, ali ni ovog puta, ni docnije Talijani nisu hteli, odnosno mogli da kažu ma šta preciznije.

U svojim razgovorima sa Tardinijem savetnik Moscatello bio je veoma energičan. U jednom od razgovora mu je kazao da moj slučaj dokazuje kapitulaciju Vatikana. Kad se Tardini na ovo uvredio, Moscatello mu reče: »Ako baš nećete reč kapitulaciju, uzmimo impotenciju«. Drugog dana Moscatello mu reče, da je razmišljao o reči kapitulacija i da je došao do zaključka da ona nije uvreda. Ima i »časnih« kapitulacija. Eto nedavno je i sâm Duca d'Aosta kapitulirao, pa su sve talijanske novine pisale kako je to časna kapitulacija, tako da je za nju bio čak i odlikovan.

Idućeg dana, u subotu 26 jula, došao je ponova k meni g. Agueci sa Drom De Fiore i reče mi da moram napustiti Italiju do sutra u veče. Ponudio se da mi izdejstvuje vize, a pošto nisam uspevao da vidim ikoga, predao sam mu pasoše.

Bio sam, dakle, od petka, 25 jula popodne formalno otsečen od sveta. Jedino je moja žena održavala veze sa svetom i viđala činovnike Poslan-

stva, engleskog i poljskog kolegu, kao i Mons. Tardinija. Uzalud sam tražio da me poseti koje lice iz Državnog sekretarijata: talijanske vlasti to nisu dopuštale.

Jedino lice, koje ipak prodrlo do mene, bio je otpravnik poslova Švajcarskog poslanstva pri Kvirinalu, savetnik g. Louis Micheli. On je u nedelju, 27 jula došao u 11 časova pred Poslanstvo i zahtevao da me vidi. Kad ga policija nije htela pustiti, kazao je da je dobijo moje pasoše od talijanskih vlasti, što ne odgovara običaju i za to hoće da vidi, da li je to učinjeno sa mojim pristankom. Dok me ne vidi neće u nikojem slučaju dati vize. Na ovo je policijski komesar pred vratima Poslanstva zatražio telefonski odobrenje da pusti g. Michelija, ovaj je čekao sat i četvrt i tek su ga posle tolikog čekanja pustili da uđe u Poslanstvo.

Izložio sam g. Micheliju ceo slučaj, naročito nemogućnost da stupim u direktne veze sa Vatikanom i sa svojim činovnicima. Zamolio sam ga da ode lično u Vatikan da se uveri može li Vatikan nešto za mene učiniti. Ako vidi da je sve uzaludno, tada ga molim da uredi pitanje mojih viza.

G. Micheli otišao je nato odmah u Vatikan, gde ga je primio Mons. Grano, viši činovnik u Državnom sekretarijatu. Mons. Grano uveravao je formalno g. Michelija, da je Vatikan spreman da me primi i da sam ja uvek »persona grata«. Vatikan je učinio sve korake da mogu doći u Vatikanski grad, ali je to talijanska vlada naprosto odbila. (Prema mojim beleškama kazao je Mons. Grano: Je vous dis formellement que nous sommes prêts à recevoir S. E. M. Mirošević et il est absolument persona grata. Nous avons fait toutes les démarches qu'il puisse venir, mais le Gouvernement italien l'a nettement réfusé. Croyez-moi nous avons fait tout le possible, mais nous sommes heurtés à des difficultés insurmontables. Le Ministre est au courrant étant informé par Mons. Moscatello. Nous avons voulu aller chez lui mais on ne nous a pas laissé entrer. – Micheli mu je na ovo primetio: Moi aussi, mais j'ai insisté.)

I engleski Poslanik, g. Francis D'Arcy Godolphin Osborne bio je kod Kardinala i protestvovao vrlo energično radi mog slučaja. U Vatikanu rekoše da je čak uvredio Kardinala, jer mu je kazao da se već govori, da se sve ovo događa prićutnim pristankom Vatikana. Za to Vatikan mora ukazati toliko više energije za moju stvar.

Isto tako je intervenisao kod Kardinala i poljski ambasador g. Kazimir Papée.

Mons. Tardini mi je poručio po mojoj ženi, da se i sâm Papa zauzeo za moj slučaj. Kazao joj je »Dolazim od Pape. On je naredio da se sve učini, jer on apsolutno ne veruje u krivicu Poslanika. Stvar još nije gotova. Mi ćemo je terati dalje. Mi smo u pravu, ali oni imaju silu. Mi smo sve učinili, ali žalim, nismo mogli ništa postići.« Mojoj ženi i sav. Moscatellu kazao je pak, da je Vatikan tražio od Talijana dokaze, ali ih oni nisu hteli dati. U mom slučaju radi se o vojsci, a ona neće ni da razgovara.

I engleski Poslanik mi je poručio da me Vatikan smatra kao persona grata, a da će moći vršiti svoju misiju preko koje Nuncijature kao što je bio slučaj sa nekim državama prošlog rata. *Međutim i on i Vatikan* poručili su mi da ne preostaje drugo nego da mi savetuju da odem iz Italije.

U ponedeonik, 28 jula poslao sam samom Papi pismo koje prilažem pod./2, a koje glasi u prevodu:

»Presveti Oče,

Žrtva necivilizovanog nasilja i niske, vulgarne i apsurdne intrige od koje, žalibože, nije bio u mogućnosti da me spasi – usred Rima – Veličanstvo Najvišeg Sveštenika, nije mi dozvoljeno da dođem pred Jasno lice Vaše Svetosti da iskalim svoj bol za ovo zločinstvo bez presedana u diplomatskim analima civilizovanog sveta.

Neka mi bude dozvoljeno da to učinim ovim putem i da zamolim odano Apoštolski blagoslov.

Rim, 28 jula 1941 Dr. N. M-S, s. r.«

Tek u utorak, 29 jula pred veče posetio me dozvolom talijanske Vlade – pošto je bilo već sve utvrđeno za moj odlazak – činovnik državnog sekretarijata Mons. Brini. Istog popodneva smeo je k meni i Mons. Moscatello, dok su Cukiću starije vlasti – tobož – dozvolile da dođe, ali su se agenti pred vratima izgovarali da nemaju instrukcija. Njega sam video tek dva-tri časa pred odlazak 30 jula. –

Mons. Brini, g. Micheli i savetnik Moscatello mi donesoše vest, da su talijanske vlasti obećale da će poštovati moj diplomatski karakter prilikom odlaska, ali moj je ostanak u Rimu naišao na nepremostive teškoće.

Pošto sam bio kazao g. Micheliju, da sam do tada bio video samo policijske organe, a da je samnom trebao govoriti bar jedan činovnik talijanskog Ministarstva inostranih poslova, na sàm dan mog polaska posetio me je jedan činovnik pomenutog Ministarstva koji mi je doneo pasoše snabdevene švajcarskom vizom. On mi reče, da ću ostale vize dobiti u Bernu, gde su odnosna Poslanstva obaveštena. (Mislim da ni ovo, kao obično obećanja Talijana nije bilo tačno.) Ovaj činovnik mi reče, da ću putovati istog večera, a da i moja porodica treba da krene što pre. Kazao sam mu, da će ona putovati do 4 avgusta, jer mora preneti naše stvari u Vatikan. Nisam našao potrebno da ga počastim sa razgovorom o mom slučaju.

Radi ilustracije kako su me Talijani čuvali u zgradi Poslanstva, pominjem da su u svim baštama oko Poslanstva stajali dan i noć agenti, a da su jednom pregledali čak i spremu za prtljag mog automobila, da vide da nisam u njoj sakriven.

Međutim, usprkos sviju obećanja, pregledali su na carini moj veliki prtljag, otvarali manuskripte, preturali džepove pa i zadržali jedan sanduk. Poslužitelju poslanstva, na sve prigovore, da se radi o prtljagu jednog poslanika, odgovarali su da se to njih ništa ne tiče, a da zasebnih naređenja nisu primili, pa me ne priznaju kao diplomatu.

Odmah sam o tome izvestio g. Michelija i Vatikan, pa su oni konačno izdejstvovali obećanje talijanskog Ministarstva inostranih poslova, da će mi vratiti zadržani sanduk i da će me do granice poštovati kao diplomatu. Potonje su izvršili, a do granice su me pratila četiri policijska činovnika i agenta.

Iz Rima sam krenuo sa dva starija sina u sredu 30 jula u 22 časa. Italiju sam napustio 31 jula od prilike u 12 i po časova. Po savetu Poslanstva u Bernu, nisam išao u Bern, već sam se smestio u Lausanni.

28 jula poslao sam Vatikanu notu (v. prilog./4), kojom sam tražio da primi osoblje i kancelarije Poslanstva u Vatikanski grad. Sav. Moscatellu su odgovorili, da proučavaju pitanje njihovog ulaska, u međuvremenu mo-

žemo predati Vatikanu sve stvari, koje se bojim držati u Rimu, ali Vatikan želi da Poslanstvo ostane za sada na mestu, da se vidi da li su mere Talijana bile uperene protiv mene lično, ili pak protiv samog Poslanstva.

Mons. Tardini kazao je – na pitanje sav. Moscatella – da će moj slučaj izneti pred javnost. Mons. Moscatello odgovorio mu je da čeka da to vidi.

Drugog dana posle mog odlaska policija je kazala mojoj ženi da ne sme prenositi naše stvari nameštaj u depôt u Vatikanski grad. Posle protesta moje žene nisu joj više činili smetnje. Stvari sam ostavio u Vatikanu, jer sam se bojao da ih Pavelićevci ne proglase kao historički materijal za dubrovačku povesnicu i zatraže da ih Talijani izruče. Ovako su donekle u bezbednosti.

Po mom traženju moja je žena bila primljena pre polaska iz Rima u privatnoj audijenciji kod Njegove Svetosti. Papa ju je zadržao oko dvadeset minuta i kazao joj, da žali veoma moj slučaj, ali da su oni učinili sve što im je bilo moguće. Talijanska vlada me okrivljuje radi špijunaže, ali on je uveren da to nije istina. Kazao je dalje da sam ja za njega i dalje Poslanik Kraljevine Jugoslavije, a da mogu vršiti svoje funkcije preko koje Nuncijature, pa bilo to i iz Lisabona, kamo nameravam, kako su ga izvestili, da krenem. Za ovo ima presedana u prošlom ratu, kad su neke ambasade radile u Švajcarskoj, pošto ih Italija nije trpela u Rimu. Moja žena mu je na ovo primetila da tada još nije postojao Lateranski ugovor. (O daljem toku ovog razgovora izvestio sam Ministarstvo svojim telegramom od 11 avgusta 1941 – Broj Poslanstva u Bernu 804).

Moja je žena krenula sa najmlađim sinom iz Rima u ponedeonik, 4 avgusta i stigla u Lausannu 5 o. m.

Sada se nalazimo svi u: Lausanne-Ouchy, Hôtel Royal, Tel. br. 2-83-22. U Bern odlazim dvaput nedeljno, na dane kad dolazi kurir Vatikana. Nisam se nastanio u Bernu po savetu našeg Poslanstva, jer usled pritiska Nemačke i Italije Švajcarska vlada ne želi da se u Bernu sakupljaju diplomate od naše strane.

Razlog vojne špijunaže, koji su naveli Talijani za moje udaljivanje iz Italije, običan je i vulgaran izgovor. Talijani nemaju nikakvih podataka u ovom pogledu, jer oni ne postoje. Za to ih i nisu mogli dati, kad ih je Vatikan tražio. Kazali su da ima protiv mene mnogo prijava, ali jednu, osnovanu, nemaju. Znam n. pr. da su ispitivali neka lica, dali slušam Radio-London i slične neozbiljne stvari. Moja nastojavanja da dođem u vezu sa zemljom ticala su se traženja podataka o porodicama naših u inostranstvu. Takva sam traženja davao čak i zvaničnim licima i Talijanima, preporučujući da nabave podatke preko svojih vlasti.

Meni je međutim u prvoj polovini jula bilo kazano od veoma ozbiljne strane, da Pavelićevo poslanstvo u Rimu nastojava svim silama da me ukloni iz Rima, jer me smatra kao glavnu zapreku što Papa nije priznao njihovu državu. Ja sam o ovom izvestio Kardinala prilikom svoje posete od 18 jula, a on mi je tom prilikom, skoro uvređen, odgovorio, da je to stvar Vatikana, a ne njihova.

I sada sam poručio Kardinalu da sam uveren da su Talijani preduzeli korake protiv mene po traženju Pavelića, ali čujem da je on odgovorio, da ovo nema nekakve veze sa njim. Ja, međutim, ostajem duboko ubeđen da je ceo moj slučaj samo njihova intriga. Najverovatnije je, da je Kvater-

nik, prilikom svoje poslednje posete u Nemačkoj tražio da Nemci posreduju kod Talijana da me uklone, a Talijani nisu imali snage da se odupru tom traženju, odnosno naređenju. Po mom mišljenju Talijani ne bi bili nikada učinili ovakav korak, kojim se na flagrantan način ogrešuju protiv svojih obaveza prema Vatikanu, od svoje inicijative. Njihov postupak odaje jasno nemačke metode.

I način postupka ukazuje, da su se teško odlučili na proterivanje. Za to su najpre pokušali sa blažim merama (Dr. De Fiore reče mi prilikom prvo posete, da se radi radi moje zaštite »a Vostra tutela«). Zabranili su mi zatim odlazak u Vatikan, a kad sam se opirao, saopštili su mi konačno da moram napustiti Italiju. Iz ovoga vidim da ih je neko podstrekao.

Priloženo pismo švajcarskog otpravnika poslova g. Michelija (v. prilog./3) potkrepljuje u tačci 7 moje mišljenje.

Karakteristično je da do sad talijanske novine nisu pisale ništa o mom slučaju. Jedino su ga registrovale sa zadovoljstvom zagrebačke novine, koje su donele da »bivši Poslanik bivše Jugoslavije« napušta Vatikan. Dokaz više za moju tvrdnju.

Treba još sačekati dali će Vatikan učiniti nešto po mojoj stvari, odnosno *postavlja se pitanje do koje je mere u našem interesu da u ovom pravcu vršimo pritisak na Vatikan.*

Svakako ostaje činjenica da sam morao napustiti Rim i Vatikan bez *ikakvog zadovoljenja* za krivicu koja mi je bila naneta, iako sam posle četiri godine lojalnog rada pri Vatikanu zaslužio drugačiji odlazak.

Lausanne-Ouchy, 12 avgusta 1941.

AJ, 103–65.

69

Washington, 27. VIII 1941.
K. FOTIĆ – MINISTARSTVU VANJSKIH POSLOVA

Šifrovani telegram
Iz Vašingtona 27 avgusta 1941
U Londonu 28 avgusta 1941

Američkom ambasadoru u Rimu kazao je u poverenju jedan talijanski visoki činovnik da u Hrvatskoj i Crnoj Gori postoje stalni nemiri zbog čega je morala biti pojačana u Crnoj Gori talijanska vojska. Priključen Crnoj Gori jedan deo severne Albanije u kome pretežan deo Crnogoraca.

Pavelić u Hrvatskoj ima, prema istom licu, najviše od 10 do 40 od sto pristalica, ali je većina, a naročito seljaci, prema njemu neprijateljski raspoložena i uz Mačeka (?) je uvek, koji je u neaktivnosti prinudnoj.

U Hrvatskoj je, kaže, jači nemački uticaj od talijanskog što između njih izaziva trenje.

Str. Pov. Br. 578

Fotić

A-VII, VK, Kut. 33, Br. Reg. 2/4-1.

70

Moskva, 28. VIII 1941.
M. GAVRILOVIĆ – M. NINČIĆU

Str. Pov. Br. 216.

Moskva 28 avgusta 1941

Gospodine Ministre,

U razgovoru juče sa američkim ambasadorom rekao sam:

– Ako Nemci uzmu Moskvu, Lenjingrad i Kijev, gde će sigurno pokušati da postave svoje vlade i baciti Ruse na Ruse, Hitler će vama i Englezima ponuditi odmah mir, pod mnogo boljim uslovima nego što se to danas očekuje. Možda će pristati da odmah evakuiše Francusku, bez Alzas-Lorena, Belgiju, Norvešku, Poljski Guvernman, možda i Balkan, pokušaće eventualno da zadrži Holandiju, ali možda od toga neće praviti pitanje, sve u cilju da mu se ostave odrešene ruke na istoku, ovde.

– Sa Hitlerom je mir nemoguć, odgovorio je američki ambasador. On je do sada nekoliko puta nudio mir, skoro svaki drugi mesec, ali uvek bez uspeha.

– Vi mislite da je mir nemoguć ni pod gornjim uslovima?

– Ne verujem. Mora se ovoga puta svršiti jednom za uvek sa nemačkom opasnosti. Mora se rat preneti u Nemačku. Treba da nemački narod oseti jednom šta znači rat. Treba Nemačkoj uzeti sve. Ne reparacije. To se pokazalo vrlo rđavo. Treba im uzeti sve brodove, i trgovačke, sve vagone, sva podvozna sredstva, sve instalacije, jednom reči sve, i ostaviti ih da se obnavljaju kako znaju. Sve to istina nije potrebno nama. Ali treba dati jednu dobru lekciju nemačkom narodu, jer je nemački narod stvorio Hitlera. Mora se sada biti bez milosrđa. Ja sam u stanju ići dotle da kažem da treba streljati svakog desetog Nemca, srušiti do temelja svaki deseti nemački grad i t. d. U ovom duhu produžio je američki ambasador vrlo dugo.

– Ali ako Hitler, rekao sam mu, ne bude mogao uzeti Moskvu, Lenjingrad i Kijev, ili čak i po zauzeću tih gradova, ako se rat produži i dalje, i vi i Englezi odbijete mir koji će vam on ponuditi na račun Rusa, može se desiti da Hitlera vojni krugovi zbace, i da vam oni ponude mir, mir bez Hitlera, na istoj bazi, jer će tim krugovima u tome slučaju biti jasno da je rat konačno izgubljen. Da li ćete vi u tom slučaju primiti mir s njima?

– Ako generali zbace Hitlera i nacizam, onda bi se moglo govoriti, ali će to u prvom redu zavisiti od Engleza.

Navodim Vam ovo kao karakteristiku velike evolucije koju je ovaj čovek učinio s napomenom da je on lični prijatelj g. Ruzevelta i da je do skora bio vrlo oprezan. Ali Vam navodim ovo i zbog ovoga:

Usprkos svih svečanih izjava i potpisanih obaveza između saveznika da jedan bez drugog ne zaključuju mir, ipak se ovde najviše baš toga boje. Staro njihovo tradicionalno nepoverenje prema Englezima popustilo je, ali nije iščezlo. Do ovoga rata ono je samo još više razvijano. Stalno je ukazivano na to da je Engleska uvek bila, kroz celu istoriju, protivu stare Rusije i da je produžila biti, i još više, i protivu nove. Pre nekoliko meseci akademik g. Tarle, istoričar, napisao je u jednome časopisu istorijsku studiju o

odnosima Rusije i Engleske. On je tu izneo sve istorijske činjenice u pogledu teze da je Engleska uvek bila protivu Rusije, i da nikad nije htela dopustiti Rusiji da izađe na velike morske puteve. G. Tarle uživa glas odličnog i objektivnog istorika, naučnika. Kad sam onda pročitao tu malu studiju, zamolio sam g. Gažia, onda našeg trgovinskog atašea ovde, koji je – preveo je bio ranije jednu stručnu agronomsku knjigu njihovu – održavao vrlo dobre veze s njihovim udruženjem pisaca, zamolio sam ga da ode do njih, da navede razgovor na ovu studiju i da kaže: Moj je poslanik pročitao studiju g. Tarlea. Žao mu je što G. Tarle nije bio do kraja objektivan, a da je bio do kraja objektivan, utisak bi te studije bio nešto drukčiji. On ne spori činjenice koje je g. Tarle izneo i iz kojih javnost ovde mora izvesti zaključak da je Engleska uvek bila protivu Rusije, naročito protivu njenog izlaska na velike morske puteve. Ali on nije pomenuo sve činjenice, i u tome je neobjektivnost njegove studije, ako ne njegova lična. On nije pomenuo da je u prlošlom svetskom ratu Engleska pristala i potpisala da Moreuzi kojima je Rusija kroz vekove težila pripadnu Rusiji. Tu je Engleska prekinula svoju tradicionalnu politiku prema Rusiji, i trebalo je i tu činjenicu izneti. Moglo se toj činjenici dati komentar koji se hoće, ali ona kao takva postoji i preko nje se ne može preći. To što je onda bilo, može se ponoviti, i javnost bi trebala da bude tačno obaveštena.

G. Gaži mi je onda rekao da su ovim bili iznenađeni. Rekli su da će to saopštiti g. Tarleu. Stvar je, naravno, na tome i ostala. Nije moguće da g. Tarle nije znao za ovu činjenicu. Ali Sovjetska Unija nije imala razloga da se u javno mišljenje unosi ma šta što ne bi bilo u harmoniji sa njenom politikom u tome trenutku, ma šta što bi moglo činiti simpatičnom Englesku, ma šta što bi i najmanje moglo oslabiti staro, tradicionalno nepoverenje prema Englezima i njihovoj imperiji.

Ovo tradicionalno nepoverenje i neraspoloženje pojačano je od prvih dana Sovjetske Unije i njihovim ideološkim stavom. Propaganda je vođena na celoj liniji protivu svih t. zv. kapitalističkih zemalja, u prvom redu protivu Engleske. I u koliko je njihova propaganda u Engleskoj, i pored sve slobode štampe i uopšte pored sve slobodne njihove akcije tamo, nailaziła na manje povoljan odziv, u toliko je ta propaganda morala biti sve jača i upornija.

Održavanje ovog mišljenja o Engleskoj dobro im je došlo naročito posle njihovoga ugovora s Nemačkom, i g. fon Šulenburg je mogao ovde sa zadovoljstvom pratiti ove pojave.

One iste noći kad smo potpisivali u Kremlju ugovor s njima g. Staljin je govorio vrlo mnogo i vrlo mnogo objašnjavao, i vrlo dobro s njegovog gledišta. Iako su svi moji činovnici, delegati Kraljevske Vlade i članovi naše ondašnje vojne misije ovde, bili svi obavezni na apsolutnu diskreciju, saznao sam da su i u Carigradu i u Ankari i dalje svuda govorili vrlo nepovoljno, izvesni od njih. To je izvesno došlo i do Vas. Dužnost mi je i prema g. Staljinu i prema istini da svedem ovo na pravu meru. Sve što je g. Staljin onda rekao bilo je ovo: »Englezi uvek hoće da se drugi bore za njih.« To kao što znate nije bilo onda samo mišljenje g. Staljina. Mnogi su i mnogi tako mislili, iako je od samoga početka bilo jasno da se Engleska bori za sve, čak i onda kada je svima silama pokušavala da ubedi i uvuče u rat i ostale države i narode i da je interes tih država i naroda bio da doprinesu

koliko god mogu porazu Nemačke. Ali ova rečenica g. Staljina pokazuje koliko je ukorenjeno bilo staro nepoverenje prema Engleskoj.

Ja kažem »nepoverenje« kada govorim o odnosima njihovim prema Englezima, jer kad bih upotrebio jači izraz, kao drugi, otišao bih dalje od stvarnosti, bar dalje nego što to moj lični utisak dopušta. Nemce ruski narod mrzi, pored svega toga što se ovde trude da odvoje nemački narod od Hitlera i njegovih teorija i da sve stave na bazu borbe između fašizma i njih. Respektuju Ameriku, iako je i to t. zv. kapitalistička država, i to po prevashodstvu. Uliva im poštovanje napredak njihove industrije, koju se trude da dostignu. A posle, nisu s njome imali sukoba u prošlosti. Prema Engleskoj je međutim nepoverenje, i zbog toga starog nepoverenja, negovanog i razvijanog, i sada se još boje separatnog mira, jer bi on mogao biti samo na njihov račun, na račun Rusije. Uz ovo staro nepoverenje došlo je, naravno, i bojazan da Engleska ne bi nerado videla pad boljševičkog režima ovde. Oni su sada potpuno uvereni, da Engleska iskreno želi pad Hitlera i nacizma, ali nisu nimalo uvereni da Engleska ne želi i pad boljševizma. Oni su uvereni da Čerčil i Ruzvelt žele pad diktatura u Nemačkoj i Italiji, ali nisu uvereni da ne žele i pad svih diktatura bez razlike.

Ima i još jedan razlog. Oni su, već po svojoj taktici, koja nužno proizlazi iz njihove ideologije, realisti u politici, do kraja. To i sami kažu. Ja sam imao jednom prilike da kažem da krajnji realizam u politici pada neminovno u krajnji idealizam, da se ta dva ekstrema kao i mnogi ne samo dodiruju nego i identifikuju – u pogledu svojih štetnih posledica. Krajnji realizam u vulgarnom smislu reči, kako se on obično zamišlja i vrlo često i sprovodi, to je politika bez ikakvih moralnih skrupula, bez skrupula uopšte. Ali takva politika daje prava i drugoj strani da je primeni, i ona. Ako se zbog jednog izvesnog interesa koji je jednoj zemlji ili jednoj vladi vrlo važan mogu upotrebiti sva sredstva, daje se samim time pravo i drugoj da upotrebi, i ona, sva sredstva, pravo na punu bezobzirnost. I dalje, ako se zbog jednoga interesa koji je jednoj vladi vrlo drag po svom ideološkom, knjiškom značaju, iako u stvarnosti on nije bitan po egzistenciju zemlje, – a nijedan interes ne može biti tako presudan kao interes opstanka same zemlje, – onda se krajnje realna politika potpuno izjednačuje sa krajnje nerealnom politikom.

Imao sam prilike da govorim o ovome s direktno njihovim ljudima. Rekao sam im, potsećajući ih u šali na poslovicu, da se ne mogu goniti dva zeca u isti mah, da oni žele, i to razumem, da svoju ideologiju, u koju veruju, na kojoj počiva njihov režim, raširе i na ostali svet, ali u isti mah, kao i svi, imaju bitni interes i žele da održe pre svega i iznad svega svoju zemlju, opstanak svoje zemlje, i da i to razumem. Ali ne razumem da se ovo dvoje hoće u isti mah i u praksi da postigne. Kad su me pitali, kako to zamišljam, rekao sam im: Vrlo prosto. Ako i sada želite da rasprostrete svoju ideologiju i na druge, ako vam je taj ideal toliko drag da je postao i ostao glavnim i najvažnijim u ovim prilikama, odbićete od sebe sve ostale, u prvom redu Englesku i Ameriku. A ako vam je glavni interes, kao što bih ja smatrao, održanje zemlje kao zemlje, u prvom redu, i zauzmete taj stav, onda ćete imati uza sebe sigurno i Englesku i Ameriku, svoje prirodne saveznike protivu Nemačke. Treba se rešiti i izabrati. Ovo dvoje zajedno ne ide. To mi se čini realnom politikom.

Primeri ove krajnje realne politike mnogobrojni su. Napominjem samo slučaj sa Narodnim frontom kad je trebalo da se Francuska i ostale zemlje privuku stavu protiv fašizma t. j. za rat protivu Nemačke, i onda kad je rat već bio tu, sporazum s tom istom Nemačkom, što je onda hvaljeno kao klasičan primer realne politike, sporazum iz koga je poteklo okupiranje teritorija duž cele njihove zapadne granice, kada se gubila iz vida prava stvarnost: da se to u stvari dobilo pomoću Nemačke, da se to u slučaju konačne pobede Nemačke može održati samo dobrom voljom Nemačke, – u koju pak niko razuman, nijedan realni političar, nije verovao niti je mogao verovati. Potom, kad je sporazum potpisan i kad je Francuska već bila u ratu s Nemačkom, borba komunističke partije svuda – protiv rata. Računalo se da je francuska vojska, uz pomoć engleske flote, suviše jaka, i da bi je zato trebalo oslabiti, jer je ideja te realne politike bila: da se rat između Francuske i Engleske s jedne strane i Nemačke s druge strane produži što više do potpunog iscrpljenja i jednih i drugih, u kom bi slučaju Sovjetska Unija ostala jedina netaknuta i bila arbitrom u Evropi, presudnim faktorom. Međutim, Francuska je pala munjevitom brzinom, propaganda protiv rata koristila je samo Nemačkoj, i oni su se onda, po padu Francuske, u istini plašili najviše da Engleska ne zaključi separatan mir. Tako se ta krajnje realna politika pokazala potpuno nerealnom, čisto kabinetskom koncepcijom, bez veze baš sa stvarnošću, pa dakle i štetno po bitne interese zemlje. Da ne pominjem sada i slučaj s nama koji Vam je mislim do detalja poznat. Ali ovako krajnje realnu politiku nisu onda vodili samo oni, vodili su je mnogi drugi, pa i mi.

U Engleskoj i Americi kao i svuda na drugoj strani postoji bojazan da će, ako pobedi, Sovjetski Savez proneti crveni barjak dokle god stigne crvena vojska, pa i dalje, bez obzira na sve izjave, i da je to u stvari osnovna ideja njihove realne politike. Na ovoj strani međutim postoji tako isto bojazan, oseća se mogućnost primene takve iste realne politike prema njima, bojazan da se možda ne želi da Hitler savlađujući Sovjetsku Uniju savlada i boljševički režim, i da to može biti isto tako osnovna ideja realne politike druge strane. I u politici kao i u ratu postoji potreba boriti se istim, i još boljim sredstvima, pa otuda i žurba da se upotrebe ista, i još bolja sredstva, jer je jasno da je poraz gotov, ako se upotrebe slabija sredstva. U ova sredstva dolazi danas i neskrupuloznost, neskrupuloznost u svemu, pa i u primljenim i potpisanim obavezama. Neskrupuloznost jednog povlači odmah za sobom i neskrupuloznost drugog. Od te neskrupuloznosti, koja u stvari karakteriše i mora karakterisati svaku krajnje realnu politiku, i potiče uzajamna bojaznost, pa i bojaznost za zaključenje separatnog mira.

Pored bojazni od separatnog mira, postoji još jedna bojazan. Postoji bojazan bazirana na izvesnom mišljenju, da možda i Englezi i Amerikanci žele ovde dug rat. Dugog rata oni se naročito boje, prirodno. Dug rat iscrpljuje obe strane. Dug rata opasan je za svaki režim koji ga vodi. Pitaju se mnogi da može biti sada Englezi i Amerikanci ne čine ono isto što su pre činili oni, i stime istu pogrešku; da ih pomažu samo zato i, što je najvažnije, samo u toliko koliko je potrebno da se rat produži, do iscrpljenja obeju zemalja, njima podjednako nesimpatičnim, do pada obadva režima, i boljševičkog i nacističkog.

Tvrdio sam im u razgovoru da su i Englezi i Amerikanci potpuno iskreni i sigurni, da će učiniti sve što mogu i da već čine sve što mogu. Uvek

su mi odgovarali: Da, vidimo, ali treba više, treba snažnije. I koliko god sam mogao, pomogao sam. Govorio sam još u Ankari i engleskom i američkom ambasadoru kao i ostalim, da ako rat počne treba odmah i g. Čerčil i g. Ruzvelt da izjave da će pomoći Sovjetsku Uniju i da stvarno sve učine da pomognu. Do govora g. Čerčila isto veče kad je počeo rat ja sam im možda izgledao suviše naklonjen Rusima kad sam toliko insistirao na prostoj misli da treba pomoći Sovjetsku Rusiju čim počne rat. Posle govora g. Čerčila drukčije su mislili o meni. Sada pak kada mi Rusi ovde govore da treba što više i jače pomoći, ja sam se obratio g. Kripsu i znam da on čini sve što je u njegovoj vlasti. Ali je jasno da se Rusima žuri, jer je dug rat u istini opasan svuda, ovde naročito. Želja za pobedom prirodna je svima, a i žurba da se rat skrati. Dug rat u istini dovodi u pitanje režim, ali dok je u demokratskim zemljama elastičniji mehanizam promene i sa manje sudbonosnim posledicama, u apsolutističkim režimima potpuno je drugi slučaj, i mnogo teži. Sve se to ovde oseća, i svesno i podsvesno. I zato se i čine najveći napori da događaji ne uzmu neželjeni obrt. A događaji danas, u ovom pogledu, stvaraju samo – uspesi i neuspesi na frontu. Od toga zavisi sve. Toga su oni potpuno svesni.

Moram da Vam obratim pažnju još na jednu stvar. Videli ste mišljenje američkog ambasadora. On mi izričnо kaže da ne treba primiti ni mir ni primirje, čak ni kapitulaciju, pre nego što savezničke vojske uđu u Berlin i pređu preko cele nemačke teritorije. Za nas je vrlo važno da savezništva vojska uđe na Balkan i da ona služi kao dovoljno snažni kadar oko naše i grčke vojske, ma koliko da naša vojska bude mala. Ja sam o ovome u nekoliko mahova govorio sa g. Kripsom. Molio sam ga da nastane kod engleske vlade da se sve spremi da njihova istočna vojska bude gotova za iskrcavanje na Balkan zajedno sa grčkom i našom. Iscrpno sam mu iznosio razloge za ovo. On je obećao i misli da je već učinio. Ovo je naročito važno i zbog akcije Turske da uveri Engleze da baš zbog ove potrebe treba njihova vojska da ostane netaknuta. Jasno je da bi bilo veoma nezgodno, ako bi Engleska, štedeći vrlo mali napor svoje vojske, ovaj posao poverila turskoj vojsci. Naročito bi ovo bilo vrlo nezgodno zbog Bugarske, da druge razloge ne pominjem. Kao što ste iz moga telegrama mogli videti turski ambasador mi je ovde otvoreno govorio o potrebi da turska vojska odigra ovu ulogu. O tome to nije bio moj jedini razgovor s njime. Više puta smo o tome razgovarali i siguran sam da se ta akcija kod Engleza vodi.

Izvolite primiti, Gospodine Ministre, uverenje o mom najodličnijem poštovanju.

Dr M. Gavrilović

AJ, 103–61.

71

London, 29. VIII 1941.

ZABILJEŠKA O RAZGOVORU S HUGH DALTONOM

Razgovor sa g. Dr. Hugh Daltonom, ministrom blokade

U toku razgovora koji sam imao juče s ministrom blokade Daltonom uočio sam veliko prijateljsko raspoloženje g. Daltona prema našoj Kraljevini i našem narodu. On poznaje dosta dobro našu zemlju i naše prilike i

boravio je i u našoj Kraljevini 1926 godine. Zadržavao se duže u Dalmaciji, a u Splitu je bio došao u kontakt s pok. dr. Trumbićem. Njegovo prijateljsko raspoloženje prema nama došlo je do izražaja i u njegovoj knjizi: »Peace of nations«, izdatoj 1929 godine.

Upotrebio je vrlo žestoke izraze (n. pr. izdajica), kad je govorio o Knezu Pavlu. Spomenuo mi je, da je radnička stranka gledala – za razliku od drugih – s velikim nepoverenjem na Kneza Pavla zbog ljudi s kojima je u Engleskoj bio intimno povezan. Zadržao se naročito na imenu lorda Buccleuch-a.

G. Dalton je raspoložen vrlo neprijateljski prema Nemačkoj deleći u stvari shvatanja lorda Vansittarta o Njemačkoj i njemačkom narodu. Kad sam mu spomenuo, da se, po mom mišljenju, mora u budućem mirovnom ugovoru rešiti i pitanje nemačkih manjina naseljenih u Podunavlju i to preseljavanjem u Njemačku, odgovorio mi je: »Vi govorite konvertitu u tom pitanju.«

London, 29 avgusta 1941 godine

I. Jukić

AJ, 103–65–288.

72

Madrid, 31. VIII 1941.
Lj. VIŠACKI – V. MILANOVIĆU

Str. Pov. Br. 156/41-II-1.
Sa jednim prepisom.

Madrid, 31 Avgusta 1941 godine

Gospodine Ministre,

Primio sam Vaše pismo Pov. Br. 5225 od 12 o. m. sa uputstvima, na kojima Vam najlepše zahvaljujem.

Od kako sam imao čast da u mome pismu Str. Pov. Br. 142 od 5 Jula t. g. izložim položaj ovog Poslanstva posle priznanja de jure nezavisne hrvatske države od strane španske Vlade, nastupio je jedan novi momenat. Dekretom od 1-og. o. m. naimenovan je za španskog Poslanika u Zagrebu Punomoćni Ministar prve klase, don Vicente Gonzales Arnao i de Amar de la Torre. U prilogu pod ./1., izvolećete naći prevod toga dekreta objavljenog u ovdašnjim službenim novinama.

Prema obaveštenjima koja imam, vrlo je verovatno da će naimenovani španski Poslanik u Zagrebu uskoro, možda već za mesec dana, poći na svoju dužnost, a da će isto tako i predstavnik Pavelićeve Hrvatske doći u Madrid. Ali se ne isključuje mogućnost da se sa odlaskom španskog Poslanika u Zagreb i dalje odlaže. U prilog ove mogućnosti se navodi, kako je španski Poslanik akreditovan kod Kralja Hrvatske, a da ni sâm Kralj još nije stigao u Hrvatsku. Po drugim verzijama, španski Poslanik bi mogao da preda svoje akreditive samom Paveliću, kao što su to učinili nemački Poslanik i drugi.

Što se tiče položaja ovog Poslanstva posle pomenutog naimenovanja, prema obaveštenjima koja imam od prijatelja iz ovdašnjeg Ministarstva inostranih poslova, španska Vlada ne bi imala nameru da prekida diplomatske odnose sa nama niti da otkazuje gostoprimstvo Poslanstvu ni posle izmene predstavnika sa Zagrebom, a to iz razloga koje sam već imao čast da izložim u mom gore pomenutom pismu. Ovakvo je mišljenje i svih šefova savezničkih misija ovde. U prilog ovoga išla bi i činjenica da se odnosi ovdašnjeg Ministarstva inostranih poslova prema Poslanstvu nisu izmenili niukoliko ni u poslednje vreme, iako naimenovanje španskog Poslanika u Zagrebu datira od 1-og o. m.

Učinio sam i još nešto više, i umolio jednog mog odličnog prijatelja na visokom položaju u ovdašnjem Ministarstvu inostranih poslova da, ne pominjući mene i radi svoga ličnog obaveštenja, po istom pitanju sondira mišljenje kompetentne ličnosti u Ministarstvu, Punomoćnog Ministra, g. Pelaja Garsia Olaja, Direktora sekcije za Evropu i danas najintimnijeg političkog saradnika g. Serana Sunjera. Odgovor je bio sledeći: Španija nema nameru da prekida diplomatske odnose sa Vladama okupiranih zemalja pa ni sa našom, čak ni posle izmene predstavnika sa Zagrebom. Ali, ako bi Nemci učinili vrlo energičnu presiju, Španija bi bila primorana da to učini i protiv svoje volje.

Ovdašnji poljski Poslanik rekao mi je u najvećem poverenju, da je prilikom sastanka u Handaju na špansko-francuskoj granici prošle godine sâm Hitler lično tražio od Franka da prekine diplomatske odnose sa Poljskom i otkaže gostoprimstvo poljskom Poslanstvu u Madridu, ali je ovaj to energično odbio. Treba dodati, da je Poljska za vreme građanskog rata u Španiji bila na strani Osovine i da su tadašnja njena Vlada i njen ovdašnji Poslanik, koji je ostao isti, vrlo mnogo zadužili Franka. Svakako da se Franko neće odupirati na isti način ako se bude postavilo pitanje prekida odnosa sa nama, ali verovatno je i to, da se i od strane samih Nemaca pitanje neće postaviti u isto tako energičnoj formi.

U svakom slučaju za stabilniju situaciju ovog Poslanstva već je i to jedna povoljna činjenica da španska Vlada ne namerava da prekida odnose sa nama po svojoj sopstvenoj inicijativi, već samo ako na to bude primorana od Nemaca.

Ostalo bi još da i Kraljevska Vlada odredi svoje stanovište u situaciji stvorenoj posle uspostavljanja direktnih diplomatskih odnosa između Madrida i Zagreba.

Ako bi mi bilo dozvoljeno da po tom pitanju izložim i moje skromno mišljenje, ono bi bilo sledeće:

1. Ne postavljati pitanje prestiža na priznanju nezavisne hrvatske države i na uspostavljanju direktnih diplomatskih odnosa španske Vlade sa Zagrebom, i ostati u Madridu sve donde, dok to naši interesi budu zahtevali i sve dok se španska Vlada bude odnosila korektno prema ovom Poslanstvu.

2. Eventualnost otkaza gostoprimstva predstoji i ostalim saveznicima čije su zemlje okupirane, a koji zato ipak održavaju svoja Poslanstva ovde koliko radi svojih sopstvenih toliko i radi opštih savezničkih interesa.

3. Afirmirajući Jugoslaviju ovde i svuda gde nam je to moguće, najbolje ćemo istaći nestabilnost i efemernost Pavelićeve Hrvatske.

4. Ako će nama ovde biti teže posle dolaska Pavelićevog predstavnika u Madrid, i njemu će biti svakako teže sa nama nego bez nas.

Ovakvo je mišljenje i ovdašnje engleske Ambasade i svih šefova ovdašnjih savezničkih misija, a koji strahuju, da bi eventualna inicijativa naše Vlade za prekid diplomatskih odnosa sa Španijom mogla da posluži španskoj Vladi za povod, da likvidira sva ostala Poslanstva okupiranih zemalja, a što bi bilo od najveće štete za opšte savezničke interese.

Biću Vam veoma zahvalan, Gospodine Ministre, ako mi gledište Kraljevske Vlade po gornjem pitanju dostavite čim Vam to bude moguće.

Izvolite primiti, Gospodine Ministre, i ovom prilikom uverenja o mom dubokom poštovanju.

Lj. Višacki

AJ, 103–63. Madrid je ranije napustio poslanik J. Dučić i otputovao u Sjedinjene Američke Države gdje je – povezan s K. Fotićem – razvio žustru publicističku šovinističku kampanju. Na samom pismu Višackog upućenom Ninčićevom pomoćniku Milanoviću, Ninčić je dopisao da se slaže s izloženim gledištem otpravnika poslova Višackog.

73

London, 6. IX 1941.

GOVOR KRALJA PETRA II

Govor Njegovog Veličanstva Kralja 6 septembra 1941. u Londonu

Na današnji dan – moj prvi dan rođenja, koji dočekujem kao vladajući kralj Jugoslavije, sve moje misli i sva moja osećanja upućena su vama, moji dragi Srbi, Hrvati i Slovenci, vama koji patite pod okrutom rukom surovih neprijatelja.

Odvojen telom od svoje mile otadžbine i od vas, ja sam srcem i dušom sa vama i podnosim iste muke, slušajući glas vaših pitanji koji dopire svakodnevno do mene. Ja neću imati mira dok te patnje ne prekinem i dok ne dobijete zadovoljenje i zasluženu nagradu za stradanja kojima ste izloženi.

Ova svetska kriza, koja je uvukla u svoj vrtlog i Jugoslaviju, donela nam je svima mnogo bola i muka. Ali je u isto vreme čvrsto spojila u mislima i osećanjima Kralja i narod. Kad sam 27 marta uzeo Kraljevsku vlast u svoje ruke, ja sam samo poslušao glas naroda, koji je želeo da se i u spoljašnoj i unutrašnjoj politici pođe novim putem.

Meni jednako lebdi pred očima primer mojih slavnih predaka, koji su ostavili za sobom svetlu uspomenu poglavito stoga što su stajali na čelu velikih narodnih pokreta. Sledeći primerima, koji su nam već dali dokaza koliko snaga jednom narodu donosi život u slobodi, i ja sam rešen da radim u slozi s narodom, a ta sloga ima se ogledati u punoj demokratskoj vladavini.

Kao god što ja želim da radim u slozi s narodom, tako isto očekujem i od mojih dragih Srba, Hrvata i Slovenaca da rade u slozi jedni s drugima. Jugoslavija može biti jaka samo onda, ako se i Srbi, i Hrvati i Slovenci budu u njoj osećali ravnopravni i u svojoj kući. A da bi mogli živeti u

Jugoslaviji kao slobodni i ravnopravni građani, i Srbi, i Hrvati, i Slovenci moraju pre svega gledati da se Jugoslavija sačuva i održi.

U ovom trenutku svi naši napori moraju biti usredsređeni na jedno, a to je: kako ćemo što pre uz naše moćne saveznike osloboditi našu otadžbinu.

Svi oni koji pate u okupiranim krajevima neka imaju tu utehu da i njihove patnje doprinose velikom delu oslobođenja. Razglašeno širom celog sveta one moralno ruše našeg protivnika – i niko do sada nije dobio rat samo fizičkom nego i moralnom snagom.

Naša braća koja žive van naše porobljene otadžbine u slobodnim prekomorskim državama gde se poštuju prava i čoveka i naroda, učestvuju svojim osećanjima s nama u ovoj divovskoj borbi. Na moralnoj i materijalnoj pomoći koju nam ukazuju i koju će nam – uveren sam – i u buduće još jače ukazivati, ja im srdačno zahvaljujem. Tu zahvalnost oseća prema njima i stari rodni kraj.

Ja se nadam da će Bog blagosloviti našu borbu za oslobođenje, i da će iz ove svetske krize Jugoslavija izaći jača nego što je bila spolja cenjena, unutra uređena po volji i prema potrebama njenog siromašnog ali vrednog seljačkog naroda, željnog rada u miru, u poretku slobode, ravnopravnosti, socijalne pravde i punog izraza njegovih kulturnih težnji i njegovih plemenitih čovečanskih osećanja.

Pored toga Jugoslavija je i svojim geografskim položajem, i svojim tradicijama, i svojim značajem, i svojim vezama za svima susedima – predodređena da bude, sa savezničkom Grčkom, jedan od tvoraca Balkanske solidarnosti. Stoga svim svojim mladalačkim žarom prihvatam ideju Balkanske slobode i pozivam sve narode Balkana i Podunavlja srednjeg i donjeg, koji su željni mira i sloge, na saradnju i zajednicu!

Da živi sloga Balkanskih naroda!

Da živi Jugoslavija!

Živeo moj dragi narod!

AJ, 103–24.

74

London, 11. IX 1941.

ZABILJEŠKA O RAZGOVORU S I. MAJSKIM

London, 11 septembra 1941 g.

Razgovor sa g. Majskim

Danas, prilikom oproštajne posete, ovdašnji sovjetski ambasador g. Majski kazao mi je, između ostalog, i sledeće:

1. Sovjetska vlada želi da Engleska preduzme aktivnu diverziju na kontinentu t. j. da iskrca trupe i odvuče, na taj način, deo nemačkih snaga sa ruskog fronta.

Po mišljenju sovjetske vlade, Engleska bi trebala tu diverziju da učini bilo na Balkanu (iskrcavanjem u Grčku), bilo u Francuskoj. – Ova druga hipoteza smatra se kao lakše ostvarljiva. (Imam utisak da u mogućnost izvođenja prve t. j. iskrcavanja u Grčkoj i sami Sovjeti ne veruju).

Iz razgovora sa Majskim dobio sam utisak da Sovjeti na ovome jako insistiraju, da Idn nije tome protivan ali da je Čerčil odlučno protivan. Majski mi se u poverenju jako žali da ovaj sadašnji vid engleske pomoći t. j. avionska bombardovanja Nemačke, nije ni najmanje efikasan.

2. Majski smatra situaciju na ruskom frontu za ozbiljnu, naročito oko Lenjingrada za koji nezna da li će se moći održati.

Uveren je da Nemci ne mogu Moskvu zauzeti. Kaže da su ofanzivne operacije Timošenka, izvedene ovih dana oko Smolenska, potpuno dezorganizovale nemačku bazu (stokove materijala, benzina i t. d.) namenjenu za napad na Moskvu i da će Nemačkoj trebati dva meseca da to opet skoncentriše i uredi. (Ovo sve pod pretpostavkom da Timošenko neuspe još više potisnuti Nemce, dakle u najgoroj hipotezi).

3. Majski mi je govorio sa otvorenim negodovanjem i nipodaštavanjem američke pomoći. Kaže da je američka produkcija ratnog materijala nedovoljna da bi pretstavljala efikasnu pomoć. Ruski vojni ekspert koji se ovih dana vratio iz U S A doneo je izveštaj sasvim nepovoljan o američkom industriskom naporu. Ruzvelt i vlada čine sve što mogu, ali industrija radije proizvodi automobile, radio aparate, frižidere i drugo što se skupo prodaje no ratni materijal.

Imam jasan utisak da u ovoj sadašnjoj fazi rata, Majski i njegova vlada ne računaju na mogućnost neke pomoći većeg stila od strane U S A industrije. Majski se nada da će Ruzvelt ipak uspeti to popraviti, no za to treba vremena.

4. O ruskoj ratnoj industriji kazao mi je da je od prilike 15 % fabrika palo do sad u ruke Nemcima. No jedan drugi značajan deo je evakuisan u pozadinu. Te su fabrike demontirane i prenete na Ural. Trebaće 6 do 9 meseci dok se izvrši njihovo novo montiranje.

5. Majski smatra da će se zimus operacije na ruskom frontu nastaviti, biće im umanjen intenzitet, ali neće stati.

6. Povlačenje dosadašnje, a eventualno i pretstojeće, ne slabe sovjetski režim, jer nema mu u zemlji konkurentnih elemenata; naprotiv, rat je pojačao režim.

7. Predviđa dugotrajan rat.

Dr I. V. Subbotić

AJ, 103–61.

75

London, 12. IX 1941.

ZABILJEŠKA O RAZGOVORU S G. RENDELOM

London, 12 septembra 1941 god.

Prilikom današnje posete, engleski poslanik g. Rendel živo se interesovao za panslavistički pokret koji Rusi propagiraju, a naročito za naš stav u tom pitanju.

Objasnio sam mu kakva obaveštenja uglavnom imamo o tome, tj. da je u pitanju samo sovjetska propaganda u okupiranim slovenskim državama, u suštini uperena protivu nemačke vojne sile. Rekao sam mu takođe

da su na poznatom mitingu govornici sa jugoslovenske strane bila nezvanična lica, u stvari komunisti koji su se u svoje vreme nastanili u Sovjetskoj Rusiji.

G. Rendel se interesovao o našem stavu prema panslavističkom pokretu koji Sovjeti sada ističu. Odgovorio sam mu, da naša inostrana politika ide paralelno sa inostranom politikom Engleske i potsetio ga, između ostalog, na poznatu izjavu g. Pretsednika povodom nemačko sovjetskog rata a koja se poklapa sa izjavom g. Čerčila istim povodom.

V. Milanović

AJ, 103–61.

76

Madrid, 17. IX 1941.
Lj. VIŠACKI – M. NINČIĆU

Šifrovani telegram
Otpravljen iz Madrida 17 septembra 1941 u 24,15
Primljen u Londonu 18 septembra 1941 u 11,00

Lično za Ministra inostranih poslova.

Ako ne bi Engleska imala da traži zamene za nemačke diplomate u Iranu, mogla bi njihovo repatriranje usloviti istovremenom slobodnom evakuacijom do Portugalije diplomatsko-konsularnog osoblja iz Nemačke i okupirane Francuske. To bi bila zgodna prilika da se Nemačka potseti da i za nju postoji obaveza poštovanja međunarodnog javnog prava i običaja.

Ministar savetnik engleske ambasade, kojem izložio postupak bez presedana Rajha prema tom našem osoblju, savetovao mi je da predložim Kraljevskoj vladi da po gornjem pitanju sondira Foreign Office.

Pov. Br. 16

Višacki

AJ, 103–58.

77

Washington, 19. IX 1941.
K. FOTIĆ – DUŠANU SIMOVIĆU

Šifrovani telegram
Otpravljen iz Vašingtona 19 septembra 1941 u 12,55
Primljen u Londonu 20 septembra 1941 u 10.00

Lično za Pretsednika ministarskog saveta.

Povodom pitanja ratnog materijala za nas, ovdašnje Ministarstvo inostranih poslova tražilo podatke o brojnom stanju naše vojne sile. Dao sam sledeće podatke: 130 vazduhoplovnih oficira; 20 vazduhoplovnih podoficira; 20 mehaničara i ostalih; 30 suvozemnih oficira; 15 suvozemnih podo-

ficira; 3–4000 kaplara i redova dobrovoljaca zarobljenika Slovenaca i dobrovoljaca sa ostalih strana.

Mornarica u dvogubom broju koliko normalno iznosi posada jedne podmornice, dva motorna torpiljera i četiri hidroaviona.

Naglasio veliku hitnost ustupanja najmanje 25 aviona bombardera za grupu Ostojić. Za ostale Radin se zauzima.

Pov. br. 70

Fotić

A-SSVP, Emigrantska vlada, MIP, F-1.

78

London, 20. IX 1941.

ZABILJEŠKA O RAZGOVORU S D. F. HOWARDOM

Zabeleška

Posetio sam danas, u subotu 20/9 1941 g. u 17 časova g. Howard-a šefa otseka Southern Division u Foreign Office-u.

Rekao sam mu da nemačka vlada, po objavi rata Jugoslaviji, ne samo da nije dala jugoslovenskim diplomatskim i konsularnim pretstavnicima mogućnost da napuste Nemačku teritoriju i pođu u Švajcarsku pod zaštitom svojih imuniteta, već ih je protivno svim principima međunarodnog prava najprije zadržala u južnoj Nemačkoj a potom otpremila u Beograd gde su zadržani pod policijskom paskom.

Pored toga izgleda da su generalni Konsuli u Pragu, Hamburgu i Minhen-u vraćeni bili u mesta njihovog ranijeg službovanja s time da će se protiv njih voditi sudski postupak zbog toga što su tobož činili zloupotrebe za vreme službovanja.

Stalo bi nam bilo da mognemo prisiliti Nemce da propuste makar tek sada, našu diplomatsku misiju iz Nemačke zajedno sa Konsularnim pretstavnicima. Ako ne možemo povući sve onda bar neke važnije ličnosti.

Uzimajući u obzir to da se velik deo tog osoblja nalazi verovatno u Beogradu, računamo na to da bi vest o njihovom polasku u Švajcarsku povoljno bila primljena u Beogradu i dala u izvesnoj meri nove nade i pružila konkretan primer da Nemačka ne može da radi sve kako ona hoće.

Radi toga molim da se uzme u ozbiljno razmatranje mogućnost da se prilikom izmene diplomatskih pretstavnika uzme po mogućnosti u obzir i gore pomenuta lica koja su bili na službi u Nemačkoj. Spiskove tih lica dostavili bi docnije.

G. Howard rekao mi je da ne zna dali se sprema izmena diplomatskih pretstavnika sa Nemačkom, ali da će odmah uputiti jedan Memorandum o našem razgovoru nadležnom departmanu i da će me izvestiti o odgovoru koji bude primio.

I. Frangeš

20 septembra 1941.

AJ, 103–58.

79

Bern, 29. IX 1941.

M. JURIŠIĆ-ŠTURM – MINISTARSTVU VANJSKIH POSLOVA

Šifrovan telegram
Otpravljen iz Berna 29 septembra 1941 u 14,30
Primljen u Londonu 30 septembra 1941 u 10,00

Ovdašnji engleski poslanik reče mi da mu ovdašnji Ministar inostranih poslova saopštio da je hrvatska delegacija prilikom trgovinskih pregovora u Zagrebu pokrenula pitanje priznanja Hrvatske de jure ali da je švajcarska delegacija to otklonila. Dalje kazao mu da će možda Švajcarska podići na stepen Generalnog konsulata svoj Konsulat u Zagrebu i odrediti jednog Generalnog konsula žerana da bi izbegla pitanje nove egzekvature.

Najzad rekao mu da pošto Zagreb čini sve večma teškoće oko davanja viza švajcarskim državljanima, vlada švajcarska može biti prinuđena dozvoliti otvaranje kakvog bilo hrvatskog servisa. Da se pak ovo ne bi protumačilo kao priznanje de jure, taj servis ne mora biti u Bernu već u nekom drugom mestu Švajcarske. Pre no što je izvestio svoju vladu o ovom saopštenju pitao me što o ovom mislim.

Rekao sam mu da imam utisak da se vrši presija na švajcarsku vladu priznati Hrvatsku i de jure. Zaključenje trgovinskog sporazuma, podizanje švajcarskog konsulata u Zagrebu na stepen Generalnog konsulata, najzad primanje kakvog bilo servisa Zagreba sve više približuje momenat priznanja de jure Hrvatske od strane Švajcarske. Zatim izložio sam štetnost od prisustva jednog hrvatskog agenta u Švajcarskoj obzirom na jugoslovensku koloniju koja pretežno hrvatska a u Jugoslaviji stvorio uverenje da je Švajcarska potpuno priznala Hrvatsku. Najzad prisustvovanje jednog hrvatskog agenta ili servisa samo bi pojačalo neprijateljsku delatnost ovde. Engleski poslanik potvrdio mi da je i ovaj put ponovio švajcarskoj vladi gledište engleske vlade o čemu sam Vas izvestio mojim telegramom Pov. br. 613 i 712.

Pov. Br. 1005

Jurišić

AJ, 103–63.

80

Carigrad, 29. IX 1941.

Lj. HADŽI-ĐORĐEVIĆ – DUŠANU SIMOVIĆU
Šifrovani telegram
Otpravljen iz Carigrada 29 septembra 1941 u 18,30
Primljen u Londonu 30 septembra 1941 u 10,30

Lično za Pretsednika Ministarskog saveta.

Juče stigao ovamo iz Beograda *D-r Miloš Sekulić* lekar sa dokumentima i porukama iz zemlje. *Tupanjanin* moli da pozovete *Sekulića* i omogućite najhitnije dolazak tamo. Stvar vrlo važna.

S tim u vezi objavite hitno preko londonskog radija nekoliko puta sledeće: »*Javljamo da su Dr Mihailo Mihailović i D-r Miloš zdravo i dobro*«. Oni u zemlji će znati šta to znači.

Str. Pov. Br. 488

Hadži-Đorđević

A-VII, VK, Kut. 29 f, Br. Reg. 19/1.

Simović je na telegramu dopisao rukom: »Za radio dati odmah. *Javiti* Carigradu da uputi Dr Sekulića u London.«

81

Carigrad, 2. X 1941.
LJ. HADŽI-ĐORĐEVIĆ – DUŠANU SIMOVIĆU
Telegram
Iz Carigrada 2 oktobra 1941
U Londonu 3 oktobra 1941

Tupanjanin, po dolasku Sekulića, dostavlja sledeće informacije za Pretsednika vlade lično.

Od početka avgusta je pobijeno preko 180.000 dece, žena i ljudi, prema zvaničnom memorandumu srpske pravoslavne crkve o zverstvima i ubijanjima od strane Hrvata. Kako se pokolj produžuje dosada cifra dostiže 300.000.

Pobijeni srpski sveštenici:

Prota Branko Dobrosavljević iz Veljuna, srez Slunj, morao je kopati grob za sina studenta koji je pred njim mučen i ubijen, i on je najzad ubijen, pošto su mu prethodno naredili da čita opelo, a on je padao u nesvest; učitelj Ivan Šajfar je rukovodio ubistvom. Na putu Banjaluka–Kotorvaroš, noću između 5 i 6 juna su ubijeni episkop Platon i prota Dušan Subotić iz Bosanske Gradiške, prota Bogdan Opačić iz Gline, prota Miloš Mandić iz sreza Dobročca, sveštenik Danilo Babić iz Klašnica, sveštenik Nikola Vučković iz Drljače (leševi nađeni u bari), sveštenici Petar Majstorović iz Doljana i Grozdanić iz Raduša. Zatim ubijeni bivši senator iz Bruvna prota Pavle Obradović, sveštenici Ratko Jeličić iz Daruvara, Damjan Štrbac iz Bosanskog Grahova, Ilija Baljac iz Daruvara i Ilija Budimir iz Crnog Luga. 17 juna ubijen je sveštenik Đorđe Borić iz Našica, vezan je prvo za jedno drvo, onda su mu sekli nos, uši, bradu zajedno sa kožom, jezik, iskopali mu oči i rasporili grudi, kad videli da je još uvek u životu. Sa još 8 građana ubijen i bačen u jamu sveštenik Rista Čatić Stojković, srez Livno. Ubijen u Mostaru prota Jevto Vujović i Vladimir Gvozdenović, sveštenici Petar Stojanović, Dušan Aškrabić i Ognjen Radić. Ubijen sa ženom i dva mala sina i bačen u jamu sveštenik Bogunić iz Donjeg Lapca, u koju su bačeni i mnogi drugi ubijeni Srbi iz Lapca i Kulen-Vakufa. Ubijeni kaluđeri Manastirlić i Deretić iz Lubina. Živ zakopan u Gudovcu sveštenik Brzin iz Bolča, srez Bjelovar 28 aprila. Katiheta Vojislav Vojnović iz Oseka ubijen a Drava je izbacila još leševe trojice sveštenika nepoznatih. Ubijen ćuskijom u glavu prota Spiro Starović, iz Gacka. Posle teškog mučenja ubijen u blizini Banjaluke prota Živko Danilović, iz Ljubije. Ubijen prota Vidak Viš-

njevac iz Gacka i sveštenik Borivoje Božić iz Palače, srez Vukovar. U Krupi na Vrbasu 19 juna zaklani narodni poslanik Dušan Branković i prota Bogdan Vranješević. Sveštenici Janko Savić, Drago Maskijević, Miloš Savić, Ljubomir Jakšić i Dušan Bobar, svi iz Vlasenice, pobijeni 22 juna. Pre ubistva proti Stevanu Čirčiću u Ogulinu isčupali bradu, prebili noge i ruke. Ubijen sveštenik Miloš Petrović iz Lužana, srez Derventa. Ubijen sveštenik Dušan Klipa iz Plaškog. Sveštenik Milan Triš iz Vrlike zaklan u logoru ustaša u Kninu. Jedan katolički sveštenik zaklao je sveštenika Mihaila Minića iz Bilješeva.

Primeri ubistava po srezovima:

Bjelovar: pobijeni puškama, noževima i koljem, a zatim bačeni u zajednički grob, 28 aprila, 243 uglednija seljaka iz sela Gudovca, Tuka, Brezovca, Klokočevca i Bolča.

Banja Luka: U gradu i celoj Bosanskoj Krajini činjena su i čine se nečuvena zločinstva i ubistva u masama. Redovno su ubijani noću i od nekoliko stotina Srba građana navodimo: Nikolu Ćurčiju trgovca, kojem iskopali oči i izvadili udove, Boška Planića, Petra Perduva; učitelja Ljubomira Srdića, Žarka Davidovića, Kovačevića; Simu Marjanca narodnog poslanika iz Jajca, Đorđa Bolića notara iz Mrkonjić Grada. Više puta Srbi su vođeni iz okoline Banja Luke i njenih zatvora, kamionima, i izvan grada ubijani.

Bosanski Golubac: Mnogo naroda pobijeno, na primer: Lazar Janatović, Mladen Kuruzović, Miladin Čijević, Stevan Njeđić, Sava Bakić, Rade Banjac. Živi svedok Bogdan Komadina koji je bio sa njima streljan, zatim bačen u Savu i teško ranjen u vrat i grudi uspeo da dopliva do obale.

Bihać: Mesto ovo istrebljeno je do posljednjeg Srbina. Od 18 juna do 14 jula između ostalih ubijeni su Mihailo Mandić, trgovac Veljković, braća Žarko i Jovan Kozomarić, trgovci, doktor Milan Vojvodić, pretsednik okružnog suda, Dr. Dušan Matavulj, lekar, Božidar Popović, direktor Zemaljske banke Ilija Đukić i sin Đorđe trgovac, Milan Šarak i Branko Maksimović, omladinci, penzioner Đura Kora, Jovan Trbojević, Jovan Rako, Ilija Jovović, Stevan Pišteljić, Jovan Brdar i sin Vojislav od 17 godina, Ilija Bilbija sa maloletnim sinom, Petar i Dušan Stupar trgovac, Živko Čolić direktor Srpske banke, profesor Mihailo Žarković, inžinjer Turudija, činovnici Ljubomir Banjeglav i Vasilije Cvijanović, student tehnike Strahinja Radetić, studentkinje prava Nada Berdović i Stanija Čučević, advokat Sima Ilišević.

Dimitrije Petrović, direktor gimnazije, inspektor poreza Rista Prodanović i drugi. Ubistvima su rukovali oficiri ustaši Enver Kapetanović, Ante Škorić iz Zenice i Ante Rožić iz Sarajeva. U Bihaću više nema Srba; oni su pobijeni, internirani, razbegli se i raseljeni.

U ovom srezu 60 seljaka je pobijeno, potom su bili bačeni u jamu Golubnjaču; među njima su bili mnogi živi, te su ustaši bacili na njih bombe da ih dotuku. Jedan je uspeo da se živ izvuče i prebegao je u Crnu Goru, odakle je došao pretsednik opštine Vučedolske Rista Bjelica sa ljudima i izvukao iz jame još 6 živih ljudi, od kojih je jedan umro. Posle toga i drugi su pobijeni i bačeni u istu jamu.

Potom je došlo ubijanje u celom srezu i gradu *Gacko,* Među njima su: Lazar Mastilović, Gligor Lučić, Radovan i Blagoje Šarović, Mićo Popović, Božidar Divjan, dva brata Manojlovića, Rista Govedarica, Todor Godević,

Todor Milošević, Veljko Višnjevac narodni poslanik, Gruja Bišnjevac, Milorad Starović i tako dalje. Na najsvirepiji način ubijanja su izvršena, skoro niko nije ubijen iz puške, nego su im maljevima razbijali glave i prosipali mozak, vadili oči, sekli noge, sekli ruke.

Bosanski Krupanj: Oko 5 časova po podne na dan 28 jula pogubljeni svi iz mesta i 45 njih posle mučenja u crkvi. Kamionima odvođeni na mesto zvano Crno Jezero, gde svi pogubljeni. Iste noći u sokolskom domu pobijeno 210 ljudi, žena i dece, a pre toga na istom mestu pobijeno 300 ljudi. Među Srbima posle svega toga nastala uzbuna koji, nemajući drugog izlaza počeli aktivno braniti se, tek kada nastavili ubijanje Srba u masama. Samo nekoliko Srba muškaraca ostalo od čitavog mesta, koji pobegli u Beograd i doneli ove podatke. Broj žrtava računa se dostiže u srezu 5.000.

Vlasenica: Počeli ubijanje Srba 22 juna. Pobijeni između ostalih: geometar Branko Žderić, trgovac Jovan Mićić, zemljoradnik Gligor Đurić, četiri sina Miće Drakulića, Drago Jakšić i Danko Jović trgovac, pretsednik opštine Han Pijesak Vojislav Drljić, pretsednik opštine Paprača Ljubomir Vukašinović, i drugi. Nastavljena ubijanja i broj ogroman.

Glina: U ovom srezu kao i u celoj Lici, Kordunu i Baniji vršena strašna nasilja i zverstva sa ubijanjem Srba. Ubijeno ovde 450 Srba odmah u početku. Nastavljeno ubijanje tako da mesto potpuno istrebljeno od Srba, kao i okolina u kojoj više nema Srba jer pobijeni svi koji nisu mogli pobeći.

Dvor: Ubijanja u srezu počela početkom maja. Broj žrtava prelazi 1.000. Ubijeni između ostalih: Jovan Oreščanin, Milan Dragosavljević, Mladen Durman, Vasilije Mrkobrad, Rista Ljostović inžinjer, Mladen Koser, Milan Božović i drugi. Vlasti nisu stizale .... uništena[!] Oko 600 hrvatskih vojnika i ustaša 2 jula krečući se u streljačkom stroju kroz sela Suvaja i Srb pobili sve Srbe bez razlike na starost i pol, sem onih koji su pobegli u šume. Oko 3.000 duša pobijeno u ova dva sela.

Mostar: U Mostaru pobijeno od 26 do 28 juna preko 200 građana koji su najpre bili mučeni. Među ubijenima su: Ljubomir Šajin, Rista i Đorđe Golović, Todor Njunjić, Jovan Oborina, Ljubomir Krulj, Dušan Mučibabić, Mitar Himović, Đorđe Ajvaz i sin, Petar Radulović, Ilija Tohov, lekar Dr. Aleksandar Lukač, Marko Kovačina inžinjer, direktor električne centrale Mladen Milutinović. Posle ovog prvog pokolja, ustaši, hođa i muslimani, iz Mostara i okoline pokupili oko 500 Srba i pobili.

Nevesinje: Oko 500 ljudi, žena i dece pobijeno na dan 24 juna. Tada je došao jak otpor i oružana samoodbrana Srba, posle čega nastao pokolj u masama. Srbi su sečeni na komade tako, da se leševi nisu mogli sahranjivati, nego su skupljani komadi i delovi tela u kutijama od lima, prenošeni i bacani u zajedničku raku.

Ljubinje: Oko 2.500 Srba pobijeno je u ovom srezu. Samo u dve jame bačeno je 310 ljudi. Ni jedan jedini Srbin nije ostao u srezu.

Prijedor: Preko 1.000 ljudi, žena i dece ubijeno je u mestu. Među njima: Milovan i Petar Radetić, Sima Boronja, Sima i Milan Vujasinović, Dušan Kovačević, Milica (?) Vuković, Persida Čanak, deca: Braco Grujić od 12 godina, sin Rada Damjanovića od 14 godina, Nikola Despić od 12 godina, Milan Bilbija od 12 godina i drugi.

Na *Urijama* odjedamput pobijeno 400 seljaka. Ovaj pokolj vršen 31 jula i 1 avgusta dan i noć. Srbi ubijani od Hrvata bez obzira na pol i starost. Ova ubijanja vršili hrvatska vojska, ustaši i muslimani meštani.

Po hrvatskim podacima u srezu Prijedor pobijeno 5.000 Srba.

Ista sudbina postigla srezove: *Gacko, Bileće, Bjelovar, Gradiška, Kostajnica, Bihać, Drvar, Grahovo, Borovo, Bosanska Krupa, Nova Glina, Petrovac, Dvor, Derventa, Vukovar, Vlasenica, Donji Lapac, Karlovac, Konjic, Trebinje, Korenica, Našice, Nova Gradiška, Sunja, Petrinja, Ključ, Sisak, Sanski Most* i *Mrkonjić Grad.*

Srbi napola pobijeni i u (naziv mesta nejasan).

U svima ovim nedelima imala udela i Katolička Crkva.

Crkvene matične knjige predate Katoličkoj Crkvi.

Crkve srpske ruše se, manastiri se pljačkaju, a narod se prisiljava da prelazi u katolicizam.

U ogromnoj većini organizacije Hrvatske seljačke stranke prišle su Anti Paveliću.

Za odbranu Srba nikakva zaštita niti intervencija od strane Hrvata.

Hadži-Đorđević

A-VII, VK, Kut. 33, Br. Reg. 95/5–9.

Tekst gornjeg telegrama preveden na francuski: A-SSVP, Izbjeglička vlada 1941, F-I.

82

Ankara, 4. X 1941.

I. ŠUMENKOVIĆ – MINISTARSTVU VANJSKIH POSLOVA

Šifrovani telegram

Otpravljen iz Ankare 4 oktobra 1941 god. u 15,46 čas.

Primljen u Londonu 5 oktobra 1941 god. u 10 časova.

Ličnost koja došla iz Beograda [dr Miloš Sekulić] saopštava da su naši činovnici, diplomatski i konsularni, do povratka u Beograd iz Nemačke bili u Konstanci na Bodenskom jezeru. Stanovali, po pričanju jednog od tih činovnika, u hotelu, odakle nisu imali pravo izlaska, ali nisu bili rđavo tretirani. Po povratku u Beograd devet njih odmah uhapšeno i upućeno u Nemačku. Razlog ovog postupka bio bi po saznanju pomenute ličnosti: Nemci u našem Đeneralštabu našli izveštaje vojnog izaslanika iz Berlina sa saopštenjima naših generalnih konsula u Nemačkoj o nemačkoj vojsci dobivenim preko poverenika, koje Nemci sad hoće da pronađu.

Pov. Br. 1277

Šumenković

AJ, 103–58.

83

London, 6. X 1941.
V. ŠAPONJIĆ – AMBASADI U ANKARI
Pov. Br. 6842

London, 6 oktobra 1941

Kraljevskoj ambasadi

Ankara

Ministarstvu inostranih poslova čast je dostaviti Kraljevskoj ambasadi, znanja radi, sledeće:

Lateranski ugovor predviđa da strane diplomatske misije pri Svetoj Stolici mogu imati svoje rezidencije u Rimu i izvan granica Vatikana. Italijanska vlada primila je, tim ugovorom, obavezu da će obezbediti iste prerogative koje uživaju strane diplomatske misije akreditovane kod Kvirinala, prema tome i eksteritorijalnost. Izričnо je predviđeno da to važi i za slučaj rata između Italije i drugih država.

Međutim, kad je ovaj rat počeo Italijanska vlada je zahtevala, ne obzirući se na proteste Sv. Stolice, da se engleska, francuska i poljska diplomatska misija premeste u granice Vatikana.

Sličan zahtev je Italijanska vlada postavila i u pogledu našeg poslanstva, čim su otpočela neprijateljstva sa našom državom. Sv. Stolica je stoga bila počela preduzimati potrebne mere, da se i Kraljevsko poslanstvo premesti u Vatikan. Ali u međuvremenu je Italijanska vlada odustala od svog prvobitnog zahteva, dajući dozvolu da naše poslanstvo, kao što je slučaj i sa belgiskim, može ostati u Rimu. Kraljevski poslanik je na ovo pristao tek kad mu je rečeno da je Italijanska vlada dala izričitu garanciju Sv. Stolici da će poštovati sve njegove prerogative.

Usprkos ovim izričnim garantijama Italijanske vlade saopšteno je 25 jula Kraljevskom poslaniku pri Sv. Stolici od strane italijanske policije, da ima napustiti Italiju u roku od tri dana. Istovremeno mu je zabranjen izlazak iz kuće, i onemogućen kontakt sa Vatikanom, pa čak i sa njegovim činovnicima.

Intervencije Sv. Stolice i švajcarskog poslanika, koji je štitio naše interese u Italiji, nisu imale uspeha i kraljevski poslanik je morao otputovati za Švajcarsku.

Prema onome što je u Vatikanu rečeno savetniku g. Moskatelu, izgleda da italijanske vlasti okrivljuju poslanika g. Miroševića za delo vojne špijunaže. Ova izmišljena optužba dosad nije mogla biti dokazana i, kako izveštava poljski ambasador, Sv. Stolica odbija još uvek da u to veruje.

Pravi razlog ovakvog postupanja Italijanske vlade prema g. Miroševiću, koji istovremeno pretstavlja flagrantnu povredu Lateranskog ugovora, treba tražiti na drugoj strani. Naime, prema jednom obaveštenju iz najpouzdanijeg izvora, iz Zagreba se radilo na uklanjanju g. Miroševića iz Rima. Ceo incidenat Italijanska vlada, kako po svemu izgleda, inscenirala je po traženju iz Zagreba a verovatno i pod pritiskom Nemačke.

Dosledno ovom gledištu, Sv. Stolica je odlučila da g. Miroševića smatra i dalje kao stranog poslanika akreditovanog kod nje. Ali kako je on u fizičkoj nemogućnosti da bude u direktnom kontaktu sa Papom, saopšteno

mu je da, po svom nahođenju, taj kontakt održava preko nuncija u Bernu ili Lisabonu. G. Mirošević, koji se zasad nalazi još uvek u Švajcarskoj, uskoro će preći u Lisabon.

Pošto je mera Italijanske vlade bila uperena isključivo protiv ličnosti g. Miroševića, savetnik i pisar poslanstva mogli su ostati u Rimu. Ali, da bi ubuduće bili zaštićeni od sličnih postupaka Italijanske vlade preneli su sedište poslanstva u Vatikan, gde se i pisar g. Cukić već nastanio, a što će uskoro učiniti i savetnik g. Moskatelo.

Po naredbi Ministra,
V. D. načelnika Političkog odeljenja,
Savetnik,
V. Šaponjić

AJ, 103–65.

84

London, 9. X 1941.

IZVADAK ZAPISNIKA SJEDNICE KRUNSKOG VIJEĆA

Izvadak iz zapisnika sa sednice Ministarskog saveta izbegličke vlade u Londonu od 9 oktobra 1941 godine

(Sednici su prisustvovali: Kralj Petar, general Simović, Slobodan Jovanović, i svi ostali ministri sem dr. Mihe Kreka).

Pretsednik ministarskog saveta izveštava o četničkoj akciji u Srbiji, koja je u poslednje vreme uzela velike razmere i imala znatnog uspeha. Predlaže da se britanska vlada zamoli, da četnicima učini pomoć u oružju, odelu i hrani. Ovaj predlog se usvaja.

A-SSVP, Predsjedništvo vlade 1941–1944, F-1.

85

London, 9. X 1941.

ZABILJEŠKA O RAZGOVORU S O. SARGENTOM

London, 9 oktobra 1941 g.

Zabeleška
o

Razgovoru između g. Milanovića i Ser Orma Sarđenta, 9 oktobra t. g.

Danas sam bio na ručku kod Ser Orm Sarđenta.

U toku razgovora, raspitivao se, između ostalog, za vesti iz Jugoslavije. O nama je govorio sa velikim simpatijama. Molio je da im damo ove podatke o mučenjima i zverstvima u zemlji. Pomenuo mi je i akciju da se javno žigošu krivci kojima bi se na nedvosmislen način stavilo do znanja da će posle rata biti kažnjeni.

Ser Orma je mnogo interesovalo pitanje držanja Bugarske kao i raspoloženje bugarskog javnog mnenja. Izlagao sam mu istorijat držanja bugarske vlade za poslednje dve godine, govorio o bugarskom bolesnom šovinizmu, o rešenosti bugarskog naroda da se veže na Nemačku u cilju oti-

manja i prisvajanja teritorija svojih suseda, o šteti koja je specijalno nama nanesena njihovim držanjem i sada kao i za poslednjih 30 godina, o gubitku trećine našeg stanovništva za vreme prošlog rata, o novoj našoj tragediji koja je započeta opet sa bugarske teritorije i t. d. Naglasio sam da je nažalost 95 % bugarskog javnog mnenja za Nemačku, da nije bilo u suštini nikakvih stvarnih pokušaja opozicije u Bugarskoj da se spreči politika vlade. Pomenuo sam mu i moj poslednji razgovor sa Mišanovom koji je najviše zamerao bugarskoj vladi što nije protestovala bar formalno protiv ulaska nemačkih trupa, kako bi se docnije imao jak argumenat u slučaju pobede Engleske i Amerike. Ser Orm se u svemu ovom složio samnom. Iz svoje inicijative rekao mi je još da ako se u engleskoj propagandi donekle menažira Bugarska to je samo iz taktičkih razloga: treba, kaže, iskoristiti eventualnu mogućnost revolta u Bugarskoj, ako ne zbog anglofilstva u Bugarskoj ono zbog rusofilstva koje tamo može biti postoji. Međutim, dodao je, Bugarska je neprijatelj i ona će to na kraju iskusiti.

Ser Orm me je pitao za mišljenje: u koliko je jako rusofilstvo u Bugarskoj. Odgovorio sam mu da se ono svodi samo na komunizam koji postoji u Bugarskoj kao i u drugim državama, ali da je ogromna većina i intelektualaca i naroda uz Nemačku, pošto je Nemačka ta koja je, po mišljenju Bugara, najača i ta koja je ponudila najveću pljačku bugarskom narodu. Predominantna nota u raspoloženju bugarskog naroda je, rekao sam, želja da Nemačka odnese pobedu, kako bi Bugari mogli definitivno zadržati pljačku. Sarđent se složio samnom. Molio me je da se ponovo vidimo pošto želi da detaljnije čuje moje mišljenje o politici Bugarske i bugarskim prilikama.

Ser Orm Sarđent me je takođe pitao da li smo u tesnom kontaktu sa grčkom vladom. Primetio sam da ga ovo naročito interesuje. Rekao sam mu da smo sad, kad smo se skupili u Londonu i mogli to učiniti, u vrlo srdačnom kontaktu. Podvukao sam da bazu naše politike na Balkanu sačinjavaju prisno prijateljstvo i zajednička akcija Jugoslavije i Grčke. Ser Orm je primetio da mu je milo da ovo čuje i da i on misli da bi trebalo da sa Grčkom budemo u što češćem i što užem kontaktu.

I meni je Ser Orm rekao da je u engleskom interesu da Jugoslavija bude stožer savezničke politike na Balkanu.

Ser Orm se također raspitivao za panslavizam i pitao me šta mislim o tom panslavizmu i o našem stavu prema njemu. Rekao sam da panslavizam i onakav kakav je postojao pre rata, nije imao u sebi ničeg realnog. Poredio sam ga sa panlatinizmom. Današnji pak panslavizam samo je veštο propagirana parola Sovjeta da izazovu nerede u pozadini Nemačke. Ničeg tu nema konstruktivnog i osnova naše politike, kazao sam mu, jeste i ostaće naslon na Englesku.

Otpravnik poslova,
Poslanik,
V M [Vladimir Milanović]

AJ, 103-24.

86

London, 10. X 1941.

ZABILJEŠKA O RAZGOVORU S A. EDENOM

London, 10 oktobra 1941 g.

Zabeleška
o

razgovoru Otpravnika Poslova, Poslanika g-na V. Milanovića sa g. Idnom, 10 oktobra t. g.

Danas sam napravio kurtoaznu posetu g. Idnu. Primio me vrlo ljubazno. Razgovor je bio opšte prirode.

U toku razgovora, međutim, raspitivao se za politiku Bugarske i pravo raspoloženje bugarskog naroda. Rekao sam mu da mi je od mog dolaska u Bugarsku bilo jasno da će se Bugarska otvoreno orientisati ka Nemačkoj. Rekao sam mu da je prava zabluda verovanje da je dobar deo bugarskog javnog mnenja naklonjen demokratskim silama. Rekao sam takođe da je bila zabluda verovati da su Kralj Boris i njegova vlada jedini uzrok pronemačkoj orientaciji bugarskog naroda. Glavni motiv bugarske spoljne politike bio je jedan specijalan, bolestan revizionizam. Revizionistička bolest zahvatila je 95 % bugarskog naroda. Ni šefovi opozicije nisu učinili ništa da ometu zvaničnu politiku. Uostalom, pre događaja na Balkanu, kazao sam, ovo je mogla biti stvar mog ličnog prosuđivanja. Danas pak to je realnost koju su dokazale činenice. Rekao sam da je najbolji dokaz što za vreme svih događaja pa do danas u Bugarskoj niko ništa nije preduzeo da omete pronemačku politiku. »Ako je bilo nekoliko akata sabotaže, to smo mi i vi mogli da potkupimo nekoliko profesionalnih lica«. G. Idn je odobravao moja izlaganja. Pitao me samo da li mislim da je prorusko osećanje u bugarskom javnom mišljenju jako. Odgovorio sam mu da komunista ima, kao uostalom i po celoj Evropi, i rusofilstva ima samo u toj formi, ali je ogromna većina naroda, možda 95 % rekao sam, za Nemačku i njihova je glavna želja da Nemačka pobedi kako bi definitivno zadržali čitave pokrajine koje su oteli susedima.

Govorio mi je takođe o poseti g. Pretsednika vlade i o obaveštenjima koje je dobio u pogledu nacionalne i četničke akcije u Jugoslaviji.

Pomenuo mi je takođe da ima neka obaveštenja o pokolju i stradanjima u Jugoslaviji. Rekao je da bi trebalo da mu dostavimo podatke o ovome kao i da je potrebno objavljivati ih. »Mi bismo želeli«, rekao mi je, »da vam u ovome pogledu pomognemo koliko god možemo.«

Pomenuo sam mu najzad pitanje reorganizacije naše avijacije. G. Idn mi je rekao, i na tome insistirao, da je želja engleske vlade »i najzad i veliki politički interes« *da Jugoslavija reorganizuje i otvori novu i što jaču aviaciju*. Rekao mi da je poslao odgovor G. Pretsedniku i da misli da smo time zadovoljni. Ja sam mu zahvalio na razumevanju ovog našeg neophodnog interesa da stvorimo svoju jaku aviaciju, ali sam primetio da mislim da ima nesporazuma među vojnim stručnjacima po ovom pitanju. Dodao sam da mi se čini da njegov odgovor nije zadovoljavajući, što ga je dosta čudilo. Kazao sam da je namera naše vlade prikupiti dobrovoljce za aviaciju (kao uostalom i za ostale rodove oružja), trenirati ih u engleskim ško-

lama, ekipirati ih i t. d., ali da bi se stvorila jedna solidna aviacija, apsolutna je neophodnost, i sa političkog i sa vojničkog gledišta, da se ova priprema aviatičara, obuka i formacija vrše pod nadzorom, upravom i vođstvom onih stotinu aviatičara koji su naši najbolji oficiri, iskusni piloti, koji su redovno prošli kroz škole i bez čijeg učešća novi dobrovoljci ne bi mogli ni izbliza da pretstavljaju onu kompaktnost i celinu koje su neophodne naročito baš za ovaj rod oružja. G. *Idn je rekao da ovo potpuno shvata i odobrava.* Nastavio sam kazavši da, iako laik u pogledu tehničke strane, imam utisak da njihove vojne vlasti žele da absorbuju ovih stotinu aviatičara odmah, da »pojedu jaje umesto da sačekaju kokošku«. Ako bi, rekao sam, ovih stotinu aviatičara bili odmah absorbovani, njih bi očevidno posle 2–3 meseca nestalo i tako bi se osujetio naš plan o stvaranju jedne jake i kompaktne jugoslovenske aviacije. G. Idn mi je rekao da je *on shvatio našu želju, da je potpuno odobrava i da je gotov da nas u svemu pomogne.* Molio me da budem u kontaktu sa Ser Orm Sarđentom i sa Rendelom kako bi se ovo pitanje rešavalo u smislu naših želja.

Oprostio se samnom veoma srdačno i rekao da mi stoji na raspoloženju ma za kakvu uslugu koju nam može učiniti.

Otpravnik poslova,
Poslanik,
V M [Vladimir Milanović]

AJ, 103-24.

87

London, 11. X 1941.

PROMEMORIJA VOJNOG KABINETA PREDSJEDNIŠTVA VLADE

Pov. V. K. Br. 255

11. oktobar 1941. god. London

I

Pomoćni memoar

Priloženih pet telegrama primljena su poslednjih četiri dana iz okupirane Jugoslavije od istaknutih aktivnih oficira jugoslovenske vojske koji vode gerilski rat tamo. Ovi telegrami pokazuju da gerilska vojna ima uspeha u zapadnoj Srbiji, istočnoj Bosni i Crnoj Gori. Potrebno je radi moralne i materijalne pomoći ustanika poslati im što pre potrebna sredstva za uspešnu borbu i život.

Za ovaj cilj bilo bi potrebno da britanska vlada što pre uputi ustanicima i to:

1. Jednu eskladrilu aviona velikog akcionog radiusa radi veze sa ustanicima i pružanja potrebne im pomoći.

2. Potreban broj aviona koji bi mogli saradivati sa ustanicima u Jugoslaviji, a koji bi se spustili na označene aerodrome. Aerodromi označeni u telegramima su: Preljina, Čačak i Užička Požega, a ovi se nalaze u jugo-zapadnoj Srbiji. Po izveštaju najpovoljniji aerodrom Užička Požega.

3. Da se avionima i podmornicama prebace: oruđa, municija, hrana, novac, odelo i radioaparati radi nastavljanja borbi.

4. Da se odmah donese odluka i što pre izvrši iskrcavanje britanskih trupa na Balkan u cilju pojačavanja akcije ili bar obezbeđenja pozadine i osnovice ustanicima. Ovo iskrcavanje povoljnije bi se izvršilo na delu crnogorske obale od Budve do ušća Bojane u Jadransko more, nego li na ma kojoj tački grčke obale Sredozemnog ili Jegejskog mora. Varoši Bar i Petrovac na crnogorskoj obali pružaju najbolje uslove za desant.

A-VII, VK, Kut. 162, Br. Reg. 6 1/1.

U prilogu nalaze ovi telegrami:

(1) »Jugoslovenska vojska u zemlji postoji stop Njome komanduje pukovnik Draža Mihailović stop Narod željan borbe stop Nemamo ni najpotrebnijih sredstava stop Za sada borimo se samo puškom i bombom stop Nemci su uplašeni stop Neznaju šta da rade stop Ipak čine velike svireposti stop Opkolili smo Valjevo već više dana stop Ka Kragujevcu i Kraljevu nadiremo stop Neprijatelj u avijaciji oskudan prema nama ipak nadmoćan stop Aerodromi u Preljini, Čačku i Požezi spremni stop Naš štab na Suvoboru stop Na celoj oslobođenoj teritoriji nigde nema neprijatelja sem kao zarobljenika stop U Sandžaku Italijani sa vrlo slabim moralom stop U Bosni samo se ustaše bore dok hrvatski vojnici beže stop Nemci jakim snagama drže samo dolinu Morave dok ih po ostalim garnizonima zapadno od nje opkoljavamo i hvatamo stop Skoro sve pruge i puteve smo porušili stop Ustaši su čuda napravili od Srba stop Ni zverovi nisu im ravni, ali odpočeli smo da im vraćamo stop Narod bi srećan bio da vidi prvu pomoć saveznika stop Devetog biću u Požezi stop Mogu doći na referisanje, pošljite avion stop Potpukovnik Pavlović stop«

(2) »Istočna Bosna slobodna do Sarajeva stop Borbe vodimo na Palama stop Ustanak dignut u Majevici stop Zapadna Srbija slobodna do linije Stragari Milanovac Čačak Ivanjica sve zaključno (stop) Imamo neprijateljskih zarobljenika stop Valjevo Kraljevo držimo opsednuto stop Očekujemo porudžbinu stop Vrlo je hitno stop I KUM (Potpukovnik Drag. Pavlović) 58 stop«

(3) »Bacajte nam oružje, municiju, novac na Suvobor–Ravna gora. Šaljite aviaciju da narod vidi. Avioni mogu sletati na slobodne aerodrome, naročito povoljna Požega. Pavlović«

(4) »Borbe vodimo na sve strane. Ugled vlade zahteva hitno nužnu traženu potporu. Mihajlović.«

(5) »Sa štabom slobodnih narodnih trupa Crne Gore nalazimo se u Radovcu, 17 kilometara od Podgorice. 13. jula otpočeo je gerilski rat i uzeo je karakter revolucije gotovo u celoj Crnoj Gori. Pomoću nemačkih trupa Italijani su uspeli da ponovo osvoje varoši i sela. Ovaj rat nosi izgled narodnog oslobođenja i u vezi je sa ostalim gerilskim ratovanjem u Jugoslaviji. Ovaj pokret potiče jedino od organizovanih anti-okupacionih trupa čiji broj iznosi 5.000 ljudi i na slučaj revolucije uvećaće se na 30.000. Organizacija crnogorske vojske je dobra. Vrše se pripreme za novu akciju na široj osnovici. Potrebno je poslati puške, mitraljeze, municiju, bacače bombi, laku artiljeriju, bombe i eksploziv. Sada je najveća potreba za nepromočivom odećom i novcem u lirama ili dolarima. Crna Gora služi jednovremeno kao osnovica za snabdevanje za slične akcije u Hercegovini i Sandžaku, gde uopšte ne raspolažu oružjem. Niko neće da menja dinarske novčanice preštamplirane natpisom »lira«, kao i albanski novac za metalne zvečeće dinare. Italijani popisuju sve predmete od vune i sličnih prediva. Teško je dobiti hranu i štof. Italijani su prinuđeni da dele narodu već sada rezerve prikupljene za 1942. godinu. Vojvoda Dule Dimitrijević došao je k nama iz Petrovca. Italijani su obavešteni o pripremanoj akciji duž cele zemlje, jer su patrole duž obale pojačali poslednjih deset dana. Ima 3 italijanske divizije u Crnoj Gori. Jedan bataljon je u Petrovcu. Narod je ubeđen u pobedu saveznika. Na čelu pokreta su univerzitetski profesor Milovan Đilas i kapetan Arso Jovanović.« (Isti izvor)

Promemorija na engleskom jeziku nalazi se: A-VII, VK, Kut. 33, Br. Reg. 94/5–7.

88

Moskva, 11. X 1941.
M. GAVRILOVIĆ – M. NINČIĆU

Str. Pov. Br. 226

Moskva, 11 oktobra 1941.

Gospodine ministre,

Pre neki dan je g. Molotov u svome poznatom pozdravu engleskoj i američkoj delegaciji rekao između ostaloga da se Bugarska »pretvorila u Hitlerov placdarm protiv SSSR«. Povodom ovoga turski ambasador mi kaže da će skrenuti pažnju na to i svojoj vladi, a i g. Kripsu, da je vrlo nezgodno što sovjetska vlada počinje govoriti ovako o Bugarskoj. Po njemu, izgleda, da sovjetska vlada ne odustaje od svojih pretenzija na Bugarsku. Na moju napomenu da se Bugarska potpuno stavila u službu Nemačkoj, odgovorio mi je: »Neka Sovjetska Rusija objavi rat Bugarskoj, ali neka je ne smatra nemačkom placdarmom«. To pokazuje, veli, jasno da Sovjetska Rusija hoće da uveri svet u stalnu opasnost koja joj preti od Bugarske i da prema tome ima pravo da bugarsko pitanje reši u svoju korist. On to zna još iz neuspelih pregovora g. Saradžoglu u Moskvi, gde mu je Staljin kazao da se pitanje Bugarske tiče neposredno Sovjetske Rusije. Ni vi, kaže, ni Grci, ni mi nemamo računa da pustimo Sovjetsku Rusiju na Balkan. Rekao sam mu da nemamo računa da pustimo ni jednu veliku silu na Balkan. Odgovorio mi je da se slaže, i da se treba vratiti na pokušaj pokojnoga Kralja Aleksandra i Ataturka o čvršćem vezivanju svih nas na Balkanu, tako da možemo jednom odlučno zajednički izjaviti da ko god dirne u Balkan ima da primi rizik rata s celim Balkanom. Rekao sam mu da je u ovoj situaciji sada to stvar budućnosti, a da smo mi uvek bili za politiku »Balkan balkanskim narodima«. Ta politika nije dosada uspela pored svih pokušaja. »Nije uspela, odgovorio mi je, krivicom Rumuna. Oni su hteli pošto poto da se umešaju, umešali su se i od tog doba sve je pošlo rđavo«. U daljem razgovoru rekao mi je da se on uzda, za slučaj konačne pobede Nemačke, u zdravi smisao nemački, da, kako je on uveren, Nemci neće dopustiti ekspanziju Italije na Balkan, a Italija je po njemu najveći neprijatelj Balkana. Odgovorio sam mu, da ja smatram da je Nemačka najveći neprijatelj Balkana, a da će Italija dobiti na Balkanu samo ono mesto koje joj bude Nemačka odredila. Ja poznajem dobro g. Hajdara, i moj je utisak bio jasan, da on počinje da veruje u konačnu pobedu Nemačke, i da je u tom pogledu njegovo mišljenje samo odjek mišljenja njegove vlade.

Izvolite primiti, Gospodine Ministre, uverenje o mom najodličnijem poštovanju.

Dr M. Gavrilović

AJ, 103–61. Ninčić je pismom (bez datuma!) odgovorio poslaniku Gavriloviću na nekoliko njegovih izvještaja ministarstvu. Evo tog pisma:

Gospodine Poslaniče,

U nekolikim vašim izveštajima naglasili ste potrebu odlučivanja stava vlade u pitanjima koja su u diskusiji na pojedinim stranama. Na ono što je bitno odgovor imate u deklaraciji i vlade i Nj. V. Kralja o balkanskoj zajednici. To sadrži i odgovor na pitanje o jugoslovensko-bugarskom pitanju.

Što se tiče sveslovenske akcije, ne može biti reči o nekoj konkretnoj formuli, nego o politici i taktici.

Kao odgovor na sve to, a za vašu informaciju ja vam šaljem sledeću belešku koja vam je, na osnovu naših razgovora u vladi, redigovana u tom cilju.

Po vremenu u kome je došla i načinu na koji je manifestovana sveslovenska akcija Rusije jasno se ispoljuje kao jedno sredstvo u teškoj borbi koju Rusija ima da izdrži.

Kao u Berlinu, i u Moskvi igra se sudbonosna igra. Na svima drugim stranama u pitanju su samo interesi pojedinih država, a ovde poredak, i ljudi koji ga nose. Tu je biti ili ne biti Sovjeta sa Staljinom na čelu, kao tamo nacional-socijalista sa Hitlerom.

Sve što se može ubaciti u tu borbu na život i smrt, ubacuje se.

Vaši raniji izveštaji, isto kao i ovaj poslednji, jasno pokazuju karakter i cilj sveslovenske akcije i ako se vi u ocenama stvari, i onde gde se pokazujete da verujete pojedinim motivacijama te akcije i da usvajate kao objektivnu i iskrenu, uvek rezervišete. U vašem teškom položaju to je razumljivo, ali i vi morate razumeti položaj odgovorne vlade (čiju odgovornost i vi delite kao njen član) od koje se u takvoj dvosmislenoj igri traži određen stav.

Nešto se svakako mora imati kao linija, ali je daleko od toga da ona može biti odsečno prava – bez štete po našu opštu politiku koja je danas zavisna od čitavog spleta činjenica izvan nas.

A uz to jedna takva odsečna linija ne može se povlačiti i bez opasnosti.

U jednom od vaših poslednjih izveštaja vi ste dali detalje o parolama koje se čuju u borbi na frontu, gde se u izvesnim vojnim jedinicama raspoljuje borbenost komunista (Napred drugovi... itd.).

Ali u toj borbi uz ljude od partije koji se bore za zemlju i za svoju ideju, treba uzdići borbeni duh drugih miliona Rusa i u borbi povezati solidarno i Ukrajince koji ne idu uvek s požrtvovanjem za rusku stvar, i zato treba naći nešto i za njih: to je odbrana od germanske najezde, koja nije nova kao parola; stim ciljem unutarnjim ide i akcija protiv Germana s one strane fronta: otkravljenje hladnoće Poljaka i razdraženje na Balkanu Bugara i Srba.

Sveslovenstvo tu se jasno pokazuje ne kao uverenje nego kao taktika. Dok u načinu na koji se jugoslovenska akcija sprovodi kod nas na Balkanu kod naroda srpskog, »crnogorskog«, »maćedonskog« – ne može se gledati ni »neobaveštenost o pravom stanju stvari« ni usvajanje prosto stare teze Kominterne »o mnogobrojnim narodima Jugoslavije«.

Tu opet nije taktika nego princip, načelno gledište Kominterne – koje ostaje gledište vodećih ljudi u Sovjetima, jer izvire iz osnovnih tačaka ideo-

logije. Osnovna je stvar u komunizmu da isto kao religiozna osećanja treba suzbijati i nacionalna – uopšte sve kolektivne afinitete građanskog poretka.

Kada je Lenjin u poznatoj diskusiju o nacionalizmu na jednom kongresu, rekao da ne treba prenebregavati značaj nacionalnih osećanja u planovima komunističkog pokreta, on je jasno podvukao taj jedan isključivo taktički interes. Inače je u uverenjima Kominterne nacionalizam jedna od mnogobrojnih predrasuda staroga društva »jedno od opterećenja istorije«.

Vama će svakako biti poznato šta je Molotov, posle sveslovenske zdravice jednog člana bugarske delegacije pre godinu dana u Moskvi, rekao, u četiri oka u šetnji u vrtu.

»Vi zaboravljate da ovo nije Rusija, nego su Sovjeti, sa 150 naroda, stavljate nam u izgled voćstvo Slovena i Balkana, a naše su ambicije da poredak Sovjeta bude poredak čitavog sveta.«

Ta epizoda nije bila potrebna da se ima jasna ideja o politici i o ciljevima politike Sovjeta. I u vašem izveštaju to se kaže, u analizi činjenica, bez zaključaka.

Zaključci se tu očevidno i vama čine kao nepouzdani, a neki ispoljen određen stav u takvim okolnostima neoportun.

Nas malo može umiriti kabinetska izjava Višinskog da »oni priznaju Jugoslaviju i smatraju da je čisto unutrašnja stvar Jugoslavije kako će ona urediti svoja unutrašnja pitanja ukoliko ona postoje«, dok oni u širokoj političkoj akciji sa sveslovenskog kongresa u Moskvi i u propagandi na samom našem terenu – otežavaju i prejudiciraju ta rešenja na našu štetu. Tu dvojnu igru i vi ste u izveštaju podvukli, i mi je ne možemo gubiti iz vida.

Sveslovenska ideja kako je manifestovana iz Moskve, na prvom mestu, i da je s više uverenja, prema svemu što je dosad bilo i što je danas u odnosima slovenskih naroda, nije realna. Ona je i danas na žalost još utopistička.

Na drugome mestu na način kako se danas propagira, naročito dole kod nas u zemlji, ona je tendenciozna. Povećavajući uzbunu i otpor u četničkoj akciji u Srbiji i Crnoj Gori, vođenoj i od rodoljuba rukovođenih srpskom idejom i od komunista rukovođenih idejama Moskve, sveslovenska propaganda košta nas mnoge hiljade žrtava i to najplemenitijih i najboljih ljudi.

Na trećem mestu, manifestacija sveslovenstva pokazuje se u situaciji u kojoj smo, malo oportuna.

Ali uz sve te konstatacije mi, razume se, ne možemo prema ideji koja je na jednoj strani tradicionalno simpatična u širokim slojevima našeg naroda, a na drugoj strani postavljena kao parola sovjetske vlade u ovoj za nju teškoj situaciji, uzimati negativan stav. Tu bi linija od prilike bila ovakva: svaku manifestaciju zbliženja slovenskih naroda gledamo sa simpatijom. U načinu na koji se ona izvodi moramo imati obzire kad je reč o još ne izvedenim na čisto odnosima rusko-poljskim, na primer, a pogotovu moramo biti rezervisani u primeni merila o tome šta je poseban »narod« kad je reč o nama. Paradoksalno bi bilo da akcija za jednu veliku zajednicu razbija postojeće male zajednice.

A ukoliko se ideja o širokim zajednicama u sutrašnoj Evropi nameće i kao potreba i kao zahtev naših saveznika, mi smo u povoljnom položaju

sa izjašnjenjem za balkansku zajednicu. Ta zajednica omogućuje naše bliže vezivanje s Bugarskom, postupno, stvarno fundirano kroz evoluciju prilika i raspoloženja koje danas nisu.

Unutarnji problemi Jugoslavije u ovom trenutku – teško komplikovani isključuju mogućnost da se sve to sređuje i s rešavajućim glasom Bugara u društvu. Niti mi možemo s Bugarima sređivati te unutarnje stvari, niti ujedinjeni s njima možemo zadobiti ostale narode na Balkanu za balkansku zajednicu.

Naš današnji racionalan program s balkanskom zajednicom, ne isključuje onaj drugi sutrašnji idealan program po kome bi mi s Bugarima činili jednu jedinicu u toj zajednici, kad prilike to omoguće i na način koji bude moguć.

Iskustvo imamo i suviše o potrebi stvarne osnove i stvarnog reda o rešavanju ovako krupnih stvari.

Uz to i naša odvojenost od zemlje u kojoj se razvijaju događaji ko zna sa kakvim posledicama, savetuju nam da se ne zalećemo u planove iznad naše snage.

Izmenu misli sa Česima i Poljacima činimo. Ali tu su, ovde u Londonu isto kao tamo u Moskvi, dva gledišta. Ono koliko je vlada Sikorskog učinila u pravcu zbližena, nije malo. On kuražno nastavlja u tome pravcu, ali se od njega ne može očekivati stav koji su u tome pogledu usvojili Česi. Englezi se ne bune na platonske izjave solidarnosti, ali bi s nepoverenjem gledali na sistematsku akciju s angažovanjem odgovorih činilaca. Učešće jednog poljskog đenerala na mitingu u Moskvi diktovano je bilo planom da se ostvari jedna velika poljska armija u Rusiji. U razgovoru na svečanosti rođendana našega Kralja, Sikorski je rekao Majskom da je u pitanju armija od 150.000 vojnika. U tome pitanju, razume se, nije interes sveslovenstva nego poseban aktuelan interes Poljaka i njihovog obezbeđenja da sopstvenom snagom obnove i urede svoju zemlju. I Česi i Poljaci opredeljuju se svojim posebnim razlozima. I mi imamo svoje, ne za onolike rezerve koliko Poljaci, ali isto tako ne i za usvojenje bez rezerva i parola i taktike sveslovenske akcije.

Vi ćete svakako naći prilike da, ne upleteni u heterogeno društvo manifestanata sa poslednjeg kongresa, lično manifestujete simpatije za zbliženje i kolaboraciju slovenskih naroda, u času kada Germani vode protiv svih njih istrebivački rat. Za saradnju danas i sutra.

Ali manifestaciju u formuli koju vi lično date, u duhu ideja u kojim smo svi saglasni.

Izvolite primiti, Gospodine Poslaniče, i ovom prilikom uverenje o mome osobitom poštovanju.

Ministar inostranih poslova,
Dr Momčilo Ninčić

AJ, 103-61.

89

Ankara, 20. X 1941.

I. ŠUMENKOVIĆ – MINISTARSTVU VANJSKIH POSLOVA

Telegram je stigao veoma iskvaren.
Šifrovani telegram
Otpravljen iz Ankare 20 oktobra 1941 god. u 23 časa
Primljen u Londonu 22 oktobra 1941 god. u 10 časova

Bio sam nekoliko puta u Carigradu radi detaljnijeg informisanja o stanju u Jugoslaviji. Poslednji put bio sam u oktobru posle dolaska ličnosti koje su donele značajna saopštenja i pošto sam sva saznanja prodiskutovao sa delegatom vlade i generalnim konsulom, dostavljam vam konstatacije i impresije.

Prvo, dominirajuća impresija je da se u Jugoslaviji sprovodi uništavanje Srba i to: direktno, metodom ubijanja i indirektno, stvaranjem u Srbiji i Crnoj Gori situacije koja dovodi u pitanje opstanak naroda usled nagomilavanja proteranih i prebeglih Srba iz drugih krajeva.

Drugo, u ustaškoj Hrvatskoj uništavanje Srba direktnom metodom ubijanja 1,500.000 Srba. Plan desrbiziranja iznesen u nekoliko mahova u govorima i u listovima. Izlaganja po ovoj stvari nalaze se u zagrebačkom časopisu POLET od 1 ovog meseca, a u članku »Pravo lice Bosne ponosne«. Najpre se postavlja problem »srpskog pitanja« u Bosni. Prva tačka u tome sastavu je sledeća. Hrvatska država mora osloboditi Hrvatsku sama od tuđih tela u narodnoj državi i istorisko pravo dovesti u sklad sa etničkim odnosom snaga. Potom se iznose sredstva: »Srpsko pitanje rešava se ne samo selidbom Srba i doseljenjem Hrvata, nego i prelazom Srba u katoličku crkvu. U samo Banjalučkoj biskupiji broj prelaza veći je od 70.000.« Ne krije se da je i ubijanje sredstvo. Svi ovi veliki rezultati postignuti su krvlju i plamenom. Svakodnevno se doznaje iz novina da nisu retkost krv i plamen u Bosni i da nije rat još posve završen. »Na ljutu ranu ljutu travu«. Ovaj teror prema Srbima pretstavlja se kao velika evropska potreba: »Iz Hrvatske izrazito evropske zemlje uklanjaju se elementi nereda i divljaštva.« Kad ustaška Hrvatska čisti Bosnu, to je tada veliko delo ne samo u korist Hrvatske, nego veliko evropsko delo. Hrvatska je uvek bila granica između kulture i zaostalosti. Danas je granica na Drini. U članku se kaže da se na isti način postupa i u Sandžaku. U Sandžaku se nalaze hrvatske trupe. One u onamošnjim srezovima »uspostavljaju red«. Rezultat ovog uništavanja do 8 avgusta poznat je iz Memoranduma srpske pravoslavne crkve: oko 200.000 ubijenih Srba, ljudi, žena i dece. Ova akcija nesumnjivo se nastavlja. Tokom septembra zagrebačka štampa iznosi sa mnogo detalja »strašna zla, dela srpskih četnika nad hrvatskim muslimanima«: selo Spak, muški i ženski poklani, kapela porušena, sveštenici (nejasna grupa) ubijeni, objavljući senzacionalnu reportažu o dolasku hrvatskih izbeglica u Banjaluku, Knin i Zagreb: u Zagrebu jednog dana 1.900 žena, dece i seljaka iz bihaćkog kraja (?) četiri grupe nejasne: Kulenvakuf 1.800, Zvornik 500. Ove vesti propratili pretnjom: »srpstvo-ludost – treba ga izolovati«. »Proterajmo ih, braćo, do Drine«. »Danas smo spremni i naoružani. Uništićemo ih našom snagom. Smetaju nam maknuti se gde bilo«. »Kolikod bilo srpstvo, teši nas što su na taj način temelji Hrvatske podu-

prti krvlju. Kad se svrši čišćenje, celo područje ostaće Hrvatima«. Izjava velikog župana Banjaluke novinarima: »Nema više ni Srba ni Jevreja«. (Navodi su iz NOVOG LISTA od septembra i oktobra).

Kad je akcija protiv Srba bila ovakva do avgusta jasno je kako ona mora izgledati posle toga datuma kad se pretstavlja kao reakcija zbog pokolja Hrvata.

U desrbiziranju države aktivno učestvuju organizacije ustaša, krstokoranstvo, vlasti, ustaše, muslimani i pretstavnici katoličke crkve; u prilog ovog poslednjeg videti Memorandum Srpske pravoslavne crkve, saopštenje časopisa Polet o 70.000 Srba prevedenih na katolicizam u biskupiji Banjalučkoj i saopštenje NOVOG LISTA od .. ovog meseca da su bosanski franjevci došli čak u Zagreb posetiti ranjene muslimane koji leže u pet bolnica u Zagrebu.

U tom pogledu interesantan je jedan članak jednog sveštenika u REGIME FASCISTA od 1 ovog meseca, preštampan u NOVOM LISTU: položaj katolicizma u novoj Evropi biće onaj koji će sebi evropski katolici svojim radom stvoriti u ovim godinama odluka. Taj položaj će zavisiti u novom evropskom redu od žrtava, junaštva i primernih dela koje će izvršiti katolici Italije, Nemačke i savezničkih naroda. Međutim oni koji oklevaju gori su od (nešto izostavljeno). Uprkos tome tvrđenju .... (nejasne grupe), jer svojim oklevanjem izdaju Boga i domovinu.

Pisac skrenuo pažnju da su najmanje sto miliona (?) evropskih katolika na strani osovine, a samo tri miliona (jedna grupa nejasna) u protivničkom taboru.

Treće, u Srbiji planovi okupatorskih vlasti protiv Srba kriju se iza lažnog zida zakonskih odredaba i političkih institucija, koje međutim predviđaju mnogobrojna dela za koje je predviđena kolektivna smrtna kazna i ako ih je izvršio pojedinac. Kazna je i u nesrazmeri sa krivicom: sto Srba za jednog Nemca. Nedić dovoden u situaciju da svojom nemogućnom akcijom ubijanja Srba pomoću Srba tobože spreči uništiti narod putem(?) kaznenih ekspedicija. On tvrdi da će kaznena ekspedicija doći tek ako bi njegova akcija bila bezuspešna. Međutim kaznene ekspedicije nemačke vojske, kao u Mačvi, vođene su istovremeno i paralelno sa akcijom njegovih odreda. Šta znače kaznene ekspedicije u Mačvi u pogledu uništavanja naroda, pokazuje govor Ljotićev u Smederevu (NOVO VREME od .. ovog meseca): »Ovih dana primio sam dva crna obaveštenja. (deo telegrama vrlo iskvaren). Čak i za Balkan ... potsetio mase. Okupatorske vlasti dovele deo svojih ... radi kaznene ekspedicije i odmazde i uništavanja komunističkih elemenata, započeli su akciju sa strane Šapca i od strane Valjeva. Mnogo sela i mnogo života su uništeni«.

Gruber, bivši dopisnik DEUTSCHE NACHRICHTEN BUREAU-a, sad šef u nemačkom vojnom propagandističkom odeljenju (NOVO VREME od 4 ovog meseca) opisuje ekspediciju: »Gradski delovi u Šapcu pretvoreni u pepeo. Nemačkim trupama pomagale i dve čete ustaša iz susedne Hrvatske. Ista sudbina pogodila i sela«. On opisuje kako je ubijanje žena i dece izvršeno tom prilikom. U vezi sa ovim uništavanjem Srba u Mačvi, skrećem pažnju da je Mačva prema vestima lansiranim preko javnosti država osovina Berlin – Rim, čak pripojena Hrvatskoj i da je na objavljenoj geografskoj karti granica Hrvatske išla od Ljubovije na Šabac.

Najzad članak nalazi da može biti ovakvo uništavanje u celoj zemlji. Izgleda zasad da su Nemci pomoću Nedića išli zatim da dobiju jednu političku srpsku instituciju koja bi sve nemačke protivnike okupacije oglasila za razbojnike, tako da i na taj način opravdaju uništavanje Srba od strane Nemaca. Poznato je uništavanje Crnogoraca od strane talijanske kaznene ekspedicije.

Četvrto, što se tiče primene indirektnih metoda, situacija je sledeća: U Crnoj Gori preti pomor od gladi i nestašice svega što je potrebno za život. Veoma mala teritorija Srbije, koja u sadašnjim prilikama ne može ishraniti i izdržavati dosadašnje stanovništvo; tome treba dodati i izbeglice, bez ičega, i taj broj stalno se povećava. Iz apela za pomoć, objavljenog polusłužbeno (dve nejasne grupe) ima 80.000 (?) dece izbeglica, od kojih mnogi nemaju više nikog svog. Iz pisma Milene Atanacković, načelnika Ministarstva socijalne politike, od 29 jula, upućenog jednoj prijateljici: »Nikad ovoliko bede kod naše dece. Izbeglice dolaze na hiljade: sve golo, boso, bez ičega. Pored svega toga i naša nejaka dece odavde daleko su u težim prilikama, jer mnogi očevi su daleko od kuća (jedna nejasna grupa) bez krova. Ako se viđate sa Srdjanom Budisavljevićem recite mu da sad dolaze ovde mnogi njegovi zemljaci i da se trudimo da im ne bude rđavo posle mnogo pretrpljenih muka«. Iz pisma (dve nejasne grupe): »Ovaj put nisam mogao ništa (nejasna grupa), lakše sam izdržao mesece april i celo leto (nejasna grupa) nego što sad izdržavamo«. Očajna ishrana u Srbiji i vrlo teška. Preti opasnost još veća od zime i epidemija zbog nestašice odeće i rublja. U zemlji skoro danas nema više tekstila. Rezerva (nejasna grupa) spala na 40.000 kilograma, što je jedva dovoljno da se izrade delovi 40.000 (nejasna grupa) rublja, a za same (izostavljeno) i prema tome ako se računa samo po jedan par potrebno je oko... (nejasna grupa) hiljada. I bolnice ostale bez rublja. Na taj način u (dve nejasne grupe) Srbiji preti opasnost uništenja Srba usled velikog porasta smrtnosti.

Peto, da istrebljenje Srba može biti u volji (?) nemačkih vlasti, služi i ovaj argumenat. Pavelić je potpuno u rukama Hitlera i na njegov najmanji znak omogućeno bi bilo da se prestane sa istrebljenjem Srba. Ne samo što se taj znak ne daje, nego se akcija opravdava. VOELKISHER BEOBACHTER od (nejasna grupa) septembra, u članku Srbi i Hrvati: »tako, nalaze se u jednom logoru: četničke bande iz vremena jugoslovenske države, Crnogorci, Srbi sa teritorije današnje Hrvatske države i na poslednjem mestu svi destruktivni elementi komunističkog obeležja. Taj logor imao je ponekad raznih ciljeva, ali je jedinstven u borbi protiv narodne vlade ustaša«. U bitci kod Dobrljina uz ustaše učestvuje i četa nemačke manjine iz Vršca; u uništenju Šapca uz nemačku vojsku učestvuju odredi ustaša; pored toga Nemačka zna da proterivanjem ogromnog broja Srba u Srbiju, izložen je ceo narod na toj teritoriji smrtnoj opasnosti od gladi i epidemija. Kad ona to ne bi htela, ona bi mogla obustaviti to progonstvo. Naprotiv, sve ovo jako potseća na istrebljenja Poljaka, koje Nemačka sistematski organizovala na teritoriji malog poljskog guvernmana, kuda proterala veliki broj Poljaka iz okupiranih oblasti i gde oni moraju izumreti od gladi i bolesti. Izgleda da, ukoliko se tiče Srba, uloga poljskog guvernmana dodeljena je ovdašnjoj Srbiji. Može se dakle reći, da se sve ovo i dešava kao da je eksterminacija srpskog naroda u Srbiji u planu nemačkih okupacionih vlasti.

Šesto, sve ovo postaje problemom spasti srpski živalj nezavisno od svih razmatranja političkih ili spoljnopolitičkih. Ukoliko se tiče istrebljenja direktnom metodom, problem je tragično komplikovan. Ukoliko se tiče spasti narod gladi i epidemija, a na osnovu razgovora vođenih sa pretstavnikom Međunarodnog crvenog krsta Žignom i kolegama čije su zemlje u sličnoj situaciji, dostavljaju se sledeće mogućnosti.

a) Odelo i tekstil za stanovništvo u Srbiji i Crnoj Gori može se nabaviti u svima količinama u američkim zemljama, naročito u Argentini. Pretstavnik Međunarodnog crvenog krsta tvrdi da se može lako dobiti od Engleske odobrenje za prolaz kroz Gibraltar. Potrebno je da ekspeditor bude privatni humani komitet obrazovan u zemlji odakle se roba ekspeduje. Sve pošiljke upućuje se na Međunarodni crveni krst Lisabon, koji bi ih dostavljao u Đenovu i Trst za Srbiju, a u Bar za Crnu Goru. Put lađa od Argentine do Lisabona najmanje tri nedelje. Fraht ponaosob poslati (dve nejasne grupe). Odobrenje od Engleza treba da dobije naša vlada. Međunarodni crveni krst šaržira se *izraditi dozvolu vlade okupacione.* Podela se vrši pod kontrolom delegata Crvenog krsta, jer je to garantija Engleskoj da pošiljka neće otići u ruke okupatorske vlasti. Finansira jugoslovenska vlada.

b) Opravdanost za preradu u našim fabrikama može se dobiti samo od Engleske koja treba da dâ dozvolu kroz blokadu. Pretstavnik Međunarodnog crvenog krsta izveštava me da je to vrlo teško dobiti od Engleske. Ekspedicija i sve ostalo kao pod a).

c) (tri nejasne grupe) nemoguće sem preko Turske slati samo uz dozvolu Engleske koju vrlo teško postići. Sve ostalo kao pod a). Slati namirnice iz Turske ukoliko ih ima, potrebno odobrenje Engleske samo za 2625(?) funti sterlinga. Turska rešava pitanje prenosa železnicama čiji je saobraćaj slab, ili lađama za Srbiju preko Trsta, a za Crnu Goru preko Bara. Dozvolu okupatorske vlasti dobija turska vlada na molbu privatnog komiteta, upućenu preko Međunarodnog crvenog krsta i Crvenog polumeseca.

Delegat Crvenog krsta izveštava da u (nejasna grupa) postoji novo formirana sekcija crvenih krstova svih okupiranih zemalja. Sugerirao mi obrazovanje naše sekcije, jer samo s tim organizacije Međunarodnog crvenog krsta rade javno.

d) Iz Amerike mogu se slati svakom zarobljeniku paketi od pet kila nedeljno. Englezi već rade tako. Oni se upućuju u Lisabon na adresu Međunarodnog crvenog krsta, samo sa oznakom da su jugoslovenski zarobljenici. Međunarodni crveni krst ih dalje upućuje i raspoređuje po logorima. Ovakva organizacija rasteretila bi u izvesnoj meri porodice u zemlji od slanja paketa i namirnice bi ostale za potrebe stanovništva. Moglo bi se dejstvovati preko Vašingtona na englesku vladu ukoliko se tiče dozvola koja Engleska teško daje.

Molim za obaveštenja i ekspoze vaših zaključaka o stanju u zemlji, naročito (nejasna grupa) sa gornjim predlogom za instrukcije u vezi sa sugestijom . . . (tri nejasne poslednje grupe).

Str. Pov. Br. 1328 Šumenković

A-VII, VK, Kut. 29 f, Br. Reg. 18 1/1. Na telegramu je Ninčić dopisao rukom: »Poslati naknadno podatke gg. Fotiću i Miroševiću, da ih unesu u apel pretsedniku Ruzveltu i Papi. Obavestiti o ovome g. min. za socialnu politiku.«

90

Bern, 24. X 1941.
POSLANSTVO PRI SVETOJ STOLICI – MINISTARSTVU VANJSKIH POSLOVA

Šifrovani telegram
Otpravljen iz Berna 24 oktobra 1941 god. u 15 časova
Primljen u Londonu 25 oktobra 1941 god. u 10 časova

U odgovor na vaš telegram Pov. Br. 5786.

Poslanstvo pri Svetoj Stolici pokušavalo nekoliko puta, ali bez uspeha, dobiti preko Vatikana izveštaj o sudbini naših činovnika odvedenih ponovno u Nemačku.

Međutim, ovo Poslanstvo doznalo je pouzdano preko nemačkih rođaka Mišetića da je istraga protiv naših konsula dovršena i da postoji mogućnost da će skoro biti pušteni kući.

Jedini Mišetić izveden pred specijalni sud zbog vršenja špijunaže. Tereti ga uz ostale i jedan niži činovnik Konsulata. Odluku ima doneti sâm Hitler na predlog Ribentropa.

Pošto je opasnost životna i hitna, potrebno bi bilo što pre postići da Englezi zadrže nekoliko nemačkih diplomata i drugih uglednih Nemaca u Iranu, dok Nemci ne dozvole Mišetiću i ostalima da krenu kud god hoće.

Pov. Br. 313

Kraljevsko poslanstvo pri Svetoj Stolici.

Jurišić

AJ, 103–58. Ninčić je rukom dopisao na telegramu: »Učiniti pokušaj.«

91

Kujbišev, 24. X 1941.
M. GAVRILOVIĆ – M. NINČIĆU

Kujbišev, 24 oktobar 1941.

Str. Pov. Br. 228

Gospodine ministre

Nemam potrebe da Vam kažem da je situacija vrlo teška, vojnički posmatrana. Vi to sami vidite. Ali, u vezi i direktnoj zavisnosti od te vojničke situacije, razvija se i politička. Ne mislim na razvoj političke situacije u običnom smislu reči, kako smo mi to naučili da razumemo. Ovde je sve sasvim drugo, – i druga su merila. Ovde se može govoriti samo o razvoju u raspoloženjima, o stanju duhova. O tom razvoju političke situacije nije moglo biti ni govora pre rata, ni u samom početku rata, bar nije moglo biti spoljnih znakova. Sada već može, i sama činjenica da može, veoma je značajna za budući razvoj prilika ovde. Postoje već znaci koji odaju jasno taj razvoj u stanju duhova, – ako događaji na frontu produže i dalje da se razvijaju u istom pravcu.

Ja sam svoje telegrame podešavao tako da ih Nemci, ako imaju našu šifru, u šta sam ja sklon da verujem, ne mogu da iskoriste protivu Sovjetske Unije i protivu Velike Britanije. Smatrao sam da nemam prava da izlažem naše saveznike opasnosti indiskrecije. Zbog toga i poslednje razgovore, vrlo intimne, koje sam imao u putu i ovde, sa engleskim i američkim ambasadorom, kao i sa poljskim, ne mogu da Vam saopštim, čak ni ovim putem. Moram samo da Vam kažem da mi je slika savezničkih odnosa u izvesnoj meri veoma teška. Iz istih razloga ne mogu da Vam saopštim ni simptome koje saznajem i koje i sâm posmatram, jer i ovaj izveštaj poći će izvesnim putem koji nije bez rizika. Ali moram da Vam kažem da svi ti simptomi potvrđuju mišljenje koje sam Vam već dao i za koje Vas molim da imate na umu prilikom svih Vaših kombinacija. Svi ti simptomi odaju izvesan duh kritike koji ovde znači mnogo. Ja ne kažem, sve to može i da stane, ako Nemci stanu, tojest ako se front stabilizira. Ali se mogu događaji i naglo razviti. Treba dakle ozbiljno računati i sa mnogo težim mogućnostima. Zato treba na vreme učiniti i izvesne pripreme. Ukoliko imate tamo uticaja, treba dejstvovati kod Engleza u duhu mojih poslednjih izveštaja. Potrebno je što pre, daleko od sadašnjeg fronta, organizovati novu, svežu vojsku, ne napuštajući naravno pomoć sadašnjem frontu. To je ono što će brzo zatrebati i što je jedino dobro – za sve slučajeve koji se uopšte daju predvideti. Bez toga možete sve očekivati, i najgore. Pod najgore ja razumem ono što će ići u korist Nemaca.

Poznato mi je da će naši saveznici Englezi istaći nemogućnost formiranja takve sveže vojske. Ne sme danas biti nemogućnosti. Ako ne bude iskrcavanja u Francuskoj, ovo je još jedino što može uskoro održati front na suvu u Evropi, – ako se povlačenje na zapadu produži. Pad Moskve može ubrzati prelom. Ulazak Japana u rat, po padu Moskve, tako isto. Jedino što može ravnotežu koliko toliko vaspostaviti, to je ulazak Amerike u rat, u pogledu moralnom, i – hitno formiranje svežih armija u Rusiji, ali daleko od fronta.

Ne radi se ovde o reorganizaciji ruske vojske. Tu su Rusi osetljivi. Radi se samo o tome da se materijal u količini koja uliva veru u ozbiljnost pothvata, pojavi ili u Persiji ili gde na Dalekom Istoku, najbliže s ovu, istočnu stranu Volge, ali materijal namenjen potpuno novim, svežim trupama. Ovo je pak izvodljivo samo tako, ako se pored tih trupa, na ruskom zemljištu, pojave i engleske trupe u dovoljnom broju. Ako se ovaj veliki napor ne učini, i to brzo, događaji će uzeti neželjeni oblik. To će se desiti pored svega toga, što će, po mom mišljenju, za Hitlera najveće teškoće nastupiti tek posle pada Moskve, ma koliko to izgleda paradoksalno. Po padu Moskve, on će otpočeti s velikom ofanzivom za mir, uz snažnu propagandu da je s padom Crvene Prestonice pao i boljševizam i da će sada engleski i američki narod, ako i dalje idu za Čerčilom i Ruzveltom, samo raditi na tome da u prkos svome sopstvenome interesu restauriraju, i pomognu, sada oni sami, da se boljševizam restaurira. Ako engleski i američki narod prebrode tu ofanzivu, – a svi moramo pomoći da se ta navala prebrodi, – onda ostaje da Hitler sâm prebrodi teškoće koje ga ovde čekaju, u ovom ogromnom prostoru, sa jasnom predstavom da rat nije završen ni u Rusiji. To je pak jedino moguće, ako se on nađe pred izgledima da, savladajući ovaj veliki prostor, ima na svom putu da nađe i – novi front. Ne treba ostaviti Hitlera da se bori samo sa teškoćama

kao što su: nemogućnost, skoro apsolutna, da nađe hranu na licu mesta, rđavi putevi, eventualna borba sa ovom sadašnjom vojskom, eventualnim partizanskim odredima, s teškim raspoloženjem stanovništva koje, čak i onome delu na koji on računa, ne može biti njemu od velike koristi zbog teških prilika ishrane itd. Treba da mu stalno visi nad glavom i novi front.

Izvolite primiti, gospodine Ministre, uverenje o mom najodličnijem poštovanju.

Dr M. Gavrilović

AJ, 103–61.

92

Kairo, 30. X 1941.

DOPUNA IZJAVE V. BOGDANOVIĆA I D. NIKOLIĆA

Dopuna izjave rezervnog majora g. BOGDANOVIĆA VLADETE i rez. poručnika g. NIKOLIĆA DRAGOMIRA, koje su dali kao dopunu već datih izjava po predmetu ovoga štaba Str. O. Ob. Br. 36 od 15 oktobra 1941 godine.

O DIPLOMATSKOM IMUNITETU KOD NEMACA

Oko 10 juna dovedeni su u Beograd, specijalnim vagonima, svi naši diplomatski pretstavnici, sa porodicama, koji su se na dan 6 aprila zatekli na teritoriji Nemačke ili na teritorijama okupiranim od Nemačke (okupirane Francuske).

Sa njima su dovedeni i članovi naše kolonije iz Pariza, koji su dobrovoljno pošli iz Pariza sa ovima.

Iz razgovora sa nekima od njih saznali smo sledeće:

Na dan 6 aprila nemačke vlasti saopštile su našem poslaniku u Berlinu g. Andriću da sa svim članovima diplomatskog kora u Nemačkoj, vojnim izaslanikom i njegovim pomoćnikom ima odmah da napusti Berlin. Isto je saopšteno istoga dana i svim ostalim našim diplomatskim pretstavnicima (u Parizu itd.)

Prema prvom saopštenju koje im je dato svi su imali da budu prebačeni u Švajcarsku. Međutim, sa raznih strana naši diplomatski pretstavnici dovedeni su na nemačko-švajcarsku granicu, u jedno mesto na Bodenskom jezeru, i tu smešteni u jedan luksuzni hotel. Ukupno ih je bilo oko 180.

U samom hotelu i parku ovog sva gornja lica bila su slobodna, no nisu smeli nigde da se udalje iz hotelskog parka.

Kao čuvara imali su jednog nemačkog nižeg oficira. Za celo vreme ovog prinudnog boravka nije im naplaćen nikakav trošak za stan i hranu.

Naš poslanik u Berlinu g. Andrić držao se, prema iskazu onih sa kojim smo razgovarali, vrlo mlitavo. Njihovo je mišljenje da bi uspeli da se prebace u Švajcarsku samo da je g. Andrić bio energičniji.

Posle 15 dana, na navaljivanje prisutnih činovnika Ministarstva inostranih poslova, g. Andrić je pristao da podnese protesnu notu i da traži da se puste da pređu nemačku granicu. Ovu notu predao je po-

menutom nemačkom oficiru koji je vršio nadzor na njima. Dva dana docnije dobije od istoga notu natrag sa naznakom da nota nije primljena k znanju.

6 ili 7 juna dobili su naređenje da se odmah spreme i idućeg dana krenuli su specijalnim vagonima za Beograd. Pred Beograd su stigli oko 8 sati pre podne i tu bili zaustavljeni na otvorenoj pruzi sve do posle podne. Tada su uvedeni u beogradsku stanicu, a prilikom izlaska iz vagona odmah je uhapšeno i odvedeno u Gestapo 9 lica od koji 8 generalnih konzula i deveti naš vojni izaslanik u Berlinu.

Među ovako uhapšenim našim diplomatskim pretstavnicima bila su i gg. Mića Pandurović, Voja Jakovljević, Šumenković (brat ambasadora g. Šumenkovića), Mišetić i dr. Ostali, kao i porodice uhapšenih, pušteni su u Beograd.

Nekoliko dana docnije izvršeno je još nekoliko pritvora (na pr. Radosavljević, zet Koste Lukovića) no ovi su nekoliko dana docnije pušteni.

Uhapšeni generalni konzuli i vojni izaslanik pukovnik Vauhnik zadržani su dva do tri dana u zatvoru Gestapoa u Beogradu, a zatim odvedeni u Grac.

U koliko smo mogli da saznamo, razlog za ova hapšenja je taj što su u pronađenoj arhivi Glavnog Đeneralštaba nađeni i pojedini izveštaji vojnog izaslanika iz Berlina u kojima se kaže: »Generalni konzul . . . izveštava me da su jedinice nemačke vojske . . .« i tome slično. Nemačke vlasti htele su presijom na ove generalne konzule da saznaju od koga su oni dobijali ovakve informacije i ko su im bili saradnici.

Saznali smo da je bilo velikih hapšenja u Nemačkoj i Mađarskoj, lica, koja su vođena kao naši agenti u kartoteci obaveštajnog odelenja Glavnog Đeneralštaba. Nemci su ove pronašli prilikom ulaska u Beograd u zgradi Glavnog Đeneralštaba.

Ovo smo saznali od jednog funkcionera u bivšem sovjetskom poslanstvu.

O NARODNOJ BANCI

Odmah po ulasku okupatorskih trupa, glavni zapovednik za privredu Franc Nojhauzen postavio je kod narodne banke za komesara g. Zengira višeg ratnog privrednog savetnika. Istovremeno postavljeni su za komesare za privatne banke ratni savetnici za privredu gg. Volf i Majer.

Guverner narodne banke ostao je dr. Milan Radosavljević.

A-VII, VK, Kut. 165a, Br. Reg. 1/1–1.

93

London, [31. X 1941?]

MEMORANDUM VLADE PREDSJEDNIKU ROOSEVELTU

Gospodine Pretsedniče,

Izvanredno teške prilike koje su stvorili okupatorski režimi Hitlerove Nemačke i Mussolinijeve Italije na porobljenoj teritoriji Kraljevine Jugoslavije, prisiljavaju vladu Kraljevine Jugoslavije, da se obrati Vama, Go-

spodine Pretsedniče, kao najmoćnijem braniocu čovečijih prava i slobode, podnoseći ovu sliku nečuvenih patnji i muka našeg naroda sa molbom, da se založite za odbranu naše mučeničke zemlje.

Kao što je poznato Nemci i Italijani su teritoriju Jugoslavije delimično sami okupirali i anektirali, delimično su dozvolili da to isto učine Bugari i Mađari, a pored toga su stvorili dve formacije: na teritoriji unutarnje Srbije nemačku vojnu upravu, na teritoriji unutarnje Hrvatske »državu« Pavelića i njegovih pristalica sa italijanskim vojvodom od Spoleta kao kraljem.

Okupiran i anektiran je pre svega čitavi severo-zapadni deo Jugoslavije: Slovenija. Odmah posle okupacije proglasile su nemačke vlasti, da treba uništiti svaki znak slovenskog i jugoslovenskog karaktera ove zemlje. Sav privatni imetak naših građana bio je zvanično konfiskovan i dat na raspoloženje fondu za obnovu nemačkog karaktera cele pokrajine. Okupatorske nemačke vlasti su zatvorile crkve i škole, samostane i prosvetne ustanove, uništile ekonomske kooperativne ustanove, radničke konsume i na ovaj način uništile ekonomsku osnovu i organizaciju života. Nemačke vlasti su internirale, zatvorile ili bacile u koncentracione logore svu nacionalnu slovensku inteligenciju. Radi potpunog uništenja nacionalnog karaktera Slovenije nemačka okupatorska vlast naredila je preselenje ostalog stanovništva naročito žena i dece iz Slovenije u Srbiju. Međutim su devojke od 16–20 godina starosti odvojene od svojih familija i sa oznakom F. M. M. (Freies Militär Mädchen) transportovane u Nemačku. U čitavom delu Slovenije, koji su okupirali Nemci mali slovenski narod je istrebljen i uništen.

U srpskom delu Jugoslavije stanje je utoliko teže ukoliko tamo okupatorske vlasti neprestano ubijaju i vešaju. Za svaki nered, svaku nepriliku u nemačkoj vojsci, svaki napad na okupatorske funkcionere ili objekte strelja se po 30, 50 ili 100 uglednih srpskih građana za odmazdu i osvetu a u vidu taoca.

Srbija ratom razrušena i opustošena, i izvozom namirnica u Nemačku iscrpena morala je da primi sve prognanike koji su iz Slovenije, Vojvodine, Južne Srbije i Hrvatske bili silom transportovani. Broj toga nesretnog sveta narastao je, po dobivenim izveštajima, na milion duša bez mogućnosti i sredstava za život.

U tom metežu uznemirenog sveta, razdraženog nasiljima i strašnom slikom prognanika bez krova i bez hleba, moralo je doći i do revolta, u početku pojedinaca. Međutim revolt pojedinaca kažnjavan je drakonski. Drumovima koji vode prestonici i u samom Beogradu, povešani taoci ostavljani su danima tako, na strah sveta. Kad je teror dobio te razmere i tako zvane egzemplarne kazne otišli su do paljenja čitavih sela, uplašeni narod počeo je bežati u šumu. Nemci su taj očajnički revolt oglasili kao sabotažu i bunu komunista. Paradoks je međutim da su za komuniste oglašeni seljaci koji su branili svoje glave i svoje domove. Sa propagandom iz Rusije imali su samo toliko veze ukoliko su nade na oslobođenje uvećanom snagom saveznika i Rusa kao braće po krvi – podigle borbeni duh naroda.

Revolt pojedinaca razvio se u vojnički organizovanu borbu za oslobođenje zemlje. Nemci su svoj sistem egzemplarnog kažnjavanja primenili i na ovu organizovanu vojsku i oterali su pri tom do stepena za koji

današnji civilizovani svet zna samo po legendi o varvarstvu Huna i Vandala. Čitave varoši kao Užice sa 12.000 stanovnika, Šabac, Bogatić i veliki broj malih mesta uništavaju se. Protiv srpskih četa nastupaju tenkovi, artilerija, bombarderi i štuke. Ta tako zvana »štraf-ekspedicija« ne goni buntovnike, kako ih oni zovu, nego istrebljuje jedan narod.

Vazalnom državom italijanskog vojvode od Spoleta upravlja kriminalan tip Dr. Ante Pavelić, koji se sâm ponosi time, da je organizovao ubistvo Kralja Aleksandra u Marseille-u. Toj državi su Italijani i Nemci ostavili najveći deo one jugoslovenske teritorije na kojoj izmešano žive Srbi i Hrvati, a čisto hrvatske pokrajine u Dalmaciji, Hrvatskom Primorju i druge okupirala je Italija, dok je čisto hrvatsko Međumurje okupirala Mađarska.

Pavelić je posebnim zakonom primenio Hitlerovu nacističku rasističku praksu protiv Jevreja i na Srbe, kojih ima u njegovoj »državi« dva miliona. Njih je izjednačio sa Jevrejima u lišenju lične časti, slobode i drugih građanskih prava. Pavelić je naišao u zemlji na negodovanje. Među Hrvatima u prvom redu nema oslonca. U ogromnoj većini Hrvati su ostali verni vođi Hrvata Dr. Vlatku Mačeku, pretsedniku *Hrvatske seljačke stranke,* koji najenergičnije odbija svaku pomisao na saradnju sa Pavelićem. Pavelić je zatvorio i strpao u koncentracione logore sve kulturne i političke radnike, Srbe i Hrvate, koji nisu njegovi politički istomišljenici. U logorima su ljudi mučeni i streljani bez ikakvih pravnih formula, često tajno preko noći.

Čete Pavelićevih ustaša, vojnika, od ustaša organizovane milicije i muslimanskih bandi, zalazile su u sela, najčešće noću, upadale su u srpske kuće, ubijale, klale, smlaćivale ljude, žene i decu. Ceo nesrećni srpski svet u Bosni i Hercegovini naročito, prošao je kroz te muke: seljaci, radnici, trgovci, učitelji, lekari, advokati, profesori, studenti, bivši narodni poslanici i senatori, predvodnici kulturnih i sportskih »sokolskih« organizacija. Ali kao opšta mera uzeto je naročito istrebljenje sveštenika i rušenje pravoslavnih crkava. Iz mnogih mesta u istini Srbi su istrebljeni, mnoga su sela i čitavi krajevi opusteli.

Ovo što navodimo nije niti sudska niti policiska niti vojna mera. Naši građani se ubijaju i uništavaju u masama, međutim obim i način izvršenja pokazuje da masovna zločinstva organizuje sama Pavelićeva državna vlast, a izvršuje njena vojna i policijska naoružana sila pod njenim vodstvom i odgovornošću.

Prošlo je pola godine od sloma vojne sile Jugoslavije, pola godine od kada je naša zemlja pod neprijateljskim režimom. Pola godine već umire naš narod. U poslednje vreme čujemo, da Italijani u Crnoj Gori i Nemci u Srbiji topovima i bombama uništavaju naša sela i gradove zajedno sa ljudstvom bez ikakva razloga. Progoni i uništavanja dakle nisu prestala, nego se pojačavaju.

Gospodine Pretsedniče, vlada Kraljevine Jugoslavije uzima slobodu zamoliti Vas, da založite svoju veliku reč za naš siroti narod, da mu tako prekratite i smanjite muke, ukoliko je to uopšte moguće. Mislimo da u ovom slučaju reč Pretsednika Sjedinjenih Američkih Država treba da dâ na znanje svima koji sa ovakvom svirepošću uvećavaju patnje i naroda i pojedinaca, da stoje svaki lično pod teškom odgovornošću i da će odgovarati za svoja dela pred svima sudovima sveta.

Neka bi ta reč na jednoj strani opomenula svesne zločince, a na drugoj posavetovala narode da ne podležu otrovnim intrigama njihovih zajedničkih neprijatelja.

Mi Vas molimo, Gospodine Pretsedniče, da u ovom teškom času uzmete u zaštitu Jugoslaviju, koja je uvek upirala oči u demokratiju Sjedinjenih Država i u čvrstinu sa kojom Vi, Gospodine Pretsedniče, danas držite njenu zastavu slobode, pravde i čovekoljubljа. Narod Jugoslavije koji je dokazao da ume biti veran demokratiji umeće joj biti isto tako zahvalan.

A-SSVP, Izbeglička vlada, MIP, F-I.

Prepis note upućem Papi o pokoljima Srba datiran je s 31. X, a opširnija nota o istoj temi na engleskom jeziku za Foreign Office s 6. XI 1941. (AJ, 103–24)

94

London, 1. XI 1941.

ZABILJEŠKA O RAZGOVORU S H. SATOWOM

Zabeležba

Posetio sam Sir Harold Satow-a, šefa Business of War Department-a (Grosvenor 3911, Devonshire House, W. 1.) po predmetu naših pretstavnika, diplomatskih i konsularnih, koji su zadržani u Nemačkoj.

Razložio sam mu stanje stvari prema podacima iznetim u priloženoj kopiji Aide-Memoire-a.

Sir Harold rekao mi je da žali ali da nije u njegovoj nadležnosti da bi ma šta mogao preduzeti.

Razložio mi je pitanje izmene diplomatskog i konsularnog osoblja koje se vrši između Engleske i Nemačke. Englezi imali su 29 lica a Nemci 64. Sporazumeli su se da izmene 10 Nemaca za 10 Engleza. Sa nemačke strane dali su razumeti da će, ako se ova izmena izvrši, Nemačka pristati da se izvrši izmena svih preostalih lica koja su bila u diplomatskoj ili konsularnoj struci bez obzira na njihov broj, prema toma Foreign Office je očekivao da će 54 engleskih podanika zameniti za 19 nemačkih podanika.

Međutim pošto je bila izvršena izmena prve desetorice Engleza za jednaki broj Nemaca, Nemačka opet traži da se izmena izvrši tako da bude podjednak broj lica, a ne globalno.

Prema tome Engleska ne može da oslobodi ni svoje diplomatsko i konsularno osoblje.

Savetuje nam kao jedini efikasni način da oslobodimo generalnog Konsula Mišetića, da ga tražimo u zamenu za jedno lice do kojeg je Nemcima mnogo stalo. Rekao sam mu da takovo lice nemamo i da oni treba da nam predlože jedno podesno lice koje se nalazi internirano u Engleskoj i da pristanu da ga oslobode za Mišetića.

Rekao mi je, a uveren sam da je to tačno, da nije nadležan za to jer radi samo na tehničkoj strani poslova oko izmene interniranih i zarobljenih.

Napomenuo mi je da je služio u Skoplju kao Konsul i drugovao sa pokojnim Jovanom Jovanovićem koji je tada bio srpski generalni Konsul.

1. XI. 1941.
London

I. Frangeš

AJ, 103–58.

95

Bern, 3. XI 1941.
M. JURIŠIĆ-ŠTURM – M. NINČIĆU

Bern, 3 Novembra 1941 god.

Pov. Br. 1123

Gospodine Ministre,

Poslednjih dana ovde se bila pronela vest da se između Engleske i Italije vode neki tajni razgovori odnosno eventualnog zaključenja separatnog mira. Čak se bilo tvrdilo da se ovi razgovori vode u Švajcarskoj.

Kako je Jugoslavija u ovom pitanju najzainteresovanija, jer bi Engleska činila koncesije Italiji i na Balkanu, i to nesumnjivo na našu štetu, – pojmljivo je da gornju vest ne puštam iz očiju. Međutim nisam mogao ničega pozitivnoga saznati. Ovdašnji Engleski Poslanik, povodom ovih glasova reče mi da u to ne treba verovati, kad se iz raznih izjava g. Čerčila i g. Idna jasno vidi stav Engleske.

Međutim ipak se i dalje govori o gornjim razgovorima kao i da bi za bazu u pogledu balkanskih država bila uzeta situacija istih 1914 godine. Sastanak Čano-Ribentrop želi se dovesti u tesnu vezu sa ovim pitanjem.

S obzirom na tešku situaciju na istočnom frontu, u ovdašnjim diplomatskim krugovima pogovara se da Engleska vrlo lako može pokušati zaključiti separatan mir sa Nemačkom – naravno na štetu Rusije. Engleska bi, kaže se, priznala Nemačkoj pravo *Drang nach Osten* kao i povraćaj nemačkih kolonija. Iz dobro obaveštenih švajcarskih krugova saznajem čak da su tobož izvesne ugledne ličnosti nacionalsocijalističke partije dolazili tu skoro iz Nemačke u Švajcarsku i stupili u dodir sa nekim Englezima. To je, kažu, bio »Fühlungsnahme« u gornjem cilju.

Izvolite primiti, Gospodine Ministre, uverenje o mojem osobitom poštovanju.

M. E. Jurišić-Šturm s. r.

AJ, 103–65–288.

96

London, 6. XI 1941.
ZABILJEŠKA O RAZGOVORU S H. RIPKOM

Dr. Ripka o puču koji sprema njemačka vojska protiv Hitlera

Danas sam bio na ručku kod svog ranijeg poznanika Dr. Cizař-a, direktora Čehoslovačkog instituta, zajedno sa g. Dr. Ripkom, Ministrom

bez portfelja koji zamjenjuje Ministra inostranih poslova g. Masaryka. Za vrijeme ručka spomenuo sam g. Ripki ponovno optimizam Pretsednika Beneša u pogledu unutrašnje krize u Njemačkoj i pitao sam ga, da li bi po njegovom mišljenju i njegovim obavještenjima moglo doći do ponude mira od strane Njemačke u vezi s raspletom te krize. On mi je odgovorio da su dobili u najnovije vrijeme vrlo sigurna i detaljna obavještenja o tom da njemačka vojska sprema puč protiv Hitlera i nacional-socijalističke stranke i da bi do tog puča moglo doći u najskorije vrijeme. Po samoj naravi stvari, nastavio je g. Ripka, dolaze u toku rata vojne vlasti do većeg upliva u vođenju državnih poslova u svim zemljama pa i u Njemačkoj. Već sada uspijevaju njemački generali da dovode na visoke administrativne položaja svoje ljude. Njemački generali iskorišćuju u svoje svrhe duboku krizu koju proživljava nazistička stranka od vrha do dna. Najvjerovatnije je da će ta kriza nacional-socijalističke stranke i neostvareni očekivani uspjesi u Rusiji poslužiti njemačkim generalima da izvrše puč i protiv nacističke stranke i protiv Hitlera.

Namjera je njemačkih vojnih faktora da predlože sklapanje mira i Engleskoj i Rusiji, kad sruše Hitlerov poredak u Njemačkoj. Ti krugovi će pokušati zaključenje separatnog mira bilo s Engleskom bilo s Rusijom, ako budu vidjeli da ne mogu zaključiti mir s obe države. S Engleskom će tražiti kontakt na bazi antikomunizma i uspostave nezavisnosti Belgije, Holandije, Danske i Norveške, a sa Sovjetskom Rusijom na bazi nekadašnje uske saradnje između njemačke vojske i Sovjetske Rusije, koja je počivala na rusko-njemačkom ugovoru potpisanom u Rapallu 1922 g. Ta bi se saradnja između Njemačke bez Hitlera i Sovjetske Rusije imala bazirati na borbi protiv Britanskog Carstva.

Gospodin Ripka se boji da bi ti njemački manevri s ponudom mira mogli unijeti krizu i zabunu u savezničke odnose i stanovitu nelagodnost u engleskim unutrašnjim odnosima, jer u Engleskoj nije još sasvim iskorijenjena misao kod nekih konzervativnih i nekih pacifističkih krugova o mogućnosti izmirenja englesko-njemačkog. I kriza u odnosima između dosadašnjih saveznika i moguća nelagodnost u engleskim unutrašnjim odnosima mogle bi imati nepoželjnih reperkusija na javno mišljenje u Sjedinjenim Američkim Državama. Svaki kompromisni mir išao bi na štetu interesa sjevernih i južnih Slavena. Stoga, po mišljenju g. Ripke, nameće se svim državama i narodima od Baltika do Crnog i Jegejskog mora potreba što veće solidarnosti i kohezije pred tim mogućim opasnostima.

G. Ripka mi je rekao da bismo već sada trebali uskladiti svoju propagandu u pravcu stanovišta koju zastupa Lord Vansittart u svojim člancima i da je on pokušao pridobiti ruske faktore za širu formulu od formule »Hitlerovska Njemačka« koju treba srušiti. G. Ripka je predložio g. Bogomolovu formulu »imperijalistička Njemačka« za koju g. Bogomolov čeka odobrenje od svojih predpostavljenih.

G. Ripka me moli da sva ova obavještenja držimo u najvećoj diskreciji.

6. novembra 1941

Pomoćnik Ministra,
I. Jukić

AJ, 103–24.

97

London, 6. XI 1941.

ZABILJEŠKA O RAZGOVORU S A. CADOGANOM

Zabeleška o razgovoru
ministra pomoćnika g. g. Milanovića sa Ser A. Kadaganom
6. novembra 1941 god.

Ser A. Kadagan mi je rekao, između ostalog, da Britanska vlada još nije formulisala svoje definitivno gledište u pogledu budućeg uređenja Balkana. Ali, smatra da će ona već u toku prvih narednih nedelja morati pristupiti bližem proučavanju raznih konkretnih slučajeva i izraditi svoja gledišta. Prošli ugovori o miru imali su kao bazu etnički princip. Da li će Britanska vlada i sad uzeti isto merilo ili će, pak, voditi računa i o strategijskim i ekonomskim razlozima, to tek treba da se reši.

Pomenuo sam mu naš poznati plan predat Grčkoj. Uzgred sam napomenuo da još nemamo odgovor. Ovim povodom Ser A. Kadagan mi je rekao da je upoznat sa tim planom. Iz daljeg razgovora po tom pitanju, dobio sam utisak da mu se ovaj plan čini dobrim u načelu, mada mu izgleda da je možda rano ulaziti u mnoge detalje. »Da li će se odnosi između dve ili više država rešavati tesnim međusobnim ugovorima ili možda na kakav drugi način, zavisi od daljeg razvoja događaja, od stvaranja novog Pakta Društva naroda i drugih elemenata«, rekao je Ser A. Kadagan. U svakom slučaju, dodao je, Engleska će uvek potpomagati stvaranje dobrih odnosa među državama, pa i na Balkanu.

Dodirnuo sam i pitanja buduće Arbanije. Rekao sam mu uzgred da sam načuo mnogo versija o ovome, između drugih i versiju o nekom budućem engleskom protektoratu, ili bar engleskom upravljanju. Ser Aleksandar mi je na to odgovorio smešeći se, da su to samo razni neosnovani glasovi. Britanska vlada, rekao mi je uglavnom, još nije zauzela određen stav u ovom pitanju. Jedino zna da je ona »andosirala« neku izjavu Metakse, koju je ovaj dao posle otpočinjanja neprijateljstava sa Grčkom u pogledu Arbanije. Na moju primedbu da se ne sećam šta je to Metaksa rekao, ser A. Kadagan mi je rekao da se ni on sâm ne seća tačno detalja, ali zna da je bila pomenuta buduća nezavisna Arbanija. Dodajem da imam utisak iz ovog razgovora o Arbaniji, iako taj utisak nije sasvim siguran pošto je ceo razgovor bio više nevezan, da nije isključeno da Engleska podrži grčke revandikacije na severni Epir. Pri svem tom, govoreći o Arbaniji, ser A. Kadagan mi je rekao da Engleska nije primila nikakve obaveze (»komitments«).

Što se pak tiče arbanskih emigranata, kazao mi je, jedini koji bi mogao doći u obzir za kontakt je Zogu. Međutim, kaže on, Zogu ne pretstavlja nikoga u Arbaniji a i inače »nije mnogo zgodan da bi mogao doći u obzir«.

V. Milanović

AJ, 103-24.

98

Ankara, 10. XI 1941.

I. ŠUMENKOVIĆ – M. NINČIĆU

Str. Pov. Br. 1371
Sa 3(tri) kopije

Ankara, 10 novembra 1941 g.

Gospodine Ministre,

G. Veljko Bačić, o čijem ste dolasku iz zemlje obavešteni, doneo je sobom, pored ostaloga, jedan izveštaj o situaciji Srba u nezavisnoj državi hrvatskoj, koji je generalu Nediću uputila jedna ličnost. Ta ličnost, vidi se iz izveštaja, smatrana je kao poverljiva i od strane Nemaca i od strane generala Nedića. Ona je sa odobrenjem i uz pomoć nemačkih vojnih vlasti četiri puta putovala po nezavisnoj hrvatskoj državi sa misijom da utvrdi kako se postupa sa Srbima od strane ustaških vlasti. U tom izveštaju izjavljuje se zahvalnost nemačkim vlastima na pomoći koju su ukazale dotičnoj ličnosti pri vršenju misije. Izjavljuje se takođe nada, da će Nemačka pomoći spasavanje srpskog naroda i traži se od nje, da na prvom mestu omogući iseljavanje srpskog življa iz nezavisne države hrvatske u Srbiju.

Postavio sam g. Bačiću pitanje, da li se zbilja veruje u narodu, da Nemačka nije odgovorna za ono što radi sa Srbima i da li se zbilja od nje očekuje pomoć. G. Bačić je odgovorio, da su Srbi svesni, da na Nemačku pada odgovornost za ovakvo postupanje prema Srbima, jer da se sve to ne bi moglo desiti, da je ona bila protivna. Nemci, po mišljenju g. Bačića, igraju ovde jednu duplu igru: s jedne strane puštaju ustaše da progone Srbe jer je to u interesu i Nemačke, s druge strane u Beogradu se pokazuju kao prijatelji i obećavaju pomoć, da bi zavarali narod i olakšali akciju Nedićevu.

Ovakvo mišljenje o dvoličnoj ulozi Nemačke izlazi logično i iz ranije primljenih izveštaja (Veza moj telegram Str. Pov. Br. 1328 od 20 oktobra t. g.).

U poslednje vreme dati su i sa nemačke strane argumenti u prilog ovakvoga mišljenja. Ti se argumenti nalaze u člancima koje je Leonard Oberašer publikovao u DONAUCAJTUNG i to 10 oktobra pod naslovom: »Poglavnikovo delo«, a 26 oktobra pod naslovom: »Poglavnikova država«.

U članku »Poglavnikovo delo« pisac kaže, da je Pavelićeva Hrvatska »u svakom smislu i čitavom dušom svojom neprijatelj boljševizma i radi toga prirodni saveznik sila osovine. Ovo je temeljna činjenica, ovo je *magna karta hrvatske države*. Hrvatska je dobila priznanje firerovo i priznanje celokupnog nemačkog naroda. Na ovom *temelju biće sagrađena celokupna povest nove Hrvatske*«. U članku od 26 oktobra kaže se sledeće: »Država poglavnikova *odriče se učešća u velikoj politici*. Dr. Pavelić i njegovi saradnici mišljenja su, da spoljna politika Hrvatske treba da se sastoji u osnivanju dobrih odnosa sa susednim državama, to jest u državnom poretku i negovanju odnosa *uslovljenih prostorom u kome se nalaze*. Spoljna politika mora da stoji u zdravom odnosu sa snagom dotične države. Učešće u velikoj politici bila je jedna *bolesna pojava* i jedna *ludost iz versajskog doba* – tako se naglašava na merodavnom mestu u Zagrebu – a po-

slednjih godina videlo se mnogo malih država kako su propale na velikoj politici. Stoga se ne traži oslonac u Londonu, Parizu i Vašingtonu, već u Berlinu, Rimu, Pešti, Sofiji, Bukureštu i Bratislavi. Dalja karakteristika hrvatske spoljne politike sastoji se u tome, što ona nije više ovde poverena slučajnoj igri kabineta, ona se ne osniva više na ličnom talentu i odnosima jednog samog ministra inostranih poslova, već pretstavlja organski deo celokupnog državnog ustrojstva. Spoljna je politika takoreći uslovljena *prirodno-pravno, geopolitički, biološki i ideološki«.*

Pored toga, u članku se ističe, da je u Hrvatskoj u celosti sproveden *sistem firera* i da celokupna državna organizacija sprovodi samo *volju fi-rerovu.*

Iz ovog izlaganja vidi se, da Nemci smatraju, da je Pavelićeva Hrvatska usvojila sve, pa i najteže zahteve koje Nemačka postavlja malim državama na svome prostoru. Ona se potpuno odrekla svoje politike nezavisnosti u korist Nemačke. Ona je priznala, da se svaka država koja se nalazi na nemačkom prostoru mora potčiniti Nemačkoj. Ona je primila nacističku biološku koncepciju, što u samoj stvari znači koncepciju da je nemačka rasa superiorna, a ostale inferiorne. Ona je primila ideologiju nacističku i sprovela je kroz državnu upravu. Ona je usvojila državni sistem firerstva, po kome u državi ne postoji ničija druga volja, sem volje jednog čoveka – vođe. Kako je vođa hrvatske države jedan običan agent Hitlerov u potpunoj zavisnosti i potčinjenosti Hitleru, to onda volja koja upravlja ustaškom Hrvatskom jeste volja nemačkog firera.

Za Srbe se, međutim, kaže u članku *Donaucajtunga:* »I stara Jugoslavija i vodeći sloj bivše banovine tako dugo su se igrali vatrom *levičarskog radikalizma,* da više nisu mogli suzbiti duhove koje su izazvali. U poglavnikovoj Hrvatskoj u ovom pogledu nema dvosmislenosti, te se radi toga ustaška država temeljno razlikuje od one državne sile koju je zamenila. *i u buduće izvanredno opterećen,* te je u prvom redu i odnos *između Srbije* Zbog toga je odnos *između Zagreba i velike srpske manjine u državi danas* i *Hrvatske opasno težak.«* U članku od 26 oktobra kaže se, da je srpski nacionalizam, koji je izgrađen pod uticajem liberalističkih koncepcija XIX veka, izolacionistički nacionalizam, koji je najsrodniji pravom imperijalizmu. Hrvatska nije izvojevala svoju nezavisnost i svoje priznanje *kao Srbi u borbi protivu Srednje Evrope.* Hrvatska je, naprotiv, već na početku svoga državnog života *izjavila pristupanje evropskoj zajednici naroda i država.* Poglavnik je odbacio izolacionistički nacionalizam i dao je hrvatskom narodu novi nacionalizam, koji se sastoji u shvatanju uloge koju hrvatski narod ima kao član evropske familije država. *Ova razlika između staroga i novog nacionalizma je od otsudnog značaja.*

Iz ovoga izlazi da Srbi, po mišljenju Nemaca, nisu hteli da prime nacističke koncepcije, koje Nemačka nameće malim narodima. Oni nisu hteli da se odreknu političke nezavisnosti. Oni nisu hteli da priznadu Nemačku kao gospodara Evrope, kome se svi narodi moraju potčiniti. Oni nisu hteli da prime nemačku koncepciju o biološkim razlikama među narodima. Oni nisu hteli da državu organizuju po firerovom sistemu i da omoguće pojavu jednoga srpskoga firera koji bi, potčinjavajući se Hitleru, omogućio potpunu dominaciju Nemačke u Srbiji.

Oberašer, na kraju svoga članka od 10 oktobra, daje definitivnu ocenu Srba i Pavelićevih Hrvata: »Stoga završava srpski privremeni bilans prvog

polugodišta sa *apsolutno negativnim*, a hrvatski privremeni bilans sa *apsolutno pozitivnim uspehom.*«

Kad se ovakva ocena daje srpskom narodu, onda je lako razumeti, kakav je stav Nemačke prema tome narodu. Kad se ima na umu koliko je Nemačkoj stalo do sprovođenja svoje politike dominacije, onda se može razumeti koliko je njoj neprijatan i opasan otpor srpskog naroda. Time se u osnovi može objasniti, zašto je ona pustila ustaše da uništavaju Srbe u hrvatskoj državi. Time se može objasniti zašto za jednog nemačkog ranjenog vojnika Nemci streljaju sto Srba. Time se može objasniti krajnje nečovečne kaznene ekspedicije u Srbiji, prilikom kojih se ubijaju čak i žene i deca i uništavaju čitava naselja. Oberašer u svojim člancima ne samo da objašnjava, već hoće i da opravda ova strahovita nasilja. S druge strane, ovim se objašnjavaju napori Nemaca da se pokažu najblagonakloniji prema Pavelićevom režimu i da opravdaju svaki njegov postupak. Govoreći o onome što se radi u Hrvatskoj, Oberašer u članku od 10 oktobra kaže, da je poznato, da za držanje u ruci čitavog naroda treba vremena, *jer su tu i tamo potrebne teške unutrašnje borbe.* Stepen odlučnosti državnoga vođstva u stvaranju unutrašnjeg reda jeste merilo moralnog sadržaja koji ima jedan pokret i jedan narod. Ovo nije poglavniku i njegovim saradnicima ništa novo, jer su oni čvrstom rukom *uspostavili stegu koja je u mesecima od stvaranja države bila često dosta ugrožena.* Za sve strahote koje su se odigrale u Bosni, u ovim člancima nema nijedne reči osude. Jedva se može naći samo jedna mala primedba koja je u stvari puna cinizma i koja glasi: »Zagrebačka vlada učinila je velike napore da odvoji pravoslavno stanovništvo Bosne od komunizma i da umiri srpsko stanovništvo. Tačno je da nisu svi podređeni organi hrvatske uprave shvatili potrebu razlikovanja između srpstva i komunizma i *da su se desila preterivanja* tih organa.«

Iz izloženoga ima se pravo izvesti jedan generalni zaključak o teritorijalnim i političkim ciljevima Nemačke na Balkanu. Ja sam Vas u nekoliko mahova izveštavao o izjavama g. Saradžoglua, da je Hitler dao uverenja Turskoj, da nema političkih ni teritorijalnih pretenzija na Balkanu. Izvestio sam Vas takođe, da su i g. Saradžoglu i g. Numan Menemendžoglu insistirali kod mene i kod grčkog ambasadora na obaveštenjima koja imaju da, istina, Italija i Bugarska razgraničenja na Balkanu smatraju definitivna, ali da ih Nemačka smatra kao provizorna. Konstatovao sam tom prilikom, da se kod Turaka primećuje neobična tendencija, da imaju izvesno, ma i minimalno, poverenje u ovakve izjave.

Primer Hrvatske, u kojoj je Nemačka uspela, i Srbije, u kojoj se čine još neuspeli nemački pokušaji, jasno demantuju ove izjave Hitlerove. Tačno je, da je Nemačka izvršila aneksiju samo jednog dela Jugoslavije – mariborske oblasti. Međutim, treba voditi računa da Nemačka, u sprovođenju svoje političke koncepcije, ne upotrebljuje samo onu staru poznatu metodu zauzimanja teritorija, koja se naziva aneksijom. Nemačka upotrebljava nove, do sada nepoznate metode, koje formalno ne liče na aneksiju, a koje stavrno znače punu i potpunu aneksiju. Karakteristika tih metoda je da su one ne samo nove i nepoznate već i perfidne. Državama se spolja ostavlja neka formalna nezavisnost. Iznutra, te države se tako urede usvajanjem svih nacističkih koncepcija, sprovođenjem firerskog sistema i potčinjavanjem nacionalnog firera nemačkom fireru, da one u samoj stvari postanu obične nemačke provincije. Zato što su te metode nove i perfidne,

neupućen svet može na prvi pogled da se prevari i da ne vidi prave teritorijalne i političke ciljeve Nemačke u dotičnim državama.

Ovakva nova i perfidna aneksija sprovedena je u Hrvatskoj. Ona se pokušava sprovesti i u Srbiji. Nesumnjivo je, da će zatim doći red na Bugarsku, koja, i ako je u velikoj meri potčinjena Nemačkoj, nije to još u onoj meri koja je potrebna Hitleru. Bugarska je na Dunavu i ne može se pretpostaviti da Hitler hoće da dominira nad Dunavom a da ne sprovede svoju potpunu dominaciju nad Bugarskom. Kako on može da gospodari Bugarskom samo na način na koji je sproveo svoje gospodarstvo u Hrvatskoj, ne može se verovati da on neće i u toj zemlji sprovesti sistem firera, preko koga jedino može da gospodari. Nesumnjivo je, da je za takvu situaciju kralj Boris suvišan. Ne može se verovati da Hitler može oprostiti Bugarskoj što ne šilje svoju vojsku protiv Sovjetske Rusije, kad se zna da je po mišljenju Nemaca samo to učešće u ratu magna karta, koja daje pravo na opstanak malih država i da ono pretstavlja temelj, na kome države imaju da zidaju svoju budućnost i t. d.

Na kraju ovog izlaganja dolazi se i na ovaj način do zaključka, da su izjave Hitlerove o tome kako Nemačka nema teritorijalnih ni političkih ciljeva na Balkanu iz osnova neistinite, kao i do zaključka da je nada izvesnih političara, da će u slučaju nemačke pobede postojati nezavisne balkanske države, potpuno neosnovana.

Izvolite primiti, Gospodine Ministre, i ovom prilikom uverenje o mome najdubljem poštovanju.

Dr Ilija Šumenković

A-SSVP, Izbeglička vlada 1941, MIP, F-I.

99

Kujbišev, 10. XI 1941.

M. GAVRILOVIĆ – MINISTARSTVU VANJSKIH POSLOVA

Šifrovan telegram

Otpravljen iz Kuibiševa 10 novembra 1941 u 08,10

Primljen u Londonu 11 novembra 1941 u 11,00

Izvršio sam vaš nalog iz telegrama Pov. br. 7136.

Ovom prilikom rekao sam Višinskom da u ovom trenutku ima naročiti značaj činjenica da Bugari vrše regrutovanje i iz naših krajeva sad pod njima. Oni o tome od svog poslanika u Sofiji nemaju ništa i pitaće ga odmah, jer je kaže to vrlo važna stvar. Pitao me šta mislim o razlogu ovog regrutovanja. Rekao sam mu da se ili spremaju uzeti učešća na ovom frontu ili da odvođenjem ljudi u Bugarsku spreče priliv u naš ustanički kadar. U svakom slučaju protiv njih. »Stvar za nas ima velikog praktičnog značaja« rekao mi je. Objasnio mu da je ovaj elemenat naš, da su se macedonski pukovi sad najbolje borili, da će se Bugari prevariti i sad kao i pre, da je taj elemenat za Bugare potpuno nesiguran, da sa te strane nema nikakve opasnosti, jer će se svi ti ljudi na ovom frontu sigurno predavati, ali da je vrlo važna sama činjenica njihovog pozivanja u vojsku baš sad.

Pitao me za mišljenje povodom glasova o evropskoj konferenciji koju Hitler namerava da sazove. Rekao sam mu da je Hitler računao i još ra-

čuna sa padom Moskve i da mu onda zgodnije da ta konferencija u ime Evrope ponudi mir Engleskoj i Americi, a ne sama Nemačka, a mir će ponuditi na bazi borbe protiv boljševizma. »Da li je moguće da Engleska primi tu ponudu«, upitao me. Rekao sam da neće primiti ni Engleska ni Amerika. »Naročito neće Amerika, rekao mi je, sad posle ovog velikog zajma od milijarde dolara. Ruzvelt sad vrlo tvrd.« Što se tiče engleske i američke pomoći kaže da nešto već stiže. Naveo cifre koliko su Nemci bacili trupa na Moskvu. Neka je i polovina toga pa je jasno koliki napori se čine da se ova ofanziva zadrži pri ovako otvorenoj nesrazmeri u tankovima. Poverio mi izvesne stvari. Ostaje u punoj važnosti moj telegram Pov. br. 518. U toliko pre što Višinski kaže mi da će se sve svršiti i rešiti još ovog meseca. Ovo mi dva puta ponovio.

Govorili zatim o pokretu ustanka kod nas na osnovu izveštaja beogradskog radija. Smatra da je tamo već jedan novi mali front. Sa proslave godišnjice revolucije mislim da preko radija nije javljeno ovo: na svečanoj sednici ovde u prisustvu Kalinjina i Vorošilova i celog diplomatskog kora u izveštaju koji je podneo partijski sekretar naročito istaknuta Jugoslavija, upravo ona jedino od svih okupiranih zemalja poimence pomenuta i njena današnja borba naročito podvučena. I u listovima još uvek naša zemlja zauzima jedno od prvih mesta.

O političkoj situaciji ostaje u važnosti mišljenje koje sam već dao. Jedan detalj: Buđoni učestvovao na paradi u Moskvi, Vorošilov ovde. Timošenko se ne pominje. Ističu se u listovima đenerali Žukov, Konjev i Rokosovski.

Pov. br. 521

Gavrilović

AJ, 103–61.

100

London, 13. XI 1941.

DUŠAN SIMOVIĆ – POSLANSTVU U MOSKVI

Pov. Dj. Br. 209

13. novembra 1941. London.

Ministarstvu inostranih poslova

Molim da se hitno dostavi našem poslaniku u Moskvi depeša sledeće sadržine:

»Molim dejstvujte kod ruske vlade da se hitno komunistima u našoj zemlji dadu upustva da sarađuju sa pukovnikom Mihailovićem i da mu se potčine u zajedničkoj borbi protiv zavojevača.

Po poslednjem izveštaju komunisti napadaju Mihailovića i njegove trupe te ometaju uspeh u njegovoj borbi protiv Nemaca.

O rezultatu hitno izvestiti Pov. Dj. Br. 209 Simović.«

Po zapovesti Ministra,
Šef, brigadni đeneral
Velimir P. Ranosović

A-SSVP, Izbjeglička vlada 1941/45, F-IV.

101

Lisabon, 13. XI 1941.

S. KOJIĆ – DUŠANU SIMOVIĆU

Šifrovan telegram

Otpravljen iz Lisabona 13 novembra 1941 godine u 19,40
Primljen u London 1 novembra 1941 godine u 10,00 časova.

Strogo poverljivo.

Lično za Pretsednika Ministarskog saveta.

Danas sam Vam poslao po savetniku *Milčiću* rečnik šifara za opštenje sa zemljom i pismo *g-dje Bajloni* koji sadrži poruku *Mihailovića*.

Milčić upoznat sa rukovanjem šifrom.

Molim naredite potvrditi mi prijem.

Str. pov. br. 647 Kojić

A-VII, VK, Kut. 29 f, Br. Reg. 22/1.

102

London, 14. XI 1941.

ZABILJEŠKA O RAZGOVORU S A. J. BOGOMOLOVOM

Razgovor sa g. Bogomolovom, ruskim poslanikom na našem Dvoru

Na ručku danas sa g. Bogomolovom prva tema razgovora bile su vojne operacije na ruskom frontu. G. Bogomolov mi je rekao da su njemačke vojne jedinice napale do sada 15 puta Tulu i da su svaki put bile odbijene. Jučer su čak uspjele sovjetske trupe i da potisnu Nijemce 5 milja od Tule. Iz ovog se zaključuje kod njih da je nastupila izvjesna zamorenost kod njemačkih trupa. To je povoljan znak za konačni ishod rata u korist saveznika. Ruski gerilski odredi predstavljaju veliku smetnju za njemačku vojsku, jer operišu sistematski i po planu. Nevrijeme je sa svoje strane ogromna zapreka za njemačke ratne operacije. Na sjeveru i u centru nastupila je već zima. Na operacije većeg stila može se pomišljati na sjeveru tek u maju, a u centru tek u aprilu iduće godine. Zima je već nastupila i na jugu i tu će se veće vojne operacije moći povesti tek u martu iduće godine. Za uspješnu rusku kontraofanzivu nastupiće momenat, kad Englezi stvore negdje u Evropi drugi front. Po njegovom mišljenju moraće Englezi očistiti najprije Libiju od Nijemaca i od Talijana a onda bi se mogao stvoriti drugi front i na talijanskoj strani, ako se Italija ne bi slomila sama od sebe pod teretom dosadašnjeg rata.

Ovo pesimističko mišljenje g. Bogomolova u pogledu Italije navelo me da ga zapitam za njegovo mišljenje i u pogledu unutrašnje situacije u Njemačkoj kao i za mišljenje u pogledu mogućnosti odvajanja Italije od Njemačke. Nije mu bilo poznato da su London i Rim bili u dodiru preko jednog engleskog javnog radnika, koji ima mnogo simpatija za fašistički poredak, ali smatra da bi bilo vrlo korisno odvojiti Italiju od Njemačke. Spomenuo sam mu da se mi bojimo da bi to odvojenje Italije od Njemačke moglo možda ići na štetu jugoslovenskih interesa i dodao sam da se mi

čvrsto nadamo, da bi sadašnja Sovjetska Unija uzela u zaštitu naše interese u eventualnim tajnim pregovorima između saveznika i Italije o tom odvajanju, kao što je to učinila stara Rusija u god. 1914 i 1915, kad su vođeni tajni pregovori za tzv. Londonski pakt. Potvrdio mi je da se i svi njihovi izvještaji slažu u tom da je unutrašnje stanje u Italiji vrlo kritično. Ni njemačko unutrašnje stanje – nastavio je g. Bogomolov – nije zdravo. Postoji frikcija između njemačke vojske i nacističke stranke. Vojska preuzima sve više i više kontrolu nad čitavim životom u Njemačkoj. Između Hitlera i nekih starijih generala postoji već jaz od časa odluke za napadaj na Rusiju. Jaz se produbio u najnovije vrijeme radi posljednje ofanzive na ruskom frontu protiv koje su dali svoje mišljenje mnogi generali. Poznati su mu glasovi o mogućnosti puča njemačkih generala protiv Hitlera i nacističke stranke. On smatra da bi jedan takav puč sâm po sebi znatno oslabio unutrašnju koheziju u Njemačkoj i da bi ga trebalo pokušati izazvati smišljenom propagandom. Naglasio mi je međutim da će u Njemačkoj biti dosta mjesta za dolazak na površinu drugih snaga pravih revolucionarnih, i tim mi je potvrdio svoje vjerovanje u tzv. drugu Njemačku. Osjećao je potrebu da istakne da tim ne misli na najrevolucionarnije radničke snage.

Spomenuvši mi da Hitler nastoji naći među ruskim zarobljenicima pristalica za bjelorusku koncepciju velikog Kneza Vladimira, pitao me je, da li je istina, da su Nijemci osnovali jednu vojnu akademiju u Beogradu. Odgovorio sam da mi to nije poznato i da mi je poznato da je jedna takva akademija postojala nekada u Vršcu.

Pitao me je da li sam pročitao članak Predsjednika Beneša u *Daily Telegraphu* od 11 o. m. i šta mislim o njegovoj ideji o potrebi stvaranja jedne srednjo-evropske federacije. Odgovorio sam mu da mi gledamo u održanju rusko-engleske saradnje poslije rata najbolje jamstvo da će Njemačka, Italija i njihovi sateliti biti stavljeni na pravo mjesto i da će rekonstrukcija Srednje Evrope i Balkana biti izvršena kako to najbolje odgovara i interesima saveznika rusko-engleskih na tim područjima i interesima trajnog mira u Evropi. Bez trajne rusko-engleske saradnje neće imati čvrstu osnovu nikakve kombinacije ni u Srednjoj Evropi ni na Balkanu. Dobio sam dojam da sovjetska diplomacija nije baš previše sklona gorespomenutom planu Predsjednika Beneša.

O Finskoj rekao mi je g. Bogomolov da je sigurno zamorena i sklona miru, ali da je toj sklonosti teško doći do izražaja zbog činjenice da se u Finskoj nalazi oko 100.000 njemačkih vojnika. Pokazivao je razumijevanje i za nastojanja anglo-saksonska da štede još sada Mađarsku i Rumunjsku u nadi da će ih jednog dana moći otrgnuti od Njemačke. Na moju primjedbu da se Turci boje eventualnih ruskih zahtjeva za specijalan položaj u Bugarskoj nije reagirao direktno. Rekao je samo da su Turci »iščekivači događaja« (»attentistes«).

London, 14. novembar 1941 g.

Pomoćnik Ministra,
I. Jukić

AJ, 103–61.

103

Lisabon, 16. XI 1941.
S. KOJIĆ – M. NINČIĆU

Lisbonne, le 16 novembre 1941.

Pov. br. 653.

Boravak Kraljevskog Poslanika G. Dr Miroševića u Portugaliji. Sa dve kopije.

Gospodine Ministre,

Pismom svojim Pov. br. 23, od 3 novembra tek. godine Kraljevski Poslanik pri Sv. Stolici G. Dr Niko Mirošević-Sorgo obavestio me je o Vašoj odluci Pov. br. 5634 od 16 avgusta tek. godine, da iz Lisabona ima produžiti vršenje svoje funkcije. Gospodin Poslanik Mirošević mi je dostavio i prepis pisma upućenog mu od strane Kardinala Maglione, kojim se daje pristanak odnosno daljeg održavanja kontakta između Sv. Stolice i G. Miroševića, preko ovdašnjeg Papskog Nuncija.

Pre nego što je ovo pitanje bilo postavljeno u zvaničnoj formi, u razgovoru sa Generalnim političkim direktorom Ministarstva inostranih poslova, G. Carneirom, dodirnuo sam slučaj G. Miroševića, napominjući da ću se, shodno odluci naše Kraljevske Vlade i željama Sv. Stolice, obratiti portugalskoj vladi da se dozvoli stalni boravak u Lisabonu G. Miroševiću i omogući mu se obavljenje njegove dužnosti.

Na dan 12 tek. meseca posetio sam Generalnog sekretara ovdašnjeg Ministarstva, ambasadora De Sampayo, koga sam detaljno upoznao sa položajem G. Poslanika Miroševića i sadržinom pisma Kardinala Maglione. G. Sampayo mi je odmah rekao da G. Mirošević neće imati nikakvih teškoća u pogledu boravka u Lisabonu, ali da portugalska vlada neće moći priznati diplomatsko svojstvo G. Miroševiću, i da on, prema tome, ne može uživati privilegije u vezi sa tim svojstvom. Samo diplomatskim pretstavnicima, akreditovanim kod portugalske vlade, priznat je puni imunitet, dok su ostali stranci sa diplomatskim pasošem, nemajući službenog dodira sa portugalskom vladom, smatrani i tretirani kao »ugledni stranci«, nastanjeni u Portugaliji. Od nas se ne može tražiti, rekao mi je dalje ambasador Sampayo, da se izlažemo nezgodama kod zaraćenih strana zbog izvesnih činjenica, koje dolaze kao posledice ratnog stanja (acte de guerre), u toliko pre što je portugalska vlada u stavu striktne neutralnosti.

Držeći se gornjeg shvatanja, g. Sampayo je naglasio da nije stvar portugalskih vlasti hoće li g. Mirošević i na koji način biti u vezi sa ovdašnjim Papskim Nuncijem i kako će opštiti sa Vatikanom. Sve dokle ovo bude vršio na način prilagođen portugalskom stavu, portugalska vlada nema šta da primeti niti u tome da ga sprečava. Ali portugalska vlada ne bi mogla dopustiti nikakav postupak koji bi je stavio u delikatan položaj prema zaraćenim silama. On mi je najzad rekao, da će o slučaju g. Miroševića referisati g. Salazaru, od koga zavisi definitivna odluka.

Sutradan bio sam ponovo u Ministarstvu inostranih poslova, po pozivu Generalnog sekretara. Tom prilikom saopštio mi je, da se Pretsednik vlade složio sa njegovim gledištem i da mu je izdao nalog da mi još jednom stavi na znanje i podvuče da će naš Poslanik pri Sv. Stolici biti smatran u Portugaliji samo kao ugledan stranac, a ne kao diplomatski

predstavnik u službenoj funkciji, čemu treba da saobrazi svoju buduću delatnost.

Sa mojim razgovorima u ovdašnjem Ministarstvu inostranih poslova upoznao sam usmeno g. Poslanika Miroševića.

Molim Vas, Gospodine Ministre, da izvolite primiti i ovom prilikom uverenje o mom dubokom poštovanju.

Otpravnik poslova
Savetnik poslanstva,
Dr Sl. Kojić

AJ, 103–60.

104

Negdje u Srbiji, [16. XI 1941.?]
PROGLAS DRAŽE MIHAILOVIĆA

Srbi, Hrvati, Slovenci!

Odazivajući se vapaju mog napaćenog naroda i mojim nacionalnim i vojničkim dužnostima stupio sam na čelo junačkih i neustrašivih boraca za slobodu čast i budućnost Jugoslavije. Naš Vrhovni Zapovednik Nj. Vel. Kralj Petar II potvrdio me na predlog slobodne jugoslovenske vlade u Londonu za komandanta celokupne jugoslovenske vojne sile na okupiranoj teritoriji Kraljevine Jugoslavije. Time su svi naoružani pokreti u celoj državi stavljeni pod moju komandu i podređeni starešinama koje ću naimenovati, kako vojni zakoni i disciplinski propisi naređuju.

Prve vojne jedinice već se nalaze u borbi, novi odredi su u formiranju širom naše raskomadane i porobljene otadžbine. U Srbiji moje su trupe u uspešnim borbama oslobodile velike predele od nasilničke vlasti koje su bili prinuđene da povuku znatna pojačanja sa istočnog fronta, gde im junačke ruske armije zadavaju smrtonosne udarce. Jugoslavija prema tome nema samo svog Kralja i Vladu, već i slobodnu državnu teritoriju sa slobodnim građanima. Blagodareći uspesima mojih trupa mi smo već u mogućnosti da protivniku vraćamo milo za drago za ono što čini nad našim nenaoružanim stanovništvom te da preduzmemo represalije, ako se prema regularnim trupama Kraljevine Jugoslavije ne bi ponašao prema međunarodnim zakonima ratovanja. U Hrvatskoj Pavelićevi izdajice već strepe pred onima koji dižu oružje da operu sramotu sa imena hrvatskog. Slovenija, ujedinjena u otporu protivu nasilnika, sprema svoje vojne odrede, da osvete nasilno proterivanje naše braće sa rodne grude i da ponesu narodnu trobojku na Soču i Gospoj Svetoj. Osloboditi Otadžbinu surovog nasilnika, povratiti čast našim zastavama, poneti ih na krajne granice gde naš narod biva te ujediniti ga u Velikoj Jugoslaviji, uređenoj bratskim sporazumom Srba, Hrvata i Slovenaca na osnovama poštovanja narodnih prava i društvenog poretka na korist radnih narodnih slojeva, evo, uzvišenih ciljeva naše nesalomljive borbe.

Protivu protivnika, opremljenog najsavremenijim oružjem, može biti uspešna samo borba ujedinjenim snagama, organizovana i vođena sa jednog mesta. Pojedinačne akcije znače lakomisleno prolivanje dragocene

krvi naroda koji već krvari iz bezbroj rana. Sloga, jedinstvo i disciplina su danas najviša narodna dužnost i preduslov svake pobede.

Zato pozivam sve pojedinačne borbene pokrete da se priključe narodnoj vojsci koju ću voditi prema zakletvi, položenoj od nas sviju Kralju i Otadžbini. Neposlušni služe samo neprijatelju i imaće da odgovaraju pred vojnim zakonima, ako bi se zaklonili od narodnog suda.

Oficiri, podoficiri, vojnici i rodoljubi, odazovite se u ovom historiskom trenutku klicu Otadžbine i pridružite se redovima narodne vojske koja se diže na ugnjetača. Svim sretstvima potpomognite našu borbu i spremajte se za dan Vaskresenja. U ovoj teškoj borbi zajedno smo sa našim velikim saveznicima čije kopnene, pomorske i vazdušne snage podupreće u odlučnom času našu borbu. Moja će biti briga da takva saradnja bude na vreme organizovana i planski sprovedena. Obraćam se naročitim pouzdanjem našoj Omladini da svojim zanosom pruži obnovljenoj jugoslovenskoj vojsci sveže i neumorne snage u borbi koja se vodi da se mladim pokoljenjima obezbedi velika budućnost. Tražena cena i žrtve velike su, teške i krvave, ali će uspeh biti historiskog značaja za vekove: slobodan život, veličina naroda i blagostanje za sve Južne Slavene ujedinjene pod okriljem zajedničke majke Velike Jugoslavije.

Junaci napred
S verom u Boga za Kralja i Otadžbinu!

Komandant
jugoslovenske vojne sile na okupiranoj
teritoriji Kraljevine Jugoslavije
đ. štb. pukovnik
Dragoljub S. Mihailović

A-VII, VK, Kut. 27, Br. Reg. 24/3.

105

Kujbišev, 17. XI 1941.
D. BOGIĆ – MINISTARSTVU VANJSKIH POSLOVA

Šifrovani telegram
Otpravljen iz Kujbiševa 17 novembra 1941 godine u 22,33 časova
Primljen u Londonu 19 novembra 1941 godine u 10 časova

U vezi vašeg telegrama Str. Pov. br. 73.

Danas posetio Višinskog i izložio mu vaš nalog. Zamolio da sarađivanje shvati kao vrlo ozbiljno i da njihova intervencija mora biti hitna, energična i ubedljivo izložio mu neophodnost ujedinjenja svih ustaničkih grupa pod jednom komandom, ako se želi produženje pokreta i kakav veći uspeh. Kazao mu da kraljevska vlada želi da ceo pokret bude podčinjen pukovniku Mihailoviću kao vojnom licu koje će najbolje umeti da organizuje i vodi borbu protiv neprijateljske vojne sile, da on kao đeneralštabni oficir poznaje i najbolje ume da iskoristi teren na... (jedna

grupa nejasna), kao i da ako se želi dati pokretu karakter jedne zamašnije operacije nju može izvoditi samo stručno lice vojno. Skrenuo mu pažnju da je pokret pukovnika Mihailovića uzeo krupnije razmere i dao mu niz primera i saopštenja beogradskog radija itd.

Odgovorio mi je sledeće: »Meni je jasan vaš zahtev. Ja vam lično ne mogu dati nikakav odgovor, pošto o ovoj stvari ima da rešava vlada i ja ću ovaj razgovor saopštiti Moskvi. Pored toga moram se posavetovati i sa našim vojnim stručnjacima. Učiniću sve da odgovor dobijem u toku ove nedelje.«

Iz celog razgovora sa njim video da mu nepoznat vaš razgovor sa Majskim o kojem reč u telegramu upućenom po istoj stvari engleskom ambasadoru. Tako isto nije u toku događaja u Jugoslaviji.

Engleski ambasador, kome odmah saopštio gornji razgovor sutra ide kod Višinskog da govori u istom smislu.

Str. Pov. br. 229

Bogić

AJ, 103–61.

Otpravnik poslova Bogić je 21. XI s tim u vezi javio ministarstvu pozivajući se na svoj gornji telegram: »Engleski ambasador dobio sličan odgovor kao i ja. Veruje da Rusi hoće da pomognu, samo da se ne zna koliko će to biti efikasno, jer mu se čini da sa Jugoslavijom nemaju nikakve veze.« (AJ, 103–24)

106

London, 18. XI 1941.

A. CADOGAN – DUŠANU SIMOVIĆU

Dragi đeneral Simoviću,

U mome pismu od 16. novembra isporučio sam Vam saopštenje g. Idna da bi želeo skoru priliku da diskutuje sa Vama pitanje pobune u Jugoslaviji. Sad saznajem da ćete videti g. Idna u sredu i mislim da bi bilo dobro i za mene da Vam dam unapred ideju nekoliko tačaka o kojima bi on verovatno želeo da diskutuje sa Vama.

1. Vlada Nj. Veličanstva želi da učini sve u svojoj moći da izmiri razdor koji je izbio između pristalica pukovnika Mihailovića i komunističkih elemenata, i kao što ćete znati, od sovjetske vlade je već traženo da nastane da se komunisti pridruže pukovniku Mihailoviću.

2. Izgleda, pak, iz izveštaja pukovnika Mihailovića da on namerava da se obračuna sa komunistima ako ima na raspoloženju nužnog oružja. Osvetničke mere treba da se izbegnu ako je moguće i Vi bi možda želeli nužno da se dadu instrukcije pukovniku Mihailoviću u tom smislu. To će još više dovesti u sklad delovanje koje, nadamo se, sovjetska vlada hoće da preduzme prema komunistima.

3. Vi možete isto tako da razmatrate da li ne bi bilo uputno da Kralj Petar pošlje poruku pukovniku Mihailoviću i njegovim pristalicama kao odgovor na njihov telegram lojalnosti, možda isto tako komunistima, nastojavajući da se oni pridruže pukovniku Mihailoviću protiv opšteg neprijatelja.

U pogledu na hitnost ovih stvari usudio sam se da Vam ih stavim do znanja pre Vašeg sastanka sa g. Idnom u nadi da će se time uštediti u dragocenom vremenu.

Vaš iskreni

Aleksandar Kadogan

A-SSVP, Izbjeglička vlada 1941/45, F-IV.

107

London, 18. XI 1941.

ZABILJEŠKA O RAZGOVORU S G. RENDELOM

Razgovor sa g. Rendelom, engleskim poslanikom na našem Dvoru

Na ručku jučer izlagao mi je g. Rendel na dugo i široko svoju misiju u Bugarskoj. Kazao mi je da je kralju Borisu uvijek predočavao kako Bugarska ne može očekivati nikakve koncesije od svojih susjeda, dok ne stekne njihovo povjerenje. »Ne može se operirati bolesnik, dok ima visoku temperaturu«, govorio je g. Rendel kralju Borisu. Smatrao je da Bugarska ne može postavljati nikakve zahtjeve u pogledu Južne Srbije, jer Južna Srbija pripada geopolitički Jugoslaviji. Moglo bi se po njegovom mišljenju pomišljati na ustupke dvaju srezova koji su pripadali Bugarskoj do prvog svjetskog rata. Spomenuo mi je uzajamno veliko nepovjerenje koje je postojalo između Kneza Pavla i kralja Borisa. Knez Pavle je – dodao mi je g. Rendel – prečesto govorio loše o kralju Borisu, a bilo bi efektivnije da je rjeđe o njemu govorio. Smatra da bugarska dinastija neće preživjeti svršetak sadašnjeg rata i da će se pitanje Bugarske postaviti na dnevni red i u tom obliku.

Tvrdio mi je da se Bugarska mogla pridobiti za saradnju s Balkanskim sporazumom i englesko-francuskim blokom poslednji put u jesen 1938 godine nakon minhenske krize, da je tada Rumunjska ustupila južnu Dobrudu Bugarskoj. Kralj Karol bio je slab čovjek i nije mogao činiti koncesije. Tako je izgubljena ta posljednja šansa. Tvrdio je dalje da se Bugarska mogla pridobiti za čuvanje svoje neutralnosti u jesen 1939 g., da su Francuzi pristali na izjavu da će poštivati bugarsku neutralnost. Francuzi su međutim pomišljali na stvaranje solunskog fronta i nisu nikako htjeli pristati na jednu takvu izjavu. Mi Englezi – nastavio je g. Rendel – govorili smo im da nema govora o stvaranju solunskog fronta i da saveznici boreći se za nezavisnost malih država ne mogu pomišljati na povredu bugarske neutralnosti. To francusko držanje jako je pikiralo i ozlojedilo kralja Borisa, koji je jako osjetljiv, a osvetljiv kao što je bio njegov otac.

G. Rendel mi je rekao dalje da je Turska bila apsolutno protivna tomu da se Bugarskoj dadne izlazak na jegejsko more, jer je smatrala da bi tim bila odsječena potpuno od Evrope.

Grci s druge strane nisu bili nikako spremni na jednu takvu koncesiju. Spomenuo mi je da su Grci i sada vrlo neprijateljski nastrojeni prema Bugarima, a među njima se naročito ističe g. Simopulos.

Tvrdio mi je da je bilo još nešto izgleda da se Bugarska zadrži od potpune saradnje s Njemačkom u februaru 1940 nakon sastanka Kjoseivanov-Numan. Tad međutim on nije mogao doći u Beograd, jer je protiv toga uložio svoj veto Knez Pavle, kao što nije želio ni da on dođe na Bled na ljetovanje 1939 godine. Posle sloma Francuske nije više bilo, po njegovom mišljenju, nikakva izgleda da se Bugarska zadrži od najuže saradnje s Njemačkom. Rekao mi je da je od tada upozoravao svakom prilikom svoju vladu da će Bugarska učiniti sve ono što Njemačka zatraži.

Kad sam mu spomenuo da smo mogli možda zadržati Bugarsku od najuže saradnje s Njemačkom od oktobra do decembra prošle godine, da smo bili mogli računati na punu saradnju Sovjetske Unije, on mi je odgovorio: »Na tu saradnju niste mogli računati, jer je ruska politika išla tada za stvaranjem saveza nezavisnih sovjetskih država: Slovenije, Hrvatske, Srbije, Crne Gore, Macedonije i Bugarske«.

London, 18 novembra 1941 g.

Pomoćnik Ministra,
I. Jukić

AJ, 103–3.

108

Ankara, 21. XI 1941.
I. ŠUMENKOVIĆ – M. NINČIĆU

Šifrovan telegram
Otpravljen iz Ankare 21 novembra 1941 – u 16.00 časova
Primljen u Londonu 22 novembra 1941 – u 10.00 časova

Sovjetski ambasador dobio je telegram od svoje vlade sa odgovorom da Lebedev, bivši sovjetski otpravnik poslova u Beogradu, nije u Jugoslaviji niti učestvuje u pobunjeničkoj akciji i kao dokaz navodi da je on odavno u Rusiji i da je sada u Kujbiševu.

Pov. br. 1405.

Šumenković

AJ, 103–61.

109

Kujbišev, 24. XI 1941.
D. BOGIĆ – MINISTARSTVU VANJSKIH POSLOVA

Šifrovan telegram
Otpravljen iz Kujbiševa 24 novembra 1941 – u 13,25 časova
Primljen u Londonu 26 novembra 1941 – u 10.00 časova

U vezi vašeg telegrama Str. pov. br. 73.

Engleska vojna misija danas podnela memorandum sovjetskom Ministarstvu vojske tražeći najhitniju intervenciju kod ustanika u Jugoslaviji. Skrenuta pažnja Rusima da je od prve intervencije prošlo već devet dana i

da Rusi do ovog časa nisu još ništa učinili. »Na izričan zahtev sovjetske vlade, engleska vlada je ohrabrila ustanak u Jugoslaviji, što znači da je u interesu sovjetske vlade pomoći da se dođe do jedinstva među ustanicima u toj zemlji.«

Memorandum napominje da engleska vlada smatra Mihailovića kao jedino mogućeg vođu, zbog čega sve grupe treba da mu se potčine ili bar sarađuju s njime.

Na svoj korak još nisam dobio odgovor.

Str. pov. br. 231

Bogić

AJ, 103–61.

110

Bern, 1. XII 1941.

M. JURIŠIĆ-ŠTURM – MINISTARSTVU VANJSKIH POSLOVA

Parafraza.
Šifrovan telegram otpravljen iz Berna 1 decembra, primljen u Londonu 2 decembra 1941 godine
Str. pov. br. 1202.

g. Jurišić javlja da je u Bern stigao sa važnim porukama i informacijama iz zemlje *Dr. Vinko Vrhunec.* Poslan je u naročitoj misiji sporazumno sa svima slovenačkim strankama. Moli obavestiti o tome gg. Pretsednika vlade, potpretsednika Kreka, Anđelinovića i Banjanina.

g. Jurišić moli da se najhitnije izdejstvuju nalozi onamošnjim poslanstvima francuskom, španskom, portugalskom i engleskom da g. Vrhunec dobije *potrebne vize* radi dolaska u London. Ako se smatra za umesno g. Jurišić bi mu mogao dati diplomatski pasoš kao savetniku poslanstva u Rio de Žaneiro.

g. Jurišić moli hitan telegrafski odgovor.
Smatrajte kao strogo poverljivo.

A-VII, VK, Kut. 29 f, Br. Reg. 26/1.

111

London, 4. XII 1941.

DUŠAN SIMOVIĆ – M. NINČIĆU
Pov. V. K. Br. 281
4. decembra 1941 g. – London.

Gospodine Ministre,

O borbama, koje naša vojska vodi u zemlji u poslednje vreme je jako zainteresovana javnost naših saveznika i neutralnih zemalja.

Ova je pojava bez sumnje od velike koristi po našu stvar. Ali u pisanju savezničke i neutralne štampe uvek se provlači jedna negativna činjenica,

koja je od velike štete po naše interese. Strani listovi i radio emisije donoseći vesti o borbama, koje se vode na našem frontu, ove kvalifikuju gerilom, pobunom, ustankom i t. sl.

Nazvati vojnike jedne ratujuće strane gerilcima, pobunjenicima ili ustanicima, znači složiti se s time da su svi stavljeni van zaštite međunarodnog ratnog prava. Ovakvo priznanje dobija još veći značaj kada potiče od saveznika dotične zemlje.

U ovom konkretnom slučaju naši saveznici, koji kvalifikuju borbe naše vojske gerilom, pobunom ili ustankom, a naše vojnike nazivaju gerilcima, pobunjenicima ili ustanicima, čine veliku uslugu samo našim neprijateljima, koji će bez sumnje u tome tražiti opravdanje za ove izvršene zločine prema našim zarobljenicima i za strahovite represalije prema našem stanovništvu.

U svome govoru održanom 15. prošlog meseca na radio naročito sam naglasio, da se u Jugoslaviji protiv neprijatelja bori naša regularna vojska, i da je neprijatelj dužan u odnosu na nju da se pridržava međunarodnih ratnih prava, ali nažalost saveznička propaganda nije to u potpunosti shvatila. Stoga Vas molim Gospodine Ministre za dejstvo kod sviju savezničkih vlada i vlada prijateljski nam raspoloženih država, da se u buduće ni putem javnosti, niti pak u službenoj prepisci naše borbe u zemlji ne nazivaju gerilom, pobunom, ustankom i t. sl., već borbom jugoslovenskih trupa.

Izvolite primiti, Gospodine Ministre, uverenje o mom poštovanju.

Pretsednik Ministarskog saveta,
Armiski đeneral
Simović

A-VII, VK, Kut. 33, Br. Reg. 106/5–1.

112

London, 6. XII 1941.

ZABILJEŠKA O RAZGOVORU S R. LAWOM

Razgovor sa R. Law-om, parlamentarnim podsekretarom u Foreign Office-u 5. decembra 1941. godine.

Juče po podne učinio sam posetu učtivosti g. Law-u. Prvo pitanje koje je pokrenuo g. Law bilo je pitanje spoljne politike Kneza Pavla. G. Law mi je rekao da poznaje osobno Kneza Pavla malo ali da Kneza poznaju dobro mnogi njegovi prijatelji i da je za njih Kneževa politika postala nerešivom zagonetkom. Odgovorio sam g. Law-u da se Kneževa politika ni spoljna ni unutrašnja ne može pravilno shvatiti, ako se ne promatra s krive pretpostavke, na kojoj je bila bazirana još od 1935. godine. G. Law me odmah zapitao koja je to pretpostavka. Rekao sam mu da je Knez čvrsto verovao da će doći do englesko-nemačkog sporazuma i izmirenja na bazi davanja Nemačkoj »slobodnih ruku prema Istoku« od strane Velike Britanije. Odgovornost za ovakvo Kneževo verovanje nose i neki

uticajni krugovi u Londonu iz t. zv. »Cliveden Set«-a, a naročito Kneževi prijatelji Duke of Buccleuch i Channon. Zapitao me je da li je kod Kneza postojalo takvo verovanje još pre italijanskog napada na Abisiniju i nestalnog držanja englesko-francuskog bloka za vreme abisinske krize. Odgovorio sam da jeste i da je Dr. Maček bio obavešten o takvom Kneževom mišljenju od ljudi iz najuže okoline pok. Dr. Korošca. Dodao sam mu još da je meni poznato kako je to bilo i mišljenje tadašnjeg engleskog Poslanika na našem Dvoru G. Henderson-a. Rekao sam dalje da je Henderson odlazeći krajem 1936 na dužnost engleskog Ambasadora u Berlin obavestio Kneza Pavla da je dobio za misiju da spremi sporazum Velike Britanije sa Hitlerom. Objasnio sam g. Law-u kako je to verovanje odvelo Kneza Pavla u tešnje odnose sa Nemačkom i s Italijom i kako je bilo teško prekinuti kasnije te veze.

G. Law se raspitivao zatim za tragične prilike kod nas. Dao sam mu potrebna obaveštenja o tom. Posle toga postavio mi je pitanje na koji bi se način mogla izbeći u buduće slična sudbina za manje države u jugoistočnoj Evropi. Odgovorio sam mu da bi – po mome ličnom mišljenju – interesi manjih država bili najbolje zajemčeni ako bi posle sadašnjeg rata bila održana saradnja između anglo-saksonskog sveta i Rusije. Od eventualne frikcije između ta dva sveta mogla bi izvući koristi samo Nemačka. U tom slučaju došli bi ponovo u delikatan i težak položaj sadašnji saveznici Engleske na području istočne i jugoistočne Evrope. G. Law je izrazio nadu da će se saradnja između anglo-saksonskog sveta i Rusije održati i u posleratnoj Evropi.

London, 6. decembra 1941.

Pomoćnik – Ministra,
I. Jukić

A-SSVP, Izbjeglička vlada 1941/45, F–IV.

113

Washington, 8. XII 1941.

M. TRIFUNOVIĆ I B. MARKOVIĆ – MINISTARSTVU VANJSKIH POSLOVA

Šifrovani telegram
Otpravljen iz Vašingtona 8. XII. 41.
Primljen u Londonu 9. XII. 41.

Nijedan od članova Poslanstva, bez obzira na njihovo lično raspoloženje, nije pisao članke u *Srbobranu*, a isključivo je da je to podržavao ma koji član ni današnje ni ranije Vlade.

Rašireno je mišljenje da je neke članke pisao ili inspirisao Jovan Dučić.

Ovde su i mašta i zagriženost jače i bujnije nego u starom kraju. Srpsko-hrvatska netrpeljivost i borba, prenesene iz Domovine još mnogo pre našeg ujedinjenja, nikad nisu prestajale. Na tome podesnom terenu razvila se još jača netrpeljivost posle ujedinjenja kao odjek međusobne borbe u Jugoslaviji, koju ovi nisu nikad ni videli ni zavoleli ni razumeli. Uz potstre-

kavanje sa obe strane ove zagriženosti dovodi se do nemogućnih međusobnih odnosa. Naivni dobri radni svet i sa jedne i sa druge strane, u svome psihološki razumljivom bolu za starim krajem, lako naseda i povodi se za vođama kojima je podržavanje srpsko-hrvatske svađe u dosta slučajeva profesija od koje se najlakše živi. U ovakvoj atmosferi došlo je do integralnog publikovanja poslatog dokumenta o pokolju Srba, u kojem je rečeno da u tome učestvuju svi Hrvati bez izuzetka, i to je zaoštrilo odnose do nemogućnosti. *Srbobran* izgubio tu i izjednačio se u pisanju sa hrvatskim ekstremistima. Trebalo je dve nedelje napora da pristane doneti Vaš poslednji govor.

Svemu ovome ne treba ipak pridavati naročiti značaj. Činimo sve da se stiša i nadamo se uspehu. Napori banovi su naročito značajni i treba ga pomoći do kraja u svemu.

. . . jedini siguran lek je jasno, određeno, dosledno i čvrsto sprovođena politika vlade. Jedinstvo gledišta u vladi je preduslov za sve. Kraljev poslednji govor, vaš govor i govor bana već jasno označavaju to jedinstvo, čiji se efekat oseća tako da će svi potpirivači svađe ili prestati, ili će se jasno izobličiti.

Pov. br. 881

Trifunović, Marković.

A-SSVP, Emigrantska vlada, MIP, F-IV.

114

New-York, 11. XII 1941.

IVAN ŠUBAŠIĆ – DUŠANU SIMOVIĆU

Newyork 150 10 1/52

Dec. 11–1941.

Yugoslav Premier General Dušan Simović

London

SRBOBRAN je udvostručio aktivnost i najveće usluge čini Nemačkim quislinzima u Jugoslaviji stop Vladin protest Poslanstvu bez rezultata stop Naročito istaknite značaj moga telegrama iz Pitsburga stop Srbobranovo pisanje nije uvredljivo samo za pojedine članove vlade nego također za celu vladu stop Molim tačno i precizno razumite fakta vidna svakome. Poslanstvo se pokazalo za pisanje Srbobrana stop Vladino neuzimanje nikakvih koraka protiv Poslanstva se smatra od cele emigracije kao saglasnost Vlade sa držanjem Poslanstva stop Naš pretstavnik ovde toliko daleko otišao tako da konsul Mirković u Čikagu jasno kazao u budućnosti ja sam samo konsul Srpski a ne Jugoslavenski stop Cela zvanična Amerika se čudi šta se među nama dešava stop Ako Vi želite da izbegnete javnu diskusiju za ovaj destruktivan rad, koji je u vezi sa Ljotićem i Nedićem a koji je također često u vezi sa Fotićem molim učinite brze promene.

Ban Ivan Šubašić

AJ, 103–11.

115

Kujbišev, 18. XII 1941.

D. BOGIĆ – MINISTARSTVU VANJSKIH POSLOVA

Šifrovan telegram
Ekspedovan iz Kujbiševa 18. decembra 1941 u 14č.10
Primljen u Londonu 19. decembra 1941 u 10č. – –

Povodom objave rata Bugarske Engleskoj i Americi, Višinski je rekao grčkom Poslaniku da Rusija neće menjati za sada svoj stav prema njoj. Kaže da je ovaj određen strategiskim razlozima. Rusija ne može stvarati novi front, pošto već sama podnosi svu težinu nemačkog pritiska. Zbog toga čini sve napore da Kralju Borisu ne da prilike da je pretstavi kao neprijatelja bugarskog naroda i dati mu povoda za objavu rata, što on odavno želi. Dodao je da će Rusija, kad dođe do mira, »u pogledu Bugarske povesti računa sa svojim saveznicima o istoriji«.

Na moje pitanje šta Višinski podrazumeva pod ovim, grčki Poslanik mi kaže da nije dobio nikakav odgovor.

Pov. Br. 548.

Bogić

A-VII, VK, Kut. 279b, Br. Reg. 31/2.

116

New-York, sredinom decembra 1941.

M. TRIFUNOVIĆ – DUŠANU SIMOVIĆU

Na Vaš telegram čast nam je poslati ovaj izveštaj.

Uzroci ovakog pisanja *Srbobrana* nisu ni tako površni, ni skorašnji kako to izgleda. Koreni ovih uzroka nalaze se u poslednjih 20 godina naše zajedničke države, koji je period prošao gotovo sav u borbi i trvenju između Srba i Hrvata, naročito u poslednjoj deceniji. Ta bi borba bila preneta u ove krajeve među Srbe i Hrvate, čak i da nije bilo propagande i s jedne i s druge strane. Jedna strana je bila u ofanzivi, napadala je novu zajedničku državu, jer se u njoj nije osećala zadovoljna i ravnopravna. Druga strana je bila u defanzivi, branila novu državu, vladaoca i stvoreni poredak 1921 godine. Sva se ova borba prenela i u ove krajeve između Srba i Hrvata, što je prirodno, pa ju je propaganda naročito još zaoštrila. U ovim krajevima, daleko od otadžbine, Hrvati nisu pravili razliku između države i raznih režima, koji su u njoj vladali, nego su vodili borbu i protiv države, protiv Srba koji u Beogradu vladaju kao hegemonisti. I Srbi u ovim krajevima isto tako nisu delili režime od države, nego su branili i državu i režime pa ma kakvi režimi u državi vladali. Tako su srpski listovi pa i *Srbobran* branili sve režime pa i Stojadinovićev. U suštini borili se dva nacionalizma, srpski i hrvatski. U Sjedinjenim Državama izlazi oko 50 listova, nešto više hrvatskih nego srpskih, jer i Hrvata ima tri do četiri puta više nego Srba. Bogatiji su, bolje organizovani, pa s toga oni i preduzimali ofanzivu. Ovakvo stanje produžavalo se i posle *Sporazuma* i dve godine

vlade Maček-Cvetković nisu izmenile psihološku atmosferu između Srba i Hrvata u Sjedinjenim Američkim Državama. Došao je rat i današnja vlada zatekla je u glavnome ovako žučne bratske odnose. Srbi su pucali samo na vodeće hrvatske ličnosti, ne gađajući zajedničku zgradu. Vodeće hrvatske ličnosti pucali su i gađali zajedničku zgradu a vodeće srpske ličnosti dolaziše su njima kao sporedne. Delegacija vlade imala je da ovo žučno stanje popravi, i lako je razumeti da je misija ove delegacije bila teška. Prvo zato što su se vodeće ličnosti ovih dvaju strana koje su svojim borbama stvarale ovako stanje, nalazile i sada na svojim vodećim položajima. Izmeniti njihov rad, njihova uverenja, iskoreniti njihove mržnje, koje su se kadkad penjale od stepena osećanja na stepen instikata narodnih, sve to izmeniti govorima, ubeđivanjima i savetima, vrlo je teško i zato treba i dosta vremena i velikog truda.

Posao bana Šubašića naročito je bio težak. On ovde kod Hrvata nije zatekao jedinstvo pogleda, jedinstvo težnja i osećanja, nego sve podeljeno: jedni za Jugoslaviju, za zajedničku državu, a drugi – struja Pavelićeva, za kidanje sa Jugoslavijom i zahtevom za potpuno odvojenu zasebnu hrvatsku državu. Ovo osećanje neprestano se ispoljava u izvesnim hrvatskim listovima, a njegovi pobornici su: Krešić i njegovi bliži saradnici a Srbi tu stavljaju i Tomašića i Butkovića i njihove prijatelje. Zbog ove podvojenosti kod Hrvata, sigurno valjda, vladina delegacija koja predstavlja celu vladu i njenu politiku, celu državu nije se mogla pokazati kao celina, jer bi to zbog podvojenosti u hrvatskim redovima otežalo verovatno rad banu. Jer, ban je nastao da u svojim hrvatskim redovima stvori jedinstvo pogleda i privoli ih, sve za vladino gledište: da je spas i Srba, i Hrvata i Slovenaca u zajedničkoj našoj državi, u Jugoslaviji. Ali Srbi, koji su teško i inače dvojili ovdašnje Hrvate na dve struje, pošto su vodeće ličnosti njihove pripadali Pavelićevoj struji, t. j. struji koja neće sporazuma sa Srbima, pa su gotovo sve Hrvate, i jednu i drugu struju, gledali kao jednu istu sredinu sa kojom su neprestano bili u borbi. Srbe je dražio rad sa Butkovićem, Tomašićem i tom grupom i vlada u Londonu je pogrešila što nije poslala banu iz Cap Town-a činovnika Mohorića [Mohorovičića?], koga je ban tražio.

Na ovako zagrejanu atmosferu, dovoljno je da padne kap ulja. Došao je glas o ubijanju Srba po Bosni, Hercegovini i nekim krajevima Hrvatske. To je strašno delovalo. A kad je *Srbobran* objavio listu pobijenih sveštenika i drugih viđenijih Srba, uzbuđenje je obuhvatilo sve Srbe u Americi. Jer, mnogi od pobijenih, to su njihovi bliži [ili] dalji srodnici ili poznanici. Ali, kod Krešića i njegovih prijatelja, dakle jednog dela Hrvata, većeg ili manjeg ja ne znam, ovo stradanje Srba nije naišlo na saučešće, na saosećanje zajedničkog bola, nije izazvalo bratsku suzu. Na protiv, kod ove Pavelićeve struje izazvalo je kao neku podrugljivost i kao da sve to nije istina. Jedan hrvatski list je doneo, da su Srbi četnici u Bosni ubili nekoliko hiljada Hrvata, i da je oko 2000 hrvatske dece, čiji su roditelji pobijeni, dovedeno u Zagreb. Srbima više nije trebalo. Oni su izgubili potrebnu hladnoću i strasti su počele svoju igru i autoritet vlade, t. j. članova vlade Srba, počeo je kod njih opadati. Sada i *Srbobran* počnije pucati na zajedničku kuću, pa neće da donese ni govor predsednika vlade.

Srbobran je naišao na put nacionalnog separatizma, te se stvara čudan paradoks: Pavelićeva struja i *Srbobranova* struja sad putuju istim putem:

putem negiranja Jugoslavije. I *Srbobran* sad čini iste pogreške i nailazi na politiku koju propovedaju Nemci i Italija, razvaljivanja Jugoslavije. Ali, već vidimo znake i tvrdo sam uveren da ovakvo držanje *Srbobrana,* ne nailazi na jednodušno odobravanje Srba kao ni Pavelićevo kod Hrvata. Ban čini mnogo napora u ovom pogledu i treba biti dobro pomognut.

Ne treba smetati s uma, da u Americi ove političke borbe kod izvesnih ljudi postale su naročito zanimanje, od koga oni žive i koji nebi mogli prosperirati u redovnoj mirnoj atmosferi. Za mnoge je borba Srba i Hrvata ovde postala profesija.

Sa svim je netačno mišljenje da je na držanje *Srbobrana* mogao uticati i izazvati neko od ovdašnjih bilo članova vlade ili u opšte ministara. Ovako jake narodne strasti koje su obuzele ljude oko *Srbobrana* i izvesan broj i Srba i Hrvata ne stvaraju se intrigama i šaputanjima i kad bi se to htelo. A najzad svemu ovome ne treba pridavati naročiti značaj. I ako zatreba, članovi vlade sazvaće i konferenciju viđenijih Srba.

Ali, ima druga stvar. Kod ovamošnjeg, naročito činovničkog sveta stvorilo se neko uverenje, da u vladi u Londonu nema potpune harmonije, i ja molim, da nikakve izjave, depeše ili govori ne daju povoda stvaranju ovakvih uverenja. Najbolji je lek jasna, određena, dosledna i odlučno sprovođena politika vlade.

Još molim, da se energično dostavi svima državnim službenicima, pri poslanstvima i konzulatima, da se niko ne ispoljava sa svojim političkim i nacionalnim pogledima, nego samo da vrše svoj činovnički posao.

Miloš Trifunović
Ministar Prosvete

A-VII, VK, Kut. 184, Br. Reg. 15/6-1.

117

Washington, 23. XII 1941.
B. JEVTIĆ – MINISTARSTVU VANJSKIH POSLOVA

Vašington, 23 decembra 1941

Parafraza
Da lično dešifruje šef Šifre.

Ministar Bogoljub Jevtić saopštava g. Pretsedniku Ministarskog saveta:

Miša Trifunović i Boža Marković saopštili su mi odgovor njihov odnosno traženja smenjivanja Konstantina Fotića; sa tim se odgovorom i ja slažem. I kao član vlade, i sa privatne strane, i po svojstvu u kojem sam u Americi, treba da vas izvestim da bi ovde tražena promena Poslanika izazvala neosporno štetu za spoljnu akciju našu. Kao i u Londonu, i ovde znaju za mnoge naše teškoće u pitanjima ličnim. Veoma je ozbiljna odgovornost Kraljevske vlade i pred saveznicima i pred narodom, te se stoga moraju izbegavati, i to odlučno izbegavati, svi nepotrebni poremećaji. Za nas su interesi Jugoslavije iznad svih drugih interesa.

Str. Pov. Br. 84.

Fotić

A-VII, VK, Kut. 184, Br. Reg. 14/6-1.

118

London, decembar 1941.

MEMORANDUM DRA RUDOLFA BIĆANIĆA

Primedbe na memorandum srpske pravoslavne crkve Generalu Dankelmannu

I

Meseca avgusta 1941 srpska pravoslavna crkva uputila je memorandum generalu Dankelmannu, glavnom zapovedniku nemačkih okupacionih trupa u Srbiji, o progonu Srba u Hrvatskoj. Memorandum je potpisao episkop Budimski Valerijan, u isto vreme vikar Njegove Svetosti Patrijarha. Potpisao ga je u ime srpske pravoslavne Crkve.

Ovaj memorandum pretstavlja *politički napad na hrvatski narod* kao celinu jer sadrži opšte optužbe. U njemu se međutim ne nalaze nikakvi dokumentarni dokazi, a primerak koji je nami podnesen ne pretstavlja ni originalni tekst ni overen prepis. To je u stvari samo jedna od umnoženih kopija.

Kraljevska Jugoslovenska Vlada je odlučila da ne objavi ovaj memorandum pre nego što se nepobitno utvrdi njegova verodostojnost kao i činjenice koje on sadrži. Uprkos ovome memorandum je ipak bio objavljen. Zbog toga je bilo potrebno da se prema tome dokumentu zauzme izvestan stav. Ma da se još po ovoj stvari ne može dati nikakvo određeno mišljenje pre nego što se prikupe potrebni dokazi ipak je umesno da se u međuvremenu učine izvesne prethodne napomene o sadržini memoranduma i da se izvrši njegova tačna i nepristrana analiza.

1. OPŠTI POKOLJ

Na žalost mora se reći da je *položaj u zemlji gori* nego što je pretstavljen u memorandumu. Ubijanje Srba sa strane Hrvata nemože se smatrati kao usamljena pojava iz koje bi se mogli izvući izvesni zaključci. U stvari bratska krv se lije u mnogo većem obimu nego što je pretstavljeno. Svaki iskreni rodoljub mora žaliti ovako stanje stvari. Utvrđeno je da *ustaši ubijaju i same Hrvate* – a naročito članove hrvatske zemljoradničke stranke i komuniste – a s druge strane pak da Srbi ubijaju Hrvate (i muslimane i katolike). Isto je tačno i za žaljenje da u Srbiji postoji građanski rat gde se dobrovoljci generala Nedića tuku protiv četa pukovnika Mihailovića i protiv komunističkih gerilaca. Žrtve na ovom frontu povećavaju se svakog dana.

Stvarno stanje stvari može se ovako prikazati:

1. Hrvati ubijaju Srbe;
2. Hrvate kolju Hrvati;
3. Srbi kolju Hrvate;
4. Srbi kolju Srbe.

Ukupan broj žrtava još je više povećan borbama, nasiljima i sukobima sa nemačkim i italijanskim trupama što pretstavlja potpuno zasebno poglavlje.

Sve se ovo može nazvati opštim klanjem. *Rat se izmešao sa građanskim ratom a u isto vreme vode se gerilske borbe od strane raznih grupa i po-*

kreta. Kad bi uzeli u rasmatranje samo pojedine činjenice ili pak više činjenica zajedno iz celog ovog događaja, to bi nas odvelo u jednostrano opisivanje pojedinih pojava i na taj bi način dali pristrasno mišljenje. Nemoguće je predvideti kako će se događaji u Jugoslaviji razvijati do svršetka rata. Jedna grupa izvršenih zločina izaziva druge i sve se sve više i više uvlači u strahote rata.

2. NEMAČKA POLITIKA

Stanje stvari opisano u memorandumu *proističe iz namerno vođene nemačke politike*. Da bih dokazao ovo želim skrenuti pažnju na sledeće karakteristične činjenice:

a) Masovno proganjanje i klanje Srba počinje u drugoj polovini juna, u najviše slučajeva 22 juna 41 godine, t.j. ili odmah pre ili pak na sâm dan *nemačkog napada na Sovjete*. Nemci su želeli da izazovu sukobe između Srba i Hrvata i stvore duboku mržnju između njih da bi na taj način sprečili slovenske narode da se ujedine i podignu protivu napadača te tako pomognu Rusiji. (U svojoj izjavi Dr. Sekulić potvrđuje ovo mišljenje. On kaže (strana 32): »Opšte je mišljenje da su Nemci uoči svoga napada na Rusiju potstrekli ova zverstva, što je naišlo na veoma plodno zemljište, da bi tako zaštitili svoju pozadinu . . . Pre početka neprijateljstava protivu Rusije nisu vršena masovna ubistva već je bilo svega nekoliko pojedinačnih slučajeva.«)

b) *Nemački garnizoni* nalazili su se u mestima ili u blizini mesta gde su vršena zverstva. Naprimer nemačke trupe su se nalazile u Zagrebu, Osijeku, Brodu, Sisku, Sarajevu, Banja Luci, Bihaću, Prijedoru (ovo se pominje i u memorandumu), Zemunu i t. d. Ovde sam naročito pomenuo Banja Luku gde je general Fortner bio zapovednik nemačkih trupa. U svima ovim mestima takođe su se nalazile *Gestapo*, divizije i *jedinice sastavljene od nemačkih manjina*. Prema tome napadi na Srbe nisu mogli biti organizovani bez znanja Nemaca. Da su nacisti to želeli njihovi su garnizoni bili dovoljno jaki da spreče napade ustaša protivu Srba. Čak da nisu ni imali svoje trupe u zemlji nemački uticaj na ustaše je toliko veliki da su mogli sprečiti svaki takav postupak. U svakom slučaju mogli su predupreditи masovna klanja takvih razmera. Činjenica da to nisu učinili jasno pokazuje da su hteli da nagone narod da se tuku jedni protiv drugog jer je to odgovaralo njihovim namerama. Kada su borbe između Srba i Hrvata uzele takve mere da je i javni poredak u zemlji bio ugrožen i postojala opasnost da se unište osnovi društvenog života Nemci su poveli drugu politiku i počeli da koče nemire i sukobe. (Videti *Zuercher Zeitung* od 28 avgusta 1941 koji donosi sledeću izjavu iz Berlina: »U vezi velike srpske manjine objavljena je promena politike. U mesto krajnjih proganjanja čine se pokušaji da se život povede na opštoj osnovi jer je ranija politika ugrozila budućnost hrvatske države.«) Prema tome Nemci su stavili sebe u položaj »pravednog sudije« i stuba zakonitosti i reda. U memorandumu se priznaje njihovo pravo na ove tvrdnje. (Videti str. 1.)

S druge strane Memorandum priznaje odgovornost Nemaca za izvršena zverstva tražeći od njih da prestanu sa progonima »jer u protivnom slučaju krivica će pasti na nemački narod i baciti ljagu na njegovu čast.« (Memorandum, strana 2.)

c) U stvari *nemačka štampa* često je pisala sa velikim zadovoljstvom o srpsko-hrvatskoj zavadi sa izuzetkom krajem avgusta. Rečeno je »da ova dva naroda sada podeljena provalijom koja se zasada nemože premostiti« (Grazer Tagespost, 14. 10. 41.) Nema sumnje da Nemci očekuju da se u ovim krajevima produže međusobne osvete gde se vreme »krvne osvete« još nije zaboravilo i gde se seme u tom cilju još može sa uspehom sejati.

d) Nemačka odgovornost još je dokazana i činjenicom što su krvoproliće otpočela *posle pokušaja Nemaca da pridobiju d-ra Mačeka da sa njima sarađuje sasvim propali.* Dokaz: poseta nemačkog glavnog zapovednika d-ru Mačeku u sredini juna. Nemci su bez sumnje uvideli Pavelićevu slabost i njegovu nemogućnost da pojača svoju, ili bolje rečeno, *njihovu* moć na redovan način. Kada je njihov pokušaj da pridobiju doktora Mačeka propao usvojili su drugi metod: razvijanje zločinačkih strasti i potstrekivanje na krvoproliće.

3. ULOGA ITALIJANA

Ma da se uopšte smatra da Italijani nisu uzeli učešća u prolivanju krvi, nema sumnje da su i oni odigrali vrlo važnu ulogu u ovim događajima. Biće dovoljno da naglasimo sledeće tačke:

a) *Da su Italijani snabdevali oružjem Srbe u Crnoj Gori i i Hercegovini i tako* im omogućili da se pobune na Vidovdan kada su pobune i počele. (Videti *Novi List* od 26 juna 1941 kao i Pavelićev zvanični demanti. Italijani međutim nisu demantovali vest da su oni četnike snabdevali oružjem. Ovo je isto tako potvrđeno i od strane Dr. Sekulića u njegovoj usmenoj izjavi.)

b) da su Italijani mirno posmatrali sukobe i klanja – činjenica potvrđena u pismu ranijeg ministra u vladi R., koji kaže: *»Italijanske okupacione trupe mirno su posmatrale ova krvava dela* pravdajući svoj stav tvrdnjom da one nisu ovlašćene da se mešaju u unutarnje stvari Hrvatske.«

c) da su *Italijani u drugoj polovini avgusta bili u posedu mnogih oblasti* i da je u nekima od njih vršen pokolj dok u drugima nije. Oni su tada tvrdili »da je bilo neophodno potrebno da čuvaju javni poredak.«

Trik Italijana je dosta providan: Oni su upotrebili ono staro pravilo da prvo navedu svet na nerede pa da onda zauzmu jedan deo njihove zemlje da bi povratili »zakonitost i red.«

4. ODGOVORNOST USTAŠA

Nemci su izabrali Pavelića i ustaše kao oruđe za svoju dobro smišljenu politiku. U memorandumu se ispravno kaže da su plan i priprema za zverstva veoma pažljivo izrađeni. To znači da ti postupci nisu pretstavljali spontanu reakciju velikih masa hrvatskog naroda već su bili *svesno delo agresije organizovane i izvedene od strane jedne izdajničke grupe.* Ovo se može prikazati sledećim činjenicama.

a) Svega nekoliko dana pre početka pokolja bili su otpočeli *sistematski napadi u štampi zagrebačke vlade,* a naročito u *Hrvatskom Narodu* i u *Novom listu.* Ovim se htelo da se Hrvati nagone protivu Srba i da se pripremi zemljište da bi se kasniji pokolji prikazali kao *dela osvete,* za ranije učinjena nedela od strane antihrvatskih režima. Na dan godišnjice ubistva u Skupštini, 28 juna 1928, kao i nekoliko dana pre i posle ovog datuma,

objavljen je čitav niz članaka u štampi u slavu ubijenog Stjepana Radića, Dr. Milana Šuflaja i dr. Tom su prilikom davana naročita zaglavlja kao naprimer: »Nekoliko mučenika za slobodu Hrvatske od 1918 – 1941«; »Kasapljenje Hrvata u Skupštini u Beogradu«; »Tragična smrt ustaša«; »Žrtve u Senju 3. avgusta 1937«; »Mučenica mati o svome mučeniku sinu«; i td. U svim je člancima iznošeno u pojedinostima ubijanje i mučenje Hrvata za vreme diktature a naročito je naglašen događaj u Lici 1932 godine.

b) *Krvoprolića su počela svuda na sâm taj dan,* pa čak i u najzabačenijim krajevima.

c) *Ovo je javno izjavljivano* usmeno i pismeno od strane *ministara Pavelićeve vlade,* a činjenica koja se pominje u memorandumu.

Tačno je da ustaši, koji su naslednici Frankovaca ne 'priznaju' srpski narod i Srbe u Hrvatskoj. Ovo je dobro poznata činjenica, koja prikazuje osnovnu političku i ideološku *razliku između ustaša i Hrvatske seljačke stranke,* koja je sa svoje strane vodila politiku sporazuma sa srpskim narodom.

Ideja da se srpsko pitanje u Hrvatskoj reši ubijanjem jedne trećine Srba, raseljavanjem druge trećine i pohrvaćenjem ostatka u stvari odgovara frankovačkoj i ustaškoj ideologiji. Međutim pripisivati ovakve namere hrvatskom narodu, ili pak u najmanju ruku činiti ga odgovornim zato, pokazuje znak *savršenog nepoznavanja ili pak namernog netačnog prikazivanja istorije* kao i današnjeg stanja. Ova je činjenica utoliko važnija što Frankovci i ustaši prestavljaju neznatnu manjinu hrvatskog naroda. Ovo je isto kao kad bi ceo srpski narod bio cenjen na osnovi shvatanja Ljotićeve stranke.

d) *Pobude ustaša u svojoj politici* igrale su važnu ulogu u ovim događajima. Ustaši su vrlo brzo proigrali svoju ulogu koju su im dali nemački bajoneti. Progon hrvatskih Jevreja (kojih je bilo samo 30.000) nije uspeo da održi na vrhuncu strasti masa ma da je to pokušavano mesecima. Čak i memorandum priznaje da je relativno malo klano Srba u prvim danima bezakonja i u danima osnivanja novih ustaških vlasti. Ovo ponovo dokazuje da ova ubistva nisu pretstavljala spontano delo hrvatskog naroda već organizovan i dobro i svesno pripremljen plan jer spontana masovna delanja obično nastupaju u vremenu preuzimanja vlasti od strane jednog režima od drugog. Činjenica da su klanja nastupila tek po isteku dva meseca takođe dokazuje da je u tim postupcima bilo i drugih namera. *Ustašima je bilo mnogo stalo da prikriju svoj neuspeh u unutarnjoj i spoljnjoj politici.* I zato su počeli da gone Srbe. Oni su bez sumnje mislili da ako zatruju odnose između Hrvata i Srba u zemlji nečovečnim ubijanjima i mučenjima da će tako izazvati opšte klanje i obnovu krvne osvete; i da će na taj način Hrvati biti prinuđeni da stanu uz svoje vlasti (t.j. uz ustaše) i prema tome čak i stupiti u ustaški pokret. Ovo je pravo tumačenje ustaškog pokušaja da se pridobiju izvesni časnici hrvatske seljačke stranke polovinom avgusta 41. Međutim u tome se nije uspelo. Naprotiv čak su i mnoge osetljivije pristalice samih ustaša počeli da otstupaju iz njihovih redova zbog ovih zverstava.

e) Politika uništavanja Srba koju su spovodili ustaši bila je potstreknuta *dobropoznatim Hitlerovim postupcima u Poljskoj i mađarskim ponašanjem u Vojvodini.*

Nema sumnje da je ovo samo još jedan primer načina »rešavanja« problema izmešanog stanovništva u duhu Novog poretka.

5. IZVRTANJE ISTORISKIH ČINJENICA

Prinuđeni smo da uložimo najodlučniji protest protivu ostalih političkih tvrđenja u memorandumu koja izvrću istoriske činjenice. Na prvom mestu mislim na iskaz u kome se kaže »da je sprski narod stvorio Jugoslaviju *svojom* krvlju«. Ovo tvrđenje je istoriski netačno kao i ono koje dolazi odmah za njim t.j. da su u toku 1914 – 18 »Srbi pretrpeli veće i strašnije udare od svoje braće Hrvata i Muslimana nego od samog neprijatelja.«

Celokupna hrvatska politika negira ovakve izjave. Tvrditi da je Jugoslavija stvorena krvlju samo Srba pretstavlja produženje megalomanskog shvatanja izvesnih srpskih političkih krugova koja su zatrovala odnose između Srba i Hrvata i nagnala Hrvate da ne priznaju jugoslovensku narodnost. Takvo tvrđenje je negacija značaja pobede velikih saveznika u prošlom ratu kao i protivurečnost celokupnog rada jugoslovenskog komiteta, Dr. Trumbića i Supila, jugoslovenske dobrovoljačke divizije (sastavljene od Srba, Hrvata i Slovenaca), borbe Hrvata i Slovenaca u zemlji i u Americi za vreme prošlog rata pa čak i ranije u vremenima kada niko u Srbiji nije znao niti je želeo znati ma što o Jugoslaviji. Takvo je tvrđenje negacija srpsko-hrvatske koalicije i narodne skupštine a naročito odluke Hrvatske a naročito hrvatskog veća od 28 oktobra 1918 kao i rada Stjepana Radića u tom veću. Takvo tvrđenje zanemaruje progone činjene nad Hrvatima, sabotažu vršenu od strane Hrvata, prelazak stotine hiljada hrvatskih vojnika na stranu saveznika (u Rusiji), t. zv. »Zelenog kadra« – begunci iz austro-ugarske vojske – i drugih vidova hrvatske borbe protivu austro-ugarske monarhije i za zajedničku državu ujedinjenih Srba, Hrvata i Slovenaca.

Što se tiče tvrđenja »da su Srbi trpeli više i gore od ruku svoje braće Hrvata i Muslimana nego od ruku neprijatelja u toku 1914–1918 god. sasvim je netačno. Po mome najboljem saznanju ovo je prvi put da se ovako nešto tvrdi u jednom zvaničnom dokumentu.

Tačno je da su u toku prošlog rata Srbi proganjani u Austro-Ugarskoj, koja je tada bila u ratu sa Srbijom. Austriske vojne vlasti i njihovi agenti organizovali su demonstracije i suđenja protiv Srba čak i pre rata. Ali ništa ne može umanjiti činjenicu da su *Srbi u toku prošlog rata sedeli u nezavisnoj hrvatskoj vladi u Zagrebu zajedno sa hrvatskim strankama* i da su imali pretstavnike u hrvatskom narodnom veću kao i u hrvatskoj delegaciji kod mađarskog parlamenta i da su učestvovali u javnim poslovima, zauzimali odgovorna mesta u državnoj službi i t.d. Zar su zaboravili rad tolikih hrvatskih rodoljuba koji su spasli ugrožene Srbe od austriskih i mađarskih vlasti? Zar se zaboravilo da je hiljade srpske dece iz Bosne i Hercegovine, zahvaljujući hrvatskim vlastima, kao i iz Like i Severne Dalmacije spašeno od smrti glađu? Kako je bilo moguće da je postojao zajednički revolucionarni rad između Srba i Hrvata da su Hrvati zaista postupali na način koji im se pripisuje u memorandumu?

Ova protiv hrvatska tvrđenja karakteristična su shvatanja pisaca ovog memoranduma.

S druge strane Hrvati su prinuđeni da izjave da su preživeli velika razočarenja u Jugoslaviji. Sva ta obećanja koja su im data i obaveze preuzete prema Hrvatima prekršene su, kao naprimer Krfska deklaracija, Ženevski sporazum, odluka hrvatskog veća od 29 oktobra 1918, Akt od 1 decembra i Vidovdanski ustav. (Počev od 1929 god. pa nadalje cenzura je zaplenila adresu narodnog veća i odgovor na adresu Regenta Aleksandra od 1 decembra 1918. Ovo se nije moglo objaviti za dugi niz godina.) Ime i amblemi Hrvata bili su zabranjeni, hrvatska samouprava bila je uništena, Hrvati su begali u izgnanstvo, hapšeni su, ubijani i mučeni. *Nikada, čak i u najgorim trenutcima, Hrvati nisu preko svojih zakonitih vođa krivili srpski narod za ova nedela, za neispunjavanja obećanja niti za progone.*

Prema gornjem ne postoji nikakva potreba za »praštanje grehova« kako se to kaže u memorandumu. Napis u memorandumu o »zabludeloj hrvatskoj i muslimanskoj braći« uvredljiv je i Hrvati ne dozvoljavaju da im se prigovara na ovaj način. Ovo se naročito odnosi na mesta u kojim se navodi o »proterivanju manjina« u 1918 godini. Teško je videti kako se ovo može odnositi na Hrvate – bili oni katolici ili muslimani – pošto se oni nalaze i odlučno odbijaju da dozvole ma kome da ih smatra tamo manjinom. Pravo je da se ovde kaže da do danas niko se nije usudio to reći.

6. KATOLIČKA CRKVA

Na više mesta u memorandumu optužuje se katolička crkva. Očekujući da će prestavnici katoličke crkve dati podroban odgovor na ove optužbe po savesno izvršenoj istrazi mi smo prinuđeni kao katolici da protestvujemo još odmah protivu takvog napada. U koliko mi znamo katolička crkva nikad nije se služila načinima navedenim u memorandumu ni u jednoj zemlji u današnje doba. Mesna nedela izvršena od strane izvesnih ustaša fanatika ne mogu biti povod da se po njima prosuđuje opšti rad katoličke crkve. Ovo je u toliko tačnije što imamo verodostojnih izveštaja o stavu katoličkih biskupa, a naročito o stavu nadbiskupa Stepinca, koji su odlučno protestovali protivu klanja i proganjanja Srba.

7. BOLJŠEVIČKI METODI

Što se tiče »boljševičkih metoda« upotrebljavanih od strane ustaša, kako se to kaže u memorandumu, neka nam bude dopušteno da kažemo da general Danklemann nije najbolji sudac po tome pitanju. Metodi opisani u memorandumu krvoločni su, zločinački i na žalost dobro poznati kao metodi upotrebljavani od nacista i izdajničkih vlasti u mnogim zemljama: u Slovenačkoj, u Poljskoj, u Sovjetskoj Rusiji, u Čehoslovačkoj, i manje više u svima zauzetim zemljama na kontinentu – koncentracioni logori, kasapljenje, mučenje, klanje, unizivanje, proganjanje sa ognjišta i doma, nasilno raseljavanje i odnarođavanje. Ova tehnika Gestopo-a našla je prilježne učenike među ustašima i Pavelićevim sledbenicima, među fanaticima muslimanima, među sadistima kao što je Dr. Gutić i među ugnjetačima koji nemaju osećaja odgovornosti kao što je šef javne bezbednosti Eugen Kvaternik, koji je učenik Gestapoa pod čijim je zapovedništvom.

II.

Što se tiče drugog dela memoranduma, u kome se govori »o pojedinostima nedela hrvatskih vlasti prema delu srpskoga naroda koji živi na teritoriji hrvatske države« (memorandum strana 2.) nemoguće je ovde u Londonu proveriti navedene slučajeve. Tu se može samo dati jedno mišljenje na osnovu analize samog dokumenta. Međutim u samom početku moramo podvući činjenicu *da su ovi zločini u suprotnosti sa duhom i tradicijom hrvatskog naroda, sa načinom njegove političke borbe, a naročito sa učenjem i ideologijom Hrvatske seljačke stranke,* uz koju danas stoji ceo hrvatski narod izuzev male manjine ustaša. Memorandum ne uzima u obzir ovu činjenicu i pripisuje izvršena nedela svima Hrvatima bez razlike.

Radi istine ja mislim da je potrebno da se ovaj dokumenat mirno i nepristrasno rasmotri u mesto da se potpiruje zla strast i bratoubistvo. Ovo je najbolji način da se uguše strasti i predrasude i da se pomogne izgladivanju srpsko-hrvatskih odnosa.

1. CIFRE

Prema proceni iznetoj u memorandumu pobijeno je oko 180.000 žrtava ali je u isto vreme naglašeno da s obzirom na današnje prilike nemoguće je prokontrolisati ovu cifru (memorandum strana 3). Propaganda je međutim ubrzo udvostručila ovu cifru i popela je na 360.000 žrtava koje su bile pobijene. Ova cifra odgovara broju izginulih vojnika na sovjetskom frontu posle četvoromesečne borbe sa najmodernijem oružjem i u toku jedne od najvećih ofanziva ikada učinjene u istoriji.

Pažljivom analizom memoranduma, uzimajući u obzir svaki stav i svaku cifru ili procenu, doćiće se do sledećih činjenica: a) u memorandumu se pominju 39 imena pobijenih sveštenika, 554 imena običnih *građana;* b) u njemu se daju *određene cifre,* u iznosu od 1676 pobijenih žrtava; c) u njemu se pominje cifra od 28.979 kao *procena* (u memorandumu se pominje često izraz »više hiljada žrtava, a ovde smo uzeli da to znači oko 3.000 osoba).

Na osnovi ovih činjenica i s obzirom na teškoće da se prikupe verodostojni podaci u vreme nemira i borbi kada su strasti razvijene do krajnosti i glasovi šire na veliko, ja mislim da se *broj pobijenih žrtava pomenutih u memorandumu može smatrati preteranim.*

Mi iskreno želimo da će naknadna proveravanja i istraga odgovarati našem mišljenju, t. j. da će broj jadnih žrtava uništenih zverstvima biti manji do polovine avgusta. Bićemo zaista srećni ako bi se ovo naše gledište moglo potvrditi.

Da bi pokazali u kolikoj je meri na memorandum uticalo stanje masovne psihoze o čemu smo već gore govorili – uticaj pod koji se verovatno i nesvesno potpalo – želimo da navedemo dva primera koji izgledaju skoro neverovatni.

Tačka 14.

Bogdan Komadina bio je streljan u Bosanskoj Gradiški a potom bačen u reku Savu. Ma da je bio teško ranjen u vrat i grudi, on je preplivao reku i stigao živ u Beograd koji se nalazi 300 km. od Bosanske Gradiške.

Tačka 18.

U selo Korito u srezu Gacko, izvesna su lica bačena u jamu 40 metara duboko a potom su za njima bačene bombe. Jedan je od njih uspeo da se izvuče iz jame i pobegne u Vučedol, u Crnoj Gori. Pretsednik opštine ovog mesta otišao je natrag u Korito i tamo našao da je 6 osoba u jami bilo još živo.

Svaki ko ima ma i najmanje pojma o stanju puteva na granici između Crne Gore i Hercegovine znaće da se između Gackog i Nikšića nalaze dve visoke planine Njegoš (5660 stopa) i Golija (6597 stopa). Skoro je nemoguće da je jedna ranjena osoba bila u stanju da se izvuče iz jedne jame 40 metara duboke, u koju su bile bačene i bombe, i da pređe tako silne planine, a na kraju da se neko vrati natrag celim tim putem do jame i da tamo nađe 6 žrtava još živih.

2. ODGOVORNOST

Memorandum govori uopšte o odgovornosti hrvatskih vlasti i hrvatske države, i tako *stvara utisak da su Hrvati iskasapili 180.000 mirnih srpskih građana u njihovim domovima.* Želeći da utvrdimo zakonsku i političku odgovornost za izvršene zločine mi možemo, na osnovu analize memoranduma, utvrditi sledeće kategorije istraga.

a) Da li su žrtve pobijene u toku ratnih operacija vođenih od strane neprijateljskih snaga (nemačkih, italijanskih ili mađarskih);

b) Da li su žrtve pobijene u toku gerilskih borbi ili četničkih sukoba sa ustašima ili nemačkim i italijanskim trupama i bile zarobljene pošto su kod sebe imale oružje;

c) Da li su žrtve bile streljane naredbom ustaškog »vanrednog narodnog suda« ili pak naredbom prekog suda ili običnog suda;

d) Da li su žrtve bile pogubljene u mesnim sukobima među građanima (bilo je takvih sukoba između Srba i Muslimana);

e) Da li su ubistva bila ishod kaznenih ekspedicija »Straf-und Reinigungsexpedition«, koje su preduzimane kao mere da se narod umiri ili kao mere da se uguše 'pokušaj i pobuna';

f) Da li su zverstva bila obični organizovani progoni ispravnih građana u toku kojih su ubijani mučeni ili odvođeni i muškarci i žene i deca.

Svi su ovi podaci od važnosti da bi se utvrdila odgovornost za ove zločine i stepen krivice. U memorandumu se međutim ne daju nikakvi podaci po ovim pitanjima već se samo tvrdi da je svet bio ubijan. Prema tome bitno je da se navedeni podaci dopune. Vršeći analizu teksta memoranduma sa ove tačke gledišta mi možemo doći samo do jednog zaključka a to je:

U memorandumu su navedene tri vrste slučajeva;

a) Razna ubistva izvršena od strane ustaša u različitim mestima i u različita vremena kao naprimer u srezu Belovarskom, Dvorskom, Glini, Osijeku, Brodu, Sremskim Karlovcima. Oni su se uglavnom pojavljivali sporadično i može se reći da nisu bili masovni.

b) ubistva izvršena u istočnoj Lici i istočnoj Hercegovini koja su u većini slučajeva počela oko 22 juna. Njih ima oko 7.000 u Hercegovini i oko 4.000 u Lici.

c) ubistva izvršena u Bosanskoj Krajini najvećim delom oko 31 avgusta kada su otpočele »kaznene ekspedicije« ustaških brzih odreda.

3. BROJ ŽRTAVA U POJEDINIM SREZOVIMA

Ako skupimo zajedno podatke navedene u memorandumu prema oblastima u kojima su zverstva izvršena dobićemo sledeću tabelu uzimajući naravno u obzir sve cifre ili procene tamo navedene.

Oblast.	*Broj žrtava*	*Srez*
1. Bosanska Krajina	15.643	
2. Istočna Hercegovina	7.103	
3. Ostali delovi Bosne	40	Vlasenica
4. Lika	4.000	
5. Kordun	1.491	
6. Gornja Hrvatska	243	Bjelovar
7. Slavonija	263	Našice, Gradiška Osijek, Brod
8. Srem	196	Vukovar, Sremski Karlovci

4. KRIVCI

Govoreći o izvršiocima ovih zločina memorandum se služi raznim izrazima. Dok sâm memorandum čini »Hrvate i hrvatske činovnike« krivcima dotle poglavlje »Podaci« (ili drugi deo memoranduma) upotrebljava sledeće izraze:

a) da su ubice bili Hrvati (u dva mesta: Bileće i Podravska Slatina);

b) da su ubice bili Hrvati Muslimani (na jednom mestu);

c) da su ubice bili ustaši, ustaški brzi odredi i Muslimani (na 21 mestu);

d) da su ubistva bila vršena po prispeću ili pod zaštitom hrvatskih vlasti (na pet mesta);

e) da su ubice bili ustaši i hrvatska vojska (na 2 mesta: Prijedor i Donji Lapac);

f) da su ubice bili komunisti (na jednom mestu);

g) da su ubice bili Mađari (na jednom mestu);

h) ubice nisu pominjane (na 24 mesta).

Prema gornjem može se reći da memorandum u najveći broj slučajeva (24) ne pominje krivce. U ostalim slučajevima najveći broj ubistava pripisuje se ustašima (21). Samo u dva slučaja pisac memoranduma pripisuje ubistva »Hrvatima« ali ne daje nikakve podrobne podatke. *Karakteristično je da se ovaj izraz upotrebljava u tekstu memoranduma uprkos činjenici da je upotrebljen svega dva puta od strane žrtava i svedoka, t. j. od strane građana koji su vrlo dobro uočili razliku.*

Ako pogledamo u statističke podatke o veroispovestima u ovim krajevima o Srbima i Hrvatima, videćemo da je najveći broj ubistava izvršen u mestima gde je većina stanovništva sastavljena od pravoslavnih i muslimana (uzeli smo statističke podatke od 1931 god.). Ovde ćemo navesti nekoliko primera.

	Pravoslavni	*Katolici*	*Muslimani*
Istočna Hercegovina			
Bileće	17.090	436	3.702
Gacko	9.426	83	5.724
Nevesinje	18.018	1.348	5.917
Trebinje	17.011	998	5.539
Bosanska Krajina			
Krupa	31.502	345	15.087
Cazin	11.072	895	35.313
Prijedor	32.350	6.006	17.113
Ključ	24.814	1.543	10.901
Sanski Most	28.285	6.727	11.652

Karakteristično je da u ovim srezovima pravoslavni sačinjavaju najveći deo stanovništva; da je broj katolika relativno vrlo mali dok su Muslimani u isto vreme zastupljeni u priličnom broju. Ovako mala manjina Hrvata katolika nije se smela usuditi da izazove sukobe pa čak ni jedan pametan čovek nije mogao očekivati od njih da to urade. Prema tome inicijativa i moć da učine ova nedela morala je doći ne sumnjivo sa strane.

Želimo iskoristiti ovu priliku da skrenemo pažnju da memorandum ne pominje nikakva ubistva Srba u ostalim delovima Bosne i Hercegovine gde Hrvati i Muslimani sačinjavaju većinu stanovništva. Ovo dokazuje da ova nedela nisu bila spontano izvršena od naroda već svesno pripremljena u oblastima sa srpskom većinom organizovano od strane ustaških vođa.

POBIJENE ŽRTVE

Odnosno lica koja su poubijana memorandum nabraja razna imena dobro poznatih kao i nepoznatih osoba. Među ostalima pominju se članovi raznih političkih stranaka različitih pogleda i karaktera. Spisak sadrži imena lica koji su se neprijateljski ponašali prema Hrvatima kao i osoba koje hrvatski narod ne samo da je poštovao već i voleo i visoko cenio kao svoje političke prijatelje. Naročito bi želeo da navedem slučaj dr-a Vujčića, člana nezavisne demokratske stranke iz Karlovca, i Dušana Brankovića, narodnog poslanika i jednog od seljačkih vođa srpske zemljoradničke stranke iz Bosanske Krajine. Ova su dva čoveka sarađivala sa hrvatskim seljacima dugo godina, čak i u najgorim vremenima, deleći sa njima i dobro i zlo. Oni su bili uvek dobrodošli kao govornici na skupovima Hrvatske seljačke stranke i opšte poštovani kao ljudi ispravnog karaktera i kao iskreni prijatelji. Ma ko da ih je ubio morao je imati samo jedan jedini cilj: da stvori razdor, nepoverenje i želju za osvetom između Srba i Hrvata jer su ta dva čoveka uvek tražila sporazum, ljubav i ujedinjenje između Srba i Hrvata.

III.

Kao što smo već napomenuli u svom uvodu grozni slučajevi žrtava navedenih u memorandumu nisu jedini. Za sve ovo vreme bratoubilačka

borba je nastavljena uzimajući ozbiljne razmere na svim stranama, u svakom slučaju na veliko zadovoljstvo i Nemaca i Italijana.

Još od početka Hrvati su bili ubijani od strane Srba ili pomoću četnika iz Bosne ili pomoću srpskih kaznenih ekspedicija u istočnoj Bosni.

U tačci 35 memoranduma pisac pominje da su varošice Čapljina, Gabela, Barkovići, Tasovići bile potpuno uništene i nalaze se u razvalinama, a da su neke od njih bile spaljene i da broj žrtava iznosi više hiljada.

Statistički podaci međutim tvrde da je broj stanovnika u tim mestima iznosio (prema poslednjem popisu od 1931):

Opštine.	*Pravoslavni*	*Katolici*	*Muslimani*
Čaplija	2.772	6.786	2.797
Stolac	693	762	2.705
Sela. (Statistika 1921 god)			
Gabela	327	732	–
Barkovići	1.367	7	205
Tasovići	436	158	238

Iz ovih se cifara vidi da samo jedno od ovih mesta ima srpsku većinu dok su ostala naseljena većinom Hrvatima (katolicima i Muslimanima). Memorandum ima puno pravo da žali za ovim žrtvama, ali radi istine trebalo je u njemu navesti i stvarni odnos stanovništva u ovim uništenim mestima u kojima nisu pobijeni samo Srbi već i Hrvati – činjenica neposredno priznata čak i od memoranduma.

Prema slovenačkim izveštajima sami Srbi cene da broj pobijenih Hrvata u istočnoj Bosni iznosi 50.000 od kojih su najveći broj muslimani. Nije činjena nikakva razlika između ljudi, žena, dece i starog sveta. Vesti o izvršenim zverstvima bile su uvek objavljivane. Prve takve vesti mogu se naći u *Novom Listu* od 1 jula u Zagrebu kada je pretsednik opštine Sarajeva izjavio da je njegov grad pun izbeglica iz istočne Bosne. Kasnija izdanja sadrže više vesti o tome. Bolnice su pune ranjenog sveta, listovi puni opisa raznih zverstava.

U Zagrebu osnovan je naročiti otsek za prijem izbeglica od četnika. Hiljade dece, koja često nisu znala ni imena svojih roditelja, morala su biti razmeštena po Hrvatskoj.

Niske strasti koje su bile razvijene i sada deluju. Ne samo krivci već i nevine žrtve osvete padaju. Ovo je naličje medalje koje memorandum ne pominje.

Činjenica da su se srpski gerilci mogli tako dugo boriti u Bosanskoj Krajini i istočnoj Hercegovini dokazuje da tamo nisu bili poubijani svi Srbi, ili pak odagnali, već da su čak i uspeli da se odupru ustašima i Nemcima. Ovo se može objasniti činjenicom da ih je veći deo stanovništva potpomagao jer bez te pomoći gerilsko ratovanje postaje nemoguće posle nekoliko meseci.

IV.

Za žaljenje je što je jugoslovenska propaganda obilno ali jednostrano iskoristila memorandum uprkos vladine odluke da se on ne objavi dok

se ne proveri. Neke su osobe išle još i dalje i optužile hrvatski narod za nedela učinjena na isti način kao što čini i memorandum. *I pored toga ova ista propaganda nije smatrala za potrebno da pomeni nijedan slučaj solidarnosti između Srba i Hrvata već ih je neprekidno ugušivala.* Želeo bih ovde da navedem nekoliko takvih slučajeva o kojim sam saznao iz privatnih izvora.

a) *Solidarnost između Hrvata i Srba* u zatvorima i koncentracionim logorima (videti pismo Srbina Save dr-u Šuteju od oktobra 1941 god).

b) *Ista sudbina Srba i Hrvata* u koncentracionim logorima, odnosno ubijanja i mučenja (videti pismo bivšeg jugoslovenskog ministra L. odnosno koncentracionog logora u Jadovnu. Ovaj se logor pominje i u memorandumu ali se tamo ne kaže međutim da su tu zatvoreni pored Srba i Hrvati koje ubijaju kao i Srbe).

c) Stav *hrvatskih seljaka* u okolini Zagreba koji su spontano unosili hranu Srbima, za koju nisu tražili nikakvu nagradu. Za ovo su bili kažnjeni od ustaških vlasti (videti slovenačke i američke novine *Glas Naroda* od 21 oktobra 1941 god.).

d) *Ljubav* javno pokazana prama *Srbima* u Zagrebu (videti iste novine).

e) Stav *katoličkih biskupa* u Hrvatskoj, a naročito nadbiskupa Stepinca, koji su protestovali protivu progona Srba. Isto tako stav katoličkog sveštenstva u Liki i u drugim oblastima koji su pomagali i štitili srpske izbeglice (videti pismo bivšeg ministra R).

Pored ovih navedenih slučajeva, koji su potvrđeni od strane ljudi koji dolaze iz Hrvatske, možemo prikupiti slične činjenice iz izveštaja štampe koje jasno pokazuju raspoloženje hrvatskog naroda.

Da navedemo nekoliko primera:

a) Dr. Gutić, ustaša koji je organizovao ubijanje u Bosanskoj Krajini, u govoru održanom svojim sledbenicima, ovaj je govor citiran i u memorandumu, odmah je skrenuo pažnju svojim slušaocima da ne drže stranu progonjenim Srbima. Ovo dokazuje da se on bojao da će čak i *njegovi sledbenici* to činiti zbog svoga raspoloženja i da je on želeo da ih otstrani da tako čine još u početku.

b) Dr. Budak, Pavelićev zamenik, na jednom zboru u Ivancu održanom 3 avgusta 1941, u srcu hrvatskog Zagorja, bio je prinuđen da se brani od samoga naroda koji je došao da ga sluša i koji je protestovao protivu progona Srba.

c) Ivan Meštrović, veliki vajar, i doktor Politeo, visoko cenjeni pretsednik zagrebačke advokatske komore, pre kratkog vremena posetio je Pavelića. Svima je poznato da su oba ova čoveka uvek bili protivu ma kakvog nasilja čak i protivu pojedinaca a da ne govorimo o progonima čitavih naroda a naročito srpskog naroda. Njihova politička mišljenja su van svake sumnje i oni zaista nemaju ničega zajedničkog sa Pavelićem. Njihova nepristrasnost i poštenje van svake su sumnje. –

[Dr Rudolf Bićanić]

A-VII, VK, Kut. 184, Br. Reg. 4–(1-9)

Ovo je očigledno prijevod memoranduma koji se u opticaju nalazio prvotno u engleskoj verziji.

119

Washington, 1. I 1942.
B. MARKOVIĆ – DUŠANU SIMOVIĆU

Vašington, 1 januara 1942.

Parafraza
Najstrože poverljivo.
Neka dešifruje šef Šifre.

Ministar Marković izveštava lično Pretsednika Ministarskog saveta o sledećem:

Snoj je dobio, pred sâm svoj polazak iz Londona, jedan primerak ekspozea hrvatskog ili memoranduma pitanja hrvatskih sa zahtevima Hrvata posle rata; taj memorandum je otkucan na pisaćoj mašini na sedam strana, bez proreda i umnožen je. Među Engleze se rastura. Gospodin Snoj veruje da je memorandum rađen sa znanjem potpredsednika Krnjevića. Kad je ovo Snoj dobio, niko ni od Slovenaca ni od Srba za to nije znao. Molim izvestite me ako vam ovo nije poznato, pa da vam sadržinu memoranduma dostavim, a naročito zahteve za posle rata. Ovo stoga što su karakteristični ti zahtevi.

(Nije označen broj telegrama).

Fotić

A-VII, VK, Kut. 184, Br. Reg. 9/6–1.

120

London, 9. I 1942.
OSTAVKA ČLANOVA SIMOVIĆEVE VLADE

Njegovom Veličanstvu Kralju
Petru II.

London

Vaše Veličanstvo,

Po mišljenju svih potpisnika gosp. gen. Dušan Simović nije uspevao upravljati poslovima i koordinirati aktivnosti grupa i pojedinaca u koncentracionoj Vladi. Problemi, koji su sami po sebi ozbiljni, otežani su, a rad Vlade potpuno je ukočen.

Međutim period u koji se ulazi, sa sve složenijim političkim pitanjima, ne može se zamisliti sa Vladom u ovakvom stanju. Odgovornosti koje osećamo nagnale su nas da podnesemo ostavke Vašem Veličanstvu i da promenom današnjeg stanja stvari omogućimo uslove za normalan rad. Sve su političke grupe u Vladi u tome složne.

Molimo Vas da izvolite primiti izraze naše duboke odanosti.

London, 9 januara 1942.

Slobodan Jovanović
Jov. Banjanin — Dr. M. Ninčić
Dr. M. Gavrilović — Milan Grol

Dr. Juraj Krnjević
Dr. Juraj Šutej
Dr. Srgjan Budisavljević
Dr. B. Čubrilović
Dr. M. Krek

AJ, Zbirka Save N. Kosanovića, Kut. 2.

121

London, 12. I 1942.
IZVOD IZ ZAPISNIKA SJEDNICE VLADE

Izvadak iz zapisnika sa sednice ministarskog saveta izbegličke vlade u Londonu od 12 januara 1942 godine (Sednici prisustvuju: Jovanović, Krnjević, Krek, Ninčić, Grol, Šutej, Budisavljević, Čubrilović, Banjanin, Gavrilović).

Ministar spoljnih poslova izveštava da je promena u našoj vladi kod engleske i drugih savezničkih vlada dobro primljena. Dalje izveštava da je predložio engleskom ministarstvu spoljnih poslova memorandum o našim teritorijalnim pretenzijama i željama, da se posle ovoga rata prikljuće našoj kraljevini i sve naše nacionalne teritorije koje su dosada bile van naših granica naročito Koruška, Goriška, Tršćanska provincija, Istra i Slovenski deo Videmske provincije a i Slovenski krajevi na štajerskoj i mađarskoj granici. Naša pretstavka bila je povoljno primljena.

A-SSVP, Predsjedništvo vlade 1941–1944, F-I.

122

Libertyville, 17. I 1942.
EPISKOP DIONIZIJE – IVANU ŠUBAŠIĆU

Gospodine Bane,

Vama je poznato, da je srpski narod u Jugoslaviji u glavnom bio žrtva Jugoslavije, da je u istu uzidao dve svoje samostalne Kraljevine, svoje herojske zastave i sve što je mogao uz blizu *JEDAN MILJON PET STOTINA HILJADA ŽRTAVA.*

Vama je poznato da je Srpska pravoslavna Crkva u Jugoslaviji, ma da najzaslužnija za tu zemlju, bila degradirana sa pijedestala državne vere i stavljena u red sa muslimanima, Jevrejima itd., kao i da joj je »konkordatom« bio stavljen nož pod grlo, ali je ona odavno i pod cenu krvavih žrtava odbila tu rimsku penetraciju na Balkan.

Vama je poznato da Srpska Pravoslavna crkva, kad je bila u pitanju sloga i jedinstvo u Jugoslaviji, nije ustala protiv formiranja, u onako širokim granicama, hrvatske banovine, u kojoj su mnogi srpski srezovi sa čisto srpskom većinom. Niti je Srpska pravoslavna crkva ustala ma kakvim javnim i oštrim protestom što su za vreme Vašeg banovanja u Zagrebu od strane zagrebačke rulje polupani svi prozori na dvoru Srpskog pravoslavnog Mitropolita gospodina Dositeja. Niti je srpski narod ustao

kakvim javnim protestom, što je, opet, za vreme Vašeg banovanja, u Zagrebu, zagrebačka opština poisterivala sve Srbe iz službe i što je, opet uzela za zapovednika gradske straže Geroca, čuvenog dželata Srba u vremenu prošle okupacije. O ovome potpisati je točno sve doznao od žandarmeriskog pukovnika gospodina Lopašića, Vašeg prijatelja i suborca na Solunskom frontu.

Ali Srpska Pravoslavna Crkva i srpski pravoslavni narod u Americi nisu mogli ravnodušno preći preko stotina hiljada ubijenih Srba i Srpkinja u današnjoj Hrvatskoj, niti mogu da pređu preko nasilnog pokatoličavanja, koje se vrši nad Srbima, niti su mogli ravnodušno preći preko izdajstva učinjenog od strane mnogih Hrvata-vojnika, koji su slično 1938 »negde u Hrvatskoj« pucali na Srbe i srpske jedinice pri otstupanju sa granica Mađarske i Nemačke. Bol je bio veliki i srpstvo je progovorilo očekujući sa pravom da će mu se dopustiti bar da se isplače nad stotinama hiljada grobova svojih otaca, braće, majki, sestara i prijatelja i na zgarištima hiljada domova svojih. I posle toga plača – Srpstvo je želelo da učuti – da stegne srce, opet, u interesu Jugoslavije.

Ali Vaši razni govori po Americi, među Hrvatima, a naročito Vaš decembarski govor u Detroitu, kojim se apsolutno odriče i mogućnost ma kakvih pokolja u Hrvatskoj, pa se ti pokolji ne pripisuju čak ni Paveliću, gospodine Bane Hrvatske Banovine, vređaju srpski pravoslavni narod i Srpsku Pravoslavnu Crkvu u opšte. Kada se od Vaše strane odriču ti pokolji kao i nasilna pokatoličavanja Srba, mada se to više neda sakriti putem raznih izjava i biltena, jer to zna već cela svetska javnost, u mesto da se nečuvena zverstva osude i da se pozovu Hrvati da to isto učine, ja, kao Episkop Srpsko Pravoslavne mučeničke Crkve, šaljem Vam ovo pismo u znak protesta, sa izjavom, da odricanje ovih pokolja duboko vređa Srpstvo i njegovu Crkvu i ne vodi duhovnoj konsolidaciji Jugoslavije.

Šta više tom odricanju pridružio se i dr. Juraj Krnjević, koji istovremeno napada i samu svetu Srpsku pravoslavnu Crkvu, koja krvari na krstu razapeta. Došlo je i Vaše traženje, da se smeni Srbin-Poslanik u Washingtonu, kao nov napad na Srpstvo. Mi ga kao takovog tumačimo. Šta ostaje Srbima? Evo već nekoliko puta umirujemo svoj narod u interesu Jugoslavije i celine zemlje? Ali to ne možemo više ako sa Vaše strane ne budu priznati pokolji nad Srbima u Hrvatskoj i osuđene ubice Srba: Pavelić i cela njegova ganga. Samo to može uneti pomirljiviji duh među Srbe i Hrvate i samo to može sprečiti sutrašnju borbu protiv Hrvata i protiv Vas.

Smatrajući za pošteno da Vam ovo napišem pre nego što ustanem i lično protiv Vaše generalne odbrane Hrvata i neosuđivanja pokolja nad Srbima u »Slobodnoj i Nezavisnoj Hrvatskoj« i očekujući od Vaše strane osudu zločina Pavelića, domobranaca, frankovaca, ustaša i drugih u grupi Pavelića, ostajem s poštovanjem,

EPISKOP
Amerikanski i Kanadski
Dionizije

Manastir Sv. Save
Libertyville, Ill.

A-VII, VK, Kut. 184, Br. Reg. 35/6–1.

123

London, 26. I 1942.

REFERAT Ž. KNEŽEVIĆA S. JOVANOVIĆU

Referat
Pretsedniku Ministarskog saveta i zastupniku Ministra vojske, mornarice i vazduhoplovstva

Iz dosijea »Draža« koji sam primio nepotpun i neuređen, iz ostale arhive u Vojnom kabinetu, kao ni od gjenerala Radovića i Ranosovića, koji su bili ranije šefovi ovog kabineta, nisam mogao da vidim i saznam šta je i kakve poruke doneo Dr. Miloš Sekulić, koji je izašao iz naše zemlje i doveden u London baš zbog tih poruka.

Sem toga, kako pristupamo hitnom rešenju dva najvažnija i jedina pitanja, koja se postavljaju za vojsku van Otadžbine, pitanje plana veze i pomoći Draži, to sam pozvao Dr. Sekulića i zamolio da mi izloži Dražine poruke vladi, pitanje šifre koju je izneo i šta postoji u našoj zemlji. G. Dr. Sekulić u prisustvu majora Svetislava Vohoske koji se slučajno zatekao kod mene, izložio je 24 januara 1942. od 13,15 do 15,15 u glavnom ovo:

Da je prvi počeo da obrazuje gerilsku vojsku konjički major Palošević, komandant jurišnog bataljona koji je junački vodio borbu kod Zvornika oko 12. aprila 1941. godine. Major Palošević sreo je pukovnika Dražu Mihailovića koji je bio u štabu II armije i ponudio mu vođstvo, što je ovaj primio.

Prvobitno, Draža sa gerilom bio je protiv vlade đenerala Simovića za koju su smatrali da je potpisala kapitulaciju i pobegla iz zemlje. Ovo neraspoloženje pojačao je i sin vojvode Živojina Mišića rezervni konjički major Aleksandar Mišić koji je bio Dražin pomoćnik.

Ova akcija je bila u početku oko Tare planine, a zatim se prenela na Suvobor(Ravna gora, Ravnice), zbog toga što je Mišić imao rodbinu kod Mionice i u okolini. Detalji o stanju u našoj zemlji nalaze se u izveštaju Dr. Sekulića, koji je pismeno podneo i dao svima.

Raspoloženje prema Kralju i Dinastiji ostalo je isto, nesamo kod četnika nego čak i kod »partizana« koji vrše juriše sa uzvikom »Živeo Kralj« (većina) »Živeo Staljin«(jedan manji deo). Ovu veliku ljubav prema mladom Kralju iskoristio je pukovnik sada đeneral Mihailović i da bi pridobio narod za sebe izradio je »poruku Kraljevu« koju je tobož dobio preko radia, to pokazivao narodu i pridobijao ljude za sebe. Draža je kod naroda iskoristio Kralja, jer je u prvi mah bilo veliko ogorčenje protiv vlade đenerala Simovića i »koja je primila pakt« zbog kojega je srpski narod podigao ustanak 27. marta.

Cilj đenerala Mihailovića je bio: da se organizuje srpski narod i u momentu kada Nemačka počinje da prska, da se uzme vlast, protera neprijatelj i spreči pokolj koji bi mogao da nastane između komunista i druge strane. Borba sada, bez oružja nije mu bio cilj.

Da bi se mogao da održi, trebale su mu pare. I Dr. Sekulić je skupljao koliko je mogao i lično dao Draži, gde je bio sa njim na Suvoboru na jednom sastanku, i docnije održavao stalnu vezu sa njim pomoću 30 do 40 kurira od kojih je 10 bilo stalno u pokretu u toku pet i po meseci koliko je Dr. Sekulić bio sa njim u vezi.

Za pomoć Draži pristupilo se organizacijom *političkih odbora*, u koju su ušli viđeni ljudi iz svih partija. Dr. Sekulić spomenuo je samo: Dimnikara, Živanovića, i Jovu Popovića. Ovaj politički odbor izradio je jedan politički program koji se prilaže kao prilog I.

Dr. Sekulić je pomagao Dražu organizujući pripadnike zemljoradničke stranke po selima, kojima je Draža upućivao aktivne oficire da ih organizuju i vode. Da je plan za organizaciju po selima dao Dr. Sekulić i tako organizovao samo u Žarkovu 1000 ljudi sa 300 pušaka, na Umci preko nekog Uroševića(policiskog činovnika) isto tako sproveo organizaciju. Svi ovi bili su danju seljaci i činovnici, a noću četnici i borci.

Vezu sa Dražom držao je u Beogradu preko đeneralštabnog majora Žarka Todorovića. Pošto je ovaj otvoreno i neoprezno radio na toj vezi i organizovao oficire u Beogradu skoro javno, na traženje Dr. Sekulića smenjen je i određen na njegovo mesto pešadiski major Živojin Djurić koji je oprezan i veštiji.

Pukovnik Mihailović imao je neke veze i sa Zagrebom, gde je slao kurire svake dve nedelje.

Trebalo je, kaže Dr. Sekulić, doći u vezu sa vladom, koju su četnici i oficiri priznali zahvaljujući zauzimljivosti Dr. Sekulića, koji nije dao da se ništa radi protiv legalne vlade. Slali su trojicu, bez uspeha. Kada je video da je izlazak skoro nemoguć, rešio je on lično da izađe iz zemlje i uspeo je 28. septembra da dođe u Istambul i iznese: memorandum srpske pravoslavne Crkve, jednu sekciju Valjevo sa ucrtanim štabom Dražinim na Suvoboru s aerodromom »Ravninene« koji je i on lično video, kao i politički program(prilog I) koji je Draža primio. (Ovaj program imao je ukovan između đonova u cipeli po njegovoj izjavi).

Isto tako Dr. Sekulić je izneo šifru: jedan nemačko-srpski rečnik i dve stručne medicinske knjige, koju šifru ima i Draža i »neko u Beogradu«, tako da se odavde može otvoreno javiti preko radia cifra i oni tamo da znaju šta je. Sem toga izneo je i predao đeneralu Simoviću šifru Dražinu, za koju su Englezi rekli da je suviše primitivna i da će je Nemci brzo otkriti, pa nije ni usvojena. Šifru pomoću rečnika i medicinskih knjiga može staviti na raspoloženje odmah.

Što se tiče poruka Dražinih vladi, Dr. Sekulić je izneo u svom izveštaju na strani 45 u osam tačaka (prilog II).

Ovo je sve što je Dr. Sekulić rekao o radu đenerala Mihailovića.

Dr. Sekuliću saopštio sam da ovu šifru s rečnikom i knjigama ne daje sada nikome, jer Englezi ne bi dozvolili da se preko radia javlja nešto što oni neznaju, a ta šifra može nama da posluži čim mi uzmemo vezu u svoje ruke.

Moj utisak je, da Dr. Sekulić pretenciozno prestavlja svoj rad i rad zemljoradničke stranke u borbi koju sprovodi srpski narod pod đeneralom Mihailovićem. Poruke ne odgovaraju potpuno stvarnosti niti ih je Draža poslao. Jer je neshvatljivo da Draža traži da se Kraljeva Garda u Egiptu motorizuje (tačka 8 poruke) kad pojma nema o njenom naoružanju. Tih osam tačaka prestavljaju opštu brigu svih nas van Otadžbine. Ceo izveštaj obojen je podacima do kojih je Dr. Sekulić došao van Otadžbine putujući od Carigrada (gde je bio sa intimnim partiskim prijateljem g. Tupanjaninom) do Londona. Po Dr. Sekuliću moglo bi se razumeti da su i ustaše

pri klanju Srba pitali: ko je zemljoradnik, pa samo njih ubijali ... a sve ostale Srbe puštali bezbedno da idu.

Prednje se dostavlja radi znanja i priključenja dosijeu »Draža«.

26. januara 1942. god.
London

Šef Vojnog kabineta,
đeneralni major,
Živan L. Knežević

A-VII, VK, Kut. 162, Br. Reg. 34, F.1/1.

Prilog I

I. – Rad za vreme trajanja rata;
II. – Rad u prelaznom vremenu;
III. – Pripreme za normalno stanje i
IV. – Pitanje unutrašnjeg uređenja – socijalnog i političkog.

I – Tačka

1. Održavanje neprijateljskog stava prema okupatorima i njihovim pomagačima, ali za sada, do daljeg, ne ulaziti u neposredne borbe osim u slučajevima samoodbrane kao što je slučaj u Hrvatskoj.
Stoga,

Uticati da i drugi narodni faktori zauzmu takav stav. Gde se radi o samoodbrani srpskog elementa kao u Hrvatskoj podržavati i po mogućstvu dirigovati borbom;

2. Nastojati da se po svaku cenu onemogući građanski rat među Srbima i u tom pravcu uticati i na druge;

3. Smatrati vladu u emigraciji legalnom vladom dok rat traje i po mogućnosti održavati vezu sa njom;

4. Naći pouzdane ljude na terenu preko kojih će se vršiti ono što se zaključi;

5. Nastojati da se organizacija proširi na sve zemlje.

II – Tačka

Pripremati da bi u danima sloma mogli izvršiti ove akcije:

a: da kazni sve one koji su na zločinački način služili neprijatelju i koji su svesno radili na istrebljenju srpskog naroda;

b: omeditи »defakto« srpske zemlje i učiniti da u njima ostane samo srpski živalj;

v: posebno imati u vidu brzo i radikalno čišćenje gradova i njihovo popunjenje svežim srpskim elementom;

g: izgraditi plan za čišćenje ili pomeranje seoskog stanovništva sa ciljem homogenosti srpske državne zajednice;

d: u srpskoj jedinici kao naročito težak problem uzeti pitanje muslimana i po mogućnosti rešiti ga u ovoj fazi, i

e: unapred odrediti koje i kakve jedinice treba da provede izvršenje programskih tačaka pod b, v, g, d.

III – Tačka

1. Ideal je jaka i homogena srpska državna jedinica politički i ekonomski sposobna za život. Ona će poslužiti kao takva bahbihke [?] širim političkim kombinacijama, i

2. Izabrati stručne ljude za pripremanje dokumentacije ovog cilja za konferenciju mira.

IV – Tačka

1. U pogledu unutrašnjeg političko-socijalnog uređenja sada ne tretirati.

Prilog II

PORUKE VLADI

Sadašnja Kraljevska vlada u Londonu je 27 marta došla na vlast usled opšteg narodnog pokreta, jer je narod bio protivan trojnom paktu i činio napore da se pridruži savezničkoj akciji Engleske i Sovjetskog saveza u borbi protiv Hitlera.

U narodu zbog toga Vlada uživa puno poštovanje. Geografska udaljenost vlade od naroda pretstavlja veliki nedostatak, te se smatra da je potrebno učiniti sve za što bolje veze između nje i naroda.

U narodu je jasno da sadašnja vlada kao simbol pokreta manifestovanog 27 marta nije mogla prestavljati jednu celishodnu radnu vladu, koja bi bila u stanju da popravi one greške nastale protivnarodnim radom namesništva i njegovih vlada, koje su bile posle smrti Kralja Aleksandra.

Narod veruje da i ova vlada može učiniti mnogo za državnu celinu, putem odnosa i veza sa inostranstvom i naročito u dodiru sa vladama Engleske i Sovjetskog saveza. Isto tako narod veruje da Kraljevska vlada može mnogo da učini za narod u zemlji. Njen ugled će rasti i opadati prema efikasnosti koja se u zemlji bude osetila.

Iz prethodnih izlaganja o stanju u zemlji ima se namera da vlada uvidi šta se može i šta treba učiniti da ona zadobije potpuno narodno poverenje.

Prvo, što treba da čini, a to je što efikasnija borba protiv Hitlera. Vlada bi trebala zbog toga da pomogne materijalno novcem i oružjem sve borbene elemente u zemlji.

Drugo – Vlada treba da podesi propagandu iz Londona i Moskve kao i drugih mesta, prema izloženom stanju u zemlji.

Treće – Vlada treba da šalje dovoljnu pomoć zarobljenicima u Nemačkoj. Dosada se u zemlji ne zna, pa ni sami zarobljenici nisu pisali, da je štogod učinjeno.

Četvrto – Vlada treba da nađe mogućnosti da se materijalno pomognu izbeglice u Srbiji, čiji broj dostiže 800.000.

Peto – treba da se učini sve – a naročito kod vlade u Moskvi – da akcija boraca protiv Hitlera i njegovih saradnika u zemlji bude zajednička, kako četnička i komunistička, tako isto da se radi da borbenost počne jednom i u ostalim delovima rasparčane Jugoslavije.

Šesto – Kraljevska vlada treba da obavesti inostranstvo o teškim patnjama srpskog naroda koji je naročito strahovito masakriran u Bosni i Hercegovini i da dostavi svim faktorima od uticaja memorandum Pravoslavne crkve. Potrebno je da se zna kakvu zločinačku inicijativu daje hit-

lerova vojska ustaškoj organizaciji i ostalim saradnicima Nemaca, koja ide na to da se srpski narod istrebi.

Sedmo, potrebno je da Vlada pripremi ne samo sirovine za obnovu zemlje, nego u dovoljnoj meri hleba i najnužnijeg tako da već u toku sloma narod dobije što brže pomoć.

Osmo – potrebno je da Vlada organizuje motorizovanu Kraljevsku gardu i dovoljno jaku avijaciju sa kojom će ući u danom momentu u zemlju.

Dr. Miloš Sekulić s. r.
Šef II unutrašnjeg
Odeljenja Gradske Bolnice
u Beogradu.

124

London, 30. I 1942.

ZAPISNIK SJEDNICE VLADE

Zapisnik

sednice Ministarskog saveta od 30 januara 1942 g. u Londonu

Prisutni: Jovanović, Krnjević, Krek, Ninčić, Grol, Šutej, Budisavljević, Čubrilović, Banjanin, Gavrilović.

Zapisnik prošle sednice čita se i odobrava.

Pročitan je zapisnik sednice Ministarskog saveta od 13 aprila 1941 na Palama kod Sarajeva. Pošto u tom zapisniku nije zabeležena sadržina izveštaja koji je dao đeneral g. Simović, a koji se u zapisniku pominje, to Ministarski savet odlučuje da se u taj zapisnik nadopunjuje sledeće:

Sednica je bila održana u kući časnih sestara na Palama kod Sarajeva u nedelju 13 aprila na prvi dan Katoličkog Uskrsa 1941 godine u 10 sati pre podne.

Prisutni su bili: Simović, Jeftić, Ninčić, Grol, Krek, Snoj, Trifunović, Slob. Jovanović, Šutej, Budisavljević, Čubrilović, Smoljan, Banjanin, Kosanović, Marković, Ilić. Pri kraju sednice došli su bili i ban Šubašić i ministri Krnjević i Torbar.

Simović je dao prvi put opširan izveštaj o vojnom položaju u zemlji. U glavnom je rekao ovo:

1. Da se zaustavi neprijatelj još se nije moglo izvršiti, ali da još uvek postoji mogućnost da se front stabilizira na Savi i Drini.

2. Da je kod Banja Luke istina izvršen prodor, ali da se on – g. Simović nada, da će se u tome pravcu moći zaustaviti nadiranje neprijatelja.

3. Da se po njegovom mišljenju, i ako vojna situacija nije očajna, Vlada ipak radi veće sigurnosti treba da se što pre povuče u Nikšić.

4. Da će Vrhovna komanda još u toku istoga dana doći na Pale i da je on, Simović, preneo dužnost Načelnika štaba Vrhovne komande na đenerala Danila Kalafatovića, pošto je njemu – Simoviću – zamereno što je spojio u svojoj funkciji Pretsednika Ministarskog saveta i funkciju Načelnika štaba Vrhovne komande.

5. Na primedbu ministra Banjanina o eventualnosti jedne kraće linije za slučaj da otpor na liniji Sava–Drina ne bude više moguć, đeneral Simović je izjavio da Vrhovna komanda za tu eventualnost misli na liniju: gra-

nica Crne Gore i Albanije na istoku Bosanske planine savijajući prema zapadu u pravcu doline Neretve.

Ministarski savet konstatuje da je to bila poslednja sednica u zemlji. Neposredno posle te sednice događaji su tekli sledeći:

U Nikšić su pojedini članovi stigli pojedinačno i u grupama u noći od 14 na 15 aprila i u toku 15 aprila pre podne. 15. aprila pre podne kad su prisutni ministri izišli iz svojih soba, u dvorištu ministar vojni đeneral Ilić je nekima pojedinačno saopštio da je potpisana kapitulacija. O toj kapitulaciji Vlada nije bila pre toga ni informisana niti je o tome diskutovala. Doznala je za nju kao svršen fakt. Ni pre ni iza ovog saopštenja nije Vlada održala nikakve sednice po tome pitanju. G. Simović je došao to jutro u Nikšić, gde su se skupili članovi Vlade radi rasporeda mesta na avionima kojima je trebalo izaći iz zemlje. Ministri Budisavljević, Kosanović, Snoj i Krek stigli su u Nikšić tek 15 aprila oko podne neposredno pred odlazak iz zemlje, tako da nisu mogli dobiti u opšte nikakva obaveštenja o toku tih događaja.

Ovo Vlada smatra potrebnim da utvrdi zato što je đeneral Simović u napisu koji je bio pripremljen za štampu u posebnoj brošuri svojom rukom napisao: »Zaključujući privremeni aranžman sa Nemcima, zbog nemogućnosti daljeg otpora, Jugoslovenska vlada morala je žrtvovati jedan deo vojske«.

Ministarski Savet na svojoj sednici od 5 februara 1942 u Londonu došao je do sledećeg zaključka.

Zapisnik prošle sednice odobrava se. Ministarski Savet zaključuje:

a) Da ovaj zapisnik potpišu svi članovi Saveta u Londonu;

b) Da se prepis zapisnika pošalje svima članovima Ministarskog saveta u Londonu i u Americi, da se ministri u Americi zamole da pošalju svoje izjave da su ove konstatacije i opis događaja u tom zapisniku tačni;

v) Da se zamoli ministar Kosanović, koji je detaljno beležio događaje da pošalje svoje zabeleške o događajima na Palama kod Sarajeva pa do izlaska iz zemlje.

Gospodin Ninčić informira da je izvešten sa zvanične češke strane da postoji u engleskom Ministarstvu za informaciju izjava u kojoj neka zvanična jugoslovenska ličnost kaže da Jugoslavija ne želi tešnje veze sa Čehoslovačkom republikom zbog politike koju vodi Č.S.R. sa Savezom Sovetskih Republika. Ministarski savet konstatuje da niti zvanični predstavnici Jugoslavije niti članovi Vlade niti iko od važnijih političkih ljudi iz Jugoslavije nije takve izjave dao ili potpisao. Jugoslovenskoj vladi u Londonu je ovakva izjava potpuno nepoznata.

A-VII, VK, Kut. 8, Br. Reg. 21/1–1.

125

Madrid, 8. II 1942.

Lj. VIŠACKI – MINISTARSTVU VANJSKIH POSLOVA

Šifrovan telegram
Otpravljen iz Madrida 8 februara 1942 godine u 21,50 časova
Primljen u Londonu 9 februara 1942 godine u 10,00 časova

Juče sam primio od ovdašnjeg Ministarstva inostranih poslova notu datiranu od 4 ovog meseca u kojoj izražava žaljenje što se nalazi »dans la nécessité« da umoli poslanstvo da pristupi zatvaranju svojih kancelarija kao i kancelarija konsulata Jugoslavije koji su funkcionisali u Španiji.

Ovaj svoj zahtev ovdašnje Ministarstvo inostranih poslova motivisalo je sledećim razlozima:

Da je aktivnost političke prirode, utvrđena od strane nadležnih vlasti u vezi sa ovim pretstavništvom, učinila da postane još anormalniji njegov zvanični položaj, koji je i inače već bio delikatan od momenta priznanja od strane ovdašnje vlade nove kraljevine Hrvatske, a što je koegzistenciju njenog pretstavništva u Madridu sa ovom misijom dovelo do jednog, bar delimično, geografskog inkompatibiliteta.

Imao sam razloga da verujem, kao što će se tek to videti iz objašnjenja već poslanih posebno i posredno, da će ova nota biti oštrija i izričnijeg tona. Sama nota karakteristična je što: 1) ne pominje uopšte formalni prekid diplomatskih odnosa, 2) ne dovodi u pitanje opstanak samoga poslanstva kao ustanove, 3) ne traži ni izrično ni implicitno ni za misiju ni za osoblje poslanstva da napuste teritoriju Španije.

Što se tiče političke aktivnosti koja se u noti pominje kao motivacija donete odluke, poslanstvo, koje već po samoj prirodi svoje misije pozvano da deluje politički, ono je tu svoju aktivnost sprovodilo u granicama najkorektnijeg i najpotpunijeg poštovanja zakona gostoprimstva.

Samo tvrđenje da je takva aktivnost poslanstva utvrđena od strane nadležnih vlasti proizvoljno je i lišeno svakog osnova i španska vlada je u vrlo teškom položaju da pruži ma i najmanji konkretni dokaz ako joj se to zatraži.

Pre nego što bih postupio po Vašim instrukcijama iz pisma Pov. br. 5225 od 12 avgusta prošle godine smatrao sam za dužnost da Vas upoznam i sa daljim činjenicama izloženim u već poslanim obaveštenjima. Stoga molim ne preduzimati ništa u vezi sa ovom notom dok ta objašnjenja ne primite.

I ako bih bio lično najsrećniji da iz ove vrlo teške sredine pređem u London ili gde budete našli za shodno da me odredite, gotov sam sa najvećim požrtvovanjem da ostanem i dalje ovde ako takva bude želja Vaša i Kraljevske vlade.

Molim potvrdite mi prijem ovog telegrama telegrafski, kao i prijem objašnjenja.

Prepis note šaljem kurirskom poštom.

Str. pov. br. 8

Višacki

AJ, 103–63.

126

Madrid, 10. II 1942
Lj. VIŠACKI – M. NINČIĆU

Madrid, 10 februara 1942 godine

Str. Pov. Br. 9./42.

Gospodine Ministre,

Kao što sam već imao čast da Vas izvestim mojim telegramom Str. Pov. Br. 7 od 7. o.m. (poslatog radi veće sigurnosti šifrom ovdašnje Engleske Ambasade preko Forenj Ofisa), moj prijatelj iz Burgosa me je posetio 6 o.m. i izrazio mi svoje najdublje žaljenje za saopštenje koje je došao da mi učini. Rekao mi je da mu osećaji dubokog prijateljstva nisu dozvolili da me ostavi da predmet njegovih saopštenja saznam brutalno iz note, koja će mi isto to zvanično notifikovati, kao što mu nisu dozvolili ni to, da u situaciji koju ta nota povlači, ne osetim istovremeno i podršku njegove još veće gotovosti za svaku predusretljivost i njegovog najpožrtvovanijeg i najodanijeg prijateljstva. Gonjen takvim ličnim pobudama, on je došao da me, kao prijatelj, u poverenju pripremi i predupredi o svemu što sam imao čast da Vam dostavim mojim pomenutim telegramom. U prilogu pod ./1., čast mi je dostaviti Vam tekst toga telegrama na francuskom jeziku, kako sam ga predao engleskoj Ambasadi da ga svojom šifrom dostavi Vama.

Mojim telegramom Str. Pov. Br. 8 od 8 o. m. imao sam čast da Vam dostavim sadržinu same note. U prilogu pod ./2., izvolećete naći prepis ove note, a u prilogu pod 3. njen integralan prevod.

Potrebno je da Vam napomenem, da je ovdašnje poljsko Poslanstvo još 22 Januara t. g. dobilo notu u istom smislu. U noti upućenoj Poljacima navedena su kao konkretna prekršenja zakona o gostoprimstvu slučajevi sa pasošima falsifikovanim u kancelarijama ovdašnjeg poljskog Poslanstva. Ne raspolažući sa ma kakvim sličnim elementima za konkretno optuživanje, u noti upućenoj nama, proizvoljno je dat kao razlog, »aktivnosti političke prirode utvrđene od strane nadležnih vlasti.«

Moj prijatelj mi je u najvećem poverenju i sâm potvrdio proizvoljnost ovih alegacija, koje su ubačene kao neophodna potreba jedne motivacije za sličan korak, dodavši da je i sâm mišljenja da na to treba dati zasluženu repliku. Poverio mi je da je nota kao takva konačno izašla iz njegove redakcije pošto je kod svoga pretpostavljenoga, koji je sâm dao prvobitnu redakciju, uspeo da ublaži i izostavi mnoge oštrine i sve one konkretne dispozicije, koje bi opstanak ovog Predstavništva onemogućile ma u kome vidu. Poverio mi je i to da sâm Sunjer očekuje repliku na svoju notu, i da posle našeg odgovora ostaje još nekih mogućnosti da se i od najgoreg napravi bolje.

Čim sam primio ovo poverljivo saopštenje, posetio sam ovdašnjeg engleskog Ambasadora, Ser Samuela Hora i izvestio ga o svemu u potankostima. Rekao sam mu i to, da za ovakvu eventualnost imam određene instrukcije od Kraljevske Vlade.

Ser Samuel Hor je bio mišljenja da bi dobro učinio da, pre no što postupim po instrukcijama, upoznam svoju Vladu sa sugestijama moga pri-

jatelja iz Burgosa, u čiju pouzdanost i odanost i sâm polaže najveće poverenje.

Ser Samuel Hor je lično mišljenja, da u današnjoj situaciji treba imati najveće strpljenje i umeti primati ovakve stvari sa hladnokrvnošću i pouzdanjem u njihovu prolaznost. Smatra da bi bilo od najveće štete po savezničke interese ovde i da bi se išlo na ruku Sunjerove politike, kada bi se slušajući samo odjeke osećaja a ne i razuma, primila tako pružena mogućnost za prekid odnosa za Španijom. On smatra da je bolje biti prisutan i sa najograničenijim mogućnostima, nego otsutan potpuno. Lično je čvrsto ubeđen, da na upravi Španije mora da nastupe duboke promene, jer u današnjem ovome spregu zemlja ide ka neminovnoj katastrofi u vrlo doglednoj budućnosti. Ser Samuel Hor je stoga sklon da veruje, da će se sa očekivanim promenama u ovdašnjoj Vladi, koje bi na prvom mestu imale da pogode samoga Sunjera, položaj Poslanstva opet popraviti. Dodao mi je još najsrdačnije da će mi Ambasada stajati na raspoloženju sa najvećom gotovošću za svaku vrstu usluga za opštenje sa mojom Vladom i za sve što se bude ukazalo od koristi za moju dalju funkciju u Madridu.

Ovdašnji američki Otpravnik Poslova, kome sam takođe izložio celo pitanje, bio je mišljenja, da je važno danas imati ovde čoveka koji uživa poverenje svoje Vlade, pa ma u kome vidu bilo, pogotovo ako je okružen nekim prerogativama ma koliko ograničenim. Nalazi, da je samo prisustvo Pavelićevog Poslanstva već dovoljan razlog da opravda ostajanje ovde.

Posle gore izloženog i mojih pomenutih telegrama, ne bi imao ništa više da dodam što bi moglo biti od koristi za Vašu orijentaciju u odlučivanju po ovom pitanju. Želeo bi samo još jednom da Vam ponovim, da bi lično bio najsretniji da moje skromne sposobnosti stavim na raspoloženje Kraljevskoj Vladi na svakom drugom mestu no ovde, u ovoj zaista vrlo teškoj sredini. Ali, nalazim da danas više no ikada treba zaboraviti na samoga sebe i imati pred očima ogromne zadatke koji nam svima leže na srcu. Stoga Vas najlepše molim da moju gornju preferenciju ne shvatite ni kao znak slabosti, ni klonulosti. Apstrahujući sve rizike i sve evantualnosti, ako Vi, Gospodine Ministre, budete našli da moje dalje prisustvo ovde može da bude od koristi zemlji, ja sam gotov da se toj Vašoj želji pokorim sa oduševljenjem i spreman da uložim sav svoj trud da opravdam nade koje budete polagali u mene.

Za slučaj da se budete odlučili za jednu ili drugu soluciju, čast mi je dostaviti Vam u prilogu pod ./4 i pod ./5 dva nacrta note za odgovor ovdašnjem Ministarstvu inostranih poslova, pravi nacrt pod ./4 za slučaj da se odlučimo na prekid odnosa, a drugi pod ./5 za slučaj da se odlučimo na dalje ostajanje u Madridu. Ja ću ovaj poslednji nacrt možda već sutra pokazati mome prijatelju iz Burgosa. Napomene koje bude učinio dostaviću Vam šifrom engleske Ambasade.

Izvolite primiti, Gospodine Ministre, i ovom prilikom uverenje o mom najdubljem poštovanju.

Lj. Višacki

AJ, 103–63.

127

Madrid, sredinom februara 1942.

Lj. VIŠACKI – MINISTARSTVU VANJSKIH POSLOVA

Str. Pov. Br. 20./42–I–8.

Predmet: Pavelićev Poslanik u Madridu,
grof Pejačević i njegovo anglofilstvo.
Prilozi: Dva (2) prepisa.

Ministarstvu inostranih poslova
Političkom Odelenju

London

Ovdašnji hrvatski Poslanik, grof Pejačević, koji je bio otsutan iz Madrida okolo mesec dana, vratio se ponova na svoju dužnost pre tri nedelje. Za vreme ovog svog osustva bio je u Zagrebu.

Od kako se vratio u Madrid, grof Pejačević je počeo da se viđa u izvesnim krugovima ovdašnjeg društva. Prema obaveštenjima koja je ovdašnji holandski Poslanik dobio iz tih krugova, grof Pejačević je u svojoj mržnji prema Srbima vrlo odan ideji nezavisne hrvatske države. Naprotiv pak, prema istim obaveštenjima izgleda, da grof Pejačević ispoljava mržnju prema nacizmu i fašizmu i predstavlja se kao ubeđeni anglofil.

Iako bi takva raspoloženja hrvatskog Poslanika u Madridu na prvi pogled izgledala paradoksalna, nalazim da zaslužuju osobitu pažnju. Kao takav, grof Pejačević predstavljao bi jednu varijantu, svakako najopasniju u kliki oko Pavelića, a koja afiširanjem anglofilstva traži podrške i kod lakovernih Engleza da bi se sačuvale tekovine do kojih se došlo izdajstvom, Hitlerovim tenkovima i njegovom petom kolonom.

Ovakva afirmiranja grofa Pejačevića u ovdašnjem društvu koje treba vrlo dobro poznavati da bi se jedan diplomata orijentirao s kime sme da se upušta u otkrivanje tako delikatnih i intimnih raspoloženja, vrlo su simptomatična za ličnost hrvatskog Poslanika. Po mome mišljenju, iz toga bi se dalo zaključiti dvoje:

1. Da je grof Pejačević odan nemačkoj obaveštajnoj službi, i kao takav, sa ekstravagantnim idejama za jednog Pavelićevog Poslanika, treba da osvaja poverenja kod anglofila iz ovdašnjeg društva u korist daljih zadataka. U prilog ovakve pretpostavke išla bi i obaveštenja koja sam imao čast da dostavim Ministarstvu mojim pismom Pov. Br. 496/41-IX-10 od 15 decembra pr. g., odnosno eksproprijacije preduzeća »Našice«.

2. Da je grof Pejačević, kao improvizirani diplomata, vrlo oskudan u rutini primamljive ali i delikatne struke kao što je diplomacija. U ovom poslednjem slučaju, akreditivi grofa Pejačevića u Madridu biće vrlo kratka veka.

Iz mog izveštaja Str. Pov. Br. 177/41 od 5 novembra pr. g., Ministarstvu su poznate okolnosti pod kojima je Pavelićevo Poslanstvo u Madridu otpočelo svoju egzistenciju.

Iz mog telegrama Str. Pov. Br. 182 od pr. g., Ministarstvu je poznato kako je tekla prva poseta Pejačevića kod Serana Sunjera.

Prema obaveštenjima, koja imam iz vrlo dobrih izvora, prvi susret Pejačevića sa ovdašnjim italijanskim Ambasadorom bio je vrlo hladan. Do-

lazeći u Španiju na položaj Poslanika, Pejačević je išao preko Italije i tamo se zadržao neko vreme. Stoga je italijanski Ambasador otvorio razgovor sa Pejačevićem pitanjem: »Dolazeći ovamo Vi ste se zadržali u Italiji?« Kada je Pejačević to potvrdio, italijanski Ambasador ga je upitao dalje: »Vi ste svakako tom prilikom videli Vašeg Kralja?« Iznenađen i zbunjen ovim pitanjem, Pejačević je, izgleda, dao odgovor, kojim samo što nije hteo reći »Bože me sačuvaj!« Od toga časa razgovor je išao tako teško da je i sâm neiskusni Pejačević osetio potrebu da ustane i da se oprosti od svog hladnog kolege.

Sve ove napred navedene činjenice išle bi u potvrdu pretpostavke, da grof Pejačević u svojoj Misiji ne operiše sa dovoljno suptilnosti, pa stoga ne bi bilo veliko iznenađenje ako Zagreb uskoro primi savet da mu traži zamenu. Vrlo česte promene na položajima Pavelićevih Poslanika (u Berlinu, Bukureštu, Bratislavi) pokazuju samo da Pavelićeva diplomatska ekipa nije na »poželjnoj« visini.

Sa svoje strane nastojaću da o ličnosti, raspoloženjima i aktivnosti grofa Pejačevića, u vezi sa njegovim položajem u Madridu dobijem što preciznija obaveštenja.

Vrlo diskretnom sondažom u ovdašnjoj engleskoj Ambasadi, pokušao sam da saznam da li Pejačević nije činio kakve avanse. Prema obaveštenjima koja sam dobio, ne bi se mogli činiti takvi zaključci. Ipak ću na toj strani poklanjati i dalje svu moju pažnju.

Prilikom našeg poslednjeg razgovora, Otpravnik (Savetnik) ovdašnje Ambasade Sjedinjenih Država pokazao je dosta interesa za ličnost grofa Pejačevića. Pitao me je (!), da li sam imao prilike da ga sretnem? Odgovorio sam mu: »Još ne (!).« Imao sam utisak, kao da Ambasada ima izveštaje iz Vašingtona ili sa druge strane, da bi sa grofom Pejačevićem vredelo pokušati razgovore. Ja sam moga američkog kolegu angažovao da tražimo zajedničke prijatelje koji bi mogli postaviti takav most.

U koliko budem dobio nova obaveštenja od interesa po istom predmetu dostaviću Ministarstvu istim putem.

Otpravnik Poslova,
Lj. Višacki

A-SSVP, Izbeglička vlada 1942, MIP, F-II.

128

Lisabon, 25. II 1942.

N. MIROŠEVIĆ-SORGO – MINISTARSTVU VANJSKIH POSLOVA

Šifrovan telegram
Otpravljen iz Lisabona 25 februara 1942 godine u 20,50 časova
Primljen u Londonu 26 februara 1942 godine u 10,00 časova

U odgovor na Vaš telegram Pov. br. 759, a u vezi Vašeg telegrama Pov. br. 373 od 26 prošlog meseca.

Tražio sam za Vas i sebe podatke od Moskatela i dobio sam isti izveštaj koji ste mi dostavili.

a) Od prilike u junu prošle godine govorilo se da će Vatikan poslati u Zagreb delegata bez diplomatskog karaktera. Predao sam Vatikanu notu

u kojoj kazano da jedan od hrvatskih biskupa može bez daljega zastupati interese Crkve, jer bi javnost tumačila dolazak papinog delegata u Zagreb kao priznanje države. Vrlo osetljiv na svoje prerogative Vatikan mi je odgovorio da je to čisto crkveno pitanje.

b) Moskatelo se nalazi na licu mesta, upućen u pitanje i zna biti veoma energičan. Iz njegovog predloga note treba zaključiti da u Zagrebu postoji delegat Vatikana. U skraćenom predlogu Moskatelo hteo da kaže da će primanje hrvatskog savetnika ubiti veru i moral onih koji su danas žrtve Pavelićevog režima. Smatram za umesno da se pošalje nota, a gde se govori o budućim odnosima Vatikana sa našim narodom mogli bi izneti veze hrvatskog klera sa terorističkim režimom. S obzirom na pomenutu osetljivost Vatikana trebalo bi udesiti ton note prema tome kakve odnose želite sa Vatikanom.

Napominjem da Dr. Vicko Svilokos, advokat iz Dubrovnika, čeka u Zagrebu da ode kao poslanik u Vatikan i da su u Zagrebu silno ljuti na Moskatela, jer smatraju da im on smeta.

c) Moj izgon ne bi se smeo zaboraviti, ali smatram da je bolje zasebnom notom.

Pov. br. 72 MIROŠEVIĆ. Pov. br. 192 KOJIĆ

AJ, 103–65.

129

Washington, 27. II 1942.
K. FOTIĆ – M. NINČIĆU

Šifrovan telegram
Otpravljen iz Vašingtona 27 februara 1942 godine u 21,00 časova
Primljen u Londonu 28 februara 1942 godine u 10,00 časova

Molim da lično dešifruje Šef šifre.
Strogo poverljivo, lično za Ministra.

Dopisnik za štampu Radica primio tekst na engleskom radio-emisije jedne tajne stanice u Jugoslaviji koji mu poslao ministar Snoj da se eventualno objavi u biltenu Poslanstva. Ova tobožnja emisija dostavljena je (?) iz Carigrada. U njoj se kaže da su prilikom borbi u Bosni pojedini oficiri đenerala Mihailovića vršili izdaje i čak davali obaveštenja neprijatelju protiv gerilaca što je izazvalo ogorčenje kod stanovnika. Seljaci koji su četovali uz Mihailovića napuštaju ga i prilaze gerilcima koji uspešno nastavljaju borbu.

Molim proveriti i eventualno demantovati preko tamošnjeg radia i izvestiti me što je u stvari.

Fotić

AJ, 103–25. Ninčićevom rukom dopisano: »Zamoliti g. Predsednika vlade da ovu stvar uzme u postupak i pozove ministra Snoja na odgovornost. On i inače učinio nekorektnost prenoseći u Ameriku poznati memorandum.«

130

New-York, 5. III 1942.
S. KOSANOVIĆ – S. JOVANOVIĆU

Sava Kosanovich – Slobodan Jovanoviću
New York, 5. marta 1942.

The Navarro

Poštovani i dragi g. predsedniče,

Pišem Vam sa željom da Vam detalji i moji utisci o prilikama ovdje posluže za stvaranje Vašeg suda za odluku, koju treba što prvo doneti jer svaki dan koji prođe ostavljajući stvari onako kako su zatečene nanosi štetu, koja će se teško popraviti. Nemam razloga da nebudem otvoren i da Vam pišem onako kako osećam, pa Vas molim tako i shvatite.

Hoćemo li mi svi vaskrs Jugoslavije? U teoriji niko službeno neće reći, da ne želi restauracije Jugoslavije, ali nažalost, od sloma pa dalje na bezbroj mesta, u bezbroj prilika mnogi i na vrlo važnom položaju činio je i čini sasvim protivno od onoga što omogućava vraćanje države. U to spada u prvom redu, svako davanje dokaza našim neprijateljima – a imamo ih i te kako puno – da je Jugoslavija nemoguća jer je tolika mržnja između Srba i Hrvata, da je zajednički život nemoguć. Tu je tezu davno postavio Musolini, a o Hitleru da i ne govorim. Na tu tezu vreba Habsburg sa svojom katoličkom, »supernacionalnom« kombinacijom, pa Tibor Ekhard, pa Makedonstvujušči... Nas još od oktobra drži u uzbuđenju Memorandum episkopa Valerijana upućen nemačkom generalu o masakriranju Srba u Hrvatskoj. Kako je on sastavljen i sa kakvom tendencijom vidi se odmah iz uvoda. Sa njim se sudbina žrtava sigurno nije olakšala, nego otešćala, ali se je pred čovečanstvom strahovito umanjio značaj tih žrtava. Mesto da ostanu – kao što većinom ogromnom i jesu – žrtve pale u borbi čovečanstva protiv Nacizma, koje zadužuju čovečanstvo, one su degradirane na »balkansko« obračunavanje, na sitne račune srpsko hrvatske mržnje, na lokalnu versku borbu itd. U času kad celo kulturno čovečanstvo upire prstom na Hitlera, i traži tamo odmazdu, kod nas, najstrahovitija žrtva skida se s njega i uverava se čovečanstvo da »nemački narod zna što je čast«. I da to bar naknadno biva popravljeno, ne nego se stalno pogoršava u pravcu, koji je za našu stvar najštetniji. Naša diplomacija sa uživanjem čini od toga najštetniju upotrebu, protivno objavljenim intencijama vlade.

U Severnoj Americi n. pr. g. Fotić 2 novembra 1941. lično u poslanstvu daje sekretaru »Srbobrana« kopiju Memoranduma u pogoršanom izdanju – mesto 180.000, 360.000 – sa zahtjevom da to bude publikovano »jer da je to potrebno vladi«. Imam u ruci primerak »Pov. br. 500 od 3 oktobra 1941«. koji je Fotić dao Srbobranu da se raspiri najodvratnija kampanja protiv Hrvata, vlade, Jugoslavije. Kampanja da je idealniju nije mogao zamisliti Hitler, Musolini, Habsburg: tragični argumenti sa najneinteligentnijom dopunom i tumačenjem protiv ideje Jugoslavije, i to dato sa srpske strane, i što je još gore dato kao izraz raspoloženja u Vladi, prema kome smo mi, koji verujemo u Jugoslaviju nemoćni. Ne vredi tu ni govor Kraljev, ni govor predsednika vlade, da ne govorim o nas nekolicini ovdje,

koji se mrcvarimo i ponižavamo, jer uvek dolazi kao teški argumentum ad occulos: zar bi Poslanstvo smelo na svoju ruku ovo da radi, zar bi aktivni poslanik na dopustu Dučić smeo da pod potpisom u Srbobranu piše najgadnije infamije o Jugoslaviji, da nespominjem o vladi, Hrvatima u opšte, a naročito o onima u vladi, zar bi smeli subalterni činovnici da učestvuju u akcijama protiv državne ideje kad to ne bi bilo u intencijama onih, koji odlučuju. I to sve iz dana u dan crescendo mesecima bez i najsitnijeg ukora. Svi su na svojim mestima, svi dobivaju plaće, čak svi, koji dobivaju stalne plaće iz dispozicionog fonda poslanstva pod punim potpisom bacaju bljuvotine na Jugoslaviju – n. pr. proto Sunđić, nekakav Lugonja (150 dol. mesečno, pa vladika sa 1.000 dol. mesečno i t. d.).

Ne treba da Vas naročito uveravam da takvi argumenti poražavaju i da povode u dvoumicu i najbolje naše prijatelje. Događa se često da nas i ne spomenu, tamo gde bi nas morali spominjati, samo zato, jer neznadu kako da reknu. »Jugoslavija? Pa odriču je se svi.« »Srbija? Pa to je Hitlerov Nedić.« I mi tako, zaslugom naše diplomacije; kraj veličanstvenog stava naroda i epskih žrtava, stojimo jako loše, ne dobivamo pomoći, a žrtve naše idu za argumentaciju u najboljem slučaju za Habsburga, Katoličku formaciju Podunavlja i t. d. A u stvari trebali bi da imamo situaciju bez konkurencije.

A među našim svetom? Zbilja smo mogli imati idealnu situaciju, bolju nego ikad. Kod Slovenaca ne bi trebalo biti naročitih komplikacija, kod Hrvata, obzirom na opštu politiku Amerike i na apsolutno pozitivno delovanje Šubašića na njih situacija lakša puno nego ikad, a kod Srba nije uopšte trebalo biti komplikacija. (Urednik Srbobrana još u maju pisao je g. Simoviću, da je potrebno što prvo da dođe naša misija u Ameriku ali da Poslanstvo radi u States Departmentu protiv). Kad sam došao ovamo, pre nego što nas je naše poslanstvo ekspediralo – bez izrađene dozvole za povratak – u Kanadu, u septembru meni se je Srbobran sasvim stavio na raspoloženje. Predsednik me je tražio, urednik je došao k meni u N. Y., po njihovom pozivu otišao sam u Pittsburgh gde su me u Srbobranu najsrdačnije dočekali i list je počeo da piše može se reći izvrsno. I sad tu stupa u akciju poslanstvo dok smo mi daleko u Kanadi, sa sredstvima, koja samo njemu stoje na raspolaganje, vladika, Dučić, uverenje da vlada u Londonu želi drugo, nego što mi ovdje govorimo. Memorandum, sentimenat, i last not least dolari. U času kad Šubašić dolazi u Pittsburgh da sa Hrvatima prvi put manifestira za Jugoslaviju i Kralja Petra – 16. novembra – iz Srbobrana po nalogu poslanika Fotića počinje kampanja ne protiv Pavelića, nego protiv sviju Hrvata dokazivanjem da su svi, koliko ih ima isti, da svi rade u sporazumu sa Pavelićem, da su svi 100 % pavelićevci, da mi – ministri – »obraćamo pažnju na Hitlera, samo da je odvratimo od Hrvata« i t. d. nejenjavajući do sad. Efekat? Zabuna među dobrim našim svetom, nepoverenje i strah od neizvesnosti. Nagonjenje dela Hrvata i Slovenaca da razmišljaju i o drugim solucijama. A trebate još imati u vidu, da je ova zemlja u ratu i da jedna denuncijacija dovodi do gubljenja egzistencije i još dalekosežnijih posledica. Srbobran već mesecima ne čini drugo nego iz dana u dan denuncira sve Hrvate Federalnoj policiji. Pa ne samo to, nego je rezolucijom tražio naše uklanjanje iz Amerike – nas cele misije. Sreća je da su Hrvati disciplinirani, a i među Srbima da prevladava pametan trezven elemenat, koji u masi

direktno paralizuju tendencije onih iza Srbobrana. (Od mene je g. Fotić u novembru tražio da ne idem za Šubašićem u Pittsburgh na skupštinu. Naravno nisam ga poslušao i od prvog momenta nije uspelo da se napravi srpski i hrvatski front, kao što bi bili želili inspiratori ove kampanje).

Međutim u ovoj čitavoj aferi nije toliko važno što baš Srbobran piše, nego je važno, da to što on piše inspiriraju i pišu odgovorni faktori naše države i da se to svuda zna, kako u kolonijama tako i u States Departmentu i kod Federalne Policije. Sve to baca jako čudno svetlo na svu našu stvar i daje mogućnosti za najporaznije zaključke. To neminovno ima refleksa i u službenom Londonu, jer su, nema sumnje Englezi vrlo dobro informirani. Rezime: ovdje se već mjesecima najštetnije piše u Srbobranu za stvar Jugoslavije, kroz njega se organizuje Srpska Narodna Odbrana za stvaranje Srbije, protiv Jugoslavije, protiv Hrvata, protiv Slovenaca. Tu kampanju Srbobran započinje na direktni potsticaj poslanika Fotića i uz njegovu pomoć. Aktivni poslanik Dučić pet meseci piše najteže pogrde za Jugoslaviju, Hrvate, aktivnu vladu, Šubašića i t. d. U Srbobranu stalno pišu infamije ljudi, koje uvek plaća dispozicioni fond poslanstva; što je notorno. Vladika, koga plaća naša država vrši lično, preko sveštenika, preko svog listića (Srp. Ogledalo) najneinteligentniju propagandu protivnu našim interesima. Sve to se može jednim potezom pera sprečiti i to potezom pera, koji ne zavisi ni od kolonija, ni od Amerike, nego od jugoslavenske vlade isključivo. Nikakvo tumačenje, koje nije štetno po nas, ne može se dati zašto taj potez pera ne dolazi. Kad bi ovi ljudi bili inače perle, kad bi njihova prošlost i rad bilo nešto briljantno, ne vezano sa sva zla Stojadinovića i svih naših loših režima prošlosti, ipak bi – posle ovoga sad njihovo kažnjavanje moralo doći. Stavite na te položaje nule, pa će te bar biti sigurni da nisu negativni. Ovo danas je samo negativno.

Čim se faktom dokaže da vlada ne odobrava ono što Srbobran čini, onoga časa izgubiće se svaka vrednost onoga pisanja. I ne samo to, nego glavom Vam jamčim da će onoga časa i prestati takvo pisanje. To pisanje uopšte ne bi bilo ni počelo, da Fotić nije pokazao pismo g. Simovića, kojim traži da kampanja počne – ja verujem da je to bila mistifikacija, jer imam druga pisma g. Simovića u kojima zaklinje da se preseče sa ovim pisanjem. I da je u ovih šest meseci samo jedan jedini put Fotić u ime Londona tražio da se ta kampanja prekine, ona bi bila smesta prekinuta, a on to nije učinio i ako je došlo nekoliko telegrama i pisama kojima je to g. Simović tražio, a ako je nas ovde uveravao da je činio korake u Srbobranu. Sve ovo što sam Vam napisao znam iz najdirektnijeg izvora i sa dokazima u ruci.

Amerika je vrlo interesantan teren i postaje svaki dan sve važniji. Svi evropski narodi morali bi da čine sve, da što koordiniranije istupaju ovde i da stalno brane svoj opšti zajednički interes. Šovinizam je stvar, koja ovdje najporaznije deluje i svi evropski narodi morali bi da čine sve, da pred Amerikom izgledaju što manje pocepani. Šovinističke propagande iz Evrope daju snage svima, koji su protiv Roosevelta, izolacionistima, koji su jako živi, petokolonaškoj propagandi, koja ovde može da ima najstrahovitiji teren. U Americi su vrlo jaka raspoloženja, i to među vrlo dobrim Amerikancima, koji smatraju, da je uzrok rata preterani nacionalizam

evropskih naroda i tu smo svi izjednačeni. Ne treba da Vam naglašavam, da ta teza u stvari znači pripremanje već sad spasavanja Nemaca od posledica rata. I sad tu dolazi ova naša mizerija kao argumentum ad hominem u nizu dokaza za teze protiv ne samo nas, nego cele potlačene Evrope. Protiv Roosevelta je i oneraspoložava ga, a služi izolacionistima, petokolonašima i onima, koji se već sad spremaju da na izborima tuku Ruzvelta, da gore prođe nego Vilzon što je prošao posle prošlog rata. I ovo su razlozi, koji se moraju imati u vidu, polazeći stalno sa onoga, da se iz postupaka činovnika diplomacije izvode stalno važniji zaključci za opštu politiku vlade, nego iz postupaka nas ministara, koje ti činovnici stvarno stalno demantuju.

Ovde imam prilike da vidim, kako u javnom mišljenju, tako i kod merodavnih Amerike, a isto tako i kod prestavnika evropskih naroda sve jače neraspoloženje protiv službene diplomacije. Neki dan je Litvinov rekao na jednom od najvažnijih banketa ovde: »International diplomacy had never done anything which Hitler disliked«, izražavajući tako raspoloženje sviju, koji ne spadaju u službenu diplomaciju, skoro bez razlike kom narodu pripadali. Koliko je tu još naša situacija teža, jer nemamo čim da kontrapondiramo pogreške diplomacije, koju smo nasledili u glavnom od Stojadinovića. Kako teško deluje, pogotovo u ovakvoj demokraciji pitanje, koje često dobijete od jako značajnih ljudi: »Kako mogu da zastupaju dobro interese vaše vlade oni, koji su do juče zastupali politiku, koja je vašoj sasvim oprečna, i to na život i smrt oprečna.« Imajte, molim Vas još u vidu da je danas Peta Kolona vrlo moćna Internacionala za koju nikakva nacionalna ograničenja ne postoje, gde su Pronaciste bliži među sobom nego sa svojim konacionalima, pa možete da zamislite kako nam se olakšava situacija. A mi imamo Kvislinge u zemlji, a na diplomatski najvažnijem položaju, u Washingtonu Nedićevog i Ljotićevog kuzena o čemu Federalna policija već nekoliko puta traži informacije . . . i zbog toga uveren sam da bi najbolja stvar bila na odgovorne položaje u diplomaciji – Kairo, Bern, a pogotovo Vašington i Moskva dovesti nove ljude, neopterećene prošlosti i ambicijama karijere, kao što ovdje Ruzvelt na najvažnije položaje dovodi ljudi iz slobodnih profesija, pa makar kino-glumci bili. To bi kod nas dalo novog duha možda.

Ne bi trebalo da naročito naglašavam, da sam se Vašem dolasku na čelo vlade od srca obradovao. Nisam Vam depeširao, da ne bi izgledalo da ima kakav lični motiv, ali, sad ipak moram da pišem. O g. Simoviću stvorio sam svoj sud na prvim sednicama vlade u Beogradu, o čemu sam još onda – u Beogradu razgovarao sa Bokom Vlajićem i teško se brinuo. Rat, katastrofa, emigracija, Atina, Tantur samo su me utvrdili o mom prvom utisku, da je g. Simović slab, površan, pun sebe, sa ambicijom puno većom nego što je sposobnost. Osim toga labilnog je uverenja i uvek misli da je forma isto što i sadržina. Od početka nije osetio da mu je snaga u tome što je u vladi okupljene imao sve struje, a intimno je mislio da drugi od njega dobivaju snagu. Jednom reči jako slab nosilac najtragičnije situacije. Osim toga prestavljao je nestabilnost, neizvesnost čega se je Maček jedinog bojao pre dolaska u Beogradu u našu vladu (za to je bilo ono pitanje Regentskog veća o čemu sam govorio s njim pre nego je došao u Beograd i o čemu je s Vama govorio kad je došao u Beograd). Vi ćete se možda sećati razgovora iz Tantura i mojih lamentacija Vami. Molio sam Vas da Vi sa svojim neospornim autoritetom učinite nešto da se spreči konačno upro-

paštavanje stvari od ljudi neveštih, površnih i nesavestnih. Vi ste mi jednom rekli: »Zar Vi ne vidite da sam ja samo kulisa?« iako se obično smešite kad govorite, onda ste bili zamišljeni i setni. Mene je taj Vaš odgovor rastužio. Tad sam izgubio i ono malo vere što sam je imao u Simovića, i vidio kako smo mi svi kulisa nečeg slabog. I sad kad ste Vi došli na čelo Vlade obradovao sam se: počinje stabilnost i određenost i prestaje položaj kulisa za nešto što ne smatramo da je dobro. I zbog toga molim Vas, zaklinjem Vas ne dozvolite da se Vaš autoritet konsumira od ljudi, koji su naučili da pokopavaju autoritete i koji nemaju pred očima ništa osim svojih malih ličnih računa i ambicija. Danas je revolucionarno vreme, neka se oseti malo svežine novog duha, ne samo plesan loše prošlosti. Još ima vremena, još se može sve popraviti, ali ako to ne dođe sad, brzo, pod Vama konzumiraće se Vaš veliki lični autoritet, konzumiraće se autoritet ove vlade, koju je već jako nagrizao režim od deset meseci i šta onda dolazi. Neizvesnost, eksperimenti, pronunsiamenti i sve što s tim ide.

Kad mi hoćemo svi Jugoslaviju – a hoće je Britanija, Amerika, Rusija – onda svi naši postupci moraju da budu upravljani po tome, da teži Jugoslavije korist. Iznošenje svih naših unutrašnjih nevolja, još i potenciranje njihove nekoristi za unutrašnje uređenje, i možda ga definitivno onemogućava, a u vani nas upropaštava. Mesto da stalno dokazujemo svetu, da je naš unutrašnji problem bio konstitucionalni, a ne nacionalni, kod nas se odgovorni faktori razderaše dokazujući protivno i dajući tako argumente neprijateljima. Zbog toga je potreba jasan stav vlade, ali još mnogo potrebnije, da oni, koji zavise od vlade ne čine ništa protivno osnovnim principima za koje se borimo. I to u prvom redu sav diplomatski aparat mora da zna i oseti. Zbog autoriteta potrebno je nekoliko egzemplarnih kazna. To će uliti vere u reči vladine, onemogućiće one, koji danas mogu među Hrvatima i Slovencima da iskorištavaju ovu protivurečnost, koja se svud sreta, kod saveznika razbiće nepoverenje a u zemlji dignuti nadu.

Napisao sam Vam, poštovani gospodine predsedniče, sve kako osećam, ali ovo nije samo moja impresija nego su fakta. Učinite, molim Vas da ta fakta prestanu.

Prilažem nekoliko telegrama, između više, koje sam slao u London, da vidite da sam i ranije na isto upozoravao.

Još samo nešto o Pravoslavnoj Crkvi. Kod nas u zemlji, bila je dosta jaka Ljotićevačka struja među sveštenicima. Bilo je nekoliko vladika, koji su to pomagali, ali naročito je mnogo Ljotićevaca bilo u mlađem, poluinteligentnom – sa građanskom školom i bogoslovijom u Bitolju, Cetinju i t. d. Ti su bili fanatizovani. U Rumuniji velik broj sveštenika je u fašističkim organizacijama. U Grčkoj ima pojava jako lošeg držanja nekih sveštenika i njihove saradnje sa Nacistima. Kod nas imate sad pojavu Valerijana, Nektarija, Jovana, Irineja Ćirića. Nedavno sam čitao poruku patrijarha iz Moskve protiv Ukrajinske (Dositije) i Poljske (Sikorski) autokefalne crkve, koju je napravio Hitler. Sasvim je plauzibl da neki neinteligentni i spekulanti misle da mogu da iskoriste situaciju s jedne strane straha od Boljševizma, a s druge Hitlerov odnos prema katoličkoj crkvi za neko tobožnje podizanje uz pomoć Hitlera. Hitler je u ostalom davno to planirao s Rusima. Kod procenjivanja mnogih stvari ovo ne treba ispustiti iz vida.

Izvinite molim Vas na dužini pisma. Kad sam počeo nisam mogao ranije prestati. Hoću li završiti sa jednim common-place-om iako ih jako mrzim? Hoću ipak

Dixi et . . .

Poštuje Vas visoko i srdačno pozdravlja,

[Sava N. Kosanović]

AJ, Zbirka Save N. Kosanovića, Kut. 4.

131

London, 6. III 1942.

S. JOVANOVIĆ – VRHOVNOJ KOMANDI

Telegram-šifra

Sa poslanikom Smiljanićem i delegatom Đonovićem sarađujte najtešnje i prijateljski, u cilju da se veza sa zemljom vaspostavi i pomoć Draži dostavi što pre i što više.

Na slučaj teškoća sa Englezima raditi dogovorno i zajednički sa poslanikom Smiljanićem.

Smiljanić i Đonović dobili uputstva za ovu saradnju.

Pov. V. K. Br. 269

Jovanović

A-VII, VK, Kut. 29 f, Br. Reg. 52/1.

132

London, 11. III 1942.

S. JOVANOVIĆ – A. EDENU

Str. Pov. V. K. Br. 182/42

London, 11 marta 1942 godine

Gospodine Ministre,

Prema saopštenju koje mi je poslanik g. Rendel učinio 6 marta o. g. jugoslovenski bataljon koji se nalazio ulogoren u Aramiju kod Aleksandrije upućen je prema Tobruku da tamo bude obučen i bačen u borbu. Sa tim bataljonom otišao je kao komandant potpukovnik g. Prosen. Rečeno mi je da je to upućivanje neka vrsta kazne za nedisciplinu koja se, kako se tvrdi, pojavila u tome bataljonu kod izvesnih oficira.

Fakat o slanju toga bataljona u Tobruk potvrđen mi je i jednim telegramom iz Kaira.

Tim povodom čast mi je skrenuti Vam pažnju na sledeće:

1/ Ne može se smatrati »kaznom« i tako obeležiti upućivanje trupa na obuku i front. Ako postoji potreba da se i ovaj bataljon uputi u borbu ma i po cenu da jugoslovenska vojska izgubi jedini nukleus za formiranje jedne velike armije od prvoga dana iskrcavanja na Balkan, onda se taj bataljon ima uputiti po dužnosti na front da tamo izvrši jedan zadatak pun časti, a ne radi primene ma kakve kazne. Ali se ovo upućivanje jugosloven-

ske vojske na front može jedino izvršiti po prethodnom sporazumu sa Kraljevskom Jugoslovenskom Vladom.

2/ Ne može se zbog nedisciplinovanosti samo nekolicine oficira kažnjavati ceo bataljon, nego samo krivci.

3/ Bataljon nije ni obučen za borbu modernim oružjem. Da bi se mogao korisno upotrebiti za date ciljeve potrebno je izvesno vreme pripreme.

4/ Bataljon je upućen u Libiju, ka Tobruku, da bi tamo dobio opremu u rukovanju modernim oružjem. Poznato je međutim da se obuka trupa ni u jednoj vojsci ne vrši u samoj borbenoj zoni, već dalje u pozadini. Tako se vrši i obuka britanskih trupa.

5/ Više od dve trećine vojnika u tome bataljonu sačinjen je od ljudi naše narodnosti iz Istre, koji su kao italijanski podanici i vojnici zarobljeni na libiskom frontu, a potom izjavili želju da služe u svojoj nacionalnoj vojsci. Ti ljudi, ako budu zarobljeni od jedinica sila Osovine koje operišu u Libiji, od jedinica u kojoj su oficiri pod čijom su komandom služili doskora, ne samo da će biti pogubljeni, već će se istrebljenju izložiti i sve njihove porodice. S toga tu jedinicu, sastavljenu od takvih vojnika, ne treba sada slati na libiski front ni kada bude obučena, već je iskoristiti za ratne operacije u rešavajućem momentu na Balkanskom Poluostrvu.

U vezi moje note Str. Pov. V. K. Br. 181 od 12. marta 1942, želja je Kraljevske Vlade da taj bataljon – oslobođen eventualnih elemenata nereda – što pre dobije potrebnu obuku i tako uzmogne sa čašću učestvovati u presudnoj borbi za naše zajedničke ideale slobode. S toga mi je čast umoliti Vas da se pomenuti bataljon u najkraćem vremenu vrati u svoj stari logor, da bi tu na miru bila izvršena njegova obuka u rukovanju modernim oružjem.

Izvolite, Gospodine Ministre, primiti uverenje o mome osobitom uvažen-nju.

Slobodan Jovanović s. r.

A-VII, VK, Kut. 165a, Br. Reg. 10/2–5.

133

Madrid, 12. III 1942.
Lj. VIŠACKI – M. NINČIĆU

Madrid, 12 Marta 1942. godine.

Str. Pov. Br. 33/42–I–7.
Predmet: intervencija Papskog Nuncija i argentinskog Ambasadora u korist ovog Poslanstva.
Prilozi: Dva (2) prepisa.

Gospodine Ministre,

U vezi moga pisma Str. Pov. Br. 27/42-I-7 od 27 pr. meseca.

Prilikom moje posete ovdašnjem argentinskom Ambasadoru u cilju da ga zamolim za posredovanje kod talijanske Vlade da odobri evakuaciju g. Dr. Alberta Kramera u Švajcarsku, poveo se razgovor i o položaju Poslanstva u vezi sa notom ovdašnjeg Ministarstva inostranih poslova od 4. pr. m. U toku toga razgovora video sam da je Ambasador bio već dosta

upućen u celo pitanje, i to bez sumnje od samog Monsenjera Nuncija, a svakako u vezi sa mojom idejom o predaji našeg odgovora posredstvom trećeg lica. Ambasador je pokazao veliki interes i otvorene simpatije za ovu našu stvar. Molio me je da mu ustupim kopiju note ovdašnjeg Ministarstva inostranih poslova. Obećao sam da ću mu dati ne samo kopiju note Ministarstva nego i prepis našeg spremljenog odgovora, što sam sutra dan i učinio. Upoznavši se sa notom, Ambasador mi nije krio svoju indignaciju, dok je naš odgovor našao da je dostojanstven i pun takta. Rekao mi je da će ovo pitanje izložiti svojoj Vladi i tražiti ovlašćenje da kod g. Serana Sunjera interveniše u prilog jednog korektnog rešenja ne samo u ime svoje već i u ime argentinske Vlade. Obećao mi je da će se staviti u vezu sa Papskim Nuncijem kako bi zajednički tražili formu i način intervencije koji bi bili najcelishodniji.

Posle svoga sastanka sa Monsenjerom Nuncijem, Ambasador me je ponova primio i saopštio razgovor koji je sa njime imao. Prema tom saopštenju, Monsenjer Nuncije je mišljenja da sa predajom odgovora ne treba žuriti kako bi obojica ulučili najpogodniju priliku za razgovore sa g. Sunjerom. Oni su se sporazumeli da g. Sunjeru ukažu kako odluka prema našem Poslanstvu nije ničim opravdana, a to tim manje, što se bazira na činjenicama koje su u protivnosti sa osveštanim principima Međunarodnog prava. Reći će također, da su odluku iz note od 4 pr. m. primili sa toliko dubljim žaljenjem što pogađa Predstavništvo jedne zemlje, koja je Španiji u časovima sličnih teškoća dala dokaze svoga korektnog prijateljstva, a što današnja španska Vlada ne bi smela da zaboravi. Oni će obojica nastojati da dovedu do jednog ličnog dodira g. Sunjera i mene i da pripreme prijateljsku atmosferu u kojoj bi došlo do otvorenog i iskrenog objašnjenja u cilju da se situacija stvorena notom od 4. pr. m. ne pogoršava, već da sve ostane na onome što je rečeno u toj noti i u našem odgovoru.

Ambasador je rekao Monsenjeru Nunciju da ću ga ja iza toga posetiti, ali do te posete još nije moglo doći, jer je Nuncije u međuvremenu pao bolestan i leži. U Nuncijaturi mi je rečeno da se javim posle dva do tri dana, što nameravam učiniti sutra 14 o. m. i u ponedeljak 16 o. m.

Ambasador, g. Eskobar mi je još rekao da će uskoro imati prilike da bude primljen i od samoga Generalisima Franka i da će nastojati, ako to ikako bude moguće, da tom prilikom o toj stvari govori i njemu samom.

Izvolite primiti, Gospodine Ministre, i ovom prilikom uverenja o mom najdubljem poštovanju.

Lj. Višacki

AJ, 103–63.

134

Lisabon, 11. III 1942.

N. MIROŠEVIĆ-SORGO – M. NINČIĆU

Lisabon, 11 marta 1942.

Pov. Br. 90.

Gospodine Ministre,

Čast mi je izvestiti Vas da sam danas učinio prvu posetu Lisabonskom Patrijarhu, Kardinalu Emanuelu Gonçalves Cerejera.

Kardinal me je lepo primio i najpre smo govorili o mom polasku iz Rima, o čemu je on bio tačno obavešten. Kardinal je za moj slučaj potvrdio, da je to teška povreda, koju je talijanska vlada nanela Svetoj Stolici.

U daljem razgovoru prešli smo na opasnost, koju pretstavlja Hitlerova paganska ideologija za sve narode. Patrijarh je poznat radi svoje duboke kulture, te su njegovi izvodi bili popraćeni zanimljivim i originalnim refleksijama. On je ranije u više mahova dizao svoj glas protiv nacizma, ali mu sada neutralnost Portugala nalaže rezervu.

Što se tiče današnjeg položaja Portugala, Kardinal mi je kazao, da su se u više mahova bili nagomilali teški oblaci nad ovom zemljom, ali se sada može kazati, da je opasnost otklonjena i da Portugal može mirno ustrajati u svojoj politici neutralnosti. On ima vesti iz Španije, koje su mu ponova ovih dana potvrđene kao tačne, da tamo raste s dana u dan odlučnost otpora protiv eventualnih namera Nemaca da pređu na Ibersko poluostrvo. Portugal protiv Španije ili bez nje bio bi potpuno nemoćan već radi svog geografskog položaja, ali u sporazumu sa njom oseća se obezbeđen i mi ovde možemo biti potpuno sigurni.

Ozbiljnost ovih reči treba oceniti imajući u vidu Kardinalovo prijateljstvo sa Salazarom, koji ne preduzima nijedan politički korak, a da se pre sa njim ne posavetuje. Ovo mi je potvrđeno iz više verodostojnih izvora.

Zaželeo sam Kardinalu da njegova zemlja ostane pošteđena od rata, što nama žalibože nije uspelo, iako smo gajili istu nadu. Sâm Vatikan nam je stalno preporučivao da ostanemo mirni sa ostalim državama Balkana i Srednje Evrope kao i same Italije, čim bi se bio mogao stvoriti jaki blok za očuvanje mira u tom delu Evrope. Italija je sve nas obmanula i prevarila je i sâm Vatikan. Ovo je bacilo naš narod u nečuvene patnje. Izložio sam Kardinalu strašne progone koje podnosi naš narod; izneo sam istrebljivanje Srba u masama, kao i pojedine jezive slučajeve, koji su mi poznati iz ličnog kruga. Za sve ovo ima, možebiti, jedino u Poljskoj sličnih primera.

Kardinal je ostao duboko potresen i rekao mi, da je znao za strahote u Poljskoj, ali nije znao da se i u Jugoslaviji događa isto ili još gore.

Ovo nas, Gospodine Ministre, upućuje na potrebu da obelodanimo materijal kojim raspolažemo o žrtvama Srbije, o nedelima ustaša i o progonima, koje podnose Slovenci. Ovo rade Poljaci, Belgijanci, Englezi i ostali, koji razdaju u svim središtima svojih diplomatskih misija obaveštajne biltene, dok se o nama čuje najmanje, iako su patnje našeg naroda među najstrašnijim.

Na kraju sam kazao Kardinalu, da sam uvek otvoreno i iskreno govorio u Vatikanu, o čemu sam uveren da mi se to priznaje. I njemu moram otvoreno kazati, da katolički kler u Jugoslaviji snosi veliku odgovornost za događaje. Dok su u Sloveniji, gde je kler sa verskog stanovišta najprimerniji, svi redom ostali odani srcem Jugoslaviji, u Hrvatskoj se dobar deo klera umešao na nedozvoljen način u događaje. Vatikan nije imao u ruci episkopat, a ovaj još manje niži kler i redovnike. Imamo izveštaja da su pojedini Franjevci čak i nožem u ruci učestvovali u nedelima. Kad sam ranije, pre rata skrećao pažnju Vatikana na pojedine slučajeve nedozvoljenog mešanja sveštenika u politiku i njihovu saradnju sa teroristima, ovi su tvrdili da su iznete optužbe lažne, a sada se oni isti hvale tim radom u

štampi. Posledice ovakvog držanja klera pretstavljaju za katoličku crkvu u Jugoslaviji veliku opasnost, o čemu Vatikan treba da vodi već danas ozbiljno računa. Zamolio sam ga da ga mogu ponova posetiti i da ću mu tada o ovom opširnije govoriti, a Kardinal je na ovo vrlo susretljivo pristao.

Molim Vas, Gospodine Ministre, da i ovom prilikom izvolite primiti uverenje o mom dubokom poštovanju.

dr. Niko Mirošević-Sorgo

A-SSVP, Izbjeglička vlada 1942, MIP, F-II.

135

Washington, 23. III 1942.

B. MARKOVIĆ – S. JOVANOVIĆU

Iz Vašingtona 23 III u 11,35 čas
U Londonu 24 III u 10,00 čas
Telegram – šifra
Predsedništvu vlade

Lično za Predsednika Vlade.

U vezi vašeg pitanja šta bi se moglo učiniti za sprečavanje štetne novinarske kampanje ovde, čast mi je dostaviti jednoglasno mišljenje članova misije Jeftića, Markovića, Snoja, Kosanovića i moje koje glasi:

»Pošto je nama svima cilj vaskrs Jugoslavije, to moraju odmah biti uklonjeni sa odgovornih i od države zavisnih položaja oni koji se greše o taj cilj i koji tako svojim radom koriste samo našim srpsko-hrvatsko-slovenačkim neprijateljima. U prvom redu takvi pojedinci moraju biti uklonjeni sa odgovornih položaja u diplomaciji. U opšte na celom frontu naše spoljne politike energičnim i odlučnim stavom vlade mora se sprečiti rad takvog osoblja štetnog po opšte ciljeve naše borbe za našu Jugoslaviju koja je u interesu Srba, Hrvata i Slovenaca. Dozvoljavanjem i tolerancijom takvog rada najteže se kompromituje autoritet vlade i jedinstvo politike pred narodom i saveznicima. Ivan Šubašić.«

Trifunović nije hteo potpisati. Uzeli smo opšte načelno gledište a vi prema situaciji i našim izveštajima tražite pogodne mere. Sačekati moj izveštaj u dva pisma poslata po poljskog kuriru. Molim naredite /»proučavanje ili uništenje«?/ ovih pisama pozdrav

Marković.
Fotić

A-VII, VK, Kut. 184, Br. Reg. 7/6–1.

136

Ankara, 23. III 1942.

I. ŠUMENKOVIĆ – MINISTARSTVU VANJSKIH POSLOVA

Parafraza
šifrovanog telegrama Kraljevske ambasade u Ankari
Pov. br. 261 od 23. III. 942.

Kraljevski ambasador u vezi njegovog telegrama Pov. Br. 225, izveštava, a prema istom izvoru kao i prednja depeša, da je Radovan Šumenković,

Generalni konzul u Pragu, uhapšen od strane Nemaca i stavljen pod sud zbog svojih izveštaja o nemačkoj vojsci, koje je slao našem vojnom izaslaniku u Berlin. Te izveštaje Nemci imaju (po ranijem ne proverenom izvoru) od ličnosti koja je došla ispod nemačke okupacije. (Ove su izveštaje našli Nemci u našem Glavnom Đeneralštabu). Međutim u stvari Nemci prema istom pouzdanom izveštaju hoće ovim hapšenjem i suđenjem da primoraju Radovana Šumenkovića, koji je u zatvoru već devet meseci, da bi svoje poverenike izdao.

Sigurno je da se i ostali Generalni konsuli iz Nemačke iz istog razloga nalaze u zatvoru u Nemačkoj.

A-SSVP, Predsjedništvo vlade, F-II.

137

London, 2. IV 1942.
M. NINČIĆ – POSLANSTVU U LISABONU

Lisabon

Kraljevskom poslanstvu

Za Višackog.

U vezi Vašeg pisma Str. Pov. br. 34.

Poslanstvu u Madridu pridajem važnost naročito ukoliko može poslužiti kao deo kanala za vezu sa zemljom i ukoliko je u stanju omogućavati prolaz naših ljudi. Stoga smatram da Poslanstvo treba tamo da ostane i pod uslovima koje ste izložili.

Pov. br. 1689

Ninčić

A-SSVP, Emigrantska vlada, MIP, F-III.

138

London, 8. IV 1942.
S. JOVANOVIĆ – A. EDENU

London, 8 aprila 1942.

Str. Pov. Br. 273

Gospodine Ministre,

Kraljevska jugoslovenska Vlada proučila je podrobno Vaš odgovor No. R. 1137 od 3 marta i u mogućnosti sam da Vam izložim njeno gledište po pitanju veza sa đeneralom Mihailovićem.

U planu Str. Pov. V. K. Br. 53, koji sam izložio Vašoj Ekselenciji u pismu od 5 februara, mi smo uglavnom izneli razloge zbog čega je potrebno da veza bude u našim rukama.

Potpuno se slažem sa Vama da je potrebno jedinstvo kontrole i saglasni smo stim da veza i transport snabdevanja za Jugoslaviju budu pod kontrolom engleske Vrhovne komande na Srednjem Istoku.

Mi ovu kontrolu ne samo da razumemo nego je i rado primamo. Nikada nismo ni mislili da ova veza bude u našim rukama bez kontrole britanskih vlasti. Mi smo tražili neposrednu vezu sa đeneralom Mihailovićem iz Kaira i Londona baš u interesu jedinstva i brzog rukovođenja operacijama u okviru opšteg britanskog ratnog plana za borbu na Balkanu, prema instrukcijama engleske Vrhovne komande na Bliskom Istoku.

Kontrola veza mogla bi se postići na taj način, što bismo mi držali radio stanice, a upotrebljavali englesku šifru. Voljni smo da u dopunu kontrole primimo i deo engleske posade, tako da u stanicama bude mešovita englesko-jugoslovenska posada.

Na ovaj način, mi bismo imali neposrednu vezu iz Londona i Kaira sa đeneralom Mihailovićem, a sa engleske strane bila bi zadržana puna kontrola.

Neposredna veza u našim rukama neophodna je i još i zato, što je đeneral Mihailović član Kraljevske Vlade i jedini njen legalni pretstavnik u zemlji, pored toga što je glavni komandant svih patriotskih snaga u okupiranoj Otadžbini. Ističemo da ova veza nema samo vojnički već i politički karakter.

Kraljevska jugoslovenska vlada ne vidi razloga da se veza bez ikakve kontrole ostavi i Poljacima i Česima, a da se prema Jugoslovenima primeni izuzetan postupak. Ovo utoliko pre što đeneral Mihailović i naš narod jedini u Evropi stalno vode otvorenu borbu protivu okupatora. U toj borbi moral trupa jeste od najveće važnosti, – a na taj moral otsustvo neposredne veze moglo bi, s pogledom na osobine našega naroda i njegovu urođenu ljubav za samostalnošću, imati rđavih posledica.

Dosadanji način rada po kome je veza bila isključivo u rukama britanske sabotaže, kao što se može videti iz priloga, nije dao rezultate koji bi nas mogli zadovoljiti.

Bio bih Vam vrlo blagodaran ako biste što pre uputili Vaše stručnjake da se ovo pitanje veza reguliše na jednoj sigurnoj, prijateljskoj i trajnoj osnovi.

Nema potrebe da Vašoj Ekselenciji naročito naglasim hitnost uređenja ovoga pitanja. Od njegovog rešenja zavisi snabdevanje oružjem, spremom i novcem patriotskih snaga u Jugoslaviji. Ove snage već dvanaest meseci vode skoro goloruku neravnu borbu protiv okupatora i zadržava stalno u našoj Otažbini petnaest talijanskih, šest bugarskih i osam nemačkih divizija.

Patriotske snage đenerala Mihailovića samo do 1 oktobra 1941 godine uništile su 10.000 Nemaca i oko 2.000 Italijana.

Izvolite, Gospodine Ministre, primiti i ovom prilikom izraze moga osobitog poštovanja.

Pretsednik Ministarskog saveta
i zastupnik Ministra vojske,
mornarice i vazduhoplovstva,
Slobodan Jovanović, s. r.

Str. Pov. V. K. Br. 273

PRILOG

I – *Dosadanji naši saradnici nisu davali jugoslovenskoj Vladi ove depeše primljene od đenerala Mihailovića, kako su upućene Vladi.*

Tako: jugoslovenska Vlada primila je dosada ove depeše: 5, 6, 8, 9, 11, 12, 14, 15, 20, 21, 22, 24, 25, 26, 27, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42,

43, 44, 45, 46, 47, 49, 50, 52, 53, 54, 55, 60, 61, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 71, 72, 74, 77, 78, 80, 81, 82, 89, 98, 99, 100, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 112, 113, 123, 124, 125, 126, 127 i 128, – ukupno 74 depeša od 128 tj. nije predato 54 depeše.

Da depeše đeneral Mihailović šalje redom po brojevima, ne preskačući ni jedan broj dokaz je ovaj:

a) Depeše od br. 24–27, od br. 34–47, od 63–69, od 102–110, od 123 do 128 idu redom i bez preskakanja i jednog broja.

b) Đeneral Mihailović u svojoj depeši br. 104 od 18 marta moli da mu se javi koje depeše od br. 52 nisu primljene, što znači da brojevi idu redom bez preskakanja.

v) U depeši br. 72 koju su Englezi dostavili đeneralu Mihailoviću potvrđuje se prijem depeše đenerala Mihailovića br. 79, koja međutim nije predana jugoslovenskoj Vladi do danas.

Sem toga, depeše br. 53 i 54 od 2 decembra, br. 63 (nastavak), br. 64 (nastavak), br. 72 od 24 januara i br. 78 od 29 januara dobili smo slučajno, jer je Pretsednik Ministarskog saveta molio da nam se dadu ranije primljene depeše za arhivu, pa su nam 27 februara date i gornje depeše koje nismo ranije bili dobili.

II – *Đeneral Mihailović primao je naređenja, koja su mu izdavana bez konsultovanja i bez znanja jugoslovenske Vlade.*

Tako:

a) Đeneral Mihailović svojom depešom br. 76 od 27 januara moli da mu se ponove naše depeše br. 60, 62 i 63. Međutim za ove depeše jugoslovenska Vlada nije obaveštena niti zna njihov sadržaj.

b) U svojoj depeši br. 104 od 18 marta đeneral Mihailović javlja da je primio depešu br. 72, za koju jugoslovenska Vlada također nije znala. A ovo znači da je sve depeše do br. 72, neko izdavao bez znanja jugoslovenske Vlade, koja je dosada izdala samo nekoliko naređenja đeneralu Mihailoviću.

Imamo razloga da verujemo da je đeneral Mihailović primao instrukcije, o kojima jugoslovenska Vlada nije bila obaveštena.

III – *Izgleda da veza sa đeneralom Mihailovićem nije ni predana. Međutim, depeše koje je slao đeneral Mihailović nisu predavane na vreme jugoslovenskoj Vladi.*

Tako:

a) Na dan 27 marta oko 14 časova javljeno je Šefu Vojnog kabineta Pretsednika Vlade telegramom: da je 26 marta ponovo uhvaćena veza sa đeneralom Mihailovićem i da je dobiven odgovor na postavljena pitanja. Međutim depeša đenerala Mihailovića br. 89 nosi datum 17 februara i iznenađuje da je primljena tek 26 marta.

b) Na dan 30 marta 1942 g. u 11,30 donete su i predate Vojnom kabinetu Pretsednika Vlade depeše brojevi: 65, 66, 71, 89, 98, 99, 100, 102 do 110 (zaključno), 112 i 113, – sa izjavom da su dobijene 26 i 27 marta od đenerala Mihailovića.

Međutim, depeše br. 66 i 71 bile su predate Vojnom kabinetu još 9 i 12 februara, pod istim brojevima, od istih datuma, sa istim sadržajem.

Iz svega ovoga se vidi da saradnja sa organima koji su dosada održavali vezu između jugoslovenske Vlade i đenerala Mihailovića nije bila potpuna ni savršeno prijateljska.

A-VII, VK, Kut. 165[a], Br. Reg. 19/–2.

139

London, 9. IV 1942.
MEMORANDUM ZA W. CHURCHILLA

Beleška
(Memorandum)

U našoj otadžbini đeneral Mihailović već devet meseci vodi neravnu borbu na život i smrt sa neprijateljima. Prema sigurnim podacima, s proleća će ceo srpski narod, sve što je kadro poneti pušku, otići u šumu i otpočeti borbu i sabotažu.

Izdao sam instrukcije jugoslovenskoj Vrhovnoj Komandi u Kairu, da u najtešnjoj saradnji sa Vašom Vrhovnom komandom izradi plan u okviru britanskog strategijskog plana, za borbu s proleća, ne samo Srba već i Hrvata i Slovenaca, na celoj teritoriji Jugoslavije. Tom borbom u Jugoslaviji treba da rukovodi đeneral Mihailović koji je jedini u stanju da sve napore na terenu poveže i uputi sve ka jednom zajedničkom cilju. Da bi se uprava borbom u Našoj Otadžbini vršila saobrazno britanskom opštem ratnom planu i povezano, neophodno je potrebno da ovom borbom, po instrukcijama britanske komande na Srednjem Istoku rukovodi naša Vrhovna komanda u Kairu.

Za ovo je potrebna sigurna veza. Mi Vam prilažemo obrazložen plan veza, koje smo predali Forenj Ofis-u.

Tek kad se uspostavi sigurna i trajna veza moći će da se ne samo upravlja borbom iz Kaira, već će se moći i pomoć u naoružanju i potrebama dostaviti sigurno. Đeneral Mihailović istrošio je svu municiju. Kad ceo srpski narod ode u šumu – biće još veća nestašica u naoružanju. I ako naš narod nije vodio računa o srazmeri žrtava ni 27 marta 1941 god., ni sada kada se gotovo goloruk tuče sa dobro opremljenim neprijateljem, ipak mu treba pomoći.

Ova pomoć zbog nemanja veze i transportnih sretstava nije mu za devet meseci dostavljena. Da bi smo omogućili doturanje pomoći, molili smo da se od jugoslovenskih avijatičara – koji sede bez ijednog aviona devet meseci – formiraju po jedna lovačka i jedna hidro grupa za borbu u Libiji, a jedna bombarderska grupa od 16 aviona za vezu sa otadžbinom i dotur pomoći đeneralu Mihailoviću.

Mi Vam prilažemo memoar koji smo predali vazduhoplovnom maršalu g. Medhurstu.

Za dotur dovoljnih količina materijala molili smo jednu savremenu podmornicu koja bi i održavala vezu sa našom obalom. Ljudstvo imamo potpuno obučeno i oduševljeno za borbu.

Mi Vam prilažemo memoar predat Prvom lordu Admiraliteta g. Aleksanderu.

Pitanje veza i pomoći đeneralu Mihailoviću i srpskome narodu jedno je od glavnih pitanja koje se postavlja jugoslovenskoj vladi. Utoliko pre što je đen. Mihailović i član jugoslovenske vlade.

Molimo Vašu Ekselenciju da učini sve da se ova pitanja najhitnije reše i spreči uništenje srpskog naroda koji će s proleća i s motkama otići sigurno u planine i šume da nastavi borbu za slobodu kao što ju je vodio besprekidno i junački punih pet vekova posle Kosova.

Za g. Vinstona Čerčila
London
9 aprila 1942

A-VII, VK, Kut. 38, Br. Reg. 3/2–3.

140

London, 10. IV 1942.
S. JOVANOVIĆ – A. EDENU

Str. Pov. V. K. Br. 289.

London 10. Aprila 1942. g.

Gospodine Ministre,

U dopunu pisma Str. Pov. V. K. br. 273 od 8. aprila, čast mi je da Vam skrenem pažnju još na ove činjenice:

1. Na sastanku Lorda Glenconner-a, Majora Longa i šefa moga Vojnog kabineta, Lord Glenconner insistirao je da se depeše đenerala Mihailovića pokazuju samo Nj. Vel. Kralju i meni.

Šef vojnog kabineta obećao je da će mi po ovome referisati.

Lord Glenconner pismom svojim od 8. aprila zamerio je što je telegramu đenerala Mihailovića upućenom Nj. Vel. Kralju povodom 27. marta dat publicitet.

I ako sam potpuno saglasan u pogledu diskretnosti na koju treba paziti, slobodan sam podvući činjenicu: da su sve depeše đenerala Mihailovića upućene Pretsedniku jugoslovenske vlade i da on jedini ima pravo da proceni kome može da ih saopšti.

Razume se samo po sebi da mi isto toliko koliko i servis Lorda Glenconner-a imamo želju da odnosno tih telegrama sačuvamo najpotpuniju tajnost.

2. Kapetan Bauxhall 9. aprila predao je šefu moga Vojnog kabineta telegram đenerala Mihailovića Br. 95 koji je đeneral Mihailović uputio Pretsedniku Jugoslovenske Vlade.

Kapetan Bauxhall predao je istovremeno i »odgovor . . . koji će biti poslan đeneralu Mihailoviću pri prvom dodiru preko T. S. F.«

Taj odgovor ne nosi nikakav potpis i sastavljen je tako da đenerala Mihailovića može navesti na verovanje da taj telegram šalje Pretsednik Jugoslovenske Vlade.

Prema usmenom sporazumu između Lorda Glenconner-a, Majora Longa i Šefa moga Vojnog kabineta od 30 marta 1942 go. sva naređenja i de-

peše koje se šalju đeneralu Mihailoviću mogu da potpisujem samo ja u Londonu.

Izvolite primiti Gospodine Ministre izraze mog osobitog uvažavanja

Pretsednik Ministarskog saveta
i zastupnik Ministra vojske, mornarice
i vazduhoplovstva
Slobodan Jovanović s. r.

A-VI, VK, Kut. 162, Br. Reg. 36/2.

141

Kairo, 14. IV 1942.
M. SMILJANIĆ – S. JOVANOVIĆU I M. NINČIĆU
Šifrovan telegram
Otpremljen iz Kaira 14 aprila 1942 u 22 časa
Primljen u Londonu 15 aprila u 10 h

Lično za Pretsednika Ministarskog saveta i Ministra inostranih poslova.

Lice koje nedavno napustilo zemlju predalo Đonoviću tekst pisma koje đeneral Draža Mihailović upućuje maršalu Petenu, a koje je uglavnom sledeće sadržine:

»Ljubav srpskog naroda prema Francuskoj nije nikad bila manja nego ljubav prema sebi samom. Momenat vaše propasti značio je i propast našu. Kod vas kao i kod nas bilo je ljudi koji su verovali da će putem poniženja i srama uštediti narodu materijalne žrtve. Pred ustima aždaje nije bilo mesta milosti i onaj ko to nije ranije verovao uvideo je sad jer su ga Nemci sami uverili. Vi ste veliki maršal velikog francuskog naroda i smatram da današnjom žalosnom ulogom ne želite da u stvari žalosna sudbina vašeg naroda pretvori se u trajnu. Naprotiv, verujem u one težnje, a u onu vašu nacionalnu ljubav, koja očekuje momenat da dobijete još jednu novu bitku za veličinu i sreću svog naroda i obraćam se vama ovom porukom. Ako je pak slučaj da ste ideju o novoj pobedi Francuske napustili, onda dozvolite mi da ovo pismo bude upućeno onom nepoznatom budućem maršalu Francuske koji će se skoro pojaviti iz velikog duha francuskog naroda.

Moji ustanici i moje ratovanje po srpskim šumama i brdima dalo mi je mnogo iskustva u zadržavanju i lomljenju one zverske sile koja je brzinom oluje prelazila evropskim ravnim putevima. Moji skoro goloruki vojnici uspeli često da zverske gomile nateraju na napuštanje borbe. Mesto vojničke borbe on uvek svoje gomile upućuje na naša sela i gradove u kojima uništio život mnogih građana, žena i dece.

Ali njegovo zlo prema ostalim narodima počeo osećati i njegov sopstveni narod. U redovima mojih vojnika imam i nemačkih vojnika koji su počeli osećati i misliti kao ljudi.

Prema njihovim iskazima, saznao sam ono što se u Nemačkoj krvavo ugušuje (jedna grupa nejasna) osećaji svih potlačenih naroda kao Rumunije, Austrije i Italije. Svima sad je jasno da je njegova glavna snaga sa-

trvena u Rusiji i da nastupa momenat kada mu najslabiji neprijatelj može zadati smrtan udar.

Osetio sam da je nastupio momenat da se svi potlačeni narodi solidarno pokrenu gerilskom borbom za oslobođenje. Ali, isto tako osećam da bi taj pokret bio apsolutan i jednodušan, ako bi francuski veliki duh dao signal za zajednički ustanak.

Vaš alarm neće prihvatiti samo svi potlačeni narodi Evrope već i sâm nemački narod koji je uvideo svoje zablude.

Tako isto očekuju vas i narodi u Italiji, Rumuniji, Mađarskoj i Bugarskoj.

Potrebno je da velikim francuskim duhom date signal Čehoslovačkoj, Rumuniji, Belgiji, Mađarskoj, Bugarskoj, Srbiji i Italiji, koje će sudelovati bez reči i zakašnjenja. Vaše su snage veliko jamstvo, stojite u neposrednoj blizini saveznika koji su sada jaki, da vaš alarm čuju i onih šest miliona tuđih državljana u Nemačkoj kojima će se pridružiti i sami nemački radnici i majke Nemačke.

Veliki maršale, priberite svoj genije i odlučite se ili pustite da veliki genije Francuske kaže ponova svoju reč. Došao je momenat kada na sva pitanja Francuza »zašto i za koga« može se odgovoriti jednodušno sa celog kontinenta: »Za slobodu«.

Primite ovaj iskreni bratski pozdrav iz srpskih planina koji ako ne odjekne u vašoj staroj duši, dobiće svoj odjek u dušama mladih Francuza. Ponesite sobom barjak ispred svih naroda Evrope kao što je Francuska i ranije nosila tristotine godina, dajte ga mladim Francuzima koji će pod njim naći i stvoriti novog maršala«.

Sporazumno sa pukovnikom Rakićem dostavljam vam ovaj tekst, s molbom da u slučaju donošenja odluke o objavljivanju za našu zemlju to bude učinjeno preko naše tajne slobodne stanice u Jerusalimu.

O sadržini ovog pisma u glavnim linijama, upoznaćemo ovde Monktona.

O vašim odlukama molim upoznajte nas kako bi i ovde učinili potrebno za davanje potrebnog publiciteta ovom pismu.

Str. pov. br.149

Smiljanić

AJ, 103–27. Poslanik Smiljanić je svojim telegramom Str. Pov. br. 197 od 3. V 1942. javio Londonu da je donosilac Mihailovićeve poruke Petainu trgovac i rezervni potpukovnik Đorđe Blažić. (A-VII, VK, Kut. 164) Međutim, ubrzo zatim S. Jovanović je javio da je Blažić – prema sigurnim podacima – ubačen od Nedića i treba da se vrati u Srbiju, nabavivši neki pamuk, s porukama »pobunjenih oficira« (porukom Bore Mirkovića). (Isti izvor) Kasnije je Jovanović javio Carigradu da je Blažić zadržan. »Po zahtevu Engleza upućeno pitanje Draži da li je Nedićev agent.« (Isti izvor)

142

Kujbišev, 21. IV 1942.
STANOJE SIMIĆ – M. NINČIĆU

Šifrovan telegram
Otpravljen iz Kujbiševa 21 aprila 1942 godine u 16.56 časova
Primljen u Londonu 22 aprila 1942 godine u 10.00 časova

Lično za Ministra.

Sa strane ne zvanične upitan sam o mogućnosti da se i odavde koristi naša veza sa zemljom. Ovom prilikom isto tako ne zvanično skrenuo sam pažnju na borbu brato-ubilačku koja izgleda da se još vodi u Jugoslaviji između regularne vojske pod komandom člana vlade đenerala Mihailovića i nekih nezavisnih malih odreda koji tvrde da su komunistički, kao i na činjenicu da se ovde izbegava u štampi istaći da je borba u Jugoslaviji regularan rat i da ga vodi Draža Mihailović. Izrazio sam sumnju da je ovo samo iz neobaveštenosti. Odnosno njihovog gornjeg pitanja izjavio sam da vlada ima veze sa zemljom i da se preko nje u istu uključiti mogu ako bude to bilo mogućno u nameri da se ova borba spreči.

Pov. br. 149.

Simić

AJ, 103–25.

143

London 22. IV 1942.
LORD GLENCONNER – Ž. KNEŽEVIĆU

G/JU/1184 22. aprila 1942 god.

Dragi Majore Kneževiću,

Hvala Vam na Vašem pismu Br. 333. Uzimam na znanje da Jugoslovenski Pretsednik Vlade smatra vest koju je B. B. S. imalo da emituje kao indiskreciju i neuviđavnost.

B. B. S. je bio umoljen od nas da ovu vest emituje, i ja sam više nego iznenađen da je Ministar Dvora uzeo na sebe da naša uputstva menja.

O pitanju da li je sama vest neuviđavna ili nije, nemam nameru da diskutujem, jer o tome smo mi nadležni da odlučujemo. Međutim moram jasno da dotaknem, da dokle god mi budemo odgovorni za ove operacije, mi ne možemo dozvoliti Ministru Dvora da naša uputstva menja a da nas o tome u opšte ne pita.

Sa iskrenim pozdravom,
Glenkoner s. r.

A-VII, VK, Kut. 162, Br. Reg. 41/2.

144

Bern, 23. IV 1942.

M. JURIŠIĆ-ŠTURM – MINISTARSTVU VANJSKIH POSLOVA

Šifrovan telegram
Otpremljen iz Berna 23 aprila 1942 u 15.15 h
Primljen u Londonu 24 aprila u 10 h

Prijatelji iz Ljubljane javljaju da iz govora Ministara Grola, Anđelinovića i drugih zaključuju da su neke njihove sugestije postigle željeni efekat. Veruju da bi se postiglo još mnogo više kad bi Dražini ljudi preko svoje stanice, koja je odlična i mnogo se sluša, zauzeli isti stav i dali s vremena na vreme jednu socijalno-reformatorsku notu svojim izlaganjima. Tako prema tome (bi) i Kraljevska vlada lakše skretala u tom pravcu, te bi postepeno dovelo u sklad raspoloženje naroda sa politikom Vlade. Oni će zgodnom prilikom izložiti ovo mišljenje Draži, ali zbog jačeg efekta i brzine mole da i Krajevska vlada mu saopšti ove sugestije.

Str. pov. br. 462

Jurišić

AJ, 103–25.

145

London, 23. IV 1942.

MEMORANDUM JUGOSLAVENSKE VLADE

Str. Pov. V. K. Br. 341

I – SMENA VRHOVNE KOMANDE

Engleska Vrhovna komanda 5 marta smenila je nasilno iz jugoslovenske Vrhovne Komande sve oficire koji su bili postavljeni Kraljevim Ukazima, a dovela na vlast pobunjene oficire.

Ne samo da nije htela da ukloni penzionisane i pobunjene oficire iz Kaira već ih je, prema informacijama koje imamo, podržavala, a neki engleski oficiri najaktivnije su agitovali među pobunjenim oficirima protivu izvršenja Kraljevih ukaza.

Depeše koje je Vlada slala i koja su trebale da učine kraj konfliktu, zadržavane su od engleskih organa i stizale u Kairo tek posle 15 dana. Kraljevu proklamaciju nisu dali da se pročita trupi. To je na prvom mestu povreda ugleda Nj. V. Kralja, Vrhovnog Komandanta naše vojske. Nesumnjivo je, da bi čitanje proklamacije, za koju je došla sugestija s izvesne engleske strane, uticala povoljno i odlučno na smirenje duhova. Teško je izbeći utisak da se baš to htelo sprečiti.

Vođe pobunjenih oficira i dalje se podržavaju po svaku cenu i sa njima se sarađuje, zadržavajući ih i dalje na njihovim starim komandnim položajima iako su smenjeni i penzionisani.

Bataljon veran Kralju i Vladi, koji je trebao da ostane u logoru Agami da bude garantija za red i mir u našoj vojsci u Egiptu, uputili su »po

kazni« u Solum, gde su morali istoga dana da otputuju. Međutim, grupu aviatičara koja je trebala da bude upućena u Rodeziju na obuku, – ostavili su u Egiptu i oni sad vrše pobunu.

Nisu hteli da udalje iz Kaira penzionisane i pobunjene oficire koji su iskorišćavajući svoj položaj vršili otvorenu agitaciju lažnim činjenicama, tako da je njihov broj porastao.

Kralj i Njegova Vlada stavljeni su van mogućnosti da vrše svoje funkcije, jer engleske vojne vlasti u Egiptu očigledno drže stranu pobunjenih oficira.

Pobunjenici su između ostalog stavili i zahtev da se vrati stanje od pre 15 januara, što znači da se vrati i đeneral Simović za Pretsednika Vlade. Pobuna, prema tome, ima političku pozadinu.

Rešenje:

1. Da se Vrhovna komanda i jedinice odmah predadu oficirima koje je Kralj ukazima postavio. Vrhovnu komandu privremeno da primi specijalni izaslanik Nj. V. Kralja pukovnik Rakić.

2. Da se pohapse svi oficiri koji su pogazili vojničku zakletvu i interniraju; i

3. Da se ubuduće ne sprečava izvršenje Kraljevih i Vladinih naredaba i uopšte ne pomaže nikakva akcija koja ima za cilj da ruši ugled Kraljev i autoritet Vlade.

II – VEZA SA ĐENERALOM MIHAILOVIĆEM

Vezu drži u svojim rukama »služba za sabotažu«. Sve depeše đeneral Mihailović upućuje Vladi. Međutim utvrđeno je:

a) Da nam depeše ne daju na vreme;

b) Da nam ne predaju sve depeše: od 128 depeša nisu nam predali 54;

v) Sva naređenja đeneralu Mihailoviću izdaju se bez znanja i saglasnosti Kraljevske Vlade, često na engleskom jeziku.

Rešenje

1. Da nam se dadu radio-stanice da budu u našim rukama.

2. Primamo punu englesku kontrolu: da opštimo engleskom šifrom i da bude pola posade na stanicama engleske tj. mešovite posade.

Tako ćemo mi biti sigurni: da smo sve depeše primili i da su samo naša naređenja otišla‹ a Englezi će imati punu kontrolu.

III – DOTUR POMOĆI ĐENERALU MIHAILOVIĆU

Dosada nije ništa dostavljeno. Spremljen materijal, ali nema aviona ni podmornice da ga prebaci do Draže. Narod potpuno goloruk. Dražą neprekidno traži oružje.

Rešenje:

1. Da se već spremljeni materijal dostavi odmah avionima đeneralu Mihailoviću;

2. Da nam se ustupe 4 velika aviona za našu posadu, koji bi stalno vršili dotur materijala i održavali vezu sa đeneralom Mihailovićem;

3. Da nam se ustupi jedna moderna podmornica, koja bi imala isključivi zadatak da dotura potrebe borcima đenerala Mihailovića.

IV – POMOĆ ZAROBLJENICIMA U NEMAČKOJ

Zarobljenici su uglavnom samo Srbi. U Srbiji zavladala glad: Nemci izvukli hranu, 1,500.000 izbeglica došlo u Srbiju, zemlja neobrađena zbog stalnih borbi. Iz Srbije ne mogu da šalju pakete, jer su najplodnije krajeve potpuno uništile nemačke kaznene ekspedicije.

Van Srbije dosada poslano zarobljenicima za svih 12 meseci samo po pola paketa hrane tj. po 2½ kilograma ukupno. Engleski zarobljenici na primer, izgleda da dobijaju po 20 kgr. mesečno.

Englesko Ministarstvo rata ima stokove po 500.000 paketa u Ženevi i Lisbonu.

Rešenje:

1. da se iz ovih stokova na ime privremene pozajmice ustupi 100.000 paketa hrane mesečno, koji bi se poslali našim zarobljenicima, tako da svaki zarobljenik dobije po 1/2 paketa hrane mesečno tj. 2 1/2 kgr., mesto dosadašnjih 1/2 paketa za celu prošlu godinu;

2. Kraljevska Vlada naknadiće ovaj broj, dovozom paketa iz Amerike ili isplatom u gotovom novcu.

23 aprila 1942 god.
London

A-VII, VK, Kut. 102, Br. Reg. 44.

146

London, 25. IV 1942.
S. JONVANOVIĆ – J. ĐONOVIĆU i LJ. HADŽI-ĐORĐEVIĆU

Str. Pov. V. K. Br. 349

25 aprila 1942. g.
London.

Ministarstvu inostranih poslova

Molim da se Kraljevskom poslanstvu u Kairu – za g. Đonovića i generalnom konzulu u Carigradu – za Perića dostavi šifrovani telegram sledeće sadržine:

»Molim obustaviti za izvesno vreme širenje vesti o Dražinoj ofanzivi i o pomoći koja mu se šalje. Nikakva mu pomoć još nije doturena iako od novembra prošle godine neprekidno traži oružje i municiju. Str. Pov. V. K. Br. 349 Jovanović«.

Pretsednik Ministarskog saveta
i zastupnik Ministra vojske,
mornarice i vazduhoplovstva
S. Jovanović

AJ, 103–25.

147

Washington, 28. IV 1942.

K. FOTIĆ – M. NINČIĆU

Šifrovan telegram
Otpravljen iz Vašingtona 28 aprila 1942 godine u 7,16 časova
Primljen u Londonu 28 aprila 1942 godine u 10,00 časova.

Lično za Ministra.

Strogo poverljivo.

Danas diskutovao sa Šefom protokola o dočeku Njegovog Veličanstva Kralja. Njegovo Veličanstvo Kralja dočekaće Šef protokola i dva ađutanta, vojni i navalni, koji će mu biti zatim stalno na službi. Ako bude stigao u Kanadu Njegovo Veličanstvo Kralja dočekaće u Montrealu. Odbor za prijem pozdravlja Njegovo Veličanstvo Kralja na železničkoj stanici u Vašingtonu ili na aerodromu. Njegovo Veličanstvo Kralj ide u Belu Kuću gde će prenoćiti. Na večeri u Beloj Kući samo gospoda, smoking, trideset do četrdeset lica. U Beloj Kući na prenoćištu sigurno Pretsednik vlade, a gledaće se i Ministar inostranih poslova. Sledećih dana Njegovo Veličanstvo Kralj i gosti prelaze u državnu kuću određenu za visoke goste. Toga dana serkl za šefove diplomatskih i vojnih misija. Bavljenje u Vašingtonu četiri do pet dana. Ručkovima raspolaže Njegovo Veličanstvo Kralj, kako bi ih On mogao priređivati za ugledne ličnosti. Listu ličnosti utvrdiću sa Šefom protokola. Liste za večere određivaće Šef protokola. Poslednjeg dana ovde veče sa prijemom za gospodu i gospođe, smoking. U Vašingtonu primiće delegacije jugoslovenskih organizacija i američkih dobrotvornih društava za Jugoslaviju. Ako je jedan dan slobodan posetiće Pomorsku akademiju u Anapolisu. tridesetak kilometara odavde i ručak tamo. U Vašingtonu polaganje venaca na grobove Neznanog junaka i Vašingtona.

Cela poseta oko petnaest dana. Posle Vašingtona obilaženje fabrike municije, fabrike oružja, poljoprivredne stanice i jednog univerziteta. Put najdalje na zapadu Čikago, gde bi Njegovo Veličanstvo Kralj mogao posetiti Vladiku i manastir. U Njujorku dva tri dana, gde stan sprema Protokol u jednom velikom hotelu. U Njujorku večera američkih prijatelja Jugoslavije. Kako je karakter posete poslovan, rečeno mi je da očekuju da sa Kraljem bude ograničen broj ličnosti i to: Pretsednik vlade, Ministar inostranih poslova, Ministar Dvora, najviše dva ađutanta i jedan momak. Što se tiče prevoznih sretstava, misle da će se o tome postarati Englezi. Molim izvestite me najhitnije telegramom da li je to pitanje tamo uređeno.

Str. pov. br. 21

Fotić

A-SSVP, Izbjeglička vlada 1941/45, F-IV.

148

London, 29. IV 1942.
S. JOVANOVIĆ – S. SIMIĆU

Str. Pov. V. K. Br. 381
29. aprila 1942 g.
London.

Ministarstvu inostranih poslova

Molim da se Kraljevskom poslaniku u Moskvi g. Simiću dostavi šifrovani telegram sledeće sadržine:

»U našoj zemlji partizani napadaju Dražine odrede. Trockisti (teritorija Hrvatske, Slovenačke, Dalmacije) napadaju i Dražu i Staljiniste partizane; pomažu ih Nemci, Talijani i Ustaši. Nedićeve trupe napadaju i Dražu i partizane. Partizanski srpski odredi odbili saradnju sa Dražom. Nedić ih uništava, jer nemaju stručno vođstvo. Odred Nedićev od 40 ljudi razbije partizansku četu od 300 ljudi.

Zajednički i glavni naši neprijatelji su Nemci, Talijani, Mađari. Njih treba svi da napadaju a ne međusobno da se uništavaju.

Izdejstvujte kod Sovjetske Vlade da se pozovu partizani da prestanu sa bratoubilačkim ratom i da svi idu pod komandu Dražinu protivu zajedničkog neprijatelja.

Komunistima u Francuskoj izdato naređenje da idu pod komandom vođe koga narod izbaci da vodi pobunu.

Izvestiti hitno o rezultatu.

Str. Pov. V. K. Br. 381 Jovanović.«

Pretsednik Ministarskog saveta i
zastupnik Ministra vojske, mornarice
i vazduhoplovstva.
S. Jovanović

A-VII, VK, Kut. 165a, 16/2–1.
Ninčić dodao rukom: »Sve ovo radite sporazumno s pukovnikom Putnikom.«

149

Kujbišev, 30. IV 1942.
S. SIMIĆ – M. NINČIĆU

Šifrovan telegram
Otpravljen iz Kujbiševa 30 aprila 1942 godine u 16,10 časova
Primljen u Londonu 1 maja 1942 godine u 10,00 časova

Lično za Ministra.

27 ovog meseca sam bio primljen kod Molotova. U dužem razgovoru dao mu izjavu u vezi vaših instrukcija, tj. u vezi Vašeg telegrama Pov. br. 1682. Dodao sam samo i da su naša dva naroda vezana i dubokim osećajima slovenske solidarnosti. Ovo učinio prvo zbog toga što su svi

sa kojima sam došao u kontakt, pa i on sâm, na tome insistirali, a drugo da bi pravilno shvatili reakciju našeg naroda posle juna prošle godine.

Odnosno englesko-ruskih razgovora reče mi da se oni lagano ali povoljno razvijaju. Nije hteo ulaziti u detalje. Povodom isporuke ratnog materijala izjavio da se nisu nadali da će Englezi tako skrupulozno izvršivati uzete obaveze. Sa Amerikancima da to nije slučaj ali da sad i oni brže isporučuju.

Izrazio veliki optimizam za ishod dalje borbe na istočnom frontu. Na južnom frontu primećuju se pokreti nemačkih trupa, ali do većih napada nije došlo.

Odnosno Turske rekao da i ona čeka svoj red u nedoumici ko će biti jači. Odlazak turskog ambasadora i pored toga što je (rekao) da ide na dva tri dana smatra kao duže udaljavanje u očekivanju ovog merenja snaga.

Odnosno Bugarske reče mi da Sovjeti neće uzimati inicijativu za prekid diplomatskih odnosa. U slučaju da Bugari pošalju svoje trupe na istočni front ovo pitanje će se ocenjivati ponova.

Pov. br. 160

Simić

AJ, 103–61.

150

London, 1. V 1942.

ZABILJEŠKA O RAZGOVORU S A. CADOGANOM

Zabeleška

o jednom delu razgovora pomoćnika ministra G. V. Milanovića sa Ser A. Kadoganom 1 maja 1942.

Rekao sam mu da dolazim po istoj stvari kao i grčki poslanik pre dva dana. Napomenuo da korak činimo solidarno s Grcima i da smo upotrebili isti tekst osem stava koji se odnosi na direktne interese.

Napomenuo da su došli trenutci kad se eventualno među velikim silama mogu pokrenuti za reševanje i važna pitanja koja bi mogla tangirati i naše direktne i indirektne interese. Napravio sam aluziju i na englesko-sovjetske pregovore. Ovim poslednjim povodom ponovno sam pitao da li se u tim pregovorima dodiruje ma koje pitanje koje bi moglo interesovati, direktno ili indirektno, Jugoslaviju. Dodao sam da su se čuli glasovi da je u pitanju i pretresanje sovjetskih interesa u Bugarskoj, ušću Dunava, Moreuzima, što Jugoslaviju interesuje u najvećoj meri.

Ser A. Kadogan mi je rekao da u englesko-sovjetskim pregovorima koji se vode, nema apsolutno ničeg što bi moglo tangirati interese Jugoslavije.

Memorandum koji sam mu podneo prima, kaže, »sa zadovoljstvom i sasvim simpatično«. Dodao je da smo mi saveznici i da će o tome vo-

diti računa kadgod naši interesi budu u pitanju, kao i da će uvek biti u kontaktu sa nama kad bi se rešavala pitanja koja nas mogu interesovati.

Zahvalio sam mu na ovome što mi je izjavio.

AJ, 103–65–288.

151

London, 2. V 1942.
S. JOVANOVIĆ – G. RENDELU

S. P. V. K. Br. 391.

2 maja 1942.

Gospodine Poslaniče,

Preko majora Longa dali smo depeše V. K. br. 14 od 7. aprila i 15 od 10. aprila s molbom da se dostave đeneralu Mihailoviću.

Međutim, Major Long svojim pismom od 28. aprila izvestio nas je, da depeše br 14 i 15 nisu mogle biti dostavljene i da će g. Rendel govoriti s Pretsednikom Vlade o razlozima zbog kojih nisu dostavljene.

Iz ovoga proističe da izvesni engleski organi koji drže vezu sa đeneralom Mihajlovićem ne dozvoljavaju da Pretsednik jugoslovenske vlade opšti sa đeneralom Mihajlovićem.

Naročito je neshvatljivo da je obustavljena depeša br 15 kojom se đeneral Mihajlović blagovremeno avizira o napadu sa svih strana koji će na odrede đenerala Mihajlovića izvršiti Nemci i Ustaši u Bosni.

Ovaj napad, prema našim obaveštenjima, stvarno je već počeo u Bosni. Prema tome, ovo obaveštenje bilo je tačno.

Neoprezno spominjanje mesta đenerala Mihajlovića preko B. B. C. – »Golija i Sandžak«, pa sada nedavanje ovako važnog obaveštenja može da ima sudbonosne posledice po celu akciju đenerala Mihajlovića.

Bio bih Vam vrlo zahvalan, Gospodine Ministre, ako biste me obavestili zbog čega telegram br 15 nije dostavljen najhitnije đeneralu Mihajloviću.

Primite, Gospodine Ministre, uverenje o mom osobitom uvaženju.

Prilog: prepis depeše V. K. Br. 14 i 15.

Pretsednik Ministarskog saveta
i zastupnik Ministra vojske,
mornarice i vazduhoplovstva
S. Jovanović

AJ, 103–84.

152

Kujbišev, 2. V 1942.
D. PUTNIK – MINISTARSTVU VOJSKE
Šifrovani telegram

Ministarstvu inostranih poslova

Za Ministarstvo vojske.

Nisam uspeo da stvorim veze. Nije mi pomoglo ni to, što sam još u Sofiji primio zahvalnost ruskog đeneralštaba za učinjene usluge. Rusi su krajnje nepoverljivi prema strancima. Ne žele da učine izuzetak ni prema meni. Imam utisak da Ruse uopšte ne interesuje saradnja sa nama, pošto jedino računaju sa njihovim pristalicama u našoj zemlji. Sa njihovog gledišta potpuno ispravno i dosledno. Dokazi: do sada ni jedno naše traženje nisu ispunili, đenerala Mihailovića uopšte nisu pomenuli, traže neposredne veze sa našom zemljom. Ne verujem da bi mi tu mogli ma šta da izmenimo.

Moj dalji boravak ovde besciljan. Mislim da bih više mogao koristiti u Carigradu ili Ankari i u pogledu veza i rada sa Rusima.

Ako moj boravak u Turskoj nije celishodan, molim da mi se dozvoli odlazak u Jerusalim. Tamo bih sačekao momenat za prijem neke druge dužnosti ako se na mene računa i ako zato uopšte bude bilo potrebe.

U svakom slučaju molim smenu.

Str. Pov. br. 10. PUTNIK.

Simić

A-VII, VK, Kut. 153, Br. Reg. 37/1–1.

153

London, 2. V 1942.
M. NINČIĆ – A. EDENU
Str. Pov. V. K. Br. 385

London, 2 maja 1942. g.

Gospodine Ministre,

Pretsednik Ministarskog saveta i zastupnik Ministra rata g. Slobodan Jovanović molio je da Vam dostavim sledeće saopštenje:

»Đeneral Mihailović još od novembra meseca neprekidno moli da mu se dostavi naoružanje. Usled raznih uzroka ova pomoć do danas nije mu mogla biti dostavljena i svi odredi đenerala Mihailovića ostali su bez oružja i municije. Naročito je nedostatak ručnih bombi, protivoklopnih pušaka i mitraljeza sa municijom za ova oruđa.

Napadi Nemaca, Talijana i Ustaša, prema dobivenim izveštajima, već su otpočeli i preti opasnost da cela akcija đenerala Mihailovića, usled nemanja naoružanja i municije, ne samo stane, nego čak može doći i do potpunog uništenja i đenerala Mihailovića i njegovih odreda.

Nije potrebno da Vas naročito ubeđujem, Gospodine Ministre, da je poslednji čas da se đeneralu Mihailoviću dostavi traženo naoružanje, po cenu najvećih napora i žrtava, da bi se izbeglo potpuno uništenje njegovih odreda i ukočila cela akcija đenerala Mihailovića.

Dostavljajući Vam ovu notu, molim Vas, Gospodine Ministre, da primite izraze moga osobitog uvaženja.

Ministar inostranih poslova,
Dr. Momčilo Ninčić s. r.

A-VII, VK, Kut. 165a, Br. Reg. 16/–2.

154

Kujbišev, 5. V 1942.

S. SIMIĆ – MINISTARSTVU VANJSKIH POSLOVA

Parafraza

Kujbišev 5 maja 1942 g.

Kraljevski poslanik u Kujbiševu izveštava a u vezi našeg telegrama Pov. br. Str. 226.

Kraljevski poslanik pita da mu se hitno odgovori da li je oportuno da čini korak po tome pitanju.

Kraljevski poslanik misli da pri odluci treba imati u vidu sledeće:

1. Prošle godine kada je učinjen korak dobiven je negativni odgovor.

2. Vlada S. S. S. R. stoji na principijelnom stanovištu da je sav komunistički rad u inostranstvu *van njenog domašaja* i da je to čisto unutrašnja stvar respektivnih zemalja.

3. Inicijativa za promenu stava u Francuskoj nije došla ni od Francuske vlade u Londonu niti pak od njenog poslanika u Rusiji.

4. Kraljevski poslanik dalje kaže, da je nesumnjivo naredba došla iz Rusije i da je sporazum postignut na terenu.

6. Dalje kaže, da ima utisak da se nešto želi u tom pravcu. Kako pak Rusi inzistiraju na vezu sa zemljom, poslanik ima utisak da ih oni nemaju. Raspitivali su se o slanju avijona na koji od aerodroma kojima raspolaže Draža Mihailović. Poslanik ih je upućivao na naše veze preko Londona. Za ovo ne žele pojavljivati se u zvaničnom smislu.– Kraljevski poslanik je mišljenja da ovo pitanje nebi trebalo pokretati zvaničnim putem a tako isto da bi bar do eventualnog sporazuma trebalo obustaviti svaku našu vojnu akciju dok se ne ocrta jače učešće saveznika u borbama i mogućnost da i mi u borbi dođemo do stvarne pomoći, a ne da samo pomažemo neizvesnu buduću akciju saveznika.

A-VII, VK, Kut. 165a, Br. Reg. 16/2–2.

155

Kujbišev, 5. V 1942.
S. SIMIĆ – M. NINČIĆU
Šifrovan telegram
Otpravljen iz Kujbiševa 5 maja 1942 godine u 15,03 časova
Primljen u Londonu 6 maja 1942 godine u 10,00 časova

Lično za Ministra.

U vezi Vašeg telegrama Pov. br. 1790.

Višinski mi reče da još nema odgovor vlade. Dodao da je rok predviđen za hapšenje porodica prošao. Naročito istakao da je Staljin u naredbi za Prvi Maj istakao Jugoslaviju, kao i da su oni uvek koristili sve informacije o borbama u Jugoslaviji koje vode »partizani«, a tako nazivaju sve one koji se bore protiv Nemaca i Nedića.

Karakteristično je da me Dekanozov pitao da li Mihailović zaista želi boriti se protiv Nedića? Odgovorio sam da Nedićev postupak sa porodicama dovoljan odgovor na to. Isto pitanje postavljeno mi sa privatne strane.

Pov. br. 163

Simić

–AJ, 103–25. Na glasine o navodnoj obznani njemačkog vojnog zapovjednika u Srbiji i M. Nedića »da se čuveni junak đeneral Mihailović sa saradnicima i drugovima preda u roku od pet dana, inače njegova porodica i porodice svih koji ih pomažu biće uzeti kao taoci«, vlada u Londonu zatražila je intervenciju Londona, Washingtona i Moskve.

156

London, 7. V 1942.
S. JOVANOVIĆ – S. SIMIĆU

Ministarstvu inostranih poslova

Molim da se našem Kraljevskom Poslaniku u Moskvi dostavi šifrovani telegram sledeće sadržine:

»Veza vaš Str. Pov. br. 226.

Učinite ponovo pokušaj u smislu telegrama Str. Pov. V. K. Br. 381. Svi pokušaji sporazuma na terenu propali. Činimo sve tajnim putem i preko radia da se ne pristupa preuranjenim akcijama velikog stila zbog beskorisnih i nesrazmernih i strašnih represalija. Veća akcija gerilskog otpora bez pomoći saveznika dovela bi do uništenja Srpskog naroda. Neka kažu bar partizanima da im je sada zajednički neprijatelj Nemac i da ne vode bratoubilačku borbu.

Str. Pov. V. K. Br. 409 Jovanović.«

A-VII, VK, Kut. 165a, Br. Reg. 16/2–3.

157

London, 14. V 1942.
M. NINČIĆ – K. FOTIĆU

Kraljevskom poslanstvu

Vašington

U vezi mog telegrama Pov. br. 5786 od 1 septembra prošle godine.

Svi dosad činjeni pokušaji da se oslobode uhapšeni generalni konsuli Šumenkoyić, Mišetić, Jakovljević, Pandurović i Nikodije Jovanović kao i ostali činovnici ostali su bez uspeha.

Kako se sad radi na izmeni američkog i osovinskog diplomatskog osoblja, američki otpravnik poslova pri Sv. Stolici po sopstvenoj inicijativi predložio je svojoj vladi da se istom prilikom izmene i bar oni naši činovnici koji su još uvek uhapšeni u Nemačkoj.

Molim pokušajte ne pominjući predlog američkog otpravnika da zainteresujete State Department za naše činovnike kako bi i oni bili izmenjeni.

Pov. br. 2576

Ninčić

AJ, 103–58.

158

London, 16. V 1942.
ZABILJEŠKA O RAZGOVORU S A. BOGOMOLOVOM

Beleška

o razgovoru Pretsednika Ministarskog saveta g. Slobodana Jovanovića i sovjetskog poslanika na našem Dvoru g. Bogomolova 16 maja 1942 godine u kancelariji Pretsednika Ministarskog saveta 41 Aper Grovenor Strit

Gospodin Bogomolov došao je po pozivu g. Slobodana Jovanovića.

Cilj razgovora: o štetnom radu partizana u našoj zemlji koji napadaju odrede đenerala Mihailovića zajedno sa Ustašima i Nemcima u Bosni i koji su još sada, pored rata protiv Nemaca nametnuli i socijalnu revoluciju.

16. maja g. Slobodan Jovanović imao je duži razgovor s Bogomolovom i tom prilikom dotakao se i teškoća koje komunistički odredi čine generalu Draži Mihailoviću. Svratio je pažnju Bogomolovu kako komunistički vođi otvarajući socijalno pitanje usred rata, slabe otpornu snagu generala Mihailovića prema neprijatelju. Pomenuo je da bi dobro bilo dati na neki način razumeti da komunistički odredi treba da se stave pod vrhovnu komandu đenerala Mihailovića, kome je od naše strane savetovano da radi zajedno sa svima koji se bore protiv Nemaca i Italijana, pa i sa samim komunistima.

Bogomolov je razumeo ovo izlaganje tako kao da mi želimo intervenciju Sovjetske Vlade kod komiterne, pa je odmah odgovorio da Sovjetska Vlada ne prima na sebe nikakvu odgovornost za radnju komiterne, i da su, uostalom, odnosi između đenerala Mihailovića i pojedinih partizanskih odreda naša unutrašnja stvar u koju Sovjeti ne žele da se mešaju. Podsetio je g. Slobodana Jovanovića da su na skorašnjem sveslavenskom kongresu pozvati svi Slaveni na borbu protivu Nemaca, i da je, osim toga, i sâm Staljin odao hvalu svima partizanima bez razlike. Dalje od toga sovjetska Vlada ne može, i neće da ide.

Na pitanje g. Jovanovića, da li sovjetska Vlada smatra generala Mihailovića takođe za partizana, Bogomolov je, posle nekog oklevanja, rekao da sovjetska Vlada smatra za partizane svakoga ko vodi borbu protivu Nemaca, – sledstveno, smatra i generala Mihailovića za partizana.

G. Jovanović je želeo dalje da zna, da li bi sovjetska Vlada, pretpostavljajući mogućnost pošiljke oružja u Jugoslaviju, bila voljna da upućuje tu pošiljku onima koga bi Jugoslovenska Vlada označila kao vrhovnog vođu narodnog otpora, ili bi zadržavala za sebe pravo da šalje oružje onim odredima koje bi sama izabrala.

Bogomolov je izbegavao određen odgovor, nagoveštavajući samo toliko da je to jedno »konkretno pitanje« na koje se ne može odgovoriti bez uzimanja u obzir sviju okolnosti.

G. Jovanović je na to primetio da, ako bi sovjetska Vlada sama određivala koje će odrede pomagati, a koje ne, – to bi u neku ruku opet značilo mešanje u naše unutrašnje stvari.

Bogomolov je uopšte govorio tako kao da se sovjetska Vlada ne interesuje za generala Mihailovića više nego za ostale partizanske vođe, i kao da ne uviđa dovoljno da je Mihailović nosilac narodnog otpora u Jugoslaviji.

G. Jovanović je rekao Bogomolovu kakav je utisak njegov odgovor učinio, – i onda je razgovor prešao na druge stvari.

16. maja 1942 god.
London

Pretsednik Ministarskog saveta i
zastupnik Ministra vojske,
mornarice i vazduhoplovstva,
Slobodan Jovanović s. r.

A-VII, VK, Kut. 38, Br. Reg. 37/4–1.

159

Marseille, 20. V 1942.

I. GERASIMOVIĆ – M. NINČIĆU

Str. pov. br. 232.

Marselj, 20. maja 1942. g.

Gospodine ministre,

Odnosno puta Kneza Mihaila Petrovića – Njegoša u Nemačku, njegovog bavljenja u Badenu, povratka u Pariz, dobio sam od Kneževe najbliže okoline ove podatke.

Knez Petrović – Njegoš otputovao je iz Pariza, po naređenju nemačkih vlasti, sa ostalim našim građanima. Posle kraćeg bavljenja na Bodenskom jezeru, on i njegova žena, izdvojeni su od ostalih i upućeni u Baden. Tamo su bili smešteni u jednom hotelu, ali pod nadzorom policije.

Za vreme bavljenja u Nemačkoj Kneza su posetila, u dva maha, emisari italijanske vlade, pored princese Mafalde (o čemu sam Vas ranije obavestio). Prilikom prve posete, izaslanik grafa Čana pročitao je Knezu jedan ed-memoar o strahovitim prilikama u Crnoj Gori, o nekadašnjem tobožnjem srpskom teroru i volji naroda Crne Gore da dobije samostalnost pod okriljem Italije. Na kraju graf Čano čini apel na Kneza Petrovića – Njegoša da se primi nasledstva koje mu je ostavio poč. Kralj Nikola.

Knez je odgovorio italjanskom izaslaniku da on želi svako dobro Crnogorcima, ali da odbija ponudu; on je, veli, položio zakletvu jugoslovenskom kralju i želi da tu zakletvu održi.

Otprilike posle tri nedelje, došao je Knezu novi izaslanik i doneo mu jedno pismo italjanske Kraljice Jelene. U tome pismu Kraljica čini apel na Kneza da se primi crnogorskog prestola. Pismo je sadržavalo skoro iste argumente kao i prvi ed – memoar i Knez misli da je pismo spremio Palaco Kiđi. On je odgovorio Kraljici Jeleni da on nije nikada pomišljao na Crnogorski presto, da je odrastao u inostranstvu i da je jugoslovenskom Kralju dao zakletvu. Na kraju odgovora Knez je zamolio Kraljicu da se zauzme kod nemačkih vlasti da ga oslobode zatvora u Badenu i dozvole mu da se povrati u Pariz, gde namerava da produži svoj raniji način života.

Knez je čekao u Nemačkoj više meseci na odluku i tek pre dva i po meseca dozvoljen mu je povratak u Pariz. U prvo vreme bio je pod prismotrom nemačke policije, dok su se francuske vlasti veoma korektno držale.

Izvolite primiti, Gospodine Ministre, i ovom prilikom uverenje o mome najdubljem poštovanju

I. Gerasimović

A-SSVP, Emigrantska vlada, MIP, F-III.

160

London, 1. VI 1942.

S. JOVANOVIĆ – Lj. HADŽI-ĐORĐEVIĆU

Telegram-šifra
Veza Vaš Strogo Pov. 173

Englezi i dalje rade samovoljno u održavanju veze sa Dražom Mihailovićem (ne daju nam sve depeše, izdaju instrukcije bez našeg znanja), molim učinite sve, i najbrže moguće, da Draži dobacite vašu šifru; da mu date pozivne znake i vreme za radio; da ga izvestite da, čim to dobije, održava vezu sa našom vladom i preko vas. Održavanje takve veze, odnosno prijem i odašiljanje telegrama, uredite tajno sa nekom prijateljskom radio-službom.

Str. Pov. V. K. Br. 483

Jovanović

A-VII, VK, Kut. 29f, Br. Reg. 3/3.

161

London, 5. VI 1942.
M. NINČIĆ – K. FOTIĆU

Poslanstvu Vašington

Lično za g. Fotića.

Strogo poverljivo. Da dešifruje lično g. Poslanik.

Akcija koju u javnosti vodi Dionisije neumesna je uoči Kraljeva puta, a štetna po srpske nacionalne interese, jer ide za tim da od odnosa srpsko-hrvatskih stvori jedno međunarodno pitanje – ono baš što svi zadrti Hrvati žele, da se pitanje našeg unutrašnjeg uređenja, a naročito razgraničenja triju jedinica, stavi u kompetenciju jedne međunarodne komisije i pod međunarodnu garantiju. Ne bismo mogli ostati ravnodušni, ako bi se takva štetna akcija produžila.

Put Kraljev treba da bude manifestacija solidarnosti Jugoslavije i solidarnosti Srba, Hrvata i Slovenaca. Svaki pokušaj da se putu da isključivo srpski karakter ne bi odgovarao politici vlade, i mogao bi izazvati apstinenciju, a možda i republikanske manifestacije kod Hrvata i Slovenaca.

Ninčić

A-SSVP, Emigrantska vlada, MIP, F-IV.

162

Washington, 14. VI 1942.
K. FOTIĆ – M. NINČIĆU

Šifrovan telegram
Otpravljeno iz Washingtona 14 juna 1942 godine u 13.30 časova
Primljeno u Londonu 15 juna 1942 godine u 10.00 časova

Molim da dešifruje lično šef šifre.

Strogo poverljivo. Lično za Ministra.

Doznao sam iz sigurnog izvora da je podnesen pretsedniku Ruzveltu memorandum o Draži Mihailoviću verovatno iz Donovanovog ofisa. U ovom, akcija đenerala Mihailovića pretstavljena kao nastavak borbe bele i crne ruke u kojoj ova druga antidinastička, a naslanja se na trockističke elemente. Sam Mihailović predstavljen kao crnorukac i trockista, što se zaključuje i po prisustvu u njegovom štabu izvesnih drugih ličnosti obeleženih tako.

Napominjem da bilten našeg informativnog centra u Njujorku, za koji znam da ima veze sa izvesnim našim levičarskim elementima zaposlenim u pomenutom ofisu, donosi stalno vesti da Mihailoviću prilaze čas rumunski, čas bugarski, hrvatski i drugi elementi, tako da se ostavlja utisak da akciji đenerala Mihailovića nije osnov srpski patriotizam i otpor, već neka vrsta raznih nemirnih balkanskih frakcija.

Sa ovim dovodim u vezu i akciju o kojoj sam vam javio u telegramu br. 419.

Govoreći na nadležnom mestu o đeneralu Mihailoviću uvek zato da objasnim pravi smisao njegove akcije, ali i sam morao sam konstatovati da zahvaljujući intrigama ima sve više zablude na mestu gde je za nas od ogromne važnosti da je ne bude.

(bez broja)

Fotić

AJ, 103–25.

163

London, 17. VI 1942.

ZABILJEŠKA O KONFERENCIJI KOD A. EDENA

Sastanak kod g. Idna 17 juna 1942 god.

Bili su prisutni: od Engleza osem g. Idna, ser A. Kadogan i ser O. Sardžent; zatim g. g. Spak, holandski ambasador, Račinski, Ripka, norveški ministar inostranih poslova, Agnidis i potpisani.

Za vreme konferencije, pre ručka, g. Idn je najpre izlagao vrlo ukratko ratnu situaciju. Rekao je uglavnom sledeće: iz Libije vesti nisu dobre, mada đeneral Okinlek nije zabrinut i nada se da će zaustaviti navalu Nemaca. Kaže da se vode ogorčene borbe, da je za vreme glavnog nemačkog napada bilo rđavo vreme, da su Nemci bili veoma jaki i stalno napadali. Pomenuo je da su oslobođene obe divizije iz Gazale.

Sevastopolj. Primili su danas vesti od svog izveštača, marinskog oficira, iz Sevastopolja. Iako je ovaj obično inače pesimista izražava nadu da Nemci neće moći osvojiti Sevastopolj zbog utvrđenosti položaja a naročito zbog briljantnog držanja ruske vojske.

Sa ostalog dela ruskog fronta ništa važno. Engleski i američki konvoji za Rusiju i pored gubitaka, stižu.

Posle američkih pomorskih pobeda u Pacifiku, smatra se da su pomorske snage neprijatelja tamo izjednačene i da će Japanci biti obazriviji u pogledu svog nadiranja ka jugu. I prema engleskim izveštajima, kao i prema vestima iz Kine koje mu juče saopštio kineski ambasador, izgleda da se akcija Japana u Kini upućuje severu, tj. da se time Japanci ustvari pripremaju da napadnu Rusiju.

U pogledu bombardovanja Nemačke g. Idn kaže da je teško za sada organizovati česte velike napade na Nemačku, ali čim vreme dozvoli, kao sinoć, šalju se po 100–200 bombardera. Holandski ambasador kaže da je od prvoklasnog značaja da se što češće vrše masovna bombardovanja Nemačke jer imaju i ogroman moralan značaj. Dodaje: kako to Nemce nije vreme sprečavalo kad su bez prestanka i po svakoj vrsti vremena napadali Englesku? G. Idn izbegava odgovor.

Holandski ambasador moli obaveštenja o stvaranju II fronta koji se pominje u komunikeima u vezi sa posetom g. Molotova. G. Idn odgovara da su oni, Englezi objasnili Rusima pravu situaciju i naišli na razumevanje kod Rusa. G. Idn kaže da se uveliko čine sve pripreme za stvaranje II fronta, da su spremljeni potrebni aerodromi na jugu Engleske, da su uči-

njene pripreme u pristaništima, da su spremljeni potrebni brodovi, da se vojska priprema, ali da Englezi nisu uzeli nikakvu obavezu da stvore II front i stvaranje ovog fronta zavisiće od prilika. – Holandski ambasador primećuje, a pridružuje mu se i norveški ministar inostranih poslova, da je opšte poznato da se pristaništima i na ušću Temze kreću barke spremne za desant, ali da je ovo svakako samo zato (obojica kažu slično, smešeći se) da se plaše Nemci. G. Idn i sâm smešeći se kaže da je to rat nerava i da je dobro da se čuje da se Englezi spremaju za stvaranje II fronta.

G. Idn je još dao obaveštenja o 2 konvoja u Sredozemnom moru, od kojih onaj iz Gibraltara za Maltu pretrpeo štete: od 5 brodova stigla 2 sa municijom i hranom dovoljnom za 6–8 nedelja više. Onaj drugi iz Aleksandrije za Maltu morao se vratiti. U ratnim brodovima bilo štete sa obe strane (i jedan poljski torpiljer potopljen). G. Idn kaže da su Italijani bili kuražniji, kako su bili mnogo jači, moglo je sasvim rđavo da bude.

G. Idn je zatim govorio o gubitcima u trgovačkoj mornarici. Rekao je da su gubitci u trgovačkim brodovima do danas vrlo veliki i da na žalost Amerikanci nisu još uspeli da grade više brodova no što Nemci potapaju (naročito pored američke obale – Karibijsko more). Ovo je, kaže g. Idn, ozbiljan problem.

G. Idn je zatim vrlo ukratko govorio o poseti g. Molotova i potpisanom ugovoru. Ovo je bila više kozerija. Rekao je kako je pre dolaska g. Molotova prvi avion, engleski sa 6 engleskih oficira i nekim zvaničnim sovjetskim licima (isti tip kojim on i g. Čerčil putuju) eksplodirao i svi izginuli. Srećom ruski avion, kojim je stigao g. Molotov, dobro je prispeo. Ispričao je nevažne tehničke detalje. U pogledu samih pregovora rekao je da je baza ovih izmenjena. Ovoj izmeni doprinele su Sjedinjene države pri čemu je i američki ambasador Vajnant intervenisao, zatim je sa engleske strane rečeno da se javila opozicija i u engleskom parlamentu, g. Idn je pomenuo i teškoće u pogledu Poljaka. Ser O. Sardžentu je, kaže g. Idn, onda naređeno da spremi novu bazu i to je današnji ugovor. G. Idn je uzgred napomenuo da su Englezi dobro učinili što su diskutovali s Rusima I bazu. To je, kaže, omogućilo obostranu dobru volju da se dođe do postignutog sporazuma. G. Idn je podvukao dobru volju sa sovjetske strane i obostrano razumevanje.

G. Idn je pitao zatim ima li ko da traži kakva naknadna obaveštenja. Upitao sam kakvo je mišljenje sovjetske vlade o stvaranju regionalnih federacija. On je odgovorio da su o tome malo razgovarali, ali da Sovjeti potpuno odobravaju poljsko-češku kombinaciju kao i da nemaju ništa protiv Balkanske unije. Interesuje ih kaže, uvek pravi cilj ovakvih kombinacija.

G. Idn je zatim sugerirao da se na iduće sastanke pozove i prestavnik Slobodnih Francuza, što je primljeno od svih.

Bilo je zatim reči o zločinima u okupiranim zemljama. G. Idn je rekao kako je g. Beneš učinio korak kod g. Čerčila tražeći između ostalog da se izvrše represalije prema Nemcima, tj. da Englezi bombardiraju neka nemačka sela i objave razlog što su to učinili. Oko ovog razvila se diskusija. Očevidno da se Englezima ovaj način represalija ne sviđa, svakako iz bojazni da Nemci ne vrate to još u većoj meri prema engleskim selima. Najzad se došlo do zaključka da bi bilo dobro da Englezi bombardujući ne-

mačke gradove uvek opomenu Nemce da su ta bombardovanja učinjena kao represalija za dotična nemačka varvarstva u okupiranim krajevima.

Pokrenulo se pitanje intimidacije okupatora da će posle rata biti svirepo kažnjeni. Ja sam govorio o potrebi ponavljanja na radiu ovih pretnji. G. Račinski govorio o potrebi da g. g. Čerčil, Ruzvelt i Staljin ponovo učine odlučne izjave u ovom smislu.

V. Milanović

A-VII, VK, Kut. 181, Br. Reg. 10/7–1.

164

Washington, 18. VI 1942.

K. FOTIĆ – M. NINČIĆU

Šifrovani telegram
Otpravljen iz Washingtona 18. VI. 1942
Primljen u Londonu 19. VI. 1942

Molim da lično dešifruje šef šifre.
Strogo poverljivo – lično za Ministra.

Ser Kambell pričao je jednom našem prijatelju o razgovoru koji je imao sa banom Šubašićem. Ban mu tom prilikom rekao da su ovdašnji Hrvati nezadovoljni srpskim stavom, na što mu Kambell primetio da ga čudi da se ovdašnji Hrvati mogu osećati sad povređeni kad se zna da akcija Pavelića ne bi u opšte bila omogućena da nije primao pomoć od ovdašnjih Hrvata. Isti prijatelj rekao mi je da ima utisak da je engleskoj ambasadi potpuno razumljivo da Srbi izražavaju bojazan za dalji zajednički život sa Hrvatima, ako ne bi uvideli da su srpski interesi bolje zaštićeni.

Str. pov. br. 51.

Fotić

A-SSVP, Emigrantska vlada, MIP, F-IV.

165

London, 23. VI 1942.

S. JOVANOVIĆ – RADOJU KNEŽEVIĆU

Pov. Br. 938/II/42

Ministarstvu inostranih poslova

London

Pretsedništvo Ministarskog Saveta ima čast zamoliti Ministarstvo Inostranih Poslova da Kraljevskom Poslanstvu u Vašingtonu izvoli poslati šifrovan telegram sledeće sadržine:

»Lično za Ministra Dvora.

Krek obavešten da Slovenci nisu u Kraljevoj pratnji i da nisu zastupljeni u glavnom programu. Molim Vas nastanite da Slovenci budu u Kraljevoj pratnji i da im se da mesto u glavnom programu.

Pov. Br. 938.

Jovanović«.

AJ, 103–15.

166

Carigrad, 24. VI 1942.
M. BANKOVIĆ – VRHOVNOJ KOMANDI
Šifrovani telegram
Poslan iz Carigrada 24 juna 1942 godine u 19,35 časova
Stigao u Kairo 25 juna 1942 godine u 10,30 časova
Dešifrovan u Vrh. komandi 26 juna 1942 g. u 10,30 časova

U Novom Vremenu, broj 3., od 18 juna o. g., izašao je članak o pismu đenerala Simovića od 25 februara og., upućenom Slobodanu Jovanoviću, pod naslovom »Svađa u krugu jugoslovenske emigrantske vlade«.

U članku tvrde da se ovih dana vratio u Beograd iz emigracije jedan srpski oficir, koji je dao vrlo važne podatke o rasulu i svađama naše vlade u Londonu i doneo prepis pisma overenog od strane Kneževića.

Simović se u pismu žali što je zbačen sa položaja i što su svi njegovi prijatelji (?) odgurnuti. Strahuje da se ne ponovi solunski proces i traži od Slobodana da spreči zapostavljanje i proganjanje naših najviših starešina u vojsci. Traži da se skine sramota naneta vojsci i da se dâ satisfakcija. Protestvuje protiv postavljanja mladog oficira za komandanta, koji nema ni obrazovanje ni sposobnost za ovakav visok položaj, koji u vazduhoplovstvu uživa slab renome u moralnom pogledu kao i njegov brat.

Najveći deo pisma posvećen je Mirkoviću kao glavnom organizatoru 27 marta. Cela vlada mora Mirkoviću da zahvali za svoje živote i svoje unosne položaje, i dok su ostali saučesnici dobili naročite nagrade i položaje koji su im omogućili da izbegnu službu na bojištu, Mirković nije unapređen, već je uklonjen. Ovako postupanje je najveća sramota jer će se svako zapitati, zar je to zahvalnost svih kojima je Mirković spasao živote i osigurao pozicije. Mirković je žrtva međusobnih mržnji, ili niskih intriga malih ljudi koji su svojim ličnim interesima, kapricima i strastima pustili na volju po cenu uništenja vojske i svih nacionalnih nastojanja.

Ovo treba odmah i najenergičnije demantovati. Vidi se da rade sa planom: prvo naredba đenerala Mihailovića, zatim pismo jednog oficira iz Londona i sada pismo đenerala Simovića. *Novo Vreme* od 20 juna t. g. pod naslovom »Svađe među pučistima« donosi i komentar pisma đenerala Simovića.

Ako ovakvo pismo zaista postoji, kako je overena kopija došla u ruke nepozvanih? Znam pouzdano da i Žikina pisma, upućivana drugovima u Kairo, idu iz ruke u ruku i služe nezadovoljnim za propagandu protiv sviju nas.

Veliko nezadovoljstvo kod nas i kod Engleza sa radom Nikole Kneževića.

Nikolu treba premestiti iz Londona da ne budu sva braća zajedno.

Protiv Perića i mene u Carigradu vode naš konsul i činovnik Lukačević podzemnu borbu ne birajući sredstva. Služe se lažima i ogovaranjem među kolonijom, pokvareni su, lenji i otežavaju nam rad. Perić će Vam sve objasniti. Perić i ja radimo najsavesnije, ali smo spremni da ustupimo naše položaje kome i kada naredite i stim da se uputimo u borbene jedinice ili u zemlju kod đenerala Mihailovića.

Potrebno je što pre ukloniti iz Carigrada sva nesigurna lica koja je predložio ranije Perić.

Molim ponovite telegram Vohoske koji ima mnogo grešaka.

Banković Perić

Pov. Br. 287

A-VII, VK, Kut. 29f, Br. Reg. 27/3–1.

167

London, 24. VI 1942.

IZVADAK IZ ZAPISNIKA VLADE

Izdavak iz zapisnika sa sednice ministarskog saveta izbegličke vlade u Londonu od 24. VI. 1942 godine

(Sednici vlade su prisustvovali: Jovanović, Krnjević, Krek, Grol, Šutej, Budisavljević, Gavrilović i Banjanin.)

... Ministar Grol čita koncept izjave koju je spremio za izjavu Nj. V. kralja u Sjedinjenim Državama Amerike. Doktor Krnjević izjavljuje da je mislio da će izjava biti u smislu zaključaka ministarskog saveta predmet diskusije na sednici vlade, ali je on ovaj koncept tek sada čuo. Smatra da nije umesno da se u izjavi odeljeno pominje Dalmacija od Hrvatske. Smatra da bi trebalo u izjavi pomenuti Dr. Mačeka kao ono ime koje označuje rezistenciju Hrvatskog naroda protiv okupatorskih vlasti na Hrvatskoj teritoriji i koje predstavlja ogromnu većinu Hrvata. Smatra dalje da bi se u toj izjavi trebalo više reći o posleratnim unutarnjim reformama u Jugoslaviji. Ministar Grol objašnjava, da prilikom nabrajanja pokrajina koje su bile postojale nekad na teritoriji Jugoslavije nije mislio ni na šta drugo nego da je u Austrougarskoj monarhiji Dalmacija bila samostalna pokrajina i kao takova odeljena od banovine Hrvatske. Hteo je prikazati samo efektivan otpor koji daju Jugosloveni neprijatelju u toku sadanjeg rata, a zbog toga nije uneo ime Dr. Mačeka. Ministar Gavrilović napominje, da je i on čuo sada prvi put taj nacrt govora. Bolje bi bilo, ako bi se mogla ova izjava zajednički rezimirati. Ali u glavnom je nacrt izjave dobar, jer se moralo uvažiti da je ta izjava za svetsku javnost, a posebno za Američku javnost, naš narod u zemlji i naše iseljenike...

Ministar Banjanin pita kako se moglo dogoditi da je bez znanja vlade došla u Američku i Englesku javnost stvar veridbe Nj. V. kralja sa grčkom princezom Aleksandrom. Smatra da je veridba i ženidba kralja u velikoj meri državni politički akt i u koliko to nije čisto lična kraljeva stvar nosi za

nju odgovornost celokupna vlada pa i svaki član vlade. Ministarski savet do sada nikako nije bio obavešten i nikako nije imao prilike da do sada kaže svoje mišljenje.

A-SSVP, Predsjedništvo vlade 1941–1944, F-I.

168

Washington, 29. VI 1942.
RADOJE KNEŽEVIĆ – S. JOVANOVIĆU

Kraljevski poslanik u Vašingtonu g. Fotić, telegramom pov. br. 563 od 29 juna 1942, dostavlja sledeće saopštenje g. Ministra Dvora g. Pretsedniku Ministarskog saveta:

»Poseta NJ. V. Kralja razvija se prema planu utvrđenom. Kralj se oseća vrlo dobro i pored izuzetno napornih dana. Izvanredno je dejstvo posete u američkoj javnosti i publici.

Sve potrebne mere bezbednosti preduzela američka policija. Trbuhovića saslušao Milićević, ali ovaj ništa konkretno nije znao reći. Ovde ipak sve preduzeto.

NJ. V. Kralja neobično srdačno primio Ruzvelt. Predložio mu da ode u Kaliforniju svakako. NJ. V. Kralj će obići naše aviatičare u Albukerku i Kaliforniji, pre nego što pođe za Kanadu. Načelno utvrđena poseta Kanadi. Cankar sad utvrđuje program sa tamošnjom vladom.

Najvećim delom, u zvaničnom programu Kraljeve posete, sudeluju svi ministri, izdvajajući stalno Šubašića i Snoja. Njih dvoje su tako bili za počasnim Kraljevim stolom na velikom novinarskom ručku 26 t. m. i njih dvoje bili na sinoćnjoj svečanoj večeri koju je dao Kralj najuglednijim pretstavnicima američkog javnog života. Činiće se sve moguće i dalje.

Zobenica i Rođdjalovski stižu u Vašington avionom danas.

Danas posle podne Ninčić i Knežević govorili sa Kampbelom u Engleskoj ambasadi u vezi vašeg telegrama pov. br. 3500 i 3523.

G. Knežević moli da se dostavljaju NJ. V. Kraljici sve telegrame o Kraljevoj poseti.

AJ, 103–15.

169

Ankara, 5. V 1942.
I. ŠUMENKOVIĆ – MINISTARSTVU VANJSKIH POSLOVA

Šifrovan telegram
Otpremljen iz Ankare 5 jula 1942 u 23 časa
Primljen u Londonu 6 jula u 10 h
Veza moj telegram pov. br. 390

Ranije, dok nisam imao obaveštenja o mome bratu, umolio sam Saradžoglu-a preko turskog ambasadora u Berlinu pokušati dobiti ta obaveštenja. Smatrajući da ovaj put nije pogodan, predložio to učiniti preko fon

Papena što sam odbio. Ipak Saradžoglu po svojoj inicijativi učinio neke korake i dobio odgovor koji glasi: Generalni konzul se nalazi u zatvoru upleten u aferu špijunaže, neodoljivi razlozi zahtevaju da ostane u zatvoru, postupak u toku.

Ovaj zvanični odgovor potvrđuje dosadašnja obaveštenja, daje jasniju indikaciju dela.

Nesumnjivo da su i ostali naši uhapšeni činovnici u istom položaju koji je vrlo težak s obzirom na delo zbog koga pritvoreni.

Pov. br. 580

Šumenković

AJ, 103–58.

170

Washington, 7. VII 1942.

K. FOTIĆ – S. JOVANOVIĆU

Šifrovani telegram
Otpravljen iz Washingtona 7. VII. 1942
Primljen u Londonu 8. VII. 1942

Lično za Pretsednika Ministarskog saveta.

Kraljeva poseta Americi razvija se i dalje po utvrđenom programu. Policija učinila sve i garantuje punu bezbednost. Pored uniformisanih agenata, njih oko 300, ima i oko 120 detektiva. Milićević korisno služi kao veza.

Kralj podnosi dobro sve napore.

U vezi žalbi Bana da je zapostavljen, čim sam primio Vaš telegram pitao sam Bana o tome. Molio ga da mi kaže gde je bio konkretno zapostavljen, što bi se u daljem toku programa dalo učiniti da se otkloni njegovo osećanje zapostavljenja. Pomenuo sam i njegovo učešće na večeri u Beloj Kući i fakat da je sa Snojem bio pozvan i na one prijeme gde nije bilo mesta za sve Ministre. Pratio je Kralja u nekoliko poseta. Rekao sam mu da ga to pitam u vezi sa žalbom Krnjevića. Banu je bilo neprijatno to pitanje. Rekao mi je da je od Krnjevića i Šuteja bio primio poruku da nastane da se u svima Kraljevim govorima uz Dražu Mihailovića pominje i Maček. Ali da on nije mogao izdejstvovati što nije imao nikakvog učešća u sastavljanju Kraljevih govora. Kazao sam mu da su to druge teme i dodao da smo svi željni da uklonimo to osećanje zapostavljenosti koje on ima. Ban na to pitanje čutao. Nije mi rekao ni u kojoj prilici bio zapostavljen i što bi se dalje konkretno imalo učiniti. U tome nas neko prekinuo.

Ističem da je učešće bana u toku Kraljevih poseta znatno šire nego što je prvobitno bilo preporučeno u Londonu. I pored najbolje volje ni Ninčić ni ja ne vidimo šta bi se više dalo uraditi. To isto važi i za Snoja.

Držanje Fotića za sve vreme bilo savršeno korektno.

Pozdrav Ministar Dvora Knežević.

Pov. br. 597

Fotić

A-SSVP, Emigrantska vlada, MIP, F-IV.

171

Carigrad, 10. V 1942.
Lj. HADŽI-ĐORĐEVIĆ – S. JOVANOVIĆU
Šifrovan telegram
Otpravljen iz Carigrada 10 jula 1942 godine u 20,33 časova
Primljen u Londonu 11 jula 1942 godine u 13,00 časova

Lično za Pretsednika Ministarskog saveta.

Rapotec koji je probavio pet meseci u zemlji srećno stigao u Carigrad. Njegove impresije i obaveštenja poslaće se naknadno. Doneo izveštaje iz Splita, Ljubljane, Zagreba i Beograda i razne šifre za radio veze. Uz to đeneral Mihailović mu predao specijalnu šifru za vezu direktno sa Londonom bez kontrole Engleza. Pored toga donosi izveštaje iz Hrvatske. Polaže važnost na odnose i omladinske grupacije u Beogradu, Zagrebu, Ljubljani, što bi on lično morao da objasni.

Grisogono mu dao jedan specijalan iscrpan izveštaj snimljen na film koji treba projektovati i pročitati. Zbog toga moli da dođe u London i lično referiše ili kako Vi naredite. Eventualno naređenje dostaviti Vrhovnoj komandi u Kairu gde će stići oko 18 ovog meseca. Odavde polazi 13 ovog meseca.

Str. pov. br. 310

Hadži-Đorđević

A-SSVP, Izbjeglička vlada 1941/45, F-IV.
Prvi i drugi dio vrlo zanimljivog izvještaja dra Prvislava Grisogona: A-VII, VK, Kut. 38, Br. Reg. 38/4–1 do 6; Kut. 162, Br. Reg. 16/4–1 do 4–6, odnosno Kut. 162, Br. Reg. 16 4/7 do 4/11. Vidi i Kut. 164, Br. Reg. 1/1–16/22.

172

Carigrad, 14. VII 1942.
Lj. HADŽI-ĐORĐEVIĆ – S. JOVANOVIĆU
Šifrovan telegram
Otpremljen iz Carigrada 14 jula 1942 u 12,03 h
Primljen u Londonu 15 jula u 10 h
U vezi moga telegrama str. pov. br. 910.

Rapotec bavio se uglavnom u Splitu, Sarajevu, Zagrebu i Beogradu. Došao je u kontakt sa našim vojnim pretstavnicima, kao i mnogim političkim ljudima. On nalazi da je duhovno stanje u celoj zemlji dobro i moral na visini. Split je jako nezadovoljan Zagrebom i njegovom politikom, svi očekuju i žele vaspostavljanje Jugoslavije.

Jedna velika grupa muslimana proklamovala se otvoreno protiv Zagreba i traži da se muslimani koji su sarađivali sa Pavelićem kazne, pre nego što Srbi dođu, jer bi samo tako moglo doći do izmirenja. Neki inženjer iz Banja Luke Saliagić prikupljao je sva dokumenta o pokolju Srba. Često izlazio i sâm na teren, da se lično uveri o nedelima Hrvata i muslimana. Bio je uhapšen pa pušten. U Hrvatskoj opšte nezadovoljstvo sa

Pavelićem. U vojsci veliki pokret kod oficira da se nekako svrši sa režimom Pavelićevim. Ima čitava tajna organizacija, koja radi na prevratu. Tu organizaciju vode političari, ali ima i pretstavnika vojske u njoj. Naročito su živi omladinci *Hrvatske seljačke stranke* koji su došli u vezu sa omladincima u Ljubljani, Sarajevu i Beogradu. Mačekovci sve više dolaze do izraza u borbi protiv režima Pavelića. Maček je u Kupincu ali oko njega je stalno jedna četa od 40 vojnika, da je pristup njemu apsolutno nemogućan. U Sloveniji grupisani su u organizaciji koja tajno radi na vaspostavljanju Jugoslavije pretstavnici svih bivših partija; u njoj je pretstavnik vojske koji je opunomoćen od đenerala Mihailovića za komandu u Sloveniji. Ranije bili su i komunisti sa njima, ali su njih oko Božića izbacili, zbog njihovih posebnih ciljeva i rušilačke akcije.

Prema onom što je on čuo u Zagrebu od Srba, biskup Stepinec drži se dobro. On je u puno slučajeva intervenisao za Srbe, pomagao ih i branio ali svuda nije uspeo. On bi mogao dati i ostavku zbog nedela ustaša ali nalazi da to ne bi bilo taktično. Zbog toga u Zagrebu žele da se obustavi kampanja protiv Stepinca, ili da se umereno o njemu govori. Tako isto je želja Zagreba da se oficirima Hrvatskim ne preti onako jako i otvoreno, jer to sprečava ipak njihov lakši ulazak u organizacije protiv Pavelića. Treba više napasti pojedince, vođe, ali ne govoriti i ne napadati globalno. Brat Grgura Anđelinovića, Berislav je u Rimu, živi tamo, tajno radi na narodnom poslu. Drugi brat Dinko [Danko] je u Splitu. Njegovu ženu sud Pavelićev osudio na smrt, a potom pomilovao na 20 godina robije. Sad izdržava robiju negde u Hrvatskoj.

U Srbiji je sad relativno mirno. Očišćeni su komunisti. Od bivših partija ni traga niti ima kakve akcije. Samo u istočnoj Srbiji ima još nepokorenih seljaka, koje vodi dr. Dragoljub Jovanović. Vrlo su nezadovoljni našom propagandom preko radia iz Londona. Neće da čuju za Vildera, čude se kako je šef Presbiro-a u Londonu Ivanković.

Znaju i obavešteni su o svemu što se ovamo kod nas radi. Hteli bi da čuju samo našeg Pretsednika Vlade Jovanovića i od Hrvata Anđelinovića koje cene i imaju pravo poverenje. Poslednji govor Grola primljen dobro.

Mihailović je apsolutni gospodar situacije i neosporni autoritet. Izvršio organizaciju u celoj zemlji. Oficiri u Nedićevoj vojsci 90 % uz Mihailovića. Kad bude zgodan momenat oni će odigrati svoju ulogu. Ima oficira koji su prišli Nedićevoj vojsci sa znanjem Mihailovića.

Mihailović održava veze sa Beogradom preko radia i dobro je obavešten o svemu.

Str. pov. br. 313

Hadži-Đorđević

A-SSVP, Izbeglička vlada 1941/45, F-IV.

173

London, 14.VII 1942.
S. JOVANOVIĆ – J. ĐONOVIĆU

Najstrože poverljivo
Str. Pov. V. K. Br. 646
14 jula 1942 g.
London.

Ministarstvu inostranih poslova

Molim da se Generalnom konzulu u Jerusalimu dostavi šifrovani telegram sledeće sadržine:

»Za Đonovića:

Vlada nema kontrolu nad engleskim radio stanicama. Đeneralu Mihailoviću izdate su precizne instrukcije da podigne ustanak samo na slučaj iskrcavanja jačih savezničkih snaga u Jugoslaviju ili na slučaj sloma Nemačke. I ni u kom drugom slučaju i ni po kakvom pozivu nijedne radio stanice. Preko vojnih emisija svakog četvrtka Vlada daje uputstva narodu. Str. Pov. V. K. Br. 646 Jovanović.«

Pretsednik Ministarskog saveta i
zastupnik Ministra vojske, mornarice i vazduhoplovstva,
S. Jovanović

AJ, 103–25.

174

London, 16. VII 1942.
S. JOVANOVIĆ – J. ĐONOVIĆU

Šifrovani telegram
Poslan iz Londona 16 jula 1942 u 19,07
Jerusalim 17 jula 1942 u 19,00

Sve pokušavanje i napor pomoći đeneralu Mihajloviću doturanjem oružja ostali su bez rezultata. Učinjeno je sve što se moglo. Javite mu da čeka presudan trenutak i čuva rezerve oružja za tu svedodžbu. Neka organizuje narod i čuva oružje. Ne izlagati borce i ne izlagati izlišnim i nekorisnim žrtvama jer nema mogućnosti doturanja štogod treba. Treba izbeći uništenje naroda. Ustanku pristupiti samo u slučaju iskrcavanja trupa saveznika u Jugoslaviji ili sloma Nemačke. Ni u kom slučaju ni po pozivu tajnih radiostanica sa kojim vlada nema veze.

Perić izvešten.

D. V. K. 72.

Jovanović

A-VII, VK, Kut. 29f, Br. Reg. 58/1.

175

Carigrad, 17. VII 1942.

Lj. HADŽI-ĐORĐEVIĆ – S. JOVANOVIĆU

Šifrovan telegram
Otpravljen iz Carigrada 17 jula 1942 godine u 20.00 časova
Primljen u Londonu 18 jula 1942 godine u 10.00 časova

Lično za Pretsednika Ministarskog saveta.

Tupanjanin molio da Vam dostavim sledeći telegram:

»Juče sam primio od đenerala Mihailovića poruku ove sadržine: Vesti koje se šalju vladi teško do nje stižu na vreme a po svemu izgleda da su cenzurisane. Na pitanja postavljena ne dobija odgovor. Apsolutno je potrebna direktna veza između mene i vlade preko naših organa.

Odredio sam četiri ličnosti u Beogradu koje uživaju moje puno poverenje, čija imena dostavljam vam posebno pod pseudonimom. Danas sam dostavio vladi njihova imena i zamolio da vam se to sa njihove strane u moje ime potvrdi radi provere i vaše sigurnosti. Pomenuta četvorica su moji poverenici za Beograd i sve što je za mene njima može se predati«. Sve četiri ličnosti pod pseudonimom moji su odlični prijatelji. I ako vam ovu poruku đeneral Mihailović uputio pre 20 dana nisam dobio još od vas nikakvu potvrdu. Da li se ovo ima pripisati cenzuri o kojoj govori ova poruka ili nekoj drugoj cenzuri tu kod vas. Osim gornje pismene ima se i ova usmena poruka: 1. – da vlada bezuslovno i odmah odgovori na pitanja često puta postavljena; 2. – apsolutna potreba direktne dostave i redovnog održavanja ove započete veze; 3. – hitno poslati što više novaca jer su bez ikakvih srestava. Od poslatih, kako oni misle, za đenerala 40 miliona oni su do danas jedva primili deset od sto. Ako su vam dostavljena pitanja o kojima govori đeneral Mihailović i ako vlada želi dati odgovor po njima, onda molim da se to učini odmah, preko ovog konsulata. To isto važi prvo: za poruke hitnije prirode koje vlada želi da uputi Mihailoviću, drugo: za novac u što višem iznosu i to u dolarima. Sve poruke poslaću naročitom šifrom. Čoveka koji je doneo ove poruke, ja sam slao već četiri puta svojim prijateljima u zemlji sa raznim porukama i novcem. Uvek je sve uredno predao i donosio dobre rezultate i odgovore mojih prijatelja. Ja njega nisam direktno slao Mihailoviću nego svojim prijateljima među koje spadaju i ona četvorica o kojima đeneral Mihailović govori. Osim ovih poruka doneti su politički i drugi razni izveštaji koje ću naknadno poslati. Imamo svega 6 dana na raspoloženju do odlaska ovoga čoveka. Poslaću đeneralu Mihailoviću zasebno šifru za radio službu sa svima potrebnim uputstvima i detaljima. Imam razloga da verujem da će ubrzo ovaj ustanoviti direktnu radio čisto našu vezu. Potreban je vaš najbrži odgovor. Za ovu stvar znaju samo Ilija Šumenković i Hadži Đorđević. U interesu stvari ne bi trebalo proširivati ovaj krug. Ispitajte i ako stvar (ni ta? nejasna grupa) ja ću se skloniti, a vi postavite onda ljude od vašeg poverenja.

Str. Pov. br. 319

Hodži-Đorđević

A-SSVP, Izbeglička vlada 1941/45, F-IV.

176

Washington, 24. VII 1942.
K. FOTIĆ – S. JOVANOVIĆU

Šifrovani telegram
Otpravljen iz Washingtona 24. VII. 1942
Primljen u Londonu 25. VII. 1942

Lično za Pretsednika Ministarskog saveta. Njegovo Veličanstvo Kralj na povratku iz Našvila gde je obišao naše oficire koji su tamo na treniranju zadržao se danas u Washingtonu i oprostio se sa Pretsednikom Ruzveltom. Poseta trajala tri četvrti časa. Pretsednik bio izvanredno ljubazan i pažljiv prema Nj. V. Kralju. Nj. V. Kralj predao mu memorandum o zverstvima koja čine nad Srbima kao i poslednji izveštaj đenerala Mihailovića. Pretsednik Ruzvelt predložio Nj. V. Kralju da bilo diplomatskim putem bilo javno uputi najstrožiju opomenu Hortiju i Kralju Borisu a tako isto obećao da će dokumenta o zverstvima objaviti. Posle posete dat štampi jedan zajednički komunike u kojem se ističe prijateljstvo koje Amerika pokazala za Nj. V. Kralja i za Jugoslaviju. Pominju se podvizi đenerala Mihailovića i potvrđuje rešenost borbe do zajedničke pobede. Nj. V. Kralj govorio Pretsedniku o organizovanju obaveštajne službe i slanju pomoći đeneralu Mihailoviću na šta mu Pretsednik Ruzvelt obećao najširu podršku. O ovome Nj. V. Kralj govoriće sutra u Nju Jorku sa Donovanom u detaljima.

Str. Pov. br. 75

Fotić

A-SSVP, Emigrantska vlada, MIP, F-IV.

177

Ankara, 24. VII 1942.
I. ŠUMENKOVIĆ – S. JOVANOVIĆU

Šifrovan telegram
Otpravljen iz Ankare 24 jula 1942 godine u 19,35 časova
Primljen u Londonu 25 jula 1942 godine u 16,30 časova

Za Pretsednika Ministarskog saveta.
Tupanjanin molio me dostaviti Vam ovaj njegov telegram:
»Doktoru Alojziju Stepincu, nadbiskupu, Zagreb.
»Pišem Vam ovo kao čovek čoveku i kao hrišćanin hrišćaninu. Nameravam to mesecima čekajući hoće li prestati da stižu užasne vesti iz Hrvatske kako bih se mogao sabrati i mirnije pisati.
»Punih deset meseci kolju se u Hrvatskoj na najzverskiji način Srbi i uništavaju se milijarde njihove imovine, a crvenilo obliva lica poštenih Hrvata.
»Pokolj Srba je (počeo) još od prvih dana jadne Nezavisne Države Hrvatske (Gospić, Glina, Gudovac, Bosanska Krajina itd.) i traje bez prekida i ovih dana.

»Nije sva strahota u samom ubijanju. Ona je u ubijanju svega od reda: staraca, žena i dece i ubijaju se u strašnim i divljačkim mučenjima. Te nevine Srbe nabijali su na kolje, ložili im vatru na gole grudi, pekli ih žive na vatri, spaljivali u kućama i crkvama žive, polivali vrelom vodom i kidali (meso) i (rane) solili. Kopali su živima oči, sekli noseve, uši, jezike, sveštenicima sekli noževima bradu i brkove sa kožom i mesom, sekli udove i stavljali im u usta, vezivali ih za kamione i s njima jurili; prebijali noge i ruke, zabijali im eksere u glavu, velikim ekserom zakivali ih za pod kroz slepo oko, bacali žive u bunare i ponore, a na njih bacali bombe, razbijali gvozdenim ćuskijama glavu; decu bacali u vatru, vrelu vodu, u krečane, kidali decu za noge, razbijali glave o zid, lomili kičme o kamenje i još mnoga užasna mučenja vršili, kakva normalni ljudi ne mogu ni zamisliti. Hiljade i hiljade srpskih leševa nose Sava, Drava i Dunav kao i njihove pritoke. Bilo je leševa sa natpisom: »Pravac Beograd – putuj Kralju Petru«. U jednom čamcu koji je uhvaćen na Savi bila je hrpa dečijih glava sa jednom ženskom (može biti glava majke te dece) sa natpisom: »Meso za Jovanovu pijacu – Beograd.« Strašan je slučaj Milene Božinić iz Stabildže, iz koje su na nož izvadili dete. Pa grozan slučaj nađene pečene glave u Bosni. Nađene posude pune srpske krvi, pa slučajevi prisiljavanja Srba piti vruću krv svoje poklane braće. Silovanja bezbroja žena, djevojaka, djevojčica, majki pred ćerkom i ćerki pred majkom, a gomila devojaka, žena i devojčica odvedena u logor ustaša za bludnice, čak silovanja vršena i u oltarima pravoslavne crkve. U kotaru Petrinja nateran sin silovati rođenu majku. (Ubijanje) oko tri hiljade Srba u pravoslavnoj crkvi u Glini i ubijanje Srba u oltaru Crkve u Kladuši, sve gvozdenim čekićem u glavu, stoje bez primera u istoriji. Za ova strašna i nečuvena nedjela postoje detaljni i verodostojni zapisnici. Užas ovih nedela zaprepastio i Nemce i Italijane. Oni fotografisali ogroman broj pokolja ovih slučajeva. Nemci govore da su Hrvati radili ovo i za vreme Tridesetogodišnjeg rata i da je od toga vremena postojala u Njemačkoj poslovica: »Sačuvaj me Bože kuge, gladi i Hrvata.« I sremski Nemci preziru nas radi toga i postupaju sa Srbima čovečno. Talijani fotografisali sud sa (šifra nejasna) i po kilograma srpskih očiju i jednog (čoveka) koji je došao u Dubrovnik opasan sa dva đerdana odrezanih srpskih jezika.

»Strah odvođenja u logor u kojem je pobijeno hiljade Srba ili puštenih umreti od zlostavljanja i gladi i zime, užasan je. Nemci pričaju o jednom logoru u Lici u kome je bilo na hiljade Srba, ali kad su došli tamo našli ga praznog, natopljenog krvlju i krvave krpe rublja i odela. Tu, kažu, izgubio glavu i jedan srpski vladika. U logoru Jasenovac i danas se muče i propadaju na hiljade Srba koji su tamo po ovoj strašnoj zimi smešteni u prividne barake (gore nego) Cigani, bez dovoljno slame i pokrivača, dobivajući za hranu po dva krumpira.

»U istoriji Evrope nije bilo ovakvih slučajeva. Mora se ići u Aziju u vreme Tamerlana ili Džingis kana ili u Afriku u crnačke države njihovih krvoločnih vladalaca da se naiđe na slične slučajeve. Sa ovim hrvatsko ime osramoćeno za vekove. Ništa nas više ne može potpuno oprati. Ni poslednji Cigani na Balkanu neće smeti pomenuti našu hiljadugodišnju kulturu, jer ni cigani nisu ovakva zverstva radili.

»Zašto ovo pismo Vama kad niste politička ličnost i ne bi trebali za ovo odgovarati? Evo zašto: U svima ovim bez primera divljačkim zločin-

stvima koja su više nego bezbožnička sudelovala je i naša katolička crkva na dva načina. 1. Veliki broj sveštenika, kler i fratri i organizovana katolička mladež, sudelovali su u svemu ovome aktivno. Dogodile se strahote da su katolički sveštenici postali logornici i tabornici, da su kao takvi naređivali i odobravali ta strašna mučenja i klanje hrišćanskog sveta. Čak jedan sveštenik lično zaklao jednog pravoslavnog sveštenika. Oni to nisu smeli činiti bez dozvole svojih biskupa, a ako su činili onda su morali gubiti službe i doći pred sud. Budući da se to nije dogodilo, znači da su biskupi dali svoju dozvolu. 2. Katolička crkva upotrebila sve ovo da pokatoliči preživele Srbe. I dok se zemlja još pušila od nevine krvi mučenika, dok su jecaji razdirali grudi preostalih nesrećnika, fratri i časne sestre nosili im jednom rukom ustaški bodež, a drugom molitvenik i križić. Ceo Srem preplavljen letcim biskupa Akšamovića, štampanim u njegovoj štampariji u Đakovu u kojima poziva Srbe spasti živote i imovinu prelaženjem u katoličku crkvu. Naša crkva kao da je htela pokazati da zna ubijati duše kao vlast telo. A na katoličku crkvu pada još veća sumnja zato što su u isto vreme srušene mnoge pravoslavne crkve, druge obraćene u katoličke, oteti svi pravoslavni manastiri, razvučena sva imovina i upropašćene velike istoriske vrednosti, pa čak nije ostavljena na miru patrijaršiska crkva u Sremskim Karlovcima. Sva ova nasilja na savest i dušu nanela su još veću sramotu hrvatskom imenu.

»I ako se mi Hrvati nećemo moći nikad sasvim oprati od sramote koju smo na sebe navukli ovim zločinom, ipak možemo svoju odgovornost pred svetom smanjiti i svojom savešću ako dignemo svoj glas protiv svega gore navedenog.

»Poslednji je čas da to učinimo. Posle svih velikih zločinstava u istoriji u naknadu za to dolazile su velike kazne. Šta će biti od nas Hrvata ako se dobije utisak da smo baš do kraja u ovim zločinstvima učestvovali.

»U prvom redu dužna je crkva dići svoj glas pre svega zato što je hrvatska. A posle toga zato što je ona moćna. U Nemačkoj veliki katolički biskup imao je smelost dići svoj glas u korist gonjenih Jevreja, a kod nas još ni jedan biskup nije digao svoj glas za nevine Srbe, hrišćane, koji su strašnije gonjeni nego Jevreji u Nemačkoj. I zato na glavu katoličke crkve pašće najveća odgovornost za zasluženu kaznu od Boga i ljudi, koja mora snaći narod ako se ne pokaje na vreme za ovaj strašni i neoprostivi greh.

»Napisao sam Vam ovo da spasem svoju dušu, a vama ostavljam tražiti i naći put za spasenje svoje duše.

»Zemun, 8 februara 1942 godine.

»Jedan od onih koji je prvo čovek i hrišćanin a onda i dobar Hrvat.«

Napominjem da je Stepincu poznato ime pisca ovoga pisma, koji je ozbiljan, verodostojan i pošten čovek (ovo je napomena Tupanjanina).«

Pov. br. 634 Šumenković

AJ, 103–24

Slobodan Jovanović je ovako odgovorio ambasadoru Šumenkoviću: »Molim saopštite Tupanjaninu da mu Gavrilović i ja zahvaljujemo na veoma važnom dokumentu koji nam je poslao ovim putem. Radi što uspešnije upotrebe kod ovdašnjih faktora molimo ga, ako je ikako moguće, da nam saopšti sve pojedinosti o ličnosti pisca i o sigurnosti njegove informacije. Molimo ga takođe, da istim ovim putem dostavlja i u buduće sve važnije stvari. Molimo izvestite me da li je Tupanjanin primio novac koji sam mu poslao radi likvidiranja duga i zablagodarite mu.« (Isti izvor)

178

Washington, 24. VII 1942.

ZAJEDNIČKA IZJAVA KRALJA PETRA I ROOSEVELTA

Tekst zajedničke izjave Nj. Vel. Kralja i Pretsednika Sjedinjenih Država štampi, 24 jula 1942 g., prilikom oproštajne posete Nj. Vel. Kralja u Washingtonu na odlasku za London.

U razgovorima između Pretsednika i Kralja za vreme posete Nj. Veličanstva Sjedinjenim Državama učinjen je opšti pregled odnosa između Sjedinjenih Država i Jugoslavije i problema koji se tiču oba Ujedinjena Naroda, sa obraćanjem osobite pažnje na vođenje rata.

Poseta Njegovog Veličanstva ovoj zemlji dala je priliku izražaja osobitog prijateljstva od strane američkog naroda prema narodu Jugoslavije, koji je pokazao tako viteško požrtvovanje u odbrani svoje drage slobode i za oslobođenje svoje zemlje.

Mi smo u potpunoj saglasnosti u pogledu osnovnih načela da svi izvori ova dva naroda budu posvećeni odlučnom vođenju rata; da kao vanredno delo Đenerala Mihajlovića i njegovih smelih ljudi, koji služi kao primer neposredne i nesebične volje na putu ka pobedi, naš zajednički napor upotrebi sva sredstva da bi porazio neprijatelja svih slobodnih naroda.

U ovim razgovorima u kojima je Dr. Momčilo Ninčić, Ministar inostranih poslova Jugoslovenske Kraljevske Vlade uzimao učešća, posvećena je takođe pažnja načelima koja treba da su rukovođene naše zemlje pri ostvarivanju jednog trajnog i naprednog mira verno primenjujući deklaraciju Ujedinjenih Naroda i načela Atlantske povelje.

Prema tome, Ministar Inostranih Poslova Jugoslavije i Državni Sekretar potpisali su danas, u ime svojih Vlada sporazum o načelima koje treba primeniti na uzajamnu pomoć u vođenju rata, posvećujući svoja materijalna i moralna sretstva za zajedničku pobedu Ujedinjenih Naroda.

A-SSVP, Emigrantska vlada, MIP, F-V.

179

London, 25. VII 1942.

G. W. RENDEL – S. JOVANOVIĆU

Y 40

25. jula 1942

Lično i veoma poverljivo

Dragi g. Pretsedniče,

Nedavno ste mi uputili telegram, V. K. Br. 56 od 15 jula, da se dostavi đeneralu Mihailoviću, u kome tražite izvesne podatke o *»oblasti koju drži Protić«* i obaveštenja o organizacijama đenerala Mihailovića u Hrvatskoj i Sloveniji i o njegovim odnosima sa hrvatskom vojskom.

2. Britanske organizacije kojima je povereno šifriranje i prenos ovih poruka, skrenule su mi naročitu pažnju na taj telegram i tražile od mene da se ponovo obratim na Vas, jer se boju da ako se telegram pošalje u

sadašnjoj formi može imati *nezgodnih posledica po sigurnost organizacija i pojedinaca,* koji bi slučajno bili spomenuti.

3. Glavno je pravilo tih britanskih organizacija da *ne spominju imenom* u telegrafskim ili pismenim korespondencijama pojedine *agente, pretstavnike* ili *organizacije* i u mesto njih upotrebljavaju se naročiti znaci. Ako šifra koja se sada upotrebljava padne u neprijateljske ruke, đenerala Mihailovića odgovor na Vaš telegram mogao bi biti dešifrovan sa nesretnim posledicama, pošto Nemci i Italijani mogli bi lako da dođu do teksta, koji bi sačuvali.

4. Dotične britanske organizacije zahtevali su od mene da Vam predložim da se *obustavi taj telegram* ili u svakom slučaju da mu se promeni sadržinu. *Major Long rado bi se stavio na raspoloženje majora Kneževića da prouči stvar dalje, ako to želite.*

5. U vezi s time, Major Long je tražio od mene da skrenem Vašu pažnju na fakat da je saznao da su kopije nekih telegrama đenerala Mihailovića bile poslate jugoslovenskim diplomatskim kurirom u Kairo ili čak u Carigrad. Ako je to tako, Major Long boji se da mogu postati nove opasnosti, ako diplomatska pošta padne u neprijateljske ruke na putu. Dotične britanske organizacije obično telegrafiraju engleski tekst telegrama za đenerala Mihailovića njihovim pretstavnicima u Kairu u tajnoj šifri, i oni bi bili spremni da stave na raspoloženje jugoslovenskih vlasti u Kairu kopije tih teksta, ako to Vam može koristiti.

Sa iskrenim pozdravom.

G. W. Rendel s. r.

A-VII, VK, Kut. 162, Br. Reg. 6 4/1.

180

London, 28. VII 1942.

J. KRNJEVIĆ – S. JOVANOVIĆU

London, 28. jula 1942 god.

Gospodine Predsjedniče!

U vezi s jednim od posljednjih naših razgovora, na kojem sam svratio Vašu pažnju na nikakovo ili iskrivljeno izvještavanje organa Kr. Jugoslavenske vlade u Turskoj i u Londonu o otporu hrvatskoga naroda, slobodan sam dostaviti Vam slijedeće, što sam primio današnjom poštom od gospodina doktora Nikole Moscatella, savjetnika našega Poslanstva u Vatikanu.

Gosp. Dr. Moscatello mi piše: »14. srpnja 1942. Vrlo cijenjeni gospodine Ministre! I ako nisam imao čast da se s Vama susretnem i upoznam, slobodan sam dostaviti Vam priloženu poruku, koju za Vas primam iz Zagreba. Ona potiče od jednoga skupa poznatih mi patriota, a izraz je općeg raspoloženja u inteligenciji i u narodu. Želim Vam svaku sreću i uspjeh u radu odani Dr. Nikola Moscatello, savjetnik poslanstva.«

Na priloženom papiru mi gosp. Moscatello dostavlja slijedeće: »U t. zv. »šumu« pobjeglo je sve ono što neće da se smiri sa sramotom tuđinske okupacije, a to je čitav hrvatski narod. Ustaše su samo oni koji nose značku, a tih je vrlo malo, dok je sav ostali hrvatski narod uz frontu

slobode t. j. uz Saveznike. Sad, pošto je pacifirana Srbija i pošto su četnici po želji Njemaca sklopili neku vrst primirja i »razgraničenja« na terenu sa ustašama, a general Mihajlović miruje, težište otpora nalazi se u našim šumama. Nije pravo da o ovom jednodušnom otporu hrvatskog naroda ne bude bolje informirana saveznička javnost, kojoj se do sada govorilo isključivo o otporu Srba i Slovenaca . . . zato cio svijet očekuje od Vas da objasnite ovaj nesporazum putem štampe i radia. Dosadašnji hrvatski glasovi na radiju rijetki su nezadovoljavaju nikoga i ne nalaze odjeka u duši naroda . . . Vi ste u prvom redu pozvan, da u tom smislu poradite.«

Uz poštovanje

Dr Juraj Krnjević

A-VII, VK, Kut. 181, Br. Reg. 9/13–1.

181

London, 29. VII 1942.

S. JOVANOVIĆ – G. RENDELU

London, 29 jula 1942

D. V. K. Br. 104

Gospodine Ambasadore,

U vezi Vašega pisma Y. 40 od 25 jula, Šef Vojnog kabineta major Knežević razgovarao je 28. jula sa majorom Longom.

Major Knežević objasnio je majoru Longu da se prvom rečenicom u depeši D.V.K. Br. 56 traži samo ime oblasti t. j. đeneral Mihailović ima da javi samo jednu jedinu reč koja je nejasna bila u njegovoj depeši broj 265 od 27 juna.

Što se tiče opaske da je nezgodno da đeneral Mihailović daje imena lica koja su u organizaciji u Hrvatskoj mi se potpuno slažemo da je vrlo opasno dati ova imena ako bi neprijatelj uspeo da otkrije šifru. Međutim đeneral Mihailović depešom br. 265 javio je veliki broj imena komandanata u Srbiji, Bosni i Crnoj Gori, pa ne bi bila veća opasnost ako bi javio još nekoliko imena ljudi iz Hrvatske.

Sem toga, depešom br. 56 mi nismo tražili ova imena, nego smo samo pitali ima li sličnu organizaciju u Hrvatskoj i Slovenačkoj kao i ima li veze sa hrvatskom vojskom.

Ovaj podatak od izvanredno velike važnosti je za jugoslovensku Kraljevsku Vladu, pa molim da se telegram broj 56 dostavi đeneralu Mihailoviću.

Što se tiče tačke 5. vašega pisma, major Knežević je objasnio majoru Longu da kopije depeša đenerala Mihailovića nisu u Kairo slate diplomatskom poštom – kao što se to navodi u pismu već preko engleskog Ministarstva vazduhoplovstva (Ving komander Glenvil).

Slažem se sa vama da bi ova pošta mogla pasti u ruke neprijatelju i molim vas da nadležne engleske vlasti narede britanskoj Vrhovnoj komandi u Kairu da sve depeše koje se predaju ovde nama, u isti mah predadu i pukovniku Rakiću, komandantu jugoslovenskih trupa na Bliskom Istoku.

Ovo je neophodno potrebno jer engleska Vrhovna komanda saglasno sa našom Komandom trupa u Kairu u glavnom stara se o doturu pomoći đeneralu Mihailoviću.

Vaš iskreni
Pretsednik Ministarskog saveta
i zastupnik Ministra vojske,
mornarice i vazduhoplovstva,
S. Jovanović

A-VII, VK, Kut. 162, Br. Reg. 6 4/4.

182

Bern, 31. VII 1942.
MONSINJOR MOSCATELLO – MINISTARSTVU VANJSKIH POSLOVA

Šifrovan telegram
Otpremljen iz Berna 31 jula 1942 u 15,04 h
Primljen u Londonu 1 avgusta u 10 h

Samozvani pretstavnik Hrvatske kod Vatikana Rušinović napustio Rim, a da nije nikad bio primljen od Pape. Izgleda da su u Zagrebu uvideli da je uzaludan njegov boravak u Rimu. Postavljen je za visokog komesara kod talijanske II armije u zaposednutom primorskom pojasu.

Pov. br. 235

Moskatelo
Jurišić

AJ, 103–65.

183

London, [august 1942.]
S. JOVANOVIĆ – G. RENDELU

Gospodine Ambasadore,

Đeneral Mihailović depešom br. 197 od 24 maja izveštava da mu je poznato da ima više engleskih misija na terenu ali nezna gde se nalaze, pošto o tome nije bio obavešten ni od strane Pretsednika Vlade niti od strane Engleza.

Depešom broj 326 od 28 jula đeneral Mihailović izveštava da su 26 i 27 opet bačena 3 jugoslovenska oficira padobranca i da je sudbina svih ljudi neizvesna. Đeneral Mihailović moli da se padobranci ne bacaju dok đeneral Mihailović ne javi gde jer inače padaju neprijatelju u ruke.

Na ovu depešu engleske vlasti uputile su odgovor Mihailoviću preko majora Hadzona: U vezi telegrama đenerala Mihailovića broj 326 ekipa je spuštena oko 15 kilometara jugo-jugo-zapadno od Žabljaka. Veoma žalimo što đeneral Mihailović nije bio obavešten zbog zabune. Misli se da je

ekipa dobro jer je dala znake sa zemlje koji su osmotreni iz aviona koji su leteli noću 27–28.

Đeneral Mihailović depešom broj 363 od 5 avgusta izveštava da su podobranci bačeni noću 26/27 jula pali kod Nevesinja i da je jedan od njih podoficir pokušao da pobegne Italijanima i ubijen.

Ovo nije prvi slučaj, Gospodine Ambasadore, da se ekipe ubacuju bez znanja đenerala Mihailovića, usled čega one i padaju u ruke neprijatelju. Ekipa prva uspešno je ubačena samo zato što je đeneral Mihailović označio mesto gde treba da se spuste.

Kraljevska jugoslovenska Vlada izražava veliko žaljenje što engleske vlasti ubacuju ekipe u našu zemlju bez prethodne saglasnosti đenerala Mihailovića, a često i bez saglasnosti Kraljevske Vlade. –

Komandantu jugoslovenskih trupa na Bliskom Istoku naređeno je da se više ni jedna jugoslovenska ekipa nesme ubaciti u našu zemlju bez saradnje sa đeneralom Mihailovićem.

Kraljevska jugoslovenska Vlada bila bi Vam vrlo zahvalna, Gospodine Ambasadore, ako biste engleskim vlastima izrazili našu želju da se i engleske ekipe ubacuju u saglasnosti sa đeneralom Mihailovićem. Ovo bi bilo naročito korisno i zbog same bezbednosti ekipa.

Vaš iskreni

Britanskom Ambasadoru na
našem dvoru,
Gospodinu G. Rendelu,

Pretsednik Ministarskog saveta i
zastupnik Ministra vojske,
mornarice i vazduhoplovstva,
Slobodan Jovanović s. r.

A-VII, VK, Kut. 162, Br. Reg. 6 4/4.

184

Kujbišev, 3.VIII 1942.

S. SIMIĆ – MINISTARSTVU VANJSKIH POSLOVA

Šifrovan telegram

Otpremljen iz Kujbiševa 3 avgusta 1942 godine u 19,13 časova
Primljen u Londonu 4 avgusta 1942 godine u 10,00 časova

Danas mi *Lozovski* u prisustvu *Novikova* predao sledeću *promemoria:*

»Narodni komesarijat inostranih dela smatra za neophodno da obavesti Jugoslovensko poslanstvo o izvesnim podacima kojima raspolaže odnosno delatnosti đenerala Draže D. Mihailovića i četnika kojima on komanduje. Ti podaci su sledeći:

1. Prilikom poraza drugog marta italijanskog odreda u Višegradu i zaplenjenja štaba Nedića partizani su zarobili 120 četnika đenerala Mihailovića i pronašli prepisku kojom se utvrđuje činjenica *saradnje đenerala Mihailovića sa nemačko-italijanskim okupatorima.*

2. 27 marta ove godine prilikom poraza 56-og italijanskog puka kod Bileća utvrđeno je da su Italijane pomagali četnici rukovođeni Perišićem.

3. 5 aprila ove godine narodni partizanski delovi vodili su borbu u okolini Novog Pazara protiv italijanske vojske koja je dejstvovala zajedno sa četnicima.

4. Sredinom aprila narodne partizanske trupe razbile Italijane u oblasti Nikšića kojom prilikom zajedno sa Italijanima protiv partizana operisali i četnici Stanišića.

5. U operacijama protiv partizana koji se bore protiv Nemaca i Italijana u oblasti Gornjeg Milanovca i Ravne Gore *četnici i odredi Nedića dejstvovali zajedno.*

6. 13 maja ove godine u Mostaru prilikom uništenja italijanskih motorizovanih kolona između Mostara i Nevesinja zajedno *sa Italijanima* dejstvovali protiv partizana *Ustaše i četnici đenerala* Mihailovića.

7. Krajem maja ove godine u blizini albanske granice u planinskim predelima jugozapadnog dela Jugoslavije četnici đenerala Mihailovića pod komandom Stanišića uz suradnju sa italijanskim okupatorskim trupama vodili aktivne borbe protiv narodnih partizanskih delova.

8. Postoje obaveštenja da đeneral Draža Mihailović ima svoga stalnog pretstavnika kod italijanskih okupatorskih vlasti u Hercegovini – nekog Dobrosava Jevđevića, koji je po naređenju đenerala Mihailovića putovao u Dalmaciju radi mobilizacije četnika za borbu protiv narodnog partizanskog pokreta u Bosni i Hercegovini. Jevđević izdao apel upućen Srbima u Bosni sa pozivom da stupe u četničke redove i da se bore na strani Italijana protiv partizana. Italijani su ovaj apel svuda rasturali.«

Dodao da je to razlog zašto me Višinski pitao pre nekoliko meseci da li Mihailović zaista hoće da se bori protiv Nedića i Nemaca i zašto sovjetska štampa ne pominje njegovo ime. Naglasio da nema samo Mihailović radio vezu sa inostranstvom. Rekao sam mu da ću ovu tešku i neverovatnu optužbu, koja nije u saglasnosti sa izveštajima iz naše zemlje, dostaviti svojoj vladi.

U poslednje vreme ovdašnja štampa donosi izveštaje o »partizanskoj« borbi u Jugoslaviji. Isečke dostaviću poštom. Trebalo bi proveriti da li zaista dolaze iz izvora koje navode ili su izvori njihovi.

Pov. br. 252

Simić

AJ, 103–61.

185

London, 6. VIII 1942.

IZVADAK ZAPISNIKA SJEDNICE VLADE

Izvadak iz zapisnika sa sednice ministarskog saveta izbegličke vlade u Londonu od 6 avgusta 1942 god.

(Sednici prisustvuju: Jovanović, Krnjević, Krek, Ninčić, Trifunović, Grol, Šutej, Budisavljević, Gavrilović, Banjanin i Marković).

... Ministar Banjanin iznosi intervju dr. Miloša Sekulića u londonskoj štampi o njegovom radu sa ministrom vojske Dražom Mihailovićem i njegovom izlasku iz zemlje. Ustanovljuje da su pojedine izjave dr. Sekulića u *Dejli Ekspresu, Sandej Pikčoral* kao i one u njegovom predavanju u

češkom domu u kontradikciji sa zvaničnim izveštajem koji je dr. Sekulić podneo prilikom svog dolaska u London predsedniku vlade. Smatra da izjave dr. Sekulića otkrivaju izvesne vojne tajne usled čega može pretrpeti štetu vojna akcija ministra Draže Mihailovića u zemlji. Smatra da izvesne tvrdnje dr. Sekulića ne odgovaraju istini i da nisu verodostojne. Pored toga smatra da su izjave formulisane na takav način da se dobiva impresija lične reklame dr. Sekulića. Moli predsednika vlade da zabrani u buduće objavljivanje ovakvih izjava.

A-SSVP, Predsjedništvo vlade 1941–1944. F-I.

186

New York, 7. VIII 1942.
I. ŠUBAŠIĆ – S. JOVANOVIĆU I MINISTRIMA

New York, 7 augusta 1942.

Gospodine predsjedniče i gospodo ministri!

U posjedu sam kopije brzojava, kojeg je ministar dvora gospodin Radoje Knežević uputio Vama, gospodine predsjedniče, iz Washingtona 7 jula 1942, Pov. br. 597.

Povodom toga, a u vezi boravka Njegovog Veličanstva Kralja, pišem ovo pismo.

U telegramu imade jedna rečenica:
»držanje Fotića za sve vrijeme bilo je savršeno korektno«.

Da nebi bilo kojekakovih prepričavanja, što se tiče moje osobe i moga gledanja na naše mučne stvari za vrijeme Kraljevog boravka u Americi, izvolite primiti do znanja moje opservacije kako sljede:

Njegovo Veličanstvo Kralj trebao je po programu stići 24. juna o. g.

Za Kraljev dolazak doznao sam 18 juna, kada sam primio poziv iz Bijele Kuće za večeru, koja se daje u počast Kralja na dan 24 juna u veče.

Kralj je nenadano došao 21 juna oko 4 sata po podne.

Sigurno je, da je 21 u jutro krenuo iz Chicaga za Washington episkop gospodin Dionizije i ambasador dr. Dučić sa nekojim svojim prijateljima, da dočekaju Kralja.

Evidentno je, da su saradnici gospodina poslanika Fotića bili točnije i bolje obavješteni o dolasku Kralja u Ameriku, nego ovo nekoliko aktivnih ministara kraljevske vlade i Ban Hrvatske, koji se nalaze u Americi. Obavijest o Kraljevu dolasku od gospodina Fotića primio sam 19 juna poslje podne, kojom prilikom mi je rečeno, da između naše emigracije i Kralja neće biti drugog kontakta, osim prijema, koji će se održati u petak 26 juna posle podne. Na taj prijem, prema dogovoru vlade, pozvani su samo predstavnici (2–3) od 4 glavna saveza, i to: *Srspkog narodnog saveza, Hrvatske bratske zajednice, Slovenske potporne jednote i Slovenske katoličke jednote. Hrvatska bratska zajednica* dobila je poziv, da pošalje svoje izaslanike za *petak 27 juna t. g.*, a *petak je bio 26 juna*. Desilo se, da je *Hrvatska bratska zajednica* dobila razjašnjenje

da je prijem u petak 26 juna, i to u jutro 26 juna, tako, da nije više mogla nikoga poslati, jer kad je stiglo točno obavještenje (na 26 juna), bilo je nemoguće stići iz Pitsburga u Washington, i radi toga se je *Bratska zajednica* ispričala i brzojavno pozdravila Kralja.

Na taj način ovom Kraljevom prijemu nije prisustvovao ni jedan Hrvat od svekolike brojne hrvatske emigracije u Americi.

Kako nije bilo Hrvata na tom prijemu, a uz delegate gore imenovanih društava, došlo je vrlo mnogo drugog srpskog svijeta, to se je i ova zgoda upotrebljavala u duhu *Srbobran*-ove kampanje protiv Hrvata.

U audijenciju bila je primljena cijela uprava *Srpskog narodnog saveza* i cijela uprava *Srbobrana,* koja je Kralju predala sve brojeve *Srbobrana* uvezane u bijelu kožu od 7 marta 1941 do Vidovdana 1942.

Srbobran je pisao o toj audijenciji u broju od 24 jula 1942 gdje među ostalim veli:

»Uprava Saveza darovala je Kralju zlatno pero i divno ukoričen *Srbobran,* sve brojeve od 7 marta 1941 godine pa do ovogodišnjeg Vidovdana i sliku generala Draže Mihajlovića u velikom formatu. Kralj je otvorio *Srbobran* i pregledao broj od 7 marta, pa je sa zadovoljstvom rekao: To je vrlo lepo! Ja čitam *Srbobran.*

Za tim se Kralj slikao s pretstavnicima *Srpskog narodnog Saveza.*

Srbobranovo pisanje prošle i ove godine Vama je svima poznato.

Mnogo je važnije pisanje *Srbobrana* posle kako je Kralj primio u audijenciju cijelu njegovu upravu. Jednako tako je važno držanje i rad aktivnog poslanika Dučića, od kako je bio primljen u podulju audijenciju kod Njegovog Veličanstva Kralja.

Pored ostalih najbolje sve to ilustriraju brojevi *Srbobrana* od 29 juna, 8, 9, 17, 21, 23, 24, 28 jula itd. To je ono što Kristoforović piše u pismu od 20 aprila 1942 svome prijatelju, a koje je pismo u faksimilu donijela *Srpska riječ* gdje veli: »I tko će dokazati nego sâm Kralj, Slobodan Jovanović i Draža Mihajlović i slični, da je *Srbobran,* Srbi, *Srpska narodna obrana,* Dučić, Fotić itd. da su na pravome putu . . .«

Danas nije više nitko u bludnji, da je sva ta kampanja bila dirigirana i da je danas dirigirana po Jugoslavenskom poslanstvu u Washingtonu, to jest po Fotiću.

Sve se to, gospodine pretsjedniče i gospodo ministri, nastavlja, jer je *Srbobran* sa iznesenom izjavom Kralja i donešenim fotografijama namjerice i proračunato donio Kraljevu sankciju kao puno pokriće svoga rada.

Kako sve to kvalificirati prema Kralju i Jugoslaviji?!

Ako je zaista Fotić korektan kao činovnik, onda svu odgovornost za gornje čine nosi njegov ministar vanjskih posala, kao njegov pretpostavljeni, a onda Vi, gospodine pretsjedniče, i cijela vaša vlada.

Ako se smatrate, gospodo, Jugoslavenskom vladom, Vi to ne možete niti tolerirati, a kamo li podržavati bez teške odgovornosti pred sadašnjom i budućom Jugoslavijom.

Druga je stvar, ako se neće Jugoslavija. Onda smatram, da se mora imati građanske kuraže, pa to i javno reći.

Generalizirati hrvatski narod u Pavelićevim zločinima i prikazivati ga cijelom svijetu kao neprijatelja srpskog naroda br. 1 i na tome graditi neku Jugoslaviju, u kojoj ne samo da bi hrvatski narod bio bespravan, nego bi se morao stiditi svoga imena do vijeka – neće i ne može nikada ni jedan Hrvat prihvatiti, kao što ni sada ne može toga dozvoliti.

Radi toga, gospodine pretsjedniče i gospodo ministri, izvolite stvar ozbiljno i brzo riješavati.

Što se tiče mene i kao čovjeka, i kao Hrvata i kao Bana Hrvatske izvolite primiti do znanja sljedeće:

Za vrijeme Kraljeva boravka ovdje sve sam činio, da taj Njegov boravak bude dostojna manifestacija naše zemlje i izraz ljubavi onom patničkom srpskom, hrvatskom i slovenačkom narodu, koji je danas ubijan, mučen i tretiran gore od divlje zvjeradi.

Za vrijeme čitavog boravka Kralja u Americi nisam imao mogućnosti, da sa njim razgovaram jednu minutu na samo.

Tražio sam da budem u pratnji Kralja na njegovim ekskurzijama, tražeći tako mogućnosti, da mu sa svoje strane prikažem naš rad i našu muku ovdje.

Udešeno je, da pratim Kralja u neku agrikulturnu školu kraj Washingtona, ali nisam mogao biti sa Kraljem ni tamo ni natrag, jer je to mjesto morao zauzeti resorni ministar.

Pozvan sam sa Kraljem da posjetim u pratnji Kralja Princeton univerzu, no i na tom putu je zauzeo mjesto uz Kralja resorni ministar. Na moju molbu i izraženu želju, da pratim Kralja u Detroit odgovoreno mi je decidirano, da nema mjesta.

Na putu u Kanadu predlagao sam, da idemo kao pratnja Kralja (bili smo pozvani izričto kao gosti Kanadske vlade), ali mi je gospodin Ninčić rekao, da to nije moguće, jer bi Kraljeva pratnja bila prevelika.

Radi toga – razumljivo – nisam se mogao dalje ponižavati i tražiti, da budem sa Kraljem na Lake Placid.

Kada sam slučajno doznao, da je Kralj spreman na odlazak, zatražio sam audijenciju. I ta audijencija bila mi je dana u društvu sa još dva ministra (Kosanović, Snoj).

Moje zadovoljstvo i moje nezadovoljstvo rekao sam kratko ali jasno samom Kralju.

Vama ostavljam, da sudite je li može biti sa tim postupcima zadovoljan Šubašić i kao građanin i kao politička ličnost u emigraciji, a napose može li biti zadovoljan Ban Hrvatske u ovim i ovakvim vremenima i ovakovim prilikama.

Molim Vas, gospodine predsjedniče i sve Vas gospodo ministre, da ovo primite za sada kao moju veliku zabrinutost koliko za našu sadašnjicu, toliko više za našu budućnost.

Biti ću Vam zahvalan, gospodine predsjedniče, da mi odgovorite što misli Kraljevska vlada po tome učiniti.

Primite, gospodine predsjedniče Vi i sva gospoda ministri, izraze mojeg naročitog poštovanja.

Ban Hrvatske,
Dr. Ivan Šubašić

A-VII, VK, Kut. 182, Br. Reg. 34/10–1.

187

London, 12. VIII 1942.

S. JOVANOVIĆ – S. SIMIĆU

Str. Pov. Br. 711
12 avgusta 1942

Ministarstvu inostranih poslova

Molim da se našem poslaniku u Kujbiševu dostavi šifrovani telegram sledeće sadržine:

»Veza vaš Str. Pov. 252.

Saopštite Lozovskom sledeće:

Kao i dosad, Kr. Vlada stoji odlučno na gledištu da je jedinstvo otpora u zemlji preka potreba i da je svako razbijanje borbenih snaga korisno jedino zajedničkom neprijatelju.

I. – Kr. Vlada čini još od oktobra prošle godine sve napore da dođe do saradnje partizanskih grupa sa snagama generala Mihailovića koji je i sâm, u nekoliko mahova od kraja oktobra prošle godine, tražio za to intervenciju Londona i Moskve.

Napori Kr. Vlade bili su stalno upućeni u dva pravca: Zvanične intervencije u Londonu i Moskvi i vojne radio-emisije iz Londona – sa kojima se počelo 1 marta tg. i u kojima se stalno pozivaju svi borci na jedinstvo u akciji protiv okupatora.

Poslednja zvanična intervencija bila je 16 maja tg., kada je Pretsednik Kr. Vlade g. Jovanović pozvao sebi sovjetskog poslanika g. Bogomolova, izložio mu situaciju u zemlji i izrazio stalnu želju da se prestane sa međusobnom borbom.

II. – Iz depeša đenerala Mihailovića izlazi jasno da do saradnje nije došlo naročito krivicom partizanskih vođa koji se ne samo nisu hteli sporazumeti na terenu nego su otvorili i borbu protiv snaga generala Mihailovića, i to baš u trenutku kad ovaj moli London za intervenciju da se ostvari jedinstvo akcije (početak novembra pr. god.). U jednoj depeši od 22 marta, Mihailović javlja čak da »ima pozitivnih dokaza da okupatorske snage pružaju podršku partizanima, jer žele da s proleća obe strane budu zauzete međusobnom borbom.« U istoj depeši javlja da su partizanske grupe u Bosni prišle... Partizani su čak gen. Mihailovića osudili na smrt. A u jednom telegramu đeneral se žali da su mu partizani pobili najbolje oficire.

III. – Pored nepomirljivosti koju su pokazali na terenu ..... đenerala Mihailovića, mnoge partizanske grupe, zbog nepo ..... nediscipline, sprovele su sasvim pogrešnu politiku grubih ispada prema najmnogobrojnijem i najsnažnijem elementu u našem narodu – prema seljacima. Nisu bila retka ni ubistva nacionalno istaknutih ljudi od strane partizana, kao na pr. ubistvo poznatog nacionalnog radnika i sokolskog vođe Čede Milića iz Mostara.

Sve to izazvalo je preokret u raspoloženju seljačkih masa prema partizanskim vođima. Te mase pristupile su u prvi mah partizanima, jer im je bilo svejedno pod čijom će se zastavom boriti protivu Nemaca. Kada su videli da se partizani ne bore samo protivu Nemaca, nego takođe vode

građanski rat protivu nekomunista – i pri tome ubijaju ne samo pretstavnike buržuazije, nego i same seljake u velikom broju, seljaci su se svaki sâm od sebe, bez ikakve naredbe generala Mihailovića odvajali od partizana. To je bio glavni uzrok sloma partizanskog pokreta u pojedinim delovima Jugoslavije.

IV. – Prema izveštajima iz zemlje, u nekim krajevima van Srbije, među samim partizanima postoje podvojenosti, kao deljenje na Staljinovce i Trockiste (u Slovenačkoj, Hrvatskoj, Dalmaciji, Bosni i Hercegovini), koji dovode do međusobnih izdajstava i čak lokalnih saradnja sa Ustašima i okupatorima. Također ima podataka da su se među izvesne partizane verovatno Trockiste uvukli i agenti Gestapa, te nije isključena mogućnost da se baš sa strane Nemaca, kojima je to očevidno u interesu, podržavaju suprotnosti između borbenih pokreta i snaga i unosi konfuzija u njihove redove.

V. – Saradnja generala Mihailovića sa Ustašama isključena je ma u kom vidu. To se vidi iz njegove borbe na terenu, iz njegovih depeša, iz rada Kr. Vlade u Londonu. Ovakva saradnja je isključena naročito zbog strašnih pokolja, koje su Ustaši izvršili nad srpskim življem, u kojima je stradalo oko pola miliona Srba.

VI. – U istom cilju stvaranja razdora protureni su i glasovi o saradnji generala Mihailovića sa Nedićem. Te glasove proturaju agenti nemački, Nedićevi i Ljotićevi. Međutim, da ta saradnja ne postoji vidi se jasno iz Mihailovićevih depeša, iz njegovih odlučnih traženja da se raščinjuju oficiri saradnici Nedića i Ljotića kao i da se na mnoge primeni smrtna kazna. Kraljevska Vlada je na traženje generala Mihailovića objavila 2, 8 i 26 juna oštar demanti, u kome general Mihailović odbija i pomisao da sarađuje sa narodnim izdajnicima Nedićem i Ljotićem; 30 jula, opet na zahtev generala Mihailovića, dato je na Londonskom radiu duže saopštenje u kome se oštro napadaju »izdajnik Nedić i zločinac Ljotić.«

Depešom br. 352 od 5 avgusta đeneral Mihailović javlja da je Nedić sve njegove odrede oglasio za komuniste, da bi pred narodom opravdao njihovo gonjenje. General Mihailović moli da se ovo osudi preko radia.

VII. – Kraljevskoj Vladi nije ništa poznato o saradnji nekih četa sa italijanskim snagama u Zapadnoj Bosni. Ako toga ima može biti samo to što general Mihailović nema dovoljnu kontrolu da spreči inicijativu pojedinih četa. Apsolutno je isključeno da sâm general Mihailović sarađuje s Italijanima ma u kom obliku.

Sva ova tvrđenja potkrepljena su dokumentima koje sadrži jedan memoar Kraljevske Vlade, koji će se ovih dana predati ovdašnjem sovjetskom poslanstvu.

Kraljevska vlada i dalaje insistira na svojoj stalnoj gotovosti da u zajednici sa Sovjetskom Vladom i Vladom Velike Britanije uloži najveće napore radi ostvarenja jedinstvenog otpora u Jugoslaviji.

Sadašnji odnosi od koristi su samo neprijatelju. Treba sve učiniti da se tome stanju učini kraj, i da se mesto uzajamnog uništavanja vaspostavi zajednička akcija protiv opšteg neprijatelja. U tom pogledu Kraljevska Vlada je uverena da se može efikasno dejstvovati, na pr. upustvima preko londonskog i moskovskog radia koje u Jugoslaviji ceo svet sluša, a i drugim kanalima. Treba samo raditi sporazumno i dejstvovati u istom smislu, i to što pre. Kraljevska Vlada je spremna da takav

sporazum odmah privede u delo, i ne sumnja da će je Vlada Velike Britanije pomoći da tu akciju ostvari.«

Jedan primerak memoara dostaviće se i vama. Str. Pov. V. K. Br. 711 Jovanović«.

Pretsednik Ministarskog saveta i
zastupnik Ministra vojske,
mornarice i vazduhoplovstva,
S. Jovanović

AJ, 103–61.

188

Washington, 12. VIII 1942.
K. FOTIĆ – S. JOVANOVIĆU
Parafraza

Kraljevski poslanik u Washingtonu, telegramom Pov. br. 668 od 12 avgusta 1942 godine, izveštava Gospodina Pretsednika Ministarskog saveta, u vezi telegrama Ministarstva Pov. br. 4200, da je srpska sekcija međunarodnog radničkog saveza uputila Poslanstvu, s molbom da se dostavi Gospodinu Pretsedniku, sličnu rezoluciju sa vestima iz listova koji se navode u pomenutom telegramu. Sve te vesti su iz istog izvora a to je komunistička agencija međunarodni Kontinental Njus.

Kako je već nagoveštavao u svojim izveštajima, Kraljevski poslanik smatra da se radi o unapred pripremljenoj akciji s namerom da se kompromituje đeneral Mihailović i da se sroza najveći srpski moralni kapital. Kod našeg sveta najviše unosi pometnju to što ovu kampanju sprovode levičarski listovi, pomenuti u telegramu, i *Slobodna reč*. Ti listovi imali su moralnu a verovatno i novčanu pomoć nekih članova vlade u Nju-Jorku, koji su ove urednike pretstavili i Njegovom Veličanstvu Kralju. U biltenu, u kome su štampani svi telegrami agencije, govori se samo o akciji gerilaca, a uopšte ne pominje đeneral Mihailović.

Kraljevski poslanik smatra da treba dati jedno jasno i kategorično saopštenje u kome bi se istakla veličina nacionalne borbe đenerala Mihailovića i na taj način suzbiti ovu kampanju, a da ne treba pojedinačno odgovarati na ovakve rezolucije i telegrame.

A-VII, VK, Kut. 182, Br. Reg. 33/3–1.

189

London, 13. VIII 1942.
M. KREK – S. JOVANOVIĆU

London, 13. augusta 1942.

Gospodine Pretsedniče!

Šaljem Vam u prilogu prepis pisma koga sam primio od gospodina Snoja iz Amerike.

Da se upotpunjuju mere svih briskiranja, koja smo mi Slovenci doživeli sa strane poslanstva prilikom kraljeve posete u Americi, dobio

sam od svoje žene pismo, u kojem mu javlja, da ni ona *uopšte nije bila zvana,* čak ni na one recepcije na koje su bili zvani svi Jugosloveni i Jugoslovenke, koji su emigrirali.

Poziv je kasnije usledio na intervenciju g. Jevtića, koji je saznao da moja žena nije odputovala u Washington kada su putovali ostali iz New Yorka, jer je niko nije zvao.

Izvolite, Gospodine Pretsedniče, ovom prilikom primiti izraze mog osobitog poštovanja.

Krek

Samo lično za Vas.

Obisk Kralja v U. S. A.

Vse priprave so se držale strogo tajno. Naša misija o prihodu ni bila obveščena. Nasprotno, ko so prihodu pisali časopisi nam je poslanstvo na vprašanja odgovarjalo da prihod ni siguren. Ko je Jevtić govoril telefonično z dr. Grolom, mu je ta dejal, da še ni vse gotovo in da bomo dobili obvestilo o vsemu v dveh dneh. Tega obvestila še do danes ni. Iz časopisov smo čitali potem o prihodu in o programu obiska. *Nihče od nas ni bil vprašan glede programa obiska.* Kralj je dospel v Washington v nedeljo dne 21. junija okrog 4 h popoldne – o prihodu sem bil obveščen šele okrog 6 h ure popoldne – in to telefonično po dr. Jevtiću. Prav tako tudi drugi člani misije. Ker se nam je poprej dejalo da pride kralj z avionom do New Yorka in tako ta prvi dan nismo prišli z nikomur v dotiko. Takoj drugi dan zjutraj se je kralj s spremstvom odpeljal iz Washingtona proti zapadu in so se vsi skupaj vrnili v Washington šele v sredo popoldne – ko smo se prvič videli pri sprejemu na postaji.

Od Tebe nisem dobil nobenega obvestila o prihodu, niti nobene direktive. Tvoja pisma poslana po Frangešu in Miličeviću sem *prejel ko je bio kralj že nekaj dni tu.* V petek pred prihodom sem dobil le tvoj telegram da sva z Burjem predvidena za spremstvo.

Med tem so pričela prihajati razna vabila na recepcije, sprejeme, večerje itd. Slovenci smo bili povsod izpuščeni.

V pondeljek smo imeli sejo v New Yorku, kralj in spremstvo pa so bili na odmoru daleč ven iz Washingtona. *Opozoril sem na dejstvo, da se je Slovence prezrelo.* Jevtić je v imenu misije o tem obvestil Kneževića brzojavno. Miša je takole komentiral: »Krnjević je tražio i uspeo i za Jukića i za bana. Krek je isto tako tražio ali je popustio.« Ko sem pozneje prečital tvoja pisma vidim iz njih da si »prosil« in seveda se na *prošnjo* niso ozirali.

Šele v sredo dne 24. 6. popoldne sem prvič videl Ninčića in Kneževića, ko je pričel uradni obisk. Videl sem ju na postaji. Kralj in spremstvo so se takoj odpeljali v Belo hišo, mi pa v hotel in zopet nismo videli nikogar do četrtka večera.

Med tem je bil sprejem pri Rooseveltu, Srbi so bili zastopani po Ninčiću, Kneževiću, Fotiću, bili so oficirji celo Gavrilović in še neki uradniki Srbi, Hrvate je zastopal Šubašić in Jukić od Slovencev zopet nihče.

Šele v četrtek 25. 6. malo pred večerjo sem imel priliko govoriti z Ninčićem in Kneževićem. Na moje opozorilo odgovarjata: vlada je zastopana kot celota, *da bi bil v tem zastopstvu Slovenec ni nihče zahteval, nihče na to mislil, za naprej bomo skrbeli da bodo Slovenci povsod*

zastopani. Seveda je bila ta obljuba iluzorna ker je bilo že ta večer konec uradnega obiska. *Fotić je dejal: vse je bilo v naprej, že pred prihodom kralja dogovarjeno z vlado v Londonu, ona je odobrila listo. Zakaj se ni Krek za to zanimal.*

V četrtek 25. 6. opoldne je dal kralj prvo kosilo na poslanstvu. Od naše misije so bili navzoči Jevtić, Trifunović in Čubrilović. To so izbirali bajagi po rangu – *in me seveda preskočili ker je Čubrilović po rangu mlajši* – jaz sem bil vabljen šele na uradno kosilo dne 30. 6. na dan odhoda iz Washingtona obenem s Kosanovićem in Markovićem.

V petak je dal večerjo Fotić za omejen krog. Tudi na tej je bila celo vrsta Srbov in Šubašić, jaz nisem bil vabljen. Vabila so bila razposlana že teden dni prej. Šele petek popoldne dobim povabilo, baje na osebno intervencijo Ninčića kakor mi je dejal Ribař. Od tega dne dalje se me je vabilo povsod kamor se je vabilo tudi Šubašića. To se je upoštevalo tudi v New Yorku in je predviđeno za Kanado.

Slovenci in obisk:

V četrtek dne 18. 6. ko je bilo v tukajšnjem časopisju objavljeno da kralj pride sem slučajno razgovarjal z Ribařem telefonično. Med drugim mi je dejal da se vabljene k sprejemu od slovenskih organizacij Kranjsko Slov. Kat. Jednota in Slovenska Narodna podporna Jednota. Vprašal sem zakaj samo ti dve ker imamo Slovenci 8 jednot in bo sedaj pri drugih zamera, vprašal sem dalje zakaj ni vabljen Slovenski narodni odbor kot vrhovni forum vseh ameriških Slovencev. Odgovarilo se mi je, da je vabljen samo Srbski narodni Savez, Hrvatska bratska zajednica od Slovencev pa dva največji in najstarejši organizaciji.

Fotić se ni posvetoval z nobenim članom naše misije glede teh povabil in sem za to le slučajno zvedel. Predlagal sem ponovno, da se povabi Slovenski narodni odbor pa se mi je odgovorilo da to ni mogoče ker da so vabljene samo podporne zveze.

Ker je prišla vsa zadeva iznenada sem poslal dr. Furlana v Chicago in Cleveland, da govori z merodajnimi, jim pojasni zadevo in prikaže nujnost sodelovanja. Uspel je le deloma. Kranjska Slov. Kat. jednota, ki šteje okrog 38.000 članov se je sklenila povabilu odzvati in je določila delegacijo. Slovenska Narodna Podporna jednota pa je na seji sklenila da se povabilu ne odzove ker je po sklepu konvencije vezana na republikanski program. O tem sklepu so telef. obvestili poslanstvo. V voditvu SNPJ so liberalni in socijalistični predstavniki – boje se reakcije pri svojih ljudeh in zato so napravili takšen sklep. Če bi bil vabljen Slov. narodni odbor bi vsi taki razlogi odpali in bi lahko rekli da so vsi Amer. Slovenci zastopani tako da so bili samo naši – ki spadajo v slov. kat. tabor. Nasprotne pa se je s pozivom nagnalo do nekih sklepov in izjav ki bodo tudi za naprej ovira v našem skupnem delu.

Pri sprejemu v Washingtonu je bila torej navzoča KSKJ z dvema delegatoma. Hrvatska bratska zajednica se povabilu ni odzvala ker je istega prepozno dobila. Srbski Narodni Savez pa je pripeljal celokupni odbor skupaj okrog 40 ljudi. Odrinjeni pa so bili od sprejema vsi Srbi ki niso s Srbobranom in Srbskim Nar. Savezom ker jih nihče ni vabil.

Radi tega postopanja Fotića se je naša misija odločila, da ob priliki, ko bo kralj v New Yorku priredi sprejem v našem uradu. Za ta slučaj je dr. Furlan razgovarjal v Clevelandu da Slov. Odbor pošlje odposlanstvo

in da predloži potrebno spomenico ki naj obsega naš slovenski program.

Sedaj so pa nastale nove komplikacije. *Iz biltena in iz časopisov se je razvidelo da v spremstvu ni nobenega Slovenca* da v Beli hiši ni bilo nobenega Slovenca, da pri Hulu ni bilo nobenega Slovenca. Amer. domovina je pričela napadati, očitati – iskati krivce. Slovenci zapostavljeni – »Nema ga Slovenaca« itd.

Ko je bil od naše misije Slovenski odbor povabljen v New York sem zvedel da ne pridejo ker so Slovence zapostavili. Kristan in Molek, ki že tako nista bila zadovoljna s Clevelandsko exekutivo sta izrabila priliko in odstopila.

Ker osebno nisem mogel nikamor sem poslal p. Bernarda v Cleveland da jim je naštel kar jim gre. Rezultat je bila nova spomenica in delegacija jo bo izročila v New Yorku.

Sprejem v hiši naše misije je kljub nasprotovanju Fotića sijajno uspel. Bila je to lepa manifestacija Srbov, Hrvatov in Slovencev. Vidovdanski kongres, ki se je tiste dni vršil v Detroidu je poslal posebno deputacijo Srbov, Hrvatje so se prvič ta dan združili vsi razen najekstremnejših desničarjev ki so Pavelićevci – in prišli k sprejemu. Navzoča je bila močna slovenska delegacija in tudi 5 slovenskih duhovnikov, ki so dali svojo spomenico. Kralj je ta dan sprejel vsega okrog 500 Srbov, Hrvatov in Slovencev ki so predstavljali ogromno večino našega življa v Ameriki.

Fotić je vse tako aranžiral, da prepriča kralja in Ninčića in Kneževića, da so samo Srbi okrog Srbobrana za kralja, vse drugo pa je proti. Bil je zelen od jeze, ko je delegacija 25 najuglednejših hrvatskih voditeljev bila predstavljena kralju in podala svojo izjavo. Posebna delegacija *Slobodne reči* ki je komunistična, je pozdravila kralja in mu izročila ček za 1000. $ za četnike.

Slovensko delegacijo je vodil dr. Mally ki je kratko pozdravil, posebno povdaril potrebo Jugoslavije in sloge Srbov, Hrvatov in Slovencev nato pa izročil »spomenico« Slovencev v Ameriki.

Neki extremni elementi med socijalisti že skušajo izrabiti situacijo in pričeti z akcijo za republiko. Izdali so proglas ki ga prilagam. Zahteval sem takoj sklicanje seje Slovenskega odbora, da se bo stvar v začetku zatrla.

Torej kakor vidiš zopet »Škriplje« na vseh straneh, pa jih bom že ugnal nekako.

Zupan Laushe se je lepo ostavil, bil je sprejet v posebni avdijenci, prišel je sam brez vabila in dobro odrezal.

Adamič – se ni znašel in je kolebal, ni prišel k sprejemu, čeprav je vedno poslal opravičilo ker je bil vabljen k različnim sprejemom in recepcijam.

Srbobran – je pričel te dni z novimi napadi na Hrvate in Slovence. Napada vse povprek, vse slovenske in hrvatske oficirje imenuje izdajalce itd. Redaktorji Srbobrana so bili sprejeti pri kralju, izročili so mu vezan letnik Srbobrana.

Burja – so popolnoma prezrli. Bil je vabljen samo na recepcijo v poslanstvo in nikamor drugam. V poslanstvu je bila med drugim večerja na katero so poleg ministrov bile vabljene gospe, vse uradništvo samo ni Burja bil vabljen in njegova gospa. Vse to ga je seveda še bolj potrlo.

Cleveland – Konzulat govoril sem z Ninčićem, seveda je takoj obljubil, dejal je, da bo takoj naročil naj se zadeva uredi. Ko pride nazaj v New York ga bom zopet spomnil na to.

Splošni vtisi obiska:

Osebno je kralj napravil na Ameriko zelo dober vtis. V tem oziru je dosežen uspeh. Ta osebni uspeh bi se dal vse drugače iskoristiti če bi ne padel v najusodnejše dneve padca Tobruka, nemške ofenzive v Rusiji itd.

V koloniji so se razlike sedaj še ostreje začrtale in ni več možen kompromis. Med tukajšnjimi Srbi sta dve fronti, ena jugoslovanska in druga velikosrbska z Dučićem in škofom Dionizijem. Jugoslovanska grupa uživa podporo uradne Amerike, velikosrbska pa podporo Fotića.

Prav v dneh, ko je bil kralj tu je imela jugoslovanska grupa svoj *Vidovdanski kongres v Detroitu*. Na ta kongres je poslal svojega zastopnika State department in tudi Justice department svojega.

Oba sta govorila. Ko pa je nekaj dni prej imela Narodna odbrana svoj kongres v Chicagi na njemu ni bilo uradnega zastopnika če prav so vabili.

Na Vidovdanskom kongresu smo govorili tudi Šubašić, Kosanović, in jaz. Kralj je ta kongres pozdravil brzojavno.

Čim bi Fotić prenehal podpirati Nar. Odbrano bi bili takoj vsi Srbi v jugoslovanski grupi z Dionizijem vred.

Hrvatje so to priliko kraljevskega bivanja dobro izrabili. Lahko bi dejal, da so se vsi vodilni odzvali pozivu Šubašića, prišli k sprejemu in tudi izvolili nekak odbor ki naj vodi hrvatske zadeve. Koliko časa bo ta sloga trajala je druga zadeva, ali vsaj za sedaj so zlimali vse skupaj.

Slovenci – liberalni in socijalistični so izrabili priliko da se trkajo na republikanska prsa, naši pa so se dobro držali. Slov. časopisje je spočetka lepo pozdravilo prihod, potem je prišla reakcija radi »Bele hiše«. Sedaj pa že zopet več pišejo in dobro. *Ameriška domovina* je objavila strupen članek proti Ninčića in Fotića – premleva Netunske konvencije – podpisal ga je neki Penko, ki je zgagar in je kriv za mnogo Clevelandskih napak. Sumim da je prav on ta, ki na dva kraja reže in je provokater.

Na prihodnji seji Sl. odbora se bo videlo če bodo Slovenci obdržali enotno fronto ali pa se bomo šli zopet »Kraljevaše« in »republikance« kakor za časa prve svetovne vojne. –

[F. Snoj]

AJ, 103–15.

190

London, 17. VIII 1942.
J. GREENWAY – S. JOVANOVIĆU

17. avgusta 1942 god.

Y. 75.
Hitno i lično

Dragi Gospodine Pretsedniče,

Prema privatnim telegramima primljenim od Majora Hudsona izgleda, na naše veliko čuđenje, da on *ne uživa puno poverenje đenerala Mihailovića* i da to u veliko koči njegov rad. Izgleda pak da je ovo nastalo u

glavnom usled toga što je đeneral Mihailović pre kratkog vremena primio pismo koje mu je prošlog proleća uputio Major Knežević i u kome je on đeneralu Mihailoviću, kako izgleda, *izložio svoju sopstvenu verziju o teškoćama u Egiptu,* i da je predložio đeneralu Mihailoviću da se neposredno Vama *obrati radi aranžmana* po kojima bi on imao *neposrednu vezu sa Vama i to privatnom šifrom.*

Kao što Vam je poznato, pretstoji nam konferencija o ovom opštem pitanju neposredne veze. U međuvremenu osećam da je potrebno da se jedan telegram pošalje đeneralu Mihailoviću kako bi mu se potpunije *objasnila uloga Majora Hudsona* u šiljanju pomoći za vojsku đenerala Mihailovića i kako bi se njegove sumnje, koje mogu samo da remete pravilan tok rada Majora Hudsona, otklonile. U prilogu dostavljam koncept predloženog telegrama i veoma se mnogo nadam da ćete ga moći odobriti kako bi ga mi mogli odmah poslati. Uveren sam da ćete se složiti s time da je sadašnje stanje *u svakom pogledu za žaljenje,* i ako se ono nastavi, ono mora dovesti u opasnost pravilan tok *pomoći koju pokušavamo da pružimo đeneralu Mihailoviću.*

Ovoj molbi zbilja pridajem naročitu važnost i molim Vas da mi Vaše rešenje što pre saopštite.

Vaš iskreni,

John Greenway s. r.

Koncept telegrama đeneralu Mihailoviću:

Moramo istaći da Major Hudson i njegov Servis nemaju nikakve, ponavljamo nikakve veze sa neprilikama u Kairu. On i njegov Servis odgovorni su za dostavljanje pomoći Vama. Prema tome neophodno je da mu pomažete i da sarađujete s njime, inače neće se ništa postići. Ubeđen sam da primamo sve Vaše poruke koje se odnose na politička pitanja. A Vaše poruke o operativnim pitanjima treba da se dostavljaju preko Majora Hudsona njegovom Servisu. Diskusije sa Britancima o načinu veze nalaze se u toku i učiniće se sve moguće da se postigne redovan kontakt sa Vama.

(M. P.)

A-VII, VK, Kut. 33, Br. Reg. 1/6–3.

191

London, 18. VIII 1942.

S. JOVANOVIĆ – I. ŠUMENKOVIĆU

Str. Pov. VK Br. 741

Ministarstvu inostranih poslova

Molim da se Kraljevskom Ambasadoru g. Šumenkoviću dostavi šifrovani telegram sledeće sadržine:

»Veza vaš 655.

Pretstavnici za rad sa đeneralom Mihailovićem i svima savezničkim tajnim službama određeni su još pre godinu dana. Oni se nalaze na licu mesta i njihov rad je u punom zamahu. Đeneral Mihailović izveštava da je

poruke Tupanjaninu dostavio Lazar Trklja koji sa Stevanom Botićem pokušava da pokret u Bosni odvoji od đenerala Mihailovića na čisto političkoj bazi. Ova dvojica u nekoliko mahova pokazala su neposlušnost prema đeneralu Mihailoviću i pokušavaju da stvore zabunu i ako nemaju uspeha u narodu. Đeneral Mihailović javlja da je »porodica Šumenković poslala neki elaborat«. Najhitnije izvestite kome ste i kakav elaborat dostavili. Str. Pov. V. K. Br. 741. Jovanović.«

A-SSVP, Izbeglička vlada 1941/45, F-IV.

Pretsednik Ministarskog saveta i
zastupnik Ministra vojske,
mornarice i vazduhoplovstva
S. Jovanović

192

Kujbišev, 19. VIII 1942.

S. SIMIĆ – S. JOVANOVIĆU

Šifrovan telegram
Otpremljen iz Kujbiševa 19 avg. 1942 u 19.40 h
Primljen u Londonu 20 avgusta u 10 h

Lično za predsednika Ministarskog saveta.
U vezi vašeg telegrama str. pov. br. 392.

Danas predao Lozovskom aide-memoire pošto sam mu ga predhodno pročitao. Primetio da je obratio pažnju na poslednji deo u kojem se predlaže saradnja sa Moskvom i Londonom. U dva maha sam pročitao ovaj deo. Skrenuo pažnju na to da su njihova obaveštenja nesumnjivo plod raznih partizanskih struja u međusobnoj svađi i razračunavanja.

Jedino izjavio da će sadržaj aide-memoire-a dostaviti Sovjetskoj vladi, da će biti detaljno proučen i da se nada da ćemo uskoro imati prilike da se tim povodom sastanemo.

Str. Pov. br. 28

Simić

PRILOG:

Ed memoar

Kraljevske jugoslovenske Vlade povodom protesta koji je g. Lozovski učinio našem poslaniku u Kujbiševu 3 avgusta 1942 godine.

1. NAPORI VLADE DA SE POSTIGNE SARADNJA SA PARTIZANIMA

Đeneral Mihailović 19 oktobra 1941 godine moli Pretsednika jugoslovenske Vlade da učini kod nadležnih organa: da se borba koju su komunisti započeli u Crnoj Gori objedini sa nacionalnim snagama koje se takođe bore protiv Italijana. Moli da se izdaju potrebne instrukcije za jedinstvo akcije na terenu.

5 novembra 1941 godine đeneral Mihailović izveštava Pretsednika Vlade o ozbiljnosti situacije u Srbiji i Crnoj Gori i kaže: da je vođa komunista u Srbiji pod lažnim imenom Tito i da se on ne može smatrati kao vođa nacionalnog otpora. Borba komunista protivu Nemaca – kaže đene-

ral Mihailović – samo je prividna. Komunisti su snabdeveni oružjem u Užicu, napali moje trupe u Ivanjici, Požezi, Arilju, Užicu, Ražanima, Kosjeriću i drugim mestima. Borbu sam morao da primim. Ishod će biti u moju korist jer je narod uz nas. Ponavljam da komunisti nemaju vođe otpora protivu Nemaca. Partizani su otimali oružje od naroda. Ja to nisam hteo da radim. Partizani imaju fabriku oružja u Užicu odakle mi nisu hteli da dadu ništa.

9. novembra 1941 godine đeneral Mihailović ponovo moli Pretsednika Vlade da se preko radia London i Moskva podvuče neophodnost jedinstva u komandovanju i rukovođenju borbom protivu okupatora. On lično sa svoje strane preduzeće sve potrebne mere da se već započeta borba koju su partizani nametnuli kod Požege, Čačka i Užica okonča i nesuglasice između komunista i njegovih odreda otklone.

11. novembra 1941 godine đeneral Mihailović dostavlja telegram Pretsedniku Vlade u kome ga obaveštava: da su komunisti napali njegove odrede i primorali ih da se bore istovremeno protiv Nemaca, komunista, Ustaša i drugih frakcija: da je pored svega ovoga ceo narod za Kralja; da raspolaže sa stotinama hiljada svojih četnika bez oružja, a oni koji imaju oružje nemaju municije, da su se komunisti utvrdili u dolini severno od Morave sa glavnim centrima otpora u Čačku, Požezi i Užicu. Đeneral Mihailović dostavlja mišljenje jednog engleskog oficira da su komunisti koji se nalaze na čelu »partizana« takođe protiv Osovine. Đeneral Mihailović saopštava Pretsedniku Vlade da su četničke vođe njegovih odreda izjavile da će zbog terora komunističkog nad narodom radije sarađivati sa Nedićem nego li sa komunistima. Izveštava da i on i svi njegovi oficiri ostaju duboko odani Kralju i da se i partizani i njegove snage bore sa znatnim nemačkim snagama. Đeneral Mihailović moli da se učini sve i ova bratoubilačka borba prekine, i kaže: »Građanski rat trajao bi dugo, a u međuvremenu ništa ne bi bilo učinjeno protiv Nemaca.«

Ovaj telegram Pretsednik jugoslovenske Vlade 13 novembra 1941 godine dostavio je britanskom Ministru inostranih poslova g. Idnu dodajući:

»Po prijemu ovog telegrama, od pukovnika Mihailovića, poduzeo sam odmah potrebne korake da telegrafski izvestim našeg poslanika u Moskvi, da odmah zatraži od ruske Vlade da opomene komuniste u Jugoslaviji: da pomažu pukovnika Mihailovića i da sarađuju sa njim protivu Nemaca. Istovremeno tražio sam od g. Majskog, ovdašnjeg ruskog Ambasadora, da i on sa svoje strane upotrebi svoj uticaj kod ruske Vlade u tom smislu«.

Đeneral Simović ovo pismo završio je:

»Bio bih duboko zahvalan Vladi Njegovog Britanskog Veličanstva ako bi i ona htela preko Ser Staforda Kripsa da pruži podršku ovoj našoj molbi kod ruske Vlade«.

Istovremeno 13 novembra 1941 Pretsednik Ministarskog saveta depešom Pov. Dj. Br. 209 dostavio je našem poslaniku u Moskvi sledeći telegram:

»Molim dejstvujte kod ruske Vlade da se hitno komunistima u našoj zemlji dadu uputstva da sarađuju sa pukovnikom Mihailovićem i da mu se potčine u zajedničkoj borbi protivu zavojevača. Po poslednjem izveštaju komunisti napadaju Mihailovića i njegove trupe te ometaju uspeh u njegovoj borbi protivu Nemaca. O rezultatu hitno izvestite«.

16 novembra 1941 godine pismom N. R. Br. 7874/3131/G Aleksandar Kadogan izvestio je Pretsednika jugoslovenske Vlade: da je video g. Majskog koji mu je izjavio da je već poslao telegram u Moskvu u odgovor na sugestiju Pretsednika jugoslovenske Vlade. G. Kadogan rekao je da je g. Majski obećao da će poslati drugi telegram u kome će naglasiti veliko interesovanje i britanske Vlade po ovom pitanju. Istovremeno g. Kadogan izvestio je Pretsednika jugoslovenske Vlade da bi g. Idn želeo ovo pitanje da prodiskutuje početkom nedelje.

17 novembra 1941 godine naš otpravnik poslova iz Kujbiševa depešom Str. Pov. Br. 229 javlja:

»Danas sam posetio Višinskog. Zamolio sam da sarađivanje sa partizanima shvati vrlo ozbiljno i da njihova intervencija mora biti energična, hitna i ubedljiva. Izložio sam neophodnost da se sve ustaničke snage i sve grupe ujedine pod jednom komandom, ako se želi da se pokret produži i dođe do kakvog većeg uspeha. Rekao sam da Kraljevska Vlada želi da ceo pokret bude potčinjen pukovniku Mihailoviću kao vojnom licu koje najbolje ume da organizuje i vodi borbu protiv neprijatelja. Da on kao đeneralštabni oficir najbolje poznaje i ume da iskoristi zemljište. Ako se pokretu želi da dâ karakter jedne zamašnije operacije, nju može voditi samo stručno lice. Saopštio sam g. Višinskom niz primera iz Beogradskog radia i skrenuo pažnju da je pokret pukovnika Mihailovića uzeo krupnije razmere.

»Višinski mi je odgovorio sledeće: »Vaš zahtev mi je jasan. Lično ja ne mogu dati nikakav odgovor, pošto o tome ima da rešava Vlada. Ovaj ću razgovor poslati Moskvi. Potrebno je pored toga posavetovati se i sa našim vojnim stručnjacima. Učiniću sve da odgovor dobijem u toku ove nedelje«. Primetio sam iz celoga razgovora sa Višinskim da mu nije poznat vaš razgovor sa Majskim, o kome je reč u telegramu upućenom engleskom Ambasadoru po istoj stvari. Tako isto ni događaji u Jugoslaviji. Saopštio sam odmah ovaj razgovor engleskom Ambasadoru koji sutra ide kod Višinskog da govori u istom smislu.«

18. novembra 1941 godine g. Aleksandar Kadogan dostavio je pismo Pretsedniku jugoslovenske Vlade R. 9874/3133/G u kome između ostaloga kaže: da će g. Idn primiti Pretsednika Vlade i da želi da s njim da diskutuje po sledećim pitanjima:

1. Da britanska Vlada želi da učini sve u svojoj moći da spreči borbu i izmiri odrede pukovnika Mihailovića sa komunističkim elementima i da je već preduzela mere kod sovjetske Vlade da se komunisti u Jugoslaviji pridruže pukovniku Mihailoviću;

2. Da se iz depeša pukovnika Mihailovića vidi da je prihvatio borbu i da namerava da se obračuna sa komunistima. Da osvetničke mere treba apsolutno izbeći i u ovome cilju da bi trebalo izdati naređenje pukovniku Mihailoviću. Da bi ovo naređenje pukovniku Mihailoviću bilo korisno s obzirom na delovanje Sovjetske Vlade prema komunistima.

3. Da bi možda bilo korisno da se Kralj Petar obrati obema stranama i pozove ih na zajednički rad.

22 novembra 1941 godine đeneral Mihailović izveštava Pretsednika Vlade:

»Učinio sam sa svoje strane sve i uspeo da prekinem bratoubilačku borbu koju su izazvali i nametnuli komunisti. U dosadašnjim borbama

protivu komunista i Nemaca moji odredi utrošili su skoro svu municiju. Ulažem najviše napore da udružim i povežem sve narodne snage i izvršim reorganizaciju za odlučnu borbu protivu Nemaca.«

24 novembra 1941 godine otpravnik poslova u Kujbiševu dostavio je depešu Str. Pov. Br. 231 koja glasi:

»Tokom današnjeg dana engleska vojna misija podnela sovjetskom Ministarstvu vojnom memorandum u kome traži najhitniju intervenciju kod ustanika u našoj zemlji. Rusima je skrenuta pažnja: da je već devet dana prošlo od prve intervencije i da do ovog trenutka oni nisu učinili još ništa.« Na izričan zahtev sovjetske Vlade, britanska Vlada ohrabrila je ustanak u Kraljevini Jugoslaviji, a to znači da je u interesu sovjetske Vlade da pomogne da se dođe do jedinstva među ustanicima u Jugoslaviji. »U memorandumu je još rečeno da engleska Vlada smatra pukovnika Mihailovića kao jedinog mogućeg vođu, i da zbog toga sve grupe treba da mu se potčine ili da sa njime bar sarađuju. Još nisam dobio odgovor po mome već učinjenom koraku«.

28 novembra 1941 godine britanski Ministar inostranih poslova g. Idn uputio je pismo Pretsedniku jugoslovenske Vlade u kome kaže: da je vrlo dobro što je đeneral Mihailović izravnao razmirice sa partizanima; da je od najveće važnosti da i britanska i jugoslovenska Vlada učine sve što mogu da se u Jugoslaviji održi ujedinjeni front svih patriota; da je britanska Vlada čestitala pukovniku Mihailoviću što je postigao sporazum sa partizanima; da će pomoć dobiti ali britanska Vlada naglašava da će dalje slanje pomoći zavisiti od održanja jedinstvenoga fronta pod komandom pukovnika Mihailovića. G. Idn izražava želju da i jugoslovenska vlada uputi sličnu poruku đeneralu Mihailoviću. Naglasio je da britanska Vlada preko Ser Staforda Kripsa čini napore kod sovjetske Vlade da dejstvuju na partizane: da se održi jedinstven front pod komandom pukovnika Mihailovića.

30 novembra 1941 godine pukovnik Mihailović depešom br. 43 izveštava: da su za ciglo dva dana komunisti potpuno razbijeni od strane okupatora, samo zato što su bili malobrojni a uz to nisu imali ni stručno voćstvo; da je neprijatelj ovladao Užicem, Požegom i Čačkom.

2. decembra 1941 godine pukovnik Mihailović depešom br. 53 izveštava Pretsednika Vlade: da komunista zasad nema na terenu; da su se njihove vođe pokazale kao potpuno nestručne i da je to glavni razlog što su parzanski odredi potpuno razbijeni; da je komunističko voćstvo odstupilo ka Crnoj Gori.

3. decembra 1941 godine Pretsednik jugoslovenske Vlade uputio je pismo g. Idnu u kome ga izveštava: da je mišljenje britanske i jugoslovenske Vlade po pitanju neophodne potrebe jedinstva potpuno identično; da će sa svoje strane učiniti sve da se ujedinjeni front svih patriota, pod vojničkim i političkim voćstvom pukovnika Mihailovića, ne samo održi već i ojača; da samo zajedničkom akcijom cco pokret može da dobije širok zamah i da bude od prvoklasnog značaja u sudbonosnim događajima; da je pukovniku Mihailoviću naredio da se održi i ojača zajednički front, kao i da se svaki nesporazum sa partizanima ubuduće isključi.

Istovremeno 3 decembra 1941 Pretsednik jugoslovenske Vlade uputio je sledeću poruku pukovniku Mihailoviću:

»Kraljevska Vlada izražava vam svoje zadovoljstvo, što ste uspeli da objedinite sve patriote za zajedničku borbu protiv neprijatelja i čestita vam na uspehu. Vlada Velike Britanije obećala je traženu materijalnu pomoć, ali zahteva da se zajednički front održi i ojača. Nastanite da se i u buduće isključi svaki nesporazum. Intervenišem da se pomoć uputi odmah«.

23 januara 1942 godine pukovnik Mihailović depešom br. 64 izveštava Predsednika Vlade: da Nemci preduzimaju sve da likvidiraju odrede pukovnika Mihailovića; da je narod listom uz njega; da trojka Ljotić, Nedić i Pećanac najviše ometaju rad, naročito Ljotić koga treba žigosati kao izdajnika preko radia; da se razbijeni komunisti ponovo delimično pojavljuju na terenu i da i oni ometaju rad odreda Mihailovića. Moli Pretsednika Vlade da se preko Moskve pozovu partizani na saradnju. Javlja da su komunisti po selima omrznuti, da ih narod neće zbog njihovog terora. Moli Pretsednika Vlade da pozove narod da bude jedinstven i nedeljiv i da prezire narodne izdajnike Ljotića, Nedića i Pećanca.

22 marta 1942 godine đeneral Mihailović ponovo izveštava Pretsednika Vlade g. Slobodana Jovanovića: da mu komunisti i dalje ometaju rad; da ima pozitivnih dokaza da okupacione vlasti pružaju podršku komunistima, jer neprijatelj želi da s proleća obe strane budu zauzete međusobnom borbom; da su u Bosni komuniste prišle Ustašama. Moli Pretsednika Vlade da se učini sve i partizani upute na pravi put.

1 aprila 1942 godine po odobrenju Pretsednika jugoslavenske Vlade g. Slobodana Jovanovića, a u cilju da se učini kraj bratoubilačkoj borbi u Jugoslaviji, šef Vojnog kabineta Pretsednika Vlade predao je sovjetskom vojnom izaslaniku potpukovniku Sizovu poluslužbeno sledeću zabelešku:

»1. U nacionalnoj akciji koja se prošle godine vodila u Srbiji, naročito kako je počela nemačka agresija protivu Sovjeta, osećalo se izvesno dvojstvo: s jedne strane odredi đenerala Mihailovića, stručno komandovani od jednoga štaba u kome su elitni oficiri Srbi, – s druge strane t. z. partizana, sastavljenih od nacionalnog seljačkog elementa i imajući kao starešine izvesne više ili manje prononsirane komuniste. Partizanski odredi u Srbiji doživeli su tešku katastrofu u toku novembra i decembra 1941 godine, jer nisu imali kvalifikovan starešinski kadar koji bi ih vodio. Kad su došli u sukob sa četama kvislinga Nedića i redovnim formacijama nemačke vojske, ti partizanski odredi bili su satrveni. Odredi đenerala Mihailovića uspeli su da uglavnom očuvaju svoje snage.

2. Danas odredi đenerala Mihailovića operišu naročito u Crnoj Gori i Bosni, gde se bore sa snagama Pavelićevih Ustaša i regularnim talijanskim i nemačkim trupama, koje su morale priteći u pomoć ustaškoj vojsci. Bosanske i Crnogorske planine, delom neprohodne, služe Mihailovićevim odredima kao neosvojivo uporište. Polazeći iz tih planina, odredi đenerala Mihailovića čine upade u Srbiju, dolazeći do pod sâm Beograd, i u Hrvatsku gde su poslednje borbe vodili kod Karlovca (u blizini Zagreba).

4. Na teritoriji Hrvatske, Slovenije i Dalmacije, pored manjih nacionalnih snaga koje stoje pod komandom đenerala Mihailovića, jako su razvijene čete partizana. One s jedne strane imaju da se bore sa formacijama Ustaša, Nemaca i Italijana, s druge strane sa klerikalnim elementima u Slo-

veniji i Hrvatskoj, koji nisu pristalice Hitlera i Mussolinija, ali su veoma *neraspoloženi prema Rusiji.*

Na žalost akcija partizana je paralisana iznutra. Podeljeni su na Trockiste i Staljinovce. Mržnja među njima razvijena je do te mere da, prema jednom nedavno dobijenom izveštaju iz Dalmacije, ne samo da se te partizanske čete međusobno bore, već izvesni trockistički elementi pogodnim putevima obaveštavaju Nemce i Pavelićeve Ustaše o kretanju staljinovskih četa. Nekoliko odreda staljinovskih partizana bilo je uništeno usled tog izdajničkog potkazivanja.

5. Gledište je jugoslovenskih vojnih krugova: da akciju svih odreda koji operišu na teritoriji Jugoslavije treba objediniti pod stručnom komandom. Stoga je preporučeno stanovništvu Jugoslavije: da se sve grupe koje se obrazuju za borbu protiv fašista i nacista stavljaju odmah pod komandu đenerala Mihailovića. Stručna komanda njegova Štaba daće najbolje rezultate i za udarce koje treba nanositi Osovini, i u pogledu očuvanja snaga antiosovinskih jugoslovenskih odreda.«

Šef Vojnog kabineta molio je tom prilikom potpukovnika Sizova da on sa svoje strane učini sve da se izdejstvuje naređenje partizanima da se bar ne tuku protiv odreda đenerala Mihailovića, ako već neće ne samo pod njegovu komandu, nego čak ni da sarađuju sa njim.

24. aprila 1942 godine đeneral Mihailović dostavio je preko Berna ovu poruku:

»Teška razmimoilaženja postoje sa partizanskim odredima koji napadaju srpska sela i ubijaju najbolje nacionalne ljude ako neće da pođu sa njima. Tako je ubijen i poznati nacionalni sokolski radnik Čeda Milić iz Mostara i major Milan Todorović vođa četnika u Hercegovini sa još tri oficira. Partizani su u Crnoj Gori izvršili strašne pokolje. Tamo je narod podeljen u tri grupe. Prva grupa – zelenaši koji su javno u službi Italijana i rade za povratak dinastije Petrovića; imaju svoj list *Glas Crnogorca.* Druga grupa – oni koji su orijentisani jugoslovenski i njih vodi pukovnik Blažo Đukanović. Treća grupa – komunisti koje vodi Moša Pijade.

Zbog toga razmimoilaženja kao i nepotrebnih međusobnih krvavih sukoba, đeneral Mihailović moli Vladu da utiče preko radia ili na neki drugi način: da se partizanski odredi pokore pod komandu đenerala Mihailovića i da prestanu sa napadima na srpska sela i srpske četničke odrede«.

29. aprila 1942 godine Pretsednik Kraljevske Vlade uputio je poslaniku u Kujbiševu depešu Str. Pov. V. K. Br. 381 koja glasi:

»U našoj zemlji partizani napadaju Dražine odrede. Trockisti (teritorija Hrvatske, Slovenačke, Dalmacije) napadaju i Dražu i staljiniste partizane. Pomažu ih Nemci, Talijani i Ustaši. Nedićeve trupe napadaju i Dražu i partizane. Partizanski srpski odredi odbili saradnju sa Dražom. Nedić ih uništava, jer nemaju stručno vođstvo. Odred Nedićev od 40 ljudi razbija partizansku četu od 300 ljudi.

Zajednički i glavni naši neprijatelji su Nemci, Italijani i Mađari. Njih treba svi da napadaju, a ne međusobno da se uništavaju. Izdejstvujte kod sovjetske Vlade da se pozovu partizani: da prestanu sa bratoubilačkim ratom i da svi idu pod komandu Dražinu protivu zajedničkog neprijatelja. Komunistima u Francuskoj izdato naređenje da idu pod komandu vođe koga narod izbaci da vodi pobunu«.

Na ovu depešu naš poslanik u Kujbiševu dostavio je 5 maja sledeći odgovor:

»Kraljevski poslanik pita da mu se hitno odgovori da li je oportuno da čini korak po tome pitanju. Kraljevski poslanik misli da treba imati u vidu sledeće:

1. Prošle godine kad je učinjen korak dobijen je negativan odgovor;

2. Vlada S.S.S.R. stoji na principijelnom stanovištu da je sav komunistički rad u inostranstvu van njenog domašaja i da je to čisto unutrašnja stvar respektivnih zemalja;

3. Inicijativa za promenu stava u Francuskoj nije došla ni od francuske Vlade u Londonu niti pak od njenog poslanika u Rusiji;

4. Kraljevski poslanik dalje kaže da je nesumnjivo naredba došla iz Rusije i da je sporazum postignut na terenu;

5. Poslanik ima utisak da se nešto želi u tom pravcu. Kako Rusi insistiraju na vezu sa zemljom, poslanik ima utisak da oni imaju vezu. Raspitivali se o slanju aviona na koji od aerodroma kojima raspolaže Draža Mihailović. Poslanik ih upućivao na naše veze preko Londona. Za ovo ne žele pojavljivati se u zvaničnom smislu. Kraljevski poslanik je mišljenja da ovo pitanje ne bi trebalo pokretati zvaničnim putem, a tako isto, da bi bar do eventualnog sporazuma trebalo obustaviti svaku našu vojnu akciju, dok se ne ocrta neko jače učešće saveznika i mogućnost da i mi u borbi dođemo do strane pomoći.«

Pretsednik Kraljevske Vlade poslaniku u Kujbiševu kao odgovor na ovu depešu dostavio je telegram Str. Pov V. K. Br. 409 od 7 maja koji glasi:

»Učinite ponovo pokušaj u smislu telegrama Str. Pov. V. K. Br. 381. Svi pokušaji sporazuma na terenu propali. Činimo sve tajnim putem i preko radia da se ne pristupa preuranjenim akcijama velikog stila zbog beskorisnih i nesrazmernih žrtava i strašnih represalija. Veća akcija gerilskog otpora bez pomoći saveznika dovela bi do uništenja srpskog naroda. Neka kažu bar partizanima da im je sada zajednički neprijatelj Nemac i da ne vode bratoubilačku borbu.«

9 maja 1942 godine đeneral Mihailović depešom broj 162 izveštava Pretsednika Vlade: da je ceo narod preživeo komunističku napast; da komunisti pod firmom borbe za slobodu ulaze u narod terorom i raznim lažima; da sprovode samo svoje komunističke ideje; da ih narod tek onda upozna da ne vode borbu protiv okupatora; da vrše masovna ubijanja istaknutih nacionalista kojima je jedini greh što su nacionalisti; da se nalaze u oblasti Šavnika i Crne Gore. Izveštava da ih je Srbija preživela prošle jeseni; da ih sâm narod goni i da se ceo narod listom nalazi uz odrede đenerala Mihailovića; da ih je Bosna preživela ovog proleća i da se u Crnoj Gori sada sâm narod listom digao u borbu protivu komunista; da su Crnogorci oko Berana i Vasojevića ranije ustali i rasčistili sa komunistima. Đeneral Mihailović dalje kaže da sâm narod goni komuniste ali se oni terorom održavaju i glavna su smetnja da se sve nacionalne snage ujedine. Žali se da su mu komunisti pobili mnogo hrabrih oficira među njima najboljeg majora na terenu Boška Todorovića; da je komunistima glavni cilj socijalna revolucija a sve drugo sporedno i da raspolažu velikim sumama zaplenjenog novca u Užicu, a možda i dobijenog.

Odmah posle ove depeše Pretsednik jugoslovenske Vlade g. Slobodan Jovanović pozvao je sovjetskog poslanika na našem Dvoru g. Bogomolova 16 maja 1942 godine, i sa njim vodio razgovor o ujedinjenju svih patriotskih snaga za borbu protivu zajedničkog neprijatelja.

Beleška o razgovoru Pretsednika Vlade g. Jovanovića i poslanika g. Bogomolova glasi:

»G. Bogomolov došao je po pozivu g. Slobodana Jovanovića.

Cilj razgovora: o štetnom radu partizana u našoj zemlji koji napadaju odrede đenerala Mihailovića zajedno sa Ustašama i Nemcima u Bosni i koji su još sada, pored rata protiv Nemaca, nametnuli i socijalnu revoluciju.

Pretsednik Vlade Slobodan Jovanović 16 maja imao je duži razgovor s Bogomolovom i tom prilikom dotakao se i teškoća koje komunistički odredi čine đeneralu Draži Mihailoviću. Svratio je pažnju Bogomolovu: kako komunistički vođi, otvarajući socijalno pitanje u sred rata, slabe otpornu snagu đenerala Mihailovića prema neprijatelju. Pomenuo da bi dobro bilo dati na neki način razumeti da komunistički odredi treba da se stave pod vrhovnu komandu đenerala Mihailovića, kome je od naše strane savetovano da radi zajedno sa svima koji se bore protiv Nemaca i Italijana, pa i sa samim komunistima.

Bogomolov je razumeo ovo izlaganje kao da mi želimo intervenciju sovjetske Vlade kod Kominterne pa je odmah odgovorio da sovjetska Vlada ne prima na sebe nikakvu odgovornost za radnju Kominterna, i da su u ostalom odnosi između đenerala Mihailovića i pojedinih partizanskih odreda naša unutrašnja stvar u koju Sovjeti ne žele da se mešaju. Potsetio je g. Slobodana Jovanovića da su na skorašnjem sveslovenskom kongresu pozvati svi Slaveni na borbu protivu Nemaca i da je osim toga i sâm Staljin odao hvalu svima partizanima bez razlike. Dalje od toga Sovjetska Vlada ne može i neće da ide.

Na pitanje g. Jovanovića da li Sovjetska Vlada smatra đenerala Mihailovića takođe za partizana, Bogomolov je, posle nekog oklevanja, rekao da Sovjetska Vlada smatra za partizana svakoga ko vodi borbu protivu Nemaca, – sletstveno, smatra i đenerala Mihailovića za partizana.

G. Jovanović je želeo dalje da zna da li Sovjetska Vlada, pretpostavljajući mogućnost pošiljke oružja u Jugoslaviju, bi bila voljna da upućuje tu pošiljku onima koga bi jugoslovenska Vlada označila kao vrhovnog vođu narodnog otpora, ili bi zadržavala za sebe pravo da šilje oružje onim odredima koje bi sama izabrala.

Bogomolov je izbegao određen odgovor, nagoveštavajući samo toliko da je to jedno »konkretno pitanje« na koje se ne može odgovoriti bez uzimanja u obzir sviju okolnosti.

G. Jovanović je na to primetio da, ako bi Sovjetska Vlada sama određivala koje će odrede pomagati, a koje ne, – to bi u neku ruku opet značilo mešanje u naše unutrašnje poslove.

Bogomolov je uopšte govorio tako kao da se Sovjetska Vlada ne interesuje za đenerala Mihailovića više nego za ostale partizanske vođe, i kao da ne uviđa dovoljno da je Mihailović nosilac narodnog otpora u Jugoslaviji.

G. Jovanović je rekao Bogomolovu kakav je utisak njegov govor učinio, – i onda je razgovor prešao na druge stvari.«

26 maja 1942 godine đeneral Mihailović uputio je depešu broj 209 Pretsedniku jugoslovenske Vlade u kojoj ga izveštava: da su komunisti omrznuti u narodu zbog užasnog terora koji su izvršili nad najboljim nacionalnim elementom; da se narod listom digao protiv njih i da će ih sâm narod i uništiti, kao što ih je i uništio u Srbiji, Sandžaku i Istočnoj Bosni. Đeneral Mihailović javlja da se i u Crnoj Gori narod digao protivu komunista koji su mu dozlogrdili terorom. Skreće naročito pažnju Pretsedniku Vlade da se ne treba zavaravati, jer je ceo narod uz jugoslovensku vojsku.

Istoga dana depešom broj 211 đeneral Mihailović izveštava Pretsednika Vlade: da se komunisti nigde ne bore protiv okupatora i da ubijaju samo naše istaknute nacionaliste u svima redovima; borba komunista je u pozadini a ne na frontu. Naročito podvlači da Nemci uopšte ne gone komuniste.

6 juna 1942 godine đeneral Mihailović depešom broj 219 ponovno izveštava Pretsednika Vlade: da se narod u Crnoj Gori i Sandžaku listom podigao protivu komunista i potpuno očistio sve oblasti. Naročito javlja da su komunisti počinili strahoviti teror što je i izazvalo narod da se digne protiv njih. Komunisti su pobili na hiljade nacionalista, koji se sada pronalaze po jamama. Đeneral Mihailović javlja da ima fotografije koje će dokumentovano dokazati komunistička masovna zverstva. Najzad izveštava da je ceo narod bez izuzetka potpuno uz đenerala Mihailovića.

Istoga dana depešom 221 izveštava Pretsednika Vlade: da su u Bosni na Majevici odredi đenerala Mihailovića potukli Ustaše i oteli im četiri topa; da su Ustaše prebegle u Srbiju i da se nastavlja četnička akcija u ostalom delu Bosne. Za ovo vreme komunisti u Hercegovini vode borbu protivu naroda koji se i u ovoj oblasti digao protivu njih. Đeneral Mihailović kaže: kao da je suđeno da ovaj teror prežive svi naši krajevi, posle čega nastupa revolt naroda i čišćenje komunista. Đeneral Mihailović izražava nadu da će za otsudni čas ceo narod biti ujedinjen.

Na poslednju depešu Pretsednika jugoslovenske Vlade da se učini sve i izbegne bratoubilački rat, đeneral Mihailović 11 avgusta depešom broj 382 izveštava sledeće: da je komuniste sâm narod listom očistio iz Srbije, Sandžaka, Crne Gore, Hercegovine, Dalmacije, Like i Bosne; da su komunistički zločini nad Srbima prevazišli preko 10.000 najčestitijih nacionalista. Đeneral Mihailović iznosi da je ceo narod stekao uverenje da je to skup međunarodnih zločinaca i prostitutki i da ih sâm narod apsolutno neće. Đeneral Mihailović naglašava Pretsedniku Vlade da je narod toliko omrznuo komuniste da kad bi i đeneral Mihailović i uspeo da se sporazume sa njima, narod bi ceo napustio đenerala Mihailovića i njegove odrede. Naročito napominje Pretsedniku Vlade da je raspoloženje celoga naroda protivu komunista zbog njihovog terora toliko, – da kogod pokuša da sa njima paktira imaće sigurno ceo narod protivu sebe.

2. NAPORI VLADE NA UJEDINJENJU SVIH SNAGA PUTEM VOJNIH EMISIJA PREKO RADIA LONDON

Kraljevska jugoslovenska Vlada i preko londonskog radia po izričnom traženju đenerala Mihailovića, činila je sve napore da se izbegne bratoubilačka borba i postigne ujedinjenje svih patriotskih snaga u Jugoslaviji.

a) *Depeše đenerala Mihailovića Pretsedniku Vlade*

Depešom broj 71 od 25 januara 1942 godine đeneral Mihailović izveštava: da general Rupnik u Sloveniji sa banom Natlačenom ometa rad odreda đenerala Mihailovića služeći se okupatorima i da je na Rupnika izvršen atentat.

Depešom broj 54 od 2 decembra 1941 godine Mihailović izveštava: da je ceo narod u masama uz njega a protivu Nedića i Ljotića naročito, i pored njihove ogromne propagande. Kaže da se Ljotić i Nedić služe svima lažima i novcem u cilju obmane i zavođenja naroda. Moli Pretsednika Vlade da se razvije najoštrija propaganda protivu Ljotića i Nedića, jer se spremaju da pošalju Srbe na ruski front.

Depešom broj 55 od 7 januara 1942 godine izveštava: da su saradnici izdajnika Koste Pećanca Jovan Skala samozvani vojvoda Kolubarski, Njegovan Papje iz Mionice i Petar Branjević izdali majora Mišića sina vojvode Mišića i njegovog načelnika štaba majora Fregla; da su obojica streljani 17 decembra. Moli Pretsednika Vlade da se ovi izdajnici žigošu i liše svih vojničkih zvanja.

Depešom 64 od 23 januara 1942 godine đeneral Mihailović izveštava: da Nemci preduzimaju sve mere da likvidiraju odrede đenerala Mihailovića; da je ceo narod uz Mihailovića i da ga odlično pomaže. Naglašava da trojka Ljotić, Nedić, Pećanac najviše ometaju rad đenerala Mihailovića, a naročito Ljotić koga treba žigosati kao izdajnika. Kaže da Ljotić Mihailovića i njegove odrede naziva banditima i da je Ljotićeva štampa puna pogrdnih izraza za četnike.

Depešom broj 100 od 24 februara đeneral Mihailović moli Pretsednika Vlade i naglašava da je od najveće važnosti da se liše čina Nedićevi saradnici zbog služenja neprijatelju ovi oficiri: pukovnik Ljuba Babić komandant Nedićevih dobrovoljačkih odreda, pukovnik Miloš Masalović šef kabineta Nedićev, komandanti pojedinih odreda vojske đenerala Nedića: pukovnik Svetislav Marković, đeneralštabni potpukovnik Ilija Kukić, potpukovnik Dragomir Lukić i majori Trifun Mikić i Manojlo Korać.

Depešom broj 133 od 5 aprila đeneral Mihailović izveštava Pretsednika Vlade da njegove odrede Nemci i Ljotićevi odredi progone stalno.

Depešom broj 149 od 28 aprila 1942 godine đeneral Mihailović optužuje Nedića da je lično potpisao naredbu za napad na Goliju radi uništenja odreda đenerala Mihailovića. Ovaj napad izvešće Nemci, Ljotićevci i Nedićeve trupe sa četiri strane pod komandom potpukovnika Frika. Moli da se preko radia napadne izdajnički rad Nedića i njegovih saradnika.

Od 1 marta 1942 godine Kraljevska Jugoslovenska Vlada ustanovila je na londonskom radiu svakog četvrtka u nedelji vojne emisije, koje daju aktivni oficiri Vojnog kabineta Pretsedništva Vlade.

Izvod iz ovih Vojnih emisija nalazi se u prilogu I.

3. DOKAZI DA ĐENERAL MIHAILOVIĆ NE SARAĐUJE SA NEDIĆEM

Da đeneral Mihailović ne sarađuje sa Nedićem i njegovim saradnicima, kao ni sa jednim od narodnih izdajnika koji sarađuju sa Nemcima, – dokazuje se sledećim činjenicama:

Depešom broj 163 od 9 maja đeneral Mihailović izveštava Pretsednika Vlade da bi njegovi odredi lako izašli na kraj sa Nemcima da Ljotić, Nedić i Pećanac ne prave ogromne smetnje četnicima. Narod prezire ova tri izdajnika, koji štampaju novac nemilice i dele među sobom. Podvlači da se Nemci više plaše četnika nego komunista. Naročito naglašava Pretsedniku Vlade da ima izveštaj iz Slovenačke da Gestapo preko bečke komunističke centrale potstiče komuniste u borbi protivu četničkih odreda đenerala Mihailovića.

Depešom broj 165 od 10 maja đeneral Mihailović oštro napada Nedića što unapređuje oficire i obasipa ih parama. Kaže da Nedić verno služi Nemcima i da sve njegove govore Nemci raznose automobilima po narodu. Podvlači da Nedić šalje svoje agente u narod da drže govore i ubeđuju narod da su Nemci naši prijatelji i da treba da budemo mirni. Narod uviđa prevaru i prezire Nedića. Naročito su po gradovima protivu Nedića i nemačkih saradnika.

Depešom 166 od 10 maja 1942 godine optužuje Ljotića da je obrazovao naoružane bande; da komandanti nose oficirske činove a nisu ni vojsku služili; da su Ljotićevi odredi najveći nemački saradnici; da vrše pljačku naroda zajedno sa Nemcima; da ove bande dobijaju novac u ogromnim količinama. Podvlači da su prilikom pokolja u Kraljevu gde je streljano oko 6000 Srba Ljotićeve bande hvatale a Nemci vršili streljanja čak i čitavih razreda gimnazije sa nastavnicima. Tvrdi da je pokolj u Kragujevcu gde je streljano 4600 Srba po priznanju Nemaca, u stvari Ljotićevo delo. Izveštava da je Ljotić najomrznutija ličnost u narodu i sinonim izdajstva.

Depešom broj 167 od 10 maja 1942 godine tuži Pretsedniku Vlade Kostu Pećanca za koga kaže da je notorna pijanica i da je skupio ološ od koga je stvorio stotine vojvoda među kojima ima i robijaša. Pećanac daje i oficirske činove a novac krade kao i sve njegove vojvode. Pećančevi odredi haraju, pljačkaju i terorišu narod. Podvlači da Pećanac samo terorom i novcem stvara svoje odrede i da čak deli i odlikovanja. Traži da se žigoše preko radia kao izdajnik i zločinac i da se liši čina rezervnog oficira.

Depešom broj 170 od 10 maja 1942 godine izveštava da Nedić i Aćimović s jedne a Ljotić s druge strane stalno se bore o vlast; da se obe strane takmiče u služenju Nemcima; da je po gradovima glad i beda i da Nemci i Ljotićeve naoružane bande pljačkaju narod pod izgovorom gonjenja crne berze.

Depešom 204 od 25 maja 1942 godine đeneral Mihailović traži da se preko radia žigošu kao narodni izdajnici Nedićevi saradnici: Veselinović iz Dirisa koji se stara da Nemcima dâ što više hrane, Ćorojević Buda i Dr. Velmar Janković pomoćnik Ministra prosvete najveći špijun nemački. Traži da se na sve izdajnike primeni slovo »Z«.

Depešom broj 208 od 26 maja 1942 godine Mihailović izveštava Pretsednika Vlade da Nedić, Pećanac pa čak i Ljotić tajno od Nemaca preko svojih agenata pred narodom izjavljuju da sarađuju sa odredima đenerala Mihailovića. Mihailović kaže: »Kategorički odbijam i pomisao za makakvu saradnju sa njima kao izdajnicima. Ovo da upamte svi Jugosloveni a naročito Srbi.« Moli Pretsednika Vlade da se ovo objavi više puta preko radia i kaže našem narodu da đeneral Mihailović ima fotografisano naređenje sa Nedićevim potpisom za uništenje izvesnih delova jugoslovenske vojske pod komandom đenerala Mihailovića.

Depešom broj 227 od 6 juna 1942 godine izveštava Pretsednika Vlade da su obećali naročite usluge Nemcima i da su pušteni iz ropstva generali Milutin Nedić, brat Pretsednika tobožnje srpske Vlade, Marko Majstorović i Milorad Majstorović, kao i pukovnici Jovan Sokolović i Petar Simić. Traži da se objavi preko radia ovo našem narodu da bi se njihov rad pratio.

b) *Lišavanje činova Nedićevih saradnika*

– Po izričnom traženju đenerala Mihailovića rešenjem Ministra vojske Đ.Br. 205 od 19 decembra 1941 lišeni su čina nemački saradnici armiski đenerali: Milan Đ. Nedić, Aleksandar A. Stojanović, Đura Dokić, Josif Kostić i brigadni đeneral Pantelija Draškić.

– Po izričnom traženju đenerala Mihailovića rešenjem Ministra vojske Đ. Br. 209 od 19 decembra 1941 godine lišeni su čina sledeći Nedićevi oficiri: pukovnik Svetislav Krejaković, kapetan Selimir Popović, poručnici Borivoje Ilić, Milan Teodosić, Dragomić Katić, Voja Bojević i Mihailo Ivričević, potporučnik Živadin Pavlović.

– Po izričnom traženju đenerala Mihailovića ova lica iz njegovih depeša koja su saradnici Nedića, Pećanca i Ljotića lišena su svih vojnih zvanja i njihova imena objavljena preko radia sa naznačenjem da se na njih primeni slovo »Z«.

v) *Demanti Mihailovićev preko londonskog radia*

Po izričnom traženju đenerala Mihailovića 2, 8 i 26 juna 1942 godine dat je sledeći demanti Kraljevske jugoslovenske Vlade preko londonskog radia:

»Đeneral Mihailović naredio je da saopštimo našem narodu sledeće: Ljotić, Pećanac i Nedić preko svojih agenata pred narodom izjavljuju da sarađuju sa đeneralom Mihailovićem. Đeneral Mihailović kategorički odbija i pomisao za makakvu saradnju sa ovim narodnim izdajnicima. Ovo dobro da upamte svi Jugosloveni, a naročito Srbi. Đeneral Mihailović ima fotografisano naređenje sa Nedićevim potpisom za uništenje izvesnih delova jugoslovenske vojske.

Upamtite dobro: đeneral Mihailović odbija i pomisao da sarađuje sa narodnim izdajnicima Ljotićem, Pećancem i Nedićem«.

– Po izričnom traženju đenerala Mihailovića, preko londonskog radia objavljuje se »Spisak pitomaca Vuka Brankovića, Ljotića i Pećanca«. Tako je 8 avgusta 1942 godine dat sledeći spisak narodnih izdajnika:

Bivši generali: Milan Nedić, Josif Kostić, Đura Dokić, Aleksandar Stojanović; Milan Aćimović i njegov pomoćnik Ceka Đorđević; Bogoljub Kujundžić, Ognjen Kuzmanović, Mihajlo Oljćan, Čeda Marjanović, Velibor Jonić, Dušan Đorđević i Mijušković, – sve tobožnji Ministri Nedićeve Vlade i pomoćnik Ministra Mijuškovića Đura Kotur.

– Po izričnom traženju đenerala Mihailovića, povodom hapšenja porodica oficira koji su u šumi, preko londonskog radia Kraljevska Vlada naročito je napala bivšeg generala Milana Nedića tobožnjeg Pretsednika srpske Vlade /prilog II/.

– Pored ovoga, po traženju đenerala Mihailovića, preko londonskog radia stalno žigošemo narodne izdajnike i saradnike Milana Nedića, objavljujući naređenje đenerala Mihailovića da se na ove izdajnike primeni slovo »Z«.

4. DOKAZI DA ĐENERAL MIHAILOVIĆ NE SARAĐUJE SA USTAŠIMA

a) *Depeše đenerala Mihailovića*

Depešom broj 159 od 7 maja 1942 godine đeneral Mihailović izveštava Pretsednika Vlade da su njegovi odredi vodili ogorčene borbe u Istočnoj Bosni protiv Nemaca i Ustaša kao i hrvatske vojske. Odredi đenerala Mihailovića morali se povući u planine. Naročito podvlači da Ustaše uništavaju sve što je srpsko.

Depešom broj 192 od 15 maja 1942 godine izveštava Pretsednika Vlade da su Hrvati na prostoriji između Drine i linije Zvornik–Vlasenica–Rogatica počinili užasna zverstva, pošto su ovladali terenom uz pomoć nemačkih trupa. Naročito podvlači da su poklali čitava srpska sela i da je masa izbeglica stigla u Srbiju.

Depešom broj 221 od 6 juna 1942 godine izveštava da su njegovi odredi na Majevici potukli Ustaše i oteli im 4 topa i da su Ustaše prebegle u Srbiju prihvaćene od Nemaca.

Depešom broj 377 od 10 avgusta 1942 godine đeneral Mihailović izveštava Pretsednika Vlade da su prema proverenim izveštajima Pavelićeve Ustaše pobile 600.000 Srba, Nemci oko 70.000 Srba, Mađari su pobili 30.000 a Arnauti 10.000 Srba.

b) *Lišavanje činova oficira ustaške i hrvatske vojske*

– Rešenjem Ministra vojske Đ. Br. 68 od 16 januara 1942 godine lišeno je čina 213 oficira od čina diviziskog đenerala do potporučnika;

– Rešenjem Ministra vojske V. Br. 2 i 11 od 26 septembra 1941 godine lišeno je čina 12 vazduhoplovnih oficira koji su otišli na ruski front da se bore uz Nemce.

– Rešenjem Ministra vojske Đ. Br. 38 od 24 oktobra 1941 godine lišeno čina 10 oficira rodova vojske.

– Rešenjem Ministra vojske Đ. Br. 113 od 25 novembra 1941 godine lišeno čina 6 oficira među njima divizijski đeneral Lav Rupnik slovenački kvisling.

– Rešenjem Ministra vojske V. Br. 19 od 25 novembra 1941 godine lišeni čina 14 vazduhoplovnih oficira, među kojima i oni koji se bore na ruskom frontu uz Nemce.

– Rešenjem Ministra vojske V. K. Br. 606 od 27 maja 1942 godine zbog pokolja nad Srbima u Bosni i stupanja u Ustašku i Pavelićevu vojsku lišeno čina 286 oficira vojske, mornarice i vazduhoplovstva.

v) *Poziv oficirima Hrvatima da obore ustaški režim*

Da bi se prestalo sa pokoljima Srba koji su neprekidno vršili Ustaši u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, u više mahova preko vojnih emisija pozivani su bivši aktivni oficiri jugoslovenske vojske – Hrvati, da zbace ustaški režim.

Izvod iz Vojnih emisija nalazi se u prilogu III.

g) *Specijalna poruka đenerala Mihailovića preko radia*

Prema izričnom traženju đenerala Mihailovića Kraljevska jugoslovenska Vlada preko londonskog radia dala je ovo saopštenje:

»Celom našem narodu, celoj Britanskoj Imperiji i Americi i celom kulturnom svetu poznata su zverstva međunarodnog bandita Pavelića i njegovih Ustaša u gangsterskoj i razbojničkoj državi, koja se zove Nezavisna Hrvatska Država. Celom svetu je poznato da je preko 500.000 nevinih žena i dece pobijeno od strane Ustaša, a preko 300.000 pobeglo u Srbiju da spase goli život. Celom civilizovanom svetu poznato je: da su Ustaši od aprila ove godine otpočeli sa klanjem onog miliona Srba, koji nije uspeo još da se begstvom spase u Srbiju.

Beograd je imao prilike da svakodnevno viđa po Savi beskrajnu povorku leševa, kao rezultat istrebljenja svih Srba u razbojničkoj državi gangstera i međunarodnog ubice Pavelića. Gangster Pavelić otpočeo je da ubija i sve one Hrvate, koji neće da stupe u Ustaške redove, čuvene u celom svetu po krvološtvu i razbojništvu.

Dok ovo uviđa i sâm hrvatski narod, po naređenju Nemaca Nedić i Ljotić otpočeli su da među Srbima vrbuju dobrovoljce za obrazovanje jednog korpusa, koji bi se uputio u Hrvatsku i stavio pod komandu gangstera i đelata srpskoga naroda Pavelića.

Zastupnik Vrhovnog Komandanta u Jugoslaviji, armiski đeneral Mihailović naređuje svima Srbima: da se niko ne odazove ovom pozivu izdajnika Nedića i zločinca Ljotića. Svima Jugoslovenima poručuje: da se svugde i na svakom mestu bore svima sredstvima protivu ubice Pavelića i njegovih zločinaca Ustaša, koji jedino služe Nemcima i Italijanima i hoće da istrebe ne samo Srbe i Muslimane, nego i sve Hrvate koji su uz Dr. Mačeka i neće da stupe u razbojnike i ubice koji se zovu – Ustaši.«

ZAKLJUČAK

Iz celokupnog ovoga materijala proističu ovi logični zaključci:

1. Đeneral Mihailović preko Vlade u Londonu još od oktobra meseca 1941 godine neprekidno moli da se preko Londona i Moskve utiče na partizane u Jugoslaviji i obezbedi zajednička saradnja svih patriotskih snaga protivu zajedničkoga neprijatelja i narodnih izdajnika u službi neprijatelja.

2. Svi napori jugoslovenske Vlade u Londonu i Moskvi da se postigne jedinstvo akcije u Jugoslaviji, kao i svi napori đenerala Mihailovića na terenu da se postigne zajednička saradnja sa partizanima, – ostali su bezuspešni.

3. Kraljevska jugoslovenska Vlada činila je sve da se izbegne bratoubilačka borba i preko londonskog radia neprekidno pozivala sve borbene pokrete na zajedničku saradnju pod komandom đenerala Mihailovića protivu jednog jedinog i zajedničkog neprijatelja koji su okupirali našu Otadžbinu.

4. Nestručnim voćstvom i velikim terorom i zverstvima koje su počinili nad srpskim narodom, komunisti su izazvali reakciju naroda koji ih je gonio i uništavao ih gde god ih je našao. Usred rata vođi komunistički nametnuli su i socijalnu borbu pobivši preko 10.000 najčestitijih nacionalista, što je izazvalo revolt kod naroda koji se listom digao protivu njih potpuno sâm i bez ikakvog potstreka od strane đenerala Mihailovića.

5. Saradnja sa Nedićem i ostalim narodnim izdajnicima potpuno je izmišljena zlonamerno od strane baš ovih izdajnika i saradnika nemačkih, koje je đeneral Mihailović lišavao čina i žigosao preko londonskog radia kao izdajnike, tražeći da se na njih primeni slovo »Z«. Celokupan rad

đenerala Mihailovića i Kraljevske Vlade u Londonu bio je upućen protivu narodnih izdajnika Nedića, Ljotića i Pećanca.

6. Saradnju đenerala Mihailovića sa Talijanima proturila je ustaška štampa razbojnika Pavelića, jer su Talijani spasavali Srbe od Ustaša u primorskim oblastima. Ni iz jedne depeše đenerala Mihailovića niti iz ma kog verodostojnog izvora ne potvrđuje se saradnja đenerala Mihailovića sa Italijanima.

7. Saradnja đenerala Mihailovića sa Ustašima isključena je ma u kome vidu s obzirom na zverske pokolje Srba u t. z. Nezavisnoj Hrvatskoj Državi gde je pobijeno po proverenim podacima 600.000 ljudi, žena i dece – Srba. Sem toga, zbog ustaških zverstava prebeglo je u Srbiju preko 300.000 izbeglica. Ustaši još uvek vrše masovna ubijanja Srba i uništavanje svega što je srpsko u Bosni.

Borba đenerala Mihailovića na terenu protivu Ustaša i rad jugoslovenske Vlade u Londonu protiv Ustaša jasno pokazuju da je ova saradnja isključena u svakom pogledu. –

AJ, 103–61.

193

London, 19. VIII 1942.

S. JOVANOVIĆ – B. JEVTIĆU

London, 19. avgusta 1942. godine

Str. Pov. Br. 1333/XVII/42

Ministarstvu inostranih poslova

London

Pretsedništvo Ministarskog Saveta ima čast zamoliti Ministarstvo Inostranih Poslova da Kraljevskom Poslanstvu u Vašingtonu izvoli poslati šifrovan telegram sledeće sadržine:

»Lično za Ministra G. Jevtića.

Molim izvestite da li koji od naših listova koji vode kampanju protivu Đenerala Mihajlovića prima našu subvenciju. Ako je prima, treba odmah obustaviti isplatu.

Obratite pažnju Ministrima Snoju i Kosanoviću da svi članovi Vlade u Americi treba u tom pitanju da budu jednodušni i da brane ličnost i akciju Đenerala Mihajlovića od svih napada, ma sa koje strane oni dolazili.

Str. Pov. Br. 1333.

Jovanović.«

A-VII, VK, Kut. 182, Br. Reg. 9/4–2.

194

London, 19. VIII 1942.
S. JOVANOVIĆ – G. W. RENDELU
London, 19. avgusta 1942. g.

Str. Pov. V. K. Br. 746

Gospodine ambasadore,

Primio sam Vaše pismo Y. 75 od 17. avgusta.

Major Knežević nije uputio nikakve poruke đeneralu MIHAILOVIĆU i bio bih Vam vrlo zahvalan ako bi ste mogli da nam date dokaza o Vašem tvrđenju: Da je major KNEŽEVIĆ izložio svoju sopstvenu verziju o teškoćama u Egiptu.

Đeneralu MIHAILOVIĆU 27. aprila izdao sam naređenje Str. pov. V. K. Br. 356 u kome sam po pitanju Kaira saopštio sledeće:

»Zbog nepokornosti prema Kralju i Vladi penzionisani su Đenerali ILIĆ, dva brata MIRKOVIĆA, pukovnik POPOVIĆ, potpukovnik DINIĆ, i majori STANOJLOVIĆ I VUKOTIĆ. Njihova eventualna obaveštenja primati sa najvećom rezervom. Linija 27. marta nastavlja se pojačano i bez rezerve«.

Ovo je sve što je rečeno o našim teškoćama u Egiptu.

U ovome naređenju saopštio sam đeneralu MIHAILOVIĆU o stanju veze Jugoslovenske Vlade sa njim. Po ovome pitanju izneto je stvarno stanje veza kao što je izloženo u pismu str. pov. V. K. Br. 273 od 8. aprila, koje je Jugoslovenska Vlada imala čast da dostavi Ministru g. IDNU. Đeneral MIHAILOVIĆ sada zna samo istinu o pitanju veza.

Uzroke teškoća sa majorom HADSONOM možda bi trebalo tražiti u depeši đenerala MIHAILOVIĆA br. 209 od 26. maja 1942. godine.

Đeneral MIHAILOVIĆ depešom V. K. Br. 31 od 4. juna obavešten je da je major HUDSON naimenovan kao oficir za vezu u Štabu Đenerala MIHAILOVIĆA. Uloga oficira za vezu Đeneralu MIHAILOVIĆU kao đeneralštabom oficiru poznata je.

Pismom str. pov. V. K. Br. 53 Kraljevska Jugoslovenska Vlada imala je prilike da izloži svoje gledište o planu veza g. DALTONU, tadašnjem Ministra blokade 30. januara, gospodinu IDNU 5. februara, G. ČERČILU 9. aprila pismom str. pov. V. K. Br. 210. Definitivno svoje gledište po pitanju veza Kraljevska Jugoslovenska Vlada izložila je Ministru g. IDNU pismom str. pov. V. K. Br. 273 od 8. aprila 1942.

Mi potpuno i sada shvatamo potrebu da Vi imate neposrednu i nekontrolisanu vezu sa oficirom za vezu kod đenerala MIHAILOVIĆA majorom HUDSONOM. Mi se slažemo sa Vama da sve što se odnosi na slanje materijala i dotur pomoći đeneralu MIHAILOVIĆU ide preko majora HUDSONA. Međutim sve ovo ne isključuje neposrednu vezu Kraljevske Jugoslovenske Vlade sa đeneralom MIHAILOVIĆEM i pored veza koje će britanske vlasti imati sa đeneralom MIHAILOVIĆEM.

Što se tiče izdavanja naređenja za ratne operacije koje bi đeneral MIHAILOVIĆ trebao da preduzima u našoj zemlji, Kraljevska Jugoslovenska Vlada ne može usvojiti gledište da se ova naređenja izdaju bez znanja i saglasnosti Vrhovnog Komandanta Jugoslovenske vojske Nj. V.

Kralja Petra II. čiji je načelnik Štaba armijski đeneral DRAGOLJUB MIHAILOVIĆ.

Prema tome što se tiče Vaše depeše usvajamo potpuno Vašu stilizaciju koja se odnosi na Kairo, jer niko od Jugoslovenske Vlade nikada nije izvestio Đenerala MIHAILOVIĆA da je za ovo kriv major HUDSON. Naprotiv depešom V. K. Br. 54 od 15. jula mi smo izvestili đenerala MIHAILOLOVIĆA tačno o stanju u Kairu. Ne možemo primiti rečenicu da primamo sve depeše đenerala MIHAILOVIĆA, jer kao što znate ne primamo sve depeše.

Nemamo ništa protiv toga da đeneral MIHAILOVIĆ preko majora HUDSONA ugovara sa engleskim vlastima slanje pomoći i dolazak aviona. Ali ne možemo primiti da se naređenja za preuzimanje vojničkih operacija u našoj zemlji dostavljaju preko majora HUDSONA, već da takva naređenja odlaze sa potpisom Pretsednika Vlade koji će prethodno konsultovati Vrhovnog Komandanta Jugoslovenske Vojske. Razume se samo po sebi da se ovo odnosi na naređenja i instrukcije kojih bi naša Vrhovna Komanda imala da se pridržava za izvođenje vojničkih operacija u našoj otadžbini.

Slažemo se sa Vama da đeneral MIHAILOVIĆ preko majora HUDSONA obaveštava engleske vlasti o svemu što bi interesovalo engleske Servise.

Predlažemo da se đeneralu MIHAILOVIĆU uputi sledeći telegram: »Major HUDSON i njegov Servis nemaju nikakve veze, ponavljamo nikakve veze sa neprilikama u Kairu. HUDSON i njegov Servis staraju se da Vam se doturi pomoć. Neophodno je potrebno da što tešnje sarađujete sa njim. Vaše poruke o traženju pomoći i sve što se odnosi na dolazak aviona upućujte preko majora HUDSONA engleskim vlastima, a nas obavještavajte ako je potrebno da i Vlada učini neke korake. Diskusija sa Britancima o neposrednoj vezi Vlade i Komandanta naših trupa na Istoku u toku. Učiniće se sve moguće da se po ovome pitanju postigne savezнички i prijateljski sporazum. Izvestite zbog čega su nastale teškoće u saradnji sa oficirom za vezu majorom HUDSONOM.«

Ako se slažete sa ovom stilizacijom, odmah ću Vam dostaviti potpisan telegram.

Vaš iskreni

Pretsednik Ministarskog Saveta i
Zastupnik Ministra Vojske, Mornarice
i Vazduhoplovstva,
S. JOVANOVIĆ s. r.

A-VII, VK, Kut. 164, Br. Reg. 2/1–43.

195

London, 21. VIII 1942.
REFERAT Ž. KNEŽEVIĆA S. JOVANOVIĆU

Referat

Predsedniku Ministarskog saveta i zastupniku Ministra vojske, mornarice i vazduhoplovstva

Povodom protesta kojeg je g. Lozovski predao 3 avgusta našem poslaniku u Kujbiševu kao i povodom velike komunističke kampanje koja ima za cilj da đenerala Mihailovića pretstavi kao saradnika ne samo Nedića, Nemaca i Italijana već čak i Ustaša, – Vojni kabinet rasmotrio je celokupnu svoju arhivu i sva dokumenta o radu đenerala Mihailovića da se postigne saradnja na terenu.

Rezime svega ovoga izložio sam iscrpno Pretsedniku Kraljevske Vlade u svome Referatu Str. Pov. V. K. Br. 712 od 9 avgusta 1942. Ovaj referat Pretsednik Kraljevske Vlade rasmotrio je sa izvesnim Ministrima i naredio da se odmah izradi jedna kratka depeša koja će se uputiti kao prvi odgovor Sovjetima i svima ostalim poslanicima na strani.

Vojni kabinet odmah je izradio ovu depešu i pošto se sa njom saglasio stavljajući čak i izvesna dopune i Ministar inostranih poslova g. Ninčić izrađena je depeša Str. Pov. V. K. Br. 711 i 12 avgusta dostavljena Ministarstvu inostranih poslova na najhitniju ekspediciju. Međutim, 13. po savetu g. Milanovića g. Ninčić uneo je još neke izmene u ovu depešeu tako da je ona mogla otići tek 15 ovog meseca.

Vojni kabinet je dano-noćnim radom 14, 15 i 16 avgusta izradio opširan Ed memoar na našem i engleskom jeziku i pod Str. Pov. V. K. Br. 712 predao Ministru inostranih poslova zajedno sa jednim primerkom otkucanim na pergament hartiji za g. Bogomolova.

U ponedeljak 17 lično sam Šefu kabineta g. Ninčića predao ovaj Ed memoar i saopštio da je Pretsednik Vlade naredio da se odmah pozove g. Bogomolov i da mu se preda Ed memoar. Odmah zatim da se kopije ovog Ed memoara predadu američkom poslaniku g. Bidlu i Ministru g. Idnu.

Naročito sam podvukao hitnost podnošenja ovog memoara, jer je vojni kabinet umnožio i najhitnije će dostaviti svima našim poslanicima na strani ovaj memoar, da bi najhitnije bili obavešteni o stvarnom stanju stvari u našoj zemlji.

I od poslanika Fotića i od Vojnih izaslanika dobili smo depeše gde traže insutrukcije za suzbijanje ove kampanje.

Od našeg poslanika iz Kujbiševa dobijen je telegram Str. Pov. br. 27 od 18 avgusta da Rusi pripremaju dopunski materijal na mnogo široj osnovi protivu đenerala Mihailovića.

Prema tome predaja ovoga memoara bila je od najveće hitnosti, jer bi Rusi možda odustali sa daljom kampanjom, kad bi videli našu argumentaciju.

20 ovog meseca izvestio sam Pretsednika Kraljevske Vlade da još nije predat memoar g. Bogomolovu i molio da se ovaj memoar preda najhitnije.

21 ovog meseca pomoćnik Ministra inostranih poslova g. Milanović izvestio me je da memoar još nije predat, da je g. Ninčić obećao da će mu danas dati da ga on pregleda i unese potrebne ispravke, pre no što se preda g. Bogomolovu.

Odgovorio sam g. Milanoviću da je Ed memoar rađen na osnovi dokumenata kojim raspolaže jedino Vojni kabinet Pretsednika Vlade, da je Pretsednik Vlade pročitao taj memoar i potpuno se složio sa njim, da taj memoar već imaju Rusi jer smo 18 po podne dostavili poštu za g. Stanoja Simića i da Vojni kabinet ne može da čeka na Ministarstvo inostranih poslova 3 meseca da samo preda memoar koji je Vojni kabinet najhitnije izradio. Podvukao sam g. Milanoviću ponovo hitnost posla oko suzbijanja kampanje protivu đenerala Mihailovića i rekao da će u toku današnjeg dana jedan Ed memoar biti predan i g. Kripsu, kao i atašeju za štampu pri Ambasadi u Londonu g. Jeftiću za ličnu informaciju radi davanja podataka stranim novinarima u duhu instrukcija koje je Pretsednik Kraljevske Vlade izdao g. Jevtiću 20 ovog meseca.

Izveštavajući vas o prednjem, molim Gospodina Pretsednika Kraljevske Vlade da se Ed memoar, koji je izradio Vojni kabinet pod ličnim rukovodstvom i instrukcijama g. Pretsednika, i koji je Ministarstvo inostranih poslova imalo samo da preda već izrađen materijal, – preda što pre.

Nije potrebno da naročito naglašavam i ističem veliku važnost da naši poslanici budu najhitnije obavešteni o stvarnom stanju povodom ove kampanje, kao i hitnost da i Rusi raspolažu stvarnim zvaničnim podacima naše Vlade, jer ovi podaci mogu da navedu Ruse da odustanu od štampanja novog materijala protivu đenerala Mihailovića.

21 avgusta 1942 god.
London,

Šef Vojnog kabineta,
major,
Živ. L. Knežević

A-VII, VK, Kut. 38, Br. Reg. 22/7–2.

196

London, 23. VIII 1942.
REFERAT Ž. KNEŽEVIĆA S. JOVANOVIĆU

Referat

Pretsedniku Ministarskog saveta i zastupniku Ministra vojske, mornarice i vazduhoplovstva

21 avgusta u 13 časova g. Rendel saopštio je Pretsedniku Vlade da će se konferencija za vezu održati istoga dana u 15,30 časova i da će ovoj konferenciji pored potpisanog da prisustvuje Ministar g. Gavrilović, major Rožđalovski šef Obaveštajnog otseka Vojnog kabineta i poručnik Ilija Plamenac na službi u Obaveštajnom otseku.

Usled kratkog roka bilo je nemoguće da se g. Gavrilović upozna sa svima aktima koja su upućena britanskoj Vladi po pitanju veze.

U 15 časova upoznao sam na brzinu g. Gavrilovića sa pismom britanske Vlade R. 1137/178 od 3 marta i našim gledištem koje smo dostavili g. Idnu pismom Str. Pov. V. K. Br. 273 od 8 aprila. Ukratko sam izneo naš predlog za plan veza.

Ministar g. Gavrilović pred polazak na konferenciju tražio je od mene i majora Rožđalovskog da izjavimo na konferenciji: da mi imamo šifru sa đeneralom Mihailovićem. Odbio sam da ovo izjavimo jer je stvarno nemamo. Na to je g. Gavrilović izjavio da on ima šifru i da je preko Ankare tom šifrom razgovarao sa Beogradom. Rekao je da šifru ima Dr. Sekulić. I posle ovoga odbio sam da izjavimo da imamo šifru sa đeneralom Mihailovićem.

Ministar g. Gavrilović govorio je da treba da tražimo da šifra sa đeneralom Mihailovićem bude naša, da bi imali potpunu tajnost. Odgovorio sam da za vojničke stvari ne bi trebalo da insistiramo na našoj šifri jer sva naređenja vojne prirode moraju da se izdaju u saglasnosti sa britanskom Vrhovnom komandom koja je odgovorna za operacije u bazenu Sredozemnog mora. Mi smo u pismu Str. Pov. V. K. Br. 273 od 8 aprila – pošto je jedini jak razlog da nam se neda veza zbog nesigurnosti naše šifre bio stalno istican od strane engleskih vlasti – pristali da upotrebljavamo englesku šifru i čak primili da posada na stanicama bude englesko-jugoslovenska. Ovo gledište bilo je izraz nužde, jer i pismeno i usmeno Englezi su tražili apsolutnu kontrolu veza sa đeneralom Mihailovićem.

Usvajanjem engleske šifre a držanjem radio stanica u našim rukama i sa našom posadom: obezbeđuje se sigurno slanje đeneralu Mihailoviću svih naših depeša i siguran prijem svih depeša koje bi đeneral Mihailović upućivao Pretsedniku Vlade. Ovo je bilo sve što bi se moglo postići posle neprekidnih i dugih i pismenih i usmenih diskusija.

Kad se uzme u obzir da je za vreme đenerala Simovića veza i izdavanje svih naređenja i bez znanja Vlade i Vrhovnog Komandanta bila potpuno u engleskim rukama i niko nije pravio nikakvo pitanje, tako da se imao utisak da je đeneral Mihailović običan engleski đeneral čiji se rad ne tiče ni Vlade i Kralja, – dobijanje stanica u našim rukama čak i sa engleskom šifrom bio je veliki napredak.

Posle depeša đenerala Mihailovića Broj 315 od 19 jula i Broj 381 od 10 avgusta, – kojima đeneral Mihailović traži neposrednu vezu i izveštava da engleski oficir za vezu ima neposrednu i nekontrolisanu vezu sa engleskim vlastima, – nameće se potreba izmene gledišta i traženje da se usvoji i naša šifra, ne samo da stanice budu u našim rukama.

Ovo gledište Pretsednik Vlade i izložio je engleskom Ambasadoru g. Rendelu 21 ovog meseca u podne, samo ja o tome nisam ništa znao i mislio da mi ostajemo pri gledištu izloženom u pismu Str. Pov. V. K. Br. 273 od 8 aprila, jer smo pri tim gledištima ostali i 19 avgusta kada smo pismom Str. Pov. V. K. Br. 746 izvestili da po pitanju veze ostajemo pri našem ranije izloženom gledištu tj. tražimo neposrednu vezu sa đeneralom Mihailovićem.

Kod pitanja veze razlikuju se ova tri potpitanja:

a) *Dobiti neposrednu vezu:* to znači biti u mogućnosti da se sve depeše pošalju Mihailoviću i da mi primamo sve njegove depeše. To se postiže držanjem radio stanica u našim rukama.

b) *Imati tajnost ove veze:* to znači da imamo i svoju šifru sa đeneralom Mihailovićem za koju Englezi neće znati, kao što je slučaj sa opštenjem naše Vlade sa našim poslanicima u drugim zemljama.

v) *Sva ostala tehnička pitanja:* izrada šifre za opštenje sa đeneralom Mihailovićem, doturanje ove šifre za opštenje sa đeneralom Mihailovićem, doturanje ove šifre pomoću padobranaca, organizovanje radio stanica za prijem i slanje depeša, promena šifre koja se povremeno nameće, pozivni znaci, vreme rada, talasne dužine, i sva druga čisto tehnička pitanja.

Ako se ne reši pitanje pod a) tj. dali Englezi hoće da dadu u načelu neposrednu vezu između Vrhovnog Komandanta i Načelnika Štaba Vrhovne komande i Pretsednika Vlade sa Ministrom vojske – ne treba uopšte diskutovati o pitanju pod b). A bez rešenja ova dva pitanja govoriti o svima ostalim tehničkim pitanjima besmisleno je.

Prema tome, uopšte ne treba primati diskusiju o tehničkim teškoćama ove veze, pre no što se reši u načelu: dali oni hoće da nam dadu vezu ili neće. Tj. dali možemo da primimo da jedan običan oficir za vezu ima neposrednu i nekontrolisanu vezu sa engleskim vlastima, dok se đeneralu Mihailoviću koji je član Vlade i Načelnik Štaba Vrhovne komande ova veza nedozvoljava sa svojom Vladom i svojim Vrhovnim Komandantom.

Diskusija o pitanju pod b) ili v) znači samo odugovlačenje i gubljenje vremena bez ikakvog rezultata.

Ovako se, Gospodine Pretsedniče, pretstavlja u suštini pitanje neposredne veze sa đeneralom Mihailovićem.

Konferencija o vezi održana je 21 avgusta u zgradi Ambasade Velike Britanije od 16 do 17 časova.

Sa naše strane prisutni sva navedena lica u početku ovog referata. Sa Engleske strane: Ambasador g. Rendel, savetnik Grinvej, pretstavnik Inteliđens Servisa Lorda Glenkonera major Piter Boj /sabotaža/ i još jedno civilno lice čije ime neznam.

Razgovor je uglavnom tekao ovako:

Rendel: izjavljuje da smo se sastali da rešimo pitanje veze jugoslovenske Vlade i đenerala Mihailovića putem svoje sopstvene šifre. Kaže da je govorio o ovome danas pre podne sa Pretsednikom Vlade. Gledište Vlade teško je usvojiti jer je pitanje teško i složeno. Dugo govori o potrebi da šifra bude tajna tj. da se ne može dešifrovati.

Major Long: Česi i Poljaci imaju englesku šifru. Dužni su da nam pokazuju sve. Mi Englezi smo eksperti za šifru. Niko od ostalih saveznika nema svoju šifru već su je dobili od Engleza i dužni su da nam daju pozivne znake i vreme javljanja. Promena šifre vrlo je teška. Dugo govori o tajnosti šifre i da naše šifre nisu dovoljno složene, pa bi bilo opasnosti za ljude đenerala Mihailovića.

Rendel: Šifru treba češće menjati, dostavljanje šifre vrlo teško. Ponovo govori dugo o potrebi tajnosti šifre. Problem nije tehničke prirode. Njegovu pravu prirodu i težinu izneo je Pretsedniku g. Jovanoviću. Kaže da mu je Pretsednik Vlade izneo potrebu da se politička pitanja dostavljaju Mihailoviću našom šifrom i nekontrolisano od engleskih vlasti. Go-

vori da je teško izdvojiti vojničke depeše od političkih; jedno pitanje može biti istovremeno i vojničko i političko. Britanske vlasti dostavljaju materijal đeneralu Mihailoviću, one se staraju uopšte o pomoći, britanska Vrhovna komanda treba da naređuje sve. Ovde ne može niko da se meša. Opasno je menjati dosadašnji sistem.

Zatim govori o potrebi da se smanji broj lica koja bi znala sadržaj Dražinih depeša, iako ovo pitanje nema nikakve veze sa pitanjem neposredne veze sa đeneralom Mihailovićem. Govori čak o potrebi stvaranja drugog biroa u jugoslovenskoj Vladi iako i ovo pitanje apsolutno nema nikakve veze sa ciljem konferencije, niti utiče na davanje ili ne davanje neposredne veze sa đeneralom Mihailovićem.

Major Long: Prihvata pitanje obrazovanja drugoga biroa kod jugoslovenske Vlade i govori o potrebi ovoga. Ovaj drugi biro bio bi neka vrsta englesko-jugoslovenskog komiteta.

Rendel: govori da ima političkih pitanja u našoj zemlji koja jako interesuju i britansku Vladu. Pravi aluziju na komuniste u našoj zemlji. Velika Britanija je saveznica Sovjetske Rusije i ima svoju politiku prema Rusiji i komunistima.

Ministar Gavrilović: Podvlači da ovaj primer nije najsrećnije izabran. Mi smo uvek nastojali da razvijemo jugoslovensku politiku u okviru politike Velike Britanije. Mi ne bismo mogli ni u kom slučaju uraditi išta što bi moglo ići mimo ili protivno britanskim interesima. Vama su poznati svi naši koraci i kod Engleza i kod Rusa po pitanju komunista. Vi sve znate. Zbog toga smatram da je primer rđavo izabran.

G. Gavrilović govori da je sada rat i da su vojne stvari glavne. Uviđa potrebu da šifra bude apsolutno sigurna, ali podvlači da ne postoji šifra koja se ne može dešifrovati za izvesno kraće ili duže vreme. Smatra da sva unutrašnja pitanja u našoj zemlji mi treba da raspravljamo sa Mihailovićem potpuno tajno. Slaže se da treba da bude mali broj lica koja znaju Dražine depeše. Iznosi zbog šifre slučaj poslanika u Stokholmu koji je odmah posle propasti Jugoslavije otišao Paveliću i odneo šifre. Iznosi neophodnu potrebu da đeneral Mihailović ima neposrednu vezu sa Vladom i Kraljem. Ima često telegrama od Draže koji se ne slažu sa ostalim izveštajima iz zemlje; treba prekontrolisati.

Rendel: Ako bi se dala nama šifra moglo bi se desiti da ne bude uvek harmonije između nas i Engleza u telegramima po jednom istom pitanju.

Major Long: Nema poverenja u jedan deo našeg diplomatskog činovništva.

Gavrilović: Iz toga ne treba zaključiti da mi opšte ne možemo imati šifru. Ako se desio slučaj Trpkovića koji je izgleda žrtva kocke i ničega drugog, zar zato da mi nemamo diplomatsku šifru?

Rendel: Misli da ovom diskusijom izlazimo iz okvira konferencije. Kaže da Long u osnovi misli da treba stvoriti jedan biro tajan koji bi povezao celu službu. To su sve tehnička pitanja. Glavno je pitanje ovo: mi ne možemo da našim sretstvima za vezu šaljemo telegrame čiju sadržinu neznamo. Treba da razmislimo o svemu ovome, da se ja razgovaram sa svojom Vladom, pa da se ponovo sastanemo na konferenciju.

Ministar Gavrilović: Ovo pitanje je vrlo hitno. Ne treba ga odlagati. Naša neposredna veza sa Mihailovićem u interesu je i samih Britanaca, jer đeneral Mihailović već pokušava drugim putevima, manje sigurnim, da

dođe u neposrednu vezu sa svojom Vladom. Ovo je opasno i nesigurno, a stvara i veliko nepoverenje između nas i vas. Ovo nepoverenje treba apsolutno izbeći.

Major Boj: Pita zar mi Jugosloveni nemamo poverenja u Engleze.

Poručnik Plamenac: Da li bi britanske vlasti dozvolile da jugoslovenska Vlada ovde organizuje sopstvenu stanicu i rad i da ne upotrebljava i preopterećuje britanski sistem veza.

Rendel: Ne može se odobriti na našoj teritoriji vaša stanica. Ako bi se u principu dozvolilo da se radi jugoslovenskom šifrom preko engleskih stanica, takvu šifru morao da spremi major Long. Ako bismo imali dve veze sa Mihailovićem: jednu mi Englezi a drugu vi Jugosloveni moglo bi se desiti i pored najbolje volje da jedni drugima naškodimo. Ambasador podvlači da mora da bude njihova stanica i njihova šifra, jer su sistem radia sa Mihailovićem stvorili Englezi i sav materijal za vezu nalazi se u engleskim rukama.

Ministar Gavrilović: materijal jeste vaš. Mi smo saveznici. Treba nam materijal ustupiti, ako imate vere u nas.

Major Long: Podvlači da je on ekspert za vezu. Govori o nepotpunosti izvesnih telegrama. Ponovo govori o šifri.

Ministar Gavrilović: Govori ponovo o šifri i o mogućnosti grešaka.

Major Knežević: Izlaže da je jugoslovenska Vlada imala prilike da izloži pitanje neposredne veze raznim britanskim vlastima. Tako je pismom Str. Pov. V. K. Br. 53 Kraljevska jugoslovenska Vlada izložila gledište o planu veza tadašnjem Ministru blokade g. Daltonu 30 januara. Istim pismom ovo gledište izložila je g. Idnu 5 februara i g. Čerčilu pismom Str. Pov. V. K . Br. 210 od 9 aprila. Definitivno gledište jugoslovenska Vlada izložila je g. Idnu u pismu Str. Pov. V. K. Br. 273 od 8 aprila 1942 godine.

Izvinjava se što od 13 časova kada smo obavešteni za konferenciju do 15,30 časova kada je konferencija imala da otpočne, – nije imao vremena da upozna Ministra g. Gavrilovića sa svima pitanjima veze.

Major Boj postavio je pitanje našeg poverenja u Engleze. Naš narod uvek je bio veran svojim saveznicima iako nikada sa svojim velikim saveznicima nije imao prethodne ugovore o savezu. Tako je bilo 1914 do 1918 godine, tako je i sada u ovome ratu. Naš narod a naročito Srbi 27 marta rekli su u koga imaju poverenja. To je jedini narod koji već punu godinu dana vodi borbu. Mi smo uvek bili uz Veliku Britaniju i uvek ćemo biti na ovoj strani. Prema tome postavlja pitanje majoru Boju: zar Britanci nemaju poverenja u nas posle svega ovoga. Pitanje poverenja se uopšte ne postavlja. Mi smo bar to pokazali.

Major Knežević podvlači da se cela diskusija vodi oko šifre. Međutim u pismu Str. Pov. V. K. Br. 273 mi smo rekli da primamo englesku šifru ali da stanica bude u našim rukama. Čak smo primili da i posada na stanici bude mešovita. Na ovaj način mi bismo bili sigurni da će sve naše depeše stići đeneralu Mihailoviću i da će sve depeše đenerala Mihailovića stići jugoslovenskoj Vladi.

Rendel: kaže da Pretsednik Vlade sada traži našu šifru tj. jugoslovensku šifru.

Ministar Gavrilović: Izlaganje majora Kneževića po pitanju šifre odnosi se samo na vojna pitanja, dok bi za politička pitanja mi trebali da imamo svoju sopstvenu šifru, kao što je sada imamo sa našim poslanicima.

Rendel: Sve vojne stvari treba da se vode našom šifrom i našim sretstvima; ovo se pitanje uopšte nije postavljalo. Što se tiče stvaranja naše ekipe u našoj stanici ovo je neizvodljivo, jer bi jugoslovenske posade morale da budu na više stanica. Slati Jugoslovene na Maltu i druga mesta gde ima stanica za rad sa Mihailovićem smatram da bi bilo nepraktično. Shvatam traženje g. Gavrilovića po pitanju šifre za politička pitanja. Ne verujem da bi se našom posadom tj. jugoslovenskom nešto dobilo. Ovo nije glavno pitanje.

Major Boj: Pitanje radio aparata vrlo je teško. Draža ima samo jedan.

Major Knežević: Pitanje veze sa đeneralom Mihailovićem sasvim je prosto i ono se sastoji u ovome: da li vi Englezi dozvoljavate da Načelnik Štaba Vrhovne komande đeneral Mihailović ima neposrednu vezu sa svojim Vrhovnim Komandantom Nj. V. Kraljem i da Ministar vojske đeneral Mihailović ima neposrednu vezu sa svojim Pretsednikom Vlade.

Đeneral Mihailović je jugoslovenski đeneral, Jugoslavija je naša zemlja, on treba da prima naređenja od svoje Vlade i svoga Vrhovnog Komandanta. Razume se ova naređenja moraju biti u saglasnosti sa engleskom Vrhovnom komandom za vojna pitanja. Vi ste videli da đeneral Mihailović traži ovu vezu. Ne vidim nikakav razlog da jedan običan oficir za vezu, kao što je kapetan Hadzon nedavno unapređen u čin majora, koji je pridat đeneralu Mihailoviću, – ima neposrednu i nekontrolisanu vezu sa svojim vlastima; a da đeneral Mihailović jedna tako velika i krupna figura nema neposrednu vezu sa svojim Vrhovnim Komandantom i svojom Vladom. Ovde se u istinu postavlja pitanje poverenja.

Major Long: Skreće pažnju da je Mihailoviću poznata šifra kojom rukuje Hadzon.

Major Knežević: Jeste. Ali đeneral Mihailović ne kontroliše šta major Hadzon vama javlja.

Rendel: Nije reč o tome da se nama ne dozvoljava ova veza i da Britanci to sprečavaju. Mi smo u ratu. Operacije mogu da se razviju u širim razmerima čisto vojne prirode za koje je odgovorna engleska Vrhovna komanda. Đeneral Mihailović zavisi od nas. Sve vojne potrebe đenerala Mihailovića zavise od nas. Đeneral Mihailović vezao se za saveznike i želi da sarađuje sa njima. Sve zavisi od naših vojnih vlasti. Prema tome mi treba da naređujemo. Mi imamo trajnu organizaciju za sprovođenje otpora u okupiranim zemljama, koja radi u vezi sa vojnim general-štabovima. Ova organizacija je vrlo složena. Veza između jugoslovenske Vlade i zemlje /Jugoslavije/ treba da bude poznata i povezana tj. koordinisana. Svi rade sa Britanskom Imperijom sve treba da se sjedini.

Ministar Gavrilović: Smatra da se do izvesne mere mogu odvojiti vojničke od političkih depeša. Treba uputiti Mihailovića da sve vojničke stvari dostavlja apsolutno i neposredno Englezima. Ima s druge strane izvesnih pitanja koja nas direktno i intimno tangiraju: odnosi Srba i Hrvata, borbe sa komunistima itd. Treba dati mogućnosti Mihailoviću da može slobodno dostavljati svojoj Vladi i takve političke izveštaje, koje eventualno ne bi mogao slati ako bi sve to moralo da ide preko vas, a ne jedino ličnosti kojoj se želi to da saopšti. Mihailović zbog ovoga može tražiti druge puteve za neposredno opštenje sa svojom Vladom. To nije ni naš ni vaš interes. Mi i danas i sutra računamo na Veliku Britaniju i nema opasnosti o nekom radu protiv njenih interesa.

Rendel: Pretpostavimo da imate svoju vezu. Ako vi uputite jedan telegram a mi drugi o istom pitanju može doći do kontradikcije.

Gavrilović: Telegrami imaju biti izmenjeni i poznati jednome odboru.

Rendel: Mi smo stvorili vezu koja je deo naše tajne organizacije i smatram da ima da ostane naša.

Gavrilović: Ne stavljamo u sumnju vašu lojalnost, već želimo da damo punu slobodu rada Mihailoviću, što možda ne može biti sem u slučaju neposredne veze sa njim.

Rendel: Treba izdvojiti tehnička pitanja i diskutovati o političkoj strani problema. Spominjete problem komunista i tražite da sami diskutujete sa Mihailovićem. To pitanje i nas interesuje. Obraćajući se majoru Kneževiću kaže: ne radi se o sprečavanju veza kao što tvrdite. Sve ulazi u kadar britanskih operacija. Moramo još jednom na idućoj sednici ponovo diskutovati o svemu, pošto prethodno obavestimo svoje pretpostavljene i dobijemo od njih nove instrukcije.

Ambasador Rendel pravi aluziju na teške reči majora Kneževića, kao: »sprečavati« vezu sa đeneralom Mihailovićem, »nedozvoljavati« ovu vezu sa Vladom i Kraljem.

Major Knežević: Kaže da je on vojnik, da ne ume da odabere diplomatske dvosmislene izraze i da govori jasno, otvoreno i vojnički idući direktno na suštinu pitanja. Ova jasnost samo će ubrzati diskusiju.

Zaključak:

Iz cele ove diskusije dobija se utisak da Englezi nemaju nameru da nam uopšte dozvole neposrednu vezu sa đeneralom Mihailovićem. Da bi ovo pitanje odugovlačili i dalje, oni pokreću pitanja koja nemaju nikakve veze sa glavnim pitanjem: obrazovanje drugoga biroa za koji uopšte nema potrebe niti stručnoga oficirskoga kadra, sem Vojnog kabineta koji u svojim rukama drži svu obaveštajnu službu vojne prirode; zatim o diskreciji i indiskreciji; o broju lica koji treba da znaju Dražine depeše; o nesigurnosti i nepouzdanosti izvesnih diplomatskih činovnika, itd.

Mišljenja sam, Gospodine Pretsedniče, da se g. Rendelu uputi pismo u kome će se jasno postaviti glavno pitanje: da li nam hoće da dadu neposrednu vezu sa đeneralom Mihailovićem; da li hoće da nam dozvole i našu šifru zbog tajnosti; pa tek onda dolazi i nameće se i diskusija o šifri i svim ostalim tehničkim pitanjima.

Jedino na ovaj način konferencije koje su u toku dovešće do odluke da li nam se ustupa veza ili ne.

23 avgusta 1942 god.
London.

Šef Vojnog kabineta,
major,
Živan L. Knežević

A-VII, VK, Kut. 33, Br. Reg. 2/6–1.

197

K. FOTIĆ – M. NINČIĆU
Šifrovan telegram
Otpremljen iz Vašingtona 25 avg.[usta] 1942 u 20.19 h
Primljen u Londonu 26 avgusta u 10 h

Molim da lično dešifruje šef šifre.
Strogo poverljivo
Lično za Ministra.

U odgovor na vaš telegram str. pov. br. 410.

Verujte da činim sve što mogu da zaustavim kampanju SRBOBRANA ili bar da se ova ublaži.

Napominjem da njihova kampanja uglavnom protiv Informativnog centra, a manje protiv Hrvata i rezultat je povratak bivšeg urednika Trbojevića, koji odatle bio uklonjen kako misli intervencijom Informativnog centra. Delujem na Dučića da me pomogne u zaustavljanju kampanje.

Str. pov. br. 82

Fotić

A-SSVP Izbjeglička vlada 1941/45, F-IV. Prednje je odgovor na Ninčićev telegram u kojem ističe da je kampanja koju u posljednje vrijeme vodi *Srbobran* protiv hrvatskog naroda štetna za državne, a i specijalno srpske interese. »Na svaki način pokušajte da se ta kampanja obustavi ili bar ublaži. Za pomor Srba u Hrvatskoj ima da odgovara ceo Pavelićev režim sa svima onima koji ga pomažu. Niti treba za krivce računati samo šaku ustaša, niti pak optuživati za to ceo hrvatski narod.« (Isti izvor)

198

London, 25. VIII 1942.
S. JOVANOVIĆ – G. RENDELU

London, 25. avgusta 1942. god.

Str. Pov. V. K. Br. 764

Gospodine Ambasadore,

Primio sam referate o održanoj konferenciji 21 avgusta povodom pitanja neposredne veze sa đeneralom Mihailovićem.

Da bismo ubrzali rešenje ovoga pitanja, čast mi je skrenuti vam pažnju da bi u diskusijama trebalo rešiti ovo pitanje ovim redom:

1. Pitanje neposredne veze sa đeneralom Mihailovićem tj. da li Vlada Njegovog Britanskog Veličanstva u načelu prima da đeneral Mihailović ima neposrednu vezu sa svojim Vrhovnim Komandantom Nj. V. Kraljem Petrom II i sa Kraljevskom jugoslovenskom Vladom. Ova neposredna veza postiže se držanjem radio stanica u našim rukama i sa našom posadom.

2. Pitanje tajnosti veze tj. da li Vlada Njegovog Britanskog Veličanstva može da dopusti da se našom šifrom dostavljaju depeše đeneralu Mihailoviću čisto političke prirode kao što je slučaj sa šiframa između jugoslovenske Vlade i naših poslanika u raznim zemljama.

3. Rešenje svih ostalih tehničkih pitanja za izvršenje odluke pod 1) i 2), kao: izrada šifre, doturanje ove šifre đeneralu Mihailoviću, organizovanje

radio stanica u Kairu i Londonu i sva druga čisto tehnička pitanja. U ovom pogledu mi primamo i želimo da sve izvršimo u punoj saradnji sa britanskom službom, kako bi se Vlada Njegovog Britanskog Veličanstva preko svojih organa mogla potpuno uveriti u bezbednost i sigurnost tajne i šifre, kao i celokupnog rada.

Vaš iskreni

Pretsednik Ministarskog saveta i
zastupnik Ministra vojske,
mornarice i vazduhoplovstva,
Slobodan Jovanović, s. r.

AJ, 103–84.

199

London, 26. VIII 1942.
CIRKULAR MINISTARSTVA VANJSKIH POSLOVA

Telegram: šifra

Vašingtonu, Ankari, Kairu, Štokholmu, Bernu

Javljam Vam znanja i upravljanja radi:

Našem poslaniku u Kujbiševu predata je 3 tek. mes. jedan promemorija u kojoj je Narodni komesarijat inostranih dela izneo podatke kojim on raspolaže u pogledu detalnosti đenerala Mihailovića. Na osnovu ovih podataka proizilazilo bi da đeneral Mihailović sarađuje sa Nedićem i sa nemačkim odnosno italijanskim okupatorskim vlastima. Navedeno je osam slučajeva učešća Mihailovićevih odreda na strani neprijatelja u borbama protivu partizanskih odreda.

Predajući ovu promemoriju Lozovski je nagovestio da su navedeni podaci primljeni iz partizanskih izvora iz Jugoslavije.

Kraljevska vlada je naložila 14 tek. mes. našem poslaniku u Kujbiševu saopštiti Lozovskom da ona stoji odlučno na gledištu da je jedinstven otpora u zemlji preka potreba i da svako razbijanje snaga koristi jedino neprijatelju. Još oktobra meseca prošle godine Mihailović počinje izveštavati o međusobnim borbama sa partizanima zbog nepomirljivosti njihovih vođa, nepovezanosti i nedisciplini njihovih odreda. Izveštava takođe o podvojenosti komunističkih vođa na pristalice Staljina i Trockog pri čemu igraju izvesnu ulogu i agenti Gestapoa u cilju izazivanja međusobne borbe. Nisu bila retka ubistva istaknutih nacionalnih ljudi od strane partizana, koji izgleda vode građanski rat protiv svih nekomunista pa čak i seljaka, što je bilo glavni uzrok sloma partizanskog pokreta u pojedinim delovima Jugoslavije. Partizani su i samog Mihailovića osudili na smrt a u jednom telegramu đeneral se žali da su mu oni pobili najbolje oficire. Đeneral Mihailović istovremeno i u više mahova tražio je intervenciju Kraljevske vlade u Moskvi i Londonu.

Kraljevska vlada stalno je intervenisala u cilju obustavljanja međusobne borbe. Preko radia su davani saveti za jedinstvo akcije u zemlji. Zvanično

je tražena u istom cilju pomoć Londona i Moskve. Ovdašnjem sovjetskom poslaniku izlagana je situacija u zemlji kao i potreba za saradnjom.

Svaka saradnja đenerala Mihailovića sa Italijanima kao i sa Nemcima isključena je. Takođe je isključena i saradnja u ma kome vidu sa ustašama koji su pobili oko pola miliona Srba. Glasove o saradnji sa Nedićem proturaju njegovi i nemački agenti. Mihailović je lično tražio da se preko londonskog radia osude »izdajnik Nedić i zločinac Ljotić«. Nedić je Mihailovićeve odrede proglasio za komuniste a njegova vlada obećala je nagradu za ubistvo Mihailovića, čija je porodica proglašena za taoce.

Kraljevskom poslaniku je još naloženo izjaviti da je Kraljevska vlada spremna privesti u delo svaki sporazum sa britanskom i sovjetskom vladom u cilju vaspostavljanja zajedničke akcije u Jugoslaviji protiv opšteg neprijatelja.

Opširni memorandum koji sadrži čitav niz činjenica i potvrđuje tačnost naših navoda dostaviće Vam se naknadno.

Napadi na đenerala Mihailovića potiču očigledno iz istog izvora. U dva maha je i zvanični list ovdašnje sovjetske ambasade »Soviet Vor Njuz« objavio napise protiv Đenerala. Stoga je ovom listu zvanično upućena jedna ispravka koja verovatno neće biti objavljena.

Dodatak za Vašington:

O sovjetskom koraku i našem odgovoru obavestili smo ambasadora Bidla kao i Forenj Ofis.

[Ninčić]

AJ, 103–25.

200

London, 6. VIII 1942.

CIRKULAR MINISTARSTVA VANJSKIH POSLOVA

Otvoren telegram
Poslat iz Londona 26. VIII 942 g.
Primljen u Jerusalimu 27. VIII 942 g.

Povodom glasova koji kruže u izvesnim inostranim krugovima po pitanju narodnog otpora pod đeneralom Dražom Mihajlovićem, Kraljevska vlada u Londonu izdala je sledeće saopštenje:

»Jugoslovenska vlada u Londonu ima puno poverenje u voćstvo i lojalnost đenerala Draže Mihajlovića i njegovih hrabrih boraca. Kao izraz svoga poverenja, Kraljevska vlada je postavila đenerala Mihajlovića za Glavnokomandujućeg svih oružanih snaga koje se bore protiv neprijatelja na jugoslovenskoj teritoriji. Vlada održava stalan kontakt s njim. Poznato je takođe da su pre nekoliko dana đeneral Oknlek, admiral Harvud i komandant vazduhoplovstva na Srednjem Istoku Teder poslali svoje čestitke đeneralu Mihajloviću.

Đeneral Mihajlović, koji uživa veliku popularnost kod Srba i u celoj Jugoslaviji nalazi se na čelu dobro organizovane vojske, jedine tako organizovane i sastavljene, prema načinu gerilskog ratovanja, između 80.000 do 150.000 četnika, kojima komanduju aktivni oficiri jugoslovenske vojske.

Veliki broj ovih oficira poginuo je u borbi i na predlog đenerala Mihajlovića odlikovani su za hrabrost u ratu i njihova imena objavljena su preko radija. S druge strane, činjenica je da na teritoriji okupirane Evrope samo đeneral Mihajlović ima pod svojom komandom regularne trupe. Prema tome, nije nikakvo čudo što neprijatelji Jugoslavije, Nemci, Italijani i ostali njihovi sateliti čine sve što mogu da unište đenerala Mihajlovića i njegovu vojsku. Nemci su uzeli kao taoce ženu i decu đenerala Mihajlovića, njega osudili na smrt i obećali veliku nagradu onome ko ga bude ubio. Na svaki način svojom moćnom i dobro organizovanom vojskom đeneral Mihajlović je nanio teške gubitke zajedničkom neprijatelju. On je držao skoro duže od godinu dana 36 osovinskih divizija u okupiranoj Jugoslaviji, i to: 17 italijanskih, 7 bugarskih, 4 nemačke, 4 mađarske i 4 regularne Pavelićeve divizije kao i 15 bataljona ustaša. Đeneral Mihajlović ovim čini ogromne usluge ne samo svojoj Otadžbini Jugoslaviji, već također svima saveznicima i, u ovom momentu, naročito svojoj ruskoj braći«.

A-VII, VK, Kut. 186, Br. Reg. 10/4–1.

Ninčić je 27.VIII uputio – nadovezujući na prednji – novi cirkular ovakvog sadržaja kao direktivu predsjednika vlade Jovanovića:

»Lično za Poslanika.

U vezi kominikea od juče.

U odbrani Mihailovića ne napadati Sovjetsku vladu ni komunizam uopšte. Isticati nacionalni karakter akcije generala Mihailovića, koji uživa poverenje celog srpskog naroda, a ima veze i sa hrvatskim i slovenačkim nacionalistima. Odbijati svako sumnjičenje da je u kakvom bilo dogovoru s Nedićem i Italijom. Osuđivati one koji se u Jugoslaviji bore pod komunističkom zastavom, što ne uviđaju potrebu saradnje između svih protivnika Osovine i što otvaraju bratoubilački rat. Jovanović.«

AJ, 103–25.

201

London, 27. VIII 1942.

G. W. RENDEL – S. JOVANOVIĆU

27. avgust 1942

Dragi Gospodine Pretsedniče,

Primio sam Vaše pismo S.P.V.K. 764 od 25 avgusta o pitanju neposredne veze sa đeneralom Mihailovićem.

Pretpostavljam da su Vam zapisnik koji pominjete podneli gospodin Gavrilović i major Knežević. Kao što Vam je poznato, nije bio pripremljen nikakav formalan zapisnik o toku sastanka od 21. avgusta, koji su usvojile oba dve strane, ali ne smatram da će biti spornih gledišta o onome što je se dogodilo.

S druge strane predlog u Vašem pismu, da se jugoslovenskoj Vladi ustupi njihova sopstvena radio-stanica, radi neposredne veze sa đeneralom Mihailovićem, i kojom bi rukovalo jugoslovensko osoblje, – neizvodljiv je, – kao što sam prilično opširno objasnio u toku sastanka. Na raspoloženju imamo veoma ograničen broj snažnih radio-aparatura, koje bi odgovarale

za ovu svrhu; prema tome, kao što sam i objasnio, za sada nema izgleda da ćemo jugoslovenskoj Vladi moći da pružimo potreban materijal čak i ako bi se imao na raspoloženju dovoljan broj stručnih jugoslovenskih radio-operatera.

Zatim, kao što sam takođe objasnio na sastanku, u sadašnje vreme radio veze sa đeneralom Mihailovićem veoma su neredovne. Nekoliko radio stanica upotrebljavaju se za prijem odnosno šiljanje telegrama. Mnogi se telegrami sada primaju preko Malte. Prema tome jasno je, da uspostavljanje jedne jedine radio stanice u Engleskoj, čak i kada bi bilo izvodljivo, ne bi jugoslovenskoj Vladi omogućilo da sa đeneralom Mihailovićem održava veze onako kako želi.

Pitanje izmene telegrama sa đeneralom Mihailovićem putem jedne odvojene i specijalne šifre takođe nameće razne komplikovane probleme bezbednosti, pored čisto praktičnog problema o načinu dostavljanja te šifre đeneralu Mihailoviću pod sadašnjim prilikama. Ovim problemima bilo je opširnog razgovora na sastanku od 21 avgusta. Međutim, ovi su problemi ipak donekle odvojeni od glavnog principijelnog pitanja – tj. da li će biti moguće da Vlada Njegovog Veličanstva pristane na to da odnosne britanske organizacije, a kroz britanske tajne radio stanice, šalju vesti o čijoj sadržini nadležne britanske vlasti nemaju pojma.

Kao što sam objasnio na sastanku od 21 avgusta, ovaj se problem sada i dalje nalazi na razmatranju od strane raznih nadležnih odelenja Vlade Njegovog Veličanstva. Čim potrebne konsultacije budu dovoljno napredovale ja ću Vas nanovo izvestiti kako bi se, po potrebi mogao održati još jedan sastanak. Uveravam Vas da se razmatranje ovoga pitanja vrši što je brže moguće.

Sa iskrenim pozdravom

G. W. Rendel

A-SSVP, Emigrantska vlada, MIP, F-V.

202

New York, 28. VIII 1942.

S. KOSANOVIĆ – S. JOVANOVIĆU

(Poslao preko Ottawa)

New York, 28. avgust 1942.

Gospodine predsedniče,

Primio sam od Vas telegram Str. Pov. 759 od 24. avgusta, ove sadržine:

»U vezi vašeg ličnog mišljenja datog Vilderu povodom Radičinog telegrama, kao predsednik vlade i zastupnik Ministra vojske, mornarice i vazduhoplovstva, nalažem Vam najozbiljnije da apsolutno ne uzimate nikakva učešća, ni posredno ni neposredno u pitanjima tičući se generala Draže Mihajlovića.«

Odmah po prijemu, preko vojnog atašea, poslao sam Vam ovaj odgovor:

»Najodlučnije odbijam svako dovođenje mene u vezu sa kampanjom protiv Draže Mihajlovića, koju sam od prvog časa osudio kao štetnu. Nemam niti mogu imati kakvu vezu sa kampanjom, koju dirigira Moskva.

Nikakvu subvenciju levičarski listovi nisu dobivali ni od centra ni od pojedinih članova misije. Ja lično nisam ni upotrebio odobreni kredit. Po dobivenim depešama naslućujem da protiv mene postoji organizovana intriga i molim da mi se dostavi optužba i od koga dolazi.«

Kako nebi naknadno moglo da se protumači namerno krivo na što se odnosi moje »lično mišljenje dato Vilderu povodom Radičinog telegrama«, ponavljam: *Oversea Press Agencija* u svom biltenu dala je u formi saopštenja demanti napada na Dražu Mihailovića, s time da ga je dobila od našeg Poslanstva. Telegramu, kojim je naš Centar dostavio taj tekst vladi u London, stavio sam moje upozorenje, da je saopštenje nesretno stilizovano i da je štetno po naše i po savezničke interese u Americi. Taj tekst toliko je loš, da je vlada trebala naložiti da [se] taj tekst bude demantovan (između ostalog tamo se kaže, pod imenom našeg poslanstva, da je Crna Gora od uvek bila komunističko gnezdo u Jugoslaviji itd.). Koliko je moja primedba bila tačna, najbolje potvrđuje to, da ni jedne ugledne američke novine nisu toga uopšte donele. Kome ta blamaža koristi?

Napadi na Mihailovića počeli su u isto vreme u celokupnoj levičarskoj štampi u Americi – na svima jezicima. Jasno je da je direktiva došla iz Moskve, kao što iz Moskve dolaze i sva obaveštenja o borbama partizana sa najiscrpnijim detaljima. U primarnom je interesu našem, u interesu izbegavanja sve većih žrtava, u interesu je Britanije, u interesu naše stvari u Americi, da se ispitaju uzroci ovoga stava Moskve, da se uz pomoć svih snaga oni nastoje ukloniti, pa da naša borba bude što jedinstvenija i tako što efektnija. Mi moramo nastojati da budemo most između Rusije i zapada a ne da izgleda da mi otežavamo to sporazumevanje, ili da se to sporazumevanje obavlja bez nas. Mesto toga vidim iz šest telegrama, koje smo u ovo vreme dobili iz Londona, da se je u vladi shvatilo kao najvažnija stvar šta pišu naši levičarski listovi u Americi. Kao da bi uzroka nestalo i sve bilo izlečeno, da dva srpska i dva hrvatska levičarska listića u Americi i Kanadi promenu ton pisanja. Šta više da će sve biti rešeno, ako se obustavi subvencioniranje, kao najefikasniji lek. Šest raznih telegrama došlo je s tim u vezi, ali kako nismo ničim subvencionirali tu štampu – što je vrlo dobro poznato gg Trifunoviću i Markoviću – telegrami su bili bespredmetni.

Međutim poznato je Vama, gospodine Predsedniče, i kraljevskoj Vladi, da u Sev.[ernoj] Americi već jedanaest meseci traje najtipičnija veleizdajnička kampanja protiv države, protiv misli Jugoslavije, protiv svake mogućnosti zajedničkog života Jugoslavena, protiv celokupnog Hrvatstva, protiv svih Slovenaca, protiv svih Srba nešovinista, uopšte protiv svega onoga na što smo se mi svi zakleli da ćemo čuvati. Po čistom fašističkom uzoru, iz dana u dan kaljaju se svi demokratski autoriteti, uništava moralni kapital, kompletna vlada, kao pretstavnik Jugoslavije, izvrgava se, pred najprimitivnijim svetom, brutalno ruglu, svi ministri osim g. Ninčića i još dvojice, najgadnijim blatom su prskani. U slučaju poslednje kampanje protiv Draže, nju su poveli levičari–Amerikanci, po direktivama iz Moskve. Kampanja vrlo neprijatna, ali nezavisna od nas, i u kojoj se ne napada osnovna misao Jugoslavije. Naprotiv, imputira se čak i Draži, da se ne bori za Jugoslaviju, prema tome po štetnosti ne može biti komparirana sve kad bi joj i vrela bila ista – izvan nas.

Ali na žalost mi znademo, znade vlada, znadu službeni Vašington, London, Moskva, da iza odvratne kampanje, koja se vodi u Americi protiv ideje Jugoslavije, stoje moralno i materijalno, odgovorni politički faktori Jugoslavije. Za one, koji su još sumnjali, dao je blasfemičan dokaz poslanik Fotić aranžiranjem prijema prestavnika *Srbobrana* od strane Nj. V. Kralja u Vašingtonu, fotografisanjem sa kompletom *Srbobrana* pred nogama i publikovanjem te slike u listu, koji već godinu dana najinfamnije razbija Kraljev jugoslovenski tron. Jovan Dučić, iza stotinu članaka protiv države, posle prijema u Vašingtonu i razgovora sa g. Ninčićem, izdaje novu brošuru blasfemije protiv Jugoslavije, koje Otonu Habsburgu najdivnije služi za njegovu tezu – pa je još uvek na državnom budžetu. Poglavar naše crkve u Americi, bez opomene prima subvenciju, iako stoji na čelu organizacije, kojoj je programski cilj borba protiv Jugoslavije *(Nar. Obrana)*. Je li potrebno da spominjem Lugonju, Sundića, Weintala i druge, koji svi rade protiv naše državne misli, a plaćeni su iz dispozicionog fonda poslanstva i t. d.?

Sve ovo tako je javno, da baca očajnu sliku na jugoslovensku vladu. Zašto se ti krediti ne preseku, zašto se taj rad ne dezavuira? Zašto Vi, gospodine predsedniče, tim ljudima ne uputite telegrama tona kakav ste meni izvoleli uputiti? Taj bi bio opravdani u najvitalnijem interesu Jugoslavije.

Jeli vlada pozvala na odgovornost Poslanstvo zbog aranžiranja poljske manifestacije na kojoj je govorio Kralj? To je bila manifestacija Beckovih ljudi, koji vode najogorčeniju borbu protiv Sikorskog, rusko-poljskog, češko-poljskog sporazuma. To su Poljaci, koji direktno sarađuju sa Eckhardtom. Tom prilikom Kralj je fotografiran kako se rukuje sa Venzinekom, vlasnikom opozicionog *Novog svjata* i *Nepszave, ma*đarskog eckhardtovskog lista. A Eckhardt radi protiv Jugoslavije, isto kao Oto Habsburg.

Sve ovo su nažalost dokazi, da vlada nema jasnog određenog stava u pitanju Jugoslavije. Ne fraza nego istinskog stava, za koji se može ići u smrt ako treba. Najefikasnija pomoć borbi u zemlji, Draži i svima onima koji tamo onako ginu, bila bi poruka: u inostranstvu vode stvar države ljudi, koji jedinstveno gledaju na zajedničku budućnost Srba, Hrvata, Slovenaca i celog Balkana. Oni imadu jasan pogled bez dvosmislenosti o konturama budućeg uređenja: London, Vašington, Moskva zajedno podupiru to nastojanje.

Ovako kako je sad, utisak je svih posmatrača, koji dolaze iz Londona, da tamo uopšte ne postoji vlada jugoslovenska, kao vlada jedne politike. Ne može biti drukčije u Vašingtonu i Moskvi. Sa imenom Draže Mihajlovića ne da se to sve nadomestiti, jer i toj borbi treba davati sadržinu i tumačenje kakvo čovečanstvo očekuje i razume. Čak ni službeni demanti vladin nije u sebi imao ništa pozitivnog, čim bi se stvarno pomoglo autoritetu Mihajlovićevom.

Na završetku napominjem da sam pre bio optuživan da preveć uzdižem Dražu.

Izvolite primiti uverenje mog odličnog poštovanja,

Sava N. Kosanović

A-SSVP, Predsjedništvo vlade 1941–44, F-I.

203

London, 1. IX 1942.

ZAPISNIK SJEDNICE VLADE

Zapisnik

sjednice Ministarskog savjeta od 1. septembra 1942.

Prisutni: Jovanović, Krnjević, Grol, Ninčić, Trifunović, Šutej, Budisavljević, Božo Marković, Gavrilović, Banjanin.

Pretsjednik Jovanović otvara sjednicu i predlaže da današnji zapisnik vodi Dr. Šutej, što Ministarski savjet usvaja.

Podjeljuje riječ dru. Ninčiću.

Dr. Ninčić: Svi znate o čemu se radi. Amerika se je rešila, da svoje poslanstvo kod nas digne na rang ambasade. Već je zatražen agreman za njihovog poslanika g. Biddla, a ja držim da je potrebno tražiti agreman i za g. Fotića. I ako ja podizanje poslanstva na rang ambasade u ovom slučaju smatram kao jedan automatski čin i imenovanje poslanika za ambasadora kao produženje *status quoa* ja nisam ipak htio da to učinim bez znanja vlade, nego sam tražio ovu sjednicu. Ja imam namjeru da dadem agreman za g. Biddla i da tražim agreman za g. Fotića.

Pretsjednik podjeljuje riječ g. Banjaninu.

Banjanin: čita najprije prijedlog svoj i dra. Budisavljevića, koji glasi: »Odluka o predlogu za imenovanje ambasadora u Washingtonu odlaže se za sada, dok se ne provede u što skorijem vremenu, uz učestovanje svih članova vlade, opsežna i stvarna diskusija o cjelokupnom našem položaju i o opštoj državnoj politici i dok se na osnovi takove diskusije ne donesu neophodno potrebne odluke koje će naći svoj izražaj i u postavljenju vladinih organa za izvođenje državne politike.«

Zatim obrazlaže svoj predlog ovako: Ličnost g. Fotića nije važna. Ni naše ličnosti nisu važne. Važne su jedino zemlja i narod i događaji u zemlji i oko nje. Slučaj Fotić je samo simptom nezdravog stanja naše državne politike, jedne ozbiljne aberacije i dezorjentacije čitavog našeg političkog rada i shvatanja. To je zato što mi nismo nikada pretresli opću političku situaciju, što do sada nismo nikada imali političke diskusije.

Pod Simovićem imali smo jedan režim nespokojstva, nepovjerenja i sumnje pa je jasno da se taj režim nije mogao održati. Došlo je do vlade g. Jovanovića. I ta vlada je na čelu državne uprave već osam mjeseci. Sjećate se svi, da je prilikom obrazovanja ove vlade bilo dato jedno službeno saopćenje, u kome se kao razlog promene naglašava, da je Simović kao vojnik bio dobar za onaj prelazni period, a da je sada potreban jedan čisto politički kabinet, jer da su na pomolu krupna politička opće državna i međunarodna pitanja. Pa šta se je dogodilo od onda do danas. Već osam mjeseci bježimo od svake političke diskusije. Mi u stvari nismo vlada i ne radimo kao vlada. Ja otvoreno velim, da se u našem slučaju može govoriti o vladajućim i toleriranim ministrima. Vladajući o svemu odlučuju, a toleriranim ministrima ništa se ne kazuje i nisu nikako upućeni u poslove vlade. Politika se vodi izvan Ministarskog savjeta a pojedina pitanja rješavaju se samo incidentalno i zato je jasno da mora da dolazi do takovih neprilika, koje nam ruše i moraju da ruše ugled na sve strane. Na primer

pismo Simovića pretsjedniku vlade, nije vlada kao takova nikada vidjela ni riješavala. Kao odgovor na to pismo dolazi jedan anonimni jednako ružni pamflet protiv Simovića i ima se utisak, da je taj pamflet pisan sa znanjem vlade. Simovićevo pismo došlo je čak u *Novo Vreme* i u *Donauzeitung* iz Beograda. Svi znamo da se govorilo, da treba Simovića pozvati na odgovornost, ali se od toga najednom odustalo, kad se je vidjelo, da je to pismo došlo u Beograd drugim putem, a ne preko Simovića. A to je sve zato što nemamo vlade.

Jedan još teži momenat moram da iznesem u vezi Kraljevog puta u Ameriku. Da se nije radilo o odobrenju kredita za Kraljevu pratnju Ministarski savet ne bi uopće bio obavješten, kao što nije nikako bila obavještena ni vladina misija u Americi. Pa onda dalje. Nakon povratka iz Amerike g. Ninčić je 6. augusta o. g. dao izvještaj, koji ja ne mogu nikako kvalificirati kao ozbiljan izvještaj ozbiljnim ljudima.

Sa najvećim zadovoljstvom primio sam k znanju sve ono što je Kralj lično učinio. Simpatije koje je Kralj stekao u Americi jedna su tekovina, na kojoj treba i dalje izgrađivati naše odnose sa Amerikom, jer će riječ Amerike u budućem izgrađivanju Evrope igrati i te kakovu važnu ulogu.

Ali sa Ninčićevim izvještajem nisam zadovoljan, jer je g. Ninčić govorio nama kao ljudima, kojima se neće ništa da kaže. Dne 22. augusta tražio sam preko g. Pretsjednika pismeno sjednicu o izvještaju g. Ninčića, jer je bilo zaključeno, da će se o izvještaju g. Ninčića povesti diskusija, a kad tamo istoga dana razaslan je poziv za sjednicu za 24. 8. 42. radi riješavanja hitnih administrativnih stvari. Ta hitna administrativna stvar bilo je postavljenje g. Fotića za ambasadora. Ja ovakav postupak ne mogu da razumijem. Kad sam jednom zgodom govorio o jednoj manje važnoj stvari, tada me je g. pretsjednik prekorio, zašto ne tražim posebnu jedinicu. Sada, kad sam tražio posebnu sjednicu, nisam dobio odgovora.

Banjanin čita zatim iz komunikea Jugoslovensko-američkog nakon završene Kraljeve posjete u Americi i podvlači pojedine stavke, koje su eminentno političkog karaktera. G. Ninčić o svim tim stvarima nije progovorio ni riječi, nego samo o dekorativnim stvarima. Šta je u šuštini politički razgovarano i s kime, o tome on nije ništa govorio. Isto tako mi ne znamo kakve je upute dao za daljnji politički rad. Jedno međutim pozitivno znamo, da je g. Ninčić zaboravio da nam kaže, da je razgovarao dugo i sa grofom Sforzom i šta je s njim razgovarao.

Čitava vanjska politika vodi se od početka mimo Ministarskog savjeta. Jedanput samo na insistiranje moje i Budisavljevićevo kod g. Pretsjednika bila je sazvana sjednica sa dnevnim redom: izvještaj o vanjskoj politici. I ta sjednica bila je ispunjena govorom g. Ninčića o sporazumu između Engleske i Rusije. Da slučajno taj sporazum nije baš tih dana bio publiciran, ne znam šta bi ministar spoljnih poslova imao da govori. O sastanku sa Molotovom nije nas međutim ni tada ni poslije izvjestio.

Odnosi sa Sovjetskom Rusijom su za nas najvažniji i mi moramo sa velikom pomnjom ispitivati te odnose. Mi vidimo da je borba između partizana i nacionalista prodrla već i u javnost Englesku i Američku, da je to pitanje postalo već i međunarodno pitanje. Ja sam čuo – i opet na ulici, da smo od sovjetske vlade dobili notu o tome i da smo dali i odgovor na tu notu. Šta je bilo u noti i u odgovoru vlada nezna. A najedamput čitamo u *Timesu* saopštenje jugoslovenske ambasade u Londonu o tom pitanju. U

našem biltenu ne spomine se to kao odgovor jugoslovenske ambasade, već kao informacija sa jugoslovenske obaveštene strane. Isto tako je i u Americi poslanstvo dalo jednu izjavu, i u toj se izjavi tumači, da je borba između partizana i nacionalista nastala samo radi toga, što partizani u borbi Draže Mihajlovića vide glavnu zapreku za pobjedu boljševizma. Neznam ko je ovlastio poslanstvo u Washingtonu da dadne takovu izjavu, ali držim da je to veliko zlo, jer već jasno vidimo, do kakovih reakcija dolazi u toj osjetljivoj stvari. U zvaničnom biltenu ruske ambasade u Londonu imali smo već prilike, da čitamo zvanično saopštenje, koje dokazuje, da borbu na terenu vode samo partizani.

Daljnje bolno pitanje je naša propaganda. Osim direkcije za informativnu službu čitava ta propaganda vodi se bez znanja vlade i ne po njenim instrukcijama. Kad se radilo o osnutku jedne propagandne stanice u Beyruthu, ja i Budisavljević smo tražili, da se pitanje čitave propagande stavi na dnevni red, ali do toga nije nikada došlo. Zbog toga se je moglo i dogoditi da je organ propagande u Kairu *Jugoslovenski Glasnik* tu nedavno mogao napisati, da svi Hrvati vole njemačke oficire i vojnike, a osobito da ih vole hrvatske žene. Kakovoj propagandi trebaju ovakove infamije? Naše kolonije u Africi su u ogromnoj većini Hrvati iz Dalmacije i Hrvatskog Primorja, svi odani Jugoslaviji. I sad se događa da cijele kolonije odbijaju da primaju taj list. Kome to treba?

Iste prilike imamo i sa našom vojskom. Čitava vojna politika vodi se bez znanja i odobrenja vlade. Jednom samo imali prilike da dadnemo naknadno odobrenje za penzionisanje nekih generala. Mi međutim ne znamo šta je sa onih tristo pobunjenih oficira u Kairu; šta je sa vojnicima u Rodeziji; šta je sa vojnom misijom u Americi, ne znamo uopće ništa. Vojni kabinet vodi svoju politiku i vodi svoju propagandu.

Za godinu i po dana, vlada nije umjela i mogla da dadne narodu i najmanju uputu i direktivu u ovim teškim i preteškim prilikama. A stanje u zemlji je grozno. Ako ovako dođe i konac rata možemo očekivati i najveću nesreću. Kad se uzme samo da 200.000 izbjeglica Srba iz Pavelićeve Hrvatske luta Srbijom, razumljivo je, da se tu razvija najveće ogorčenje. Pa zar može vlada da to pušta da se i dalje razvija i da ne poduzima ništa, da se sve to ogorčenje kanalizira i otkloni ono najstrašnije što prijeti. Jer to ogorčenje može u najkritičnijem času planuti u požar, koji će progutati Jugoslaviju. A zar se može nešto učiniti, kad vlada o ničemu politički ne riješava i ne zaključuje. Zar se može nešto učiniti, kad vlada o mnogim stvarima ništa ne zna. Meni je čak na sjednici vlade dobačeno, da ne treba ni da znam za neke državne poslove. Možda sam nepouzdan za državu. *Srbobran* me je i onako nazvao gotovo agentom Ustaša.

Iz svih ovih razloga držim, da treba da se zna, kakva će se politika voditi, a onda je lako postavljati organe za sprovođenje državne politike. Pored ispitivanja vanjske političke situacije, treba ispitati sve izvještaje, koji su došli iz zemlje. Imamo već lijep broj dobrih i objektivnih izvještaja, a naročito u posljednje vrijeme primili smo dva dragocjena izvještaja dra. Grizogona i dra. Juretića. Sad već možemo imati jasnu sliku o stanju i raspoloženju u zemlji. Zato tražimo prethodno sjednice za diskusiju o općoj političkoj situaciji i o stanju u zemlji. Te sjednice moraju biti unaprijed dobro pripremljene i organizovane, da iz njih može da izađe jasna politika vlade koje se svi članovi vlade moraju da drže, a ko neće

neka se povuče. Isto je potrebno, da se iz Amerike pozovu i ostali članovi vlade i ban. Osim toga tražim da i pretsjednik Jugoslovenske nacionalne stranke u to vreme dođe u London, jer je on jedini šef jedne grupe u koncentraciji, koji nije u Londonu. Postoji doduše zaključak vlade iz Jeruzalema, kojim je prenešeno pravo zaključivanja u mnogim pitanjima na članove vlade u Londonu, ali ove diskusije i po svojoj sadržini i po svom zamašaju i po konsekvencijama daleko prelaze granice onog ovlaštenja, i zato svi ministri moraju doći na ove sjednice, koje za rad ove vlade imaju historijsko značenje. Kad se sva pitanja pretresu, onda će se jasno vidjeti, da li će se politika voditi u duhu Jugoslavije ili u duhu kampanje Fotića i Dučića. Onda će i pitanje ambasadora u Washingtonu moći se lahko riješiti.

Pretsjednik Jovanović: želi da dâ samo jednu napomenu, a ta je da je s gg. Banjaninom i Budisavljevićem govorio potanko o Kairskoj aferi i da ih je tačno izvjestio.

Banjanin dobacuje: »Jest, ali ne u Ministarskom savjetu, a o generalima tek onda kada je sve bilo svršeno. Sastanci s pojedincima ne vode ničemu i za mene je mjerodavno samo ono, što se raspravi i zaključi u Ministarskom savjetu.«

Dr. Krnjević: Smatram svojom dužnošću poduprijeti prijedlog g. Banjanina, jer sam i ja duboko uvjeren, da ne može biti ništa ozbiljno poduzeto za temeljito poboljšanje prilika u vladi i za popravak položaja vladinog, dok vlada nije raspravila našu vanjsku i unutrašnju politiku. U tome smislu ja sam dao inicijativu još pred Uskrs, a u mjesecu aprilu, zatraživši od g. pretsjednika vlade da nakon Uskrsa sazove sjednicu vlade sa dnevnim redom rasprave o politici vladinoj, naročito srpsko-hrvatskim odnosima. Do te sjednice nije nikada došlo. Mjesto da se najprije definira vladina politika i onda nastavi normalna suradnja na riješavanju tekućih pitanja i nadalje smo se ograničili na riješavanje neznatnih konkretnih predmeta izbjegavajući brižno svaku raspravu o važnim pitanjima.

Nakon toga Krnjević pominje kao primjer sjednicu od 6. pr. mjeseca, na kojoj [je] ministar vanjskih poslova dao vrlo površan izvještaj o svom boravku u U. S. A., o kojem izvještaju nije nikada kasnije dana vladi prilika, da ga raspravi, nego su nakon pauze od nekoliko tjedana na brzu ruku sazivane i odlagane sjednice vladine u vezi s podizanjem našeg poslanstva u Washingtonu na rang ambasade. Takav način rada u mnogome je odgovoran za nezdrave prilike. Da spomenem samo jedan primjer. On je odgovoran u krajnjoj instanci i za podizanje partizanskog pitanja po vladi Sovjetske Rusije. G. ministar vanjskih poslova izjavio je bio, da imademo teškoća s Englezima, pa da zato moramo pojačati i poboljšati svoje odnose i s Rusijom i sa Sjedinjenim Državama Amerike. S ovim posljednjima naročito radi Kairske afere.

G. Ninčić upada i protestuje protiv te Krnjevićeve izjave i opetovano tvrdi, da on toga nije nikada rekao, dok Krnjević ostaje kod svojega i nastavlja: Već to shvaćanje je samo po sebi bilo nezgodno, jer je isključeno, da bismo mogli otstraniti teškoće s Englezima na takav način.

A jednako je nezgodan bio način, kako su voditelji vanjske politike provodili naše približavanje Rusima. Najprije se g. ministru vanjskih po-

slova strašno žurilo. Krnjević tu navodi, kako ga je g. Ninčić tek posljednji čas informirao o predlogu, koji je sat kasnije saopćio ruskom poslaniku. Kasnije je g. ministar vanjskih poslova pao u drugi ekstrem i prema referatu što ga je dao našim kolegama u U.S.A. on namjerava sporazum s Rusima potpisati tek nakon povratka u zemlju. Takav postupak morao je pogoršati kod Rusa raspoloženje prema našoj vladi koje je, kako mi je to g. Pretsjednik vlade pripovjedao, na temelju razgovora sa g. Majskim, bilo jedno vrijeme vrlo dobro. U Rusiji se nije saznalo za naše partizane tek onda, kad su o njima proširene vijesti svijetom. To proširivanje skrivilo je ovakovo ponašanje naših voditelja vanjske politike. Da se je kod toga radilo uz suradnju sa cijelom vladom ne bi bilo ni nervoznih ni nezgodnih poteza i ne bismo imali danas nepotrebnih neprilika prouzročenih generalu Mihajloviću.

Kad je g. ministar Boža Marković stigao iz Amerike, rekao mi je, da je on aktivan u političkom životu već 40 godina i da nije vidio tako slabe vlade, kao što je ova. Da je vlada, koja postoji već od 9. januara o. g., fiksirala svoj program i da je suradnja u vladi bila normalna, sigurno ne bi došlo do te žalosne konstatacije. Zato ja držim, prije nego išta dalje učinimo, da je potrebno prihvatiti prijedlog gg. Banjanina i Budisavljevića i temeljito raspraviti situaciju i fiksirati politiku vlade, pa onda na temelju tako fiksirane vladine politike riješavati pojedina konkretna pitanja pa i imenovanje ambasadora u Washingtonu.

Dr. Ninčić: ističe da on neće da odgovara sada na kritike gg. Banjanina i Krnjevića, jer te kritike zahtjevaju jednu posebnu diskusiju, kako oni to sami predlažu, a pitanje postavljanja ambasadora u Washingtonu je jedno automatsko administrativno pitanje.

Ne smije se davati politički značaj postavljanju Fotića za ambasadora.

Nezavisno od toga ne smatram, da je time pitanje Fotićevo zaključeno i ja nemam ništa protiv toga, da se i to pitanje u toku političke diskusije, koja ima da slijedi, raspravi i riješi. Sada bi međutim odlaganje postavljanja ambasadora bilo nezgodno i štetno. *Banjanin upada:* »A Engleska ambasada još nije popunjena, a to nije nezgodno.«

Pretsjednik Jovanović: Ja sam morao i te kako da se izgovaram pred Englezima zbog nepopunjavanja ambasade u Londonu, ali je to pitanje mnogo lakše, jer je ovdje ministar spoljnih poslova, vlada i Kralj.

Ninčić: Ja ističem, da kada bi čekali, da se ta politička diskusija svrši, to bi značilo odbijanje prijedloga o podizanju našeg poslanstva na ambasadu.

Trifunović: Namjera gg. Banjanina i Krnjevića je dobra, ali sa riješenjem imenovanja ambasadora u Washingtonu ne može se tako dugo čekati. Ako pozovemo ministre iz Amerike, to će trebati čekati do konca septembra i diskusija se u nijednom slučaju neće moći svršiti prije polovice oktobra. A šta će biti onda, ako se ni tada ne složimo?

Banjanin: onda će ostati u vladi oni koji se slažu, pa će se lahko riješiti pitanje Fotića.

Trifunović: ja mislim da će u opću diskusiju biti potegnuta i cijela situacija u Americi, a po tome i pitanje Fotića. Pledira za predlog dra. Ninčića.

Dr. Budisavljević: slaže se u cijelosti sa izvodima g. Banjanina. Drži da se agreman za g. Biddla treba odmah da dadne a postavljanje našeg ambasadora u Washingtonu nije ni najmanje hitno, jer smo mi i onako zakonski već podigli naše poslanstvo na rang ambasade.

Grol: Ne mislim da je momenat, da dajem već sada načelne izjave o svim pitanjima, koje je pokrenuo g. Banjanin. G. Fotić je činovnik koji je slušao svaku vladu i svaki režim, pa i onaj najgori, i on ne može da ima neke svoje posebne politike i ja silom okolnosti uzimam akt postavljanja poslanika za ambasadora u konkretnom slučaju kao jedan automatski čin kao produženje *status quoa,* a očekujem odmah poslije ovoga diskusiju cijelokupne političke situacije i u toj diskusiji rezervišem sebi pravo, da dadnem svoju izjavu i o ovom pitanju.

Gavrilović: U prvom redu da zablagodarimo g. Banjaninu, što je bio iskren i nijedan momenat ne sumnjam u njegovu ljubav za Jugoslaviju. Danas postavljeno pitanje ja promatram sa drugoga ugla. Ako ovo pitanje mi danas odložimo, onda bi pala i jedna daljna sijenka na Jugoslaviju, a tih je već i onako mnogo. Treba da raspravimo sva pitanja, jer ako ih ne budemo riješavali mi, onda će ih uzeti u riješavanje drugi.

Dr. Krnjević: Konstatacija g. Grola, da je Fotić činovnik koji je slušao svaku vladu i svaki režim da nema neke svoje posebne politike, kojemu se stanovištu pridružuje i g. Gavrilović, upravo je jak argumenat u potvrdu moga traženja glede g. Fotića. Fotić nastupa i protiv Jugoslavije i protiv hrvatskoga naroda. Nije se to dogodilo možda samo jedanput nego je tu kontinuirani niz čina kroz više od godinu dana. Ne bi Fotić tako radio i tako uporno ustrajao u tom radu, da on nije podržavan od nekoga, koji ima važnu riječ u vodstvu vanjske politike. Fotić je postao živi program politike protivne egzistenciji Jugoslavije i Hrvatskom narodu. Radi toga on nema kvalifikacija i ne može biti predstavnik Jugoslavije i hrvatskog naroda u S.A.D. Promaknuće Fotića na rang ambasadora značilo bi odobravanje i sankciju njegovog rada i prihvaćanje politike personificirane u njemu. Mi Hrvati ne bi to mogli nikako učiniti. Po dosadašnjem toku rasprave vidim, da među nama postoji jednodušna spremnost, da raspravimo sva temeljna pitanja vanjske i unutarnje politike i na temelju te rasprave da donesemo zaključke o politici vlade. Postavljanje Fotića prije nego li je ta rasprava provedena, značilo bi, da smo donijeli odluku o politici vlade, prije nego li smo proveli raspravu.

Pretsjednik Jovanović: ističe nato da je mimo vlade uputio Fotiću dva telegrama, koje čita. U jednom telegramu upozorava Fotića da listovi *Slobodna riječ* i *Srbobran* napadaju Jugoslaviju i vladu i da se treba onemogućiti njihov rad, a u drugom telegramu poziva Fotića, da svi službenici prekinu veze s tim listovima, ako su je imali, pod prijetnjom zakonskih posledica odgovornosti. Ističe, da je dobio i odgovor od Fotića, koji je kasnije pročitao g. Banjanin, a koji glasi: »Kraljevski poslanik u Washingtonu g. Fotić uvjerava svojim telegramom str. pov. broj 82 od 25. augusta 1942. da čini sve što može, da prekine kampanju *Srbobrana* ili da se barem ublaži. Kr. poslanik djeluje na Dučića, da ga pomogne u zaustavljanju kampanje. G. Fotić napominje, da se njihova kampanja u glavnom vodi protiv informativnog centra, a manje protiv Hrvata i

rezultat je povratak Trbuhovića [?], bivšeg urednika, koji je odatle bio uklonjen intervencijom informativnog centra, kako on misli.«

Prijedlog o odgodi nije usvojen.

Banjanin: Sad dolazi prijedlog o postavljanju ambasadora. Odbija tvrdnju, da je ovo činovničko pitanje, koje se automatski riješava. Položaj ambasadora nije položaj činovničke karijere. Uvijek su sve države, naročito u kritičnim danima, slale na istaknute položaje najuglednije političke ljude, ako među diplomatima od karijere nisu imali podesnih ličnosti. Nekada je i mala Srbija u danima ozbiljnih kriza slala svoje prve političare na najosjetljivija mjesta koji su najbolje mogli da odgovore političkim prilikama vremena i političkim ciljevima. Ističe, da je on više puta u sjednicama vlade branio Fotića, jer nije vjerovao da on može voditi onakvu kampanju. Kasnije su došli dokazi takove prirode, koji jasno govore, da Fotić ne može biti zastupnik Kraljevine Jugoslavije. Kao najdrastičniji primjer ističe postupke Fotićeve prilikom posjete Nj. Vel. Kralja u Americi. Fotić je bio glavni, upravo jedini zvanični aranžer Kraljeva dočeka među našim iseljenicima. On se je brinuo, da ispred svih iseljenika bude upravo demonstrativno istaknuta i odlikovana delegacija *Srbobrana*. Ta je delegacija poklonila Kralju divno ukoričeni *Srbobran* od 27. marta 1941. do Vidovdana 1942. Kralj, razumije se, nije mogao odbiti da primi poklon. Odgovornost je Fotićeva, što se je to dogodilo. Njegova je odgovornost, što je Kralj došao u položaj, da se slika s tom delegacijom i sa *Srbobranom* i da poslije *Srbobran* tu sliku donosi kao nedopuštenu reklamu s Kraljevim imenom za svoju politiku, upravo za kampanju Fotić–Dučić. A evo šta je sve pisano u tom *Srbobranu*. Pisano je, da je Jugoslavija historijski i politički apsurdum, politički paradoks, nedonošče megalomana. Širenje mržnje između Srba, Hrvata i Slovenaca, bjesomučni napadaji na Hrvate i Slovence prešli su svaku mjeru. Bilo je u Americi dosta odvratnih ispada sa strane ekstremista i hrvatskih i srpskih, ali niko nije otišao dalje od kampanje u *Srbobranu*, koju su vodila i vode dva najviša državna funkcionera Fotić i Dučić. Po njihovoj tezi svi su Hrvati za Pavelića, svi Srbi za veliku Srbiju, svi Slovenci za sve moguće kombinacije, a niko za Jugoslaviju. Oni su postavili i pozitivni program, ujedinjenje svih srpskih pokrajina, i ne pominjući Jugoslaviju i bez obzira šta će se s Evropom dogoditi. Jugoslovenska misao ocrnjena je kao misao diktature, nasilja i bezakonja. Najskandaloznije stvari pisao je Jovan Dučić. On ih je i otštampao u posebne brošure i slao kao pisac s ličnom posvetom ljudima u Americi. A Fotić je 14. juna na dan svetkovine ujedinjenih nacija, održao govor štampan u *Srbobranu* od 18. juna na uvodnom mjestu, i u tom govoru uopće ne spominje ime države koju zastupa.

Poslije Kraljeve posjete kampanja *Srbobrana* odnosno Fotić–Dučić, postala je još intenzivnija. Pisano je o Jugoslaviji, da je imaginarni pojam, razbijeno ogledalo, koje neki hoće da zakrpe iz ličnih razloga. Većina članova vlade napadani su kao izdajnici. Napadana je bezdušno i misija ministara, koju je vlada svojom odlukom uputila u Ameriku. Napadan je na odvratan način i dr. Maček kao sluga i pomagač Nijemaca. Napokon *Srbobran* odnosno Fotić–Dučić i ne priznaju vladu u Londonu, nego tobože neku vladu Draže Mihajlovića u Kolašinu, koja je njihova utjeha i sreća. I poslije svega toga Fotić i Dučić su još uvjek visoki funkcionari Kraljevine Jugoslavije, a Fotić čak ima da bude odlikovan

podizanjem na ambasadora. Naši najmoćniji saveznici daju najviše priznanje Kraljevini Jugoslaviji, a mi treba da damo najviše priznanje onima, koji ruše Jugoslaviju. Ne vjerujem da takav rad služi oslobođenju Jugoslavije i zato sam odlučno protivan postavljanju g. Fotića za ambasadora.

Pretsjednik Jovanović: postavlja nato pitanje okrećući se spram g. Krnjevića: »Zar ćemo se na pitanju Fotića razići,« i traži odgovor.

Dr. Šutej: prije toga ističe, da niko normalan ne može tražiti od Hrvata da Fotića kao zastupnika prime danas, sutra i u buduće i da Fotić pretstavlja izazov za Hrvate.

Dr. Krnjević: u ime svoje i dra. Šuteja daje zatim ovo očitovanje: Kada pretsjednik vlade i ministar vanjskih poslova čine iz postavljanja Fotića za ambasadora u Washingtonu pitanje srpsko-hrvatske suradnje, ja ne pravim iz toga pitanje. Ja sam optimista u pogledu naše suradnje i vjerujem, da je moguće ukloniti razlike, koje nas dijele. Barem mi Hrvati učiniti ćemo u tom pogledu sve što možemo. Za postavljanje Fotićevo i za kobne posljedice njegovog djelovanja nositi će odgovornost oni, koji radi njegovog postavljanja prave pitanje suradnje. Konačno, mi ćemo svakoga prosuđivati prema njegovom držanju prema g. Fotiću i po tome ćemo prema svakome određivati svoje stanovište.

Banjanin čita zatim ovu izjavu: »U vezi s odlukom o imenovanju ambasadora Kraljevine Jugoslavije u Washingtonu g. Dr. Srđan Budisavljević i ja dajemo u zapisnik ovu izjavu:

1. pošto nismo uspjeli s predlogom o odlaganju, govorili smo protiv predloga ministra inostranih poslova g. dra. Momčila Ninčića da dosadašnji poslanik g. Konstantin Fotić bude imenovan za ambasadora Kraljevine Jugoslavije u S.A.D. Učinili smo to s razloga, što je notorno, da je g. Fotić, zajedno s aktivnim ambasadorom g. Jovanom Dučićem, koji je provizorno u Americi, mjesecima vodio i danas još vodi preko amerikanskog *Srbobrana* – uz sistematsko širenje mržnje između Srba, Hrvata i Slovenaca, – protiv same Jugoslavije bezobzirnu kampanju, koja je dostigla vrhunac u sablažnjivim tvrdnjama, da je Jugoslavija »politički apsurdum« (*Srbobran* 20. marta 1942) i »Nedonošče megalomana« (*Srbobran* 7. aprila 1942.).

2. Smatramo da spoljašnja politika Kraljevine Jugoslavije mora imati jasne i određene ciljeve: činiti i preduzimati sve što je moguće, da se uspostavi puni integritet i nezavisnost Jugoslavije, te da se njezine državne granice prošire na onaj naš nacionalni teritorij, koji je iza prvog svjetskog rata ostao izvan granica Jugoslavije. Sveukupni politički rad vlade, kao i svih njezinih organa, ima da bude isključivo u službi ove politike. Ličnost g. poslanika Fotića, njegove javne izjave i njegovo djelovanje u S.D.A. ne samo da ne daju garanciju, da će on uspješno provoditi ovu politiku, već naprotiv daju povoda opravdanoj sumnji, da će g. Fotić nastaviti s radom, koji je u protivnosti sa spoljašnom politikom Jugoslavije. Zato smatramo postavljanje g. Fotića na vanredno važan i delikatan položaj ambasadora u Washingtonu štetnim po državne interese i odlučno se protivimo ovom postavljanju.

3. Ozbiljno strahujemo da će postavljanje g. Fotića za ambasadora u Washingtonu izazvati mučnu impresiju, da se daje i formalna i stvarna aprobacija dosadašnjem radu g. Fotića, koje je rad potpuna negacija i same jugoslovenske državne misli.

4. Svoje daljnje držanje činimo zavisnim od rezultata diskusija, koje se prema današnjim izjavama imaju što prije provesti u sjednicama ministarskog savjeta o svima pitanjima opće državne politike, kao i o načinu rada za izvođenje te politike. Na te sjednice, treba da budu pozvani svi članovi vlade iz S.D.A. Po našem mišljenju treba zamoliti Nj. Vel. Kralja da bude prisutan na završnim sjednicama, gdje bi svaki pojedini član vlade imao da izloži svoje gledište na državnu politiku i gdje imaju biti donešene konačne odluke s primanjem pune odgovornosti za sve posljedice.

Pretsjednik Jovanović iznosi, da treba s tim sjednicama čim prije početi i da bezuvjetno treba na sjednicama vlade raspraviti kao prvo pitanje spoljne politke, zatim kairsko pitanje, pitanje Amerike, pitanje pokolja u zemlji i pitanje propagande.

Dr. Budisavljević primjećuje, da na sjednicama vlade treba raspraviti i vojnu politiku vlade, našto pretsjednik Jovanović primjećuje, da se ta politika ne može raspravljati na isti način kao i ostala pitanja, jer da ima odviše strogo sekretnih stvari.

Trifunović: se ograđuje, da je Fotić isto što i Dučić i razlaže da se precenjuje značaj i uloga Fotića.

Ministarski savjet zaključuje na to, da g. pretsjednik vlade u dogovoru sa drom Šutejem i Banjaninom utvrdi dnevni red i način diskusije tih sjednica vlade, na kojima će se pretresati opća politička pitanja.

Nakon toga je pretsjednik zaključio sjednicu.

A-SSVP, Predsjedništvo vlade 1941–1944, F-I.

Ministri u SAD (B. Jevtić, F. Snoj, B. Čubrilović, S. Kosanović) i ban Banovine Hrvatske I. Šubašić uputili su 21. IX zajednički predsjedniku vlade telegram ovakvog sadržaja: »Posle tačnog saznanja o toku i sadržini diskusije na sednici ministarskog saveta od 1. IX 1942 u Londonu čast nam je izvestiti vas gospodine predsedniče da se u celosti slažemo sa izloženim stanovištem ministra Banjanina kao i njegovim predlogom. Smatramo da je apsolutna potreba da prilikom diskusije i donošenju zaključaka o opštim problemima prisustvujemo i dademo svoj glas mi, ban i ministri koji smo sad u Americi.« (AJ, Zbirka Save N. Kosanovića, Kut. 4)

Međutim, Ninčić se već 1. IX požurio da naredi Fotiću telegrafski da zatraži agreman za sebe u svojstvu ambasadora. »Na današnjoj sednici protiv vašeg postavljanja izjasnili se Banjanin, Budisavljević, Krnjević i Šutej. Najoštriji bili prva dvojica, naročito Banjanin . . .« A-SSVP, Izbjeglička vlada 1941/45, F-IV)

204

London, 2. IX 1942.

S. JOVANOVIĆ – A. J. BOGOMOLOVU

London, 2 septembra 1942 god.

Pov. V. K. Br. 1398

Gospodine Ministre,

U vezi sa optužbama protivu đenerala Mihailovića čast mi je da Vam dostavim naknadno sledeće podatke:

Kraljevska jugoslovenska Vlada tražila je podatke od našeg Ministra vojske, mornarice i vazduhoplovstva armiskog đenerala Dragoljuba

Mihailovića o bratoubilačkoj borbi koja se vodi u našoj Otadbini i zahtevala da se nađe način za saradnju sa partizanima.

Đeneral Mihailović Kraljevskoj jugoslovenskoj Vladi dostavio je 11 avgusta sledeći izveštaj:

»Partizanski zločini nad Srbima prevazilaze desetinu hiljada najboljih domaćina i najčestitijih nacionalista. Srpski narod zbog njihovih zločina nad mirnim domaćinima smatra partizanske odrede kao skup međunarodnih zločinaca, mahom dovedenih sa strane. Sâm narod digao se listom i očistio partizanske odrede iz Srbije, Sandžaka, Crne Gore, Hercegovine, Dalmacije, Like i Bosne. Narod ih neće. Oni su omrznuti u narodu.

Molim i dozvoljavam svaku anketu, ma sa koje strane, da se uveri o bezbrojnim i nečuvenim njihovim zločinima i ogromnoj pljački koju su izvršili nad srpskim narodom. Njihova zverstva: hiljade živih bačenih u planinske bezdane, kao i naročito zverski način ubijanja vidan su dokaz njihovih nedela. Anketa treba da dođe – zato ima mogućnosti. Srpski narod želi od sveg srca rusku pobedu, ali je protiv ovih zverstava koji nemaju ničega zajedničkog sa ruskim narodom. Mi potpise ne skupljamo, jer je ceo narod listom sa nama i vodi borbu protiv okupatora, pomažući svima saveznicima.«

Đeneral Mihailović 23 avgusta Kraljevskoj jugoslovenskoj Vladi dostavio je sledeće podatke;

»Da bi se imala tačna slika o padu partizana dostaviću imena istaknutih nacionalista koje su oni pobili ne u borbi sa njima, već su ih pobili kao mirne građane. Ponavljam nisu poginuli u narodnoj borbi sa njima. Nisam u mogućnosti iz tehničkih razloga da Kraljevsku Vladu obavestim o svima žrtvama partizanskog terora, ali ću dati samo izvesna imena u Crnoj Gori iz čega će se videti jasna slika o njihovim zverstvima i težnji da zločinačkim ubistvima obezglave narod. Dostavljam sledeći spisak lica koja su pobijena i ako nisu uzimala nikakva učešća u borbi protivu partizana«. – Prilog spisak.

Primite, Gospodine Poslaniče, izraze mog osobitog poštovanja.

Pretsednik Ministarskog saveta i
zastupnik Ministra vojske,
mornarice i vazduhoplovstva,
Slobodan Jovanović s. r.

Spisak

srpskih nacionalista koje su partizanske čete poubijale ne u narodnoj borbi protivu sebe, već sa ciljem da obezglave srpski narod

1. Bivši ban Mujo Sočica iz Nikšića, ubijen atentatom u Nikšiću;
2. Sudski major Pero Čađanović iz Podgoričkog sreza zaklan kod Kolašina i oči mu izvađene;
3. Pretsednik Udimske opštine Tomo Čanukić iz Neranskog sreza ubijen atentatom‹
4. Sreski načelnik Nikola Lašić iz Lijeve Rijeke zaklan i bačen u provaliju;

5. Kapetan u penziji Vaso Laban iz Andrijevice ubijen iz zasede;
6. Učitelj Đorđe Bolovac iz Beranskog sreza ubijen bombom u kući;
7. Pretsednik opštine iz Kolašina Miro Bulatović ubijen u kući;
8. Novinar Savo Medenica iz Kolašina zaklan kod Moračkog manastira;
9. Ekonom bolnice Krsto Medenica iz Kolašina zaklan u Kolašinskom Lugu i spaljen;
10. Računovođa tehničkog odeljka iz Lijeve Rijeke Majo Milošević zaklan u Kolašinskom Lugu i srce mu izvađeno;
11. Pretsednik Kselurarske opštine Batrić Božović iz Andrijevičkog sreza ubijen iz zasede;
12. Učitelj Milovan Anđelić iz Kolašinskog Polja ubijen iz puške. Ranije bio istaknuti komunista ali nije odobravao partizanski teror nad srpskim narodom;
13. Posednik Mirko Žugić iz Morače izmrcvaren u Morači;
14. Učitelj Jovan Popović iz Morača izmrcvaren u Moračkom manastiru;
15. Sudija Novo Medenica iz Kolašina ubijen u kući;
16. Sudija Batrić Rakočević iz Kolašina ubijen u kući;
17. Kasacioni sudija Svetozar Lazarević iz Kolašina masakriran u Kolašinskom Lugu;
18. Geometar Labud Peković i brat mu Vlatko konjički poručnik iz Morače izmrcvareni u Moračkom manastiru;
19. Major u penziji Savo Marković iz Morače izmrcvaren u Morači;
20. Potpukovnik u penziji Aleksa Bojić iz Morače streljan u Gornjoj Morači;
21. Pretsednik Durmitorske opštine Minja Karađić iz Žabljaka ubijen iz puške;
22. Žandarmerijski poručnik svršeni pravnik Veljko Jauković iz Šavnika bačen u bunar;
23. Pretsednik Drobnjačke opštine Mitar Karađić iz Šavnika bačen u bunar;
24. U januaru ove godine pošli iz Kolašina za Srbiju da se stave pod komandu đenerala Mihailovića sledeća lica: rezervni poručnik Jovo M. Misnić, rezervni poručnik Mitar Krunić, rezervni poručnik Petar G. Krgović, opštinski delovođa Danko Gažović, policijski pisar Milisav T. Petrušić, narednik vodnik Nikola V. Baltić. Sva ova lica uhvatili partizani kod Sanovića poklali, izmrcvarili i bacili u jamu kod sela Kovrembo u Zusanovice. Njihovi unakaženi leševi izvađeni iz jame u mesecu junu. Vađenju iz jame bio prisutan jedan engleski viši oficir koji je ove leševe fotografisao;
25. Učitelj Mihailo Jauković iz Šavnika zaklan i bačen u bunar u Šavniku;
26. Student tehnike Milivoje Jauković iz Šavnika zaklan i bačen u jedan bunar u Šavniku;
27. Sudija Periša Đaković i brat mu Nahod pešadiski kapetan iz Šarenca ubijeni u Žabljaku;
28. Kapetan u penziji Ilija Simićević iz Šaranaca streljan u Žabljaku;
29. Učitelj Simeun Paraušić iz Šavnika streljan u Boanu;
30. Student Nikola Cerović iz Boana streljan u Boanu;

31. Profesor Veljko Cerović iz Boana streljan u Boanu;
32. Potpukovnik Niko Plamenac iz Boljevića srez Cetinjski, masakriran u selu Gluhi Do u Crmnici;
33. Sreski načelnik Blažo Višnjić iz Nikšića ubijen iz zasede u Pivi;
34. Potpukovnik Jovović iz Crmnice ubijen u Štitarima;
35. Tehničar Veselin Radulović iz Šavnika ubijen u Žabljaku;
36. Poručnik Ilija Tomašević iz Cetina ubijen iz zasede;
37. Kapetan u penziji Jovan Jovović iz Cetinja pretučen u selu Bukoviku;
38. Šef stanice Veco Plamenac iz Cetinja ubijen u svojoj kući;
39. Sanitetski brigadni đeneral Dr. Milo Iličković iz Brcela srez Cetinjski ubijen iz zasede u selu Podgori;
40. Sveštenik Bogdan Šnerović iz Žabljaka streljan u Žabljaku;
41. Potporučnik Vaso Pekić iz Šavnika streljan i bačen u bunar u Šavniku;
42. Učitelj Vaso Milasinović iz Šavnika streljan i bačen u bunar u Šavniku;
43. Preduzimač Milan Čorović iz Šavnika bačen u bunar u Šavniku;
44. Sveštenik Novo Delić iz Šavnika bačen u bunar u Šavniku;
45. Učitelj Vojin Filipović iz Šavnika bačen u bunar u Šavniku;
46. Šumski činovnik Marko Riznić iz Šavnika bačen u bunar u Šavniku.

AJ, 103–25.

205

Otawa, 3. IX 1942.

S. KOSANOVIĆ – S. JOVANOVIĆU

Šifrovan telegram
Otpravljen iz Otave 3 septembra 1942 godine u 17.10 časova
Primljen u Londonu 4 septembra 1942 godine u 10.00 časova

Za Pretsednika Ministarskog saveta.

U vezi vašeg telegrama Str. Pov. br. 759 (ili 7059).

Odbijam najodlučnije svako dovođenje u vezu mene sa kampanjom protivu đenerala Mihailovića koju sam od početka osudio kao i da sa štampom nemam niti mogu imati kakve veze sa kampanjom koju diriguje Moskva. Nikakvu subvenciju levičarski listovi nisu dobivali ni od Centra ni od pojedinih članova misije. Ja lično nisam ni upotrebio odobreni kredit. Prema vašem telegramu naslućujem da postoji organizovana intriga protiv mene i molim dostavite optužbu i od koga dolazi.

(bez broja)

Sava Kosanović

AJ, 103–25.
Slobodan Jovanović je ovako 5. IX odgovorio Kosanoviću: »Primio sam Vaš telegram. Ne postoji nikakva organizovana intriga protivu Vas. Milo mi je čuti da nemate nikakve veze sa kampanjonom protivu đenerala Mihailovića. Molim Vas samo za obaveštenje na koji ste način ovu kampanju osudili.« (Isti izvor)

206

London, 8. IX 1942.
ZAPISNIK SJEDNICE VLADE

Zapisnik
sjednice Ministarskog savjeta od 8. septembra 1942.

Prisutni: Jovanović, Krnjević, Krek, Ninčić, Trifunović, Grol, Šutej, Budisavljević, Gavrilović, Banjanin i Marković.

Zapisnici sjednica od 6. augusta i 1. septembra 1942. čitaju se i odobravaju.

Na zapisnik od 1. septembra *napominje Dr. Ninčić,* da bi trebalo izostaviti riječi da nije bio ozbiljan izvještaj ozbiljnim ljudima, jer nije umesno, da se ovako izražava kolega o svome kolegi.

Na isti zapisnik *g. Trifunović napominje* sledeće:

Ja sam govorio na sednici od 1. septembra od prilike sledeće: Čuo sam kritiku g. Banjanina i g. Krnjevića. Banjanin je u svome govoru koji je trajao više od jednog sata kritikovao svu spoljnu politiku, podvrgao kritici rad i Pretsednika vlade ali smo kazali da danas imamo samo pitanje Fotićevo, a za specijalne sednice imamo da diskutujemo sve probleme a naročito problem spoljne politike. Zato ja neću postupati kao g. Banjanin i g. Krnjević.

Fotić je postao sada stožer loših odnosa poglavito između članova vlade. Ja ću odmah kazati da je to jedna zabluda misliti da ako uklonimo Fotića iz Washingtona, da će u Americi i u vladi u Londonu poći stvari odmah na bolje. Izgleda da se usko i suviše usko gleda, da se ovako kratko sređuju naši odnosi. Zar se ne vidi da su ovi naši neuredni međusobni odnosi rezultat teških prilika mučnih atmosfera i u našoj državi Jugoslaviji pa onda i u Americi, pa onda u Londonu i da te prilike da kažem političke atmosfere gospodare nama, ljuljaju nas kao vihor slamke a mi uobražavamo da smo mi njima gospodari, ali nam smeta Fotić. I meni se čini da mi možemo kazati: Smješna je ova naša družba, mučno nam se oči susretaju, što rekao Njegoš. Potrebno je gospodo unijeti u naš politički rad u ovom dobu naše istorije malo više političke filozofije, a ne gledati tako usko i tako kratko kao g. Banjanin. Eto g. Banjanin govori o radu u Americi, o mučnim odnosima Srba i Hrvata tamo, o *Srbobranu* i kad to izlaže on to čini tako jednostrano, jer ne zna i drugu stranu. A valjda to zna, da u Americi ima pet puta više Hrvata nego Srba, da u Americi ima valjda deset puta više listova koji hrvatski pišu i osećaju, nego srpskih listova koji srpski pišu i osećaju. Da su Hrvati mnogo i mnogo bogatiji, da imaju više i školovanih ljudi, pa nije čudo, da su u borbi Srba i Hrvata za poslednjih 20 godina naše države Hrvati bili u ofanzivi, a Srbi u defenzivi. Nije dakle Fotić stvorio te odnose tako mučne, jer bi bilo pravo čudo da tako velike mučne stvari, kao što su odnosi Hrvata i Srba u Americi imaju tako male uzroke kao što je jedan Fotić, a odnosi su mučni bili i pre nego je Fotić došao u Ameriku, jer kad je bombardovan Beograd i hrvatski listovi to pozdravili i pisali da je Beograd to zaslužio, nije valjda i zato Fotić kriv. A kad je napravljen sporazum od 26. augusta 1939 g. i Fotić govorio Hrvatima, da se sada umere u borbi, oni ga i posle obrazovanja današnje vlade napadaju, da je lagao Hrvate, da su sporazumom zadovo-

ljeni hrvatski zahtevi. A g. Banjanin izgleda nije znao, da kad je obrazovana ova vlada, da je Fotić izdao pod svojim potpisom proglas da sad treba i u Americi, da se obrazuje isto tako zajednički odbor od Srba, Hrvata i Slovenaca, upravo jedan nov Jugoslovenski odbor. I g. Stojan Pribićević dao je takav proglas i otštampan je u *Srbobranu,* pa i sâm *Srbobran* tako isto od svoje strane. I odbor je obrazovan i pretsednik je postao Hrvat Bojić, koji je potpretsednik najveće hrvatske organizacije u Americi, »Hrvatske bratske zajednice«, prvi potpretsednik je postao jedan Slovenac, a drugi potpretsednik Srbin, a tako i članovi odbora u većini Hrvati i Slovenci. Ali eto ovo Hrvati u Americi nisu hteli i razvalili, rasturili ovaj odbor i na pasja kola napali Fotića. Valjda tim radom Fotić bio protiv Jugoslavije, a oni za Jugoslaviju. Neću dalje o ovom Fotićevom pitanju više da govorim sada, jer će pitanje Amerike doći u obzir kad budemo govorili o spoljnoj politici.

U ovim našim mučnim odnosima u vladi, neprestano se obrćemo i tražimo nekoga ko nam je kriv. To je ona stara osobina ljudska da nikad od sebe ne polazimo, nikad sebe ne gledamo, nego sve van nas tražimo uzroke naših nedaća. Tako sada, velite kriv je Pretsednik vlade. Pretsednik se naslanja na političke partije u vladi a partije u vladi između sebe krv i nož. I partije hoće da kažu: U vladi se ne radi, u vladi se ne radi dobro, ili kako reče neko ovo je najslabija vlada kako se zna, a to je sve zato što Pretsednik nije valjda dorastao. I Pretsednik eto pomenu i svoju ostavku. A ma gospodo zar ne vidimo: Niko nama nije kriv, nego mi sami ili ako hoćete teške prilike, koje mi našom neslogom nismo sposobni da otklonimo. Ova naša vlada sa našim Pretsednikom meni liči na sliku: Pretsednik sedi na ovom astalu sa četiri noge, partije, noge se rasklimatale i ljuljaju se i škripe, ljuljaju se na razne strane i pretsednik se na astalu sav ljulja, ali partije vičemo, što se ljulja naš pretsednik, što ne radi, umesto da tražimo tutkalo, da ako možemo noge učvrstimo. Niko nama nije kriv, nego mi sami, pa gledajmo da se nekako popravimo.

Gospodin Pretsednik Jovanović najpre napominje, da treba napisati nadopunu zapisnika sednice od 1. septembra, da je ministarski savet zaključio i podpisao odluku o povišenju naših poslanstava u Washingtonu i Moskvi u ambasade. Dalje napominje, da je na toj istoj sednici obavestio ministarski savet, da je upozorio g. Fotića, da *Slobodna riječ* napada ministra vojske generala Mihajlovića, a *Srbobran* ostale članove vlade, da je zahtevao da se poslanstvo u Washingtonu i delegacija ministara u Americi ograde od takvog pisanja i da svi službenici imaju da rade isključivo po naređenju vlade za Jugoslaviju. Dalje napominje, da na pomenutoj sednici nije odgovarao na sve primedbe i prigovore g. Banjanina, nego si je rezervisao pravo da dâ objašnjenja kasnije.

Pre prelaza na dnevni red Pretsednik vlade još daje izveštaj glede prijema ministara kod Nj. Vel. Kralja.

Pre prelaza na dnevni red razvije se još diskusija o fomulaciji zapisnika o sednicama.

Miša Trifunović napominje, da je zapisnik sednice od 1. septembra toliko opširan, da liči na stenografske beleške. Smatra, da u zapisnik sednica treba da uđu samo zaključci ministarskog saveta, a ne i diskusija.

Dr. Šutej izjavljuje, da je s obzirom na političku važnost sednice smatrao potrebnim da zabeleži suštinu izjava pojedinih ministara u koliko su

govorili o aktuelnom predmetu i obeležili svoj stav prema podnetim predlozima i rezolucijama.

Gospodin Grol smatra, da je sednica s obzirom na veoma važan položaj, koji je do neke mere čak i kritičan, dobro, da je zapisnik opširniji, ali da se samo po sebi razumije, da treba zapisnici običnih sednica, na kojima se raspravlja o manje važnim predmetima biti kraći i da beleži samo zaključke i za razvitak događaja i njegovo objašnjenje potrebne izjave pojedinih ministara.

Pretsednik vlade zaključuje ovu diskusiju time da konstatuje, da ima svaki član vlade priliku i mogućnost, da nadopunjuje i ispravlja zapisnik na narednoj sednici, jer se baš zbog toga zapisnik uvek čita, da bi svi članovi vlade bili sigurni da je u zapisnik ušlo sve što smatraju potrebnim i važnim.

A-SSVP, Predsjedništvo vlade 1941–1944, F-I.

207

London, 15. IX 1942.

ZABILJEŠKA O JUGOSLAVENSKO-BRITANSKOJ KONFERENCIJI

Zabeleška

o englesko-jugoslovenskoj konferenciji održanoj 15. septembra 1942 god. u cilju likvidacije pitanja buntovnika u našoj vojsci u Egiptu

Konferencija održana je pod pretsedništvom g. Rendela u kancelariji britanskog Ambasadora kod naše vlade 15. septembra 1942 god. između 5 i 7 časova po podne. Od engleske strane prisustvovali su sem g. Rendela, britanskog Ambasadora kod Kraljevske Vlade, Sir William Malkin, prvi Pravni savetnik Foreign Office-a, g. John D. Greenway, savetnik Britanske ambasade, g. Michael Rose, sekretar u Foreign Office-u, koga je na kraju sednice zamenio g. Coverley Price, sekretar u Foreign Office-u. Od naše strane prisustvovao je g. Slobodan Jovanović, Pretsednik Ministarskog saveta i zastupnik Ministra vojske mornarice i vazduhoplovstva, Dr. Milan Gavrilović, Ministar pravde i Dr. Teodor Đurđević, pisar Kraljevske ambasade u Londonu.

Pošto je pozdravio prisutne g. Rendel prešao je odmah na predmet kojim konferencija treba da se pozabavi. Ukratko izlaže kako njemu izgleda problem. U stvari postoje tri grupe pobunjenika: 1/ šefovi, đeneral Mirković, Ilić – tu upada g. Pretsednik Vlade i napominje da se, prema poslednjim obaveštenjima iz Kaira, đeneral Ilić sada desolidariše od đenerala Mirkovića i ostalih pobunjeničkih vođa – Popović, Stanojlović, Dinić i Vukotić. Oni su u penziji i prema tome mogu stupiti u englesku vojsku. Tu upada g. Gavrilović i napominje da to pravno nije tačno. Oni i ako su u penziji i nisu prevedeni u rezervu, ipak mogu biti pozvati na vojnu dužnost. Mi možemo učiniti političku koncesiju da ih ne zovemo, ali pravna mogućnost postoji. G. Rendel nastavlja nabrajanje: U drugu grupu išli bi *oni koji nisu penzionisani*, stupili su u englesku vojsku, ali su se već vratili

ili hoće da se vrate u jugoslovensku vojsku, kao na pr. onih sedam koji su prebegli pukovniku Rakiću, i 3/ oni koji će u svakom slučaju ostati uz đenerala Mirkovića kao na pr. avijacija u Amanu. Ovi pretstavljaju jedan težak problem, jer njih čeka najteža kazna i ako njihova krivica nije najveća. Njihovi šefovi koji su ih u stvari naveli da napuste vojsku biće lakše kažnjeni od njih. G. Pretsednik Vlade upada i kaže da to nije sasvim tačno jer će šefovi odgovarati za ranije zločine i po drugim zakonima i biti teže kažnjeni.

On je zamolio prisutne da dođu da bi se videlo što se može učiniti za likvidaciju pitanja pobunjenika po svakoj od ovih grupa. On je imao impresiju da se u pogledu prve grupe pitanje više ne postavlja. Posle primedbe g. Ministra Gavrilovića on vidi da to nije sasvim tako, no on je uveren da će se to ipak lako urediti. Što se tiče druge grupe on je mislio da bi naše vlasti bile spremne da oproste dosadašnji rad svim onim licima koja bi se pokajala i vratila u svoje jedinice. Najteže je pitanje one grupe ljudi koji su se toliko angažovali za đenerala Mirkovića da više ne bi hteli ili ne bi mogli da se vrate. Možda njihova krivica i nije tako velika. Đeneral Mirković mogao je da ih zavede. U svakom slučaju oni nisu odgovorni za nesporazum koji je u to doba nastao u Londonu u pogledu pristanka naše Vlade. Vojna situacija u Kairu je teška i ne bi trebalo komplikovati je tamo gde se to može izbeći. On se pita da li naša vlada ne bi mogla da pristane da oni koji su nepomirljivi (»irréconciliable«) mogu da stupe u englesku vojsku. Po jugoslovenskom zakonu o ustrojstvu vojske i mornarice postoji mogućnost da Vlada može da dâ pristanak da naši vojni obveznici služe u stranoj vojsci. Sir William Malkin proučio je odredbe zakona i smatra da je to moguće. Sir William to potvrđuje. G. Rendel nastavlja da prema tome postoji mogućnost da likvidiramo pitanje te grupe ljudi koji nisu od velike koristi ni njima ni nama. Možda bi bilo suviše teško kazniti ih gubitkom državljanstva i ostaviti ih bez narodnosti za to što su stupili u savezničku vojsku u jednom momentu koji je sa vojne tačke gledišta bio težak.

Gospodin Pretsednik odgovara da ne može angažovati Vladu. G. Rendel: »No ako bi Pretsednik Vlade i Ministar Pravde u načelu pristali, možda Vlada ne bi pravila teškoće«. Pretsednik vlade: »To je veoma krupno pitanje. Radi se o 246 ljudi. –« G. Rendel upada: »Mnogi će se možda vratiti«. G. Pretsednik: »Ipak ostaje rđav primer za druge. Sem toga pitanje je da li će njihovi vojni krugovi u Egiptu pristati. –« G. Rendel opet upada: »Imam indikacija da sad ima mogućnosti da oni prihvate ono o čemu bi se mi u Londonu složili«. G. Pretsednik nastavlja: »Ne mogu dati garantiju što će Vlada da odluči. Teškoća je sa Mirkovićem.« G. Rendel: »Možda bi se Mirković mogao odvojiti od ostalih i poslati na službu u neku drugu savezničku jedinicu van Egipta. Posle toga sigurno bi se mnogi vratili u jugoslovenske jedinice. Onih koji bi ostali bio bi za celo mali broj.«

G. Ministar Gavrilović: »Govorimo praktički. Ono što nam tražite učinjeno je iz lepih pobuda no mi sve kad bi samo i mogli pristati ne možemo da sprečimo parlamenat, kad se vratimo u Zemlju da ih kazni. Oni su buntovnici. Što nam Vi tražite je u stvari nagrađivanje pobune (»une prime à la rebellion«). Sutra se može desiti da drugi urade isto. To je vrlo teško pitanje zbog reperkusija koje može imati na drugim mestima, a naro-

čito u našoj zemlji. Treba izbeći impresiju da Velika Britanija prihvata i štiti ljude koji su se bunili protiv svoje Vlade. To ide i protiv interesa Engleske vlade. Neprijateljska propaganda već se koristi tim argumentom. Nedićeva štampa u Beogradu piše o tome. Treba objaviti da Engleska Vlada ne pomaže pobunjenike, kako je to krivo Mirković želeo da prikaže u govoru i u pismu. On kod svojih pristalica izaziva netačno uverenje da će ih Velika Britanija zaštititi pred njihovom Vladom i zakonima njihove zemlje sada, a za celo i posle rata. No Kraljevska vlada i kad bi to htela ne bi mogla da to sprovede. U parlamentu ni jedan govor ne bi bio moguć koji bi išao za opravdanjem onoga što su buntovnici radili.«

G. Rendel: »Da se sad nalazimo u mesecu februaru, situacija bila bi druga. Ali od onda mnogo toga se desilo. Nemoguće je sada postupiti sa istom strogošću sa kojom se moglo postupiti onda. G. Ministar Gavrilović kaže da su engleske vlasti štitile pobunjenike. To je možda u neku ruku tačno, no samo do meseca avgusta. Sada to više neće moći da se kaže, naročito, ako đeneral Mirković bude poslat van Kaira. Što se tiče prigovora g. Pretsednika o rđavom primeru za druge, engleske vlasti neće dozvoliti da se ta situacija ponovi. Oni žele da likvidiraju stvar, no treba gledati celu situaciju. Možda bi bilo najbolje sastaviti u Londonu jedan dokumenat koji bi se pokazao pobunjenicima. Oni bi bili pozvati da se vrate, u tom slučaju oprostile bi im se krivice i mogli bi da služe opet u svojim jedinicama. A ako više ne bi mogli da se vrate, Vlada bi pristala da stupe u savezničku vojsku, no ne bi mogli da zadrže svoju jedinicu nego bi bili raštrkani po savezničkim jedinicama.

G. Pretsednik Vlade: »Mogu li ja ovo da podnesem Kraljevskoj Vladi kao formalan predlog?« G. Rendel: »Ja nisam ovlašćen da učinim takav predlog. Ja sam imao impresiju da bi eventualno na toj liniji mogli da se sporazumemo i učinio sam taj predlog kao neku vrstu puštanja pokusnog balona. Ako bi jugoslovenska Vlada smatrala da u načelu može da pristane, ja bih uložio sav trud da dobije[m] pristanak svoje vlade.«

G. Pretsednik Vlade: »Kraljevska Vlada ne može preći preko činjenice da su odredbe Zakona o ustrojstvu vojske i mornarice stupile u dejstvo samim tim što su pobunjenici stupili u stranu vojsku bez prethodnog pristanka Pretsednika Min. Saveta koji se traži po Čl. 45 Zakona o ustrojstvu vojske i mornarice.« G. Rendel: »Prema onome što kaže Sir William Malkin to s pravne tačke gledišta ne bi bilo nemoguće. Na kraju ima na svetu i tako nešto kao što su anti-datirana akta. Sa malo dobre volje može se mnogo toga učiniti. Što se tiče prigovora g. Ministra Gavrilovića da će parlamenat to pitanje posle rata pokrenuti i sigurno suditi, on smatra da to nije tačno i da nije verovatno da će se parlamenat upuštati u ocenjivanje pravnih akata Vlade. Mnogo tih akata doneto je u naročitim prilikama, i kad bi se parlament upustio u tom pravcu ko zna gde bi se zaustavio. Što se tiče prigovora da se neprijateljska propaganda služi argumentom da Engleska vlada pomaže ljude koji su se pobunili protiv svoje Vlade, samim tim što će se objaviti da nije tačno da ih ona ne pomaže, Nemci se tim argumentom više neće moći služiti.

G. Ministar Gavrilović: »Jedna od najtežih stvari koje sam iskusio u svom dugo-godišnjem i bogatom političkom životu, to je braniti engleske interese od samih Engleza. Ako se usvoji plan koji nam Vi, Ekscelencijo, predlažete, nikad se neće moći izbrisati impresija da je Britanska vlada iz-

vršila pritisak na našu Vladu da u stvari nagradi pobunjenike. To će uticati veoma nepovoljno na sve veće razvijanje simpatija koje Britanska imperija ima u našem narodu.«

G. Rendel: »Dobro, a šta Vi predlažete?«

G. Ministar Gavrilović: »Onih pet kolovođa koja smo mi penzionisali neka ostanu u Vašoj vojsci, ako ih Vi hoćete zadržati. Ali treba prekinuti svaki kontakt između njih i naše zemlje. Objaviti da buntovnici ne uživaju podršku Velike Britanije. Samim tim naši ljudi će se vratiti čim vide da engleska Vlada ne odobrava dosadašnji rad Vojne komande u Kairu. Dati pobunjenicima slobodan kontakt sa našima. Neka im Rakić održi govor.

G. Rendel: »I mi imamo naše probleme. Moramo voditi računa o situaciji naših vojnih vlasti. Ono što mi ovde odlučimo može biti za njih veoma neprijatno. Teško je u sadašnjoj situaciji u Egiptu za civilne vlasti da vrše presiju na vojne vlasti. Ideja g. Gavrilovića jest da naše Vojne vlasti kažu Vašim vojnicima od prilike ovo: 'Mirković i pet njegovih pristaša biće uklonjeni iz Egipta. Vi ostali koji ste potpisali izjavu treba da se vratite u Vašu vojsku. Ako se ne vratite izgubićete državljanstvo'. S obzirom na ceo razvoj događaja on smatra da vojne vlasti ne bi pristale na tako nešto, a naročito ne u sadašnjim prilikama.« G. Rendel se sa tim vraća na tri kategorije koje je pomenuo u početku i konstatuje da u pogledu prve kategorije u glavnom postoji saglasnost: Oni da ostanu u Engleskoj vojsci no s tim da budu raspoređeni van Egipta. U pogledu druge kategorije, kad se vrate u svoje jedinice, oproštaj od kazne ili sasvim mala kazna. Što se tiče treće kategorije on oseća da je položaj naše vlade težak, ali je težak i njihov položaj obzirom na njihove vojne vlasti. S njima nije lako. One imaju veliku odgovornost na jednom teškom ratištu, i u takvim prilikama vrlo je delikatno za civilne vlasti vršiti na njih presiju u takvoj stvari. Treba i Vi da učinite neku koncesiju.

G. Ministar Gavrilović: »Za nas je neprihvatljivo da kažemo našim ljudima: 'Vi ako hoćete vratite se, ako nećete vi ostanite i ništa Vam se neće desiti«. Savetnik g. Greenway: »Šta Vi predlažete u mesto toga?« G. Dr. Gavrilović: »Kolovođe odvojiti, a ostalo pustiti da dođu u kontakt sa našim ljudima.« G. Rendel izjavljuje da će o svemu izvestiti Foreign Office, blagodari prisutnim za trud i izražava nadu da će doskora opet moći da organizuje sličnu izmenu misli u cilju likvidacije ovog pitanja.

A-VII, VK, Kut. 163, Br. Reg. 50/1–6.

208

Madrid, 16. IX 1942.
Lj. VIŠACKI – MINISTARSTVU VANJSKIH POSLOVA

Madrid, 16 septembra 1942 godine.

Pov. Br. 507/42-IX-9.
Predmet: Dobrosav Jevđević-obaveštenja.
Prilozi: dva (2) prepisa.

Ministarstvu Inostranih Poslova
Političkom Odelenju

London

U vezi moga pisma Pov. Br. 78/42-IX-9 od 16 marta t. g., pod tačkom ./5.

Od naših državljana, koji su na putu za Južnu Ameriku prošli kroz Madrid, dobio sam sledeća obaveštenja o aktivnosti Dobrosava Jevđevića:

U decembru pr. god. g. Jevđević je često svoja osustva iz Splita objašnjavao našim ljudima time, kako je vodio Talijane u unutrašnjost na sastanke sa ljudima od poverenja Đenerala Mihajlovića. U vezi sa time je govorio, kako radi da se borbe obustave preko zime, kako bi četnici mogli da nađu skloništa da provedu zimu.

Drugom prilikom je govorio, da je Komandant II. talijanske armije, đeneral Ambrozio preko njega tražio dodir sa đeneralom Mihajlovićem u želji da sazna, kakav bi bio stav Đenerala Mihajlovića ako bi se talijanska vojska okrenula protiv Nemaca, i da li bi mogao u tom slučaju da računa na njegovu saradnju i pomoć.

U januaru t. g. je jednom prilikom govorio, kako se baš vratio sa jednog sastanka sa našima iz šume i kako ovi propadaju zbog oskudice u soli. Čudio se da se ne uspeva da im se avionom dobacuje po nekoliko džaka soli. O ovoj oskudici u soli kod naših slobodnih trupa u zemlji imao sam čast da izvestim Ministarstvo i mojim pismom Pov. Br. 108/42-VII–6 od 31 marta t. g.

U januaru t. g., G. Jevđević je govorio još, kako vodi vrlo krupne pregovore između naših slobodnih trupa i Talijana, a ako u tim pregovorima ne uspe, neće mu ostati drugo no, ili da ide i sâm u šumu, ili da ga Talijani deportiraju na Liparska Ostrva. Međutim, nije se dogodilo ni jedno ni drugo, a nezna se da li je g. Jevđević uspeo u svojoj misiji.

U aprilu t. g. bio je ranjen kada je išao na sastanak sa četnicima.

Iz svih obaveštenja koja sam dosada mogao da dobijem o g. Jevđeviću, ne da se tačno zaključiti šta je upravo i kakva je njegova uloga. Svi naši državljani koji su prošli ovuda govore samo o tome, kako je on u vrlo dobrim odnosima sa Talijanima i da stoga ne uliva mnogo poverenja našem svetu.

Prednje imam čast dostaviti Ministarstvu s molbom na znanje.

Otpravnik Poslova,
Lj. Višacki

AJ, 103–28.

209

New York, 22. IX 1942.
B. JEVTIĆ – S. JOVANOVIĆU

22 septembra 1942 g.

New York

Poštovani gosp. Pretsedniče,

Verujem da Vas je morao i iznenaditi telegram, koji smo Vam poslali svi mi odavde povodom sednice Min.[istarskog] Saveta od 1 septembra ove god.[ine]. Molio bih Vas prvo za izvinjenje što nismo mogli drugojače no da Vam pošaljemo otvoren telegram. Šifrom nismo mogli iz pojmljivih razloga te nije bilo druge hitne mogućnosti. Iz toga verujem neće biti nikakvog zla ni neprijatnosti, na to smo ovde pazili.

Verujte mi da nije bila namera da Vam pričinjavamo teškoće. Za sebe lično mogu iskreno reći, da sam dosad sve činio da se one izbegnu što je moguće više, i od toga i lično trpeo. No to je lično manje važno. Ali Vam moram reći, da je neodložno potrebno što pre doneti krupne odluke, odrediti jednu politiku i uskladiti odnose. Zbog toga je naš dolazak tamo potreban. Uveren sam da će u punom saznanju svih činjenica mnoge zablude biti uklonjene i korisne odluke donesene. Ne mari ako ko bude i lično pogođen, ma ko od nas. Izvesno je da ovako dalje ne ide, dužan sam Vam to iskreno reći. Ja neću bežati ni od kakvih posledica u vršenju svoje dužnosti. Molim Vas da me pravilno razumete. Grešilo se i greši mnogo i teško. Krajnje je vreme da to prestane; mogućnosti su da sve bude bolje i zdravije. To mora biti!

Nadam se da ću moći usmeno da Vam iznesem svoje gledanje na sve naše stvari, ne samo ovde. Po tome što odavno znam čini mi se da mi neće biti teško da nađem mnogo razumevanja i saglasnosti kod Vas. Događaji su sudbonosni, raskrsnica presudna pa treba svaki da izmeri svoju dužnost i odgovornost.

Komunistička propaganda nije uspela da umanji prestiž akcije generala Draže Mihajlovića. Njegovo ime simbolizira u ovdašnjem javnom mišljenju borbu bez poštede protivu osvajača. Za naš narod, za Kralja i vladu to je velika tekovina. Propaganda protivu Države imala je i korisno dejstvo. Mnogi naši ljudi, komunisti, revoltirani su protiv takve propagande i otpadaju od takvog društva. Ipak treba biti oprezan i ne otvarati front i na toj strani bez krajnje nevolje. I vi to umesno velite u Vašim upustvima. Materijal koji ste nam poslali mislim da se dobro iskorištava.

U očekivanju Vašeg poziva dopustite mi da završim ovo pismo s molbom da verujete u moje uvek odano poštovanje.

B. D. Jevtić

A-VII, VK, Kut. 184, Br. Reg. 19/5–1.

210

London, 22. IX 1942.

ZAPISNIK SJEDNICE VLADE

Zapisnik sednice Ministarskog saveta od 22. septembra 1942

Ministar inostranih dela Dr. Ninčić podnosi referat o radu Ministarstva inostranih dela u odnosima sa Grčkom, Bugarskom, Turskom, Albanijom, Rumunijom i Austrijom. U referatu prikazuje ratne i posleratne aspiracije tih zemalja i naroda u koliko se one izražavaju u izjavama njihovih zvaničnih pretstavnika ili emigrantskih ličnosti.

Naše Ministarstvo spoljnih poslova je dalo inicijativu za sklapanje ugovora sa Grčkom kao saveza, koji treba da bude početak, osnova i okvir buduće unije balkanskih zemalja. Neke druge konkretne inicijative nismo preduzeli, posleratne teritorijalne naše ciljeve nismo obeležili, niti smo zauzeli svoj definitivan stav prema željama i pretenzijama pomenutih zemalja. Ministarstvo je prikupljalo podatke i mišljenja o svim pokretima koje nas interesuju, tražilo kontakte sa vladama, a u koliko to nije bilo moguće sa svima važnijim ljudima naših suseda, koji borave u inostranstvu, a izbegavalo svaku političku kolaboraciju i javnu manifestaciju sa drugima osim sa zemljama i narodima koji su saveznici u ratu. Naročito smo intimno sarađivali sa Grčkom, a ni sa njom u konkretna pitanja ratnih ciljeva nismo ulazili. Ministar spoljnih poslova zauzima zato ovaj stav, jer smatra, da stvari, okolnosti i prilike nisu sazrele, da se donose konkretne odluke. Mi ne znamo sada kakva će situacija biti u vremenu kad bude trebalo da se priprema donošenje konačne odluke po svima tim važnim pitanjima, koje interesuju našu zemlju, a to može biti tek po svršetku ratnih operacija.

Ministar Dr. Ninčić izlaže informativne podatke u opširnom referatu koji je trajao preko dva sata i koji se nalazi u aktima Ministarstva spoljnih poslova. Saveznici nisu dali našim susedima nikakvo obećanje u pogledu zadovoljenja njihovih teritorijalnih revandikacija. U pogledu Austrije, Engleska je izjavila, da ne priznaje aneksiju Austrije sa strane Nemačke i da želi i hoće pomagati vaspostavljanje austriske nezavisnosti.

Na kraju svoga referata g. Ninčić govori o svom susretu sa grofom Sforzom, koji je bio informativnog i ličnog prijateljskog karaktera. U svojoj funkciji ministra spoljnih poslova nije davao grofu Sforzi nikakve enuncijacije, naprotiv je podvukao, da ne želi i ne može da ma šta u tom svojstvu izjavi.

Dalje napominje, da smatra, da bi trebalo saopštiti i svima članovima vlade, da izbegavaju svaku saradnju i javne manifestacije sa emigrantskim zastupnicima i organizacijama susednih zemalja koji nisu naši saveznici, sve dok nismo rešili sa njima sve međusobne probleme s tim ako pri opštenju sa njima ne budu išli dalje od običnog ličnog kontakta i neobaveznih razgovora, od toga neće biti pitanje.

Zaključuje se, da Ministar spoljnih poslova pribavi tekst javnog radio razgovora između La Guardie i Ministra Kosanovića o saradnji Jugoslovena sa demokratskim antifašističkim Italijanima u Americi.

Na narednoj sednici će Dr. Ninčić nastaviti sa svojim referatom o spoljnoj politici. –

A-VII, VK, Kut. 187, Br. Reg. 1/5–1.

211

Stockholm, 23. IX 1942.

ZABILJEŠKA K. JADRIJEVIĆA

Stockholm, 23. septembra 1942.

Opunomoćenom Ministru i Izvanrednom Poslaniku Kraljevine Jugoslavije u Stockholmu, Gospodinu Aleksandru Avakumoviću.

Danas oko tri sata poslije podne, šetajući se ulicom Birger-Jarl, susreo sam na moje veliko iznenađenje, Dr. Ivana Kolaka, bivšeg sekretara u kabinetu Potpretsjednika Kraljevske Vlade, i Pretsjednika Hrvatskog Seljačkog Pokreta, Dr. Vlatka Mačeka.

Sa Dr. Kolakom sam bio neko vrijeme zajedno u istom kabinetu. Nakon izmjenjenih pozdrava, uputili smo se istom ulicom u restoran »Anglais«, bilo mu je neobično drago da smo se našli, a to se je vidilo i iz razgovora kojeg smo vodili, i tom prilikom on je bio vrlo ljubazan, a i iskren.

U razgovoru s njim doznao sam slijedeće: Prevrat ga je zatekao u Beogradu, preživio je bombardovanje Beograda, i kaže da je bilo strašno. Nakon toga on je otišao u unutrašnjost Srbije, i nakon kapitulacije se je prebacio u Hrvatsku. I tako jednog dana šetajući se ulicama Zagreba susreo se je sa Dr. Mladenom Lorkovićem, Ministrom Inostranih Poslova Hrvatske, sa kojim je bio dobar prijatelj, i ovaj ga je upitao šta radi a on mu je odgovorio ništa, našto ga je on pozvao da dođe k njemu u kabinet, i tako je postao njegov Šef Kabineta. Kao njegov zamjenik je u kabinetu sin poznatog Željka Donadinija, iz Splita. Kao šef kabineta putovao je mnogo, po svim zemljama koje sarađuju sa osovinom. Priča kako je očajno stanje u svim tim zemljama, naročito u Bukureštu i Berlinu, još najbolje je u Bugarskoj, za Bukurešt kaže da je ciganska Varoš, u kom se vide gore stvari nego u Beogradu, za Berlin kaže da je opusteo, i da se ne vidi nitko na ulicama, da se ne može ništa dobiti za jesti, a o odjeći ni govora, u Italiji nema hrane, ali ima robe. Sa Stockholmom je oduševljen, kad je vidio kako je sve rasvjetljeno, i kako svega ima po izlozima, toga svega kod nas nema – kaže on. U Zagrebu se može još nešto da dobije, jer kako on kaže nisu sve zalihe iscrpljene, ali su cijene strahovito visoke, crna berza radi strahovito, i ako se osjetljivo kažnjava. Kilogram kafe košta od 1.800 do 2.000 kuna, a odijelo od 8.000 do 12.000 kuna. Inače u okolini Zagreba, od-

nosno po selima ima dosta hrane i ako godina nije bila najbolja jer nije bilo kiše.

Zagreb je prenapućen stanovništvom, u ljeto je imao preko 350.000 hiljada stanovnika, najviše se je doselilo Dalmatinaca, na Jelačićevom trgu se vide sami Dalmatinci, mnogi od njih zauzimaju važne položaje, kao Dr. Jerko Iljadica, u Propagandi, Dr. Tihomil Drezga, u Ministarstvu Inostranih Poslova, Dr. Marko Tarle, Ministar u Pretsjedništvu Vlade, Prof. Crljen Danijel, u propagandi, Prof. Vinko Nikolić, u prosvjeti, Krešimir Baranović, u Operi, to su sve Šibenčanci, koje ja vrlo dobro poznajem, a nekoji od njih su moji školski drugovi. Isto tako ima dosta Splićana, kao Dr. Edo Bulat, Titularni Ministar, po uzoru na Italiju i Njemačku, Ing. Bulić, Donadini i mnogi drugi.

Za nadbiskupa Stepinca kaže da on nije veliki ustaša, već samo pop, i da ga kao takovog i oni gledaju. Inače ono što je najvažnije za nas, sa Hrvatskim seljakom se nemogu praviti eksperimenti, sa inteligencijom je već druga stvar.

Za Dr. Reberskog kaže da je na slobodi, za Dr. Pernara i Ing. Košutića kaže da je čuo da će ju i oni biti pušteni, ako nisu već pušteni, za bivšeg Ministra Dr. Kožula Marka, kaže da je na slobodi, jer da se je za njega zauzimao Maršal Kvaternik, kao što se je u svoje vrijeme i Kožul zauzimao za Kvaternika. Kožul stanuje u Jurišićevoj ulici, jer mu je vila izgleda prisilno iznajmljena po postojećem zakonu.

Po njegovom priznanju Hrvatski Narod, (seljački) sav je uz Dr. Vlatka Mačeka. Dr. Maček je interniran, ali kaže on da se na svom imanju može slobodno da kreće, i da je internacija u interesu samoga njega. Kaže da slušaju radio iz Londona svaki dan, i da oni u kabinetu znaju za sve nas koji smo vani. Za Stražnickog kaže da ne igra nikakovu ulogu, znaju da mu je sin u Americi, sa Jugoslavenskim pasošom, za cijeli naš personal u Poslanstvu oni poimenično znaju. U Hrvatskoj uopće vlada uvjerenje da će Njemačka izgubiti rat, jer nisu očekivali da će ju Rusi dati ovakav otpor, a pored toga kako on kaže, tu je još skoro netaknuta Engleska i Amerika.

Za sebe kaže da on ljudima pomaže koliko god može, i da se on politički ne ističe. Za sekretara Poslanstva Andraševića, u Helsinkiju kaže da je neozbiljan, (on je 25 godina star i ima troje djece) izgleda da pripremaju veliki diplomatski razmještaj, tako da će i moj Šibenčanac Ante Vikario sekretar Poslanstva u Rimu, biti premješten. On putuje službeno u Helsinki, Zagreb je u posljednje vrijeme zamračen. Kaže da je u Hrvatskoj veliki natalitet, i da se abortus kažnjava smrću.

Njemačke vojske nema mnogo u Hrvatskoj, a najmanje u Zagrebu, tako isto i Italijana, naprotiv od Karlovca pak dalje ima mnogo Italijana. Jevreja nema u Hrvatskoj. On kaže da se nigdje nije tako strašno postupalo protiv njih kao u Hrvatskoj, ali da su se mnogi prebacili u Italiju i da tamo čekaju. Za generala Mihajlovića, i njegove kaže da to nije nikakav gerilski rat, već po koji put napadaj pojedinih skupina iz zasjede. Najviše se boje komunista ako bi oni došli na vlast. Inače on je pun novaca, na povratku iz Helsinkija rekao mi je da će me nazvati da se opet vidimo, za Finsku znadu da je u rasulu, čak šta više kod njih vlada mišljenje da su Rusi s pram njih humani, jer da su htjeli da su ih mogli još u prvom ratu potpuno istrijebiti.

Izvolite Gospodine Ministre i ovom prilikom primiti izraze mog dubokog poštovanja kao i službeničke vjernosti.

Jadrijević Krsto

A-SSVP, Izbjeglička vlada 1942, MIP, F-III.
Poslanik u Švedskoj A. Avakumović dostavio je gornju zabilješku službenika poslanstva Jadrijevića ministarstvu vanjskih poslova u Londonu aktom Pov. Br. 343 od 29. IX 1942. (Isti izvor)

212

New York, 24. IX 1942.
S. KOSANOVIĆ – S. JOVANOVIĆU

Njujork, 24. IX 1942.

Gospodine predsedniče,

Na moj telegram, kojim sam se ogradio od insinuacija u vezi sa kampanjom protiv Draže Mihailovića, a koje su mi dostavljene u Vašoj depeši, primljenoj 28. avgusta – uputili ste mi još jedan telegram. Ton ovoga drugog formom malo lepši u sadržini je još gori od prvog. Doveli ste u sumnju moje tvrđenje da nemam nikakve veze sa kampanjom sa pitanjem kako sam je usudio.

Ja sam dovoljno pošten, tako sam vaspitan, a imam i građanske hrabrosti dovoljno, da se laži nikad ne služim.

U slučaju Draže Mihailovića upozorio sam smesta na štetnost – daleko pre nego što je vlada šta učinila – dao sam intervjue, držao govore na engleskom i srpskom, dok nisam dobio Vašu zabranu »kao predsednik vlade i zastupnik ministra vojske, mornarice i vazduhoplovstva nalažem Vam najozbiljnije da apsolutno ne uzimate nikakva učešća ni posredno i neposredno u pitanjima *tičući* se generala Draže Mihailovića.«

Međutim neodređena politika iz Londona prema Jugoslaviji, prema odnosu srpsko-hrvatsko-slovenačkom, prema Moskvi, Londonu, Vašingtonu upropaštava golemi kapital, koji narod borbom stječe. To se neda nadomestiti frazama.

Izvolite primiti uverenje mog poštovanja

Sava N. Kosanović

A-VII, VK, Kut. 279c, Br. Reg. 11/1.

213

London, 24. IX 1942.
ZAPISNIK SJEDNICE VLADE

Zapisnik sednice Ministarskog saveta od 24. septembra 1942

Ministar inostranih poslova Dr. Ninčić produžuje svoj referat o radu Ministarstva spoljnih poslova. Prvi deo referata odnosi se na našu politiku prema Italiji i Nemačkoj kao neprijateljskim ratnim silama. Mi tražimo, da se Italija i Nemačka potpunoma povuku ne samo iz naše teritorije nego i sa Balkana i Podunavlja uopšte. Pitanje teritorijalnih revandikacija je veoma delikatno i još nije došlo vreme da se postavljaju drukčije nego načelno. Odnosne naše teritorijalne aspiracije samo notificirali Londonu i Washingtonu.

Dr. Ninčić dalje izveštava o protestima koje smo uložili kod savezničkih vlada, prilikom aneksije pojedinih delova naše državne teritorije po Bugarskoj, Mađarskoj, Italiji i Nemačkoj, o protestu zbog odkaza diplomatske zaštite naših interesa u Nemačkoj i Italiji, o protestima protiv povrede diplomatskog imuniteta, o protestu protiv počinjenih zverstava i zločina, te proganjanju verskih i crkvenih ustanova u našoj zemlji.

Izveštaj Dr. Ninčića navodi dalje deklaracije i sporazume u kojima smo sarađivali i potpisali ih zajedno sa ostalim saveznicima, kao i međusavezničke konferencije u kojima smo sarađivali i naročito ističe naše pristupanje Atlantskoj povelji, našu saradnju za osnivanje zajedničkog biroa za obnovu okupiranih zemalja i zajedničku deklaraciju za kažnjavanje ratnih zločina. G. Dr. Ninčić podvlači, da su nam Engleska i U. S. A. izjavili i obećali svoju pomoć za vaspostavljanje naše Kraljevine, ali se nisu precizno izjavili u pogledu davanja garantija za teritorijalni integritet. Naša saradnja sa pomenutim velikim saveznicima bila je neprekidno dobra. Prilikom sklapanja Grčko-Jugoslovenskog sporazuma osetila se izvesna rezervisanost u toku akcija za sklapanje novog sporazuma Jugoslavije sa SSSR, ali je morao biti odložen zbog potpisivanja Anglo-Sovjetskog pakta. U poslednje vreme došlo je do izvesne diskusije između sovjetske i naše vlade zbog propagande partizana protiv oslobodilačke akcije g. Draže Mihajlovića.

A-SSVP, Predsjedništvo vlade 1941–1944, F-I.

214

London, 28. IX 1942.
REFERAT Ž. KNEŽEVIĆA S. JOVANOVIĆU

Referat

Pretsedniku Ministarskog saveta i zastupniku Ministra vojske, mornarice i vazduhoplovstva

Britanski ambasador na našem Dvoru g. Rendel uputio je pismo Pretsedniku Vlade U. 115 od 24 septembra ove godine. U ovome pismu g. Rendel predlaže da se vojne emisije i saopštenja Vojnog kabineta stavi pod

tutorstvo jednoga odbora u koji bi ušli pretstavnici: Vojnog kabineta, savetnik engleske Ambasade g. Grinvej, pretstavnik g. Vildera [Direkcije za informacije u Londonu] i pretstavnik g. Glenkonera.

Gospodin Rendel potrebu ovoga tutorstva zasniva na potpuno izmišljenim činjenicama. On tvrdi – i ako smo g. Rendelu pismom D. V. K. br. 158 od 25 septembra dali tačan tekst saopštenja o odlikovanju dva brata Pavlovića – da je u saopštenju uneseno: »da su ubijena dva padobranca«, da su bila »upućena štabu đenerala Mihailovića od strane engleskih vojnih vlasti«.

Međutim nigde u saopštenju ne spominju se ni padobranci, ni đeneral Mihailović, niti engleske vojne vlasti. Ovo je izmislio sam g. Rendel da bi opravdao ponovno pokretanje pitanja tutorstva nad vojnim emisijama, iako smo pismom D. V. K. broj 52 od 4 avgusta jasno stavili do znanja g. Rendelu da ne želimo da menjamo dosadanji način kontrole.

Pretsedniku Kraljevske Vlade poznati su slučajevi mešanja g. Rendela u naše čisto unutrašnje stvari, u kojima g. Rendel pokušava da bude hrvatski advokat. Britanski ambasador prvo se umešao u pitanje objavljivanja lišavanja činova ustaških oficira. G. Vilder u dogovoru sa Ministrom g. Grolom mesecima nije hteo da pusti da se u *Službenim Novinama* otštampaju imena izdajnika. Isto tako Pretsedniku Vlade je poznat slučaj: kada je B. B. C. odbio da objavi lišavanje činova Nedićevih oficira, misleći da su posredi ustaški oficiri.

G. Vilder pokušao je da vrši kontrolu nad Vojnim emisijama pa je ovo pitanje rešeno na taj način, što ovu kontrolu vrši lično zastupnik Ministra vojske i Pretsednik Ministarskog saveta g. Slobodan Jovanović. Pored ovoga u B. B. C.-u postoji specijalan odbor pod kontrolom Forenj Ofisa koji vrši naknadnu kontrolu. Ovo je sasvim dovoljno i dosada nismo imali nikakve nesporazume, sem ukoliko se osetio uticaj Hrvata preko g. Mareja i sada preko britanskog Ambasadora g. Rendela.

Čast mi je da naročito skrenem pažnju: da nikakve emisije i nikakva saopštenja ni jednoga od savezničkih pretstavnika ne vrše se sa ovakvim tutorstvom, kako bi to želeo g. Rendel.

Sa više strana, pod uticajem hrvatskih Ministara i drugih Hrvata, izraženo je nezadovoljstvo zbog sadržine vojnih emisija, jer mnogi misle da se u tim emisijama sprovodi neka velikosrpska ideja. Pretsedniku Ministarskog saveta poznato je da se ove emisije pišu po izričitom traženju Ministra vojske đenerala Mihailovića i pod kontrolom lično Pretsednika Vlade.

Mišljenja sam, Gospodine Pretsedniče, da ovo tutorstvo koje nema presedana u emisijama B. B. C.-a treba odbiti, u toliko pre što se potreba za ovim tutorstvom zasniva na potpuno izmišljenim činjenicama.

Meni je jasan i razlog Ambasadora g. Rendela i netačno pretstavljanje stvarnih činjenica i želja g. Vildera da se vojne emisije stave pod njihovo tutorstvo. Ambasador g. Rendel – imam utisak opet pod uticajem Hrvata – pokušao je da se umeša u našu čisto unutrašnju stvar: da se obrazuje nekakav drugi biro, i pored toga što postoji Direkcija za informacije i što Vojni Kabinet ima potpuno sasređenu u svojim rukama vojno-obaveštajnu službu i što stvarno nema nikakve potrebe da se obrazuje neki zaseban drugi biro. Ovaj drugi biro ustvari trebao bi da stavi pod tutorstvo vojno-obaveštajnu službu Vojnog Kabineta Pretsedništva Ministarskog saveta.

Pretsedniku Ministarskog saveta poznati su i drugi slučajevi mešanja britanskog Ambasadora g. Rendela u naše čisto unutrašnje stvari, sa ne mnogo prijateljstva naročito prema Srbima.

Usvajanjem plana g. Rendela značilo bi: da sve ono što Vojni Kabinet hoće da saopšti zemlji preko radia treba prethodno da dadu odobrenje Hrvati i Ambasador g. Rendel. Kao šef Vojnog Kabineta ne bih mogao g. Pretsedniče da primim ovo tutorstvo, samo zato što se vojne emisije rade mahom po instrukcijama đenerala Mihailovića i pod Vašom ličnom kontrolom. Smatram kao pitanje prestiža Vojnog kabineta da se pored ove kontrole ne može da primi nikakva naknadna kontrola, a naročito kontrola onih koji su se dosada zalagali za stvari koje nisu u skladu sa našim nacionalnim interesima i sa interesima Jugoslavije.

Molim da se zadrži dosadanji sistem kontrole vojnih emisija i da se g. Rendel definitivno odbije od mešanja u naše čisto unutrašnje stvari.

28. septembra 1942 god.
London

Šef Vojnog kabineta
Živ. Knežević

Pov. V. K. br. 1607

A-SSVP, Emigrantska vlada, MIP, F-V.

215

London, 1. X 1942.
ZAPISNIK SJEDNICE VLADE

Na sjednici od 1. oktobra 1942. g.
Diskusija o spoljnim poslovima:
Dr. Krek:

Referat g. ministra spoljnih poslova, dao nam je pregled događaja u našoj spoljnoj politici. Ali je taj referat ujedno i slika naše nesigurnosti i neke neorjentisanosti, te po mom mišljenju i prevelike pasivnosti. Opreznost je potrebna pri izvođenju spoljne politike, ali to je nešto drugo nego li pasivnost. Pasivnost je prilična karakteristika mnogih srednjih i južnoevropskih zemalja koje su zastupane među saveznicima, a mislim, da je naročito naša karakteristika.

Mi do sada nismo iskoristili mnogih momenata u cilju da dobijemo i učvrstimo naše položaje.

Prvi je momenat bio pri stupanju u rat. Išli smo u rat pošto smo bili napadnuti, a nismo tom prilikom enuncirali nikakve ratne politike ni posleratnih ciljeva.

Naša prva zvanična izjava u Jeruzalemu isto tako nije u tom pogledu ništa kazala. Moja sugestija, da treba naglasiti, da hoćemo taj nametnuti rat iskoristit za oslobođenje svih naših nacionalnih krajeva, koji su još g. 1919 ostali van granica Jugoslavije, smatrala se i onda kao prerana. U deklaraciji je ušla samo rečenica, da se borimo za oslobođenje svih Srba, Hrvata i Slovenaca.

Pojavio se je Draža Mihajlović. Njegova ličnost je rasla i bila je do nedavna najveća herojska figura u očima saveznika. Kada su bile javljene njegove borbe i uspesi pa i njegove ogromne žrtve, nismo dovoljno insistentno pokušavali, da na te žrtve nadovežemo diplomatsku akciju u kojoj bi podvukli, šta mi kao rezultat ovoga rata za sebe očekujemo i tražimo.

Sledili su grozni događaji u kojima je hiljade naših ljudi stradalo od njemačke, talijanske i mađarske vojske. Ti događaji su pobudili najveće simpatije svijeta za našu zemlju. Mislim, da bi bili morali i ovom prilikom tražiti, da kao odgovor na naše narodne žrtve dođe reakcija saveznika u formi stvarnih priznanja i obećanja.

U ovoj godini su naročito Talijani pojačali svoju akciju »čišćenja«. Ovi isti Talijani kod saveznika još uvijek uživaju glas nekog plemenitog protivnika, prema kojem treba biti obazriv. Mislim, da bi mi morali istrajno tražiti, kako bi veliki saveznici za današnje žrtve i muke, našem narodu dali trunku nade, da se ne bori uzalud, bar u slučaju ako oni pobjede, da će Italija za taj svoj postupak morati platiti, da će naš narod ovim svojim žrtvama zaslužiti oslobođenje svih Jugoslovena u celosti, bez obzira, da li je bio koji naš kraj do sada unutar naših granica ili ne. Bojim se, da ćemo pred historijom teško moći braniti svoj dosadašnji stav u tom pogledu.

Nalazim da i za spoljnu politiku važi princip, da treba iskoristiti svaki momenat. Mislim, da naše pozicije ne bi bile ni za dlaku slabije, ako bi u takvom svom traženju bili agresivni, a verujem, da bi svaka, pa i najslabija pozitivna izjava saveznika značila *uspeh i korist* i skupocen materijal za odlučni momenat.

Čini mi se, da treba preći iz dosadašnjeg stava u žilavu aktivnost na polju spoljne politike i iz sledećih razloga:

Engleska i Amerika traže od slobodnih Evropejaca, a naročito od svojih saveznika, da se sporazume o uređenju Evrope, da naprave sami neki plan za posleratne prilike i odnose. Mi imamo ovde za našu balkansku politiku saveznika Grčku, a za našu srednje-evropsku politiku saveznika Čehoslovačku. Ni sa jednim ni sa drugim nismo do sada konkretno razgovarali o rešavanju problema Balkana i Podunavlja, koje bi bilo u našu korist.

Na našoj zemlji se ukrštavaju interesi anglosaksonskog bloka i sovjetskog saveza u južnoj i istočnoj Evropi. Uslijed naše neodređenosti danas ni jedni ni drugi blok nezna šta hoćemo i nema onog poverenja i za nas onog oduševljenja koje bi bilo potrebno, da se u potpunosti založi za naše ratne i posleratne probleme, a naročito za teritorijalne. Našom neodređenošću, istina, izbegli smo sukobima, nismo činili nikakvih neprijatnosti saveznicima, ali došli smo u opasnost, da se velike stvari rešavaju bez nas, jer nismo obeležili svoj stav niti za svoju vlastitu zemlju, i niti za formaciju oko nas.

Mi van zemlje nemamo značajne vojske. Vojne zasluge na bojnim poljima saveznika nas ne mogu spasavati. Borba u zemlji koja nas košta ogromne, neopisno teške žrtve, skupocena je za nas i za saveznike danas u doba ratne reklame, ali će njezina vrednost dolaziti u pitanje za vreme primirja i zaključenja mira, posle par godina raznih neprijateljskih režima, koji će sigurno ostaviti svoje teške tragove i posledice. Mislim da

nije neopravdana bojazan da će onda, kada bi nam to bilo najpotrebnije veličina naših žrtava biti izbledela, neaktuelna – ne možda toliko da bi bila u pitanju obnova zemlje, ali u toliko da nećemo doći u obzir pri rešavanju problema, koji bi bili sporni i koji bi se mogli rešavati ili u našu korist ili protiv nas. Mislim da bi mi onda bili u mnogo boljem položaju, ako bi već sada u toku rata nakupili što više izjava velikih saveznika, ili ako bi bar tim saveznicima već sada napunili uši sa našim željama, zahtevima i ciljevima. Ako ostanemo kod dosadašnje naše taktike, izgledaćemo onda, kao da dolazimo sa novim stvarima, novim zahtevima sa kojim nitko nije računao i ništa neće biti lakše nego propasti u ondašnjoj psihozi, kada će svako tražiti, i onaj koji je dotle bio saveznik i onaj dotadašnji neprijatelj.

Izgleda prema svemu da saveznici ne misle da sklope primirje, pa će onda da sednu k astalu mirovne konferencije, kao što je to bilo posle prvog svetskog rata. Izgleda sve verovatnije, da će se glavne konture teritorijalne podele ustanoviti već u uslovima primirja time, da će vojne sile osovine morati ispraznit izvesne teritorije, i da će izvesne teritorije odmah zasesti savezn̈ička vojska. Mislim, da smo mi jako intenzivno interesirani na tome, da već sada ubedimo saveznike, da će talijanska vojska mora napustiti neke krajeve i mesta kao na pr. Trst, Goricu, Istru, Korušku i druge naše krajeve, da bi se sudbina svih tih krajeva u najgorem slučaju rešavala pod neutralnom, ako ne pod našom upravom. Drugim riječima sve naše teritorijalne ambicije treba postaviti i dostaviti saveznicima sada u toku rata i insistirati, da te naše zahteve imaju u vidu u svakom slučaju i kod svakog načina rešavanja evropske krize. Bojim se, da su se već neke stvari počele razvijati u za nas nepovoljnom pravcu. Tako na pr. kada je već toliko puta, na takav manifestantan način naglašena nezavisnost Austrije, mi nismo nijednu od tih prilika upotrebili da bi tražili, da se prizna nama onaj dio Austrijske zemlje – Koruške, koja je naša i koju smo tražili već g. 1919. Ne samo da nismo učinili to nego dopuštamo da se austrijska misao afirmira da smo dobili u Londonu novi pojam austrijske narodnosti, premda nama historija dokazuje, da je *svaka Austrija,* ustanova za domunizaciju [!] i penetraciju Nemaca u Podunavlju i svaka Austrija je kopča između Berlina i Budimpešte, za vođenje politike protiv nas. Dvadeset godina, od prvog do drugog svetskog rata jasno pokazuju, da će svaka Austrija biti nemačka expozitura, koja će se prvom prilikom uključiti u Nemački Reich. Naša politika bi morala – po mojem mnjenju – ići za tim, da se Austrija politički uništi, kao samostalna razdeli ili bar efikasno neutralizira, jer ako ostavimo Austriju posle ovoga rata, ostavili smo nemačku politiku u Beču pa i u Budimpešti. Mi ne samo da u tom pravcu ne radimo, nego se ni za naš živalj u Koruškoj do sada nismo zauzeli. Bojim se, da će nas na kraju svaki začuđeno pitati gde smo bili, ako postavimo pitanje Koruške iznenada na kraju. Hitler razume pitanje Koruške tako temeljito, da je ovoga proleća preselio u unutrašnjost Nemačke sve familije, koje su g. 1920 glasale za Jugoslaviju, pa čak i one čiji sinovi se sada nalaze u njemačkoj vojsci na frontu, a mi bojim se, premalo smo učinili za spas ove naše krajine.

Bojim se, da će dosadašnja naša taktika očekivanja i izbegavanja svih sukoba na polju spoljne politike imati za posledicu, da će razne akcije

protivu nas uspevati, jer naši susedi su toliko agilniji u koliko na našoj strani osećaju veću pasivnost. U tom pogledu – istina – istočni je deo države sretniji, jer ima male susede, bez velikog upliva i zaleđa kod saveznika, ali naš zapadni deo za nesreću graniči na dve velesile, od kojih je jedna od saveznika još uvijek tretirana kao neki bolji neprijatelj, a eksponenti druge pokušavaju da nas preteknu i pobede sa austrijskom firmom, koja je akreditovana za slučaj da firma Reicha propadne. Ako izgubimo i proigramo sadanji trenutak, Slovenci se nikada spasiti nećemo, a ujedno ćemo propustiti priliku da dovršimo oslobođenje svih Jugoslavena, što je naša velika historijska zadaća i dužnost.

Pošto je ovo prva prilika da mogu opširnije govoriti o našim zapadnim neoslobođenim krajevima, dozvolite mi o tom našem problemu malo više reći:

Dužan sam da apeliram na celokupnu vladu Kraljevine Jugoslavije da oficijelno uzme u svoj aktuelni spoljno-politički program oslobođenje svih krajeva koji su naseljeni našim življem, i u kojima se odigravala naša narodna historija pa makar su u toku posljednjih decenija Nemci i Talijani uspeli da nasele nešto od svoga življa u njima. Mi Slovenci smatramo, da naša jugozapadna nacionalna granica prema Italiji počinje na obali Jadranskog mora, neposredno istočno od Gradeža, ide na železnički most između Tržiča (Monfalcone) i Cervinjana, dalje ide duž rijeke Soče do mesta gde se u Soču uliva pritok Ter (Torre) odakle je reka Tor granica do sela Salt, a odatle se granica penje prema severozapadu, neposredno zapadno od krajeva Rizzolo, Tricesimo, Casacco, Rutus i Humin, koji krajevi treba da ostanu na istočnoj strani granice. Od Humina granica prelazi preko reke Tilment i ide na zapadnom podnožju grebena Mte. St. Simeone, vraća se iznova preko Tilmenta preko vrha Mt. Ameriano, Mt. Sernio i Mt. Culari na vršac Trogkofel.

Severozapadna granica prema Nemačkoj–Austriji ide od Trogkofla na grad Šmohor (Hermangor) koji treba da bude naš, preko vrhova Golec (Golz) Aichenhoehe–Altenberg–Amberger Alpe–Osojšćica (Gerlitzen)–Homberg–Zammelsberg–Osselitzen–Kienberg na Svinjskoj planini Golica–(Koralpe), pa krene na razvodnicu rečice Bela Solba, na jednoj strani i Drave i Čakave na drugoj strani do kuta 419 Krahavitz i ide prema istoku do Ernovža (Ehrenhausen) dalje prema istoku duž reke Mure do sela Obrajna i dalje pravo istočno do stare jugoslavensko-austrijske granice kod sela Orlinci, tako da uđe nanovo u naš teritorij takozvani Radgonski jezik.

U Prekomurju odgovara sadanja državna granica prema Mađarskoj od sela Orlinci do vršca Sv. Ana u nacionalnoj granici, a od Sv. Ane nacionalna granica teče pravo na sever do reke Rabe, a po toj reci do kraja Haromka gde skrene direktno na jug na mesto gde upada u današnju državnu granicu kod kraja Domafold–Kapornak. Kod ovoga kraja nacionalna granica krene prema istoku duž reke Krke do razvodnice gde izvire reka Lendava i teče po toj reci sve dok ona ne upada u današnju državnu granicu.

Ovo je naše nacionalno tlo. Ništa tuđe ne tražimo. Ovo je zemlja koja sačinjava jednu celinu sa ostalom zapadnom Jugoslavijom. Tu kompaktno živi naš živalj i živeo je 1.300 godina. Tu se je razvijala naša narodna historija i održala narodna tradicija.

Granice prema Mađarskoj iste su koje su naši delegati tražili već 1918 g. Mi tražimo u stvari mali komadić sa oko 10.000 slovenačkog stanovništva, koji je 1918 na žalost ostao pod Mađarskom bez ikakvog opravdanog razloga.

Granice u bivšoj Štajerskoj znače samo malu konkretnu korekturu u našu korist, jer u tim krajevima žive Slovenci.

Granice u Koruškoj su iste koje smo tražili na posljednjoj mirovnoj konferenciji, a po historijskoj važnosti i geografskom položaju spada u Jugoslaviju cela Koruška do Visokih Tura, koje dele ovu pokrajinu od severnih nemačkih delova. Smatram da bi mi morali tražiti Visoke Ture kao granicu naše države.

Na Primorju prema Italiji označio sam kao nacionalne granice samo ono, što je u istinu još danas naseljeno našim življem. Zbog toga ne tražimo ni čitavo ono ozemlje koje je bilo do g. 1914 austrijsko, no tražimo na severu nešto malo preko bivše austrijske granice, jer tamo žive tzv. Beneški Slovenci. U tome delu leže, istina neki gradovi Trst, Pulj i ostali gradići na Istarskoj obali koji imaju danas posle toliko godina talijanske penetracije mešano jugoslavensko-talijansko stanovništvo. Ali treba uzeti u obzir da su ovi gradovi bitni deo čisto nacionalne naše pozadine, da su Italijani u glavnom doseljeni i da ti gradovi bez naše pozadine uopšte ne mogu da egzistiraju.

Najvažnija tačka u tome kompleksu je Trst, kao najveća luka na Jadranu. Izgleda mi, da se često zaboravlja da Trst nema ekonomskog života i značaja u Italiji gdje su mu konkurencija tolike luke Apeninskog poluostrva. Trst je deo naše nacionalne teritorije, a po svojoj ekonomskoj funkciji i luka Srednje Evrope.

Mislim, da smo svi svesni, šta bi značilo za sve nas, za čitavu Jugoslaviju, ako dobijemo tršćansku luku i sve njezino zaleđe koje se poklapa sa jugoslavenskim teritorijem. Jugoslavija bi time imala u rukama sve puteve Srednje Evrope do Sredozemnog mora. Trst ne može biti konkurencija Solunu, a u Solunu ćemo valjda i lako osigurati svoje interese. Ali Solun teško da bi mogao biti naš, Trst i Rijeka mogu i morali bi biti. Time bi Jugoslavija postala najvažnija sila Balkana i Srednje Evrope. Bila bi toliko ekonomska i saobraćajna snaga, da bi bila zbilja interesantna za sve velike saveznike.

Smatram da u našim redovima vlada prevelik strah pred postavljanjem ovog zahteva. Italijani međutim, prema svim izveštajima smatraju kao po sebi razumljivo, da će izgubiti Trst sa celim slovenskim i hrvatskim Primorjem, ako izgube rat. Smatram da su svi naši teritorijalni zahtevi skromni prema žrtvama koje naš narod podnosi za zajedničku stvar. Smatram da se sve naše revandikacije poklapaju sa interesima saveznika, ako smo mi njihov stvarni saveznik, kome veruju i žele ostvariti takvu poziciju, da će uspešno moći čuvati zajedničke interese u južnoj i istočnoj Evropi. Konačno smatram da se i vrlo brzo približuje vreme, da svima saveznicima natočimo čistog vina tj. da kažemo svoje teritorijalne zahteve sa svim našim argumentima i da svaku priliku iskoristimo, da od njih dobijemo bar opšti generalni pristanak odnosno obećanje da će nam pomoći. Takvim izjavama saveznika rastao bi naš ugled kod manjih suseda, jačao bi se naš položaj i stvorilo bi se ubeđenje, da smo postali najjači eksponent saveznički u tom delu Evrope. Mislim,

da ovaj položaj i ulogu možemo postići samo velikom aktivnošću u spoljnoj politici i propagandi. A danas smo stvarno na tome, da nismo ni međusobno nikada ustanovili šta nameravamo da tražimo, što hoćemo, da branimo van dosadašnjih granica.

Stavljam predlog da Kraljevska vlada donese sledeći zaključak:

Pod teritorijalnim revandikacijama koje ima da postavi Kraljevina Jugoslavija podrazumeva se i čitav teritorij, koji je do sada pripadao Italiji, Nemačkoj, odnosno Austriji i Mađarskoj, a koji ima naše pučanstvo. Ovu našu graničnu liniju treba u korist Kraljevine Jugoslavije tako zaokružiti da će sačinjavati ekonomsku, geografsku i saobraćajnu celinu sa dosadašnjim zapadnim delom naše Kraljevine.

Ministarstvo inostranih poslova neka što pre saopšti savcznicima ovu našu teritorijalnu revandikaciju sa celom argumentacijom. Ova naša revandikacija neka se saopšti našim pretstavnicima na strani, da je u svim prilikama zastupaju i brane.

Donošenje konkretnog zaključka po ovom predlogu odlaže se za posebnu sednicu, ali su u principu svi članovi saglasni da ove teritorijalne revandikacije treba uzeti u naš program i postaviti pred saveznicima.

A-VII, VK, Kut. 183, Br. Reg. 1/3–5.

Sjednici vlade – prema izvatku iz zapisnika – prisustvovali su: Jovanović, Krnjević, Krek, Ninčić, Trifunović, Grol, Šutej, Budisavljević, Gavrilović, Banjanin i Marković. (Isti izvor)

216

New York, 2. X 1942.

S. KOSANOVIĆ – S. JOVANOVIĆU

Šifrirano preko Cankara – Ottawa

2. X 1942

Slobodan Jovanović

London

Imam vjerodostojne informacije da je poslanik Simić govorio američkom poslaniku u Moskvi protiv otvaranja drugog fronta, o koristi što većeg slabljenja Rusa i potrebi čekanja japanskog napada na Sovjete stop.

Molim da se hitno traži objašnjenje i što hitnije demantuje ovakvo opasno i apsurdno tumačenje našeg stava i naših interesa.

Sava Kosanović

AJ, Zbirka Save N. Kosanovića, Kut. 4.

217

London, 6. X 1942.
ZAPISNIK SJEDNICE VLADE

Na sednici od 6. oktobra 1942. g.
Diskusija o spoljnoj politici. Dobiva reč g. Banjanin:

On kaže, da referat g. Ministra spoljnih poslova ne bi mogli uzeti kao stvarni ekspoze o našoj spoljnoj politici, nego samo kao fragmentarni izveštaj o radu Ministarstva spoljnih poslova. G. Ninčić nije nam dao opštih pregleda na spoljnu situaciju, nije obeležio opšte linije naše spoljne politike, niti je prikazao naše aktuelne odnose prema velikim saveznicima i problemima. Zadržao se u glavnom na odnosima s našim neposrednim susedima i nešto dodirnuo odnose sa Sovjetskom Rusijom.

U prvom redu presudna je za nas politika velikih saveznika i zato nas moraju interesovati ne samo njihovi odnosi prema nama, nego i odnosi prema njima i politička situacija u njihovim zemljama. U Engleskoj kraj velike popularnosti Churchillove ima simptoma koji pokazuju da se nezna ko će voditi Englesku kad dođe do pregovora o miru. Osim toga postoji jako t. zv. javno mijenje, koje uopšte nije sklono malim narodima i državama. Ima celi niz korporacija i publikacija, koje se bave problemima budućeg mira, i gotovo sve zastupaju gledište da su male države zapreka sređivanju Evrope. Upozorava naročito na knjigu Carra o uslovima budućeg mira, gde se dokazuje da je suverenitet malih država i samoodređenje malih naroda jedan od glavnih uzroka evropske krize i ovog rata.

U S. D. A. Roosveltov prestiž je ogroman, ali i on često nailazi na velike teškoće i opasnost je da će u času završetka rata izolacionizam opet dići glavu. Anglosaksonski blok stoji čvrsto dok ga vode Roosvelt i Churchill po načelima Atlantske povelje, ali se i pored toga u američkoj javnosti dosta često pojavljuje prilično oštra kritika protiv Engleske. Najnepovoljnije što se u Anglo-ruskim odnosima javno pokazuje ozbiljan nesklad u pitanju vođenja rata. Za nas i za našu budućnost anglo-ruski savez je od presudnog značaja. Ako se on uzdrma pri svemu tome današnja kombinacija na vladi u Engleskoj uz savez Roosvelt–Churchill– Staljin za nas je najpovoljnija, ali Jugoslavija mora, vodeći računa o svima simptomima, u zajednici sa svima manjim državama koje su u istom položaju, nastojati već sada, da osigura svoje životne interese bez obzira na promene koje se mogu dogoditi u savezničkim zemljama i među saveznicima.

Najteža je međutim za nas činjenica da naši odnosi ni s jednom od tih velikih saveznika nisu zadovoljavajući. O našim odnosima sa S. D. A. zapravo nema nikakva obavještenja. Ni put Nj. Vel. Kralja nije bio iskorišten odnosno ne znamo ništa što nam je donio, osim to da je Nj. Vel. Kralj lično bio najlepše primljen i pozdravljen. Znamo, da su zvanični krugovi S. D. A. uznemireni našim svađama u njihovoj zemlji, a preduzimaju sami neke mere da te svađe ne bi zarazno delovale i naškodile vojnom naporu S. D. A.

U Engleskoj uživa Jugoslavija velike simpatije u narodu. I Churchillova vlada je dobro raspoložena prema našoj zemlji, ali je teškoća što ta

vlada nije na čistu s našom politikom. Odnosi s SSSR vrlo su slabi. Pregovori o ugovoru između Jugoslavije i SSSR odloženi su. Došlo je i do otvorenih napadaja na Dražu Mihajlovića, i izmenjene su diplomatske note o tom pitanju, a Ministarski savet nije ni do danas upoznat s tim notama.

Mislim da treba savesno pratiti i politiku Vatikana. U ratu Vatikan ne može gotovo ništa, ali u posleratnoj Evropi on će u svakom slučaju imati veliki moralni upliv. Činjenica da Roosvelt od početka rata šalje već trećeg svog ličnog izaslanika u Vatikan, dokazuje koliko saveznici računaju s ulogom Vatikana. A mi moramo biti naročito oprezni kad znamo da izvesni faktori prave posebne kombinacije za srednju Evropu, nastojeći vrlo ozbiljno da za te kombinacije pridobiju i Vatikan. Zato mi moramo stalno pratiti i ovo nastojanje i tendencije Vatikanske politike i sprečavati one tendencije koje bi bile na našu štetu. Vidimo da to rade sve države, pa i najmoćnije, a naš ministar spoljnih poslova uopšte u svom referatu Vatikana nije ni spomenuo.

Među našim ratnim neprijateljima a ujedno i susedima dolazi na prvo mesto iza Nemačke Italija. Ona je po konkretnim aspiracijama na Balkanu jednak neprijatelj kao i Nemačka. A u pogledu naših teritorijalnih aspiracija za oslobođenje našeg nacionalnog elementa ispod talijanske vlasti, slobodni talijanski pokret je isti takav neprijatelj kao i Musolini. Naš ministar spoljnih poslova razgovarao je u New York s vođom tog pokreta grofom Sforzom, ali na žalost ni do sada g. Ministar nije našao prilike da nas o tom razgovoru iscrpno obavesti.

U pogledu Grčke koja nam je prijatelj, treba nastojati da u svemu vodimo sporazumnu politiku. Grčke sugestije koje smo čuli u pogledu Albanije nisu dobre. Mi moramo biti protiv svakog protektorata nad Albanijom i svake okupacije te zemlje, nastojeći da i ona bude slobodni član Balkanske Unije. Grčki zahtevi na pojedine delove Albanije, teško da će biti usvojeni od saveznika, zato mi ne treba da slabimo poverenje Grčke u naš savez ulazeći u kritiku tih zahteva. Ali moramo voditi ozbiljno računa o tome da na drugoj strani te pretenzije mogu imati nepovoljnih posledica za nas. Već sada albanski kralj javno traži da u sastav Albanije uđu svi krajevi koji su nastanjeni albanskim elementom. Sa Grčkom moramo imati i zajedničku politiku prema Bugarskoj. Bez ovoga nemoguća je i Unija Balkana i svaki drugi savez u ovom delu Evrope. Dobro je svakako što je g. Ninčić stao na gledište da na Balkanu nema nikakovih teritorijalnih zahteva.

Moramo veliku pažnju posvetiti i odnosima prema Mađarskoj i Austriji, jer nam s te strane može doći još velika opasnost. Svi osećamo da ove zemlje uživaju u izvesnim savezničkim krugovima posebne simpatije premda su u protivnom taboru. One svojom propagandom nastoje vrlo vešto da se nametnu saveznicima i u Engleskoj i u Americi. Ne možemo biti protivni uspostavljanju austrijske nezavisnosti, ali moramo svim sretstvima suzbijati veoma spretnu habsburšku propagandu i tražiti korekciju granica prema Austriji u našu korist tamo gde ima našeg elementa.

Naš ministar spoljnih poslova nije ni spomenuo naših odnosa sa Čehoslovačkom i Poljskom. Mislim da je i za našu zajedničku borbu, dok traje rat i za naše nastojanje da utvrdimo svoje pozicije posle rata od velike važnosti intimna saradnja sa ovim zemljama. Odnosi sa njima moraju

biti jači nego što su bili u prošlosti. Misao o Dunavskoj konfederaciji javlja se različitim oblicima i služi raznovrsnim tendencijama, koje mogu biti i na našu veliku štetu. Zato se i protiv takih tendencija moramo boriti zajednički sa Čehoslovačkom i Poljskom, ne odbijajući zdrave kombinacije za postepeno smirivanje i zbližavanje u srednjoj Evropi.

Naše teritorijalne aspiracije moramo već sada u celosti postaviti, da povratimo ono što nam je iza poslednjeg rata oduzeto. Ove aspiracije moraju ući konkretno u naš program kao državni program Kraljevine Jugoslavije. I Trst moramo da tražimo ali samo će Trst u sastavu Kraljevine Jugoslavije biti slobodna luka za saobraćaj svih srednjo-evropskih država kojima je ta luka potrebna. Jer i Jugoslavija je sama za sebe previše mala da traži kao svoju isključivu luku jedno od pet, šest najvećih pristaništa na Mediteranu pogotovo kad se ono nalazi na skrajnjoj periferiji Jugoslavije. Mi tražimo Trst zato što je on na našem nacionalnom teritoriju, a Talijani u Trstu samo su jedan enclave na našem teritoriju. U svom traženju, kao i uopšte u svima pitanjima, naša spoljašna politika mora biti u svakom pogledu jedinstvena. U svima traženjima i zahtevima mora se kao subjekt pojavljivati samo Kraljevina Jugoslavija, a zadatak je jugoslavenske vlade da se u svakom pitanju posluži argumentacijom koja i historijski i politički i geografski i nacionalno opravdava naše aspiracije na pojedine krajeve.

Gospodin Ministar spoljnih poslova nije pomenuo ni pitanje manjina, koje je za nas od velikog značaja. A znamo da su se u kritičnom momentu manjine preko noći pretvarale u petu kolonu. Nacizam je pravo manjina, kako je utvrđeno u ugovorima o miru, iskoristio za ogromnu organizaciju pete kolone po celoj Evropi. Zato se budućem uređenju toga problema mora pristupiti s najvećom pažnjom. Najbolje bi bilo rešavati taj problem po načelima koja su usvojili Hitler i Musolini, makar i bez strašne brutalnosti kojom se oni služe. Ako to ne bude moguće, treba pravo manjina svesti na pravu meru da ne ometa unutrašnji život i spoljašnu sigurnost država Srednje Evrope. Prezident Beneš je već u javnim govorima i člancima podvrgao oštro i kritički pravo manjina iz poslednjih ugovora o miru i izložio ispravna načela za rešenje tog pitanja. Njegove misli mogle bi biti podloga zajedničkog rada država Srednje Evrope.

Napominjem još i pitanje Dunava kao velike evropske saobraćajne linije. Upozoravam da se već u engleskoj javnosti nagoveštava radikalnija internacionalizacija Dunava nego što je dosad bila. To može dovesti dotle da izgubimo gotovo svaki slobodan uticaj na Dunavu, što bi znatno oslabilo naš politički i ekonomski položaj u Srednjoj Evropi.

Cela ova diskusija pokazuje neophodnu potrebu da vlada kao celina sarađuje u vođenju spoljne politike. Porazna je činjenica da mi zapravo sada prvi put imamo mogućnosti da o tom diskutiramo. A mislim da bi najmanje jedna sednica Ministarskog saveta mesečno morala biti posvećena samo spoljnoj politici. Tu bi se morala prikazivati dokumentarno sva akcija u pitanjima naše spoljašne politke sa svima potrebnim aktima i izveštajima i na osnovi toga donositi odluke Kraljevske vlade koje bi imalo da provodi Ministarstvo spoljnih poslova.

A kakav je aparat, s kojim se vodi naša spoljašna politika? U S. D. A. našu politiku pretstavlja čovek, koji otvoreno izjavljuje da je protiv Jugoslavije i da je Jugoslavija nemoguća. U Lisabonu moramo smenjivati čitavo poslanstvo. U Kairu je stanje takvo, da je sâm g. Ninčić izjavio da mora

smeniti poslanika. U Carigradu je pravi pakao, koji izaziva sablažnjavanje svih savezničkih pretstavnika. Može li takav aparat u opšte provoditi jednu smišljenu politiku i stvarati poverenje saveznika u našu zemlju?

Skrajnje je vreme, da se utvrde jasna načela i pravac naše spoljašne politike, i odrede pravilne metode za njeno vođenje. Samo tako mogu se suzbiti opasne tendence na štetu države, koje se pojavljuju u emigraciji, i stvoriti poverenje svih prijateljskih država, naročito velikih saveznika. Samo tako može se kanalizovati i ono teško raspoloženje u narodu, izazvano strahovitim događajima u Jugoslaviji. Inače možemo doživeti da i posle pobede saveznika i kraj besprimernih naših žrtava, Jugoslavije neće biti.

A-SSVP, Predsjedništvo vlade 1941–1944, F-I.

218

London, 9. X 1942.
ZAPISNIK SJEDNICE VLADE

Na sjednici od 9. oktobra 1942. g.
Diskusija o spoljnoj politici:

Dr. Krnjević dobiva reč i kaže: Nastojat ću da ne dodirujem ovih pitanja koja su predgovornici iscrpivo obradili, a govoriću onim redom, kako je to g. Pretsednik vrlo dobro predložio, to j. najprije o našem odnosu prema Velikim Saveznicima a zatim o odnosu prema susjednim državama, da bi na koncu naveo i ostale primedbe o vođenju naše vanjske politike. Sada se upravo navršava osamnaest mjeseci kako smo napustili zemlju, i ovo je vrlo zgodan čas da povučemo bilancu naših osamnaestmjesečnih odnosa s Velikim Saveznicima. Naša vanjska politika mora se temeljiti na zajedničkoj suradnji Anglo-Saksonaca i Sovjetske Rusije. Jesmo li mi stajali prema našim velikim saveznicima bolje ili lošije u doba našeg izlaska iz zemlje ili sada, to je pitanje, koje nas u prvom redu mora zanimati. O našem odnosu prema Velikoj Britaniji neću u ovoj raspravi govoriti, jer je to već g. Banjanin iscrpljivo učinio i jer će o tom još biti govora, kad dođu na red vojna pitanja. O odnosu prema USA suvišno bi bilo sada govoriti jer će taj biti podrobno raspravljan u raspravi o Americi.

Zadržaću se ovoga puta pobliže samo kod naših odnosa sa Sovjetskom Rusijom. Tu je u prvom redu pitanje naših intervencija kod predstavnika Saveza Sovjetskih Republika, da bi Sovjetska Vlada djelovala kod naših partizana u cilju njihove suradnje s našim Ministrom vojnim đeneralom Mihajlovićem, odnosno da se oni stave pod njegovo zapovjedništvo. Što je zapravo učinjeno tim intervencijama? Sa strane naše vlade je priznato, da jedna strana vlast imade više autoriteta nad jednim dijelom naših državljana, nego li vlada naše zemlje. I oni, kojima su te intervencije upravljene, a i svi ostali koji su to saznali, morali su dobiti dojam, da je ugled naše vlade, kod jednoga dijela naših državljana vrlo slab i drugo da je kohezija Jugoslavije daleko od toga kakova bi morala biti. Oni koji su to činili, počinili su tešku pogriješku, do koje ne bi bilo došlo, da je o tome predhodno raspravljala vlada u svojoj cjelini i o tim koracima donosila odluke. Ti su koraci već sami po sebi bili štetni ali još nezgodnijima ih je učinilo

ono što im je slijedilo posljednjih mjeseci. Iz prepiske naše i sovjetske vlade, ja sam vidio dva naša pisma upravljena sovjetskoj vladi početkom mjeseca septembra: u njima se govori o našim partizanima na takav način da čovjek ne razumije, ako su oni takovi, kako ih se opisuje, kako se moglo radi njih kroz mjesece moliti Sovjetsku vladu, da bi svojim uplivom kod njih dovela do njihove suradnje s našim Ministrom vojnim. I do takvoga prepisivanja i pogriješke počinjene time mislim ja da ne bi bilo došlo, da se radilo u suradnji s Ministarskim vijećem. Još je jedna treća stvar u odnosu s Rusima koja mi neda mira. Kako sam već na sjednici od 1 septembra razložio, naš gosp. Ministar vanjskih poslova ovoga je proljeća silno žurio zaključenje ugovora o savezu sa Sovjetima. Kasnije je pako došao do uvjerenja, da se ugovor ne zaključi i potpiše. Ni u odlukama u tom važnom pitanju nije se suradnja s vladom smatrala potrebnom. U međuvremenu se gosp. Ninčić sastao s ruskim ministrom vanjskih posala Molotovom kad se ovaj vraćao iz Amerike. Je li g. Ninčić tom prilikom rekao Molotovu, da kani zaključiti i potpisati ugovor o savezu tek nakon povratka u zemlju ili je on još tada stajao na stanovištu o bezodvlačnom zaključenju ugovora? Je li uopće g. Ninčić raspravio s predstavnicima Rusije pitanje odlaganja zaključenja ugovora o savezu? To je po mom mišljenju vrlo važno znati, jer samo onda se može pravo zaključiti, što treba sada činiti u odnosu prema Sovjetima. Oni su vrlo osjetljivi na svaki nezgodan postupak prema njima, a imaće veliku riječ u izgradnji poslijeratne Evrope. Ako bismo podvukli bilancu godinu i pol suradnje sa njima, meni se čini da bi ta bila više minus nego li plus. Isto takovog sam mišljenja i glede bilance naših odnosa s Velikom Britanijom i USA. To su konstatacije o kojima moramo najozbiljnije voditi računa. Mi smo ostavili zemlju kao legitimna vlada i s velikim političkim i moralnim kapitalom, a danas prema našim Velikim saveznicima stojimo slabije nego li onda.

Nije toj situaciji razlog u našim neuređenim domaćim odnosima kako bi možda tko na prvi pogled mogao pomisliti. Imade u Londonu vlada koje imaju većih ili manjih domaćih sporova, a koje su ipak postigle velike rezultate na području vanjske politike. Uzmimo samo vladu bratske Čehoslovačke republike. Legitimna vlada je ostala u zemlji pa ipak su gosp. Beneš i njegovi saradnici postigli, da budu priznati najprije kao privremena vlada a zatim kao saveznici, dok pred koji tjedan nisu dobili od engleskoga ministra vanjskih poslova svečanu izjavu o ništavnosti Münchenskoga ugovora. Česi su tako reći iz ništa toliko toga stvorili a mi nismo i ono zadržali, što smo iz zemlje ponijeli.

U pogledu odnosa s našim susjedima početi ću s Bugarskom. Prošli su događaji pokazali, da nam je važnije prijateljstvo s Bugarskom nego li balkanska Antanta. Ona nije mogla spriječiti da nas neprijatelj napadne s bugarske strane. U Skoplje, Niš, Kragujevac i Beograd su Nijemci došli ne sa sjevera nego iz Bugarske. Zato moramo učiniti sve što možemo da nakon rata Bugarska ne bude naš neprijatelj i objekt za njemačke i talijanske intrige protiv nas. Pitanje uspostave Albanije kao nezavisne države u njezinim prijašnjim granicama naša je potreba. Pripojenje južne Albanije Grčkoj za nas bi imalo opasne posljedice čak i onda kada bismo Albaniju podijelili s Grčkom. Kako nam je međutim grčko prijateljstvo vrlo potrebno, zato moramo s Grčkom što prije rasčistiti i urediti pitanje odnosa prema Albaniji i Bugarskoj kao i pitanje Soluna. Što se Italije tiče,

prema njoj moramo postaviti svoje zahtjeve na temelju Atlantskog Chartera. Te zahtjeve je potrebno postaviti odmah isto kao i slovenske zahtjeve u Koruškoj. Što se budemo više približavali koncu rata to ćemo manje imati izgleda na uspjeh s tim našim zahtjevima. Vrlo mi je žao, što je gosp. Ninčić podulje razgovarao s grofom Sforzom, a da se ne samo o tome nije prethodno savjetovao ni s kim od Hrvata i Slovenaca, nego nam ni poslije toga razgovora nije rekao ni riječi o njemu. Sva vanjsko politička pitanja Jugoslavije od važnosti su za sve nas, ali kako su pitanja naših odnosa sa jugoistočnim i istočnim našim susjedima od prvotne važnosti za Srbiju tako je i pitanje naših odnosa sa zapadnom i sjeverozapadnom a naročito s Italijom od prvotne važnosti za Hrvate i Slovence. Ja sam jednom prije govorio s gosp. Ninčićem da će u pitanju uređenja odnosa s jugoistočnim i istočnim susjedima imati glavnu riječ predstavnici Srbije, a analogno tome u odnosima s Italijom Hrvati i Slovenci. Vrlo mi je žao da se protivno postupalo. S Čehoslovačkom moramo obnoviti i produbiti prijateljstvo. Čehoslovačka, koju gosp. Ministar vanjskih poslova u svom ekspozeju nije ni spomenuo, bez obzira na sve druge razloge je za nas od kapitalne važnosti kao prvi bastion protiv prodora germanstva prema jugoistoku. S padom Češke imamo odmah Nijemce na svojoj granici. Za potpunu nezavisnost Čehoslovačke potrebni su normalni odnosi između nje, Austrije i Mađarske. Zato na uređenje austrijskog i mađarskog pitanja moramo gledati sa stanovišta važnosti Čehoslovačke po našu sigurnost. Gosp. Ministar vanjskih posala je u prisutnosti Kraljevoj u Kanadi govorio o balkanskoj uniji, koja bi se »mogla proširiti putem stvaranja paralelne unije u Podunavlju« i nastavio je doslovno ovako »u tom slučaju bi se od balkanske unije došlo do zajednice naroda od Baltičkog mora do Egejskog mora. Amerika i Kanada mogu da nas u tom poduče svojim državnim formacijama sastavljenima od više naroda i rasa«. Mi toga pitanja nismo nikada raspravljali u sjednicama vlade ni prije ni poslije gornje izjave g. Ninčića. Šteta je što g. Ministar vanjskih poslova u svom dvodnevnom ekspozeju nama o tom pitanju [nije] rekao ni riječi. Ni Francuske nije g. Ninčić u svom izvještaju ni spomenuo. Ja mislim da će Francuska poslije rata biti jak faktor i od važnosti po nas kao kontinentalna i kao sredozemna vlast.

U svim navedenim pravcima naša je vanjska politika s jedne strane morala biti mnogo aktivnija a s druge strane morala se voditi u suradnji s Min. vijećem. Na žalost nije se tražila ni moja suradnja koji sam u vladi glavni predstavnik hrvatskog naroda; naša vladina koalicija je sastavljena od predstavnika srpskoga, hrvatskoga i slovenskoga naroda, a glavne su joj zadaće: da manifestira solidarnost Srba, Hrvata i Slovenaca u pitanju restitucije Jugoslavije kao što i da manifestira solidarnost srpskoga, hrvatskoga i slovenskoga naroda sa politikom Velikih Saveznika i da pridonese njihovu suradnju zajedničkoj borbi protiv sila Osovine. Ne može se vanjska politika ove vlade voditi uspješno za oživotvorenje navedenih ciljeva bez efektivne suradnje predstavnika hrvatskoga naroda a kamo li bez njihovog znanja. – Tu Dr. Krnjević navodi više primjera, kako se je upravo dijametralno oprečno postupalo. Zatim podvlači sa stanovišta cjeline vrlo nezgodan sastav našeg diplomatskog kadra opisujući poimence položaj g. Jukića u Ministarstvu vanjskih posala. Ovakovo držanje prema Hrvatima, veli on dalje, djelovalo je negativno i na sâm diplomatski kadar

ovakav kakav je on sada. Konačno se Dr. Krnjević osvrće na incident sa g. Ninčićem na sjednici od 1 septembra i s time u vezi naglašuje da se i gosp. Churchillu, koji je prva ličnost Britanskoga imperija u današnje doba, dogodilo da je dao izjave za koje bi četrnaest dana kasnije bio volio da ih opće nije rekao. Nitko nije nepogrešiv. Završava dr. Krnjević.

A-SSVP, Predsjedništvo vlade 1941–1944, F-I.

219

London, 14. X 1942.
ZAPISNIK SJEDNICE VLADE

Na sjednici od 14. oktobra 1942.
Diskusija o spoljnoj politici. Reč dobiva g. Grol.

Dva su kruga razmatranja u našoj spoljnoj politici:
Naša pozicija na našem užem neporednom frontu Jugoslavije t. j. na Britanijom, Rusijom i Severnom Amerikom na čelu i
Naša pozicija na našem užem neposrednom frontu Jugoslavije t. j. na Balkanu, u Podunavlju i Jadranu.
U opštoj politici savezničkoj nema izbora, ne može i ne sme biti posebnih taktika ni prema jednom od tri velika saveznika. Na osetljivom mestu na kome smo na Balkanu, na kome su ukršteni neposredni interesi s jedne strane Rusije a s druge Srednje Evrope i Bliskog Istoka, mi ne bismo smeli mirno čekati kraj rata, ni ići na konferenciju mira, ako bismo izgubili poverenje i pomoć ma koga od njih.

I tamo gde smo mi, formalno postupajući, kao da raspravljamo u Beogradu u pravu, mi ne možemo ne voditi računa o načinu gledanja naših saveznika ni o teškoćama koje i oni sami imaju sa našim pitanjima. Tu mislim na politiku sa zemljom pod čijim smo krovom i zaštitom od dana izlaska iz naše zemlje. Naša objašnjavanja oko Kairske afere nesumnjivo teška su, ali mi ne smemo zaboraviti da su ona teška i za Engleze. I da su objašnjavanja o vojsci bila od prvog dana i pre Kairske afere. Kad sami među sobom izručimo našu savest, mi moramo biti svesni da ta vojska koja je izašla iz zemlje, za ovu godinu i po dana – ako se izuzme aktivnost one desetine hidroaviona i brodova – nigde i ničim nije zadužila naše engleske saveznike, i da zato, ne pozivajući se na one koji se pod Dražom Mihajlovićem bore u zemlji – ta vojska mora pokazati krajnju skromnost i strpljenje u objašnjivanjima sa Englezima. I mi svi u svima pitanjima ne smemo ni u jednoj diskusiji ni razgovoru poći od sumnje da Velikoj Britaniji nije stalo do zadovoljenja našeg naroda, u granicama njene moći i njene obaveštenosti, njenog punog uverenja o onome što je naš pravi interes. A to stvaranje njenog uverenja zavisi mnogo od naše sposobnosti ubeđivanja, i naročito od naše iskrenosti i objektivnosti.

Jer je naivno da ovde gde smo im pred očima i gde nas vide kao u stakletu, možemo išta učiniti nekom dijalektikom bez sadržine i istine. Fatalno bi bilo da nas ova godina direktno pred njihovim očima pretstavi

u goroj svetlosti no što zaslužuje naš narod – koji je sve što je sticao – sticao pravim karakterom, istinom i zalaganjem samo za ono što se može uzdignuta čela tražiti. Kairska afera sa ružnim incidentima, jedan pamflet hrvatski i jedan srpski koji mu je došao kao odgovor, neozbiljna šarlatanska eksploatacija jedne tako ozbiljne stvari kao što je borba Draže Mihajlovića od neozbiljnih ljudi, međusobna optuživanja i lak život velikog dela naše emigracije – ni u kakvoj razmeri s onim što je u našoj zemlji nisu mogli biti bez štete po naš kredit. U vremenu u kome živimo u Londonu sve je to – *ne unutarnja nego spoljna politika, uticajnija od svih akata redigovanih s kojom bilo veštinom.* Za takvu jednu situaciju dok Vlada nije u stanju da je načini drukčijom, nema Ministra spoljnih poslova koji će svojom veštinom uzdići taj kredit koliko bi mi želeli.

U onome što je bila neposredna akcija Ministra spoljnih poslova ovde je podvrgnut kritici način na koji je Vlada dovedena u delikatan položaj aktima za zbliženje s Rusijom. Po vremenu u kome je došlo do bližih razgovora s Rusima moglo je izgledati kao da je zbliženje sa Sovjetima imalo da bude neka diverzija i rezerva, neko reosiguranje u odnosu prema Engleskoj. Mislim da se to ne može upisati Ministru spoljnih poslova kao namera. Ali u politici izgled je često opasniji od činjenice. I mirno, objektivno mi moramo među nama reći da tu nismo dobro pošli ni na jednoj strani. Englezi nisu bili zadovoljni našim prvim aktima u toj stvari, a Rusi su morali biti još manje zadovoljni poslednjim aktom – odlaganjem potpisa projektovanog ugovora sa njima za vreme kad se vratimo u zemlju.

Za svaki novi korak u tom pitanju mi smo danas nesumnjivo u težem položaju na nepovoljnijem terenu na obema stranama, na britanskoj i na sovjetskoj, a po gotovu u današnjoj fazi odnosa britansko-sovjetskih.

Ja sam rekao kažemo to među nama, i mislim da ni jedan drugi razgovor ne treba da ostane više među nama, nego taj o tom pitanju, tako osetljivom, osetljivom po prirodi stvari i osetljivom sada po onom čime je to pitanje opterećeno tim nesporazumima na dvema stranama. Bilo bi kako tako da je to pitanje samo osetljivo i teško, ali da se može izbeći, da se i dalje po tome nešto radi, t. j. da se može skinuti sa dnevnog reda i predati zaboravu. Ali nažalost to pitanje naših odnosa prema Velikoj Britaniji i prema Rusiji, i stalno u međusobnoj vezi obojih odnosa, ostaje kao goruće aktuelno, jer nam ostaje nad glavom kao stalna opomena, na značaj, na ozbiljne posledice – nađene ili ne nađene mere za jednovremeno dobre odnose sa jednom i drugom stranom, sa Velikom Britanijom i Sovjetima.

Taj značaj i težina tog zadatka u našoj spoljnoj politici nalažu nam i u današnjoj diskusiji opreznost. Kako god da je bilo dosad u toj stvari, mi se moramo čuvati da taj po sebi težak zadatak ne otežemo još više proizvoljnim konstatacijama, a pogotovu ne predubeđenom podelom mišljenja za politiku bližeg naslanjanja na jednu ili drugu stranu, na Veliku Britaniju ili Sovjete. Ne vraćajući se u nazad, naše je da iz ove diskusije izađe odluka o nedeljivom interesu u našoj politici prema Velikoj Britaniji i Rusiji bez ikojih posebnih smerova i računanja. U načinu na koji je gosp. Krnjević podvukao težinu današnjeg stanja stvari, ja ne vidim iskorišćavanje jednog neuspeha naše spoljne politike koliko ozbiljnu brigu što je tako. Taj objektivni stav odbija sumnju da bi i neka dilema između Velike Britanije i Rusije mogla podvajati Hrvate i Srbe. Podvajanje Hrvata i Srba u tom pitanju moglo bi fatalno biti i za jedne i za druge, a pogotovu bilo

bi fatalno za sudbinu Jugoslavije, za koju propovednici katoličke države kažu da je neodrživa jer je dele dve vere i dve kulture – zapadna i istočna.

Ta objektivnost u proceni naše teške situacije, nameće nam se kao dužnost više nego ikad. Nema nam koristi od kritike ako ona nije prožeta brigom i težnjom da teškoćama nađemo rešenje.

U našoj politici prema Sovjetima došao je kao težak inicidenat napad na generala Dražu Mihajlovića. Jednim delom taj nesporazum došao je neizbežno unutarnjim prilikama i odnosima u samoj našoj zemji. Komunistima nije bila ostavljena sloboda akcije ni u drugim zemljama, ni u tradicionalno liberalnoj Švajcarskoj, pa čak ni u Čehoslovačkoj u eri njenog prijateljstva sa Sovjetima. Ali uskraćivanja te slobode akcije nigde tu nisu išla do stavljanja komunista izvan zakona, onako kako ih Hitler stavlja. Međutim u zemljama pod diktaturama i reakcionarnim režimima kako je bila naša i druge njoj slične oko nje, – progon komunista išao je do nečovečnih mera. Taj progon je izazvao uzbunu mnogih ljudi, stvorio je opasni mit apostolstva i mučeništva, komuniste savio u strašnu idejnu sektu kakva se sa tom snagom ona nije pokazala nigde kao kod nas, na terenu po sebi već sklonom za zanos. Dovoljno je ukazati samo na brutalne progone dece u školama, čije su glave pre svih drugih morale biti zapaljene tim mitom mučeništva, ideja i knjiga zabranjenih. Jedna zabranjena knjiga izbacivala je decu iz škole, odvodila je decu u zatvor. Ako se uzmu u račun – široki krug simpatizera komunističkih i razloga mnogostrukih nezadovoljstava iz nesrećnih poslednjih godina, zatim porodice progonjenih komunista i tolike hiljade osumnjičenih dece, onda se može shvatiti i opšta atmosfera i impuls pod kojim su komunisti preduzeli akciju od dana Hitlerovog napada na Rusiju.

U većini tih slučajeva oni su samo vodili gomilu buntovnika raznih pobuda i ideja, ali su je svakako po zakonu čovečje prirode i borbe rame uz rame za sebe privezivali. To je stanje stvari, i u mučenju s problemom koje je danas pred nama, treba ga gledati onako kako je. Fatalno je bilo gledati ga očima kakvim su ih gledali režimi koji su i doveli do takvog stanja stvari. U tome i jeste težina našeg problema, jer mi na pr. niti smo imali na terenu stanje kakvo je u Francuskoj bilo do sloma, niti imamo Vladu kakva je vlada de Gola, koja je uspela ne samo da bude u dobrim odnosima sa Sovjetima nego da zadobije sva njena nastojanja da Kominterna upućuje njene pristalice pod komandu de Gola i njegovih organa u Francuskoj.

Problem naš postoji još uvek, i u opasnoj su zabludi svi oni koje uspokojavaju tendenciozno redigovana saslušanja i referati izbeglih iz zemlje da je sve tamo smireno i saglašeno. Da bi sebi otvorili sva vrata, a naročito vrata državne blagajne i dočepali Londona i aviona, oni u tim saslušanjima daju optimističke vesti o mnogo čemu, i o čišćenju zemlje i »istrebljenju komunista«. A ta radost zbog istrebljenja komunista ovde ne može da ostane tajna za Sovjete. Oni ne mogu izgubiti iz vida to raspoloženje kad čitaju naše zvanične pretstavke. A pogotovu ne mogu – kad i u razgovorima i u tekstu samih tih pretstavki osete taj atavizam duha od pre 27 marta.

Treba biti svestan svega toga da bismo bili u stanju da uspemo nešto u nastojanjima u zemlji preko našeg Ministra vojske Draže Mihajlovića da dođe do solidarisanja i saradnje borbenih snaga u zemlji.

Ali ma koliko još bili u izgledu i dalji incidenti unutra u zemlji, na terenu na koji nije u našoj vlasti da utičemo efikasno ni u kom pravcu, mi moramo strpljivo gledati na naše odnose sa Sovjetima u njihovom velikom okviru spoljne politike. Nikakve ideološke rezerve nas ne smeju rukovoditi prema Sovjetima, da ne vodimo politiku poverenja, i da ne činimo sve da to poverenje steknemo.

Taj uspeh zavisi od jasnog shvatanja zadatka u svoj njegovoj složenosti, zavisi dakle od duha u kome se danas ta tako osetljiva politika prema Sovjetima može voditi, zavisi od mere, od takta, zavisi od toga kako se izvodi i od onih koji izvode. Kao odgovor na kampanju protiv Draže Mihajlovića izvesni netaktični akti, kao što je bila na pr. izjava našeg poslanstva u Washingtonu, došli su kao ulje na vatru. Prekjučerašnje depeše sa citatima iz štampe američke – zabrinjujuće su. U tom pitanju Vladini izvršni organi u Washingtonu i ovdje u Londonu pokazali su *da mnoge naše teškoće dolaze od nedovoljne discipline,* od proizvoljnih inicijativa organa te naše tako preosetljive spoljne politike u položaju Vlade van zemlje.

U velikom okviru te spoljne politike Rusija stoji kao značajan faktor danas i sutra. Odnos međusobnog poverenja, prijateljstva i saradnje s Rusijom traži – i naš dobro shvaćen interes i raspoloženje našeg naroda. Kako će se razvijati stvari unutra u našoj zemlji to će zavisiti od naroda. Ono što narod neće – neće biti. Ni privredne ni socijalne prilike, niti još patrijarhalni mentalitet tih seljačkih masa govore za komunizam, kao prirodnu osnovu za uređenje života našeg naroda. Ali jedna Vlada koja bi danas unutra u zemlji sve što se na razne načine i iz raznih razloga našlo u četama partizana odbacila od sebe i pravila kampanju sa parolama Hitlera ili Franka i time se poistovetila sa današnjim režimima u Zagrebu i Beogradu, a ovde spoljna bila u sukobu sa Sovjetima, doprinela bi više nego najotrovniji partizani tamo na terenu stvaranju druge Španije – Španije sa krvavijim haosom kad se ima na umu razbijenost nacionalna, regionalna i akcija rđavih suseda preko manjina. I to se čini na prvi pogled kao tema unutarnje politike, a ona je za nas prevashodno tema spoljne politike. Jer u razgovorima sa Sovjetima moramo imati na umu da oni nisu mogli zaboraviti stanja u zemljama Balkana i Podunavlja čiji su režimi poslednjih godina, daleko pre potpisa Tripartitnih paktova sa Hitlerom bili zagazili u fašizam, imali firere, jurišne čete, logore i progone Jevreja, i Sovjeti isto tako nisu mogli zaboraviti da je Jugoslavija bila poslednja, koja je u najgorim danima režima Kneza Pavla uspostavila diplomatske odnose sa Moskvom, očigledno bez težnje da tu politiku stvarno ispuni ičim. Danas međutim, iz jednog jasnog demokratskog stava Jugoslavije i njene Vlade, Sovjeti bi morali osetiti da im je takva jedna Jugoslavija realnija i preči interes od hipotetičnog partijskog, i da tu nemaju razloga da se obezbeđuju po svaku cenu podrivanjem i ohrabrenjem poretka, kako ga su pokušavali obarati i u drugim slučajevima gde im je razumno shvatanje položaja i interesa to zabranjivalo.

U politici prema trećem velikom savezniku – Sjedinjenim Državama, koja će ovde doći ponovo na dnevni red u vezi s našom akcijom Misije i Poslanstva, ja ću danas podvući samo misao da je *naša pozicija u Sjedinjenim Državama najopasnija.* Kao u prošlom svetskom ratu, Se-

verne Američke Države spremaju se da uzmu što odlučujuću reč u sutrašnjoj rekonstrukciji Evrope. Tu je slučaj jedne potpuno objektivne sile, nikojim posebnim, bližim interesom ne angažovane ni u kom lokalnom pitanju koje se nas ne tiče. *Ali taj nezavisan objektivan i bezobziran stav za nas je najopasniji,* ako na vreme ne procenimo šta je to za šta će se jedna tako izrazito demokratska zemlja založiti, šta će pomagati a šta će suzbijati. Svaka Ruzveltova izjava do danas bila je koliko ohrabrenje toliko davanje na znanje strogih principijelnih merila američke demokratije. Međutim najblaže što se u ovom času može reći, to je da na toj strani kredit Jugoslavije ne raste. Da se danas na berzama Severo Američkih Država otvori upis za Jugoslaviju kao preduzeće s kojim treba računati, ja se bojim da bi teško bilo mnogo njih koji bi potrčali da upišu te akcije.

Ukupni naš bilans u širokom okviru opšte savezničke politike jasno je – da nije dobar.

Naši odnosi sa Vel.[ikom] Britanijom prolazili su kroz teška iskušenja, lakomislenost na našoj strani išla je dotle da su se iz redova ako ne Vlade a ono krugova oko Vlade čuli glasovi o prelasku vlade u Ameriku. Danas se govori nešto mirnije i pametnije, ali je naše mesto daleko ispod onog kakvo je bilo u početku, – nasuprot pozicijama drugih savezničkih zemalja koje su rasle. Pre se o nama govorilo a sad smo zadovoljni kad se pominjemo u kom govoru.

U Sj.[edinjenim] Državama incidenti u sukobima naše emigracije, porasli su sada u nešto teže što je već predmet razgovora i brige same vlade u Sj.[edinjenim] Državama. Ali tu temu ostavljamo za debatu za to projektovanu.

Odnosi sa Sovjetima nalaze se skoro u kritičnoj fazi, tako da novi neobazrivi akti, koji se nažalost uprkos opomena ponavljaju, tu postaju već kriminalni po onome čime bi produženje takvih radnji završilo.

Ukupni bilans dakle na tom velikom frontu nije aktivan.

I kad to kažem, ja ponavljam, tu konstataciju ne rukovodi raspoloženje kritike radi kritike nego briga što je tako.

* * * *

A sad o našem užem, neposrednom frontu na Balkanu, Podunavlju i Jadranu.

Naša prva reč je tu zalaganje za integritet državnih granica Jugoslavije na svim stranama, a na onoj na zapadu i severo-zapadu naš je zahtev oslobođenje i ujedinjenje naših saplemenika pod Italijom, Nemačkom i Mađarskom. *Nikakav teritorijalni zahtev drugi ni prema kome.* Pala je reč o Albaniji u vezi s negdašnjim zahtevima Skadra. Za Crnu Goru pitanje Skadra nije političko nego ekonomsko, i za njega će se u danom času naći rešenje s angažmanom kapitala naših saveznika, rešenje koje će regulacijom Bojane obogatiti žitnicom i Crnu Goru i Albaniju. Tu će granicu dati privreda i tehnika a ne politika. Taj detalj ne sme zadržavati Vladu Jugoslavije da se u svakoj prilici jasno i određeno zalaže za uspostavljanje Albanije bez ikojih rezervi.

Protiv tuđih rezerva ona se može ne izjašnjavati ali isto tako u svima tuđim planovima o parčanju Albanije isto kao i Bugarske, Vlada Jugoslavije ne sme se direktno ili indirektno angažovati. Isto onoliko koliko

sam protivan nekom preko noć ujedinjavanju sa Bugarskom kao vratolomnoj avanturi, protivan sam svakom opterećenju savesti našeg naroda prema Bugarskom narodu s kojim nas sudbina goni u zajednicu jednog dana – kad nju omoguće stvarno razumevanje i sposobnost izmirenja i usklađenja materijalnih i moralnih interesa. Nijednu kombinaciju koja bi ostavljala ma kakvu dvosmislicu ili sumnju o organski srasloj liniji Morava–Vardar, srpski narod ne bi primio. On instinktivno oseća životne uslove svoga mesta na Balkanu, kad na tu liniju Morava–Vardar gleda kao na kičmu svoga tela. Ja smatram kao potrebu da to naglasim u svom današnjem govoru, kako bi naša braća Hrvati i Slovenci shvatili značaj tog mog naglašavanja. Mi ne znamo kakvim sve iskušenjima mogu biti izloženi interesi našeg Juga. Ali je dobro da Hrvati i Slovenci znaju da možda nema pitanja u kome je naše verovanje jednih u druge na težem ogledu nego u njihovom držanju u ovom pitanju: u svakoj prilici kad ono dođe u razgovor, gde bilo i s kime bilo. Jer i oko toga je bilo već neugodnih objašnjivanja u Kairu. Svi koji žele da jednog dana Bugarska uđe u tu širu zajednicu, koja je već kod žive Jugoslavije nesrećno krštena kao Južna Slavija, treba da znaju da pružanje ruku Bugara Hrvatima i Slovencima preko leđa Srba, t. j. pre no što to pružanje ruku između Bugara i Srba bude istinski izvedeno, – ostvarenje te šire zajednice samo udaljuje, a u zajednicu današnju koja je inače u krizi, ubacuje još jedan elemenat sumnje.

I to je jedna tema danas aktuelne spoljne politike o kojoj se ne raspravlja između Vlada, ali se ona s dana u dan ubacuje u javnost, često s angažmanom ozbiljnih imena.

S tim idejama u glavi mi u našim deklaracijama moramo se pokazati spremnim i na šire saradnje u obliku koji sutrašnja stvarnost i nužda nalože. Tu su danas angažovanja nerealna i katkad neoportuna.

Naša izmena misli sa agrarnim zemljama od Baltika do Jegejskog mora, na pr. može da bude korisna dok ostaje s karakterom studije, dokumentacije i obaveštavanja. Ali jedan memoar tih agrarnih zemalja s potpisima njihovih pretstavnika – a shvaćen od Rusa kao akcija Poljaka, kao propaganda za jedan blok zemalja duž boka Sovjetske Rusije u Evropi, – nije primljen od Sovjeta s poverenjem.

Da dokažemo našu volju da doprinesemo ekonomskom i političkom povezivanju sutrašnje Evrope, od naše je strane dovoljno načelno izjašnjavanje u duhu u kome se danas objavljuju te težnje naših velikih saveznika. Da dokažemo tu volju, mi iz naše skromne pozicije, pre ambicije da saniramo Evropu, *moramo početi sa saniranjem sopstvenog stanja.* Čemu nam to što su se jedan Srbin, jedan Hrvat i jedan Slovenac saglasili sa svima narodima od Baltika do Egeja, i s Mađarima i Bugarima čak, dok su oni međusobno ostali ne saglašeni u osnovnim pitanjima svoje rođene zemlje?

Zato i u odnosu sa velikim saveznicima, i u ovom drugom na našem neposrednom užem frontu na Balkanu, Podunavlju i Jadranu, za mene se u spoljnoj politici postavlja *pre pitanja s kime – pitanje čime?* I mislim da to interesuje u ovom trenutku i naše saveznike u prvom redu.

Gospodin Krek je, dosledno njegovoj prvoj brizi od prvog dana izlaska iz zemlje, još u prvoj publikaciji u Jerusalimu, izneo ove [?] pro-

gram oslobođenja i ujedinjenja Slovenaca. To je razumljivo. To nije samo njegova želja kao Slovenca nego je i naša, i iz solidarnosti i iz interesa da se ta izložena strana što bolje posedne ljudima naše krvi i jezika.

Ali pre pitanja koji sve krajevi treba da budu otrgnuti od *tri* okolna suseda i prisajedinjeni Slovencima, treba u jednoj realnoj spoljnoj politici koja računa sa realnim uslovima uspeha, postaviti pitanja:

Postoji li koja druga kombinacija izvan Jugoslavije u kojoj bi Slovenci mogli računati na takvo jedno potpuno ujedinjavanje? Da li ne bi Mađari, Nemci i Italijani u sklopu jedne habsburške, katoličke ili druge države bili voljniji da ujedine Slovence na račun svoj sopstveni? Pa ako odgovor bude da ne postoji ni jedan ni drugi povoljniji okvir od Jugoslavije za taj zadatak ujedinjavanja svih Slovenaca, i uopšte za njihov obezbeđen nacionalni razvoj u budućnosti, što ja znam da je i njihovo uverenje, onda se i snaga te Jugoslavije, stavlja uvek ne samo na prvo mesto nego kao *conditio sine qua non*, jer se uvek tako tim redom postavljaju stvari kad jedna drugu uslovljavaju. Tim redom se postavljaju, i s tom snagom uverenja naglašuju.

I što je još značajnije u ovom slučaju u našoj spoljnoj politici danas, to je, da će tim redom polaziti oni kojima se obraćamo za pomoć. I kad ne bi bili rezervisani svojim taktičkim razlozima, Englezi kao i svi ostali moraju postavljati pitanje:

U koju svrhu treba da budu ujedinjeni Slovenci? U koju svrhu i u kom okviru – Jugoslavije ili nekom drugom? Šta oni trebaju da predstavljaju u toj sutrašnjoj Evropi – jedan elemenat parčenja i razbijanja Evrope kao do juče Estonija, Litvanija i Letonija, ili elemenat ujedinjavanja, povezivanja. I u vezi s tim pitanjem dolazi odmah drugo:

Šta je s tom Jugoslavijom, sa državom koja je postojala skoro četvrt veka kao država, a za čiji se program niko ne zalaže s uverenjem, jer i Slovenci i Hrvati i Srbi na svakom koraku, ne unutra o problemima u okviru njihovog unutrašnjeg života, nego spolja u propagandi, u izjavama, govorima, u publikacijama, svi se posebice zalažu svako za svoj posebni program, dok se u svakom tom tekstu Jugoslavija samo pominje ili navodi kao značenje više geografsko nego političko.

Naši saveznici ne mogu računati više s Jugoslavijom nego što računaju Srbi, Hrvati i Slovenci s Jugoslavijom, a ukoliko saveznici naši budu manje računali sa Jugoslavijom, utoliko će biti razrešeniji obzirima prema Srbima i Hrvatima i Slovencima u planovima za sutra, a po gotovu u taktici danas prema Italijanima, Mađarima, prema Austrijancima i svim drugim.

Gospodin Krek se čudi obzirima saveznika prema Austriji i ide čak na kombinacije o podeli Austrije. To je također primer o tome koliko se na našoj strani ne vodi računa o opštoj spoljnoj situaciji i o kombinacijama u sutrašnjoj Evropi. A van svake sumnje je da Velika Britanija u svojim planovima o sutrašnjoj Evropi računa sa Austrijom.

Gospodin Krnjević je u pravu kad konstatuje rđavu situaciju i sutrašnje Čehoslovačke ako ona ostane opkoljena satelitima Germanskim. Samo u pitanju Mađarske, on se nada preokretu uzbunom naroda, kada on dođe do reči, na tu za Mađare danas ropsku službu Nemcima, i na toj strani Dr. Krnjević vidi olakšanje situacije Čehoslovačke, i uslove za sporazum naroda u Podunavlju. Ali isto kao gospodin Krek, i gospodin Krnjević ostaje uzbuđen na ideju o *rehabilitaciji Austrije*.

I gospodin Krnjević i gospodin Krek su u pravu, svi mislimo kao oni, ali kao *fakt ostaje ta ukorenjena zabluda da Austrija* može imati neku ulogu u obezbeđivanju Evrope od svemoći Germanske. Ne samo Vel.[ika] Britanija računa sa Austrijom kao neophodnom, nego *demokratska Amerika* daje svoj glas za tu Austriju i sluša kao eksperte za pitanje čitavog Podunavlja i Srednje Evrope – Habsburge!

Zašto bi naši saveznici tu tako ozbiljno shvaćenu poziciju Austrije slabili za račun, kako se to sad kaže, sitnih nacionalističkih težnja jednog naroda u Jugoslaviji, čija se dalja *egzistencija* stavlja u sumnju od samih naroda u njoj?

Tako je i sa argumentom da Polu i Trst saveznici treba da nam dadu da ih mi čuvamo i branimo od Italijana i Nemaca. Jer bi nam *odgovor nato pao gorko,* posle načina na koji je Jugoslavija pustila svoje luke neprijatelju u ruke u aprilu 1941 bez jednog dana borbe.

Zahtevi Slovenaca, kada se imaju na umu ti krvavi zarezi na tri strane u telo jednog malog naroda, razumljivi su i neodoljivi ali od trenutka kada se teritorija Jugoslavije počne smatrati razgrađena kao neka *neraspoređena masa u sudu,* pretenzije na sticanje novih teritorija biće dočekane kao megalomanija.

Ja razumem koliko teško gospodinu Kreku mora padati što ti pravedni zahtevi Slovenaca nisu aktivna tačka jedne stalno budne ofanzive spoljne politike u tom pravcu. Ali isto tako razumem i uzdržanje, jer vidim neprirodnost isprsivanja jednoj spoljnoj politici bez podloge, u jednoj spoljnoj politici iza koje se ne zna koliko je ko i u samoj Vladi za ovu ili onu stvar.

To što Vel.[ika] Britanija ili drugi koji saveznik ima posebne taktičke obzire, ništa Vladu Jugoslavije ne bi moglo uzdržavati da se s taktom ali punim glasom u svakoj prilici založi za *nešto što je sastavni deo njenog istinskog državnog programa i uverenja.*

Ali tog državnog programa i uverenja nema.

Zalaganja punim glasom uzdržana su onim skepticizmom i sumnjom, koje izražava ona narodna izreka:

»Um za morem – a smrt za vratom«.

Zato i ova diskusija o spoljnoj politici ne može doneti istinsko rasvetljenje i poboljšanje situacije ako ostane na apstraktnom razlaganju na spoljnom izgledu stvari, na ljusci dok se izbegava da zagrize u jezgro.

Gospodin Ministar spoljnih poslova doneo je kao dokumentaciju za svoja izlaganja priloge redigovane od strane svojih pomoćnika. U bitnoj stvari o Grčko-Jugoslovenskom ugovoru gospodin Ministar morao je osnovnu ideju tog priloga demantovati. Dok se gospodin Ministar branio celo vreme da je taj ugovor došao inicijativom ičijom do njegovom, njegovi saradnici od poverenja tvrdili su obrnuto. Ostala saopštenja u glavnom su bila *informativne i opšte prirode.* U gospodinu Banjaninovom govoru za mene je naročito bio sugestivan pregled razvoja mišljenja u Engleskoj, jednog vrenja ideja i planova u kojima se stavljaju u izgled razne eventualnosti. Ono što je za sad najopštije i u tim iskazima političkih ljudi i partija ovde u Engleskoj, i što se manifestuje i u Američkom javnom mišljenju, to je osuda malih naroda, njihovih prohteva suve-

reniteta, osuda šovinizma na koje se bacaju krivice za tragediju Evrope. Koliko je to tačno i opravdano, drugo je pitanje, glavno je da je taj huk opšti.

Osim tih lekcija koja nas opominju na teškoće, sve ostalo su kombinacije proizvoljne, manje ili više verovatne, kako koja, ali za nas, za Vladu Jugoslavije one su sve samo apstrakcije, skoro spekulativne kombinacije kao u igri šaha. Za nas kaže [!]. Vladu Jugoslavije, koja sve to posmatra bez čvrstog tla pod svojim nogama. Ni za jednu od tih kombinacija i tendencija ne može imati pravog interesa pa ni realnog merila, suda, ni svoje orijentacije u tom spletu, jedna vlada koja nije načisto sa samom sobom, s čime računa ona sama, u čije ime govori, za koji program ima da se založi.

Pre no što bi se ma za što zalagala u spoljnoj politici, Vlada Jugoslavije imala bi da se založi za opstanak Jugoslavije, koji je jedini *raison d'être* njenog postojanja i titula koju nosi.

Ni Srbi ni Hrvati u Vladi, a jedno vreme u početku ni Slovenci nisu se zalagali za Jugoslaviju bez rezerve. A gde god bi ta dvosmislica izazvala pitanje kod naših saveznika, dolazile su izjave Srba, Hrvata i Slovenaca u kojima se izražavala njihova saglasnost, upravo reći njihov pristanak na Jugoslaviju kao što osumnjičeni u policiji potpisuje formulu lojalnosti da je za »Kralja i Otadžbinu«.

Ali u danima kada se sve preokreće u svetu, Jugoslavija se ne može održati izjavama pristanka, iza kojih se ne *pokazuje volja i vera u to,* ni u samom tekstu, a po gotovu ne u delima, u primeni te politike. Svaka [je] radnja u ime *takve jedne države pod znakom pitanja* i svaka reč njene spoljne politike, *neminovno je bez autoriteta.*

Sa kakvim će poverenjem na pr. vlada Sjed.[injenih] Država saslušati pretstavke ambasadora te vlade, koji ne krije da ne može da se zalaže za Jugoslaviju jer mu to zabranjuje *etika!*

Ja mu zahvaljujem na toj reči – *etika.*

Ako ništa drugo *ta etika* zabranjivala bi da se produžavaju dvosmislice koje mogu biti kobne.

Ako zbilja za Jugoslaviju nema uslova, smrtni je greh od onih koji tako misle da to reknu na vreme, i da se na vreme zbrinjavaju sudbine naših naroda – drugim načinima.

Ali dok je ovo Vlada Jugoslavije, sa mandatom Kralja Jugoslavije, ona ima da vrši misiju svoga naznačenja i svoga *ograničenog ovlašćenja s kojim je pošla iz zemlje.*

O svemu tome se *nikad ne razgovara.* A bez toga razgovor o spoljnoj politici je bez osnova, bez merila, bez kompasa.

O tome mi ovde u *Londonu razgovaramo malo ili ni-malo,* i kad razgovaramo *to je na parče, u dvoje u troje, i obično post festum* u kritici rđavih akata koji ne proizlaze iz temeljnog međusobnog savetovanja i pretresa.

Nesreća je isto tako što je naše *opštenje sa generalom Dražom Mihajlovićem* još manje. Mi malo znamo o onome što je u zemlji, a on nije obavešten o mnogome čemu što se u svetu kuva u pitanjima opštim i onima koja se tiču naše sudbine, čak i direktno samog zadatka koji je on primio na sebe.

Opasno bi bilo da te dve akcije, njegova unutra i naša spolja, pođu u raskorak. Uz vojnu i unutarnju politiku, naš Ministar vojske, po sili prilika mora da vodi u neku ruku i spoljnu politiku. Da omogući danas saradnju u borbi a sutra, u času raspleta, osigura frontove, on, uz akciju u Hrvatskoj i Sloveniji, traži saradnju Albanaca, Bugara i Rumuna. Od načina koliko on shvati smisao i težnje naše politike, više no od naših diplomatskih akata. Ali, koliko je naš Ministar vojske o svemu tome obavešten, i *obavešten kako treba* u duhu opšte vladine politike ili u duhu nastrojenja onih koji mu obaveštenja otpravljaju ili doturaju, to je također važno pitanje.

Da je general Mihajlović u ozbiljnoj brizi o svemu tome, vidi se iz tih nastojanja na sve strane da smanji broj neprijatelja i uveća broj saradnika. On se pokazuje svesnijim no mnogi ovde spolja kad ne zaboravlja kakva ga zadaća čeka ako bi u času sloma sila osovine i pada režima u Zagrebu i Beogradu imao da se bori na spoljnim frontovima sa Italijanima, Nemcima, Albancima, Bugarima i Mađarima, a unutra u zemlji sa *haosom i građanskog i plemenskog rata.*

Sve njegove izjave i apeli pokazuju njegovu upornu težnju da državni integritet Jugoslavije uzdigne iznad svake sumnje, u prkos tamo na terenu naročito preteških uslova za to.

Pogrom Srba u Bosni, Hercegovini i Hrvatskoj i produženi progoni do danas, koji potvrđuju masovni i istrebilački karakter tih zločina, prokopali su dubok moralni jaz između Srba i Hrvata, koji razdvaja dublje no ma kakav politički. Kao u pitanju progona Jevreja, s kojim su Srbi od Pavelićeve vlade bili stavljeni van zakona, taj zločin bačen je na ime Hrvatskog naroda i ako to nije bilo njegovo delo. Od mere s kojom Hrvatski narod i oni koji ga pretstavljaju reagiraju na taj zločin i sankcijama i moralnom osudom, zavisi mnogo i sama sudbina Jugoslavije. Ona zavisi na jednoj strani od dubine ispovesti savesti Hrvata, na drugoj, od budnoće istorijske svesti Srba, koji su po svojoj sudbini i mestu na kome su, pozvani da s teškim pregorevanjem današnje događaje prosuđuju tom istorijskom merom. Mi nismo više u raspoloženju ni iluzijama s kojima je pravljena Jugoslavija. Nikoja sentimentalnost nije više po sredi, nego samo surovi realizam, samo briga o tome šta je to što možemo – u prilikama u kojima smo mi sami i u prilikama stvorenim ovim strašnim ratom za nas i svet oko nas? Svi problemi naši preteški su i svi su ovoga puta prepleteni, ukršteni i uslovljeni opštim problemima ostalog sveta, i načinjeni su zavisnim od tog sveta. Sve je teško sve je složeno.

Da to ne osećam tako, ja ne krijem da bih od srca bio za to da se mi Srbi ograničimo isključivo na svoj uži nacionalni zadatak i da program i brigu našu svedemo na neku našu Srbiju, na kombinaciju prostu, jednostavnu, *bez komplikacija i večnih parnica državno-pravnih.* Tako mi govore osećanja, tako mi govori danas otsutstvo mnogih iluzija, tako mi govori već zamor godina u kojima sam. Ali na žalost to prosto jednostavno rešenje, zemlja u koju sam ušao kao u odelo po meri mojoj krojeno, spokojno, odmorno i zadovoljno iza svih dosadašnjih patnji – pokazuje se i danas kao nešto neostvarljivo, kao iluzija veća no one koje sam u sebi pokopao, i oglašuje nam se svakog dana jasnije kao prazna iluzija u izjavama i programima savezničkih vlada i u javnom mišljenju celog sveta.

I kazuje se to brutalno oštrim sudom uopšte o isključivim pretenzijama malih naroda.

To je realnost na jednoj strani, a još surovija za nas na drugoj.

Zemlja je naša pretvorena u pustoš, čitavi krajevi popaljeni, drumovi, mostovi, železničke pruge i park taj i onaj na vodi upropašteni, zemljoradnici bez stoke, zanatlije i industrija bez sirovine i bez alata, zemlja iscrpena, sve u bedi, čitavi krajevi u izumiranju od gladi, od bolesti koje niko nema gde i nema čime da leči, hiljade izbeglica i beskućnika u zemlji i isto toliko mnoge hiljade u logorima zarobljenih i interniranih, mnoge hiljade u zbegovima. Na stotine hiljada tu treba računati izbolelih, onesposobljenih odraslih, i dece bez duga veka.

Kojim sretstvima sve to sanirati, omogućiti ponovo narodni život u radu, u miru koga je on žudan, i bez koga nema velikog rada za obnovu i sa nekim uverenjem toga naroda da zna zašto je ovo prepatio, da stanje [u] koje mu se sutra stvori a koje ne može biti idealno vredi žrtava koje podnosi? *Čini mi se naročito* da se ta naša preteška unutarnja *stvarnost malo shvata i malo procenjuje kritički od današnje emigracije,* i od nas kao vlade i od naših organa naročito.

Ništa ne znači nikoji nacionalni maksimalizam, nikoje nadmetanje u patriotizmu rečima onih koji se *ne pokazuju svesni zadataka koji su pred nama, svesni te naše tragične stvarnosti, svesni onoga što taj napaćeni svet očekuje za obnovu života i onoga što on u toj obnovi očekuje kao korenitu promenu materijalnih i moralnih uslova sutrašnjeg života.*

Tragedija ta će biti još veća ako oni koji taj narod pretstavljaju i u njegovo ime govore, ne budu svesni u opšte nužde dubokih promena u *organizaciji tog sutrašnjeg života* – promena koje sami konzervativni ljudi zemlje u kojoj smo predviđaju kao neminovne.

Ništa ne vredi, ponavljam, ako bi smo mi ovu debatu o spoljnoj politici završili saglašavanjem o praznim formulama, a ne bi smo sve probleme gledali sa te perspektive stvarnosti.

I da završim reći ću još:

Isto tako malo vredi čak i realnije postavljanje osnova ma koje politike bez njene ispravne primene, sa shvatanjem za tu politiku i sa voljom za nju, i od onih koji je *primenjuju.* A to pitanje izvršnih organa u ovom slučaju najbolnije je.

Oni koji pamte onu prvu *emigraciju pre 25 godina* znaju koliko je između nje i današnje razlika, i kolika je naročito u resoru spoljnih poslova.

Veliki broj tih izvršnih organa vladine politike koji Ministru spoljnih poslova podnosi referate, depeše komentariše čak demokratske izjave Ruzvelta ili koji posvednevno opšti sa pretstavnicima Sovjeta, veliki broj pravio je karijeru, formiran je duhovno, nastrojen idejno i *rezonuje i govori jezikom* vremena pre 27. marta. On često daje svoj lični akcent i onome što dobije kao već formulisano, a pogotovu daje svoj akcent aktima što je on uspeo da osvoji u svoju nadležnost, u jednom stanju bez linije i discipline. Mnogim nezgodama sa saveznicima, uopšte sa Sovjetima i nezgodama koje sad prete da se uvećaju u Washingtonu, mnogim nezgodama i onom darmaru i skoro međusobnom radu vladinih organa i mnogostrukih delegata, odgovornih i neodgovornih na Bliskom Istoku – *objašnjenje treba tražiti* samo u tom otsustvu jednog gledanja, jednog plana, jedne volje i jednog merila za stvari i ljude i discipline koju samo ta određena državna linija

može da dâ. Takvim načinom ide se tome da oni koji treba da slušaju vladu, sve očiglednije pokazuju ambiciju da ju vode.

Ako se to upuštanje pozicija i upuštanje rukovodne uloge Vlade ne zaustavi na vreme, mi ne možemo izbeći to, da uz sva naša teorijska razlaganja, spoljna politika koja se već u mnogome čemu razvija bez nas, okrene i protiv nas.

A-SSVP, Predsjedništvo vlade 1941–1944, F-I.
Sjednici vlade – prema izvatku zapisnika – prisustvovali su: Jovanović, Krnjević, Krek, Ninčić, Trifunović, Grol, Šutej, Budisavljević, Gavrilović, Banjanin i Marković. (Isti izvor)

220

Washington, 18. X 1942.
K. FOTIĆ – S. JOVANOVIĆU
Parafraza. Strogo poverljivo.

Kraljevski ambasador u Vašingtonu g. Fotić svojim telegramom Str. pov. br. 121 od 18 oktobra 1942 godine, a pozivajući se na telegram Gospodina Pretsednika Ministarskog saveta Str. pov. br. 505, javlja:

Sa svima istaknutim ličnostima, kao i sa onima koje mogu da pomognu u smirenju, došao sam u dodir prilikom svoga bavljenja u Čikagu. Naišao sam na prvom mestu na vrlo sveže tragove prolaska kroz Čikago ministra Kosanovića kao i na mase članaka koji se svakodnevno izrade u Banovoj kancelariji i kancelariji Informativnog centra, što raspiruje strasti Iseljeništva. O ovome sam Vas izvestio telegramom Str. pov. br. 107.

Ono što doprinosi gorčini jeste fakat da su ljudi koji su zaposleni u Informativnom centru, pa čak i izvesni članovi vlade, usmeno raznosili kroz američke kancelarije i redakcije sumnju na đenerala Mihailovića. Kada je Bilten doneo izjavu o stavu po ovome pitanju, ta izjava nije više izgledala kao rezultat uverenja, već vladine odluke. Ovo je više škodilo nego i sama saradnja sa ljudima koji su napadali Mihailovića kroz SLOBODNU REČ. Njegov renome je danas poljuljan i neće ga povratiti nikakve druge mere ako se svi zvanični elementi koji taj renome krnje svojom nespretnošću ili zluradošću ne uklone odavde, a u Informativni centar ne pošalju lica koja će ovaj posao vršiti sa drukčijom savesnošću.

I sa Dučićem sam takođe razgovarao i objasnio mu najodlučnije koliko nam je potrebno da prestane da se meša u stav srpskog iseljeništva, jer time dovodi u opasnost da sa najrodoljubivijom grupom Kraljevska vlada dođe u neizgladivi sukob. Ako želi on može na drugom a ne na iseljeničkom, intelektualnom forumu da izgrađuje svoj stav kao ličnost.

I Pekića iz SRBOBRANA izvestio sam o ovome i insistirao da ako ne žele da nanesu štetu i sebi i nama u odnosima sa Amerikom da budu uviđavni u diskusiji nacionalnog pitanja.

Molim Vas da mi verujte da ulažem sve najbolje napore da dođemo do rezultata a da ne prekidamo sa Iseljeništvom na koje ne možemo da budemo indiferentni a koje će ipak zemlji jednoga dana biti potrebno.

Pod ovakvim prilikama mislim da ničemu ne vodi da ministar Jevtić i ja diskutujemo jednu zajedničku izjavu jer bi davanjem izjave koju tražite odnosi između emigracije i vlade bili postavljeni na potpuno drugu osnovu i bili bi izvan naše kontrole.

A-VII, VK, Kut. 183, Br. Reg. 22/6–1.

221

London, 19. X 1942.
PROTOKOL O RJEŠENJU »KAIRSKE AFERE«

Prevod

Kraljevska Jugoslovenska Vlada i Vlada Ujedinjenog Kraljevstva Velike Britanije i Severne Irske u želji da dovedu kraju izvesne nesporazume i teškoće koje su se desile kod Jugoslovenskih Vojnih Snaga na S.[rednjem] I.[stoku] i da pismeno utvrde rešenje postignuto po ovom pitanju saglasili su se kako sledi: –

Član 1

Na osnovu preduzetih obaveza, prema ovom Protokolu, od strane Jugoslovenske Vlade Vlada Ujedinjenog Kraljevstva preuzima na sebe da uredi momentalno uklanjanje iz Egipta Đenerala Borivoja Mirkovića, njegovog brata Dragomira Mirkovića, Pukovnika Žarka Popovića, Potpukovnika Miloja Dinića, i Majora Boška Stanojlovića, koji su penzionisani i stavili se na raspoloženje Britanskih Vojnih Vlasti. Ovi oficiri biće uposleni u Britanskim Snagama na onim vojnim ili drugim dužnostima za koje su najsposobniji. Sve dok su u Britanskim Snagama oni neće biti uposleni na Srednjem Istoku, na Balkanu, niti ma u kojoj zoni gde služe Kraljevske Jugoslovenske Snage, ni na ikakvoj dužnosti u vezi sa kampanjom u Jugoslaviji, niti će im biti dozvoljeno da u tu zemlju odu niti da uspostave ikakve veze sa ovom. U slučaju da napuste Britanske Snage pre no što u Jugoslaviji bude uspostavljena efikasna vlast Jugoslovenske Vlade, Britanske Vlasti preduzeće sve mere u svojoj moći da im spreče povratak u Jugoslaviju bez odobrenja Jugoslovenske Vlade.

Član 2

Čim oficiri naznačeni u članu 1 budu napustili Egipat, oficirima, podoficirima i ljudstvu koje je sa ovima otišlo u internaciju, a koji su bili privremeno u Britanskoj Vojsci, na osnovu raznih diskusija koje su se vodile u Egiptu i Londonu između 9 i 15 Jula, a koji sada sačinjavaju 244 Privremeni Bataljon – Puka King'Own, izuzev onima nabrojanim u članu 3 biće ponovo data mogućnost da se vrate vernosti i da stupe ponovno u Kraljevske Jugoslovenske Snage. To će biti učinjeno saopštenjem, od strane Britanskih Vojnih Vlasti, svakom pojedinom oficiru, podoficiru i vojniku izjavom na srpskom-hrvatskom jeziku, koja će biti tačan prevod usvojenoga teksta koji se nalazi kao aneks ovog protokola.

Član 3

Ugovoreno u članu 2 ne odnosi se na devet oficira naznačenih na kraju ovoga člana, za koja Jugoslovenska Vlada smatra da su krivi za pojedina nasilna dela učinjena protiv Jugoslovenskih Snaga u vremenu od 12 Januara i 9 Jula 42. Ovi oficiri neće biti ponovo primljeni u Jugoslovenske Snage, no biće im data mogućnost da stupe u Britanske Snage. U koliko to učine predviđeno u članovima 1 i članovima 5, 6 i 7 odnosiće se i na njih. U koliko se ovi oficiri odluče da ne stupe u Britanske Snage ili napuste Britanske Snage pre no što bude efikasno uspostavljena vlast Jugoslovenske Vlade u Jugoslaviji, predviđeno u članu 1 odnosiće se i na njih. Oficiri na koje se ovaj član odnosi su: – Pukovnik Stanimir Živković, Major Vladeta Bogdanović, Major Dušan Sofilj, Kapetan Hubert Najberger, Kapetan Gligorije Miletić, Kapetan Branko Dejanović, Kapetan Miloš Maksimović, Kapetan Jovan Krstić, Kapetan Rodoljub Milovanović.

Član 4

Svi ostali oficiri, podoficiri i redovi iz 244 Privremenog Bataljona koji bi hteli da uđu nanovo u sastav Jugoslovenskih Snaga kao što je to predviđeno u članu 2 treba da izjave svoju želju pismeno u roku od 6 dana od prijema teksta koji je aneks ovome protokolu. Posle toga biće prebačeni iz svoje sadanje jedinice i ponovo absorbovani u Kraljevske Jugoslovenske Snage. Jugoslovenska Vlada se saglašava da niko od ovih oficira, podoficira i redova neće biti kažnjen, proganjen za svoja dela učinjena između 12 Januara 42 i dana svog ponovog prijema u Jugoslovenske Snage; po sebi se razume da pitanje unapređenja za koje bi neko od njih stekao pravo za vreme tog perioda ostaje diskreciono pravo Jugoslovenske Vlade.

Član 5

Oficiri, podoficiri i redovi 244 Privremenog Bataljona koji ne bi hteli da iskoriste priliku da se vrate u Jugoslovenske Snage kao što je to naznačeno u članovima 2 i 4 i koji se odluče da služe u Britanskim Snagama, svoju želju imaju pismeno izjaviti u roku od 6 dana od prijema teksta koji je aneks ovome protokolu. Sa svoje strane Jugoslovenska Vlada ovim daje svoju formalnu saglasnost da ovi oficiri, podoficiri i vojnici stupe u Britanske Snage. Prema tome član 45 Jugoslovenskog Vojnog Zakona neće biti primjenjen, prema kome svaki obveznik Jugoslovenskih Vojnih Snaga koji stupi u koju stranu vojsku bez odobrenja Jugoslovenske Vlade gubi Jugoslovensko državljanstvo; oni će zadržati svoje Jugoslovensko državljanstvo i ostaju slobodni da se vrate u Jugoslaviju posle rata, pošto budu otpušteni iz Britanske Vojne službe.

Član 6

S druge pak strane Vlada Ujedinjenog Kraljevstva uviđa teškoće Jugoslovenske Vlade da garantuje oficirima, podoficirima i vojnicima koji se ne vrate u Jugoslovenske Snage da neće biti stavljeni pod vojni ili civilni sud kada se vrate u Jugoslaviju za njihov stav i dela učinjena od 12 Januara i 9 Jula 42. Ipak Jugoslovenska Vlada je saglasna da uzme u obzir, prilikom odlučivanja o svom budućem stavu prema ovim oficirima, podofici-

rima i vojnicima držanje ovih i uspehe u ratu za vreme dok oni budu služili u Britanskim Snagama, i da će u punoj vrednosti ceniti svaki podvig hrabrosti i revnosne službe koje bi oni učinili za savezničku Stvar u tom vremenu.

Član 7

Svi oficiri, podoficiri i vojnici 244 Privremenog Bataljona koji stupe u Britanske Snage po uslovima iz člana 3 i 5 biće rastureni u razne Britanske jedinice, nosiće Britansku uniformu, imaju naučiti Engleski jezik /ako ovaj već neznaju/, i služiće u svakom pogledu pod istim uslovima kao i ostali članovi Britanskih Snaga. Propisi iz člana 1 odnosiće se na njih u toliko u koliko se tiče njihovog neuposlenija u vezi sa kampanjom u Jugoslaviji i o uslovima o njihovom eventualnom povratku u Jugoslaviju.

Član 8

Postignut je sporazum da se odmah imaju preduzeti potrebni koraci da se pregovara o vojnome sporazumu, koji bi odgovarao vojnim sporazumima koji su već postignuti između Vlade Ujedinjenog Kraljevstva i ostalih Savezničkih Vlada, za regulisanje upotrebe Jugoslovenskih Vojnih, Pomorskih i Vazduhoplovnih Snaga za vreme rata.

Potpisani, koji su potpuno ovlašćeni za to od svojih respektivnih Vlada, potpisali su ovaj Protokol i na isti stavili svoje pečate.

Rađeno u duplikatu u Londonu 19 Oktobra 42 godine.

Slobodan Jovanović
G. W. Rendel.

A-VII, VK, Kut. 183, Br. Reg. 22/6–1.

222

London, 21. X 1942.
ZAPISNIK SJEDNICE VLADE

Zapisnik

sednice Ministarskog saveta od 21. oktobra 1942.

Prisutni: Jovanović, Krnjević, Krek, Ninčić, Trifunović, Grol, Šutej, Budisavljević, Banjanin, Marković.

Potpretsednik Dr. Krek predlaže da se pre prelaza na dnevni red raspravi pitanje o kažnjavanju ratnih zločina. Mnoge su vlade savezničkih zemalja već donele zakone i uredbe koje će po tome pitanju njihove zemlje primenjivati na ratne zarobljenike. O ovom pitanju raspravlja se na međusavezničkim konferencijama i potrebno je da naši delegati dobiju posebne instrukcije.

Pretsednik Jovanović smatra da je potrebno da po toj stvari radi jedan zajednički organ svih naših interesiranih ustanova tj. pravni odbor vlade, Ministarstvo pravde, Ministarstvo inostranih poslova i g. Božidar Vlajić koji nas zastupa na međusavezničkim pravničkim sastancima. Predlaže da

se stvar uputi na proučavanje pravnom odboru ministara, a Ministar pravde kao pretsednik ovoga odbora neka na sastanke pozove i g. Vlajića kao i načelnika Šaponjića kao prestavnika Ministarstva inostranih poslova.

Predlog Pretsednika vlade prima se.

Ministar Banjanin napominje da bi naši delegati na međusavezničkim konferencijama trebali da pokrenu pitanje, da treba dići pravo azila za ljude koji budu obeleženi kao ratni zločinci u svim neutralnim zemljama. Bez ovoga bi bilo iluzorno gonjenje mnogih ratnih zločinaca.

Prelazi se na diskusiju o spoljnoj politici:

Reč dobiva Ministar Dr. Budisavljević koji kaže:

Politika vlade u emigraciji čija je zemlja okupirana razlikuje se mnogo od politike vlade koja se nalazi u slobodnoj zemlji. Politika vlade u emigraciji silom prilika znatno je sužena i ona je u glavnom ograničena na spoljnju, vojnu i donekle unutrašnju politiku. Po pitanju unutrašnje politike vlada je dužna da po mogućnosti što točnije prati sve događaje u zemlji i da zauzimlje stav po tim događajima te da nastoji utjecati na raspoloženje u zemlji te dizati borbeni duh naroda koji se nalazi u teškom iskušenju.

Vojna politika vlade znatno je sužena činjenic(a)[om] što naša vojska nije mogla izaći iz zemlje kao što je to bilo god. 1915 prilikom Albanske Golgote sprske vojske.

I spoljna politika vlade ne može da se vodi u istome opsegu u kome se je mogla voditi kad je zemlja bila slobodna. Spoljna politika vlade svedena je u glavnom na ova dva pitanja: učiniti sve i svagde i svakom prilikom sve što je moguće, da integritet zemlje i nezavisnost njezina budu potpuno uspostavljeni, a zatim raditi na tome da našoj zemlji bude vraćeno sve ono, što joj je oteto iza prvog svetskog rata o čemu je ovde opširno govorio g. Dr. Krek.

Ostvarenje ovih ciljeva naše spoljne politike ovisi gotovo isključivo od naša tri velika saveznika: Velike Britanije, Sovjetske Rusije i Severno Amerikanskih Država. Zato naša glavna akcija kod ovih triju država mora biti dobro smišljena i aktivno vođena. Povrh toga je potrebno da vlada kod spomenutih velikih saveznika imade što veći autoritet i da uživa njihovo poverenje.

G. Ministar inostranih poslova vrlo nam je malo u svome ekspozeu izložio o svojoj akciji za ostvarenje naših spoljno-političkih ciljeva. On je samo malo opširnije govorio o našem pokušaju da se sa Sovjetskom Unijom sačini novi ugovor koji bi imao šire osnovice od našeg prvog ugovora sa Sovjetskom Rusijom, koji nije bio ratificiran. Iz izlaganja g. Ministra spoljnih poslova videli smo da do ovog novog ugovora nije došlo već da su pregovori za sklapanje istog odloženi do iza konca rata, što stvarno znači da je sklapanje novog ugovora propalo. Kolikogod bi bio veliki uspeh naše spoljne politike da je ugovor sklopljen toliko odlaganje pregovora za sklapanje ugovora za vreme iza rata stvarno znači neuspeh naše spoljne politike u odnosima sa Sovjetskom Rusijom.

G. Dr. Krek govoreći o akciji za ostvarenje naših pravednih nacionalnih aspiracija nije tražio da se danas to pitanje iznosi pred najširu javnost, već je izlagao potrebu da se ovo naše krupno pitanje, kada se god pruži prilika zato iznosi pred merodavne faktore naših velikih saveznika i da ih se nastoji uveriti o opravdanosti naših zahteva. Tako je primerice trebalo prigodom boravka našega Kralja u Americi, a za vreme prijateljskih intim-

nih razgovora sa Pretsednikom Rooseveltom i njegovim prvim saradnicima skrenuti pažnju na naše pravedne teritorijalne aspiracije spram Italije i Nemačke. G. Ministar inostranih poslova u svome referatu o putu u Americi nije spomenuo da je to sa njegove strane učinjeno i u koliko to doista nije učinjeno smatram da je time učinjen jedan krupan propust. Nikada se više neće ukazati ovako zgodna prilika kakva je bila prigodom našeg Kralja u Americi da se najmerodavniji faktori Amerike zainteresuju za ovo pitanje.

S druge strane smatram da je g. Dr. Ninčić pogrešio kada je za vreme svoga boravka u Sjedinjenih Državama posjetio g. grofa Sforzu. Poznato je da je grof Sforza prigodom govora bivšeg pretsednika vlade g. Simovića održanom na radiu o našim nacionalnim aspiracijama, javno i odlučno ustao protiv ostvarenja istih. G. Sforza iskoristio je posetu g. Ninčića za svoje političke cilje, a šta smo mi od toga poseta dobili? Duboko razočaranje i ogorčenje slovenskih emigranata u S. D., koji nisu mogli razumeti činjenicu da je g. Ninčić posetio grofa Sforzu, protivnika naših nacionalnih aspiracija. Nisu to mogli razumeti tim manje što je i tako zvana demokratska Italija grofa Sforze progonila naše sunarodnjake koji su poslije prvoga svetskoga rata ostali pod vlašću Italije.

Ja se slažem s g. Ninčićem da nije dobro ulaziti u jače veze sa raznim emigrantskim organizacijama, ali da je dobro biti sa njima u kontaktu. No po mojem mišljenju taj kontakt može se i smije se održavati samo sa onim emigrantskim krugovima koji su i koje smatramo svojim prijateljima, a nikako se ne može i nesmije održavati kontakt sa onim emigrantskim krugovima koji su naši neprijatelji. U diskusiji o spoljnoj politici upozorio je g. Banjanin na činjenicu da je u *Manchester Guardianu* izašla izjava Ahmed Beg Zogua u kojoj on postavlja albanske aspiracije na naš državni teritorij sve tamo do Kosova. Mišljenja sam da poslije takve izjave Ahmed Beg Zogua mi ne možemo više biti sa njime ni u kakvom kontaktu. To isto vredi za grofa Sforzu od dana kada je ustao protiv naših pravednih nacionalnih revandikacija.

Prelazim na pitanje kako stoji sa autoritetom naše vlade kod vlada naših velikih saveznika i sa poverenjem koje naša vlada uživa kod saveznika.

Počeću sa USA. Kada je naš Kralj bio u poseti u Sev. Americi onda je ne samo ugled naše države i naše zemlje tamo bio vrlo velik, već je i ugled naše vlade bio također velik. Simpatična pojava našeg mladog Kralja, njegovi nastupi kod Pretsjednika Roosevelta, njegova pojava u parlamentu, njegov sastanak sa pretstavnicima javne štampe, a sve u vezi sa junačkim otporom naše zemlje protiv osvajača, stvorila je za našu stvar veliki kapital. Međutim događaji koji su se desili iza posjete Kralja u Americi, počeli su da štetno utječu na naš ugled tamo.

Amerikanski Srbobran iza koga stoji g. Fotić i koji piše po njegovim sugestijama nastavio je svoju kampanju protiv Jugoslavije kao i protiv same vlade u Londonu odnosno protiv pojedinih članova ove vlade. Konačno smo došli do toga da je došlo do intervencije zvaničnih američkih krugova State Departmenta kod vodećih ličnosti naše emigracije u Americi. Ne može biti sumnje da je prigodom te intervencije Amerikanska vlada upoznata sa akcijom g. Fotića koja je stvarno uperena protiv Jugoslavije. Moramo se pitati kako danas mora da stoji sa ugledom

naše vlade kod Amerikanske vlade, kada naša vlada ne samo da podržava dalje na neobično važno mesto našeg pretstavnika u Washingtonu, već istoga diže na rang Ambasadora. Kada je g. Ninčić na sednici vlade od 1. sept. o. g. pokrenuo pitanje imenovanja g. Fotića ambasadorom u Washingtonu, ustali smo nas nekolicima članova vlade protiv ovoga imenovanja, ističući, da će isto biti samo na štetu naše zemlje. Nismo uspeli uveriti g. Ninčića o opravdanosti naših argumenata. Iz Amerike došla je vrlo brzo reakcija na ovaj akt. Ban Dr. Šubašić brzojavno je obavestio g. Pretsednika vlade, da će prekinuti sve veze sa vladom u Londonu, ako Fotić bude imenovan ambasadorom i da će o svome koraku i razlozima svojih koraka obavestiti vlade u Washingtonu i Londonu. Čujem da je do toga ovih dana došlo i da je Ban i učinio ono što je nagovestio da će učiniti. Ovo sigurno šteti interese Jugoslavije. Ban Dr. Šubašić prema informacijama koje sam dobio od g. Dr. Stojana Pribićevića uživa lep glas u State Departmentu u Washingtonu. Taj ugled stekao je svojim jasnim i određenim držanjem u svim svojim nastupima u Americi, stojeći odlučno na jugoslovenskom stanovištu. Taj njegov stav doveo ga je neko vreme do sukoba sa njegovim užim sunarodnicima Hrvatima. Setimo se samo članka pod naslovom »Zbogom Bane« u organu Hrvatske Bratske Zajednice. G. Ninčić izložio nam je ovde odlučan stav amerikanske vlade za Jugoslaviju, a protiv svakog njezinog cepanja. Prirodno je da je odlučan stav Bana Hrvatske Šubašića za iste političke ciljeve podigao njegov ugled kod vlade u Washingtonu. Posle telegrama Bana Šubašića došao je telegram g. Adamiča i g. Pribićevića upućen g. Pretsedniku vlade kojim ovi saopštuju da će ako Fotić bude imenovan ambasadorom to biti izazov svima onima Jugoslovenima u Americi koji iskreno hoće i žele Jugoslaviju. Ne znam da li je g. Adamič poduzeo kakve korake iza imenovanja Fotića ambasadorom, ali ako on to učini biti će to od velike štete po našu stvar u USA obzirom na veliki ugled g. Adamiča kod Pretsednika Roosevelta, kod vlade u Washingtonu i kod američke javnosti.

G. Dr. Stojan Pribićević došao je kao amerikanski publicista početkom septembra u London. Prvi dan svoga boravka u Londonu posetio je g. Pribićević g. Ministra inostranih poslova i tom prilikom izvestio je g. Ninčića o izjavi koju mu je dao gospodin Fotić kratko vreme iza odlaska našeg Kralja iz Sev. Amerike. G. Pribićević ovlastio me je, da ono što je kazao g. Ninčiću o izjavi g. Fotića mogu da iznesem na sednicu Ministarskog saveta. Iznosim to doslovce onako kako mi je saopštio g. Pribićević.

Saopštenje g. Pribićevića glasi:

»Na dan 10 jula 1942 pozvao me je g. Fotić na sastanak u Hotel Waldorf-Astoria u New Yorku. Tom prilikom kazao mi je u glavnom ovo: Jugoslavija je nemoguća i nepoželjna po Srpstvo, jer je iskustvo pokazalo, da je Srpstvo u takvoj zajednici ugroženo zbog nepouzdanosti Hrvata. U budućoj rekonstrukciji Evrope prva će biti misao osiguranja Srpstva, što se može postići jednom solidnom srpskom državom bez unutrašnjih razmirica. S Hrvatima je nemoguće raditi. Na moju primedbu, da je takova politika protivna Ustavu i zakonima Kraljevine Jugoslavije čiji je on pretstavnik u Sjed. Američkim Državama, odgovorio mi je Fotić, da u ovakvim izvanrednim ratnim vremenima postoje etične dužnosti

prema narodu, koje su iznad formalnih zakonitih dužnosti. Ja sam nato primetio g. Fotiću, da moje etičke dužnosti spram istoga naroda meni nameću drugu politiku. G. Fotić zamolio me je na rastanku, da s njime o ovoj stvari ponovno razgovaram, jer se on boji, da ja ne shvatam opravdanost njegovih misli, a stalo mu je da ga sasvim razumem.«

Moje mišljenje da je g. Ninčić kada mu je g. Pribićević saopštio sadržinu svoga razgovora sa g. Fotićem, trebao da pozove g. Pribićevića da mu kao Ministru inostranih poslova u pismenoj formi saopšti sadržinu svoga razgovora sa g. Fotićem. Po primitku ovoga pismenog akta, držim da je g. Ninčić trebao o sadržini istoga obavestiti g. Fotića i tražiti njegovo izjašnjenje. Bilo ovo izjašnjenje potvrdno ili negativno, trebalo je odrediti protiv g. Fotića disciplinsku istragu, u istoj saslušati g. Pribićevića kao svedoka pod zakletvom, a do dovršenja disciplinske istrage i do izricanja disciplinske presude staviti g. Fotića na raspoloženje. G. Ninčić nije tako postupio, već je bez obzira na sve ovo obavestio ameri-kansku vladu o postavljenju g. Fotića ambasadorom.

Meni nije poznato da li g. Dr. Pribićević namerava da što dalje po toj stvari preduzima. Ali ako on iznese ovu stvar o g. Fotiću pred amerikansku javnost, to ta činjenica sigurno neće podići ugled naše vlade u Washingtonu.

Da dovršim: svi ovi događaji koji su usledili po odlasku našega Kralja iz Amerike na štetu su ugleda naše vlade i postoji opasnost da će taj ugled sasvim da padne.

Ne želim da govorim o položaju naše vlade kod Britanske vlade. O tome je govorio g. Grol. Želim samo da spomenem, kako smo izgledali prošle jeseni kada je u počast našeg mladog Kralja održana ona divna manifestacija u St. Pauls Katedrali, a kako izgledamo danas.

Konačno treba videti kakav je položaj naše vlade kod Sovjetske vlade. Došlo je do t. zv. afere oko Draže Mihajlovića. G. Ninčić saopštio mi je sa par reči da je Sovjetski Ambasador kod naše vlade u Londonu u jednoj svojoj noti izneo izvesne optužbe protiv g. Draže Mihajlovića. Kakve su to optužbe nije nam kazao g. Ninčić i tako, mi članovi Jugoslovenske vlade i ministarski drugovi Draže Mihajlovića ni danas ne znamo što Sovjetska vlada zamera i u greh upisuje Draži Mihajloviću. Međutim je bila dužnost g. Ninčića da čim je primio notu g. Bogomolova o Draži Mihajloviću, zatraži hitan saziv sednice vlade, iznese na istoj sadržinu note g. Bogomolova i da se sa svima nama posavetuje kako će i na koji način moći najbolje da pobije bez sumnje skroz neopravdane i neutemeljene optužbe protiv Draže Mihajlovića. G. Ninčić nije tako postupio. Vlada kao celina ni danas nije obaveštena ni o noti g. Bogomolova, ni o našem odgovoru na tu notu. Ja tražim odlučno od g. Ninčića da i o jednom i o drugom naknadno obavesti vladu.

Saznao sam međutim, a u koliko moje saznanje nije tačno molim da mi se to kaže, da je sa strane naše vlade saopšteno g. Bogomolovu, da je Draža Mihajlović poslao vladi u Londonu telegram u kome saopštava, da srpski narod smatra partizanske odrede kao skup međunarodnih zločinaca, dovedenih mahom sa strane. U koliko je ovo moje saznanje tačno, držim da je saopštenjem telegrama Draže Mihajlovića o partizanima g. Bogomolovu počinjena jedna pogreška koja šteti naše interese. Mi moramo svom odlučnošću braniti Dražu Mihajlovića od

svih napadaja ma sa čije strane oni dolazili, ali držim da mi nesmjemo braneći Dražu Mihajlovića vređati partizane u Jugoslaviji kod Sovjetske vlade kojoj smo doduše pogrešno kako je to ovde obrazložio g. Krnjević priznali pravo ingerencije na naše partizane da sarađuju sa Dražom Mihajlovićem. Saznao sam nadalje, da je po prilici u isto vreme, kada je upućeno gore spomenuto pismo g. Bogomolovu, radio emisija vojnog kabineta ponela BBC-u govor u kojem se naši partizani nazivlju agentima Gestapoa. U koliko je ovo tačno, smatram da je time učinjena jedna krupna pogreška.

Nekoliko dana iza toga, tzv. radio stanica »Slobodna Jugoslavija« u Moskvi napala je oštro jugoslovensku vladu. Tko pozna prilike u Sovjetskoj Rusiji tome mora biti jasno, da ovaj napadaj na našu vladu na Moskovskom radiu nije mogao uslediti bez znanja i odobrenja Sovjetske vlade. U našem biltenu od 10. oktobra čitali smo vest, da je *New York Time*s objavio naročiti izvještaj iz Washingtona u kome se kaže, da general Mihajlović i narod gledaju na partizane kao na skup međunarodnih zločinaca od kojih je većina došla iz inostranstva. Reći da narod smatra partizane skupom međunarodnih zločinaca dovedenih sa strane, iste su reči koje se nalaze u telegramu Draže Mihajlovića o partizanima, čiji je sadržaj po našoj vladi saopšten g. Bogomolovu. Sovjetsko Ministarstvo inostranih poslova imade u rukama i ovaj akt naše vlade i informacije date iz Washingtona u *New York Timesu*. Ono će imajući u rukama i jedno i drugo, morati doći do zaključka da je napadaj na partizane izašao u *New York Timesu* delo naše ambasade u Washingtonu kojoj je naša vlada morala dostaviti telegram Draže Mihajlovića o partizanima. Kada se sve ovo uzme u obzir, onda se mora smatrati tačnom izjava g. Grola, da su naši odnosi sa Sovjetskom Rusijom došli u kritičan stadium. Sigurno je, da će Sovjetska Rusija igrati veliku ulogu na idućoj konferenciji mira, a naročito kada se budu rešavali problem i Balkana i za to se činjenica da su naši odnosi sa Sovjetskom Rusijom došli u kritičan stadij, mora smatrati krupnim neuspehom naše spoljne politike.

Imam da kažem još nekoliko reči o našim odnosima na Balkanu. Naš sporazum sa Grčkom izgledao je kao naš uspeh. Ne može biti sumnje, da je ovaj sporazum u načelu dobar, samo u današnjem svetskom hrvanju i kada su i Jugoslavija i Grčka okupirane po našim neprijateljima, taj sporazum ne može da imade danas praktičnih rezultata. A sklapanje toga sporazuma jedan je minus za našu spoljnu politiku obzirom na činjenicu da je Sovjetska Rusija taj sporazum nepovoljno primila.

Potpuno se slažem s onim što je g. Grol kazao o našim odnosima sa Bugarskom, a slažem se i sa njegovim rečima, da Hrvati i Slovenci ne bi nikada smeli ići sa Bugarima a protiv Srba. Mi, Srbi, Hrvati i Slovenci pa i onda kad se između sebe svađamo jer smo i ostajemo jedna uža porodica spram Bugara koji mogu biti u odnosu spram nas članovi samo jedne šire porodice, sa kojom ćemo mi kao uža porodica imati da uredimo naše buduće odnose. S druge strane moram da kažem, da ni Srbi ne bi nikada smeli ići zajedno sa Bugarima, a protiv Hrvata i Slovenaca. G. Grol govorio je i o Vardarskoj dolini. Držim da [ne] može biti nikoga koji se ne bi slagao sa g. Grolom o nacionalnom, političkom,

ekonomskom i vojničkom značenju Vardarske doline ne samo za srpski narod, već i za našu državnu celinu. Bugari će sigurno na mirovnoj konferenciji pokrenuti pitanje izmene naše granice u pravcu Vardarske doline. Za nas to ne bi bilo opasno kada bi na mirovnu konferenciju izašla Borisova Bugarska, no sa padom Hitlerovim pasti će i Borisova Bugarska. Vrlo je verojatno, da će iza pada Borisovog režima doći u Sofiji do vlade koja će imati sovjetofilski karakter. Dođe li do ovakove vlade i bude li ta pokretala revizije granice Bugarske na našu štetu, stvar bi mogla po nas biti ozbiljna. Tim više je naša dužnost učiniti sve što je moguće da naši odnosi sa Sovjetskom Rusijom budu što bolji, jer će Sovjetska Rusija kod rešavanja ovoga pitanja imati vrlo veliku reč. U svakom slučaju u ovom pitanju moraće i sigurno će Hrvati i Slovenci pokazati punu solidarnost sa Srbima, imajući u vidu ne samo velike interese srpske i državne već i ogromne žrtve date u krvi sa srpske strane da Vardarska dolina pripadne srpskoj državi u god. 1912–1918.

G. Grol završuje svoj govor, da bilanca naše spoljne politike nije aktivna. Držim, da je bolje kazati, da je bilanca naše spoljne politike od momenta kako je vlada izašla iz zemlje pasivna. U ovom momentu neću da govorim o tome na kome je glavna krivnja za ovakav rezultat naše spoljne politike. Ali želim konstatovati da vlada kao celina nije sve do danas imala nikakvog uticaja na osnovne pravce i na način izvođenja naše spoljne politike. Nije imala ne zbog toga što ona to nije htela, već što to nisu hteli oni, koji su bili dužni da sva krupna pitanja spoljne politike iznose pred vladu i da je rešavaju u sporazumu sa vladom.

Pretsednik Jovanović saopštava protokol našeg sporazuma sa britanskom vladom po pitanju oficirske afere u Kairu.*

Pored toga konstatovano je da je time privremena misija pukovnika Rakića u Kairu završena, i ponovo je izražena želja, da u Kairu bude stalno po jedan član ove vlade.

Ministar Banjanin ponovo pokreće pitanje dolaska ministara iz Amerike u London. U diskusiji učestvuju gg. Trifunović, Grol, Ninčić i Budisavljević i ponovo g. Banjanin.

Pretsednik zaključuje sednicu s time da se ovo pitanje odlaže.

A-SSVP, Predsjedništvo vlade 1941–1944, F-I.

223

Ottawa, 22. X 1942.

B. JEVTIĆ – S. JOVANOVIĆU

Parafraza

Telegramom Kraljevskog Poslanstva u Otavi od 22 oktobra 1942. g. ministar g. Jevtić saopštava.

Ban na zajedničkom sastanku koji je sam tražio 19 ovog meseca saopštio nama svima ministrima sadržaj telegrama koji je poslao Njegovom Veličanstvu Kralju i Potpretsedniku Krnjeviću pre nekoliko dana. Pored

* Vidi dok. br. 221 gdje je odštampana naša verzija sporazuma.

toga saopštio nam i sadržinu pisma koje je preko ovdašnjih ambasada uputio Vladama u Moskvi i Londonu kao i pisma koje je uputio Pretsedniku Ruzveltu upozoravajući ih da preko svojih pretstavnika jugoslovenska Vlada politiku Jugoslavije ne vodi u duhu i želji naroda koji treba da zastupa.

Sve ovo Ban je učinio bez prethodnog razgovora sa nama nego je učinio sâm svojom inicijativom. Pošto smatra da sa Vladom kakva je, pa prema tome ni sa nama kao članovima Vlade ne može imati službenih odnosa, saopštavajući što je učinio nije želeo da ulazi u razgovore po toj stvari. Smatra da je na ovakav postupak upućen po svojoj savesti i dužnosti prema Jugoslaviji za koju se bori do kraja.

Naročito je ozlovoljen što na njegove telegrame Njegovom Veličanstvu Kralju i Vama nije odgovoreno kao ni naš zajednički telegram.

Bojim se još težeg i nepopravljivog postupka. Trebalo bi odlučiti brzo i preseći fatalan razvoj odnosa. Mišljenja sam da treba Bana i ministre pozvati u London po Kraljevoj naredbi.

Cankar

A-VII, VK, Kut. 183, Br. Reg. 11/9–1.

224

London, 23. X 1942.

ZAPISNIK SJEDNICE VLADE

Zapisnik

sjednice Ministarskog savjeta od 23. oktobra 1942. god.

Prisutni: Jovanović, Krnjević, Krek, Ninčić, Trifunović, Grol, Šutej, Budisavljević, Gavrilović, Banjanin, i Marković.

Zapisnik sednice od 16. oktobra čita se i odobrava.

Diskusija o spoljnoj politici: Reč dobiva g. *Trifunović* koji kaže:

Kad bi neko sa strane, sa galerije, slušao ove naše govore, čini mi se, bio bi u izvesnoj zabuni. Pred desetoricom ljudi, koji čine Ministarski savet, gotovo svaki od nas desetorice ministara, čita opširno napisane ekspoze-e čije čitanje traje po sat i po dva. Pazi se na svaku reč. A kako su svi ovi ekspozei upereni protiv jednog čoveka, rukovaoca spoljne politike, došao bi do zaključka: ovo mora da je neka skupštinska opozicija, a pošto je sva složna, opozicija će oboriti ministra. U zabuni bi se pitao: ama gde li je vlada, a da se Ninčić ne vrcne po koji put kad ga po neki od tih opozicionara uštine, ne bi se moglo i znati, ni ko je ministar spoljnih poslova.

Posve je jasno da se želi da se ovako marljivo izrađeni ekspozei unesu u zapisnik Ministarske sednice, pa docnije da se štampaju i ulaze u političku istoriju. G. Krnjević je od toga napravio izuzetak i govorio slobodno što kažu nevezano, a nešto i g. Budisavljević. Dakle ti ekspozei su stavovi stranaka, koje se opredeljuju zauzimaju svoja stanovišta kao pred neki važan politički odsudan čas, te se valjda zato i zovu i privlače i trupe iz pozadine, ministri iz Amerike, da se nađu pri odlučujućem momentu.

Ja sam zamišljao ovu našu debatu, koja traje već toliko vremena, sasvim drukčije. Ja sam zamišljao ovu debatu intimnijom, otprilike onako kao što je g. Krnjević postupio: da nas deset, ovde u Londonu, upravljači sudbine Jugoslavije, intimnije zagledamo u uzroke naših muka i nevolja, naših nedaća, pa da u ova četiri zida u ovim teškim vremenima intimnije se i porazgovaramo i potražimo uzroke našim nevoljama. Ali sad, kad je ovako pošlo, vuče i mene da opširnije govorim i kako bih rekao malo zvaničnije i ja u ime stranke. Ipak i moj ekspoze kao što vidite nije napisat, ja ne mogu paziti na svaku rečenicu, i možda se u po nekoj tačci neću potpuno složiti sa svojim političkim drugovima koji smo se našli ovde u Londonu i Americi, Ninčićem, Bobićem i Miletićem ali u glavnoj liniji mi smo složni ne samo u ovim danima, nego i od mnogo i mnogo godina ranije.

Prema izloženim kritikama, za naš sadanji međunarodni stav, za naš položaj prema velikim saveznicima kako zovemo Engleze, Ruse i Amerikance, kriv je ministar spoljnih poslova Ninčić. Veli se »on vodi sâm samovoljno spoljnu politiku, ne sporazumeva se sa vladom, a još uz to nespretan, neumešan i zato je bilans naše države i prema Englezima, i prema Rusima i prema Amerikancima u deficitu – bilans je svuda negativan«. A kako se ta kritika proširuje i veli da je ovo najslabija vlada koja je mogla biti, kako reče g. Boža Marković, ja mogu jasno reći da tu ima neke jetkosti, neke preteranosti, pa i neke male lične razdraženosti u tim kritikama. Kamo sreće da je samo jedan čovek uzrok našim nevoljama, nesuglasicama, bilo u pogledu spoljnom, bilo u pogledu unutarnjem. Ukloniti toga jednog čoveka ništa lakše. Mislite li da kad uklonimo Ninčića da će kod nas ići stvari dobro? Mislite li da kad uklonimo Ninčića da će ona strasna borba kod našeg sveta u Americi splasnuti? Gledati stvari tako, znači gledati samo po površini, ne ulaziti dublje u naše probleme. Zacelo lakše je plivati po površini, nego roniti u dubini, i ja mislim da to vi činite zato, što je ovaj drugi put, traženja dubljih uzroka, na prvom mestu neprijatniji, zbog ličnih i partiskih i narodnosnih odnosa pa se to izbegava, jer dovodi do svađa a na drugom mestu što je komplikovaniji, složeniji i time mučniji, na njemu se i lakše može da pogreši, jer za 20 poslednjih godina zakrčen je mnogim strastima, a naročito nacionalnim. Ali zato i vaši ekspozei, gospodo ministri i drugovi, i gledaju na kratko, na kratku stazu.

Ja ću da pokušam ovaj drugi put. Ali hoću da naglasim da nemam druge namere, nego da se ne uklanjam pred teškoćama koje nas neprestano pritiskuju i truju naš život. Ja hoću da pogledam u oči ovim teškoćama jer u ovim danima i nismo zamoreni radom, sem Pretsednika vlade, ministra spoljnih poslova i ministra finansija. Ja hoću da potražim uzroke ovim našim nedaćama, one stvarnije, dublje uzroke koje nismo uspeli ukloniti do sada, a koji su konstantni, uvek jaki, i koji nam se smeju kad nas vide kako vrljamo po nekim stazama i tražimo neke ljude, neke ministre, da nad njima iskalimo naš gnjev, a međutim ti ljudi, te ličnosti su kao vodeni cvetovi, žive kratko, dolaze i odlaze ali uzroci i nevolje neprestano stoje i deluju.

Gde da idemo i da tražimo te uzroke? Nemamo gde nego među nama, u našem životu bar za poslednjih 24 godine, pa ako budemo sposobni da ih nađemo i kažemo: evo ih, onda je dobro, a ako ih nađemo pa jedni

kažu: nisu to oni, pusti to, nisu oni krivi, onda šta ostaje? Ostaje da se mučimo i produžimo naš teški položaj traženja i otklanjanja uzroka. Takav je život ljudski.

Metod koji ja hoću da upotrebim u ovom traženju, to je istoriski metod fakata. U naučnom svetu vodila se davno polemika: je li istorija nauka ili samo veština izlaganja događaja. Raspra se svršila ovako: dok god istorija izlaže samo činjenice i događaje ona je veština. Ali, kad istorija tražeći uzroke tim događajima nagomila mnogo fakata i na masi tih fakata postavi generalizacije koje imaju snagu naučnih istina, neoborivih istina, istorija ulazi u domen naučni – ona je nauka.

Prvo bih rekao: nisu to ljudi koji stvaraju ovako stanje, nego neki drugi mobili, a ljudi su samo izraz tih dubokih i strašnih pokretača. Hitler je izraz nečega u nemačkom narodu, što ga je izbacilo u vasionu i on dela po komandi toga pokretača, inače on bi bio Bog, pa ni sâm Bog, oprosti mi Bože, ne bi mogao pokretati tako lako 80 milijona ljudi što se zovu Nemci. Radić lično nije bio najpametniji čovek, njega nestalo, došao drugi Radić što se zove Maček, a sutra da ga nestane bio bi neki treći Radić koga bi zvali Krnjević, Košutić i ko mu zna ko. Gledajmo u ljude, što kazao pok. Boža Knežević, više kao čulne veličine, i pod njima tražimo ono što ispod tutnji i na čemu oni sede i što ih kreće ovamo i onamo. Tu dole su uzroci.

A ja ću govoriti najotvorenije o ljudima i strankama, o pogreškama i Srba i Hrvata, govoriti sa jednom ako hoćete surovom otvorenošću. Daleko da nekoga vređam u ovom društvu čiju ličnu korektnost, ispravnost poznajem za svakog od vas.

Država je naša stvorena posle mnogih razgovora i konferencija između Srba, Hrvata i Slovenaca 1 decembra 1918 godine. Kad nas je napao neprijatelj država se srušila za jedan dan. 6 aprila uveče, gotovo nije bilo države. Vlada se morala ukloniti iz zemlje, sa vladom i upravljač vojnih operacija general Simović i Pretsednik vlade u isto vreme. Razlog da država postoji jeste na prvom mestu, da narod u njoj očajno i junački brani otadžbinu, sebe, državu. Svest i moć koju pokaže država u tom strašnom momentu kazuje razlog njenog postojanja.

Srpski oficiri, jedan deo visokog komandnog elementa, jedan deo generaliteta podbacio je i pokazao haos. Je li što je svaki lično bio nesposoban? Ne. Nije bilo jake volje i velikog autoriteta vrhovnog vojnog vođstva. Načelnici generalštaba menjali su se svakih 7 ili 8 meseci. Poslednji načelnik generalštaba, pre 27 marta slabo je i ulazio dublje u tešku dužnost punu strašne odgovornosti. On je bio nastavnik Kraljev i posvećivao se toj dužnosti. A u Srbiji pre rata, od 1903 do 1912 gotovo je samo Putnik bio načelnik generalštaba. Mlađi oficirski kadar u poslednjim godinama, pre nemačkog napada, od potporučnika pa valjda do pukovnika bio je snažan, pun elana i osećanja za žrtve, na najvećoj moralnoj visini. Drugi deo, hrvatski deo dobrim delom napuštao je komande i dobio osećaj da već države nestaje, bez volje za borbu, ponegde napadao svoju braću, i najzad, u toku kratkog vremena, uputio se u užu otadžbinu da tamo nađe pribežištva, pa prelazio na neprijateljsku stranu bilo kod Pavelića, bilo odlazio na frontove kao pomoćnik, saveznik nemački, ili se nalazi u hrvatskoj vojsci, domobranstvu, ili nešto u šumama – zeleni kadar, da ne bi ginuo protiv Draže Mihajlovića ili na ruskom frontu. Visoki dostojan-

stvenici crkve, Šarić je javno nazvao Pavelića, najvećeg zlotvora sprskog naroda, sinom, izaslanikom Božjim, a šef katoličke crkve u Hrvatskoj Stepinac izjavio je: »Neka nas Bog sačuva od istočne opasnosti«, t. j. od Rusa, što znači daj Bože da pobede Nemci. Nije čudo što je i jedan dio katoličkih sveštenika predvodio ustaše na ubijanje svoje braće druge vere, Srba, na rušenje pravoslavnih crkava. A tri člana vlade, 14 aprila u zoru, napustili su vladu, ostali u zemlji bez ijedne reči drugovima sa kojima su uoči tog dana rešavali i rešili da vlada ide u izgnanstvo sa šefom države. G. Dr. Maček ranije je izjavio da namerava ostati u zemlji. Jedan je, g. Kulenović, postao potpretsednik vlade Pavelićeve, koja je onako klala i kolje Srbe po Bosni i drugim krajevima. To je Jugoslavija iz meseca aprila 1941 godine i docnije.

Pa zašto je ovako slaba bila ova naša država? Posve je jasno: ono što čini najbitniji deo države: to nije jezik, ni zakoni, ni ustavi, ni granice – to je jedno duboko osećanje njenog sveta da mu je ista sudbina i u dobru i u zlu, i da smo gotovi dati svoje živote kad neprijatelj napadne tu državu koju zovemo Otadžbina. Ali mi nismo imali zajedničku Otadžbinu, govoreći psihološkim jezikom, mi smo imali tri Otadžbine. Osećanja partikularistička su dominirala nad osećanjem celine.

Na konferenciji Mira u Parizu mi smo sva tri brata, tj. pretstavnici Srba, Hrvata i Slovenaca, izjasnili se da smo jedan narod i kako iskreno kaže g. Šubašić, Ban Hrvatske: U Versalju je se mogla stvoriti naša zajednička država, »jer smo se tada u Versalju izjasnili kao jedna država sa jedinstvenim narodom sa tri imena, i veli, da su tako i oni Hrvati, kao i Srbi, pošto smo jedan narod, postali član pobedničkih saveznika«. Ali nastavlja ban, »u samom prvom početku našeg unutarnjeg uređenja, dakle kod pripremnih radova za »Ustavotvornu skupštinu »najednoč« smo ispoljili volju da smo tri naroda i da želimo puno obeležje i svoje narodne državnosti«. Zamislimo kako bi se proveli Hrvati na Konferenciji Mira da nisu ovo izjavili, jer bi ih tretirali kao borce na strani Centralnih sila. Ovaj je govor čista *hrvatska državna ideja.* Toliko su se Hrvati odmakli od svoje politike »jednog naroda« izraženoj na Konferenciji Mira. Jugoslavija gotovo se i ne vidi u tom govoru g. Šubašića, o čemu ćemo uostalom, govoriti na zasebnim našim sednicama, kad dođe na red rad naše ministarske misije u Americi.

Kad se posle Konferencije Mira došlo u Beograd formiralo se Privremeno Narodno Pretstavništvo i počeo rad, ogromne teškoće su se ispoljile, tada, kada još nije bilo nikakvih izbora niti Vidovdanskog Ustava. Rad je gotovo postao nemogućan i vlada g. Davidovića nameravala je koncem 1919 da raspusti Privremeno Narodno Pretstavništvo.

Kad je pala vlada g. Davidovića 19 februara 1920 i došla vlada Stojana Protića sa Hrvatskom Zajednicom čiji vođ beše Ban Laginja, teškoće u radu Priv.[remenog] Nar.[odnog] Pretstavništva su se produžile, pa je i St. Protić u prvoj polovini maja te godine takođe hteo raspustiti Priv.[remeno] Nar.[odno] Predstavništvo te Hrvati jednoglasno prihvaćali. Ali pala je 17 maja i vlada St. Protića, jer Kralj nije hteo raspuštati Priv.[remeno] Nar[odno] Pretst.[avništvo]. Posle su došli izbori, muke i nevolje i donet Vidovdanski Ustav. Oko njegovog donošenja bile su neiskazane teškoće. Siromah Pašić, da bi postavio taj temelj državi, morao je čak platiti ucenu od 32 milijona dinara, koliko je zahtevala Stranka muslimana

iz Bosne, čiji je šef bio pok. Dr. Spaho, za isplatu haka muslimanskih posednika – te da glasa za Ustav.

Dok se u Beogradu ovako mučilo i radilo, u Hrvatskoj se brzo rađao jedan veliki pokret – Hrvatska seljačka stranka ili kraće Radićeva stranka.

Govoreći političkim jezikom da se upitamo: šta je Hrvatska seljačka stranka koja je tako brzo u sebe prikupila 90 % hrvatskog naroda? Ona je protest protiv 1 decembra 1918; protest protiv stvaranja Jugoslavije, ona ističe doktrinu: Jugoslavija je postala bez konsultovanja hrvatskog naroda, i zato u znak toga protesta Radić i njegova stranka i ne dolaze u Beograd i u Skupštinu, i ne priznaje Jugoslaviju. Ta hrvatska nova reka tako je jaka da ona prvo potopi oko sebe gotovo i sve one Hrvate koji su sarađivali sa Srbima na stvaranju Jugoslavije, Trumbića i druge. Ta Radićeva stranka je jedno sveže osećanje, to je i neka vrsta *hrvatskog nacionalizma.*

Sad počinje Beograd da pravi pogreške. Umesto da se hladno razmisli pred tom značajnom pojavom, u Hrvatskoj on počinje borbu pod vođstvom Srba iz Banovine čiji šef pok. Pribićević je već sa nekim srpskim strankama: demokratskom, liberalnom i naprednom već bio u Sarajevu stvorio novu stranku – *Demokratsku zajednicu.* Toj borbi koja je u stvari počela još sa postankom Jugoslavije, koja je jako pogoršala odnose između Srba i Hrvata i trajala punih šest sedam godina davao je pečat pok. Pribićević.

Beograd, ne poznavajući dublje stvari i psihologiju iz Zagreba i Hrvata napravio je Pribićevića ekspertom za hrvatske stvari, potpuno mu se predao uzimajući ga, radikali u svoju vladu, a demokrati u svoju partiju i predavši mu Hrvatsku »na rukovanje«. Ovo u toliko pre što on beše Srbin iz ovih krajeva, dobro poznat i ugledan – jedan od najuglednijih članova Srpsko-hrvatske koalicije, koji je sa Beogradom održavao veze i političke i veze ličnog prijateljstva, i pre rata 1914 godine. Neosporne lične čestitosti, kao i njegova dva brata, on je učinio velike usluge stvari ujedinjenja izraženoj prvog decembra 1918. I umesto da postane lepa, mudra spona između Beograda i Zagreba svojom umerenošću, veza njihove saradnje, njegovim jarosnim temperamentom i neodmerenošću postao je ustvari diktator nad Hrvatima. Zagreb i Hrvatska osetili su duboko tu politiku, to poniženje, te se izvršila brzo duhovno-politička mobilizacija hrvatskog sveta. Tako se, bar jednim delom, može objasniti nagli postanak Hrvatske seljačke stranke, njenog vođe Radića, koga buržoazija hrvatska nije nikad mnogo marila. To je odbrana hrvatstva od lične diktature Pribićevića.

Prbićević je lomio ono što je najdraže kod Hrvata: njihovo autonomističko osećanje. Istorija Hrvata kroz mnogo stoleća, to je ujedno vreme borba protiv Turaka u malom zamahu, a zatim njihova veza sa dvorom mađarskim i posle sa habsburškim. Hrvatska je kao u nekom braku u kome muž bio on mađarski vladar ili iz habsburške kuće, hoće da je udavi, a ona mora da ostane u takvom životu, ali se bori da ne bude sluškinja nego da ima izvesnu samostalnost – autonomiju. Borba za autonomiju to je hrvatska istorija, stoletna navika njihove prirode, a baš nju je Pribićević lomio, i zato se ispravio Hrvatski narod sakupljan u Radićevoj stranci.

U Beogradu protiv ovake politike gosp. Pribićevića ustaje jedan uman i čestit čovek St. Protić, ali u toj borbi je slomio svoju snagu i pre vremena otišao u grob, pogreškama i nesvatanjima i samih Hrvata. U tom periodu

i Radić je pravio velike neodmerenosti, on je u apsu, pušten iz apsa, on je u vladi sa radikalima, neodmerenošću svoga jezika izlazi iz vlade, tu je vlada Uzunovića – bolest Radikalne stranke, V. Vukićevića – bolest Demokratske stranke jer je to »tvrdi grad«, žalostan iako kratak period naše političke istorije od dve godine, u kome su izginuli braća Radići Stjepan i Pavle i Basariček i koji je spremao teren za 6 januar 1929. Ovih prvih deset godina našeg zajedničkog života, može se objasniti političkom filozofijom ili možda tačnije filozofijom istorije: kada se susretnu raznolike prošlosti koje su živele zasebnim životima mnogo stoleća, pa treba da žive pod jednim krovom.

Šta je 6 januara 1929? – Je li se htelo njim da uništi Jugoslavija kao što neki misle? Ne. Naprotiv. Kad se videlo da se za deset godina političkim razgovorima i sporazumima Stranaka, izborima i glasanjima, skupštinama sa najčudnijim strastima i interesima, Jugoslavija ne izgrađuje nego postaje slabija, pok. Kralj Aleksandar, naumi da je izgradi autoritetom, bez zakona i Ustava, naredbom ozgo i poslušnošću ozdo. Namera pohvalna, zabluda velika, *što uostalom i u prošlosti i u savremenoj istoriji* pokazuju nebrojeni primeri. A kad ovu nameru počnu izvoditi još i političari, bez uverenja u stvar kojoj imaju da služe, mnogi od njih prosti politički kajišari, katastrofa se već odmah počela približavati.

Kakva je doktrina 6 januara koju su propovedali ovi ministri i državnici i pretsednici vlada, najviše među Srbima, a i među Hrvatima i Slovencima, a koje Hrvati smatraju svojim izdajnicima?

Ta je doktrina: Jedan Kralj, jedan narod, jedna država, *jedno osećanje*. Nema Srba, nema Hrvata, nema Slovenaca – doktrina ih je ukinula – ima samo Jugoslovena. To je integralno Jugoslovenstvo.

Doktrina je ukinula dakle te razne tolike stare prošlosti, ukinula osećanja stvarana mnogo vekova, a duboka stara osećanja to su duše narodne. I počela strašnim terorom da ovo sprovodi. A je su li vlade i skupštine toliko moćne da ovo izvrše? A kod ovih ljudi koji su tako upravljali sudbinom zemlje, imalo je jedno drugo tajno tumačenje doktrine: koje bi vam oni šaputali na uho: ovako Kralj hoće, šta možemo?

Da nije pok. Kralj bio okružen ovakvim savetnicima, Marseljska tragedija ne bi zadesila našu Jugoslaviju.

U ovakovoj atmosferi, bez ikakvog dubljeg uverenja političara koji je predstavljaju, stvarane su policijskim aparatima i sličnim sredstvima nove političke stranke čiji su se šefovi obično smenjivali kad su jedan drugog smenjivali sa položaja predsednika vlade.

U takvoj atmosferi prirodno, istakla su se tri nacionalizma, čiji su dvojica šefova zato dopali apsa. Borila se tri nacionalizma, tri partikularizma, a htela se Jugoslavija.

U ovoj periodi naše istorije, stranke srpske koje su postale davno i davno prirodnim putem, Radikalna, Demokratska i Zemljoradnička samonikle iz naroda, napravile su sporazum sa Hrvatskom Seljačkom strankom, koja je predstavljala najveći deo osećanja hrvatskog naroda. Sporazum iz oktobra 1937 god. Posle srpsko-hrvatske koalicije iz 1905 sa Supilom, ovo je najvažnija pojava u odnosima Srba i Hrvata za poslednjih 100 godina, to je pravi političko istorijski događaj. Tu se sporazumevaju dva naroda Srpski i Hrvatski a ne režimi i vlade. To je jedno političko jedinstvo Srba i Hrvata. Srbi su bili toliko široki, da su u dva maha na iz-

borima uzeli za nosioca liste na poslaničkim izborima, Hrvata, Dr. Mačeka. Stari šefovi političkih partija, čiji politički rad već traje po polovine stoleća, stavili su ispred sebe politički mnogo mlađeg šefa, još mlade Hrvatske stranke, jer su lični i partijski motivi ustupali mesto pred velikim nacionalnim i državnim interesima.

Na veliku žalost srpskog naroda, hrvatske vođe sa Dr. Mačekom pogazili su pismeni sporazum uz pomoć i želju Srbina Pavla Karađorđevića, namesnika i njegovog ministra Dragiše Cvetkovića. Hrvati su se odrekli *narodnog* sporazuma iz oktobra 1937 god. na jedan brutalan način a napravili *režimski* sporazum iz avgusta 1939 god. – i sa dojučerašnjim saveznicima, srpskim partijama Radikalnom i Demokratskom, kojima je i prišla i Jugoslovenska nacionalna stranka i Socijalistička stranka prekinuli svaku vezu. U tim žalosnim danima i docnije, oni su se kroz svoj organ i podrugivali i podsmevali ovim srpskim partijama, naročito demokratskoj i radikalnoj, a slavili državnika Dragišu Cvetkovića. Ovaj prizor gledali su onih 600.000 opozicionih srpskih glasača koji su uspeli doći do glasačkih mesta naročito u decembru 1938 god. uz teške muke, kada su padali i mrtvi i ranjeni zbog toga što nose Hrvata Dr. Mačeka na čelu liste.

Pa šta je to dao Pavle Karađorđević, namesnik, Hrvatima, te su učinili tu po mom mišljenju veliku istorijsku pogrešku? Dao im je hrvatski nacionalizam, dao im je Centralnu Bosnu, koju nikad Hrvati nisu imali u svojoj istoriji. Dao im je Južnu Dalmaciju, koju također nikad Hrvati nisu imali u svojoj istoriji. Dao im je Srem, koga je Austrija sa naročitim računom pridružila Hrvatskoj 1870 god. i u kome je većina Srpskog naroda.

Razgovarajući sa Banom Šubašićem, u New Yorku, u februaru i aprilu o. g. o ovim pitanjima i tražeći uzroke naših muka, na sednici nas ministara u New Yorku, rekoh da je velika istorijska pogreška što su raskinuli sporazum iz god. 1937 sa nama i prišli režimu da od njega prime sporazum sa Pavlom i Dragišom, on reče: »za nas je to veliki istorijski događaj«. Pomislio sam, Bože moj koliko raznoliko gledamo na stvari i događaje.

Pa kakav je taj hrvatski nacionalizam? da ga Gospodo, ovako zajedno i mi Srbi i vi Hrvati ovako razgledamo, – ozbiljno, vrlo ozbiljno, a ne da gledamo samo u Ninčića i zabijamo glave pod astal i uklanjamo se od neprijatnosti i nezgoda. Nije ni meni ovako starom po Londonu i New Yorku lako ljutiti se sa gosp. Krnjevićem, Banom i drugima.

Prvo, kad je i kako je postao hrvatski nacionalizam?

1830 god. Srbija dobiva Dinastiju stožer države. Odmah počinje stvaranje pravne države. Donose se Ustavi, ukidaju se Ustavi, u borbi oko slobode niču u narodu bune, proteruju se vladaoci, niču prve gimnazije, sudovi i drugi državni organi.

U Hrvatskoj u ovo doba feudalnu hrvatsku buržoaziju bez imalo jačeg nacionalnog osećanja, počinje sve više da nasleđuje obična nacionalna buržoazija u kojoj se javljaju prvi početci jednog osećanja koje nije nikako nacionalno osećanje nego šire, nešto ne sasvim jasno i koje se nazvalo *Ilirizam* koje se ime još mnogo ranije čulo i čini mi se iskovano za vreme Napoleona, dok je bio u Dalmaciji. Ilirizam – to su prvi začetci Jugoslovenstva, t. j. neka zajednica Srba i Hrvata, jer u tim krajevima Srbi kad su se doselili pre 3–400 godina, za ovo dugo vreme tako su se izmešali sa Hrvatima, da stranci, istoričari, pisci, kad su govorili o

ovim predelima i krajevima nisu mogli razlikovati Srbe od Hrvata i obratno. Sve ove stvari Gospodo, ja ne govorim iz knjiga i izvora srpskih, pošto su slabo ili nikako srpski istoričari dublje ulazili u ove stvari. Ja ovo govorim iz izvora hrvatskih i po njima stranci kad govore i pišu o ovom periodu u prvoj trećini prošloga, devetnajstog veka, pišu: Srbi koji sebe nazivaju Hrvatima ili Hrvati koji sebe nazivaju Srbima ili im se daje ime *Slovinstvo, Esklavoni ili Šiavoni.* U tim danima i godinama, posle tridesete i oko četrdesetih godina prošlog veka, taj Ilirizam koji počinje da teče iz Zagreba, i Gaj da pravi Zagreb centrom Jugoslovenstva, sav prožet tuđinskim uticajima, – koji se ni do dan danji nije ugasio nego čak i ideologiji Radićevoj nanosio udarce – taj Ilirizam nosio je u sebi zajednicu Srba i Hrvata, pa Gospodo moja, austrijska vlada ga je zato zvanično zabranila – ja sad ne znam ovde u Londonu kad govorim bez podataka, a po sećanju i pamćenju događaja, na zahtev Pešte, jer je već mađarski nacionalizam slavio svoj huk i zanos. Zato su i Srbi i Hrvati, Srbi pod Knićaninom a Hrvati pod Jelačićem 1848 god. pošli »na Mađara«, kako narod kaže, ne kao sluge Beča kako neki iz neznanja kažu, nego, braneći svoj nacionalizam, svoju narodnost, Srpska država braneći Vojvodinu, a Hrvati braneći svoju ugroženu narodnost.

Jelačić je ponovo 1848 god. mesto Ilirizma uzeo ime Jugoslovensko čak iskovao i novac jugoslovenski, došao u dodir sa obe samostalne srpske države i Srbijom i Crnom Gorom, kao što je poznato.

Kao što je Ilirizam propao, valjda oko početka četrdesetih god. tako je i Jugoslovenstvo Jelačićevo propalo odmah koncem četrdesetih godina i nastao mrak, ne samo kod Srba i Hrvata, nego u celoj Evropi, a u Hrvatskoj imamo Bahov sistem od *1850–1860* god.

Posle 60-e godine, opet se pojavljuje u Hrvatskoj *Jugoslovenstvo* i u ovoj sedmoj deceniji na njegovom čelu sad stoje i vode dva uma, visoko moralna i učena čoveka Rački i Štrosmajer. Štrosmajer je čovek akcije, a Rački njegov duhovni podržavaoc, drugar. Njihovo Jugoslovenstvo je obeleženo: Zagreb je centar jugoslovenstva. Jugosloveni imaju da se ujedine pod skiptrom monarhije austrougarske i samim tim Zagreb je centar. Srbija, knez Mihajlo i pretsednik vlade Ilija Garašanin primaju Jugoslovenstvo, ali jasno stavljaju pred oči: Zagreb ne može biti centar, jer je u tuđoj državi, a zatim tuđinski uticaj u njemu tako je jak, da će u takvoj atmosferi centar jugoslovenstva, t. j. glava jugoslovenstva stalno biti bolesna. Jugoslovenska ideja traži slobodan vazduh i prostore po kome će trčati i razvijati se, nesmetana tuđom vladom i tuđim uticajima. Izvesni krugovi u Zagrebu po osećaju napuštaju jednim delom jugoslovensku ideju i ističu prvi put u istoriji Hrvata: *ideju hrvatskog nacionalizma.* Do polovine sedme decenije prošlog veka, polovine kojih godina nije bilo nikad pomena o nacionalizmu hrvatskom. Tada mu se javljaju klice i taj novi pokret, njegove klice upravo ščepa Hrvat Starčević, patriot, šovinista, pa ga iznese pred nacionalnu buržoaziju Zagrebačku. Široke mase, seljaštvo nisu se mnogo zagrejale njime, jer se tim masama nije do Radića i niko ozbiljno i iskreno ni približavao.

Pa u čemu se sastojao taj nacionalizam Starčevićev, te njegova doktrina; šta je to dakle taj hrvatski nacionalizam, koji i u ovim danima tako potresa Jugoslaviju?

Starčević je istakao njegove tri glavne i bitne stvari:

1. Zagreb je centar zapadne civilizacije Balkanskog Poluostrva, a Beograd pripada Istoku.

2. Linija, granica između Istočne i Zapadne civilizacije, između Beograda i Zagreba t. j. između Srba i Hrvata, ta je linija od Beograda rekom Savom i Drinom do Kotora, ili kraće: linija Zemun–Beograd. Sve što je na zapad od ove linije to je zapadna civilizacija, a sve što je istočno, to je istočna civilizacija, ili kako se to kaže u poslednjim godinama – to je balkanizam.

3. Za zemlje zapadno od ove linije Hrvati kažu da istorijski pripadaju njima – dakle to je *istorijsko hrvatsko pravo,* a kad kažu državno hrvatsko pravo.

Ovu granicu između Istoka i Zapada Balkanskog Poluostrva nije pronašao Starčević. Kad se još hrišćanska crkva podelila na Istočnu i Zapadnu, Vizantiju i Rim, Rim je postavio ovu granicu, dakle granicu između pravoslavlja i katolicizma. Starčević ju je samo usvojio i preneo na političko narodnosno polje. I kazao: sve što je na zapadu od ove linije to su Hrvati, a što je istočno to su Srbi. Ali kako nije mogao odricati da Srba ima i zapadno od linije Zemun–Kotor, on je Srbe nazvao pravoslavnim Hrvatima. On se okrenuo i Slovencima pa i njih metnuo u svoj ćup, i nazvao ih Alpiski Hrvati. Još i ranije ovakom delenju i pravljenju Zagreba centrom jugoslovenstva, ovakvom šovinizmu stavili su se jako na suprot od Srba: Novi Sad na čelu Vojvodine, naš Vuk Karadžić, a među Slovencima naročito Franjo [!] Prešern, pesnik i izvestan duhovni branilac Slovenačke. Ovaj nacionalizam Starčevićev osvajao je Hrvate, ali poglavito buržoaziju hrvatsku, i prirodno on je progonio »pravoslavne Hrvate« i oni pogromi protiv Srba po Zagrebu, 1903 čini mi se, to je vrhunac Starčevićevog nacionalizma. Ne treba da izostavim da je Radić odlučno ustao protiv ovakve nesretne politike i vikao po Zagrebu: kad ste tako junaci na Peštu idite, a ne na braću svoju. Zato i rekoh, čini mi se verovatno da Radić ne bi išao ovim putem kojim sad idu gosp. Krnjević i njegovi drugovi. To se sad kroz njega čuje glas jugoslovenski, koga Starčević nije potpuno udavio, te još daje znake života. Nacionalizam Starčevićev, to je dakle *Velika Hrvatske.*

Ništa prirodnije što su taj hrvatski nacionalizam pomagali katolički krugovi, pomagala rimska crkva, pa je Radić i na tom polju bio protiv toga mešanja katoličke crkve u ove naše muke i raspre. Taj nacionalizam pomagala je i politika Beča i Pešte. Štadlerov rad u Bosni i Hercegovini bio je sav u znaku protiv pravoslavlja i srpstva, koje je jedno isto. Kad nadbiskup Šarić kaže za Pavelića da je pravi sin Božji i da ga je Bog poslao da ovako radi, tj. da istrebi Srbe iz Bosne – to je večiti kontinuitet te politike. Kalaj u Bosni – to je gonjenje Srba svirepo. Vi dobro znate da je Kalaj bio ranije, pre nego što je došao za namesnika Bosne, napisao istoriju Srba i rekao da u Bosni žive u velikoj većini Srbi, govorio o postanku muslimana u Bosni, a, kad je došao u Bosnu, zabranio ovu svoju istoriju i progonio Srbe. Pa čak je politika Beča, mislim, primorala jednog velikog naučnika, dobrog Hrvata, pok. Jagića, da pronađe nov »bosanski« jezik, samo da srpsko obeležje Bosne oslabi. Toliko se daleko teralo u šovinizmu proti srpstva.

Istorici hrvatski kažu za Starčevićev nacionalizam da nije odgovarao stvarnosti i zato je i nosio u sebi klicu bolesti i pok. Supilo tako ga je u

svojim napadima osakatio, da mu je podrio svu moralnu osnovu i nad tim ruševinama ponikao je ponovo, ne znam po koji put, opet jugoslavizam – ponikla *Srpsko-hrvatska koalicija*. Ja mislim da su na ovom radu imali uticaja i zvanični i nezvanični krugovi srpski, u onom lepom periodu Kralja Petra, posle 1903 g., ali nas je pomagao na tom poslu i nezaboravljeni Masarik.

A šta je ovo sad?

Kad sam pročitao pažljivo Banov govor koga je držao u Pitsburgu, 16 novembra, video sam jasno neprestano pominje *istorisku hrvatsku ideju* u najčistijoj formi. Kad sam pročitao Memorandum u New Yorku, tek u polovini marta, čini mi se, a moji su ga drugovi u New Yorku imali četiri meseca u rukama i od mene krili, – ja sam odmah video: pa ovo je hrvatski nacionalizam, Starčevićev nacionalizam, samo teritorijalno proširen i još sa drugim strašnim stvarima. Pošto je ovaj Memorandum donet u Ameriku od jednog ministra pobornika ovog hrvatskog nacionalizma, bez sumnje da se prevede na engleski i preda nekom važnijem Amerikancu i zvaničnim licima. Ja sam odmah bio došao na misao da napišem pod svojim potpisom, jasno i otvoreno odgovor na taj memorandum. Posle nekoliko dana, pomislio sam: pa kako da pišem pod potpisom kao ministar i polemišem sa jednim nekorektnim aktom, za koji se ne zna čiji je, pa čak ne zna ni g. Snoj kako mu se uvukao u ruke.

Samo nacionalizam koji im je dao u ruke Pavle Karađorđević, jer valjda nećete tu računati i Dragišu Cvetkovića i nekakva dva »prisutna građanina« kako neko reče da su i oni mogli deliti Jugoslaviju i ograničavati sfere srpske i hrvatske.

Hrvati su teritorijalno došli do blizu Novog Sada, a u Bosni do Fojnice blizu Sarajeva, a dole ispod Dalmacije blizu Kotora. Je li ovo izglasao srpski narod? Nije. Pa vi niste priznavali Ustav od 1921. jer ga nisu izglasali pravi pretstavnici hrvatskog naroda. Pa vi, gospodo niste nikad dali zvaničnu izjavu da priznajete 1 decembar 1918 g. – Pa vi, gospodo, dvadeset godina nama prebacujete da nismo održali obavezu da će država biti organizovana zajedničkim pristankom Srba, Hrvata i Slovenaca – a ja vas sada pitam: pa je li ovaj vaš posao sa Pavlom Karađorđevićem imao pristanak Srba? Pa vi i dan danji tuceta čitava vaših Hrvata koji su sarađivali u Beogradu bez pristanka Hrvatske seljačke stranke i danas smatrate izdajicama hrvatskog naroda, a kod nas priznajete kao punomoćnike srpskog naroda i Dragišu Cvetkovića i njemu ravne i Pavla Karađorđevića? A videli ste to punomoćje srpskog naroda na dan 27 marta. Ama, gospodo, vi ste kupili jednu stvar od čoveka koji nema pravo da je proda, pa da je bio i sâm Kralj Aleksandar, – vi ste kupili, prostim jezikom govoreći, kradenu stvar, misleći, verujući, da je kupujete što je mnogo dobra a jeftina. I Ban Hrvatske u tom zanosu jasno i kaže: Sporazumom 1939 nisu zadovoljene težnje i aspiracije hrvatskog naroda. – Taj nacionalizam rastao je u vašim rukama kao kvasac u toploti i kipeo, pa prelazio granice i Starčevićevog nacionalizma. Pod istim tim Pavlom i istom tom vladom vi ste odmah viknuli: Bačka je hrvatska. A čitao sam u hrvatskim novinama, čini mi se u *Dnevniku* baš: Hrvati imaju da obuhvate sve ono kuda dopire i katolička vera. U Bačkoj su Hrvati zakazali veliki zbor i tu su kao što znate katolici Bunjevci. Imalo

se nešto važno tu da kaže i donese, šaputalo se da će doći izjava od ministra hrvatskog, Torbara, u ime Hrvata, da Bačka ima pripasti Hrvatskoj Banovini. Srpski deo vlade se uplašio i poznata je stvar, da je taj deo dao novac i poručeni zasebni vozovi, nabavljene na hiljade karata da dovede srpski svet iz cele Bačke u Suboticu na taj zbor Bunjevaca. Posigurno bi pala krv i vlada se uplaši i odrekne zbor. Eto, toga Sporazuma, da ga kratko zovemo Pavle Karađorđević-Maček, odmah u prvoj godini.

A kad u Memorandumu tvrdite da Bosna i Hercegovina pripadaju Hrvatima, pada li vam na pamet Istorija?

1. Srbi su dizali ustanak u Bosni i Hercegovini 1875, stradali i patili; – vi ćutali.

2. Srbin Petar Karađorđević vodio je čete baš po zapadnoj Bosni do same Save, a Hrvati su gledali i sedeli[?].

3. Pa poznato je svakome da su veliki muslimani iz Bosne: Sokolović, Rizvanbegović, poreklom Srbi, a čini mi se, i kapetan Gradaščević, koji je tridesetih godina prošlog veka dizao poznatu bunu.

4. Pa kad je 1908 Austrija aneksirala Bosnu i Hercegovinu, Srbija je alarmirala Evropu i njen ministar spoljnih poslova obilazio evropske kancelarije i umalo nije došlo do svetskog rata, a vi Hrvati ste ćutali.

5. Pa koliki je broj Hrvata bio u Bosni i Hercegovini pre dolaska Austrije 1878?

6. Pa na Vidovdan 1914 u Sarajevu je srpska omladina jugoslovenski formirana ispalila onaj metak u zanosu patriotizma koji je uzet za povod svetskog rata 1914 godine. Stav radikalne stranke je u ovim problemima star, već evo 60 godina, nema ni jedne vlade, ni drugih partija u Srbiji koji su bili drukčijeg mišljenja od ovog stava, nema nijednog ministra spoljnih poslova iz Radikalne stranke za ovih šest godina koji bi smeo i pomisliti drukčije. Pa sva borba Srbije do osnivanja ove naše Jugoslavije, od početka osamdesetih godina prošlog veka, to je borba protiv Austro-Ugarske pod voćstvom Radikalne stranke i Stranka je zato grozno stradala. Zna ovo bolje od mene g. Boža Marković, koji je pred bečkim sudovima i po bečkim ulicama hodao radi ove politike. A kad se našao jedan čovek i to vladar, Kralj Milan, koji je stavio dinastičke interese iznad nacionalnih, da bi ga Austrija podržala, za njenu politiku, – narod srpski slistio je toga Kralja Milana i celu dinastiju Obrenovića. Pa zar bi ja, koga je sudbina dovela u ovaj grad, smeo imati drugi stav od tradicionalnog stava Radikalne stranke koju ovde zastupam.

Nacionalizmi kad se prelivju u šovinizme postaju u rukama ljudi vrlo opasno, oštro oruđe i obično ljudi se njima grozno isakate i poseku. Vrlo umni pisci, vrlo ozbiljni, kažu da su oni uzrok ratova. Engleski pisac Vels, vi to znate, u svojoj knjizi to je lepo izložio. Iz umova ovih učenih ljudi, ovo je mišljenje ušlo i u zvanične kancelarije državnika naših velikih saveznika i u ovom vremenu mi čujemo ove napomene nama malim narodima – kao neke male prekore.

Pa gospodo, u ovom našem nacionalizmu, u ovom vašem Memorandumu, ima i drugih i ružnih i vrlo netačnih stvari. Nije tačno da su Srbi ubili pok. Josipa Predavca i nekoliko poslanika. Nije mi jasno da Hrvati nisu nikako protivni formiranju i većih federativnih jedinica sa *ostalim narodima* bilo politički, bilo ekonomski.

Nije tačno da je cela obala Jadranskog mora i hinterland do 50 km daleko od Zagreba, da su »čisto hrvatski delovi«. Nije tačno da su Bačka i Baranja hrvatski krajevi.

Ali ima nešto vrlo mučno i teško. U Memorandumu vi Hrvati tvrdite da smo mi Srbi hteli, naša Politika, da se sporazumemo sa Nemcima i Talijanima, tradicionalnim neprijateljima Hrvata, samo za to da bi zaokružili Hrvate; da je ovu politiku poveo pok. Kralj Aleksandar, pa nastavio Stojadinović, ali ne pominjete Kneza Pavla, koji je stvarno inaugirisao politiku prijateljstva sa Nemcima i Talijanima, i uz koga je sedeo kao potpretsednik g. Dr. Maček sa hrvatskim ministrima. Gospodo, i Bog i ljudi znaju da su Kralja Aleksandra ubili na prvom mestu Mussolini sa Hrvatima Pavelićem i Perčecom i Kvaternikom, i da su Nemci bili neki tajni pomagači i da je on poginuo kao prijatelj Francuza i Engleza, a ne Talijana i Nemaca. Pa, gospodo, i Bog i ljudi znaju da smo mi odbili u Svetskom ratu ponudu talijansku u najtežem momentu srpskog naroda, u Skadru u novembru 1915 g., ponudu Soninovu, ministra spoljnih poslova, da damo izjavu da se ne borimo i za oslobođenje Hrvata i Slovenaca nego samo Srba, t. j. da se odreknemo naše svečane deklaracije u Skupštini iz 1914 g., pa će Talijani poslati u Albaniju hrane da nam vojska ne pomre od gladi. Pa gospodo, i Bog i ljudi znaju, da smo se odrekli Londonskog Pakta iz 1915 pored ostalog i zbog Dalmacije, koja je po Paktu data Talijanima, a za koju, evo, neprestano i Ban i Memorandum viču: »to su samo hrvatski i samo hrvatski krajevi«, iako i Bog i ljudi znaju da ima u Dalmaciji na sto dvadeset hiljada Srba.

I možemo se upitati sada: pa kad sve ovo znaju, što rekoh, i Bog i ljudi zašto se ovakve stvari pišu i rasturaju među engleski i američki svet? Je li zato da se time borimo za Jugoslaviju i je li to borba za Jugoslaviju? Neka svaki odgovori po svojoj savesti, pa nam je kriv jedino Fotić, Dučić i ne znam ko još.

Pa dalje druga mučna stvar. U Memorandumu se prilično opširno izlaže da smo samo mi Srbi hteli Pakt i potpisali ga, a Dr. Maček i hrvatski ministri su bili kao primorani nekakvim okolnostima. Budimo otvoreni gospodo: kad je Pakt potpisan neki su ministri dali ostavke u znak protesta. Dr. Maček i hrvatski ministri to nisu učinili, kao ni slovenački. Ja, gospodo, verujem da su se ovim ministrima što su podneli ostavke pridružili Dr. Maček i hrvatski ministri, ne bi uopšte ni došlo do potpisivanja Pakta. Hrvati su ostali na svojim mestima i verujem što su ljudi bili uverenja da je potpisivanje pakta korisnija stvar, nego nepotpisivanje. I zašto u Memorandumu na nas Srbe krivicu svaljujete?

Gospodo, u subotu 5 aprila u 4 sata popodne došli smo u kancelariju kod g. Dr. Mačeka, u Beogradu, na njegov poziv gg. B. Jevtić, M. Grol i ja; pre nas je bio g. Pera Živković, kao šef Jugoslovenske nacionalne stranke. Od 4 sata do 6 sati mi smo konferisali, i g. Maček je neprestano izlagao i molio da primimo Pakt, kao akt nužde. U 6 sati došli smo u sednicu kod Pretsednika vlade g. generala Simovića i to šefovi stranaka, a od ostalih ministara bio je g. Slobodan Jovanović i g. Šutej, a čini mi se, takođe i pok. Daković i ministar vojni Ilić, svega nas desetak.

Hvala Bogu svi smo živi, sem pok. Kuloveca i pok. Dakovića. Na toj sednici koja je, držim i sazvata na zahtev g. Dr. Mačeka, g. Maček je po-

krenuo ovo isto pitanje i molio da primimo Pakt. Pomagao ga je pok. Kulovec. Diskusija je bila živa, trajala je do 8 sati uveče i nije svršena, nego je zakazata za sutradan, u nedelju 6 aprila prepodne. Ali sutradan, u nedelju, napala nas je Nemačka i Beograd bombardovat. Ja sam dobio utisak da je došlo u nedelju do sednice, g. Dr. Maček ne bi ostao u vladi, došlo bi do krize vlade. Za potvrdu ovoga moga mišljenja, ja navodim članak HRVATSKOG DNEVNIKA u Zagrebu od 26 marta, uoči prevrata, pošto je Pakt sa Nemačkom potpisat, u kome se pored ostalog kaže: »Kad promotrimo sve okolnosti pod kojima je došlo do pristupa Jugoslavije *Trojnom Paktu,* možemo mirne duše reći, da taj pristup pretstavlja za našu zemlju jedan dobitak. Mi ne spadamo među one koji se boje to priznati, jer je hrvatsko javno mišljenje već odavno bilo sklono ovakvom rešenju.« HRVATSKI DNEVNIK je organ Hrvatske seljačke stranke čiji je šef Dr. Maček.

Ja nikako ne mogu shvatiti: zašto smo ove naše raspre i nesuglasice ovakve stvari počeli pismeno širiti po Americi i Engleskoj. Eto, mene koga sigurno optužujete kao srpskog šovinistu, u svoja tri poveća govora u Americi, nisam ni dodirnuo naše unutarnje nesuglasice. Vi ste te govore čitali i čitaćete ih u našem zvaničnom organu SLUŽBENE NOVINE. Moj se rad sav sastojao u unutarnjem krugu nas 5 ministara i Bana u New Yorku i sve činio da se ne ide partikularističkim drumovima, nego samo državnim drumom. I ovde u Londonu, evo samo u ministarskim sednicama delam i ništa više.

Eto ja npr. jasno kažem: ovaj važan akt ovaj Memorandum je najveća pogreška našeg rada u izgnanstvu. U svojoj bitnosti on je strašna optužba Srba. I dozvolićete da vas ovako sve i Srbe i Hrvate upitam: pa kakva je razlika između Pavelićeve Nezavisne Hrvatske Države teritorijalno i ovog Memoranduma?

Jeste li se vi izjasnili jasno protiv Nezavisne Hrvatske države Pavelićeve? Vi napadate tu državu pored drugih teških stvari zato što je ustupila Dalmaciju i neke krajeve Italiji. A za druge krajeve?

Ništa ova pitanja niste trebali pokretati, tvrditi da Sporazum sa Knezom Pavlom ne zadovoljava težnje i aspiracije hrvatskog naroda i tome slično. Niste trebali naše unutarnje nesuglasice iznositi pred ovaj strani svet. Mi smo izgubili Jugoslaviju i treba u nju da se vratimo zajedno i kad u nju dođemo tada će i drugi činioci, narod, odlučivati i mi se svi mučiti u toj našoj zajedničkoj kući kako da je uredimo. Nismo nas desetak ministara tako moćni činioci koji će odlučivati sudbinu njenu i zato ne znam zašto ovoliko svađe.

Jasno je po sve, gospodo, da je po dolasku nas ovamo u Englesku i Ameriku pojavio se, rodio se, upravo preneo se, a rođen u Jugoslaviji, odmah počeo da bukti, hrvatski nacionalizam. A rekoh, gospodo, on je počeo da bukti i hukti još u Jugoslaviji, kad je počeo njegov plamen da obuhvata Vojvodinu, Bačku, kao već pomenuh nameravani zbor svih Hrvata u tim krajevima uz pomoć nekog većeg ili manjeg dela Bunjevaca.

Kada je neka delegacija trgovačka, industriska, ne znam sad tačno otišla u Peštu i Beč pod vođstvom, čini mi se, g. Andresa, ministra Trgovine, – na nekoliko meseci pre 27 marta, trebalo je čitati govore Hrvata pa se čudu čuditi. Ja i sad kao da imam pred očima te govore. U govorima

tim, npr. u Sofiji, i ne govori se o Jugoslaviji kao državi, nego samo propoveda prijateljstvo Hrvata i Bugara, ali se i Srbi ne pominju i Jugoslavija kao država. Slično biva u Pešti. A, gospodo, sastanak g. Ninčića i Sforce kod vas je izazvao veliko nepoverenje.

Pod takav vaš nacionalizam ovde i u Americi, vi ste podložili vatru: Memorandum, govore Banove i tome slično. Pa gospodo Ban Šubašić je u svojim govorima po Americi razvijao doktrinu *istoriskog hrvatskog prava* još u oktobru i novembru prošle godine i pošao hrvatskim partikularističkim drumom a ne drumom Jugoslavije. Je li ko od Srba ministara tako tada postupao? – Niko. Ni Fotić, ni Poslanstvo u Washingtonu, nisu se isticali i g. B. Marković i ja to smo jednodušno konstatovali u decembru prošle godine ili januara ove u svom izveštaju pretsedniku generalu Simoviću. Ja sam neprestano preklinjao, svađao se, da se tako ne radi. Pa i sâm g. B. Marković u polovini februara ove godine, na sednici nas ministara u Americi, u New Yorku, u svom govoru takođe je govorio i našao razlog našeg mučnog rada tamo u tome što državnu ideju ne držimo pred sobom, nego partikularističku. I g. B. Jevtić tada je tako isto govorio. A od tada, uklonili su se od neprijatnosti prepiranja i ja sam ostao sâm da se svađam sa tom partikularističkom idejom, sa tim hrvatskim nacionalizmom, pa sam zato i nešto maltretiran.

Isto tako i depeša g. Krnjevića Hrvatima u Americi, da rade kao i dotle što su radili, datira valjda iz druge polovine oktobra. A napomenuo sam da je ovaj vaš Memorandum pisati u oktobru, a možda i u septembu prošle godine, jer kad je g. ministar Snoj iz New Yorka došao u London u prvim danima novembra, on je već našao gotov Memorandum ovde izrađen. I otvorena depeša »Banova upućena vladi da se Fotić ima ukloniti iz Washingtona takođe je iz ovih dana. A sve je to bilo pre nego se bila rasplamtila borba između dva nacionalizma. Srpski nacionalizam u Americi kog je istakao SRBOBRAN jeste dakle posledica hrvatskog nacionalizma, on je docniji, on je u prvoj fazi čisto defanzivne prirode, a postupno prelazi u ofanzivu, posle pokolja Srba u Bosni i drugim krajevima.

Gospodo Hrvati iz ovih ovolikih fakata sasvim je jasno: odmah po dolasku u London i Ameriku počeli ste propagandu za veliko-hrvatsku nacionalnu politiku, zašto tačno ni sâm ne znam. Verovatno zato da za tu politiku zadobijete bilo zvanične krugove engleske i američke, bilo javno mišljenje ovih zemalja ili oboje ujedno.

A-SSVP, Predsjedništvo vlade 1941–1944, F-I.

225

London, 24. X 1942.

M. NINČIĆ – POSLANSTVIMA U WASHINGTONU I KUJBIŠEVU

Šifrovan telegram

Kraljevskom poslanstvu

Washington
Kujbišev

Pretsednik Vlade svojim pismom Str. Pov. V. K. br. 912 saopštio je sledeće:

Od đenerala Mihailovića primili ove izveštaje:

1. Depešom od 28 septembra: Noću između 26 i 27 avgusta ustaši su pokupili u Zemunu 80 Srba od kojih su 40 streljali u Zemunu a 40 odveli u Vukovar i streljali.

Osim ovih streljano je u Rumi 103; u Vukovaru 27; u Sremskim Karlovcima 16; u Vinkovcima 12; svi Srbi. U Jarmini streljano je 14 avgusta 40 Srba za 4 Nemca; a 24 avgusta još 66 Srba. Za Srbe nastalo je najcrnje vreme u Sremu od kako je došao za velikog župana iz Banja Luke bivši tamošnji veliki župan.

2. Depešom od 29 septembra: Da je u Sremu pokupljeno 1000 Srba među njima žene i deca od 12 do 17 godina. Svi su odvedeni u Vukovar, gde su svi streljani posle kratkog suđenja pod pretsedništvom državnog tužioca Brezekovića. Jedini njihov greh je što su Srbi. Pored toga pokupljeno je u Sremu 80 učenika srednjih škola; odvedeni su i streljani u Vukovaru. Specijalni ministar Hrvatske vlade bivši pukovnik Viktor Tumić [Tomić], koji je izjavio da će se poslužiti svim sretstvima za umirenje Srema bez obzira na žrtve, odgovoran je za ova zverstva.

3. Depešom od 9 oktobra: da je 26 septembra odvedeno u Beograd iz Miloševca, srez oraški, od ukupno 1905 muških glava, kao taoci njih 600. (Ovo su mahom najugledniji domaćini.) Kod Beograda u selu Jajincima Nemci su iskopali ogroman grob pošto nameravaju da streljaju veliki broj Srba (najuglednijih).

Skrećem pažnju naročito na telegram od 13 o. m. kojim đeneral Mihailović saopštava da je glavni komandant ustaški naredio da se u Sremu pokolje 10.000 Srba.

Pošto ima velika verovatnoća da u najkraćem vremenu neprijatelj pristupi masivnom ubijanju Srba ponova, molim učinite korak kod tamošnje vlade i umolite je za jednu zvaničnu izjavu javnosti. Jednom ovakvom izjavom kojoj bi se dao hitan i širok publicitet a preko radia naročito – bila bi učinjena ozbiljna opomena vlastima neprijateljskim da će ovakva ubijanja, a naročito ona koja je nedavno izvršio neprijatelj u Sremu i ima nameru nastaviti ih još u većoj meri, strogo biti kažnjena.

Molim zamoliti tamošnju vladu ne odavati da ova obaveštenja dolaze od đenerala Mihailovića.

Molim izvestite me telegramom o rezultatu.

Ninčić

Str. Pov. br. 531.

AJ, 103–24.

Ministar Ninčić je istog dana (24. X) uputio pismo državnom sekretaru za vanjske poslove Anthony Edenu više ili manje istog sadržaja. (Isti izvor)

226

Washington, 24. X 1942.
K. FOTIĆ – M. NINČIĆU

Šifrovani telegram
Otpravljen iz Vašingtona 24 oktobra 1942 u 19,52
Primljen u Londonu 25 oktobra 1942 u 10,00

Za Ministra inostranih poslova.

Čudi me da mi baš Stojan Pribićević mogao pripisati jednu netačnu izjavu. Poslednji put video ga 9 jula posle odlaska Njegovog Veličanstva Kralja za Kanadu. Radi ilustracije našeg razgovora citiram tekstuelno zabeleške koje sam tada učinio: »Posle povratka sa stanice imao razgovor sa Stojanom Pribićevićem dugo koji je od sviju najkorektniji ali uzima stav arbitra nad svima. Slaže se sa mnom da se Jugoslavija može održati samo na federalnoj (bazi?)«. Nisam ga nikad zvao da bih mu davao kakve izjave već kao i toliko puta ranije da bi večerali zajedno i izmenjali misli o našim problemima.

Kategorično demantujem da sam mu kazao da iz etičkog razloga nisam za Jugoslaviju već govorio o federalističkom uređenju na narodnim grupama (Srbi, Hrvati, Slovenci) a ne izmišljenim istoriskim pravima. Sa ovim složio se i on.

Da sam mu dao izjavu kakvu on tvrdi, svakako bi vas i Ministra Dvora o tome upoznao još u Njujorku, pošto vas je video posle toga.

Fotić

AJ, 103–24.

227

London, 28. X 1942.
ZAPISNIK SJEDNICE VLADE

Zapisnik
sednice Ministarskog saveta od 28. oktobra 1942 god.

Prisutni: Jovanović, Krnjević, Krek, Ninčić, Trifunović, Grol, Šutej, Budisavljević, Gavrilović, Banjanin i Marković.

Zapisnik prošle sednice čita se i odobrava.

Diskusija o spoljnoj politici. Reč dobiva g. Trifunović, koji produžuje svoj govor:

Izložio sam duboke i daljne uzroke naših sadanjih teškoća. Po mome uverenju sva naša politika, pa i spoljna pati zbog te i takove naše unutarnje situacije. Potrebno je da kao drugovi koji u presudnom času nosimo veliku odgovornost za svoju zemlju i narod, iskreno i otvoreno govorimo o tim teškoćama, da si kažemo u oči sve naše mane i da se oznojimo tražeći najbolje rešenje. Ako ovo uradimo i tako povratimo međusobno poverenje, lako ćemo otstraniti ličnosti koje momentano smetaju i zajednički ćemo savladati teškoće koje bi se pojavile na zajedničkom putu prema zajedničkom cilju.

Ako se sada osvrnem na kritiku naše spoljne politike, rekao bi samo ovo. Kako i kada ćemo postaviti zahtev naših teritorijalnih revandikacija to je pitanje taktike. Ministar spoljnih poslova kaže da još nije vreme, Dr. Krek traži da se postave i da počnemo borbu. Ministar spoljnih poslova sumnja, da bi sada mogli dobiti povoljan odgovor. Ja se slažem s njime, ali sam mišljenja, da sve razloge prodiskutujemo i da onda uradimo ono što ćemo smatrati svi najboljim i najkorisnijim. Ja sam isto tako mišljenja, da ni u pogledu našeg stava prema Bugarskoj ne možemo davati nikakovih izjava ni prema Grčkoj. Naročito mislim, da ne bi bilo korisno sa Grcima pregovarati u pogledu njihovih teritorijalnih aspiracija prema Albaniji. Mi bi dakako Grcima mogli kazati, da od Albanije ništa ne tražimo. Smatram isto tako, da bi bilo danas još prerano davati neku opštu izjavu, da na Balkanu ne tražimo ništa. Složni smo u stvari Mađarske i Rumunije. Mislim, da je g. Gavrilović malo predaleko išao u stvari Bugara i Bugarske. Ja mislim da treba da složno radimo na vaspostavljanju cele zemlje. Strah me je, da ovako podvojeni mi to nećemo moći. Ali da bi se složili treba da Srbi i Hrvati počnemo kresati svoje nacionalizme. Sa politikom integralnog nacionalizma srpskog i hrvatskog ne možemo uspeti jer smo izmešani. Nikada ne možemo postići da bi bili svi Srbi u Srbiji, a svi Hrvati u Hrvatskoj. Umerenost i uviđavnost mora da zavlada među nama. Ja verujte mi, neću predratnu malu Srbiju, želim veliku Jugoslaviju. Priznajem da se može ostvariti načelo da ima svaki svoju pušku na svome ramenu i svaki svoju kesu u svom džepu. Ali i za federativno uređenje treba naći sporazumno rešenje i ujediniti zajedničke napore da spasimo Jugoslaviju.

Dr Šutej: Pošto je po mome mišljenju g. Trifunović slikao neke događaje iz naše unutrašnje politike nepotpuno i netačno, to ću ja o tim događajima govoriti prilikom diskusije o unutrašnjoj politici.

Pretsednik Jovanović daje objašnjenja o našim razgovorima i pismenim obaveštenjima sa pretstavnicima SSSR u koliko se one tiču resora Ministarstva vojske.

Dr. Gavrilović podvlači karakterističnost javne kampanje protiv Ministra Draže Mihajlovića sa strane komunističke propagande.

Dr. Ninčić naglašava, da treba sve te vojne stvari potpuno odvojiti iz obima spoljne politike jer je to stvar vojnog resora, i Ministarstvo spoljnih poslova je samo administrativni organ koji sprovađa akta.

U diskusiji učestvuju još Dr. Krnjević i Ministar Grol.

Pretsednik zaključuje sednicu.

A-SSVP, Predsjedništvo vlade 1941–1944, F-I.

228

Washington, 3. XI 1942.
K. FOTIĆ – M. NINČIĆU

Parafraza

Telegramom Str. Pov. br. 139 od 3 novembra 1942 godine Kraljevski ambasador izveštava Gospodina Ministra inostranih poslova, moleći da ne odaje izvor informacije:

Don Niko Grškoviću rekao Ban da mu Litvinov poručio preko ruskog Generalnog konsula u Nju-Jorku da je primio njegovo pismo, ali da su danas prilike takve da je vrlo delikatno pokretati takva pitanja i da ga moli da ubuduće sa njim opšti preko jugoslovenske ambasade u Sjed. [injenim] Američkim Državama. Don Niko rekao ovo u poverenju Generalnom konsulu g. Stanojeviću. Ne saopštavati od kuda ima tu informaciju. –

A-SSVP, Predsjedništvo vlade (Kabinet), F-I.

229

London, 3. XI 1942.

S. JOVANOVIĆ – J. ĐONOVIĆU

Telegram – šifra
Za Đonovića, komandantu jugoslovenskih trupa

Vaš sin dobro i zdravo kod svog strica u Beogradu. Primio delove vašeg napisa koje čitam s velikim interesovanjem. U razgovorima s Englezima ističite da je grčko-jugoslovenski sporazum zamišljen kao početak Balkanskog saveza u koji bi imali da stupe i Albanija i Bugarska i Rumunija. Dodajte da dalji razvoj događaja zavisi u mnogome od postupanja Bugara s našim narodom i od njihovog opšteg stava. Što se tiče Mađara naglasiti da će njihova zverstva u Vojvodini jako otežavati vaspostavljanje dobrih odnosa između njih i nas. S velikim saveznicima održavamo što bolje odnose i uvereni smo da je njihova saradnja jedan od bitnih uslova za sređivanje prilika na Balkanu.

Jovanović

A-SSVP, Predsjedništvo vlade (Kabinet), F-I.

230

London, 6. XI 1942.

ZABILJEŠKA O RAZGOVORU S G. RENDELOM

Zabeleška
o razgovoru sa ambasadorom g. Rendelom 6 novembra 1942 godine

Prilikom posete, koju mi je načinio da bi tražio agreman za novog kanadskog poslanika i razgovarao o nekim drugim tekućim administrativnim poslovima, g. Rendel je prešao i na razgovor o opštim prilikama i odnosima u jugoslovenskoj emigraciji. Ogradio se rekavši da mi o ovome govori ne zvanično, već sasvim privatno, kao moj lični prijatelj još iz Sofije. On mi je ovim povodom rekao i sledeće: Prilike u vašoj emigraciji su strašne. Opšta je impresija da se niko više ne svađa nego vi. Vi uživate inače simpatije kod engleskih faktora, đeneral Mihailović takođe. Ja činim sve što mogu da što više poboljšam vaš položaj. Ali vam

moram reći da kod engleskih faktora niko od saveznika ne uživa tako rđavu reputaciju kao vi. Samo svađe i razdori. Vas bije glas da niko ni s kim nije. Ministri, svaki na svoju stranu. Među sobom često ne govore, ne viđaju se i rđavo misle jedan o drugom. Kad bih vam samo rekao kakva sam ja mišljenja čuo od vaših pojedinih ministara o drugim. Pa onda Kairo. Kaže se da kod vas »majori mrze đenerale, pukovnici kapetane itd.«, »svaki je protiv svakog«. Ponavljam vam da se o vama ima na nadležnom mestu vrlo rđava slika i to je zaista za veliko žaljenje. Da vam ne govorim o denuncijacijama koje vaši ljudi upućuju našima jedan protiv drugog. O svakom vašem licu mišljenja vaših ljudi su različita.

Posle daljeg nevezanog razgovora u ovom smislu, pri čemu sam razume se pokušao braniti nas, rekao mi je u strogom poverenju i podvlačeći da mi to kaže sasvim privatno i prijateljski i sledeće:

Ja sam mišljenja da Jugoslavija ne može ponovo da postoji. Prilike su se tako nesrećno razvijale i razvijaju se da je nemoguće ponovo stvoriti Jugoslaviju. Vidite šta su Hrvati počinili sa Srbima. I mi imamo te izvještaje. Uostalom i đeneral Mihailović javlja o tome. Zar mogu Srbi ikad zaboraviti 600 hiljada pobijenih od Hrvata, i ako Pavelićevih.

Na moju kategoričnu primedbu da sam ja apsolutni optimist u pogledu buduće Jugoslavije i da smatram da su Srbi – i ako imaju sve adute za sebe u svojim rukama, i ako su podneli tolike žrtve – gotovi da učine sve što od njih zavisi da se ponovo stvori Jugoslavija koja je uvek ideal svih Srba, Hrvata i Slovenaca, g. Rendel je ponovo podvlačio da je on vrlo veliki pesimist u tom pogledu i da ostaje pri svom ličnom mišljenju da se Jugoslavija neće moći vaspostaviti. A učinjene su, kaže, i velike greške za vreme od prošlog rata do propasti.

Kako je bilo dockan to smo morali prekinuti razgovor. Pozvao sam ga nasamo na ručak početkom iduće nedelje da nastavimo razgovor o ovoj temi.

Napominjem da je inače razgovor vođen u vrlo prijateljskoj atmosferi. –

Vl. Milanović

A-VII, VK, Kut. 184, Br. Reg. 1/5–1.

231

London, 6. XI 1942.

ZAPISNIK SJEDNICE VLADE

Zapisnik
Sednice Ministarskog Saveta od 6 novembra 1942 g.

Prisutni: Jovanović, Krnjević, Krek, Ninčić, Trifunović, Grol, Šutej, Budisavljević, Gavrilović, Banjanin i Marković.

Zapisnik sednice od 4. novembra čita se i odobrava.

Diskusija o spoljnoj politici: Reč dobiva g. *Ninčić:*

Imali smo najzad tu toliko traženu opširnu, temeljitu diskusiju o spoljnoj politici. Ona traje već nekoliko nedelja. Ta dužina je neobična. I ja sam voleo da već jednom dođe do te diskusije. Nadao sam se da ću imati

prilike da čujem hladnu, objektivnu kritiku svoga dosadašnjeg rada, i da ću dobiti korisnih indikacija za budućnost. Govoriću isto tako otvoreno i nezavijeno, kao što je i kritika bila. Ja sam se prilično razočarao i u jednom i u drugom pogledu. Ova kritika, velikim delom, nije potekla iz želje za saradnjom, no je često činjena isključivo u nameri da se dosadašnje vođenje naše spoljne politike iznese u što nepovoljnijoj svetlosti.

Ovi održani dugi, većinom unapred danima pripremani govori, mogu se razumeti kad se ima na umu sastav vlade. Sklopljena u jednom izuzetnom momentu, od uglednih pretstavnika, većinom šefova političkih snaga srpskog, hrvatskog i slovenačkog naroda, Vlada je svojim sastavom trebalo da manifestuje jedinstvo osećaja naših naroda u odbrani njihove nezavisnosti i njihove slobode. To je imala da bude jedna narodna vlada od velikog autoriteta. Ali u takvoj kombinaciji, obrazovanoj radi potrebe jednog momenta, od političkih ljudi koji nisu navikli na zajednički rad u jednoj vladi i sa shvatanjima i težnjama veoma različnim, često suprotnim, mučna je saradnja dužega vremena. Među nama, jasno se vidi iz većine održanih govora, nema mnogo osećaja solidarnosti, nema mnogo osećaja da svi zajedno idemo zajedničkom cilju. Kod mnogih tako mi izgleda glavno je bilo da sa sebe lično i sa grupe koju pretstavljaju skinu svaku odgovornost za rad u teškoj situaciji u kojoj se, iz razloga koji su najvećim delom nezavisni od naše volje, nalazi naša zemlja, kao i sve druge savezničke zemlje. Otuda neki kritičari, iako članovi vlade koji su imali učešća u njenom radu, i imali uvek načina da utiču na taj rad, drže govore kao da nisu vlada, no su njena opozicija.

Održani govori, velikim delom, nisu ni namenjeni jednoj intimnijoj ministarskoj sednici, no su držani za široku javnost, s idejom da će ova biti upoznata sa njihovom sadržinom.

Gotovo kod svih govornika temelj kritike činila je konstatacija da su naši odnosi sa tri glavna naša saveznika, sa Velikom Britanijom, Amerikom i Sovjetskom Rusijom, sada nepovoljniji no što su bili prošle godine kad smo došli u Veliku Britaniju. Ovo tvrđenje tako je od velikog značaja, da se gospoda govornici nisu smeli zadržati na samom konstatovanju takve situacije, no im je bila dužnost da detaljno izlože u čemu su se naši odnosi prema velikim saveznicima pogoršali, i ako bi po njihovom mišljenju bilo nekog pogoršanja otkuda je ono došlo i je li ono došlo delom naše spoljne politike. Zgodno je za kritičare bilo da se zadrže na samoj konstataciji, jer verovatno svesni su bili toga da ako se upuste u ispitivanje uzroka ne bi smeli ni pokušati da onako tendenciozno za sve teškoće vladine nabace krivicu na vođenje naše spoljne politike.

Od prvoga dana kad sam došao na ovaj položaj, od 27 marta prošle godine, ja radim pod teškim prilikama. Otežan mi je rad bio i tim što, sticajem okolnosti, ja nisam mogao računati na iskrenu, prijateljsku saradnju svih članova vlade. I ta se situacija nastavlja. Veliki deo kritike u govorima na ovim sednicama obrazložen je površno, tek da se ima razloga za nepovoljnu ocenu. Na osnovu čega gospoda zaključuju da su naši odnosi sa Velikom Britanijom sad manje povoljni no prošle godine? G. Srđan Budisavljević smatrao je da to nije ni potrebno dokazivati, jer, reče on s izvesnim patosom, »sećate li se prošlogodišnje proslave Kraljevog rođendana u crkvi Sv. Pavla. A kako je to ove godine bilo?«

Smatram da je površno, čak nije ozbiljno, kad se poređenje ceremonijala jedne svečanosti o punoljetstvu vladaočevom i normalnog redovnog svetkovanja rođendana, izvlače zaključci za našu međunarodnu situaciju. Prema tome i taj jedini fakat koji je g. Budisavljević pobedonosno istakao kao pogoršanje naših odnosa s Velikom Britanijom, ne dokazuje ništa.

Istina je, kad smo prošle godine došli u London, bili smo novi, interesantni. Promena izvršena 27 marta bila je u svežoj uspomeni, i ona je učinila jak utisak na naše prijatelje. Sad je prošlo od toga doba već godinu i po dana. Rat sve jače apsorbuje i zamara pažnju naših saveznika, a mi ne možemo očekivati da nam se neprestano ukazuje ona spoljna pažnja koja se gostima ukazuje pri dočeku. U tome je jedina razlika između naše situacije u Londonu sad i prošle godine. I prvih meseci našeg bavljenja ovde bilo je izvesnih teškoća, i na vojničkom i na diplomatskom terenu. Kako bi tek pobedonosno izgledala teza o pogoršanju odnosa da su se teškoće desile docnije!

Tvrđenje da su naši odnosi s Velikom Britanijom sad nepovoljniji, proizvoljno je i tendenciozno. Bilo je među našim vladama po neki put i življih diskusija povodom tzv. Kairske afere. Ali vama je svima poznato kako je došlo do te afere i vi svi dobro znate da li ona ima kakve veze sa vođenjem naše spoljne politike. Ja nisam direktno ni učestvovao u raspravljanju toga pitanja sa Britanskom vladom, ali sam sa strane pomagao da se ono prijateljski raspravi. Kairska afera je jedna neprijatna epizoda izazvana na vojničkom terenu. Ona je mogla privremeno dati povoda izvesnoj diskusiji s Britanskom vladom, ali nikako nije mogla pomutiti naše odnose. Vi ste se svi mogli uveriti koliko je veliko prijateljstvo Velike Britanije prema našoj zemlji, a znate dobro da životni interesi vezuju naše narode za Veliku Britaniju.

Kairska afera je sad uređena na način koji može samo podići autoritet naše vlade. To uređenje pruža jednu novu manifestaciju prijateljskog raspoloženja Britanske vlade prema nama. Tih manifestacija ima više u poslednje vreme. Njihovo poslanstvo kod nas dignuto je na rang Ambasade; pojava g. Idna pri otvaranju našeg Jugoslavenskog Doma i njegov srdačan i prijateljski govor o našoj zemlji; ustupanje od strane Engleske vlade dela njihove tonaže za prenos odeće, rublja i hrane našim zarobljenicima; zatim, prijateljsko držanje Britanske vlade u jednom za nas neprijatnom sporu izazvanom neopravdanim napadima na Dražu Mihajlovića. A na sve objektivne posmatrače načinila je utisak pažnja ukazana našem vladaocu, kada je ovogodišnji rođendan proslavljen na svečan način u svim anglikanskim crkvama.

Manifestacije poverenja i prijateljstva koja nam je, baš poslednjih meseci pružila Britanska vlada, daju nam najlepše nade za budućnost naših odnosa.

Da bi se dokazali neuspesi naše spoljne politike u pogledu Brit. vlade, ističe se veliki uspeh Čehoslovačke. Mi se radujemo svakom dobru savezničke i prijateljske Čehoslovačke vlade. Ali nije ozbiljno izvlačiti za nas nepovoljan zaključak povodom izjave britanske vlade od 18 jula 1941, kojom su šef Čehoslovačke države i njena vlada priznati kao pravi i punovažni predstavnici Čehoslovačke države. Mi smo taj položaj imali od prvog dana dolaska. Po našem shvatanju g. Beneš i sadašnja Čehoslovačka vlada imali su prava na to zvanje već od prvog dana, kao i mi.

Trebalo je velike kuraži da se tvrdi da su naši odnosi sa Američkom vladom sad manje povoljni nego u prošloj godini. Zar su gospoda kritičari već zaboravili uspeh puta Nj. V. Kralja u Savezne Američke Države? Zar se ne sećaju svih onih prijateljskih manifestacija kojima je od strane Pretsednika Rozvelta u Američkom Senatu i Predstavničkom Domu zatim i od strane američkog javnog mnjenja svuda dočekivan naš mladi kralj i svuda slavljena naša zemlja. Uoči odlaska na ministarskoj sednici g. Krnjević, uz odobravanje ostalih kritičara, izjavio je da je taj put rđavo primljen, i da sva odgovornost za predstojeći neuspeh pada na mene. Pa zašto sad, oni ne priznaju otvoreno da tog neuspeha nije bilo. A već ne očekujem da će ići tako daleko da ma i najmanje meni upišu u zaslugu taj uspeh, iako su za predviđeni neuspeh svu krivicu bacali na mene.

Isto tako, neosnovano je tvrđenje da su naši odnosi sa Sovjetskom Rusijom sad nepovoljniji nego prošle godine. Pre svega, prošle godine, prilikom našeg dolaska u London, mi nismo imali ni normalnih diplomatskih odnosa sa Rusijom. Kad su zatim normalni odnosi vaspostavljeni, nije bilo razloga da oni prestanu biti prijateljski. Zaključeni ugovor s Grčkom nije bio nikakvo iznenađenje za Moskvu, pošto je Sovjetska vlada i s naše strane i s Grčke strane obaveštena bila o pregovorima i saopštena joj je bila uglavnom sadržina ugovora koji smo imali zaključiti. S toga zaključenje ugovora s Grčkom nije moglo pomutiti naše prijateljske odnose sa nama. A da ovi stvarno nisu bili pomućeni, dokaz su pregovori koji su posle toga vođeni među nama i prijateljske izjave koje je g. Molotov učinio prilikom mog sastanka sa njim. Usporavanje toka pregovora došlo je po mojoj oceni, usled jedne situacije koja se razvijala najvećim delom van naše volje i čije stvaranje nije zavisilo od vođenja naše spoljne politike. Ja sam uveren da će se oblačak izazvan na terenu borbe u zemlji, rasturiti – to je samo jedan neprijatan epizod kakvih ima često u međunarodnim odnosima i među prijateljskim zemljama. U svakom slučaju, mi ne smemo dopustiti da se ni za trenutak poremete odnosi poverenja sa Sovjetskom vladom, a možete biti sigurni da vođstvo naše spoljne politike tome pridaje veliki značaj. Pitanje sukoba našeg Ministra Vojnog Draže Mihailovića sa Partizanima razvijalo se van domašaja naše spoljne politike i u tom pogledu ne može se njenom vođenju ništa pripisati ni u zaslugu ni u krivicu. Gospodin pretsednik Vlade, zastupnik Ministra Vojnog, dao vam je o tome ubedljiva obaveštenja.

Teritorijalne revandikacije prema Italiji i Nemačkoj.

Naročito gospoda Krek i Krnjević govorili su opširno o pitanju naših teritorijalnih revandikacija prema Italiji i Nemačkoj.

Zahvalan sam im što su o tome govorili tako otvoreno, jer mi daje slobodu da i ja otvoreno govorim.

G. Krek zamera da nismo iskoristili mnoge momente u cilju da dobijemo i učvrstimo naše položaje u tom pitanju. Već pri stupanju u rat trebali smo da saopštimo »svoje posleratne ciljeve«. Zatim kad su bile javljene borbe, uspesi i ogromne žrtve Draže Mihajlovića, mi na to nismo nadovezli diplomatsku akciju, u kojoj bi podvukli šta mi kao rezultat ovoga rata za sebe očekujemo i tražimo. Ni italijanska akcija čišćenja nije bila iskorištena u tome pogledu. Gospodin Krek bi želeo da se agresivnijom

politikom dobije ma i *najslabija* izjava Saveznika, on misli da bi bili u mnogo boljem položaju, ako bi već sad u toku rata nakupili što više izjava velikih Saveznika ili ako bi bar tim saveznicima napunili uši sa našim željama, zahtevima i ciljevima. On, zatim, izlaže tačno dokle idu naše teritorijalne pretenzije i da ih sve treba postaviti i dostaviti saveznicima sada u toku rata i insistirati, da te naše zahteve imaju u vidu u svakom slučaju i kod svakog načina rešavanja evropske krize. I zaključuje: »Ako izgubimo i proigramo sadanji trenutak, Slovenci se nikada spasti neće.« Po gospodinu Kreku treba samo manifestovati veliku aktivnost pa se sve naše želje mogu ostvariti.

I g. Krnjević smatra da je krajnje vreme da se pitanje naših teritorijalnih revandikacija prema Italiji što pre postavi, jer ako ga danas ne možemo postaviti, on se boji da to uopšte nećemo moći učiniti.

Moram priznati da me je iznenadila ova kritika moga dosadašnjeg rada u pitanju naših teritorijalnih revandikacija na severozapadu. Uvek sam imao utisak da smo u tom pogledu bili složni. Oni su, a naročito g. Krek, više puta predlagali da se preduzme korak u smislu preciznog postavljanja toga pitanja kod naših velikih saveznika i dobijanje povoljnih izjava u tome pogledu. Ja sam uvek odgovorio, da sam uvek gotov da u akciji za rešavanje ovog pitanja idem putem koji oni budu izabrali. Ako se ne budem s njima slagao, reći ću im svoje mišljenje, pa ako oni ostanu pri svome, ja ću raditi onako kako oni misle da treba. Naravno, ako se Ministarski Savet složi s njihovim mišljenjem, a ja im pri tome ne bih činio smetnje. Ja čak idem tako daleko da mislim da će biti vrlo teško dobiti takvu jednu akciju glasovima članova vlade sa srpskim nacionalnim osećajem, ako se svi pretstavnici hrvatski i slovenački u vladi izjasne za to. Pri rešavanju ovog pitanja, po mom mišljenju, glasovi hrvatskih i slovenačkih pretstavnika u vladi imaju presudan značaj. Oni imaju da reše da li je oportuno da se već sad krene jedna takva akcija, iako se ja sa njom ne slažem.

Među nama ne postoji ni najmanje razmimoilaženje u oceni pravednosti ovih zahteva čiji bi uspeh neslobodne Slovence i Hrvate oslobodio svirepog tuđeg gospodarstva i uveo ih u našu zajedničku državu. Ja smatram da je to pitanje isto toliko važno za nas Srbe, i da mi trebamo zajedno sa Hrvatima i Slovencima da uložimo sve napore da se postigne uspeh. Ali ja sam Srbin, ja osećam da među nama nema onakovog poverenja, kakvog npr. postoji između Engleza i Škota, i da će se uvek naći ljudi koji će verovati da bih se ja za čisto srpske tetitorijalne interese bolje i odlučnije založio, i da mi se u tom slučaju ne bi mogla prebaciti nikakva pasivnost. A ako još bude neuspeha ili uspeha koji ne bi zadovoljio maksimalna očekivanja naših patriota, ne bi me ni Sava ni Dunav oprali od sumnjičenja da je do toga došlo mojom krivicom, a neki bi možda tvrdili da sam ja to i želeo. U stvari teritorijalna pitanja dolaze u najteža međunarodna pitanja. Ma kako mudro i vešto vodili svoju politiku nikada nećemo moći biti sigurni u uspeh, naročito ne u potpun uspeh

Ovo gledište nisam zauzeo ni iz ma kakve bojazni za svoju ličnu odgovornost; ja smatram da kad sam na ovome položaju, moram da budem spreman da primim svaku odgovornost za jednu spoljnu akciju. Ali, ima jedna druga opasnost. Među nama ima i inače i suviše razloga za trenje i nepoverljivost, pa bi moglo biti kobno za budućnost naših odnosa, kad bi Hrvati i Slovenci pomislili, da je delom a možda i zlo namernim radom

jednog Srbina nekoliko stotina hiljada njihovog naroda ostalo ili moglo ostati i dalje u tuđem ropstvu.

Imao sam utisak da je g. Krek usvojio moje predloge, jer nije nikada, posle našeg razgovora, insistirao da tu akciju povedem. Ali zahtev g. Kreka sad postaje vrlo precizan; on je potpomognut od g. Krnjevića i Budisavljevića i Ministarski savet mora o tome da se izjasni. A ja ću još sad pokušati da dokažem da nemam razloga za promenu svog mišljenja. Po mom shvatanju, akcija koju gospoda predlažu ne samo da ne bi donela koristi koju oni očekuju, no bi mogla otežati naš položaj, u momentu kad to pitanje bude stavljeno na rešavanje pred nadležni međunarodni forum.

G. Krek želi da već sada iznesemo pred naše saveznike tačno dokle idu naše pretenzije teritorijalne i da traži[mo] od njih povoljne izjave za ostvarenje njihovo. Po mome mišljenju nije još došao momenat ni za jedno ni za drugo. G. Krek zamera meni što su propuštene tako sjajne prilike, kao što su bile pojava Draže Mihajlovića i onaj strašni pokolj Srba u Pavelićevoj Hrvatskoj. Ali gospodo, ako je Krek smatrao da su to tako sjajne prilike, zašto nije tražio i insistirao kod mene da tu akciju tada povedem, i ako bi bio nezadovoljan mojim kontra razlozima, onda zašto nije stvar iznio pred Ministarski savet da on reši jednu tako važnu i hitnu akciju. U stvari, nisam ja propustio neke povoljne prilike, pošto sam smatrao da razvojem događaja nije stvorena bila nikakva nova situacija za pokretanje ovakve akcije. Propustiti ih je mogao samo g. Krek, jer on je bio protivnog mišljenja. Isto tako iznenađen sam da se g. Budisavljević tek sada posle toliko vremena počeo uzbuđivati zbog moje tobožnje neaktivnosti u tom pitanju.

Među Srbima, Hrvatima i Slovencima u ovom pitanju nema razmimoilaženja. Nemože biti sumnje, da su svi oni složni u tome da su naše teritorijalne revandikacije prema Italiji pravedne, i da treba svom snagom raditi na njihovom ostvarenju. Ali po mojoj oceni, dogod traju ove strahovite borbe koje angažuju u nečuvenoj do sad meri snagu zaraćenih naroda, koje apsorbuju svu intelektualnu, moralnu i nervnu moć njihovih upravljača, koje milione njihovih naroda bacaju u brigu i očaj zbog ogromnih žrtava, ukratko dokle god besni ovaj u istoriji čovečanstva nezapamćeni rat od čijeg ishoda zavisi egzistencija čitavih rasa, a kome se kraj još ne može sagledati, snage, pažnja i napori naroda i njihovih upravljača potpuno do iscrpnosti ulažu se u to da se dođe do pobede. S toga diskusija o pitanjima koji se odnose na posle ratno uređenje sveta može se sada voditi samo u okviru izmene misli i u granicama opštih interesa.

Koliko su teritorijalna pitanja komplikovana i koliko je sad teško gotovo nemoguće postići u tom pogledu povoljan rezultat u međunarodnoj akciji, pokazuje nam ta činjenica da savezničke države okupiranih teritorija nisu mogle dobiti od velikih saveznika nikakvu obaveznu izjavu ni u pogledu integralnog vaspostavljanja njihovih predratnih granica. Hvali se uspeh Čehoslovačke u pitanju Minhenskog sporazuma. Čehoslovačka je naš bliski prijatelj i saveznik. Ja ću se radovati svakome njenom uspehu, i smatrat ću ga kao naš uspeh. Kobni Minhenski sporazum, uništen je bio već samim aktom oružanog napada Nemačke na Čehoslovačku. To je Čerčil još 30 septembra 1940 utvrdio u poruci upućenoj preko radia Čehoslovačkom narodu. Stvar je bila jasna, pa ipak, da bi se izbegao svaki nesporazum, britanska vlada saopštila je Čehoslovačkoj vladi notom od 5. augu-

sta o. g. da »Prilikom utvrđivanja Čehoslovačkih granica koja ima da dođe na kraju rata, na Vladu Njegovog Veličanstva neće uticati nikakve promene izvršene u 1938 i posle«.

Notom od 5 augusta britanska vlada dosledna svom opštem stavu nije dala nikakvu obaveznu izjavu u pogledu vaspostavljanja Čehoslovačke u njenim granicama od pre septembra 1938. Ona tom prilikom izrekom utvrđuje svoje gledište da pitanje »utvrđivanje Čehoslovačkih granica ima doći po kraju rata.«

Isto je bilo i sa nama. Dobili smo izjavu g. Idna datu u Donjem Domu 23 aprila 1941 godine, da »Vlada Nj. V. Kralja ... sa svoje strane ima čvrstu nameru da potpuno obnovi nezavisnost Jugoslavije.« Kad je naš poslanik po nalogu vlade, imao prethodni razgovor sa g. Idnom starajući se da ga ubedi u potrebu da u svom govoru pomogne »teritorijalni integritet« Jugoslavije, britanski ministar odgovorio je da mu je nemogućno pošto slične izjave nisu davali ni u slučajevima drugih savezničkih država. Britanska vlada zauzela je u pogledu granica drugih savezničkih vlada isto tako uzdržljiv stav. Tako npr. u pogledu Srednje Evrope g. Idn je 9. septembra 1942 g. izjavio u Donjem Domu da britanska vlada »ne može u ovom stadiju da prizna ili podupre postavljenje u budućnosti bilo koje pojedine granice u Srednjoj Evropi ...«

Ovakav stav Britanske vlade ne znači da se ona neće kad momenat za to dođe, angažovati svim svojim autoritetom za vaspostavljanje naših starih granica. On pokazuje samo komplikovanost međunarodne situacije. Svi saveznici čije su teritorije okupirane u sličnom su položaju i svaka obaveza data jednoj od njih učinit će mogućnim britanskoj vladi da odbije davanje takve obaveze i svakoj drugoj. A kako u pogledu ranijih granica ima teškoća među samim saveznicima (npr. između Poljske i Rusije), britanska vlada stala je na načelno gledište da se u pitanju granice drži rezervisano i da ne čini izuzetke. Isto to važi i za američku vladu.

U takvoj situaciji, ima vrlo malo nade da bi se već sada na pr. od britanske vlade, mogla dobiti takva obavezna izjava u pogledu proširenja naših granica ma kako ono bilo opravdano. Moj je utisak na osnovu razgovora koje sam imao sa britanskim nadležnim činiocima da bi u sadašnjim prilikama svaki naš korak u tom smislu bio osuđen na neuspeh. Šta više postoji opasnost da takvi neuspesi ne stvore ne povoljna raspoloženja za nas i da nam ne pogoršaju položaj za ono vreme kada se o tim pitanjima bude donosila odluka. Pod takvim prilikama ja se nisam mogao složiti sa planom da se takva akcija krene, u toliko manje što nije sigurno da bi ona bila održana u tajnosti, a kraj dokazane svireposti talijanske uprave mogli bismo još i pogoršati položaj našeg tamošnjeg stanovništva i izložiti ga novom konačnom istrebljenju.

Kao što rekoh, malo ima verovatnoće da bi takva jedna ozbiljna i važna diplomatska akcija mogla ostati sakrivena od javnog mnenja tih zemalja. Šta više, radi njenog uspeha potrebno bi bilo organizovati i privesti u delo energičnu propagandu za zadobijanje njihovog javnog mnenja. A sve to bilo [bi] opasno i otežalo bi naš uspeh akcije u otsudnom momentu. Sećate li se šta je bilo krajem prošle godine, kad je tadanji pretsednik vlade general Simović ubacio pred američku javnost pitanje naših teritorijalnih revandikacija prema Italiji? S engleske strane dobili smo izjavu Lorda Halifaxa koja nam je pogoršala situaciju, a s američke strane naišli smo na od-

lučan otpor kod 5,000.000 dobro organizovanih američkih građana talijanskog porijekla. Mi nikada nećemo biti u stanju da takvom pokretu stavimo nasuprot snagu ma i približno iste jačine. Uz to, ne treba nikada smetnuti s uma, da u jednom znatnom delu američkih i britanskih građana, i van onih koji su katoličke vere, ima nesumnjivih simpatija za talijanski narod, koji oni izdvajaju od fašističkog režima po njima jedinog odgovornog za sve. To izdvajanje, a naročito kada su u pitanju Talijani, izgleda tako prirodno i simpatično da su se i neki članovi naše vlade u Americi javno izjasnili u tome smislu.

Sve to ne znači da se mi ne možemo nadati uspehu u momentu kad se o tom pitanju bude rešavalo. Ja sam u više puta kada mi se prilika učinila pogodnom, govorio sa zvaničnim ličnostima raznih savezničkih zemalja o našim teritorijalnim revandikacijama, o njihovoj opravdanosti i o potrebi da se nema nikakvih obzira prema Italiji koja je saveznicima počinila toliko zla u ovom ratu. U tim razgovorima ja sam dobio utisak da postoje izvesne simpatije u pogledu naših zahteva. A 12 augusta g. Sumner Wels rekao je našem poslaniku u Washingtonu, da je pogrešno shvatiti da se postavlja pitanje revizije predašnjih granica napadnutih zemalja, ali se imaju u vidu teritorijalne promene koje bi želele ogromna većina stanovnika. Skrenuo je pri tom pažnju na tačku treću Atlantske Charte koja treba da nas potpuno umiri i zadovolji.

Isto tako moj zaključak ne znači da mi sada ne treba ništa da radimo. Mi imamo da svršimo jedan važan posao, koji može biti od presudnog uticaja za povoljno rešenje naših zahteva. I u Londonu i u Washingtonu postoje već ličnosti i komiteti koji proučavaju pitanja u vezi s stvaranjem novoga, boljeg poretka u Evropi, posle dobivenog rata. Oni treba da budu potpuno obavešteni o osnovanosti naših revandikacija. Zato treba spremati iscrpan materijal i po potrebi zasipati ih našim razlozima, a mi ih imamo i to vrlo jakih. Mi ćemo već u tom smislu izrađivati i davati britanskoj i američkoj vladi svoje memorandume. Ne treba da zastanemo. U tom važnom poslu slovenački i hrvatski pretstavnici u vladi imaju pretežnu reč. Ja sam im uvek govorio, i sad im ovde kažem pred svima vama, da u tome pripremnom poslu njihova uloga je važna, i intimna saradnja sa njima meni je dragocena za postavljanje i rešavanje ovog pitanja. Od mene pri tom mogu tražiti svaku akciju u vezi sa radom kod savezničkih vlada. Ono što je do sad u tom pogledu urađeno u glavnom je njihovo delo, a kad g. Krek tvrdi da gotovo ništa nije urađeno, onda bi to bila na prvom mestu njegova krivica.

U stvari tvrđenje g. Kreka nije tačno. Ono što je već do sada urađeno u pitanju naših teritorijalnih revandikacija isključuje mogućnost da će, docnije, kad se prilikom rešavanja pojavimo sa svojim zahtevima neko od nadležnih međunarodnih faktora biti iznenađen. A kad g. Krek misli da to nije dovoljno, neka mi pruži nov materijal, a ja ću ga odmah upotrebiti. Svršetak rata na žalost ne izgleda da je tako blizu, i mi nećemo zadocniti sa predavanjem novih memoranduma. Ali moje je mišljenje – to ponavljam – da za sad dok traju ratne operacije ne treba tražiti od saveznika da donose odluke niti zauzimaju svoj definitivni stav u pitanju naših teritorijalnih revandikacija prema Italiji, Nemačkoj i Mađarskoj. Dovoljno je i jedino mudro u sadašnjim prilikama, podsećati ih neprestano da te revandikacije postoje, da su one opravdane, da je u njihovom interesu da se one

ostvare i da kad dođe vreme za rešavanje treba da ulože sav svoj uticaj da odluka bude pravedna a to znači povoljna po naše zahteve. A to smo mi do sada i činili. Navaljivanje g. Kreka i Krnjevića da se akcija za zadovoljavanje revandikacije što vidnije manifestuje, može se razumeti. Slovenci i Hrvati u neoslobođenim krajevima u strašnom su položaju, čeznu za slobodom i u svom prirodnom nestrpljenju želili bi da se neprestano nešto radi za njih. Naš sadašnji stav koji nam nalaže naša politička mudrost za njih znači pasivnost, a možda čak i tešku nemarnost prema njihovoj sudbini. Glas njihovog očajanja dopire do Londona. Pa ipak, mi u ovome radu nesmijemo podleći osećaju, no moramo ići sa razumom i uputiti svoju akciju onako kako mislimo da će biti najbliže koristi. Naša spoljna politika mora biti oprezna u svojim spoljnim akcijama, jer joj opreznost nalaže komplikovanost međunarodne situacije: ona ne sme biti pasivna, ali mora izbegavati prenagljene postupke. Kao što rekoh teritorijalna pitanja su veoma teška. Nije lako postići uspehe i stoga se mora raditi s velikom smotrenošću. Svaka greška mogla bi biti fatalna.

U nadi da bismo mogli onom svetu doneti smirenje ja bih bio zato da se željena akcija pokrene. Ali po mojoj oceni pokretati je u sadašnjim prilikama bilo bi štetno i smanjivala bi povoljne izglede na uspeh kad se o tom bude rešavalo. Nestrpljivost u politici isto tako je opasna, kao i propuštanje momenata. A mi do sada nismo propustili nikakve povoljne momente da tražimo od saveznika da već sad zauzmu stav u pitanju naših teritorijalnih revandikacija van predašnjih granica, jer takvih momenata nije bilo niti će ih, s pogledom na ratne prilike biti u vrlo bliskoj budućnosti.

Sastanak s grofom Sforzom.

Izvesna gospoda vraćaju se na pitanje moga sastanka sa grofom Sforzom. Objašnjenjima koja sam prošloga puta dao nemam ništa da dodam. O tome kao i o mnogim drugim stvarima nisam govorio u svom prvom ekspozeu, u kome sam se zadržao samo na krupnim pitanjima izlažući u detaljima osnovne linije naše spoljne politike. Izjavio sam pri tome da ću u toku diskusije dati obaveštenja i o svima drugim pitanjima koja interesuju gospodu kolege. Ja nisam činio nikakve tajne od toga sastanka, jer tu nije imalo što da se krije. Čim je bilo spomenuto u sednici da se o tome žele obaveštenja, ja sam ih dao.

G. Krnjević tvrdi da sam ja imao uvek slabosti prema Italiji. Ne, gospodo, ja nikada nisam vodio spoljnu politiku iz simpatija ili antipatija prema nekome, no jedino prema interesima svoje zemlje. Tako radeći, vlada g. Pašića, u kojoj sam ja bio ministar spoljnih poslova uspjela je da dobije od Italije evakuisanje svih primorskih krajeva, – koje je držala posednute – među njima treću zonu sa Šibenikom i Sušakom. Da se u tome na vreme nije uspelo pitanje je da li bi ikada ti krajevi bili vraćeni našoj državi i onaj narod oslobođen.

Naša politika prema Bugarskoj i Albaniji.

Neka gospoda dotakla su se pitanja naše politike prema Bugarskoj i Albaniji. Oni traže da se napusti rezervisano držanje i ako situacija nije ista. U pogledu naših teritorijalnih revandikacija prama Italiji, napuštanje

rezervisanog stava znači da treba odmah preduzeti akciju za oslobođenje revandikacija, dok u pitanju Bugarske i Albanije, ono znači da treba isto tako odmah zauzeti definitivan stav kojim se odričemo svake teritorijalne revandikacije, pa i najmanje ispravke granice u pogledu ta dva vrlo nesigurna, a što se Bugarske tiče prema Srbima krajnje neprijateljskog suseda.

S pogledom na današnju međunarodnu situaciju, moje je lično mišljenje da ni na Balkanu ne treba da tražimo nikakovog teritorijalnog povećanja. Ali sam odlučno protivan da mi odmah zauzimamo definitivan stav u tom pogledu. Nikakve potrebe nema da se već sad izjašnjavamo. Niko od saveznika ne očekuje od nas, a još manje je sklon da nam traži takva obećanja. Naprotiv, verovatno je, da bi kod njih bilo iznenađenja nepovoljnog za nas što mi koji, – iz razloga nezavisnih od naše politike – nismo mogli da isposlujemo precizna obećanja za vaspostavljanje naših predratnih granica, dajemo takva obećanja drugima, i to Bugarskoj s kojom smo u ratu, i koja je počela s namerom da definitivno zadrži velike teritorije naseljene Srbima, i Albaniji čiji bivši Kralj javno ističe teritorijalne pretenzije prema našoj Kraljevini. Zauzimanje takvog stava u današnjim prilikama, bilo bi štetno i stoga, što bi nas bez ikakve potrebe dovelo u opreku sa našim jedinim balkanskim saveznicima, Grčkom. Ono bi bilo i opasno, jer bi dalo potstreka Bugarima, da sigurni za budućnost ma kako bio ishod rata budu još bezobzirniji prema srpskom narodu i srpskoj teritoriji. Zašto da mi Bugarima dajemo tako veliko ohrabrenje za budućnost i da ih već sada umirimo da pomažući nemačku ratnu akciju aneksirajući naše teritorije, rasterujući i ubijajući srpski narod iz onih krajeva, oni se ne izlažu nikakvoj opasnosti.

Ne samo da ne možemo bugarskom narodu davati nikakva smirenja i satisfakcije, no on mora biti na čisto s tim da ima da bude teško kažnjen za ovaj novi mučki napad i za strašne zločine počinjene prema srpskom stanovništvu. Kakva će kazna biti odrediće se kad se rat bude svršio, prema situaciji u kakvoj se budemo zatekli u tom vremenu, i prema raspoloženju srpskog naroda.

G. Krnjević je tvrdio da je Balkanska Antanta kriva što su se u ovome ratu Bugari stavili na stranu Osovine. Po njegovom mišljenju, da smo mi vodili prema Bugarima politiku prijateljstva ne bi nam se desilo da nas u ovom ratu Nemci napadnu sa bugarskog zemljišta. G. Krnjević zaboravlja da su pod Stojadinovićevom vladom Balkanska kao i Mala Antanta u stvari rasturene, i da je s Bugarima bio zaključen pakt o večnom prijateljstvu. I ako je prema njima vođena u oči ovoga svetskoga rata upravo onakva politika kakvu je g. Krnjević preporučuje, Bugari su se stavili na stranu Osovine i napali nas zajedno s Nemcima.

G. Krnjević ne poznaje dovoljno istoriju srpsko-bugarskih odnosa kad traži da mi treba da učinimo sve što možemo, da nam Bugarska bude prijateljska i da je niko ne bi mogao upotrebiti protiv nas. Po njemu treba sve učiniti da se postigne prijateljstvo Bugarske. Moram odmah istaći da je naivno verovati prema raspoloženju ogromne većine sadašnjih Bugara, da se Srbi mogu nadati da će nekim ustupcima zadobiti bugarsko prijateljstvo. Svi Bugari bez razlike žele celu Makedoniju sa Starom Srbijom, a tako isto svi, možda sa beznačajnim izuzetkom, žele svu srpsku teritoriju do Morave. To oni i ne kriju. Njihova je politika uvek bila i ostala je da na Balkanu nema mesta za dvije jake slavenske države. Ima da se bira Srbi

ili Bugari. S toga, po njima za stvaranje Velike Bugarske, potrebno je da Srbija i Srbi budu uništeni. I prošloga rata i ovoga puta sve bugarske vlade tražile su aneksiju svih ovih teritorija, čiji gubitak znači uništenje Srbije i srpskog naroda. Ništa manje od toga ne bi Bugare privremeno zadovoljilo.

Isto tako, mišljenja sam, da iako težnja naše politike treba da bude vaspostavljanje Albanije u predašnjim granicama ne bi dobro bilo da već sada zauzimamo definitivan, precizan stav u tom pogledu. Albansko pitanje ćemo moći povoljno rješiti samo u tesnoj saradnji sa našim saveznicima Grcima. Oni imaju možda drugih shvatanja u pogledu predašnjih granica, već i zato je bolje ne ulaziti tako brzo u raspravu toga pitanja. Glavno je da smo mi sa njima složni da albanska teritorija kao i celo Balkansko poluostrvo moraju ostati u rukama balkanskih stanovnika po principu »Balkan balkanskim narodima«. Dominacija i uticaj Italije moraju potpuno iščeznuti sa istočne obale Jadranskog mora.

Zaključak:

Ja ću da završim. I kraj najbolje volje ne mogu priznati objektivnost najvećem delu kritike iznete u posljednjim sednicama vlade. Zar je objektivna bila konstatacija o pogoršanju odnosa naših sa tri Velika Saveznika? Zar je objektivnim razlozima bilo inspirisano dovođenje u vezu izvesnih neprijatnih vojničkih i ratnih epizoda u našim međunarodnim odnosima sa vođenjem naše spoljne politike, iako svi znamo, kako su stvari postale i kako su se razvijale? Zar se može nazvati objektivnom ocenom, kad se meni s tolikim podvlačenjem prebacuje moj prijateljski, intimni razgovor sa Sforzom, a pod raznim izgovorima odbija se da se i najmanja primedba učini jednom članu vlade g. Savici Kosanoviću, koji protivno politici vladinoj i protivno našim interesima javno na radiju izdvaja talijanski narod od svake odgovornosti za zločine učinjene prema našoj zemlji i našim narodima, čineći Musolinija odgovornim za sve? Prema tome kad padne Musolini mi bi se riješili svakog političkog i moralnog osnova da postavimo ma kakve revandikacije i da uopšte ma šta tražimo od Italije.

Zar je najzad to objektivna kritika našeg vođenja spoljne politike da nitko od gospode kritičara nije našao da je mogućno konstatovati i najmanju stvar koja bi bila povoljna u vođenju naše spoljne politike za ovu godinu i po dana? Međutim tu skoro, u svom govoru od 26. septembra, g. Idn ističe zaključenje našeg sporazuma sa Grčkom kao važno političko delo za stvaranje međunarodne kolaboracije. I vi svi znate da je taj sporazum naša ideja, da je zaključen našom inicijativom.

Ima indicija koja ne pokazuje u povoljnoj svetlosti izvesne strane naše međunarodne situacije. Ali tome nije uzrok vođenje naše spoljne politike. Iz naše sredine potječu najžešće akcije za obaranje autoriteta ove vlade. Iz naše sredine stalno gotovo iz dana u dan, raznose se raspoloženja koja idu zatim da istaknu kako među nama nema ni najmanje saglasnosti, ni mogućnosti za sporazuman rad. Iz naše sredine vode se nekoliko raznih spoljnih politika, što daje utisak kaosa. Ako bi svaki od gospode kritičara makar i za sebe, u svom intimnom biću, priznao svoje greške, verujem da bi od ove duge diskusije doista bilo koristi.

Mogao sam biti još potpuniji i baciti više svetlosti na izvesne momente. Time bi bolje objasnio postanak izvesnih neprijatnih situacija ovde u Lon-

donu. Ali sam našao da je bolje da rane ne razgrebavamo nego da ih lečimo. Sudbina nas je vezala i po mome shvatanju, niko od nas u međusobnoj borbi ne može drugima nauditi a da sebe ne ošteti.

AJ, 103–2–21.

232

London, 7. XI 1942.
ZAPISNIK SJEDNICE VLADE

Zapisnik
sednice Ministarskog saveta od 7. novembra 1942 g.

Prisutni: Jovanović, Krnjević, Krek, Trifunović, Ninčić, Grol, Šutej, Budisavljević, Gavrilović, Banjanin i Marković.

Zapisnik sednice od 6. novembra čita se i odobrava.

Diskusija o spoljnoj politici: Uzima reč pretsednik vlade g. Slobodan Jovanović, pošto je prethodno učinio nekoliko napomena da bi u idućim diskusijama trebalo govoriti kraće i u manje polemičnom tonu, odgovara i onima koji su u toku ove diskusije govorili po njihovom mišljenju, i suviše nepromišljeno o našem položaju kod velikih saveznika. Uzimaju na pr. Veliku Britaniju; nalazi da treba praviti razliku između položaja našeg naroda i položaja naše vlade. Položaj našeg naroda još je uvek dobar. Otpor koji naš narod daje okupatorskim vlastima i stradanja koja zbog toga podnosi, naročito četnička akcija generala Mihajlovića, kao i taj fakt da okupatorski režim nije uspio nigde uhvatiti korena u narodnim masama, – sve je to učinilo da naš narod uživa ovde nesumljive simpatije kako kod široke politike tako i kod krugova vlade. Naročito je važno da i pored kampanje koja je u posljednje vrijeme vođena protiv generala Mihajlovića, englesko interesovanje za njegovu akciju nije ni najmanje popustilo. Što se tiče položaja vlade naše, on je prvih nedelja bio nesumljivo slab, jer razlozi za uklanjanje generala Simovića nisu bili dovoljno obavešteni ovdašnjim nadležnim faktorima, ali, u toku Kairske afere koja je stajala u tajnoj vezi sa uklanjanjem generala Mihajlovića, engleska vlada postepeno stavljala se sve više na našu stranu, – i sporazum koji smo s njome nedavno zaključili u cilju likvidiranja kairske afere, može služiti kao dokaz da naši odnosi s engleskom vladom nisu tako loši kao što bi po govorima nekih predgovornika moglo izgledati, ali uz prkos svemu ovome ima jedna okolnost koja nam mora zadavati brige, – a to je da je u ovdašnjim merodavnim krugovima pokolebana vera u životnu snagu Jugoslavije. Brz slom naše vojne snage uzet je kao znak da između Srba i Hrvata nije bilo dovoljno kohezije. Masovni pokolji koji su se desili prošle godine i koji počinju sada iznova, učinili su ovde jak utisak, – i naši se prijatelji pitaju, da li je posle svega toga zajednički život između Srba i Hrvata mogućan. Najzad, zapaženo je i to da naša vlada u izbeglištvu čak ni u oblasti spoljašne politike ne nastupa s dovoljno jedinstva. Na ovoj poslednjoj tački valja se naročito zadržati. U svima današnjim kritikama naše spoljašnje politike složilo se od pretpostavke da mi imamo samo jednu spoljašnju

politiku a to je onu za koju u prvom mestu odgovara g. Ninčić međutim nije tako. U mesto jedne spoljašnje politike mi imamo u stvari tri, jer pored službene diplomatije g.-na Ninčića imamo još neslužbenu diplomatiju koju u hrvatskom interesu g. Krnjević, kao i neslužbenu diplomatiju koju u slovenačkom interesu vodi g. Krek. Imati tri centra spoljašnje akcije ne bi moglo već samo po sebi biti štetno, ali pod uslovom da između ta tri centra ima veze i saglasnosti. To međutim nije slučaj; između gna Kreka i pretsedništva ima neke veze, ali g. Krnjević do sada nije davao nikakva obaveštenja o svom radu ni pretsedniku ni ministru spoljašnjih poslova. Ovo otsustvo jedinstva akcije može nam prouzrokovat isto onako poraz na diplomatskom polju kao što nam je prouzrokovao i na vojnom polju. Ni jedan ministar spoljašnjih poslova ne može imati uspeha ako se iza njega ne bude osećala ujedinjena Jugoslavija. Neophodno je potrebno imati na umu sledeće:

1. da kod velikih saveznika postoji jak interes za Jugoslaviju ali ne za centrifugalne bilo srpske ili hrvatske težnje.

2. da bi svaki raspad jugoslavenske vlade u Londonu bio iskorišten od sila osovine protiv onih koji su se u zemlji borili protiv okupatorskih vlasti ili im davali otpor. Naši bi neprijatelji onda zacelo tvrdili da se na delu posvedočilo da ni general Mihajlović ni dr. Maček nisu bili u pravu nego su bili u pravu Pavelić i general Nedić.

Ako iz ove diskusije ne izvadimo zaključak da je u vođenju naše spoljašnje politike potrebno koordinirati srpsku, hrvatsku i slovenačku akciju, onda će sva ova diskusija ostati u glavnom besplodna.

Dr Krek: Na reči gospodina pretsednika moram da napominjem da ja ne vodim nikakve ne službene diplomatije u slovenačkom interesu. Ja radim po svojoj dužnosti za državu, a razume se i za ovaj deo iz kojega sam izašao i kojeg zastupam u vladi za Sloveniju. Sve moje akcije sastoje se u propagandi za proširenje granica buduće Jugoslavije, za celokupnu našu nacionalnu teritoriju. Sve što sam radio, činio sam u sporazumu sa pretsednikom vlade i sa ministrom spoljnih poslova. Ja kao Slovenac mogu baš u tom pogledu lakše i direktnije nastupiti i govoriti, pa je zbog toga moj rad potreban i koristan za opću našu stvar. Neke mi kolege zameraju da suviše naglašavam Slovence. Prema situaciji koja postoji moram to da činim. U svim knjigama i kartama naš živalj u Koruškoj, Julijskoj Krajini i Prekomurju nije označen drukčije nego sa nazivom Slovenci. Ja moram dokazivati i naglašavati da ovi Slovenci sačinjavaju jedno te isto narodno telo sa Slovencima u Jugoslaviji, jednu te istu tradiciju, socijalnu i ekonomsku celinu. Jedino na taj način mogu izvojevati težnje da svi ovi slovenski krajevi treba da se pripoje posle rata jugoslovenskoj Sloveniji i da sa njom svi Slovenci uđu u novu proširenu Jugoslaviju. Ja treba drugim rečima da neposredno naglašavam da smo mi Slovenci poslije prvog svetskog rata bili razdijeljeni među 4 razne države, a da smo već onda hteli i danas hoćemo da budemo u celini u okviru jugoslavenske državne celine.

Zahvaljujem gg. kolegama, da su se svi jednodušno izjavili zato da nam naše nacionalno-teritorijalne aspiracije uđu u program naše zvanične državne spoljne politike i da pored restauracije integriteta Jugoslavije kakva je bila, sačinjavaju naš glavni i najvažniji posleratni cilj. Zahvaljujem naročito g. ministru spoljnih poslova koji se je u tom pogledu precizno izjasnio, samo bih želio, da se u tom pogledu sa zvanične strane konkretno više

radi i učini. Ne tražim da već danas zahteva odgovor Velikih Saveznika. Ali mislim da ih treba sve obavestiti da ćemo postaviti ovaj zahtev i da im već sada javimo naše razloge i argumentacije, te da ih zamolimo da imaju ovu našu stvar neposredno u vidu, da svojim izjavama i eventualnim obećanjima našim susedima ne bi vezali sebi ruke na našu štetu i da bi [bili] pripremljeni i dobro raspoloženi prema tim našim zahtevima; baš u tome pravcu, čini mi se, da naša spoljno-politička administracija čini premalo ili bolje gotovo ništa. Zbog toga tražim da se donesu konkretni zaključci po tome pitanju.

Rekao sam da su i nepotpune izjave savezničkih državnih funkcionera za našu stvar korisne. Kao pr. navodi izjavu američkog ministra pravde g. Biddla koju je dao 30. oktobra o. g. a koja glasi: »My recent order removing Italian aliens from the alien enemy classification applied also to aliens of Yugoslav nationality who were technically subject of Italy by virtue of certain treaties negotiated following the first world war. The order also applies to Serbs, Croats and Slovenes aliens who emigrated to this country from the former provinces of Zara, Udine, Gorizia, Trieste, Carnaro, Istria, Fiume and Lastovo. These former provinces comprise an area of about 5.000 square miles bordering the Adriatic sea which we ceded to Italy after the last war«.

Ova izjava označuje Slovence, Hrvate i Srbe kao nekakve samo »tehničke« državljane Italije, nabraja provincije Italije koje su nastanjene našim življem, kaže da je taj jugoslavenski živalj samo usled nekih paktova potpao pod Italiju. Sve to je veoma korisno kad to konstatuje u današnje vreme državni funkcioner U.S.A. Sve takve izjave koje bi više ili manje potpuno ili nepotpuno priznavale naše pravo za naše nacionalne teritorije preko predašnjih granica Jugoslavije su i biće po mome ubeđenju od velike koristi i naša spoljna politika mora ići za tim da skuplja što više takvih izjava.

G. ministar spoljnih poslova nije se osvrnuo na pitanje Austrije ni u svom odgovoru. Ja i iz riječi ostalih govornika mogu da razabirem, da si nismo dovoljno svijesni koliko će teškoće biti za Jugoslaviju i za cijelo uređenje Srednje Evrope, ako se bude kreirala Austrijska država u bivšem obimu kao stvaranje saveznika. Iznova će biti tamo gnezdo ne Nemačke ekspoziture protiv nas – pod zaštitom saveznika. Iznova će izgubiti Slovence u Koruškoj. Ako se naprotiv austrijski Nemci tretiraju kao pravi Nemci mnogo ćemo lakše ostvariti naše teritorijalne aspiracije i postići sve što treba da slabi Nemce kao celinu na tim granicama, sve buduće naše teškoće sa njima ćemo lakše rešavati ako danas ubedimo svet da su oni Nemci. Naša uloga je baš u tome pogledu presudna, jer smo sami i jedini koji imamo konkretan interes da Nemce baš ovde koliko je moguće oslabimo. Naša aktivnost u tom pogledu može biti istorijski zaslužna za budući mir u Evropi, a naša pasivnost istorijski greh kao naš budući nacionalni i državni život. Zbog toga moram da žalim, da je g. ministar spoljnih poslova i nakon mojih izlaganja ostao neodređiv.

Mi moramo da budemo inicijativni i u pogledu uređivanja politika okom buduće naše države. Nije svejedno kakvi će biti naši susedi, kakvi će biti naši odnosi s njima. U tom pogledu rekao sam da veliki saveznici očekuju od nas naroda koji smo interesirani, da im podnesemo svoje sugestije i misli. Mi vidimo da neki rade na tome kao na pr. Grci i Česi, a

mi se ne izjašnjavamo. Bojim se, da ako ostanemo ovako bez inicijative, događaji će prelaziti preko naših mišljenja i razvijat će se mimo i preko naših interesa, pa mi je žao, da se i na ove moje misli g. ministar spoljnih poslova nije osvrnuo. Mi ćemo morati ozbiljno studirati odnose kombinacija koji se pojavljuju, izabrati najpovoljnije mogućnosti i skupiti argumente, da ih branimo i da tako činimo svoju dužnost koja nam nalaže da pripremimo i izradimo najpovoljniju spoljno-političku situaciju i kombinaciju u kojoj će morati živjeti i raditi naša buduća država.

Reč dobija g. Banjanin koji kaže:

Meni je žao da se g. ministar spoljnih poslova uopšte nije osvrnuo na izvesne stvari i probleme koje sam u poslednjem svojem izlaganju o našoj spoljašnjoj politici pomenuo. Tako on uopšte nije odgovorio konkretno o našim odnosima sa Češkom i Poljskom ni o radu našeg poslanika u Sjedinjenim Državama. Ja ne mogu biti zadovoljan sa odgovorom i naknadnim objašnjavanjem gospodina ministra spoljnih poslova u celosti, premda sa odobravanjem prihvaćam njegova naknadna izlaganja o našem stavu prema Italiji i Balkanskim zemljama. Ali u celosti me odgovor g. Ministra spoljnih poslova nikako ne bi ubedio, da je naša spoljna politika uspešnija, ili naša spoljna situacija bolja nego što sam ju ja okarakterisao. Ovo važi za naše odnose prema Rusiji, koja postaje sve važniji faktor u međunarodnoj situaciji uopšte, a naročito važan faktor za našu zemlju. Naši odnosi sa SSSR su danas takovi kakvih ne bi mogli nikad želiti. Smatram da se ne čine dovoljno intenzivni pokušaji sa naše strane da se ovi odnošaji poprave. Mišljenja sam, da do takve zategnutosti situacije između nas i SSSR ne bi nikad došlo ako bi g. Ministar spoljnih poslova u svojim nameravanim, važnim delima u spoljnoj politici prethodno obavestio ministarski savet, da se zajedno svaka stvar pretrese, pa da onda činimo ono, što sporazumno nalazimo i ustanovimo kao najkorisnije i najsvrsishodnije. Ovaj način rada u važnim spoljno-političkim poslovima trebalo bi uvesti uopšte. Naročito mi se čini važno, da se u ministarskom savetu pretresu sve prestavke u kojima ćemo označiti i argumentirati naše teritorijalne želje revandikacije. Mislim da su to toliko važni akti da ne možemo dozvoliti da se šablonski sastavljaju u uredima naše spoljno političke administracije i da bi trebalo dati svim odgovornim ministrima priliku da u redakciji tih memoranduma sarađuju.

G. Banjanin dalje govori o našim spoljno-političkim odnosima na Balkanu i u Srednjoj Evropi i podvrgava kritici personalnu politiku u ministarstvu spoljnih poslova. Smatram da bi svi državni službenici a naročito prestavnici na strani, koji se izražavaju protiv državne celine ili koji svojim nastupanjima pokazuju da ne provode politiku kraljevine Jugoslavije i njene vlade morali biti kažnjeni odnosno odstranjeni sa svojih položaja. Međutim je telegrafskim rešavanjem smenjen naš poslanik u Kairu, koji se je možda pokazao u izvesnom momentu slab i neodlučan, ali nije inače učinio ništa šta bi mu se moglo zameriti. A na drugoj strani ostaju na svojim mestima veliki činovnici i naši prestavnici, koji otvoreno kažu da ne veruju u budućnost Jugoslavije, pa i taki o kojima naši saveznici kažu da ne mogu sa njima sarađivati jer u njih nemaju poverenja.

G. Banjanin se osvrće na izlaganje g. Miše Trifunovića i kaže da se ne bi smelo govoriti o radu naših kolega ministara u Americi na taj način, kao što čini g. ministar Trifunović, bez njihove prisutnosti. Uspešna kriti-

ka rada pojedinog člana vlade može se činiti samo, ako je on prisutan, da čujemo i njegovo obrazloženje i ovo je jedan razlog više, da se ministri koji se nalaze u privremenoj misiji u Americi pozovu u London, da sarađuju u našoj debati o spoljnoj i opštoj politici. Istina je da naša spoljna politika u mnogome zavisi od naše unutrašnje situacije i naših međusobnih odnosa. Zato ne bi bilo podesno praviti neke zaključke sada na kraju debate o spoljnoj politici, nego treba da se opšta diskusija produži naročito o našoj situaciji u Americi i našoj unutrašnjoj situaciji. Da bi tako imali pročišćene i utvrđene sve osnove da možemo napraviti zaključke i o osnovama naše spoljne politike. U tu svrhu treba što pre udovoljiti želju naših drugova u Americi i pozvati ih u London.

Dobiva reč g. Trifunović: On istraje kod svog prvobitnog mišljenja, da cela naša opšta politička pa dakle i spoljno-politička situacija najviše ovisi od sporazumnog rešenja odnosa između Srba i Hrvata. Ekstremni nacionalizmi su došli do izražaja u teškim oblicima pa treba znati najpre kako ćemo to da sredimo, onda je lako određivati detalje i ličnosti koji bi sporazumno utvrđenu državnu politiku izvodili. Smatra da nije napravio nikakve pogreške kad je u osutnosti govorio o radu gg. Snoja i Save Kosanovića u Americi. Tu su prisutni zastupnici svih grupa, pa i grupa kojima pripadaju gg. Snoj i Kosanović, a pored toga je prisutan i g. Božа Marković, koji se je u Americi u mnogome sa njima slagao i u koga su oni imali poverenja. Bili su dakle moji navodi pod punom kontrolom njihovih prijatelja koji mogu da ih brane odnosno da brane njihovo stanovište i njihov rad.

A-VII, VK, Kut. 185, Br. Reg. 6/7–1.

233

London, 9. XI 1942.
M. TRIFUNOVIĆ – M. GROLU

London, 9. XI. 42.

Gospodine Pretsedniče,

U poslednje vreme sve se više gomilaju pojave opasne po našu državu. Ako im se što pre najenergičnije ne stane na put, i samo postojanje države može biti zagroženo.

U otvorenom telegramu, upućenom Pretsedniku Vlade, g. Šubašić, kao Ban Hrvatske, izjavljuje da prekida odnose sa Kraljevskom vladom Jugoslavije i obaveštava o tome vlade naših triju velikih saveznika Velike Britanije, Rusije i Severo-Američkih Država. Na taj način g. Ban, očigledno sa smišljenim planom, ide na to da stvori od Hrvatske, čiji je on zvanični pretstavnik, jednu samostalnu međunarodnu jedinicu. I g. Pretsednik vlade u svome govoru lepo je naglasio da Hrvati idu za tim da svoje pitanje postave na međunarodni teren, pa tek onda da razgovaraju sa Jugoslavijom.

Paralelno sa ovom akcijom koja cilja na razbijanje države, vodi se u Americi već poduže vremena sistematski organizovana akcija koja ide za

tim da uništi ugled generala Draže Mihailovića u kome oni gledaju pretstavnika srpskog otpora i srpske borbe čiji značaj oni hoće, iz providnih razloga, da smanje po svaku cenu.

Pavelićev režim nastavlja svoj rad na istrebljenju srpskog naroda u tzv. »Nezavisnoj Hrvatskoj«. Sad se vrši masovno ubijanje Srba i u Sremu. Šta više, u poslednje vreme uz nemačke i bugarske trupe učestvuju i ustaši u pokolju srpskog stanovništva u granicama uže Srbije.

Dok se ovo događa u emigraciji, i u porobljenoj Otadžbini, izvesni članovi Kraljevske Vlade imaju držanje koje, najblaže rečeno, ne odgovara osnovnoj zadaći i osnovnoj liniji vladine politike.

Moji drugovi i ja iz dosadašnjih razgovora uvereni smo unapred da i Vi smatrate da se ovakvom opasnom stanju stvari mora učiniti kraj jednom odlučnom i hitnom akcijom, pa mi je čast, Gospodine Pretsedniče, u ime svojih drugova i svoje predložiti Vam da tu akciju povedemo sporazumno i zajednički. Dodajem da sam ovakav predlog učinio i Pretsedniku Glavnog odbora Zemljoradničke stranke.

Primite, Gospodine Pretsedniče, uverenje o mome osobitom poštovanju.

Miloš Trifunović
I Podpredsednik i zamenik Predsednika
Nar.[odne] Radikalne Stranke

A-SSVP, Predsjedništvo vlade, F-II.
Ovo pismo je Miloš Trifunović kao zamjenik pretsjednika NRS uputio Milanu Grolu kao pretsjedniku Demokratske stranke.

234

London, 10. XI 1942.
M. NINČIĆ – I. CANKARU

Poslanstvu

Otava

Lično za Poslanika

Molim izvestite me telegramom da li vam poznato da povodom oružane akcije u našoj zemlji Kosanović govorio američkim merodavnim krugovima da ceo teret borbe nose partizani a da se Mihajlović već mesecima ne bori.

Pov. br. 6180

Ninčić

A-VII, VK, Kut. 187, Br. Reg. 16/4–1.

235

London, 10. XI 1942.
STOJAN PRIBIĆEVIĆ – S. JOVANOVIĆU

10 Novembra 1942

Dragi g. Profesore:

Hvala Vam mnogo na pošiljci g. Fotićevog odgovora, kojim on pobija istinitost moje tvrdnje da je 9. Jula ove godine meni govorio protiv obnove Jugoslavije a za obnovu Srbije.

Nažalost, o nužnosti federacije sa Hrvatima i Slovencima i nepoželjnosti posebne srpske države govorio sam prilikom toga razgovora ja, a ne g. Fotić. G. Fotić je, kako sam ranije kazao, isticao suprematiju etičkih dužnosti prema srpstvu nad zakonskim dužnostima prema Jugoslovenskom jedinstvu. Kad bi g. Fotić zaista stajao na gledištu jugoslovenskog federalnog jedinstva, on očigledno ne bi bio u ogorčenom sukobu sa srpskim, hrvatskim i slovenačkim predstavnicima, grupama i listovima koji zastupaju istu tezu. Ja ne samo ponavljam da je moja izjava o mome razgovoru sa g. Fotićem tačna, nego sam voljan položiti formalnu zakletvu na njenu istinitost.

Stvar sada stoji tako da ima da se bira između moje reči i g. Fotićeve reči. Taj se izbor može učiniti na osnovu a) ocene naših ličnosti, b) ocene motiva zbog kojih g. Fotić i ja jedan drugome protivrečimo pred Jugoslovenskom Vladom, c) ocene naše dosadašnje političke delatnosti.

Moji odnosi sa g. Fotićem, kao što sam ranije primetio i kao što i g. Fotić priznaje, bili su lično uvek korektni. Ja želim da oni takvi ostanu i dalje. Ali usred svetskog rata, gde se za čitave generacije rešava sudbina i srpskog naroda i Jugoslavije, za svakog od nas napolju, a naročito za diplomatske predstavnike Kraljevine Jugoslavije, mora se znati tačno i nedvosmisleno gde stoje. Da li su izjave, koje mi je g. Fotić dao prošlog Jula, saglasne sa raspoloženjem srpskog naroda ili nisu, videće se po svršetku rata. U sadašnjem trenutku, te su izjave protivne Ustavu Kraljevine Jugoslavije i politici velikih saveznika od čije pobede zavisi budućnost i srpskog naroda i Jugoslavije.

Sa srdačnim pozdravom i davnašnjim poštovanjem,
Stojan Pribićević

A-VII, VK, Kut. 187, Br. Reg. 19/5–1.

226

London, 11. XI 1942.
ZAPISNIK SJEDNICE VLADE

Zapisnik
sednice Ministarskog saveta od 11. novembra 1942 g.

Prisutni: Jovanović, Krnjević, Krek, Ninčić, Trifunović, Grol, Šutej, Budisavljević, Gavrilović, Banjanin i Marković.

Zapisnik prošle sednice čita se i odobrava.
Diskusija o spoljnoj politici:

Dr. Krnjević dobiva reč i kaže: Ja želim saradnju, ja želim naročito saradnju u spoljnoj politici. Bezbroj puta sam molio i g. Pretsednika i g. Ministra spoljnih poslova da želim biti obavešten o svim važnim događajima u spoljnoj politici, da želim da pomažem u svim važnim našim delima na tome području. Unatoč svim mojim nastojanjima, do ove saradnje nije došlo na drugoj strani, najme nisam naišao na dobru volju i spremnost za ovu saradnju. Sada kad je ova saradnja označena kao potrebna sa strane g. Pretsednika, to ju ja rado oberučke prihvaćam. Saglasan sam sa svima ostalim govornicima koji su kazali da bi osnove naše spoljne politike kao i sve važnije detalje morali kolektivno pretresati i o njima odlučivati. Do sada sam ja obično bio potpuno neizvešten šta i kako se radi u Ministarstvu spoljnih poslova. O nekim stvarima me je samo g. Ministar spoljnih poslova naknadno obaveštavao. Čak i telegrami koji mi se daju na uviđaj su odabrani telegrami, to znači da neko u Ministarstvu spoljnih poslova odlučuje, šta smijem ja čitati i šta ne smijem. Za mnoge stvari sam saznao na ulici u razgovoru sa strancima ili inače nekako slučajno. Mnoge stvari koje sam tražio nisu se izvršile. Ja na pr. molim da se izveštavaju saveznici o svim persekucijama, gonjenjima i ubijanjima našeg naroda pod talijanskom okupacijom. Nisam do sada uspeo ni u propagandi ni u Ministarstvu spoljnih poslova. Tako se radi i sa većinom drugih mojih želja i sugestija.

Gospodin Krnjević dalje govori o našim odnosima sa velikim saveznicima i sa pojedinim susjednim zemljama. Ukazuje na pojedine akte Ministarstva spoljnih poslova koji su imali slabe rezultate i usled kojih se je pogoršala naša međunarodna situacija. Ponovno podvlači važnost dobrih odnosa sa Francuskom, Čehoslovačkom i Poljskom. Naglašava da treba naš savez sa Grčkom upotpuniti i razraditi sve odnose koje predviđa sporazum. Kaže da izveštaj g. Ministra spoljnih poslova ne zadovoljava, jer ne sadržava ni onih informacija koje su bile u toku diskusije tražene.

G. Grol: Diskusija o spoljnoj politici razdužila se na dva meseca. Dosadila je, rastegla i razvodnela sadržinu. Tih 13 ili 14 časova moglo je bolje biti izvedeno u 3 ili 4 sednice, u najviše 15 dana. Sad nam se zamera dužina – 14 časova za godinu i po dana! I zamera pisanje govora. Ja sam napisao ne govor nego izvod za govor da izbegnem diskusiju, jesam li rekao ovu ili onu rečenicu, jer je o tome stalna prepirka.

Za ovo sad prečišćavanje i zaključenje diskusije koje je najvažnije, ostalo je malo vremena.

Iz gosp. Ninčićevog odgovora, ja se zadržavam samo na dve stvari, koje su i kod njega dobile glavno mesto. Gosp. Ninčić je shvatio kritiku kao napad lično na njega. Ja sam direktan bez uvijanja i da ne bih bio shvaćen kao ličan, ograničio sam se bio u svom govoru na generalna pitanja. Ničega ličnog, niti je tu bilo o gosp. Ninčiću, ni čak o resoru njegovom kao isključivoj temi. Govorio sam o spoljnom položaju našem – o spoljnoj politici kao rezultatu radnje cele vlade. I to izričito naglasio.

Imamo puno stvari koje čak i u kritici resora Ministarstva spoljnih poslova koje sam gotov da ne protumačim kao rđave gosp. Ninčićeve, nego onih koji su se u tom resoru odmetnuli od svake vlasti.

Što se tiče druge stvari – naših revandikacija i razgovora sa grofom Sforzom, – ma koliko predmet mi bio na srcu, kao nacionalna briga – ja tu stvar smatram kao drugostepenu i trećestepenu – u situaciji u kojoj smo, u kojoj pre revandikacija novih zemalja treba prečistiti pitanje o zemlji Jugoslaviji: postoji li ona kao briga sviju nas?

Iz govora gosp. Pretsednika zaustavljam se samo na početak i kraj. G. Pretsednik konstatuje da se iznose samo želje a ne ideje kako i šta činiti.

Želje su ideje. Kad želimo ono što sad nije, mi kažemo kako hoćemo da je. Htelo se ilustrovati ta neodređenost problema i naslona na jednog ili drugog saveznika, u dilemi između kojih kaže se, možda će se morati rešiti za jednog ili drugog.

Kako se ta teška dilema postavlja između Vel. Britanije i Rusije, ja mislim da se na ovom mestu mora reći odlučno da te dileme ne sme biti. Za nas bi bilo od katastrofalnih posledica ako bi ostali bez pomoći, i sad do konferencije mira, a pogotovu na konferenciji ma koje od njih.

Teškoća ima, imaju ih i Česi, koji su još u osetljivijem položaju, ali Česi se staraju i muče da pametno očuvaju tu ravnotežu. Drukčije se ne može činiti.

Važniji je kraj, u kome gosp. Pretsednik skoro žali što se govorilo više o svemu nego o centralnom pitanju: o sudbini Jugoslavije, za koju se naši saveznici jedino i interesuju – kako su kazali jedni i drugi, Englezi i Amerikanci.

I tu moram reći da sam ja skoro samo o toj centralnoj stvari i govorio, jer sam u reagiranju na sve – sve uslovljavao pitanjem postoji li pre svega ta Jugoslavija, njen kredit i vera sveta i naša u nju.

Međutim, odmah iza govora gosp. Pretsednika gosp. Krek je u svome govoru ovog puta kao i prvog puta govorio samo o revandikacijama. Ni jedne reči o onom gorućem, što nam visi nad glavom i izaziva najteže raspre. Ja razumem osetljivost Slovenaca, ali to je simptomatično, da niko ne shvata da od tog gorućeg pitanja zavise sva druga.

Gosp. Krek jadikuje da su Slovenci pocepani na četiri strane skupo platili ujedinjenje u Jugoslaviji. Moram potsetiti da su Srbi platili u prvom svetskom ratu Jugoslaviju sa jednim milionom glava, i da ih manje ne će koštati ovog puta. Slovenci moraju biti svesni da je ovaj njihov period u Jugoslaviji bio njihova privilegija u Jugoslaviji i u njihovoj istoriji uopšte. Nigde unazad u toj istoriji oni nisu imali taj veliki razvoj nacionalno kulturni. Oni se danas relativno prema Srbima i Hrvatima najbolje

pokazuju u izjašnjavanju za Jugoslaviju ali, s obzirom na to koliko je njima nužna Jugoslavija ja od njih s pravom tražim i više.

Od prvog dana izlaska iz zemlje, Slovenci u Jerusalimu već izdali jedan memoar svojih nacionalnih revandikacija. Prvi njihov glas bio je za Sloveniju – u trenutku kada još nismo znali šta je s našom sudbinom opštom. Hrvati u Jerusalimu u katoličkom manastiru stavljaju svoju spomen ploču: »Hrvatska 1941.–« Zašto 1941 – kad je Hrvatska u toj godini Pavelićeva i zašto prvi glas »Hrvatska«!

A od tog vremena u svakom govoru Hrvata ističe se *Slobodna* Hrvatska: od koga slobodna? I ističe se da su Hrvati zapadnjaci i demokratski narod. Za razliku od koga? Da li se tu ponavlja Trumbićeva druga duša koja prestaje na Drini?

Iza pogroma u Bosni i Hrvatskoj memorandum kojim se Srbima ne pružaju satisfakcije nego uniženja.

Ne shvatajući u kojoj meri Pavelićev režim istrebilačkim progonom, nasilnim katoličenjem i stavljanjem Srba izvan zakona naporedo sa Jevrejima u njihovoj rođenoj domovini upropašćuje hrvatsko ime i mesto Hrvata u svetu. Hrvati u emigraciji dali su se u parnicu o njihovom mestu u Jugoslaviji i njihovim pravima. Mesto duboke čovečanske uzbune na te grozote, mesto ispovesti savesti, nastalo je parničenje o broju žrtava. Taj moralni propust koštao nas je već i može da nas košta skupo i Srbe i Hrvate i Jugoslaviju.

I, u času najvećeg razdraženja Srba u novembru Snoj dolazi iz Amerike usred najžešće raspre o pogromu Srba u Bosni da dobije izjašnjenje od Jugoslovenske vlade u Londonu o demokratskom uređenju Jugoslavije, o slobodama. Traže se garantije od Srba, razdraženih pokoljima da sutrašnja Jugoslavija neće biti kao dotadanja. A ako se ko na tu dotadanju može i danas još baciti kamenom ne mogu bar Slovenci. Prijatelji g. Kreka 17 godina vladali su u toj rđavoj Jugoslaviji a ja 17 godina bio u opoziciji – i da ne ređam kako je režim slobode primenjivao Korošec. Kažem sve to Slovencima jer saučestvujem s njihovim patnjama i volim slovenački narod, ali s pravom očekujem da on bude najširi u odbrani Jugoslavije, koja nikome više ne treba nego slovenačkom narodu.

Projektovana je već bila deklaracija za Ameriku i primljena od Srba u vladi. Ja sam je nepomirljivom opozicijom sprečio, i sprečio time jedan povod više za razdraženje Srba.

Mesto energičnog nastojanja da se stvari izvedu na čisto, na srpskoj strani pozavidelo se mudrosti Hrvata, pojavio se također jedan memorandum isto vreo razgovor o srpskoj jedinici i o Srbiji. Jedan korak dalje u tom pravcu učinjen je u Americi gde je načinjen program o Velikoj Srbiji na mesto Jugoslavije koja je uopšte napadana kao nemoguća, kao nedonošće bez uslova i bez prava na život.

Došlo je do tog da su Jugoslovenskoj vladi upućena pitanja o tom stanju stvari, i da je – kako je rekao g. Pretsednik na poslednjoj sednici – došlo do izjave saveznika – i Velike Britanije i Sjed. Američkih Država, da se oni interesuju samo za Jugoslaviju.

Zahvaljujući tome od poslednja tri meseca počelo se govoriti nešto drukčije. Svi se izjašnjuju za Jugoslaviju i koliko se drukčije ne može. Ali te konvencionalne izjave za Jugoslaviju daju se oficijelno, ali bez uverenja. Ni Hrvati ni Srbi iz Vlade ne razvijaju tu ideju, ne manifestuju je

s uverenjem i razlogom ni narodu u zemlji ni spolja u javnom mišljenju. Najviše što se u tom smislu kaže, kaže se ovde za ovim stolom i za zapisnik.

Ako se naši saveznici interesuju samo za Jugoslaviju, to navodno nije iz sentimentalnih razloga prema jednom ili drugom narodu u Jugoslaviji, već po osećanju potrebe. Ako je za saveznike Jugoslavija jedna nužnost, vreme je da se u ovoj vladi bude načisto s tim pitanjem, je li ona nužnost ili nije, i ako je nužnost, da se za vremena preseče opasan tok u razvijanju mišljenja i kombinacija oko nas, opasnih za nas, da se spreči haos u zemlji, da se general Draža Mihajlović obavesti o svemu što s jedne strane naši prijatelji hoće i savetuju, i onome što naši neprijatelji snuju protiv nas.

Ima nešto što su članovi ove vlade dužni narodu od koga, izlazeći iz zemlje, nisu dobili ovlašćenje da ničem ne preinačuju sudbinu zemlje. Ako je narod bude hteo preinačavati, to će učiniti on kad dođe do reči, kad bude raspolagao svim obaveštenjima i svim sretstvima.

Vreme je da se prekine s defetizmom u državnoj ideologiji i sa drugim koji iz njega proizlazi, da se preseče s defetizmom državnih organa i svake discipline.

To teško stanje ilustruje fakt da je predstavnik vladin u Washingtonu, pošto je bio čitav mesec dana u sviti Kraljevoj i u kontaktu sa Ministrom spoljnih poslova – nastavio sa svojim idejama i u pitanju Jugoslavije i u pitanju odnosa sa Sovjetima. Nove teškoće koje su sa toga nastale izazvale su potrebu da se predstavniku u Washingtonu upute izrične instrukcije. Sâm gospodin Pretsednik vlade postavio je taj zahtev. Pošto gosp. Fotić nije učinio ništa nastaće pitanje:

Da li nije dobio instrukcije od Ministra spoljnih poslova, ili ih je dobio i nije hteo da izvrši.

Od ovoga dvoga ne zna se šta je gore kao slika stanja u resoru spoljnih poslova. Tu je skoro rasulo.

Nekoliko poslanstava je bez poslanika. U vremenu u kome se događaji ređaju strahovitom brzinom, u Lisabonu se za dva meseca ne može da postavi redovno stanje – i to iza jednog slučaja koji nas je kompromitovao. U Kairu je pokazana neobjašnjiva brzina u telegrafskom uklanjanju poslanika pre no što mu je naznačen zamenik. Gosp. Pretsednik je mesecima govorio da je u Kairu nedovoljan jedan poslanik i da uz njega treba da je i jedan član vlade. A evo sad je i bez poslanika. U Južnoj Americi jedno poslanstvo (u Buenos Airesu) šest meseci je bez poslanika.

I defetizam državne ideje i defetizam javne službe uz štetu po sve naše interese počeo je već da razriva moralnu disciplinu čitave emigracije u kojoj se javljaju ružni ispadi.

Krajnje je vreme da se stvari dovedu u red. Ovako više ne može. Ako gosp. Ministar spoljnih poslova ništa u svemu ovome ne vidi, osim neku rđavu volju prema njemu i napad lični, ja žalim. Ali me to ne može zadržati da ne kažem što smatram za dužnost. Ako kome – meni on ne može odreći da sam mu uvek hteo biti na pomoći.

AJ, 103–2–21.

237

Kujbišev, 13. XI 1942.

S. SIMIĆ – S. JOVANOVIĆU

Parafraza

U vezi telegrama Pov. Br. 6180, svojim telegramom Pov. Br. 333 od 13 novembra 1942, Kraljevski poslanik g. Simić javlja:

U diplomatskom koru ovde sam poznat kao veliki pobornik stvaranja drugog fronta što pre i sa isticanjem da samo male porobljenje narode Evrope, a naročito one koji tamo aktivan otpor daju neprijatelju, bi produženje rata iscrpilo. Protiv otvaranja drugog fronta a još manje o potrebi slabljenja Rusije netačno je da sam mogao igde i ikad govoriti.

Strah od Rusije posle rata međutim ima pristalica u većini ovdašnjeg diplomatskog kora, kao i ideja o slabljenju Rusije produžavanjem ovog rata. Donekle to je rezultat pogrešnog tumačenja namera saveznićkih vlada u vezi sa neotvaranjem drugog fronta, kao i neverovatne mržnje prema ovom narodu.

U privatnim razgovorima uvek sam pobijao ova gledišta i osećanja. Za sve vreme svog boravka u Rusiji, jedan bivši sekretar ovog Poslanstva *Dragomir Bogić* na žalost delio je gornja gledišta i osećanja i može se reći da je u diplomatskom koru bio glavni porte-parole ove struje. Momentalno to mi je koristilo da upoznam sva prava raspoloženja preko njega. Bez uspeha sam pokušao uticati. Starao sam se ubediti da će zbog toga morati napustiti Rusiju uskoro i da je ovo njegovo privatno gledište u kome nema pokrovitelja u Vladi. Moju odluku tražiti njegovu smenu njegov premeštaj je samo preduhitrio.

Nisam dakle iznosio ideje koje mi se nameću ni u privatnim razgovorima ni u svojim izveštajima. Ovo je naročito dobro poznato ovdašnjoj američkoj ambasadi. Jedan takav njihov izveštaj o kome govori g. Kosanović, može se, prema tome, tumačiti samo kao želja izazvati Bogićev premeštaj, jer je svojim bučnim stavom počeo da smeta njima, kao njihov otvoren i poznat prijatelj. Njegovim premeštajem zadovoljan je i ovdašnji engleski ambasador, jer se pokroviteljstvo ovakvog Bogićevog stava počelo pripisivati i njegovoj ambasadi. Njegov premeštaj Rusi su primili pak sa otvorenim stavom.

Molim naredite Bogiću da odmah ide u Kairo, jer mi je poznato da on namerava ostati u Teheranu. Rusima bi to dalo utisak da se u jednoj tako delikatnoj tački za njih, kao što je to Teheran, želi koristiti njegovo anti-rusko raspoloženje, te bi se namere koje ona nema mogle pripisivati našoj Vladi.

A-VII, VK, Kut. 184, Br. Reg. 31/5–1.

238

Lisabon, 18. XI 1942.

N. MIROŠEVIĆ-SORGO – MINISTARSTVU VANJSKIH POSLOVA

Lisboa, 18. novembra 1942

Pov. br. 253

Ministarstvu inostranih poslova

Upravno odelenje

London

U odgovor na akt Ministarstva U. Pr. Pov. Br. 2306 od 28 oktobra o. g., kojim traži moje mišljenje po molbi savetnika poslanstva pri Sv. Stolici, Mons. Moscatella da mu se dozvoli da bude prijavljen kao otpravnik poslova, pošto bi mu to donelo izvesne povlastice, čast mi je odgovoriti sledeće:

Nema sumnje da bi g. Moscatellu položaj otpravnika poslova doneo izvesne povlastice, povisio auktoritet i koristio radu pri Svetoj Stolici.

S druge strane moj današnji položaj bio je određen s obzirom na afirmaciju naročito prema našim u zemlji, da mojim odlaskom iz Rima nebi bio tangiran položaj Poslanika pri Svetoj Stolici, niti je Sveta Stolica činila usled mog prisilnog odlaska koncesiju našim neprijateljima.

Slučaj bi se, međutim, po mom mišljenju dao rešiti a da se obim zahtevima udovolji, ako bi me Ministarstvo ovlastilo, da preko ovdašnjeg Nuncija izvestim Svetu Stolicu da idem na dužu otsutnost po zvaničnom poslu, i da će za vreme moje otsutnosti savetnik Poslanstva Mons. Moscatello otpravljati poslove, a da ću izvestiti istim putem Svetu Stolicu kad se budem vratio.

Potonji navod o mom povratku stavio sam za slučaj, ako se pogorša položaj Portugala i ako bi to bilo potrebno za povećanje moje bezbednosti kao Poslanika pri Svetoj Stolici u funkciji, kao i za svaki eventualni drugi slučaj ili potrebu.

Ako Ministarstvo prihvati ovo rešenje, čast mi je moliti ga, da izvoli izvestiti mene, kao i Mons. Moscatella, a njemu izvoli protumačiti razloge, zašta je bio prihvaćen predloženi postupak.

Kraljevski Poslanik,
Dr Mirošević Sorgo

AJ, 103–80–309.

239

London, 23. XI 1942.
ZAPISNIK SJEDNICE VLADE

Sjednica Min. Savjeta
od 23. novembra 1942

Reč dobiva g. Budisavljević: On se osvrće na kritiku koju je izneo g. ministar spoljnih poslova u stvari rada ministra Kosanovića u Americi. Naročito odgovara na tvrdnje g. Ninčića glede javnog govora Kosanović – La Guardia na radio emisiji New York. Ponavlja da je bilo na sednici vlade rečeno, da će g. ministar spoljnih poslova pribaviti originalan tekst tih govora i dostaviti ga svima ministrima da možemo na osnovu teksta raspravljati o primernosti toga govora. Podvlači da je g. ministar Kosanović tokom cele svoje političke karijere bio dosledno na jugoslovenskoj liniji, za jugoslovensku ideju se borio i takav je ostao i u Americi. G. Budisavljević zna, kako ministar Kosanović radi u Americi, poznati su mu njegovi govori i do sada nije mogao ništa konkretnoga ustanoviti o čemu bi se moglo reći da nije u smislu državnog programa. Postoji velika razlika između zajedničkog govora g. ministra Kosanovića i La Guardie i sastanka g. ministra Ninčića sa Sforzom. G. La Guardia je jedan od zvaničnih pretstavnika Amerike, najbližeg saradnika g. Roosevelta i veliki je prijatelj naše zemlje. G. Sforza nema nikakve zvanične funkcije, on je u stvari naših teritorijalnih revandikcija isto tako nepomirljiv kao i g. Mussolini i imao je priliku da se sastane na tajni razgovor sa aktuelnim ministrom spoljnih poslova Jugoslavije. Ono što su kazali La Guardia-Kosanović, je javno i ne može prouzrokovati nikakvih pometnji. Tajni sastanak je u svakom slučaju predmet komentara a u tom slučaju specijalno već po ličnostima predmet nepovoljnih komentara kod saveznika. Vidi se do sada da je taj sastanak samo g. Sforza iskoristio za svoju reklamu i za podizanje ugleda svoga talijanskog pokreta u Americi. G. Sforza je desno i levo davao informacije o tom sastanku, sigurno ne u interesu Jugoslavije i njene spoljne politike.

G. Budisavljević dalje naglašava važnost dobrih odnosa naše države sa SSSR i preporučuje da treba bezuvjetno poboljšati sadanje nezgodno stanje u tome pogledu. Žali da još danas vlada ne zna čega zapravo optužuju Sovjeti Dražu Mihajlovića, šta su u tome pogledu kazali protiv njega usmeno našim pretstavnicima i šta su napisali u svojim notama. Žali dalje da ne zna vlada ni to kako je naš ministar spoljnih poslova branio našeg kolegu Dražu Mihajlovića i kako da je i posle sve te odbrane mogla nastati javna kampanja protiv Draže Mihajlovića i njegove vojske. Sve to su za vladu nepoznate stvari i posle referata g. ministra spoljnih poslova i objašnjenja g. Pretsednika vlade. Kako treba raditi u politici sa SSSR dobar nam je primer Čehoslovačka, koja uspeva i pored svojih intimnih odnosa i sa Engleskom, Sjeveroameričkim Državama i sa ostalim saveznicima. G. Budisavljević dalje naglašava kako je važan rad na usavršavanju Balkanske Unije, da bi ova ideja što pre dobila konkretan oblik. Traži da bude naša politika u pogledu revandikacija čvrsta i aktivna, jer u tom pogledu moramo biti neumoljivi, pa makar morali riskirati i koje poteškoće.

Pošto je g. Ninčić koji je izjavio da želi da replicira otišao sa sednice, to se diskusija još ne može zaključiti.

Pretsednik konstatuje, da su u toku diskusije bili podneti sledeći konkretni predlozi:

1. Predlog Dr. Kreka o našim teritorijalnim aspiracijama.
2. Predlog g. Banjanina, da izjavimo, da nemamo nikakvih želja za promenama granica naše Kraljevine na Balkanu.
3. Predlog Pretsednika vlade o organizaciji saradnje.
4. Predlog g. Banjanina o proširenju postojećeg odnosno o sklapanju novog pakta sa Rusijom.
5. Predlog g. Grola da se ustanovi i obeleži osnov i smer politike ove vlade.

U diskusiji o tim predlozima učestvuju gg. Grol i Banjanin, a nastaviće se diskusijom posle konačne izjave g. Dr. Ninčića.

A-VII, VK, Kut. 187, Br. Reg. 4/4–1.

240

London, 26. XI 1942.

M. NINČIĆ – K. FOTIĆU

Šifrovan telegram

Kraljevskoj ambasadi

Vašington

Lično za Ambasadora.

U vezi mojih telegrama Str. pov. br. 531 od 25 oktobra i Str. pov. br. 561 od 10 ovog meseca.

Đeneral Mihajlović uputio molbu celog srpskog naroda koji svojom borbom stalno drži privezanih 35–40 osovinskih divizija za Jugoslaviju, da se u znak represalija bombarduju gradovi u Nemačkoj, Bugarskoj i Mađarskoj za pokolje koje njihove trupe izvršile nad srpskim življem u Jugoslaviji. On isto tako moli da saveznici javno zaprete da će bombardovati ustaške centre Zagreba, Karlovca i Varaždina, ako se odmah ne prestane sa planskim istrebljenjem i pokoljom Srba koje ustaši vrše u Nezavisnoj Hrvatskoj Državi.

Radi Vašeg ličnog znanja javljam Vam da đeneral Mihajlović izveštava da se u srpskom narodu ima utisak da veliki saveznici ne preduzimaju što im u moći da srpski narod zaštite od istrebljenja. On naglašava da ceo srpski narod gotov na nove žrtve u izvojevanju zajedničke pobede kada zato dođe otsudni čas, ali smatra da bi se saveznici ogrešili prema srpskom narodu – koji već dao blizu milion žrtava – ako ne bi preduzeli ništa u ovom času u znak represalija za sadašnje pokolje.

Molim učinite korak kod tamošnje vlade u ovom smislu i izvestite me o odgovoru.

Javljam vam isto tako radi ličnog obaveštenja da Englezi ne izgledaju raspoloženi da izađu ovoj molbi na susret. Pri svem tom, ovih dana učiniće se ponova zvaničan korak i ovde.

Mi se nadamo da će više uspeha postići korak kod američke vlade, a obzirom da je već jednom u Vašingtonu shvaćena potreba bombardovanja koje je stvarno i izvršeno.

Str. pov. br. *576*

Ninčić

A-VII, VK, Kut. 163, Br. Reg. 15 1/4.

241

London, 27. XI 1942.
IZVADAK ZAPISNIKA SJEDNICE VLADE

Na sjednici od 27. novembra 1942.g.

Ministar Trifunović se žali da se diskusija o prilikama u Americi suviše odlaže. Naročito želi da se raspravljaju dva pitanja:

1. Kako su pojedini članovi misije mogli primati novac iz takozvane stavke »za narodnosne grupe«.

2. Da li je potreban izdatak za *News Agent-a,* koji prima oko 3000 dolara mesečno.

Ministar Trifunović ukratko je kazao sledeće: Smatram da nije niko opravdano uzimao sretstva iz stavke »za narodnosne grupe« i da trebaju svi da taj novac vrate državnoj blagajni. Smatra da tu stavku nije niko odobrio i da se dakle nije mogla utrošiti. Navodi primer koliko košta put od New Yorka do Ottawe i tvrdi da za putni trošak u Americi ne možeš svrsishodno potrošiti više od pet hiljada dolara godišnje, pa ako bi neprestano putovao.

U stvarima *News Agent-a* misli, da je sklopljeni ugovor preskup za nas, da povoljna propaganda za našu zemlju nije uspeh ove agencije, da treba dakle ugovor ili revidirati ili otkazati.

Pretsednik Vlade zaključuje sednicu s time, da će na prvoj idućoj sednici uslediti izveštaj ministra finansija o prigovorima g. Trifunovića u stvari isplata iz stavke »narodnosne grupe« i ugovora sa *News Agent-*-om u New Yorku.

A-VII, VK, Kut. 187, Br. Reg. 3/4–1.

242

London, početkom decembra 1942.
ZABILJEŠKA ZA W. CHURCHILLA
Str. Pov. V. K. Br. 999

Potsetnik

I

Pomoć đeneralu Mihailoviću

1. Đeneral Mihailović organizovao je po srezovima i okruzima u dve trećine Jugoslavije: bataljone, pukove, brigade i čak i korpuse. U svima oblastima postavio je komandante.

2. Naš narod, naročito Srbi svi su uz đenerala Mihailovića i odazvaće se njegovom pozivu u otsudnom času za opšti ustanak. Đeneral Mihailović održava vezu sa patriotima u Albaniji, zemljoradnicima u Bugarskoj i rumunskim oficirima, sa kojima se dogovara i priprema ustanak na celom Balkanu.

3. Đeneral Mihailović može da podigne na opšti ustanak oko 200.000 organizovanih boraca. Događaji se bliže Balkanu. Đenaral Mihailović to oseća i preklinje za pomoć u oružju. Bilo bi neophodno potrebno da mu se najhitnije dostavi:

– 30.000 pari odela i obuće da bi i preko zime držao ovaj broj boraca pod oružjem za sečenje neprijateljskih komunikacija;

– Koncentrisanu hranu za borce, jer u našem narodu po gradovima i čak i po selima vlada glad. Nemci su sve izvukli.

– Od naoružanja treba mu dostaviti što više Stengana i lakih mitraljeza sa dosta municije, kao i ručnih bombi. Ovo naoružanje najpogodnije je za gerilski način ratovanja.

II

Propaganda za našu zemlju

1. U Srbiji izvestan broj lica u saradnji sa Nemcima počeo je da vrši zločine nad našim narodom i nad odredima đenerala Mihailovića. Ova lica đeneral Mihailović stavlja pod slovo »Z« i moli da se njihova imena objave preko radio Londona. Ovo objavljivanje ima dvojaki cilj: skreće pažnju našem narodu na ta lica i moralno utiče da se njihov broj ne povećava. Do sada objavljuju oko 40 lica, a ima još oko 30. Za svakoga se kaže i šta radi. Cenzura ne dozvoljava da se više ova lica objavljuju preko radia, i ako đeneral Mihailović neprekidno moli.

2. Za ubijanje oficira i boraca đenerala Mihailovića po selima i gradovima, svršilo je teroristički kurs u Smederevu 110 pristalica Ljotićevih. Ovi ljudi već dva meseca istrebljuju po Srbiji oficire đenerala Mihailovića. Đeneral Mihailović dostavio je njihova imena i preklinje da se objave preko radia. Cenzura engleska to ne dozvoljava. Zbog ovoga svakoga dana vrše se hapšenja po selima i gradovima i streljaju pristalice đenerala Mihailovića, jer narod ne zna koga treba da se čuva. A svi teroristi pretstavljaju se kao pristalice đenerala Mihailovića.

3. Po traženju engleske Vrhovne komande naređeno je đeneralu Mihailoviću da vrši kidanje komunikacija Zagreb–Beograd i Beograd–Solun. Zbog ovoga Nemci, Bugari i čak Pavelićeve trupe vršile su »čišćenje« terena u Srbiji i tom prilikom počinili velika zverstva. Sem toga Albanci na Kosovu i u Metohiji pod pritiskom albanske Kvislinške Vlade pobile su i razjurile oko 5.000 Srba. Cenzura na londonskom radiu nerado dozvoljava da se govori o ovim zverstvima i zapreti zločincima.

4. Partizani komunisti u Jugoslaviji usred rata nametnuli su našem narodu socijalnu revoluciju. Nad narodom počinili velika zverstva. Sâm narod digao se i uništio ih u srpskim zemljama. Partizani su pobili veliki broj najboljih oficira đenerala Mihailovića. Ubijanje oficira i istaknutih domaćina – seljaka imalo je za cilj da obezglavi naš narod. Ova zverstva poznata su celom narodu.

Preko radia Londona Englezi stavljaju partizane i o njima govore isto kao i o đeneralu Mihailoviću i odredima jugoslovenske vojske. Đeneral Mihailović skrenuo je pažnju da ovo u najvećoj meri škodi ne samo interesima našeg naroda – koji zna šta su partizani počinili – već isto tako škodi i engleskim interesima naročito kod Srba.

Ako već preko radia Londona jugoslavenska Vlada ne može da parira kampanju protiv đenerala Mihailovića koju komunisti vode, trebalo bi bar izbeći da i radio London ističe partizane u našoj Otadžbini. Ovo u toliko pre što većinu napada koje vrši đeneral Mihailović sovjetska propaganda pripisuje partizanima. Međutim, poznato je da preko 30 divizija osovinskih u Jugoslaviji drže isključivo odredi đenerala Mihailovića.

A-VII, VK, Kut. 165a, Br. Reg. 28/3-1.

U aktu Str. Pov. V. K. Br. 999 od 10. XII 1942. stoji da je gornju zabilješku »Nj. V. Kralj na dan 9 decembra lično predao Pretsedniku britanske Vlade g. Vinstonu Čerčilu i usmeno objasnio ovu zabelešku.« (Isti izvor)

243

London, 11. XII 1942.

ZAPISNIK SJEDNICE VLADE

Zapisnik
sednice Ministarskog saveta od 11. decembra 1942.

Prisutni: Jovanović, Krnjević, Krek, Ninčić, Trifunović, Grol, Šutej, Budisavljević, Gavrilović, Banjanin i Marković.

Zapisnik prošle sednice čita se i odobrava.

Pretsednik Vlade saopštava, da će se prilikom kućne slave Nj. V. Kralja i dvorske kuće, obaviti sečenje kolača u nedelju 13. o. m. u 12 časova u Upper Grosvenor Street 41. Svi članovi vlade neka prisustvuju ovoj svečanosti.

Ministar Miša Trifunović govori o financiranju naše misije u Americi i kaže:

Po mom dolasku iz Amerike ovde u London, koncem jula, na prvoj sednici Finansijskog odbora, čini mi se u polovini avgusta, g. Ministar finansija, referišući o raznim finansijskim pitanjima i izdacima, naglašavao

je da izdatke morao koliko se god može ograničavati i smanjivati. Tom prilikom g. Ministar finansija nam je saopštio da je g. Snoj, pored svoje redovne mesečne plate i paušalnih dodataka za putovanje (putne železničke i avionske karte) počeo uzimati još po 1000 dolara mesečno pod imenom »za narodnosne grupe«, i po izveštaju iz Amerike, koji je g. Ministar finansija imao do polovine augusta, g. Snoj je već primio po 1000 dolara za mesece januar, februar i mart ove godine, a ovu stavku bio je uneo u budžet ministarske misije u Americi, budžet za 1942, koji je poslao u London Ministarstvu finansija na odobrenje i istu stavku uneo pod imenom »mesečni paušal za narodnosne grupe«.

Ja sam upitao i g. Ministra finansija i g. Grola i ostale članove Finansijskog odbora: je li Finansijski odbor odobrio ovolika povišenja ministrima članovima misije i svi su odgovorili da nije, – što uostalom on sâm ne bi ni mogao rešiti nego Ministarski savet – pa je rešeno: da Ministar finansija pošalje depešu Misiji u New Yorku, da se izdavanje ovog izdatka od 1000 dolara mesečno ministrima obustavi. Ja sam tada izjavio da meni o ovome nije ništa poznato iako sam od 1 januara ove 1942 g., pa do dolaska iz Amerike koncem avgusta, svaki dan bio sa g. Snojom i ostalim ministrima u kancelariji, a i inače. Na ovoj sednici Finansijskog odbora bio je prisutan i g. Boža Marković član misije, koji je zajedno samnom došao iz New Yorka u London, a i na moje pitanje da li je njemu ova stvar bila poznata, odgovorio mi je da mu nije bila poznata. Sem toga, ja sam bio određen da pregledam račune g. Snoju i g. Snoj mi nije ove izdatke pokazao kao pregledaču. Račune sam pregledao od dana kad je Ministar Snoj postao blagajnik Misije, pa do izdataka zaključno sa 23 aprilom. Dalje, na ovoj sednici Finansijskog odbora odlučeno je da ćemo se sa ovom stvari baviti i docnije, dok se dobiju podaci da li su i ostali ministri članovi misije primali gornjih 1000 dolara mesečno kao i g. Snoj.

Prolazile su nedelje i meseci, ali se ovo pitanje nije rešavalo, a ja sam ga neprestano pokretao. Najzad je Ministarski savet na jednoj od svojih sednica, od prilike pre mesec dana, odlučio da g. Pretsednik vlade g. Jovanović, Ministar finansija g. Šutej, g. Krek, Potpretsednik vlade, g. Grol i ja ovu stvar rešimo. I mi smo se sastali tada u sednicu i posle izvesne diskusije odlučili smo: da Pretsednik vlade i Ministar finansija dođu pred ovaj odbor petorice sa predlogom o ovoj stvari. Ali prošlo je opet mesec dana i ja sam u Ministarskom savetu pokrenuo ovo pitanje i žalio se što ovako jasna stvar ne reši se, te da g. Snoj ima vratiti nepravilno uzet novac. I tada pre deset dana, odlučio je Ministarski savet da se na jednoj od idućih sednica reši ovo pitanje, te da ja ne bi odsad pismeno opštio sa Pretsednikom vlade o ovoj stvari.

To je istorijat ovog pitanja do sada, do današnjeg dana. G. Pretsednik mi je samo saopštio da je upućena depeša Misiji u New Yorku s pitanjem je li još kogod od ministara primao mesečno gornjih 1000 dolara, pored svojih ministarskih prinadležnosti, i evo g. Ministar finansija je sad saopštio da su g. Snoj i Ban Šubašić primili za prvih meseci ove godine po 1000 dolara svega po . . . dolara svaki. G. Jevtić je primio u julu samo 1000 dolara, a tako i g. Kosanović. Tako sad u ovom momentu ta stvar stoji.

Da jasno izvedemo šta ministri primaju na ime plate i drugih prinadležnosti.

Ministri su imali dok smo bili na Istoku, u Jerusalimu i Kairu, po 60 funti; kad se pošlo u Englesku, Južnu Afriku po 600 dolara, a od 1 oktobra prošle godine po 800 dolara. Ali četvorica ministara gg. Jevtić, B. Marković, Kosanović, Snoj i Ban, koji su u Jerusalimu određeni u Misiju za Ameriku, imali su pored plate i *paušalni* dodatak 1000 dolara za putne karte železnicom, kad dođu u Ameriku ili kartu za avion, ako njim putuju, koja je vrlo malo veća od železničke karte. Ja naročito podvlačim reč *paušalni,* jer to nije neko stalno mesečno davanje članovima Misije, nego otsekom, s tim da kad iscrpe ovaj paušal onda im se ima dati drugi paušal za putne karte. Ali su ti ministri po rešenju Ministarskog saveta imali podneti tačne račune o utrošku te sume za železničke karte odnosno avionske. – Jesu li to ti ministri činili? – Do polovine avgusta kad je g. Ministar finansija pokrenuo ovo pitanje nisu bili učinili. I ja pitam Finansijski odbor pa kako je mogao prelaziti preko svojih pismenih rešenja: da ministri u Misiji moraju podneti račun za železničke karte, a kad oni to nisu učinili, opet im je Finansijski odbor određivao one paušale od po 1000 dolara tri puta, dakle svakom ministru po 3000 dolara. Banu je dato dok sam bio u Americi, čini mi se dvaput po 3000 dolara, a kako g. Boža Marković reče, da su ministri primili i treću hiljadu, to je valjda i Ban primio po treći put po 3000 dolara, svega 9000 dolara. Ja se kod ovog pitanja zadržavam samo kod ministara. Da se upitamo pa jesu li ministri utrošili ovih 3000 dolara za putne karte? Bože sačuvaj! Evo jednog primera. Železnička karta od New Yorka do Montreala u Kanadi u luksuznom vagonu I kl. brzog voza košta 16.30 dolara. Vožnja traje punih 10 sati. Kad bi čovek svih 360 dana u godini neprestano bio u ovom vozu onda bi potrošio 6000 dolara, a kad bi putovao svaki drugi dan potrošio bi 3000 dolara. Gospodo, ima članova Misije koji nisu putovali ni pet ili deset puta za godinu dana, te ni u kom slučaju nisu mogli za kartu potrošiti 300 dolara. Ama, da su svakog meseca proveli po deset dana na putu, pa ne bi potrošili, i da su i ovim dugim putem putovali 1000 dolara, uzevši u obzir i druge sitne troškove za nosače. Što se tiče plaćanja prenoćišta – soba ako se ide na deset-petnaest dana soba se otkaže u New Yorku. Pa kako su mogli ministri primati i drugi i treći paušal od po 1000 dolara? – Eto, vidite, mi ovde, u Finansijskom odboru, se prepiremo i svađamo oko 50, 100 ili 200 dolara, smanjujemo i plate činovnicima ali kad sami o sebi rešavamo, eto kako se radi.

I eto, na primer g. Kosanović je primao platu po 800 dolara i još jednom »narodnosni« mesečni dodatak (g. Snoj ga zove »mesečni paušal«) od 1000 dolara, i još i onaj putnički paušal od 3000 dolara. I videli ste pre neki dan, da je bio operisan od slepog creva i tražio da mu država plati bolničke troškove i operaciju oko 1200 dolara, čini mi se, i mi rešismo da mu damo 75 % od operacijskog troška.

Gospodo, ja sam video da se u Misiji radi familijarno. Ja sam jedva uspeo da u aprilu počnem pregled računa g. Snoju, jer je neprestano odlagao: te dok se namestimo u novozakupljenoj kući, te dok sredi knjige i tek u aprilu i maju smo svršili. Doneo je knjigu primanja i izdataka i sećam se dobro: primanje 167.000 dolara. Pregledam dokumenta izdavanja i utvrdim da se slaže. U ovom pregledu nije bilo izdataka za »narodnosnu grupu«. Zašto g. Snoj ovo nije uveo u knjige i meni pokazao

jasno? Ja nisam mogao ići u banku i tražiti valjda uverenje koliko je g. Snoj podigao novca, nego sam kolegi verovao.

Zašto nijedan član Misije nije za 8 meseci o ovome progovorio? Držim da ovo nije korektno. – Pa je li ono zvanična Misija vlade?

Rekoh, radilo se tamo familijarno. Mi nismo potpisivali nikakve zapisnike. Pregledajući osoblje kancelarije Misije vidim svaki ministar ima sekretaricu ili sekretara. Osoblja oko 20. Naiđem na jedno lice i pitam »šefa kancelarije« g. Jevtića, ko je ova ličnost, vidim žensko na kakvom poslu ona radi? G. Jevtić ćuti. Ja opet pitam, a on me gleda. – Ama, to je ona ženska što je kod Bana, kao družbenica gospođina i za engleski jezik. – Znam je, rekoh, ama šta će ovde na spisku, ima 180 dolara mesečno. Razume se nikad nije ni videla kancelarije.

Eto, tako gospodo se radi u toj našoj kancelariji, u kojoj je blagajnik jedan od gospode ministara.

Kad bi ovde znali kakve se muke mučilo u Americi dok se izradilo da g. Snoj može iz Banke podizati lično novac. Banke su po naredbi Federalne finansijske vlasti imale naredbu da koče izlazak novca iz njihovih trezora usled rata. Za našu državu u New Yorku određen je generalni konsul kao državni organ koji može podizati novac. I sad je trebalo da i g. Snoj može podizati. Razume se banke to smeju raditi samo po dozvoli federalne vlasti. I nastali mučni pregovori: jer je bilo zagonetno: zašto generalni konsul ne može izdatke Jugoslavije primati kad je ovlašćen, nego se traži da to radi još jedan ministar. I ti pregovori traju po mesec dana, idu akti, pitan je zašto se ima trošiti novac, i kad se to ne može da svrši odmah kriv je Fotić, kriv je konsul i ne znam ko još. Još da se upitamo: pa zašto je g. Jevtić kad je već počeo primati taj »mesečni paušal za narodnosne grupe« primio samo za jedan mesec, u mesecu julu, a tako i g. Kosanović, a g. Snoj i g. Ban za sve mesece od početka ove godine, dok nije ministar finansija u avgustu, po rešenju Finansijskog odbora to obustavio. I najzad, »narodnosna grupa« srpska ima u misiji i demokrate pored *Jugoslovenske nacionalne stranke* i *Samostalne demokratske stranke*, pa zašto je g. Snoj nju isključio. Vidite gospodo da imam razloga kad kažem da se radilo bez reda, nekako familijarno, prijateljski, kako hoćete.

Iz svih izjava svih članova vlade, vlada nije rešila ove izdatke, ova povećanja ministrima. Slučajno, dakle, to se provuklo kroz budžet Misije jasno neprimećeno u Finansijskom odboru.

Ta finansijska strana Misije košta godišnje na stotinu, a možda i dve stotine hiljada dolara. Prekinimo jednom to rasipanje. Prenesimo na Konsulat sve isplate, a to je državni organ koji je i inače odgovoran kao računopolagač. A sad odmah depešom naredimo: da ministri odmah vrate nepravilno uzete sume za »narodnosne grupe« i odredimo organe da g. Snoju pregleda račune i overi, te da se ova stvar jednom svrši, kao i to da ministri podnesu tačne račune o putnim kartama i preostali novac takođe vrate državnoj kasi.

Gospodin Boža Marković prijavi se nato za reč po istom predmetu i navodi:

Vladino izaslanstvo krenulo je u Ameriku s jasno određenim zadatkom: da primi i vodi propagandističko-publicistički posao među našim iseljenicima štampom i živom reči, da priugotovi na taj način i zemljište za prikupljanje dobrovoljaca i da vodi propagandističko-publicistički posao i u

američkoj javnosti, obaveštavajući je o Jugoslaviji i njenim interesima. Poslanstvu u Washingtonu u dva maha izdata su od strane Pretsednika Vlade izrična i jasna uputstva da izaslanstvu prepusti sav propagandističko-publicistički posao, a da se ono ograniči samo na diplomatsku akciju, koja je inače svakim danom bivala sve veća.

Zbog toga što pitanje boravka i rada izaslanstva u Sjedinjenim Državama nije bilo rešeno kad je izaslanstvo stiglo u Ameriku (4 septembra 1941), ono je po dvonedeljnom bavljenju u Sjedinjenim Državama moralo otići u Kanadu i tamo čekati odobrenje za ulazak, bavljenje i rad u Sjedinjenim Državama. Izaslanstvo je radi toga ostalo u Kanadi pet nedelja. To vreme je upotrebljeno za izradu plana organizacije celokupnog posla.

Izaslanstvo je najpre konstatovalo da su prilike za rad u Americi povoljnije kako u iseljeništvu tako i u američkoj javnosti. Iseljeništvo je vrlo lepo primilo izaslanstvo. Pozivi su dolazili sa svih strana. Dok smo još bili u Kanadi episkop srpski Dionizije pozvao je ministre Srbe da prisustvuju sednicama eparhijskog saveta koje su se održavale u srpskom manastiru Sv. Save blizu Chicaga, i na kojima su pretresana i nacionalna pitanja i doneta rezolucija u čisto jugoslovenskom duhu, koja je bila i objavljena. Vladičinom pozivu nažalost nismo se mogli odazvati zbog i tada još nedobivenog odobrenja za ulazak u Sjedinjene Države. Uredništvo *Srbobrana* stavilo se potpuno na raspoloženje izaslanstva.

Proučivši prilike i sve što je bilo u vezi s poslom izaslanstvo je odlučilo:

1. Da za sav posao, kako ga je izaslanstvo zamislilo, treba organizovati jedan biro. Taj biro da bude u New Yorku, gde se nalaze slični biroi svih drugih naroda, jer su tamo sve prilike za ovakav rad najbolje.

2. Da se u ovome birou organizuju i vode ovi poslovi:

a) izdavanje posvednevnog biltena na našem jeziku radi obaveštenja iseljeničke štampe;

b) organizovanje radioprijemne službe;

c) izdavanje po potrebi biltena na engleskom radi obaveštenja američke javnosti i pojedinih političkih ljudi;

d) izdavanje jednog mesečnog časopisa na engleskom, kao što to imaju propagande drugih naroda;

e) izdavanje brošura o pojedinim pitanjima.

3. Da se za ove poslove prvenstveno upotrebi osoblje poslanstva i konsulata, koje je dotle već na tim poslovima radilo. Prema tome da se iz Washingtona prenese bilten na našem jeziku koji je tamo izdavan sa svim osobljem.

4. Da taj biro postane i bude središte celokupne propagande, da bude stecište svih koji žele obaveštenja i da se odatle organizuju i sastanci, skupštine i dr. po našim kolonijama. Zato je ovaj biro i dobio ime »Jugoslovenski Informacioni Centar u New Yorku«.

Ove odluke trebalo je dostaviti Vladi u Londonu na odobrenje jer su ovi poslovi u mnogome zavisili od finansijskih mogućnosti, koje su izaslanstvu bile nepoznate. Opštenje s Vladom bilo je vrlo teško. Običnom pa i avionskom poštom trajalo bi predugo, jer za pismo iz Londona do Washingtona treba 4–5 nedelja, a telegrafski je opet teško bilo sporazumevati se, jer je uz odluke trebalo dati najpotrebniji komentar. U tom mučenju našem javio se naš kolega g. Snoj izjavljujući da je spreman on da ode u London, da ponese naše predloge i da sve uredi s Vladom. Saopštio je da

ima i mogućnosti za njegov odlazak, bombarderom, koji se i inače upućuje u Englesku. Ja sam to odmah prihvatio s velikim raspoloženjem. Samo se tako ovaj posao mogao brzo i dobro svršiti. Sem toga, odlazak g. Snoja u London bio je potreban i radi veze s Vladom bez koje smo bili od našeg sastanka u Kairu (jula 1941). Kamo te sreće da je po jedan od nas svaka četiri meseca dolazio na dve nedelje u London! Mnoge stvari bi danas drugačije izgledale.

G. Snoj je u Londonu i brzo i dobro svršio posao. Vraćajući se u Ameriku poneo je sobom rešenje Vlade o organizovanju biroa u New Yorku s potrebnim kreditima s tim da on ima vršiti sve isplate i redovno podnositi obračune Ministarstvu finansija. Zato moram reći da mi je žao što je moj prijatelj Miša Trifunović ustvrdio da sam ja g. Snoja napravio blagajnikom i da sam ga ja poslao u London, i ako sam mu primetio da to nije tačno. To treba da znači, da sam ja s nekom određenom namerom išao za tim, da baš g. Snoj bude blagajnik, naravno s namerom koja nije baš najčistija. Tačno je međutim, samo ono što sam rekao o odlasku g. Snoja u London, a stalo mi je samo do odluke Vlade o poslu, a rukovanje novcem i isplaćivanje ni na pamet mi nije padalo.

Pripreme za otvaranje Informacionog Centra u New Yorku trajale su dugo. Kako sam ja po odluci izaslanstva bio zaposlen u Washingtonu, to je staranje oko organizovanja biroa povereno gg. Jevtiću, Snoju i Kosanoviću, a samo administriranje biroa g. Jevtiću. S vremena na vreme sam dolazio u New York na sednice na kojima smo svi diskutovali i odlučivali o načelnim pitanjima i glavnim smernicama, koje se tiču biroa i poslova u vezi s njime.

O radu ovoga biroa – Informacionog Centra – naročito o političkom delu toga rada neću govoriti, jer to nije na dnevnom redu. O tome će biti posebne diskusije, kad na red dođe tzv. američko pitanje. Sada ću se ograničiti samo na njegovu finansijsku stranu i to na pitanja koja je g. Trifunović pokrenuo.

G. Trifunović jako zamera finansiranju biroa a naročito blagajništvo g. Snoja tvrdeći da je sve to rađeno familijarno a mnogo i proizvoljno. Optužba se svede na ovo:

1. G. Trifunović ističe paušal u tri maha po jednu hiljadu dolara, koliko su primili članovi izaslanstva za putne i druge troškove u vezi s putovanjima po Americi, i ne samo što zamera da do sad o tim troškovima nisu podneti računi, nego se iz njegovih reči vidi, rekao bih, i strah da ti računi neće biti ni podneti. Iako ovo pitanje nema neposredne veze s biroom, g. Trifunović može biti potpuno umiren. Jer nemoguće je da obračun ne bude podnet. Ako nije do sad podnet, podneće se, jer se mora podneti. Ja sam n. pr. to učinio. Početkom ove godine poslao sam Ministru finansija obračun za prošlu godinu a kad sam ovde došao, podneo sam obračun za ovu godinu. U isto vreme izdao sam nalog u Americi da se neutrošeni deo novca položi ambasadi ili konzulatu u New Yorku, jer ga zbog rizika na putu nisam sobom nosio već ga ostavio u Americi.

2. G. Trifunović teško optužuje g. Snoja zbog isplate mesečnog paušala po hiljadu dolara Banu Dr. Šubašiću i sebi, t. j. Snoju za mesece januar-juni, gg. Jevtiću i Kosanoviću samo za mesec juli tvrdeći da za to nije bilo ovlašćenja i traži da svi vrate primljene sume. Međutim iz izveštaja Ministra finansija o ovoj stvari, kao i iz izjave g. Snoja jasno se vidi,

da je u najmanju ruku ovde bio nesporazum između g. Snoja i finansijskog odbora ministara. Jer u proračunu biroa nalazi se stavka o ovom mesečnom paušalu od tri hiljade dolara na narodnosne grupe, i taj proračun je odobren zajedno s tom stavkom. Moguće je, da je finansijski odbor bio u zabludi, držeći da se ovaj paušal odnosi na onaj prvi o kome sam govorio a/t. 1. Za razumevanje ovoga treba se preneti u početak 1942 godine kad je proračun pravljen i kad je biro tek počinjao rad. Tada se nisu mogli predvideti svi poslovi, naročito ne oni koji se ne pojavljuju redovno. A takvih ima i mogu biti važni. Sećam se da ih je bilo. N. pr. treba štampati kakvu knjigu, ili pomoći kakav list ili časopis, ili kupiti kakvu biblioteku, ili pomoći kakvog zaslužnog čoveka itd. To se sve ne bi moglo učiniti ako bi se ostalo samo pri unapred predviđenim redovnim izdacima. Po sebi se razume da se za sve izdatke iz ovih paušala imaju podneti obračuni da se vidi zašto su činjeni. Naročito u propagandi nemoguće je predvideti kad i šta će se pojaviti kao potreba da se učini, i ne sme se ostaviti važan posao neobavljen samo zato, što kredit za njega prethodno nije bio odobren. Tolika sloboda akcije mora se ostaviti onome kome se poverava propaganda, inače je ne treba preduzimati. Toliko savesti i poštenja mora se pretpostaviti bar kod članova vlade. O povraćaju primljenog i utrošenog novca ne može se ni govoriti. U krajnjem slučaju može se naknadno ocenjivati i celishodnost i poslova i izdataka.

3. Vrlo teška tačka optužbe g. Trifunovića su izdaci činjeni na gospođu Rutmajer, čiji je samo honorar iznosio jednu i po hiljadu dolara mesečno. Priznajući da je od nje neke koristi bilo, on misli da su te koristi u takvoj nesrazmeri prema visini honorara, da smatra skoro za zločin, što joj njene usluge nisu otkazane mnogo ranije. Ta stvar stoji ovako. U Americi se skoro nikakav posao ne obavlja bez agencije. Ne može se ručak ili koktel partija dati bez agencije; bašta se ne može počistiti bez agencije. To vredi za sve vrste poslova u svima granama čovečje delatnosti. To vredi i za politiku pa i za propagandu. Odmah u početku rada biroa trebalo je misliti na godišnjicu događaja od 27 marta 1941. Trebalo je u svoj američkoj javnosti obnoviti uspomene na taj datum, pa za tu priliku izazvati i inspirisati članke, u kojima će se govoriti o Jugoslaviji i našem narodu. Trebalo je tom prilikom organizovati i jedan monstr banket u New Yorku. Ni misliti se o tome nije moglo bez agencije. Tim povodom je angažovana gđa Rutmajer, kao šef jedne agencije za te poslove. Ona je taj posao izvela odlično i s velikim razumevanjem da je uspeh bio potpun. Primera radi navešću da je ona radi toga posla našla i izvadila (naravno preko osoblja njene agencije) sve što je u američkoj štampi o Jugoslaviji pisano od 27 marta 1941 pa za godinu dana i od tih isečaka napravila album u koji su oni izlepljeni tako da to pretstavlja lepu kolekciju za narodnu biblioteku. Ta je onda obratila se pismom svima piscima tih članaka ili redakcijama, potsetila ih na te napise i zamolila da i za ovu priliku nešto napišu. Odaziv, izazvan na ovaj način, bio je odličan. Posle ovoga u očekivanju je bio dolazak Kraljev u Ameriku. Za vreme njegovog bavljenja od pet nedelja trebalo je štampu neprestano hraniti. I gđa Rutmajer je to činila s uspehom i sa zadovoljstvom. Mnogi njeni saveti bili su dragoceni. Posle toga ona stalno održava vezu sa bezbrojnim radiokomentatorima po celoj Americi, dajući im materijal i potstiče ih da o nama govore na radiju. Kad bi se samo te stvari plaćale, koštale bi one mnogo novaca. Ne-

osporno je da su njene usluge od koristi. Jedino je pitanje, koje se može postaviti jeste: možemo li mi te usluge toliko platiti? Po sebi se razume da ako mi tih sredstava nemamo, imamo gđi Rutmajer otkazati i zahvaliti na uslugama.

Kad je reč o propagandi, meni su još u živom sećanju reči pok. Dr. Milovana Milovanovića, s kojim sam ja mnogo sarađivao u jednom od najlepših perioda i srpske i jugoslovenske istorije (1907–1912). On mi je govorio: »ako u propagandi svaki deseti dinar, koji je izdat, donese, novac je dobro uložen«. Poznato je da Milovanović nije bio tako široke ruke.

Rekao sam da ćemo o propagandističko-političkom radu ovoga biroa govoriti u zasebnoj diskusiji, što je vrlo potrebno. Ovde ću reći samo ovoliko. Informacioni Centar nije dao sve što je mogao i trebao dati. Nazori su različiti. Glavni uzrok leži u tome, što sav državni aparat ne samo da je bio protiv toga biroa, nego je se ustremio protiv njega. Ja merim reči i ponavljam: ustremio se protivu njega. Ja ću to potpuno dokazati, kad i ako to dođe na dnevni red u našim već tolikomesečnim diskusijama.

G. Grol misli da je ova stvar dovoljno objašnjena i da treba samo govoriti o budućem finansiranju i uređenju poslova naše misije u Americi.

G. Banjanin kaže: Ja nisam ovoj stvari obraćao naročite pažnje, samo kad sam iz prvog obračuna video stavku »narodnosne grupe« ja sam iz principijelnih političkih razloga ustao protiv takve oznake. Onda smo u finansijskom odboru zaključili, da se po ovoj stavci više ne isplaćuje, a da ćemo o prošlim isplatama diskutirati prilikom opšte diskusije o radu i prilikama u Americi. G. Miša Trifunović je stvar i preko tog zaključka izneo pred ministarski savet, govorio da će ovu stvar pismeno obrazložiti pretsedniku vlade i sačuvati kopije. To znači, cela diskusija se vodi radi sačuvanja kopija koje će jednom poslužiti za izvesnu svrhu. Tu svrhu je označio g. Ninčić – kad je uzviknuo: »Odgovaraćete Vi za to!« –

Ministar Ninčić upada: »To nisam rekao. Nešto sam pomenuo o odgovornosti, ali preka [pretio?] nikome konkretno.«

Banjanin produžuje i kaže da nema ništa protiv toga da se iscrpno diskutuje pitanje finansiranja misije u Americi u prošlosti i budućnosti, ali nemoguće je, da u otsutnosti naših kolega, sudimo o njima. Ovo je novi dokaz kako je neophodno potrebno, da oni moraju doći ovamo. U njihovoj otsutnosti ne mogu biti suđeni, niti je svrsishodno niti je kolegijalno da uopšte kritikujemo njihov rad bez njih. Naročito je u tome išao daleko g. Trifunović, koji je mnoge neosnovane tvrdnje izneo na teret naših kolega u Americi, kad ih nema ovde, kad ne mogu da se brane. Oni u otsustvu ne mogu biti suđeni. Zato ponavljam svoje traženje, da se pozovu da dođu u London i mislim, da bi se prvo morao sa mnom složiti g. Trifunović, koji ih optužuje. A prva stvar je, da se njima uputi optužba g. Trifunovića, da se mogu o njoj izjasniti. Ne sme se dopustiti da ostane na našim drugovima ma kakva neopravdana sumnja.

Nato govori g. Trifunović, o svojoj funkciji i poziciji u Americi i svog moralnog prava za kritiku američkih drugova. Kaže, da mu je prvo g. Marković a onda i svi drugi kazali, da kada i dok se nalazi u Americi ima sva prava kao i drugi ministri u misiji. Kaže, da nikome ne insinuira nikakve zloupotrebe. O zloupotrebi ne može biti govora. Mi govorimo samo o nekoj možda zabuni, možda nesporazumu, možda nepravilnosti koja se potkrala. To hoćemo da se otstrani i ništa više. Zašto insistiram ja toliko na

tome? Pošto su i drugi nešto načuli u New Yorku da izvesni ministri dobivaju više. Kritizirali su me zbog toga Živković, Krsta Miletić i Boža Maksimović. Ja sam tvrdio, da niko ništa ne prima i doznao sam za ta primanja tek kad sam došao u London. Onda sam odmah o tome obavestio Krstu Miletića a smatrao sam svojom dužnošću da nastojim, da se stvar uredi. Ja tražim da se stvar lepo uredi. Ako je potrebno, da oni kolege o kojima je reč, dođu ovamo, nisam protivan, da se pozovu.

Dr. Šutej napominje da izveštaj g. Trifunovića računski nije sasvim tačan i treba ga ispraviti.

Pretsednik Jovanović reasimira da nije u pitanju nikakovo optuživanje, niti sumnja u lično poštenje ma koga koji je taj novac primao. Oni su mislili, da su imali poverljiv kredit, ali to – izgleda – nije bilo mišljeno i odobreno. Najbolje bi bilo stvar uputiti fin. odboru, da stvar ispita, traži obrazloženje od dotičnih ministara i da reši stvar.

Ministar Trifunović se sa ovim načinom rešavanja ne slaže i pretsednik odredi, da će se na narednoj sednici nastaviti diskusija po toj stvari.

A-SSVP, Predsjedništvo vlade 1942–43, F-II.

244

London, 11. XII 1942.
S. JOVANOVIĆ – A. EDENU

11. XII. 1942. g.

Str. Pov. br. 2375/XVII/42

Gospodine Ministre,

Čast mi je izvestiti Vas da sam 7 o. m. britanskom Ambasadoru učinio sledeće saopštenje:

»Ban Hrvatske g. Šubašić izvestio je Nj. V. Kralja da se obratio Ambasadorima Velike Britanije i Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika u Vašingtonu, kao i tamošnjem Ministarstvu Spoljašnjih poslova jednim aktom u kome je istakao svoje neslaganje s jugoslovenskom Vladom u Londonu. Kao pretsednik te vlade smatram za potrebu navesti razloge zbog kojih ne mislim davati nikakva sledstva tom aktu. Kao ban Hrvatske, g. Šubašić nije bio pozvan da se mimo jugoslovensku vladu obraća na strane vlade, jer je njegova nadležnost ograničena na unutrašnju upravu. Hrvatski ministri ostali su i dalje u vladi, što najbolje pokazuje da je u ovoj prilici g. Šubašić učinio jedan korak na svoju ruku. Makoliko da taj korak podleži zamerkama, ja ne mislim da dovodim u sumnju privrženost g. Šubašića Dinastiji Karađorđevića i jugoslovenskoj državnoj ideji«.

Ovakvo saopštenje učiniću i Ambasadoru Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika, kada se on bude vratio s odsustva.

Izvolite primiti, Gospodine Ministre, i ovom prilikom uverenje o mom odličnom poštovanju,

S. Jovanović

A-SSVP, Predsjedništvo vlade (Kabinet), F-I.

245

London, 12. XII 1942.

ZABILJEŠKA O RAZGOVORU S O. SARGENTOM

Zabeleška

o razgovoru sa Sir O. Sardžentom 12 decembra 1942.
(Privatan razgovor na ručku. Bili smo sami.)

1. Engleska izjava o nezavisnosti Albanije. Rekao mi je da je već vreme, a to je moglo biti učinjeno i ranije, da se dâ ovakva izjava. Najzad, kazao je, ni vi ni Grci niste protiv nezavisnosti Albanije, a takva izjava potstaći će Albance na veći otpor protiv Italije. Englezima i Amerikancima je stalo do toga.

Razume se, rekao je, ovo ni u koliko ne prejudicira teritorijalna pitanja koja bi se imala rešiti posle rata.

U pogledu tumačenja poslednje rečenice engleske deklaracije, rekao mi je da ona znači neku vrstu ograničenja te nezavisnosti, tj. neće se dozvoliti Albaniji da vodi nezavisnu inostranu politiku, koja je može odvesti na stranputicu, već se mora uključiti u Balkansku uniju. Time se otklanja rizik da ponovo jednog dana postane teren za italijanska rovarenja.

(Napomena: Ne isključujem da je priznanje Albanije jedan čin pripreme za invaziju Balkana.)

Pominjući teritorijalna pitanja prema Albaniji, više je podvlačio grčke pretenzije na Severni Epir nego neke naše. Rekao sam mu da i mi imamo izvesnih revandikacija, ali smatramo da još nije momenat da to pokrećemo. Zatim sam odmah skrenuo razgovor s ovog pitanja.

(Napomena: Smatram da ako naša vlada nalazi da nešto treba tražiti od Albanije: bilo Skadar, bilo strategijske ispravke, bilo i jedno i drugo, moraju se u tom pogledu pripremiti zvanični faktori u Engleskoj i Americi na vreme. Dugo ćutanje i nerešljivost da kažemo šta želimo, može sasvim dovesti u pitanje ove mogućnosti. Ukoreniće se mišljenje da ne tražimo ništa.)

2. *O stavu prema Bugarskoj.* Skrenuo sam mu pažnju da su Amerika i Velika Britanija bile veoma velikodušne prema Albaniji, priznajući joj još sad nezavisnost. Rekao sam da je bojati se da to ne ostavi nepovoljan utisak kod porobljenih naroda koji mogu doći do zaključka da Engleska i Amerika skoro podjednako tretiraju i one koji se bore uz njih i one protiv njih. Naročito sam podvukao da bi kod nas i kod Grka proizvelo porazan utisak ako bi Engleska i Amerika postupile na sličan način prema ostalim satelitima. Mi smo, rekao sam, apsolutno uvereni da se oni slažu sa nama da ovaj postupak prema Albaniji ne može biti ni u kom slučaju presedan za nešto slično prema ostalim satelitima.

Sir Orm je odgovorio najodlučnije da treba da smo sigurni da će se prema Bugarskoj postupiti na sasvim drugi način. Slučaj Albanije, rekao je, različit je. Italija je okupirala Albaniju na silu, bez pristanka njenog. Čak i izvestan otpor je pružen. Engleska je morala tada u stvari priznati faktično stanje. Međutim slučaj sa ostalim satelitima je sasvim drukčiji. Ovi su svesno prišli Osovini uprkos saveta i opomena Engleske. Zato će

oni osetiti dobro posledice svojih postupaka, svesno učinjenih. Engleskoj je stalo do toga da države znaju i za ubuduće »da se ne isplaćuje biti protiv Engleske«. – Sir Orm je na ovome insistirao, kao što je u toku razgovora pomenuo i to da mu je jasno da je bugarska opasnost za Balkan ista kao i nemačka za Evropu.

3. *O članku Sitona-Votsona o federaciji Bugarske i Jugoslavije.* Skrenuo sam mu pažnju na poznati članak Siton-Votsona da bi trebalo da Bugarska uđe u federaciju s Jugoslavijom. Tim povodom pitao sam ga da li iza Siton-Votsona stoji kakva važnija ličnost ili institucija, ili je njegova teza samo njegova lična. Sir Orm mi je odgovorio da nije video taj članak, a zatim je dodao da Siton-Votson štogod kaže ili napiše, to može da bude samo njegovo lično mišljenje i ništa više. Napomenuo mi je da je Siton-Votson do pre izvesnog vremena spremao neke izveštaje za *Foreign Office,* ali da već duže vreme to ne čini i da uopšte nikakve veze nema s *Foreign Office-om.* Ponovio mi je da je ideja federacije Bugarske s Jugoslavijom ideja Siton-Votsona a ne ideja *Foreign Office-a.*

4. *O Sovjetskoj Rusiji.* U toku razgovora na neskriven način pominjao je zagonetnost stava Sovjetske Rusije, kako u pogledu njenih pretenzija, tako i u pogledu oduševljenja za posleratnu kolaboraciju. Šteta je, kaže, što nisu drukčiji. Prema njima treba biti oprezan. Slaže se da će stav Rusije na kraju rata zavisiti od njene stvarne snage u to vreme.

Zanimljivo je da mi je, govoreći o ovoj temi, nagovestio da Rusija ima, kako izgleda, pretenzija i na rumunsku Dobrudžu.

4. *O Poljskoj.* Za Poljake mi je rekao da su poete. Nemaju dovoljno realnosti ni uviđavnosti. U svojim ciljevima, koracima i kombinacijama prenagljuju.

5. *O Španiji.* Pomenuo sam mu da imamo neka obaveštenja (rekao sam mu i izvor: Sauerwein) kao da Nemci imaju nameru da siđu u Španiju. Odgovorio mi je da je to netačno i da slične vesti proturaju sami Nemci. Sauerwein, iako je Jevrejin, verovatno je, kaže, u službi Nemaca.

V. Milanović

A-SSVP, Izbeglička vlada 1942, MIP, F-II.

Ima druga zabilješka otpravnika poslova VI. Milanovića o razgovoru sa Sir Orme Sargentom istog dana (12. XII) koja glasi ovako:

»*O našoj vladi* rekao mi je da žale što ne postoji više sloge i jedinstva akcije. To je njihova jedina zamerka. Nikakvih drugih zamerki nemaju. Pomenuo je još da su u ono vreme nerado primili odlazak g. Simovića, jer su smatrali da je njegovo ime značilo simbol našeg otpora, i da bi njegovo povlačenje moglo biti iskorišćeno od neprijateljske propagande.

Pomenuo sam mu, (pošto se s njim lično znam već nekoliko godina), da sam od jednog engleskog poznanika čuo da Englezi čine neke zamerke zbog naše politike održavanja najprisnijih odnosa s Rusijom, kao i povodom nekih vesti o putu Nj. V. Kralja u Ameriku. – Odgovorio mi je da takve zamerke uopšte ne postoje.« –

(A-VII, VK, Kut. 185, Br. Reg. 23/5–1)

246

London, 14. XII 1942.

S. JOVANOVIĆ – B. JEVTIĆU

Telegram-šifra

Vojnom izaslaniku – Vašington

Najhitnije dostavite Jeftiću: U ovom trenutku kada se vodi sa tako velikom žestinom kampanja protivu đenerala Mihailovića molim vas da obratite naročitu pažnju da niko od članova Ministarske delegacije a ni od njihovih službenika ne daje svojim objavama i postupcima potvrde za verovanje da se i u službenim krugovima jugoslovenskim napadi na Mihailovića smatraju kao opravdani. Kosanovićevo objašnjenje nije me moglo zadovoljiti. On je nasuprot mojim uputstvima ipak govorio o Mihailoviću i sasvim netačno tvrdio da je Mihailović neaktivan. Kako izgleda Kosanović prima za tačno sve ono što i od strane Mihailovićevih protivnika kaže se protiv njega.

Pov. V. K. Br. 2297

Jovanović

A-VII, VK, Kut. 29[f], Br. Reg. 49/6.

247

London, 15. XII 1942.

G. W. RENDEL – S. JOVANOVIĆU

15. decembra, 1942 god.

Y. 188

Lično i veoma poverljivo.

Dragi Gospodine Pretsedniče,

Setićete se da ste me na dan 8. oktobra zapitali da li se ima išta protiv toga da Vi pokažete, u poverenju, izvesnom broju urednika ili političkih dopisnika izvesnih vodećih Londonskih listova jedan memorandum o odnosima između đenerala Mihailovića i partizana koji je pre kratkog vremena bio saopšten Foreign Office-u.

2. Ja sam Vam odgovorio da ću po ovome morati da se porazgovaram sa Foreign Office-om, i da ću Vam saopštiti njihovo gledište.

3. Žao mi je da je naš odgovor toliko zadržan. Ovo je bilo delom usled toga što nismo bili sigurni o kojem je dokumentu reč. Međutim izgleda nam jasno da ste morali misliti na aide-mémoire koji je Gospodin Milanović bio ostavio kod Sir Orme Sargent-a na dan 2 septembra o predmetu saopštenja koje je g. Lozovski učinio jugoslovenskom Poslaniku u Kujbiševu na dan 2. avgusta ove god.

4. Ako ste stvarno na ovaj dokument mislili, bojim se da sa tačke gledišta Vlade Njegovog Veličanstva postoje veoma ozbiljni razlozi protiv

saopštavanja ovog dokumenta Štampi, čak i radi njenog najpoverljivijeg znanja, pa čak i u jednom skraćenom i izmenjenom obliku.

5. Na prvom mestu ovaj memorandum odnosi se u glavnom na jedan predmet u kome su vođene veoma delikatne diplomatske diskusije između Jugoslovenske Vlade, Vlade Njegovog Veličanstva i Sovjetske Vlade, koja (sovjetska) može negodovati usled pokazivanja srži ovih razgovora nezvaničnim licima. Ovo bi samo još i više otežalo postizavanje sporazuma i dovelo do opšteg pogoršanja jedne i onako teške situacije.

6. No čak i da ovaj predmet nije, iz gornjih razloga potpuno nepogodan kao predmet diskusije sa Štampom, ima i drugih, jasnih razloga protiv objavljivanja čak i u najograničenijoj meri činjenice da sada u Jugoslaviji besni nešto što veoma liči na građanski rat između đenerala Mihailovića i partizana, i da se je po ovom pitanju pojavila razmirica između Sovjetske Vlade s jedne strane i Jugoslovenske Vlade i Vlade Nj. Veličanstva s druge strane. Ma koliko bilo opravdano gledište koje su po ovom pitanju usvojile Vlada Jugoslovenska i Vlada Nj. Veličanstva, potpuno je jasno da ni čemu dobrom ne može dovesti isticanje ovih razmirica spoljnom svetu. I ako uvek postoji jako iskušenje da se u ovakvim slučajevima objave stvarne činjenice, često se dešava da preuranjeno objavljivanje činjenica jedino vodi pogoršanju prvobitne razmirice i otežava svaki kompromis ili rešenje. U sadašnjem slučaju, pošto smo predmet pažljivo proučili, osećamo da bi samo pomogli našim neprijateljima i išlo na uštrb najbitnijih interesa Jugoslavije ako bi se dalja objašnjenja po ovom pitanju dala ma i najdiskretnijim članovima štampe u sadašnjem momentu.

7. Još jedan razlog zbog čega bi Foreign Office veoma negodovao usled saopštenja Štampi, ma i u najstrožijem poverenju dotičnog memoranduma je da isti bilo doslovno citira bilo sumira sa obiljem detalja veliki broj telegrama đenerala Mihailovića samog, koji su sami po sebi veoma poverljive prirode, a pored toga iz obzira prema načinu na koji se ti telegrami šalju. Memorandum bi mnogo od svoje snage izgubio ako se ovi telegrami ne bi niti citirali niti pominjali, ali Vlada Njegovog Veličanstva koja je odgovorna za transmisiju ovih telegrama, i, u koliko to leži u njenoj moći, i za sigurnost šifre kojom se oni šalju, ne bi ni u kome slučaju mogla pristati na to da se oni saopšte nezvaničnim licima a naročito i još manje Štampi.

8. Pod ovim okolnostima upućen sam da Vas zamolim da ne radite dalje prema predlogu koji ste mi učinili na dan 8. oktobra t. j. da se ovaj memorandum ili njegova srž saopšti licima van malog zvaničnog kruga čiji je zadatak da se bavi ovim stvarima.

Sa najiskrenijim pozdravom

G. W. Rendel s. r.

A-VII, VK, Kut. 185, Br. Reg. 8/4–1.

248

London, 15. XII 1942.

KOMUNIKE JUGOSLAVENSKE VLADE

Telegram iz Londona
Upućen 15-XII-1942.

Kraljevska vlada izdala je danas sledeći komunike:

U vezi sa kampanjom koja se vodi protiv Ministra vojske i Načelnika Štaba Vrhovne Komande armijskog đenerala Dragoljuba Mihailovića sa ciljem da se odredi jugoslovenske vojske pod njegovom komandom prikažu kao neaktivni a đeneral Mihailović kao saradnik Osovine, Kraljevska jugoslovenska vlada, po pouzdanim podacima, saopštava sledeće:

Odredi đenerala Mihailovića organizovani su skoro u celoj zemlji, dobro su povezani među sobom i odlično komandovani. Odredi đenerala Mihailovića vrše na celoj teritoriji Jugoslavije veliku aktivnost od Slovenačke do granice prema Grčkoj. Ostale borbene snage koje deluju nezavisno od Mihailovića neznatne su i po svome broju i po zamahu svoga delanja, ako se uporede sa vojskom kojom raspolaže đeneral Mihailović.

Delatnost odreda jugoslovenske vojske pod komandom đenerala Mihailovića nije prestajala ni jednog časa i pored suprotnog tvrđenja sa neobaveštene ili zlonamerne strane. Težište borbe prenosilo se iz jednog kraja u drugi prema potrebama i mogućnostima, ali je za sve vreme to pretstavljalo i pretstavlja neprekinutu akciju. Isključivo akcija odreda đenerala Mihailovića vezuje u Jugoslaviji trideset do četrdeset divizija sila Osovine.

Prošle jeseni i zime centar akcije bio je u Srbiji, proletos u Bosni i Crnoj Gori a jesenas u Zapadnoj Bosni i Hrvatskoj. Potrebno je istaći istinu da i tu odredi đenerala Mihailovića imaju presudnu ulogu. Baš sad su u toku operacije u Srbiji i dolini Save od Zagreba do Beograda po opštem savezničkom ratnom planu. Ove operacije su izazvale dovođenje još dve nemačke divizije u Srbiju pored ranijih pet. Akcija čišćenja u Srbiji (vrši se) od strane Nemaca, Bugara i Pavelićevih trupa, pri čemu se vrše zverstva. Tokom celog novembra vrši se pogrom u Srbiji protiv pristalica đenerala Mihailovića. Streljano je samo u selu Jajincima kod Beograda hiljadu Srba a uhapšeno više hiljada.

O ovim operacijama koje su u toku i koje se izvode po opštem savezničkom ratnom planu ne mogu se davati nikakvi detalji. Može se reći da je celokupna borbena aktivnost u Jugoslaviji vezana za đenerala Mihailovića, sem u zapadnom delu Bosne, Hrvatske i Slovenačke, gde ima i drugih odreda koji se bore protiv Osovine nezavisno od đenerala Mihailovića.

U pomenutim krajevima postoje odredi takozvanih partizana, koji su nadahnuti izvesnom političkom ideologijom pod imenom: partizanska vojska, hrvatska zapadna Bosna [sic!] ili narodni oslobodilački pokret Slovenaca. Postoje tu i izvesne formacije srpskih nacionalista van komande đenerala Mihailovića pod zapovedništvom Birčanina i Jevdjevića, kojima je cilj borba protiv Pavelićevih ustaša, da bi se donekle sprečilo istrebljenje koje se u Pavelićevoj državi planski izvodi nad Srbima. Ali i u tim

krajevima, sa tom mešavinom borbenih pokreta, trupe đenerala Mihailovića pretstavljaju glavnu jugoslovensku silu i vrše najveći deo korisnog otpora Osovini. Mnoge u stvari Mihailovićeve akcije pripisuju se pogrešno drugim borbenim pokretima.

Aktivnost odreda đenerala Mihailovića rasprostrta je po celoj teritoriji Jugoslavije i vrši se u okviru opšteg savezničkog ratnog plana po jasno i detaljno izrađenim instrukcijama, koje Mihailović sprovodi na terenu. Nikad savezničkoj stvari đeneral Mihailović nije učinio neocenjivije usluge nego za poslednjih nekoliko meseci. Priznanje za njegov doprinos savezničkoj stvari u borbi protiv Osovine odato mu je ovih dana čestitkom koju mu je uputio Britanski imperijalni Đeneralštab. Sva tvrđenja o neaktivnosti đenerala Mihailovića, o opadanju njegovog ugleda u zemlji, o nekoj posrednoj saradnji sa Osovinom plod su jedne do krajnosti zlonamerne kampanje. To najbolje, pored depeše Britanskog imperijalnog Đeneralštaba dokazuje i fakt da se za poslednja tri meseca u jugoslovenskoj štampi pod nemačkom kontrolom u Beogradu i Zagrebu povela veoma jaka kampanja i hiljade ljudi hapse se i streljaju pod optužbom da su u vezi sa organizacijom.

Vesti koje su se pojavile o nekoj Ustavotvornoj skupštini u Bihaću, čiji bi rad bio u sukobu sa akcijom đenerala Mihailovića, potiču iz istih zlonamernih izvora a publicitet im je dala tajna stanica »Slobodna Jugoslavija«.

Jugoslovenska stvarnost, krvava i puna borbe, pokazaće celom svetu neosnovanost i zlonamernost kampanje vođene danas u izvesnoj štampi protiv jednog od najvećih junaka i organizatora koje je dao sadašnji rat.

Đeneral Mihailović sa svojim mnogobrojnim odredima centralna je figura jugoslovenskog otpora i centar celokupne borbe protiv Osovine u Jugoslaviji.

Molim nastojte da se ovom saopštenju Kraljevske vlade da najširi publicitet u tamošnjoj štampi.

Jovanović

Pov. Br. 7121

Ninčić

A-SSVP, Razna d. k. predstavništva 1940–45, F-I.

249

London, 16. XII 1942.

ZAPISNIK SJEDNICE VLADE

Zapisnik
sednice Ministarskog saveta od 16. decembra 1942 g.

Prisutni: Jovanović, Krnjević, Krek, Ninčić, Trifunović, Grol, Šutej, Budisavljević, Gavrilović, Banjanin i Marković.

Zapisnik prošle sednice čita se i odobrava.

Potpretsednik Dr. Krnjević pre prelaza na dnevni red pita, da li je gg. ministrima poznato, da je jučer u biltenu koji izdaje naša Direkcija za informacije izašao komunike Kraljevske jugoslovenske vlade. Dalje kaže da ne zna ko je taj komunike publikovao, ne zna koji deo vlade ili

koji članovi vlade su kod te publikacije sarađivali, ne zna ni to ko od članova vlade je bio prethodno obavešten o tome komunikeu. Ali je žalosna činjenica, da ja kao prvi potpretsednik vlade saznajem za komunike vlade tek iz biltena. Ja nisam niti sarađivao niti bio obavešten da vlada namerava izdati komunike. Ja nisam nikoga ovlastio, da u moje ime daje ma kakove izjave i komunikee. U moje ime ne može niko davati izjave bez moga znanja. Radovi i komunikei u kojima ne sarađujem i nisam o njima obavešten ne mogu biti enuncijacije vlade dok sam ja njezin potpretsednik. Drugi mogu davati izjave samo u ime lica kojima su postavljeni za tutore. Kao član ove vlade i kao čovek bunim se protiv takvog postupka i smatram, da ne može voditi ničemu dobrome.

Ministar Grol napominje, da komunike nije ni po formi ni po suštini dobar i ima neka vrlo nezgodna mesta. Niko od nas ministara nije znao za taj komunike.

Pretsednik objasni, da mu je poznato da je trebalo davati naknadna obaveštenja o Draži Mihajloviću a kako je to učinjeno, to će on tek da izvidi i ustanovi činjeničko stanje. Svakako će odmah narediti objavu, da taj komunike nije komunike vlade.

Ministar finansija Dr. Šutej daje naknadna obaveštenja o finansiranju naše misije u Americi i stavlja predloge glede budućeg finansiranja.

Diskusija o budućem finansiranju misije nastaviće se na jednoj od idućih sednica.

Dr. Krnjević traži objašnjenje, da li je misija predložila proračun i da li je dobila odobrenje i kakovo. Kad mu Dr. Šutej pročita dotična akta, Dr. Krnjević ustanovljuje, da je bio izdatak od mesečnih po 3.000 dolara pravilno odobren i misija je bila ovlaštena da ga troši. Kako da ga troši, bilo je njezino diskrecionarno pravo jer je ona bila za taj posao određena.

Ministar Trifunović ponavlja svoje mišljenje, da nije niko mislio davati takovo ovlaštenje misiji, i na osnovu toga ponavlja svoj predlog, da se svi iznosi isplaćeni iz te stavke vrate, a posle ćemo videti kako da dalje uredimo stvar. Dogodila se zabuna, nesporazum, pa treba postaviti stvar na svoje mesto. Mi priznajemo da je sva ta zbrka nastala nehotično, ali i nehotice nesporazumno uzet novac, treba da se vraća.

Dr. Krnjević: Ne mogu da se slažem sa stanovištem g. Trifunovića. Akti pokazuju, da su krediti o kojima je reč, odobreni. Odobrenje je pravilno i u redu. Oni su u New Yorku potrošili jedan dio odobrenog kredita, mogli su celi odobreni kredit potrošiti, pa im ne bi mogli ništa prigovarati. Nema spora oko pitanja da li su oni bili u pravu kad su trošili, a njihova je stvar u New Yorku, ne naša, kako su trošili i kako su raspodelili novac. Ovu konstataciju ja činim na osnovu akata koja nam je baš pročitao g. Ministar finansija. Iz ovih akata se vidi da je naša misija u Americi u proračunu koji nam je poslala predvidela i izdatke koji su sada u pitanju i koji se osporavaju. Dalje se vidi da je Finansijski odbor baš ove sporne izdatke izričito odobrio i da je Ministar finansija u smislu tog zaključka, našu misiju u Americi obavestio. Misija u Americi postupila je u smislu primljenog odobrenja. Pored toga je, koliko se ja sećam, naša stalna praksa da misijama i zastupstvima, kao i da državnim nadleštvima koji rade u drugim zemljama za njihove potrebe šaljemo paušalne sume

koje se predviđaju kao potrebne, a njima prepuštamo da ih najsvrsishodnije upotrebe. Tako smo uvijek tretirali i misiju ministara u Americi. Poslali smo ju tamo sa izvesnim zadatkom. Ostavili smo u glavnom njima da svoj posao tamo što najbolje organiziraju, jer mi odavde ne možemo odlučivati šta bi bilo najbolje i najsvrsishodnije. Isto tako smo baš u citiranom rešenju Finansijskog odbora u glavnome njima prepustili kako da ekonomiziraju svoje gospodarstvo i dali smo im samo generalna uputstva šta treba raditi i šta po našem mišljenju treba izostaviti iz programa kojeg su nam predložili. Sada kad je pretekla godina dana, kada su izdaci već učinjeni, nemoguće je postupati prema kolegama sa tolikim nepovjerenjem, da bi im opozivali naša rešenja ili kako god podvrgavali naknadnoj oceni njihov rad i utrošak novca. Smatram da je stvar na osnovu akata koje je pročitao Ministar finansija potpunoma objašnjena.

Potpretsednik Dr Krek uzima reč:

Po pitanju poslovanja kao i novčanih primanja g. Snoja i drugova želim da objasnim sledeće:

Čini mi se od važnosti ovo: Predlog proračuna misije za vreme od 11. januara do 30 juna 1942 g. kaže doslovno: »Mesečni paušal ministrima i banu za putovanja, dotacije iseljeničkoj štampi, rad među emigracijom itd. za svaku narodnosnu grupu mesečno po $ 1.000. – ukupno $ 3.000, -«

Telegrafski odgovor Ministra finansija od 11. aprila 1942 Ministru Snoju kaže: »The proposed allowances of three thousand dolars are approved.«

Pismeni odgovor Ministra finansija Ministru Snoju od 26. februara 1942 kaže: »Obaveštćujete se, da je sednica finansijskog odbora od 23 i 24. februara 1942 god. proučila predlog proračuna Izaslanstva u Americi, koji nam je dostavljen tek 20 februara o. g. te je zaključio sledeće: T.9. Odobravaju se predloženi paušali od $ 3000.

Prema tome g. Snoj je opravdano smatrao, da je odobreno ono što je predloženo i tako kako je predloženo. Prema jasnim rečima iz akata, g. Snoj mogao je potrošiti za pomoć štampi, za putovanja, za rad među emigracijama itd. mesečni iznos od po 1.000 dolara. On je bio na to ovlašćen, jer je bio za taj posao i poslat u Ameriku, i iznos mu je bio od svih nadležnih činioca odobren. Na toj činjenici ništa ne mogu menjati druge okolnosti, kako je ko mislio, koliko je ko pazio da li je stavka upotrebljena u celosti ili samo delimično. Ta akta postoje kao činjenice protiv kojih je nemoguće diskutirati. Da je i g. Snoj tako shvatio vidi se iz činjenice da se prvi put koristio tim kreditom tek u maju 1942, dakle posle kad je sigurno već primio sva pomenuta odobrenja.

Činjenica dakle, da je kredit bio odobren, je van diskusije. Van diskusije je i činjenica, da je g. Snoj bio ovlašćen da ga upotrebi. Može biti samo govora o tome, da li je bio ovlašten, da diže i knjiži mesečni paušalni iznos od po 1.000 dolara, ili ako bi morao u okviru toga kredita dizati, knjižiti i opravdati svaki izdatak separatno, ili za svaki izdatak tražiti priznanicu i naknadno obračunati i opravdati podignuti iznos.

G. Snoj se služio prvim načinom. Po mom uverenju prvo zbog toga, što je bio uveren, da to može učiniti u okviru odobrenja koje je primio zbog toga što je za separatne svrhe uvek bilo traženo separatno odobrenje van te stavke, dalje što je za neke izdatke, pa i potrebne i važne, teško tražiti priznanicu jer su poverljivog karaktera.

Bilo da su ga rukovodili ovi ili koji drugi razlozi, g. Snoj je jasno u knjigama i obračunima prikazivao sve što je primao kada i kako je primao i kako je izdavao, tako da ne može biti reči o tome, da bi ma šta htio prikrivati, ili nejasno postupati, a još manje može biti reči o tome da je u kancelariji ma koji poslovni ili računski nered ili tkzv. »familiarno« postupanje koje se prebacuje. Knjige jasno i tačno pokazuju sve brojke, sva primanja i izdavanja, tako da je svaki čas bilo koja kontrola moguća, što je i svrha svakog knjigovodstva. Ovo možemo utvrditi barem u toliko u koliko se iz poslatih obračuna može razabrati. Mislim, da su sva prebacivanja protiv opšte poslovne neurednosti g. Snoja i kancelarije Misije potpunoma neopravdana i nedokazana.

Već su neki govornici naglasili i to, da ne može biti govora o nepoštenju ili bilo kojoj prljavoj nameri. Brojke su poslate od istoga Snoja koji je sada optužen. Optužen je na osnovi svojih vlastitih podataka. Dakle nije ni hteo ni nameravao nikakve neurednosti, što se jasno vidi iz celog njegovog postupka.

Da se sada obratimo na jedinu inkriminaciju koja još ostaje t.j. da je sa 1.000 dolara namenjenih za rad među slovenskom emigracijom postupao kao sa izvorom sa kojim može sâm da disponira. Kako je to moguće kad smo pretpostavljali njegovu poštenu i čistu nameru koja je očigledna iz njegovih obračuna i celog postupka?

U predlogu proračuna upotrebljava se izraz »*mesečni paušal* ministrima i banu za putovanja, *dotacije iseljeničkoj štampi*, rad među emigracijama za svaku narodnosnu grupu«. U pismu g. Ministra finansija od 26. februara kaže se »Odobravaju se predloženi paušali od po 3.000 dolara.« Ponavljam: *odobravaju se predloženi paušali!* Ta rečenica se upotrebljava u uvodnoj rečenici u kojoj se kaže: Obavješćujete se, da je sjednica finansijskog odbora od 23. i 24. februara 42 god. proučila predlog proračuna izaslanstva u Americi. To znači da se odobravaju *paušali kako su bili u tome proračunu predloženi* i nikoji drugi, nikakvi prijašnji, jer se celo pismo odnosi isključivo na *taj jedini* proračun Izaslanstva u Americi. Jasno je dakle, da g. Snoj nije mogao drukčije razumeti odobrenje, nego da je odobreno ono i onako kako je bilo predloženo u proračunu.

Tako dolazimo na pitanje tumačenja reči mesečni paušal. Ova reč može imati višestruko tumačenje. Može imati značenje okvirnoga kredita, a može imati značenje otsekom određene sume. Ovo poslednje značenje i razumevanje mislim, da je uobičajeno u našoj praksi. Mi imamo, sada u aktuelnom proračunu ako se dobro sećam stavke u kojima se kaže: mesečni paušal za opravku i izdržavanje automobila. To znači lice koje ima državni automobil ima pravo da dobija mesečno izvesni predviđeni iznos a time mora da automobil popravlja i nabavlja ulje, mazivo, benzin i sve što je potrebno za izdržavanje. Takvo lice nikome ne polaže računa o izdržavanju automobila i o utrošku tog mesečnog paušala. Ima i sve moguće druge mesečne paušale u državnom i privatnom gospodarstvu s kojim se postupa na isti način. To dokazuje, da je primena izraza mesečni paušal uobičajena i da ne možemo zameriti nikome ako je taj izraz ovako razumeo i prema ovakovom razumevanju postupio.

Ja sam u svojoj praksi imao puno posla sa pojmom »mesečni paušal«. U Zadružnom Savezu imali su zadružni revizori mesečni paušal za puto-

vanje u svrhu revizije poslovanja zadruga. Niko nije polagao računa o tome paušalu, premda su ga svi revizori redovno mesečno primali. Revizori su putovali kako su hteli, poslodavcu su samo bili odgovorni o obavljenim revizijama. U redakciji *Slovenca* video sam u praksi dve vrsti mesečnog paušala. Izvesni urednici kao n.pr. šef redaktor, urednik za unutrašnju politiku primali su paušalno mesečno izvesni iznos za sastanke, konferencije i druge slične dužnosti. Nikada nisu o tome nikome polagali računa, nego su samo usmeno izveštavali šefa o učinjenom poslu u izvesnom roku vremena. Pored toga imali su pojedini referenti mesečno paušalirani iznos kojim su platili svoje saradnike van redakcije i stalnih dopisnika. I sa ovim mesečnim paušalom su referenti slobodno i nezavisno raspolagali, platili komu su hteli i kako su se nagodili, ali su morali o svim isplatama polagati računa poslodavcu, koje je time kontrolirao samo utoliko, da je bio zaista sav taj mesečni paušal upotrebljen samo za materijal koji je u listu bio štampan. Treći put sam imao posla sa paušalom kada sam kao ministar primao mesečni paušal za uzdržavanje ministarskih kola. Svi znate, da o tome mesečnom paušalu niko nikad nije polagao obračuna.

Nemam literature, ali u koliko se iz svoje advokatske prakse sećam, smatra se da je mesečni paušal iznos koji se otsekom daje izvesnom licu pored redovnih prinadležnosti za obavljanje izvesnih specialno određenih dužnosti koje notorno po svojoj prirodi izazivaju specialne troškove, kojih dotično lice ne bi imalo ako mu ne bi bila određena baš dotična specialna dužnost. Poslodavac se pri ovom načinu honoriranja liši rizika, da bi za dotični posao utrošio više nego je predvideo a službenik ima mogućnost, da dotični iznos po svome nahođenju upotrebi i organizira posao kako god hoće nezavisno od poslodavčeve kontrole samo da posao obavi i postigne željeni efekat. Mesečni paušali su vrlo često predmet civilnih parnica ali nikad se ne traži obračun ako to nije bilo izričito ugovoreno.

To je dakle mesečni paušal kao poslovni pojam. Da je g. Snoj u privatno pravnom odnosu imao jednaki slučaj, ne sumnjam, da bi pred svakim sudom uspeo protiv svakog zahteva, pa se tražilo povraćaj ili obračun.

Aplicirajmo te misli konkretno na naš slučaj i one izgledaju sledeće: G. Snoj je bio odlukom Ministarskog saveta ovlašćen i poveren da vodi računske poslove misije ministara u Americi. Izvršivši ovu svoju dužnost sastavio je proračun misije i poslao ga na odobrenje. U tome proračunu bila je inkriminirana stavka koja je u pitanju. Tu moram da naglasim da deljenje u narodnosne grupe nije imalo karakter neke političke deklaracije nego samo čisti izraz potrebe za praksu. Tamo imamo i srpske i hrvatske i slovenske iseljenike. G. Snoj je bio našom odlukom poslat u Ameriku, da obavlja propagandu među slovenskom emigracijom, ban hrvatski da isto radi među hrvatskim iseljenicima a ministri Jevtić, Marković i Kosanović da rade među Srbima. Hrvatska emigracija je najveća, slovenska je po broju druga, a srpska najmanja. Ali ipak pošto su troškovi svakog putovanja, svake priredbe i organizacije skoro isti ako se radi o većem ili manjem broju, to je predviden za svaku narodnosnu grupu isti iznos. Pošto su ban i Snoj bili jedini naši pretstavnici svaki za svoj deo emigracije, to je jasno, da je taj paušal bio predviđen za njih, a pošto je srpskih de-

legata ministara bilo više, to bi predviđeni i odobreni paušal primao onaj koji bi dotični mesec vršio tu specialnu dužnost među srpskim delom emigracije. To je po mome mišljenju jedino moguće obrazloženje delenja na te narodnosne grupe. Ovo možda nije najbolje, ali tako je i tako smo ga odobrili.

Ministar Snoj je taj iznos primao zbog toga sâm, kao što ga je primao i ban, pošto su i on i ban bili sami za rad među slovenskom odnosno hrvatskom emigracijom. Primao ga je na svoje ime, kao odobreni paušal s kojim je kao svojim paušalom hteo slobodno raspolagati za svrhe, posao, troškove i izdatke, odobrenih od vlade.

Kako je pojedine iznose primao, tako ih je knjižio i prikazivao u obračunima. Na predlog g. Ministra Grola, finansijski je odbor odmah čim je došao prvi obračun, zaključio, da za buduće taj način finansiranja ne prihvaća i obustavio ove paušale. Pojedini članovi finansijskog odbora su kazali da se opšte ne sećaju da bi bili takovi paušali odobreni a moram da naglasim da Finansijski odbor nikad nije doneo nikakav zaključak po tome, jer smo uvek raspravljali bez akata i jer sam ja neprestano tvrdio, da koliko poznam g. Snoja, on ne bi bez ovlaštenja nikad trošio državni novac i tražio sam da se prikupe podaci i traži objašnjenja. Tako je stvar došla pred Pretsednika vlade i pred Ministarski savet, gde smo u predposlednjoj sednici prvi put čuli referat g. Ministra finansija po toj stvari.

Pobuđen izveštajem g. Ministra Trifunovića, zamolio sam g. Snoja da mi za moje umirenje pošalje svoje objašnjenje po toj stvari, i objašnjenje koje sam dobio slaže se s izveštajem g. Ministra finansija.

Prema definiciji i suštini izraza »mesečni paušal« g. Snoj je imao pravo da ovim novcem sâm raspolaže, ali je morao da ga troši samo za onu svrhu koja je predložena i odobrena. Način kako ga troši i kako sretstvima raspolaže opet je čisto njegova stvar, jer pravo raspolaganja leži u bitnosti pojma »mesečni paušal«.

Da je g. Snoj za odobrenu svrhu trošio ta sretstva više nego ma koji drugi član misije, mislim da to mi svi znamo. Svi znamo, da je odmah po dolasku u Ameriku počeo posećivati iseljeničke kolonije širom Sjedinjenih država, da je tako reći proputovao taj ogromni teritorij nekoliko puta uzduž i popreko, da je imao bezbroj sastanaka sa vođama organizacija iseljenika, sa urednicima njihovih novina, učiteljima, sveštenicima itd. To je posao koji može da izdrži samo čovek toliko jake konstitucije kao g. Snoj. Jasno je, da je na taj način imao mnogo posebnih izdataka, da je morao davati koju pomoć, da je morao platiti pomoćne sile, pomagati štampu i slično. Ja koji znam g. Snoja, potpunoma sam uveren, da je sav novac potrošio u tome radu pa i iz svojih prinadležnosti nadoplaćivao. Njegov rad stoji pred nama, njegovi zborovi i sastanci su velikim delom objavljeni. Pred nama je i uspeh njegovog rada. Slovenska emigracija se je velikim delom samo po Snojevim zaslugama složila na dve zajedničke tačke: Za Jugoslaviju i za oslobođenje svih naših teritorija. Da je mogao udružiti sve Slovence podeljene usled raznih političkih partija i programa, često među sobom zavađene, da je sve slovenske emigrante imunizirao od Hapsburške propagande, da ih je pridobio za to, da se nisu dali zavoditi u naše interne svađe, sve to su veliki uspesi i korisni za državu i za narodnu stvar. Ovi se uspesi ne mogu meriti novcem a isto tako ne može se zameriti onome, koji je odobreni novac u tome poslu trošio.

Ako imamo malo poverenja u člana vlade i misije u Americi, izdatak je dovoljno opravdan njegovim radom. Ako se držimo striktno formalnosti koja proizlazi iz odnosnih akata nije nam g. Snoj dužan davati nikakvo daljnje opravdanje i obrazloženje, jer se radi o mesečnom paušalu. Ako prelazimo preko pojma mesečnog paušala i smatramo ga mesečnim okvirnim kreditom sa računima i priznanicama, mislim, da ne može biti govora o nekom naknadnom odobravanju ili neodobravanju izdataka koji se mogu podvesti pod odobrenu namenu, za koju je kredit dat. I ako se smatra to za okvirni kredit, to je misija ona koja je definitivno odlučivala o njegovom utrošku a ne mi, jer je to proračun i kredit misije. Ako bi mi išli tako daleko, da sada sebi hoćemo da prigrabimo naknadno odlučivanje o pojedinim izdacima, to bi bilo u najmanju ruku vanredno, iznimno nepoverenje prema članovima misije sa svima posledicama. Za ovo nepoverenje nemamo nikakvih razloga i ako bi došlo u obzir postupanje u ovome pravcu, to je najmanje što se mora tražiti, da moraju dotični članovi vlade i misije imati priliku da zauzmu prethodno svoj stav. Predlog o vraćanju uopšte ne može dolaziti u obzir jer sâm po sebi pretpostavlja ono što nije, da su naime članovi misije *neopravdano* nešto *sebi* prisvojili.

Ja predlažem srednje rešenje, koje je i politički po mom uverenju najsvrsishodnije, da se naime pozovu članovi misije, da dadu obrazloženje i opravdanje iznosa koje su podigli iz predmetne stavke budžeta misije u tu svrhu, da bude u aktima državne blagajne jasno zabeleženo, da je novac utrošen za namenjenu određenu svrhu i u okviru odobrenog paušala.

Dr. Marković razlaže razvitak prilika i rada u Americi, nastanak potreba i troškova u početku godine 1942 i na primerima pokazuje kako su se neke vanredne stvari, potrebne i opravdane pojavljivale i kako je bilo potrebno naći pokriće. Našlo se je pokriće u okviru vladinih odluka, koje su čiste i jasne u aktima.

Banjanin podvlači i obrazlaže svoj predlog, da se članovi misije pozovu u London, da mogu na licu mesta stvar urediti.

Šutej: Ja u početku nisam imao u glavi svih momenata oko odobravanja proračuna misije ali sada se živo i jasno sećam, da sam baš ovu stavku za putovanja ministara i bana, pomaganje iseljeničke štampe, rad u emigraciji itd. obrazlagao i rekao: Potrebno je davati to, treba je odobriti, jer je ogroman teren i vrlo teški zadatak, skopčan sa velikim troškovima, ako budu mogli sa ovim predloženim kreditima da izađu na kraj, »puna šaka brade«.

Zaključak: Ovlašćuju se pretsednik vlade i Ministar finansija, da predmet o finansiranju naše misije u Americi i svih njezinih izdataka pregledaju, urede, likvidiraju i donesu potrebno rešenje za sve prošlo vreme.

Rudnici u Bosni: Na predlog Ministra šuma i rudnika rešava se, da se prima ponuda švajcarskog državljanina Charles Neuschwander-a o otkupu planova nekih rudnika u Bosni dostavljena preko Kr. gen. Konzulata u Zürich-u.

A-SSVP, Predsjedništvo vlade 1942–1943, F-II.

250

London, 22. XII 1942.

ZABILJEŠKA O RAZGOVORU S O. SARGENTOM

Zabeleška

o razgovoru ministra G. V. Milanovića sa Ser Orm Sarđentom u Forenj Ofisu 22. decembra 1942 godine

Predao sam mu ed–memoar o kampanji radio stanice »Slobodna Jugoslavija« i molio za povoljan odgovor da možemo reagirati preko stanice »Karađorđe«.

Tim povodom pomenuo sam da komunistička štampa u Americi i u neutralnim zemljama vodi bezobzirnu kampanju protiv generala Mihailovića. Rekao sam mu da je poslednjih dana »Dejli Orker« *[Daily Worker]* u Londonu prevazišao meru u ovome ne štedeći ni jugoslovensku vladu i da se čudim da je cenzura to tolerirala. Rekao sam da je i naša čvrsta namera da vodimo računa da se ničim ne nanese šteta našim odličnim savezničkim odnosima sa Sovjetskom Rusijom, kao što je to i očevidan interes Velike Britanije u njenim odnosima sa Sovjetskom Rusijom. Ali da moramo reagirati na komunističku propagandu kad uzme nedopuštene razmere, utoliko pre što se zvanična Sovjetska vlada ograđuje od iste.

Ser O. Sarđent mi je rekao, sa ravnodušnošću i sa cinizmom, da su komunisti mnogo aktivniji od đenerala Mihailovića, da se sad oni jedini bore u Jugoslaviji, da se ovaj već od oktobra prošle godine više ne bori, što otežava mogućnosti suzbijanja sovjetske propagande protiv đenerala Mihailovića.

Na moju primedbu da je aktivnost đenerala Mihailovića jedno vreme bila svedena, po uzajamnom sporazumu naših i engleskih nadležnih krugova i da je đeneral u poslednje vreme ponovo vrlo aktivan u borbi protiv okupatora, Ser Orm mi je sa istim cinizmom odgovorio da ga čudi da je ikad neko sa engleske strane mogao da se složi da đeneral Mihailović umanji aktivnost, a da mu uopšte nije poznato da se sad đeneralovi četnici bore.

Govoreći o »Dejli uorkeru« rekao je da treba da imamo na umu i slobodu štampe.

Sa svoje strane izrazio sam čuđenje Ser Ormu da može sa takvim omalovažavanjem da govori o akciji đenerala Mihailovića, koja je najbriljantniji podvig u ovom ratu i da mi je vrlo mučno čuti slične nepravične primedbe.

On se zatim trudio da ublaži utisak koji je ostavio na mene i pokazivao razumevanje da je komunistička propaganda tendenciozna, ali da bi se nešto uspešnije moglo činiti, potrebno je dokazati da se četnici đenerala Mihailovića zaista bore. »Vidite, njihova je glavna aktivnost bila da se bore protiv komunista«.

Ovim povodom je završio da bi bilo vrlo korisno ako bi mogao dobiti naš kratak izveštaj o borbama đenerala Mihailovića.

V.[ladimir] M.[ilanović]

AJ, 103–3. Ta zabilješka nalazi se također u: A-SSVP, Predsjedništvo vlade (Kabinet), F-I.

251

London, 30. XII 1942.

REFERAT ŽIVANA L. KNEŽEVIĆA

Referat

Pretsedniku Ministarskog saveta i zastupniku Ministra vojske, mornarice i vazduhoplovstva

29 decembra [1942] od 16. do 17,15 časova imao sam neobično zanimljiv i važan razgovor sa engleskim majorom Pitrom Bojem, jednim od glavnih u Servisu G. Mastersona, koji se stara o pomoći generalu Mihailoviću i koji održavaju veze sa generalom Mihailovićem.

Major Boj došao je po svojoj inicijativi povodom prebacivanja u našu zemlju 3.000 primeraka *Službenih novina* br. 10.

Majora Boja obavestio sam o velikoj oskudici u hrani, odeći i naoružanju odreda generala Mihailovića, zbog inače teškoga stanja u našem narodu. Napomenuo sam mu da je Nj. V. Kralj predao g. Čerčilu jednu zabelešku, u kojoj je molio pored ostaloga da se generalu Mihailoviću dostavi hrana, odelo i naoružanje.

Major Boj, jedan od Engleza koji ne voli diplomatska uvijanja i zavijanja i koji otvoreno kaže šta misli, odmah mi je u jednočasovnom razgovoru saopštio, u glavnom, sledeće:

1. Moramo da govorimo otvoreno i iskreno. G. Čerčil posle prijema zabeleške Nj. V. Kralja zatražio je od g. Idna mišljenje po ovoj stvari. Forenj Ofis zatražio je mišljenje od Servisa g. Mastersona i major Piter Boj, koji zastupa svoga šefa podpukovnika Persena, dao je mišljenje po ovoj zabelešci.

Izjavio je da se đeneralu Mihailoviću nemože slati naoružanje za borbu protivu partizana, koji se sada jedini tuku protivu osovine. Isto tako slanje hrane zavisi od Ministarstva blokade, a stanje u našoj zemlji pod italijanskom okupacijom nije teško prema njihovim izvještajima. U Srbiji priznaje da je stanje teško.

2. Đeneral Mihailović otvoreno sarađuje sa Italijanima i njegovi odredi potpuno naoružani prebacuju se italijanskim kamionima u zapadnu Bosnu za borbu protiv partizana i to u zajednici sa italijanskim trupama. Kaže da se baš danas vodi bitka severno od Mostara između jednog Dražinog odreda od 2.400 ljudi iz Crne Gore u zajednici sa Italijanima protivu partizana.

Major Boj je rekao: Draža Mihailović je kvisling isto kao Nedić jer Nedić sarađuje sa Nemcima a Draža sa Italijanima.

3. Odredi đenerala Mihailovića uopšte sada ne vode borbu, a nama Englezima potrebno je [da] baš sada stupe u borbu, a ne kroz dva ili četiri meseca. Kada se savezničke trupe budu iskrcale na Balkanu, onda je nama svejedno da li će nam prići Nedić, Antonesku ili đeneral Mihailović. Onda će biti sve dockan. Nama je sada potrebno da đeneral Mihailović stupi u akciju i razori železničke pruge. On to ne radi i sve njegove depeše o sabotaži na železnicama i rušenju pojedinih objekata

nisu istinite. Oni, Englezi, imaju izveštaja od svojih ljudi u našoj zemlji i to je sigurno.

4. Major Boj govorio je da bi đenerala Mihailovića možda trebalo smeniti i na njegovo mesto postaviti neku drugu ličnost. Na moje pitanje koju drugu ličnost, major Boj odgovorio je: Možda majora Đurišića, koji ima velike snage u Crnoj Gori. Odgovorio sam da major Đurišić je bio do juče kapetan, da je veliki junak, da je odlikovan Karađorđevom zvezdom, ali da nije dorastao da bude vođa celog jednog naroda. Major Boj rekao je, pa onda neko drugi. Na moju opasku da se najstariji oficir posle Draže zove Dragiša Vasić, major Boj mi odgovorio da on nije pogodan »jer je suviše Srbin«.

Nisam hteo majoru Boju da izlažem potrebu da je đeneral Mihailović jedina ličnost oko koje se može okupiti ceo naš narod i da o nekoj smeni Mihailovića ne može biti govora. Hteo sam do kraja da saslušam izlaganja majora Boja, jer znam da njegovo mišljenje dele i sve engleske zvanične ličnosti do pretsednika g. Čerčila jer ovaj Servis daje obaveštenja o našoj zemlji svim zvaničnim organima.

5. Major Boj izjavio je da Englezi pre nego što donesu odluku o pomaganju đenerala Mihailovića, žele jasnu situaciju. Smatra da je neophodno potrebno: da se đeneralu Mihailoviću dostave političke depeše u kojima će jugoslovenska vlada da iznese svoje gledište o Jugoslaviji, njenom uređenju, jer đeneral Mihailović bori se za »Veliku Srbiju«;

– da se đeneralu Mihailoviću izdadu precizne instrukcije: kakav njegov odnos treba da bude prema partizanima i ostalim okupatorima.

Tek posle ovoga Englezi bi mogli da donesu odluku o pomaganju trupa đenerala Mihailovića. Videlo bi se da li bi Đeneral Mihailović usvojio gledište Vlade, ili bi možda podneo ostavku.

6. Major Boj smatra da je kranje vreme da se održi jedna konferencija između zastupnika Ministra vojske i šefa Vojnog kabineta pri Pretsedništvu vlade sa jedne strane i g. Mastersona i njegovog servisa s druge strane. Da se na ovoj konferenciji rasvetle sva ova pitanja, da se zajednički dogovorimo šta da se radi i da se đeneralu Mihailoviću dostave precizne instrukcije i političke i vojničke.

Tek posle ovoga njihov servis ukazaće punu potporu svim našim zahtjevima ovde u Londonu, za pomoć odredima đenerala Mihailovića.

7. Zbog neaktivnosti odreda đenerala Mihailovića, kaže major Boj, štampa je potpuno »prazna« i govori samo o borbama partizana. Zbog toga što postoje podeljena mišljenja čak i među članovima jugoslovenske vlade o đeneralu Mihailoviću kao i zbog kampanje koja se sada vodi protiv đenerala Mihailovića čak i od strane zvaničnih organa jugoslovenske vlade, – stvara se jedno mišljenje kod Engleza: da đeneral Mihailović ne postoji i da njegova borba prestavlja samo propagandu.

Po svim ovim tačkama dao sam objektivne odgovore, prema podacima kojima mi raspolažemo. Za saradnju odreda đenerala Mihailovića koji se prebacuju italijanskim kamionima, rekao sam, da smo saznali iz pisama koja su pisana u Vatikanu a upućena Ministru finansija g. Šuteju. Major Boj odgovorio mi je da oni imaju sigurne podatke od ekipa u Jugoslaviji van sastava đenerala Mihailovića. Izložio sam mu potrebu da snage u Jugoslaviji koje se bore protiv osovine budu pod legalnom Vrhovnom Komandom i upitao sam ga: da li bi engleska Vrhovna Komanda u Egiptu

dozvolila da neka druga komanda rukovodi delovima britanskih snaga u Egiptu, i dali bi ruska Vrhovna komanda dozvolila da ruskim partizanima komanduje neka strana Vrhovna komanda. Na kraju upitao sam majora Boja da li vi Englezi hoćete boljševičku Jugoslaviju i građanski rat, ili hoćete demokratsku Jugoslaviju i red i mir. Ako hoćete ovu drugo, Vi morate pomagati jugoslovensku Vladu i đenerala Mihailovića.

Na kraju napomenuo sam majoru Boju, da je kranje vreme da se otvoreno i savezнички porazgovaramo o svemu i da sam uveren da ćemo doći do zajedničkih odluka korisnih i za naš narod i za naše saveznike.

Zaključak

Celokupno ovo izlaganje majora Boja kome su poznate sve depeše đenerala Mihailovića, jasno pokazuje sledeće:

1. Da jugoslovenska vlada u celini, sa svoje strane nije ništa uradila, da Englezima objasni situaciju u našoj zemlji i izloži da je do sada broj mrtvih u Jugoslaviji skoro milijon i da se od našega naroda ne mogu više da traže bescilne i nesrazmerne žrtve;

2. Zbog ovakvoga držanja Kr. Vlade celokupna borba našega naroda biće svedena na nulu. Otvoreno istupanje aktivnih ministara u vladi kao i aktivno pomaganje zlonamerne propagande od strane direkcije za informacije u Londonu i Informativnog centra u Njujorku protivu Draže Mihailovića, – naškodilo je u najvećoj meri vitalnim interesima našega naroda;

3. Imam utisak da [je] Englezima malo stalo do toga što će srpski narod biti potpuno istrebljen i to bez ikakve stvarne koristi za naše saveznike. Izvesni engleski servisi žele da naš narod goloruk bace na mitraljeze, što pretstavlja najobičniju avanturu, u koju naš narod ne sme da uleti. Naš narod nikada nije merio žrtve za svoju slobodu, ali ako se goloruk baci ponovo u avanturu, Srbi će biti istrebljeni i neznam kakva će biti korist od Jugoslavije, makar se protezala i do Indije, ako u njoj nema Srba. Mi svi ovde u inostranstvu nosimo teške odgovornosti i pred našim narodom i pred istorijom.

4. Poslednji je čas da Kr. Vlada zauzme nedvosmislen stav, – i otvoreno, po pitanju odreda Jugoslovenske vojske pod komandom Đenerala Mihailovića i da ovaj stav svuda i na svakom mestu otvoreno i energično brani. Borba generala Mihailovića prestavlja u stvari borbu srpskoga naroda za obnovu Jugoslavije. Milijon mrtvih palo je u ovoj borbi. U mesto priznanja, danas se general Mihailović – čak i od servisa koji znaju njegov rad i koji su izdavali naređenja đeneralu Mihailoviću bez znanja kralja i vlade, stavlja na istu nogu sa Antoneskom i Nedićem, a sutra će se staviti u isti red i sa Pavelićem.

Nije potrebno, Gospodine Pretsedniče, da Vam dalje izlažem teške odgovornosti i Kraljevske Vlade i nas vojnika van Otadžbine za stanje koje je ovakvo katastrofalno, naročito za borbu koju su Srbi pružili dajući preko milijon mrtvih.

Smatrao sam za svoju dužnost da Vam, kao Vaš šef Vojnog kabineta, kao vojnik koji će sutra odgovarati i pred đeneralom Mihailovićem i

pred svojim drugovima, – iznesem ove činjenice na ocenu i hitne odluke, kako bi se borba našega naroda prestavila i pred saveznicima u svetlosti prave istine.

30 decembra 1942 god.
London

Šef Vojnog kabineta, major,
Živ. L. Knežević s.r

A-VII, VK, Kut. 163, Br. Reg. 47/1.

252

London, 2. I 1943.

UKAZ KRALJA PETRA O DRUGOJ VLADI S. JOVANOVIĆA

Mi
PETAR II
po milosti Božjoj i volji narodnoj
Kralj Jugoslavije

Uvažavajući ostavku koju su Nam podneli

Pretsednik Ministarskog saveta, Ministar unutrašnjih poslova i zastupnik Ministra vojske, mornarice i vazduhoplovstva – Slobodan V. JOVANOVIĆ,

Potpretsednik Ministarskog saveta, Ministar pošta, telegrafa i telefona Dr. Juraj KRNJEVIĆ,

Potpretsednik Ministarskog saveta, Ministar građevina – Dr. Miha KREK,

Ministar inostranih poslova – Dr. Momčilo NINČIĆ,

Ministar prosvete – Miloš TRIFUNOVIĆ,

Ministar saobraćaja – Milan GROL,

Ministar finansija, Ministar trgovine i industrije – Dr. Juraj ŠUTEJ,

Ministar vojske, mornarice i vazduhoplovstva – armiski djeneral Dragoljub M. MIHAILOVIĆ,

Ministar pravde – Dr. Milan GAVRILOVIĆ,

Ministar socijalne politike i narodnog zdravlja – Dr. Srdjan BUDISAVLJEVIĆ,

Ministar poljoprivrede i Ministar snabdevanja i ishrane – Dr. Branko ĆUBRILOVIĆ,

Ministar šuma i ruda – Jovan BANJANIN,

Ministri bez portfelja – Bogoljub JEVTIĆ, Dr. Sava KOSANOVIĆ, Dr. Božidar MARKOVIĆ i Franc SNOJ

razrešavamo ih dužnosti i stavljamo na raspoloženje, a

Postavljamo:

za Pretsednika Ministarskog saveta, Ministra unutrašnjih poslova i zastupnika Ministra inostranih poslova – Slobodana V. JOVANOVIĆA, pretsednika Ministarskoga saveta na raspoloženju;

za Potpretsednika Ministarskog saveta i Ministra pošta, telegrafa i telefona – Dr. Jurja KRNJEVIĆA, potpretsednika Ministarskog saveta na raspoloženju;

za Potpretsednika Ministarskog saveta i Ministra građevina – Dr. Mihu KREKA, potpretsednika Ministarskog saveta na raspoloženju;

za Ministra vojske, mornarice i vazduhoplovstva – armiskog djenerala Dragoljuba M. MIHAILOVIĆA, ministra na raspoloženju;

za Ministra finansija i Ministra trgovine i industrije – Dr. Jurja ŠUTEJA, ministra na raspoloženju;

za Ministra prosvete Miloša TRIFUNOVIĆA, ministra na raspoloženju;

za Ministra saobraćaja – Milana GROLA, ministra na raspoloženju;

za Ministra pravde, Ministra poljoprivrede i Ministra snabdevanja i ishrane – Dr. Milana GAVRILOVIĆA, ministra na raspoloženju;

za Ministra socijalne politike i narodnog zdravlja – Dr. Srdjana BUDISAVLJEVIĆA, ministra na raspoloženju;

za Ministra šuma i ruda – Jovana BANJANINA, ministra na raspoloženju.

Naš Pretsednik Ministarskog saveta neka izvrši ovaj Ukaz.

2. januara 1943 god. u Londonu Petar

Pretsednik Ministarskog saveta,
Slobodan Jovanović

A-VII, VK, Kut. 187, Br. Reg. 17/1–17.

Kazalo osoba

A

Aćimović, Milan – 357, 358
Adamič, Luj – 344, 434
Adžemović, Branko – 114, 115, 128, 137, 149
Agnidis – 316
Agueci – 190, 191
Ahmed, Zogu – 236, 433, 465
Aimone di Savoia Aosta, vojvoda od Spoleta – 137, 139, 140, 201, 203, 231, 232
Ajvaz, Đorđe – 211
Akšamović, Antun – 329
Alexander, Harold – 297
Aleksandra, Manos – 64, 320
Aleksandrov – 186
Amadeo di Savoia, vojvoda od Aoste – 191
de Amar de la Torre, Vincente – 201
Ambrosio, Vittorio – 397
Andrašević, Marijan – 401
Andres, Ivan – 6, 10, 450
Andrić, Ivo – 165, 169, 229
Anđelić, Milovan – 389
Angjelinović, Berislav – 180, 324
– Budislav-Grga – 120, 142, 250, 302, 324
– Danko – 180, 324
Anić, Žika – 3
Antonescu, Ion – 13, 93, 144–146, 506, 508
Arnao, Gonzales – 201
Arneri, Rafo – 18
Aškrabić, Dušan – 209
Atanacković, Milena – 225
Ataturk, Kemal – 219
Auchinleck, Claude J. E. – 40, 45, 46, 48, 316, 374
Avakumović, Aleksandar – 13, 144, 147, 400, 402

B

Babić, Danilo – 209
– Ljuba – 356
– Veljko – 327
Babington – 102
Bach, Aleksandar – 445
Bajloni, Gordana – 31, 70, 71
– Gradimir – 31, 32, 70, 71
– Ljiljana – 31, 70
– Radmila – 31, 70, 71, 242
Bakić, Savo – 210
Baletić, Luka – 39, 40, 45, 46
Balfour, Neil – 7
Baltić, Nikola – 389
Baljac, Ilija – 209
Banjac, Rade – 210
Banjanin, Jovan – 6, 14, 20, 23, 27, 36, 83, 88, 89, 94, 106, 108, 110, 125, 128, 133, 134, 137, 138, 141, 142, 149–151, 250, 269, 270, 276, 320, 335, 379, 380, 382–387, 391, 392, 411, 414, 424, 428, 431–433, 437, 438, 453, 456, 467, 470, 474, 481, 484, 491, 498, 504, 509, 510
Banjeglav, Ljubomir – 210
Banković, Milan – 319, 320
Baranović, Krešimir – 401
Basariček, Đuro – 443
Bauxall – 298
Beck, Józef – 378
Beneš, Edward – 176, 235, 243, 317, 413, 415, 458
Berdović, Nada – 210
Bernard – 244
Biber, Dušan – 2
Bićanić, Rudolf – 98, 113, 140, 142, 257, 268
Biddle, Anthony Drexel, Jr. – 21, 38, 70, 364, 374, 379, 384
– Francis – 469
Bilbija, Ilija – 210
– Milovan – 211
Bišnjevac, Gruja – 211

Bjelica, Rista – 210
Blažić, Đorđe – 300
Bobar, Dušan – 210
Bobić, Dragomir – 163, 246, 247, 249, 250, 254, 478
– Miloš – 14, 90, 120, 142, 439
Bodi, Mihajlo – 106
Bogdanović, Vladeta – 229, 430
Bogomolov, Aleksandar Jefremovič – 20, 38, 72, 74–78, 88, 235, 242, 243, 312, 313, 339, 354, 364, 365, 387, 435, 436
Bogunić – 209
Bojić – 392
Bojić, Aleksa – 389
Bojle – 102
Bojović, Voja – 358
Bolić, Đorđe – 210
Bolovac, Đorđe – 389
Borgia – 190
Borić, Đorđe – 209
Boris, kralj – 216, 240, 248, 254, 327, 437
Boronja, Sima – 211
Botić, Stevan – 347
Boughey, Peter – 92, 93, 367, 506–508
Božić, Borivoje – 210
Božinić, Milena – 328
Božović, Batrić – 389
– Milan – 211
Branjević, Milan – 356
Branković, Dušan – 210, 266
– Vuk – 358
Brdar, Jovan – 210
– Vojislav – 210
Breccia, Alfredo – 8
Brezeković – 452
Brezigar, Mirko – 180
Brini – 193
Broz, Josip-Tito – 347
Brzin – 209
Buccleuch – 201, 252
Budak, Mile – 268
Budimir, Ilija – 209
Budisavljević, Srgjan – 6, 14, 20, 23, 27, 36, 59, 83, 88, 89, 94, 106, 110, 121, 126, 132, 134, 135, 137, 140, 149–151, 225, 270, 276, 277, 320, 335, 379–384, 386, 387, 391, 410, 428, 431, 432, 437, 438, 453, 456–458, 461, 467, 474, 480, 484, 498, 509, 510
Bulat, Edo – 401
Bulatović, Miro – 389
Bulić, Ivo – 401
Butković, Ivan – 255
Butler, Richard – 111, 128

C

Cadogan, Alexander – 31, 56, 236, 247, 248, 307, 316, 349
Campbell, Ronald Ian – 8, 102, 103, 112, 318, 321
Cankar, Ivan – 321, 410, 438, 472
Carlisle – 102
Carneir – 244
Carr – 411
Cerejera, Emanuel Gonzales – 291
Cerović, Nikola – 389
– Veljko – 390
Channon, Henry – 252
Churchill, Winston – 16, 19, 20, 29, 40, 50, 64, 79, 90, 92, 93, 95, 114, 142, 147, 152, 162, 198, 200, 205, 206, 228, 234, 297, 298, 317, 362, 369, 411, 417, 483, 484, 506, 507
Ciano, Galeazzo – 234, 314
Cisař – 234
Clark, C. S. – 9, 10, 101–103
Cripps, Stafford – 30, 33, 72, 200, 219, 348, 350, 365
Crljen, Danijel – 401
Cukić, Kosta – 169, 186, 188, 193, 214
Cvetković, Dragiša – 5–7, 9, 255, 444, 447
Cvijanović, Vasilije – 210

Č

Čađanović, Pero – 388
Čanak, Persida – 211
Čanukić, Tomo – 388
Čatić Stojković, Rista – 209
Čijević, Miladin – 210
Čirčić, Stevan – 210
Čok, Ivan Marija – 132, 142, 158
Čolić, Živko – 210
Čolović – 163
Čorović, Milan – 390
Čubrilović, Branko – 6, 14, 20, 22, 23, 30, 31, 36, 37, 83, 94, 98, 106, 110, 114, 140, 149, 150, 151, 270, 276, 343, 387, 509
Čubrilović, Branko – 30, 31
Čulinović, Ferdo – 2, 5, 10, 11
Čučević, Stanija – 210
Čurčija, Nikola – 210

Ć

Ćirić, Irinej – 288
Ćorojević, Buda – 357

D

Daković, Marko – 6, 12, 106, 449
Dalton, Edward Hugh – 200, 362, 369
Dalton, Edward Hugh – 201
Damjanović, Rade – 211
Danckelmann, Heinrich – 25, 34, 59, 257, 262
Danilović, Živko – 209
Davidović, Ljubomir – 441
– Žarko – 210
Davidson – 101
Davis, Elmer – 68
De Fiore, Mario – 189–191, 195
Dejanović, Branko – 430
Dekanozov, Vladimir Georgijevič – 311
Delić, Novo – 390
Deretić – 209
De Sampayo – 244
Despić, Nikola – 211
Dew, Armin Roderick – 18, 34
Dill, John – 8, 29
Dimitrijević, Dule – 218
Dimnikar – 273
Dinić, Miloje – 42, 45, 51, 362, 393, 429
Dionisije, episkop – 60, 81, 270, 271, 315, 336, 345, 488
Divjan, Božidar – 210
Dobrosavljević, Branko – 209
Dokić, Đuka – 358
Donadini, Željko – 400, 401
Donovan, William – 315, 327
Dositej, zagrebački metropolita – 270
Dositej, patrijarh – 288
Dragosavljević, Milan – 211
Drakulić, Mićo – 211
Draškić, Pantelija – 358
Drezga, Tihomil – 401
Drljić, Vojislav – 211
Dučić, Jovan – 60, 63, 81–83, 86, 152, 155, 203, 252, 285, 286, 336, 337, 345, 378, 382, 384–387, 428, 449
Dučić, Jovan – 60
Duman, Mladen – 211

Đ

Đaković, Nahod – 389
– Periša – 389
Đilas, Milovan – 29, 218
Đonović, Jovan – 16, 25, 27, 142, 150, 181, 289, 299, 304, 325, 455
Đorđe VI, kralj – 34, 57, 90
Đorđević, Ceka – 358
– Dušan – 358
Đukanović, Blažo – 352
– Milo – 142
Đurić, Gligor – 211
– Živojin – 26, 273
Đurišić, Pavle – 93, 507

E

Eckhardt, Tibor – 284, 378
Eden, Anthony – 8, 12, 16, 19, 20, 27, 29–31, 33–36, 38, 45–47, 52, 53, 64, 77, 79, 87, 88, 90–92, 95, 97, 99, 104, 110, 112, 113, 161, 181, 205, 216, 217, 234, 247, 248, 289, 290, 297, 309, 316, 317, 348–350, 362, 364, 366, 452, 458, 462, 492
Eden, Anthony – 8
Eskobar – 291

F

Filipić – 191
Filipović, Vojin – 390
Fišer, Kar. – 120
Fortner, Johann – 258
Fotić, Konstantin – 12, 17, 21–23, 25, 27, 58, 59, 63, 64, 67, 70, 81–83, 85–88, 173, 178, 195, 203, 206, 207, 253, 256, 269, 283–286, 293, 305, 312, 315, 316, 318, 321, 322, 327, 336, 337, 341–345, 364, 372, 378–380, 383–387, 391, 392, 428, 433–435, 449–451, 453, 454, 473, 477, 481
Fotić, Konstantin – 68, 73
Franco, Francisco – 202, 291, 420
Frangeš, Ivan – 207, 234, 342
Fregl – 356
Frick – 356
Furlan, Boris – 137, 142, 149, 343

G

Gabrovšek, Franc – 142, 149
Gaj, Ljudevit – 445
Garašanin, Ilija – 445
Gaulle, Charles de – 419
Gavrilović, Milan – 6, 14, 18, 27, 35, 36, 47, 53, 59, 87, 90, 94, 131, 134, 140, 148, 151, 163, 167, 173, 177, 183–187, 196, 200, 219, 227, 229, 240, 241, 269, 270, 276, 320, 329, 335, 342, 365, 366, 368–371, 384, 391, 393–396, 410, 428, 438, 453–456, 467, 474, 484, 498, 509, 510
– Stojan – 14, 128

Gaži, Franjo – 142, 197
Gerasimović, Ivan – 313, 314
Geroc – 271
Gjurgjević, Teodor – 81, 393
Glenconner – 47–49, 298, 301, 367
Glanville, S. R. K. – 103, 332
Gligorijević, Milan – 39, 40, 45, 46
Gloves – 46
Godević, Todor – 210
Goebbels, Joseph – 59, 152
Gogović, Trajko – 51
Golović, Đorđe – 211
– Risto – 211
Govedarica, Rista – 210
Gradaščević, Husein kapetan – 448
Grano – 192
Greenway, John – 345, 346, 367, 393, 396, 404
Grisogono, Prvislav – 180, 323, 381
Grol, Milan – 6, 14, 20–23, 27, 35–37, 88, 89, 94, 106, 108, 110, 112, 114, 119, 123, 127, 128, 132–134, 136, 137, 140, 141, 148–151, 269, 270, 276, 302, 320, 324, 335, 342, 379, 384, 391, 393, 400, 410, 417, 428, 431, 435–438, 449, 453–456, 467, 471, 472, 474, 481, 485, 491, 498, 499, 503, 509, 510
Grozdanić – 209
Gršković, Niko – 455
Gruber, Walter – 224
Grujić, Braco – 211
Gvozdenović, Vladimir – 209
Gutić, Viktor – 262, 268

H

Habsburg, dinastija – 59, 284, 285, 424
– Oton – 378
Hadži-Đorđević, Ljubomir – 180, 181, 208, 209, 212, 304, 314, 323, 324, 326
Hajdar – 219
Hajek – 176
Halifax, Edward Frederick – 17, 462
Hartwell – 106
Harwood, Henry – 374
Heeren, Victor – 8, 9
Helena, kraljica – 314
Henderson, Nevile – 252
Himović, Mitar – 211
Hinsley, Arthur – 26
Hitler, Adolf – 9, 11, 18, 24, 44, 100, 144, 152, 166, 174, 175, 196, 198, 199, 202, 219, 220, 225, 227, 228, 230, 232, 234, 235, 238–240, 243, 252, 260, 275, 281, 284, 285, 287, 288, 292, 352, 407, 413, 419, 420, 437, 440
Hoare, Samuel – 121, 154, 279, 280
Hoptner, Jacob – 7, 9
Horty, Miklos – 176, 177, 273
Howard, Douglas Frederick – 81, 90, 207
Hudson, Duane T. (»Marko«) – 333, 345, 346, 362, 363, 370
Hull, Cordell – 64, 65, 344

I

Iličković, Milo – 390
Ilić, Bogoljub – 6, 12, 14, 20, 37, 39, 40, 42, 45–47, 51, 98, 106, 108, 114, 115, 121, 125, 126, 128, 134–138, 147, 164–166, 181, 276, 277, 362, 393, 449
– Borivoje – 358
Ilišević, Sima – 210
Iljadica, Jerko – 401
Ismay, Hastings – 17, 156, 158, 161
Ivaković, Petar – 150, 324
Ivričević, Mihailo – 358

J

Jandrijević, Krsto – 400, 402
Jagić, Vatroslav – 446
Jakovljević, Vojislav – 165, 170, 230, 312
Jakšić, Drago – 211
– Ljubomir – 210
Janatović, Lazar – 210
Janković, Mihailo – 389
– Milivoje – 389
– Miloje – 8
– Radivoj – 109
– Velmar – 357
– Veljko – 389
Jelačić, Josip – 445
Jeličić, Ratko – 209
Jevdjević, Dobrosav – 76, 335, 397, 497
Jevtić, Bogoljub – 6, 8, 10, 14, 20, 22, 36, 58, 59, 61, 64, 67, 83, 84, 86, 90, 94, 98, 106, 110, 113, 115, 119, 123, 127, 129, 134, 135, 137, 138, 148–151, 256, 276, 293, 342, 343, 361, 387, 398, 429, 437, 449, 451, 485–487, 489, 502, 509
Jevtić, Pavle – 365
Jonić, Velibor – 358
Jovan, episkop – 288
Jovančić – 137
Jovanović, Arso – 29, 218
– Dragoljub – 324
– Nikodije – 170, 312

– Slobodan – 2, 3, 5, 8, 12, 14, 20–22, 24, 25, 34–37, 39–49, 51–56, 59–64, 66, 70–76, 78–85, 87–92, 94, 98, 106, 110, 113, 114, 120, 124, 134, 137, 140, 141, 149–151, 214, 269, 270, 272, 276, 284, 289, 290, 293–295, 298–300, 304, 306, 308, 309, 311–314, 318–327, 330–337, 339, 341, 345–347, 351, 354, 361–364, 372, 373, 375, 376, 379, 382–384, 386–393, 398, 402–404, 410, 428, 431, 437, 438, 449, 453–456, 467, 473, 474, 478, 484, 485, 492, 495, 498, 509, 510
Jovanović, Slobodan – 7, 10, 39, 63, 64
Jović, Danko – 211
Jovović, Ilija – 210
– Jovan – 389, 390
Jukić, Ilija – 69, 98, 149, 201, 235, 243, 249, 252, 342, 416
Jukić, Ilija – 8, 69
Juretić, Augustin – 381
Jurišić-Šturm, Momčilo – 139, 155, 168–172, 182, 186, 208, 227, 234, 250, 302, 333

K

Kadlec, Karel – 115
Kalafatović, Danilo – 11, 106, 107, 276
Kalinjin, Mihael Ivanović – 241
Kállay, Benjamin – 446
Kapetanović, Enver – 210
Karađić, Minja – 389
– Mitar – 389
Karadžić, Vuk – 446
Karađorđević, dinastija – 87, 492
– Aleksandar – 13, 66, 68, 69, 88, 130, 136, 143, 157, 159, 219, 232, 262, 275, 441, 443, 447, 449
– Andrej – 15, 22, 135
– Marija – 23, 34, 35, 88–91, 135, 321
– Pavle – 7, 8, 15, 34, 47, 109, 110, 136, 142, 176, 201, 248, 249, 251, 252, 444, 447–450
– Petar I – 120, 447, 448
– Petar II – 5, 7, 10, 12, 14–17, 20–23, 28, 29, 32–40, 42, 46, 47, 49–54, 57, 62–71, 81–84, 86–92, 116–118, 121, 124, 127, 128, 132–138, 140, 142, 144, 146, 148, 150, 151, 156, 157, 160, 203, 214, 220, 222, 245–247, 253, 269, 272, 284, 298, 302, 303, 315, 321, 322, 327, 328, 330, 336-336, 341, 342, 344, 345, 348, 349, 362, 363, 368, 371, 372, 378, 380, 383, 385, 387, 392, 398, 441, 425, 432, do 435, 437, 453, 459, 462, 477, 484, 490, 492, 494, 506, 509, 510
Karadorđević, Petar II – 7, 64, 65
– Tomislav – 15, 22, 135
Karol, kralj – 248
Katić, Dragomir – 358
Kern, Ivan – 114
Kjoseivanov, Georgi – 249
Klipa, Dušan – 210
Kljaković, Vojmir – 12
Knežević, Božidar – 440
– Nikola L. – 320
– Radoje L. – 2, 15, 36, 42, 47, 66–68, 81, 84, 88, 156, 157, 318, 319, 321, 322, 336, 342, 344
– Živan L. – 36, 39, 40, 42, 43, 47–49, 55, 56, 77, 79, 92, 93, 272, 274, 301, 319, 331, 332, 346, 362, 364, 365, 369 do 371, 375, 403, 405, 506, 509
Knićanin Petrović, Stevan – 445
Kojić, Slavko – 70, 242, 244, 245, 283
Kolak, Ivan – 400
Komadina, Bogdan – 210, 263
Konstatinović, Mihajlo – 128, 137, 149
Konjev, I. S. – 241
Kora, Đuro – 210
Korać, Manojlo – 356
Korošec, Anton – 252, 476
Kosanović, Sava – 1, 6, 10, 14, 20, 22, 25, 36, 37, 58–62, 64, 66–68, 77, 82, 83, 87, 89, 94, 98, 99, 106, 110, 113, 115, 120 do 122, 126–129, 131–137, 139, 140, 142, 143, 148–151, 270, 276, 277, 284, 289, 293, 338, 345, 361, 376, 387, 390, 400, 402, 410, 428, 466, 471, 472, 478, 480, 485–487, 489, 495, 502, 509
Kosanović, Sava – 14, 58, 59, 67
Koser, Mladen – 211
Kosić, Petar – 109
Kostić, Josif – 358
Košutić, August – 401, 440
Kovačević – 210
Kovačić – 180
Kovačina, Marko – 211
Kotur, Đura – 358
Kozomarić, Jovan – 210
– Žarko – 210
Kožul, Marko – 401
Kramer, Albert – 180, 290
Kreciano – 144–146
Krejaković, Svetislav – 358
Krek, Alješ – 120
– Miha – 6, 10, 14, 20–22, 24, 27, 36, 57, 70, 71, 88–90, 94, 106, 108, 110, 114, 115, 119, 124, 128, 132–134, 140,

149–151, 214, 250, 270, 276, 277, 320, 335, 341–343, 391, 405, 410, 422–424, 428, 431, 432, 438, 453, 454, 456, 459 do 461, 463, 464, 467, 468, 474–476, 481, 484, 485, 498, 500, 509, 510
Krešić – 255
Krgović, Petar – 389
Kristoforović – 337
Krizman, Bogdan – 9, 11, 13 94, 99, 110, 113, 115, 120, 122, 127, 129, 133, 135 do 137, 139, 142, 149, 151
Krizman, Hinko – 6
Krnjević, Juraj – 10, 12, 14, 18, 18–24, 27, 35–37, 60, 66, 83, 84, 88–90, 94, 98, 106, 110, 112–115, 121, 128–132, 134, 136–138, 141, 149–151, 269–271, 276, 320, 322, 331, 332, 335, 342, 379, 382 do 384, 386, 387, 391, 410, 414, 416 do 418, 423, 424, 428, 431, 436–440, 444, 446, 451, 453, 454, 456, 459–461, 464, 465, 467, 468, 474, 484, 498, 499, 509, 510
Krstić, Jovan – 128, 430
Krulj, Ljubomir – 211
Krunić, Mitar – 389
Kuhar, Alojzije – 22, 114, 142
Kujundžić, Bogoljub – 358
Kukić, Ilija – 356
Kulenović, Džafer – 6
Kulovec, Fran – 6, 7, 10, 106, 122, 449, 450
Kuruzović, Mladen – 210
Kutuzov, Mihail Ilarionovič – 184
Kuzmanović, Ognjen – 358
Kvaternik, Eugen-Dido – 194, 262, 449
– Slavko – 401

L

Laban, Vaso – 389
Laginja, Matko – 441
La Guardia, Fiorello – 400, 480
Lang, arhiepiskop – 26
Lašić, Nikola – 388
Laushe, Zupan – 344
Law, S. R. – 251, 252
Lazarević, Dobrivoje – 120, 140, 142
– Svetozar – 389
Lebedev – 31, 249
Lenjin, Vladimir Iljič – 173, 221
Leontić, Ljubo – 6
Litvinov, Maksim Maksimovič – 82, 287, 455
Long, major – 47, 48, 298, 308, 331, 332, 367–370
Long Mor – 113
Lopašić – 271
Lorković, Mladen – 400
Lozić, Miodrag – 39, 40, 42, 43, 45–47, 50, 56
Lozovski, Aleksandar – 75–77, 79, 80, 334, 339, 347, 364, 473, 495
Lučić, Gligor – 210
Lugonja – 285, 378
Lukač, Aleksandar – 211
Lukačević – 320
Lukić, Dragomir – 356

Lj

Ljostović, Rista – 211
Ljotić, Dimitrije – 32, 76, 77, 224, 253, 287, 340, 351, 356–358, 360, 361, 374, 483

M

MacDonald, A. H. H. – 101, 103, 164
Mackay, Sally – 7
Maček, Vladko – 5–7, 10, 19, 20, 60, 66, 97, 110, 116, 195, 232, 252, 255, 259, 287, 320, 322, 324, 360, 385, 400, 401, 444, 448–450, 468
Mafalda, princeza – 314
Maglione, Luigi – 188, 244
Majer – 230
Majski, Ivan Mihajlovič – 17, 18, 20, 21, 30, 31, 167, 178, 179, 205, 222, 247, 348, 349, 383
Majstorović, Marko – 358
– Milorad – 358
– Petar – 209
Malkin, William – 393–395
Mally – 344
Maksimović, Božidar – 14, 120, 142, 492
– Branko – 210
– Miloš – 430
Mameli, Francesco Giorgio – 7, 9, 107
Manastirlić – 209
Mandić, Mihailo – 210
– Miloš – 209
Manojlović – 210
Marej – 404
Marić, August – 108, 109
Marić, Mihailo – 37
Marjanc, Simo – 210
Marjanović, Čeda – 358

Marjanović, Jovan – *5*
Marjanović, Sida – 1, 2, 3
Marković, Boža – 6, 20, 22, 36, 58, 59, 61, 62, 67, 94, 98, 106, 108, 110, 114, 125, 128, 129, 132, 134, 136–138, 141, 148–151, 252, 253, 256, 269, 276, 293, 335, 343, 362, 377, 379, 383, 391, 410, 428, 438, 439, 448, 451, 453, 456, 467, 471, 474, 484–487, 491, 498, 502, 504, *509*
– Jole – 211
– Nikola – *168*
– Savo – 389
– Svetislav – *356*
Martinović, Milan – 98
Masalović, Miloš – 356
Masaryk, Tomaš Garigue – 235, 447
Maskijević, Drago – *210*
Masterson, Tom S. – 92, 93, 506, 507
Mastilović, Lazar – *210*
Matavulj, Dušan – 210
Mažuranić, Božidar – *97*, *101*, *103*
Medenica, Krsto – 389
– Novo – 389
– Savo – 389
Medhurst – *297*
Melcer – 133
Menemendžoglu, Numa – 239, 249
Meštrović, Ivan – 268
Metaksa, Joannes – 236
Micheli, Louis – 192, 193, 195
Mičić, Jovan – 211
Mihailo, kralj – 146
Mihailović, Dragoljub-Draža – 25, 26, 28 do 34, 36, 37, 42–45, 47–49, 51, 54–57, 64–66, 68–72, 74–80, 86, 89–94, 209, 218, 241, 242, 245–247, 250, 257, 272, 273, 283, 294–301, 303, 304, 306, 308 do 316, 319, 320, 322–327, 330–337, 339–341, 345–378, 381, 383, 385, 387 do 390, 392, 397, 398, 400–404, 406, 412, 414, 417–420, 425, 426, 428, 435, 436, 440, 452, 454, 455, 458, 459, 461, 467, 468, 472, 477, 480, 481, 483, 484, *495–499*, *505–510*
Mikić, Trifun – 356
Milanović, Vladimir – 21, *56*, 71, *90–92*, 149, 201, 203, 206, 214–217, 236, 307, *318*, *364*, *365*, *456*, 494, *495*, *505*
Milanović, Vladimir – 71
Milasinović, Vaso – *390*
Milčić – 242
Miletić, Gligorije – 430, *439*
– Krsta – 14, 120, 142, 492
– Vukadin – 163
Milić, Čedo – 339, 352
Milićević, Vladeta – 140, 321, 322, 342
Milošević, Majo – 389
Milošević, Slobodan – 78
Milošević, Todor – 211
Milovanović, Milovan – 491
– Rodoljub – 430
Milutinović, Mladen – 211
Minić, Mihailo – 210
Mipelbak – 131
Mirković, Borivoje – *5*, 6, 12, 36, 39–47, 49–53, 137, 300, 319, 362, 393–396, 429
– Dragomir – *51*, 362, 429
– Nikola – 86, 87, 142
Mirošević-Sorgo, Niko – 139, 159, 160, *165*, 169–173, 181, 182, 185–188, 192, 213, 214, 244, 245, 282, 291, 293, 479
Misnić, Jovo – 389
Mišanov – *215*
Mišetić, August – 165, 170, 227, 230, 233, 312
Mišić, Aleksandar – *25*, 272, 356
– Živojin – *25*, *272*
Mohorovičić – *255*
Molotov, Vječeslav Mihajlović – 73, 174, 219, 221, 306, 316, 317, 380, 415, 459
Monckton, Walter – *52*, *300*
Mond – 161
Moscatello, Nikola – *169*, 172, 182, *186* do 188, 191–194, 213, 214, 282, 283, 331, 333, 479
Mrkobrad, Vasilije – 211
Mučibić, Dušan – 211
Mussolini, Benito – 6, 18, 19, 44, 89, 230, 284, 352, 412, 413, 449, 466, 480

N

Najberger, Hubert – 430
Napoleon Bonaparte – 444
Natlačen, Marko – 356
Nedić, Milan – 25, 30–32, 34, *59*, 72, *75* do 78, 91–93, 107, 108, 224, 225, 237, 257, 285, 287, 300, 306, 311, 324, 334, 335, 340, 348, 351, 352, 356–358, 360, *361*, 373, *374*, *395*, 404, *468*, *506*, *508*
– Milutin – 109, 358
Nejedli, Zdenjek – *186*
Nektarije, episkop – 288
Neuhausen, Franz – *230*
Neuschwander, Charles – 504
Nikolaj II, car – 110
Nikolić, Dragomir – 229
– Vinko – *401*
Ninčić, Momčilo – 6, 8, 9, 12–17, 20–23, *25*, *27*, 31, *34–36*, 47, *59*, *63–65*, *67*, *69*, 71–73, 75, 78, 82, 83, 85, 89, 100, 104

do 107, 110–112, 115, 118, 120–121, 124–129, 132–134, 137, 139, 140, 143, 144, 147, 149, 150, 152, 155, 156, 167 do 170, 172, 173, 177–179, 181, 182, 187, 196, 203, 206, 219, 222, 227, 234, 240, 244, 249, 250, 269, 270, 276, 277, 279, 283, 290, 291, 294, 299, 301, 305, 306, 309–313, 315, 318, 321, 322, 335, 338, 342–345, 364, 365, 382, 374, 375, 377–380, 382, 383, 386, 387, 391, 399, 400, 403, 410–413, 415–417, 428, 431, 433–435, 437–439, 444, 451–454, 456, 467, 468, 472, 474, 475, 480–482, 484, 491, 498, 509
Novaković, Pavle – 40
Novikov, Nikolaj – 75, 186, 334

Nj

Njeđić, Stevan – 210
Njunjić, Todor – 211

O

Oberascher, Leonard – 237, 239
Obradović, Pavle – 209
Obrenović, dinastija
– Mihajlo – 445
– Milan – 448
Oborina, Jovan – 211
Oljćan, Mihajlo – 358
Opačić, Bogdan – 209
Oreščanin, Jovan – 211
Osborne, Francis D'Arcy Godolphin – 192

P

Palošević, Miodrag – 26, 272
Pandurović, Milivoje – 170, 230, 312
Papagos, Alexandros – 8
Papée, Kazimir – 192
Papen, Franz – 322
Papje, Njegovan – 356
Paranšić, Simeun – 389
Pašić, Nikola – 441, 464
Paštrovič, Manfred – 128
Pavelić, Ante – 13, 18–20, 24, 60–62, 69, 78, 82, 139, 140, 143, 144, 152, 159, 160, 168, 169, 171, 180–182, 187, 189, 191, 194, 195, 201, 203, 212, 231, 232, 237–239, 245, 255, 256, 259, 260, 262, 268, 271, 280–283, 285, 318, 323, 324, 337, 344, 351, 352, 359–361, 368, 372, 375, 381, 385, 426, 440, 449, 456, 468, 472, 476, 484, 497, 508
Pavelić Smith, Ante – 39
Pavlović – 28, 408
– Dragutin – 218
– Kosta st. – 2, 19, 37, 53, 90
– *Kosta st.* – 8, 15, 19, 34, 35, 37, 39, 40, 47, 49, 50, 53, 56, 64, 81, 91, 95
– Živadin – 358
Pećanac, Kosta – 31, 32, 351, 356–358, 361
Pejačević, Petar – 381, 382
Pekić – 428
– Vaso – 390
Peković, Labud – 389
– Vlatko – 389
Pelaja Garcia Olaja – 202
Penko – 345
Perčec, Gustav – 449
Perduv, Petar – 210
Perić, Vladimir – 304, 320
Pernar, Ivan – 401
Perišić, R. – 75, 334
Perović, Ivo – 7
Persen – 92, 506
Pešić, Petar – 108, 109
Pétain, Henry Philippe – 11, 299, 300
Petranović, Branko – 2
Petrović-Njegoš, dinastija – 352
– Mihailo – 313, 314
– Nikola – 314
– Petar – 345, 391
Petrović, Dimitrije – 210
– Miloš – 210
– Rade – 1
Petrušić, Milislav – 389
Pićeta – 187
Pijade, Moša – 352
Pio XII, papa – 16, 26, 27, 137, 139, 140, 143, 144, 151, 152, 159–161, 171, 182, 192–194, 213, 233, 333
Pišteljić, Stevan – 210
Planić, Boško – 210
Plamenac, Ilija – 365, 369
– Niko – 390
– Veco – 390
Platon, episkop – 209
Plenča, Dušan – 75, 79, 80
Pogačnik, Branko – 170
Politeo, Ivo – 268
Poninski – 174, 175
Popov, Duško – 71
Popović, Božidar – 210
– Jovo – 273, 389
– Mića – 210
– Novak – 145
– Selimir – 358

– Uglješa – 137
– Žarko – 40–43, 45, 46, 51, 362, 429
Predavac, Josip – 448
Pribićević, Stojan – 88, 150, 392, 434, 435 453, 473
– Svetozar – 442
Price, Coverley – 393
Prodanović, Risto – 210
Prosen, Milan – 166, 289
Protić, Stojan – 33, 441
Purić, Božidar – 2
Pušek, Tomislav – 2, 3

R

Račinski – 316, 318
Rački, Franjo – 445
Radetić, Milovan – 211
– Petar – 211
– Strahinja – 210
Radica, Bogdan – 283, 376
Radić, Ante – 443
– Ognjen – 209
– Stjepan – 18, 129, 130, 260, 261, 440, 442, 443, 445, 446
Radin, Đorđe – 207
Radović, Milorad – 30, 100, 158, 159, 272
Radosavljević, Milan – 230
Radulović, Petar – 211
– Veselin – 390
Rakić, Miodrag – 36, 47, 49–54, 56, 300 332, 394, 396, 437
Rako, Jovan – 210
Rakočević, Batrić – 389
Ranosović, Velimir – 37, 241, 272
Rapotec, Stanislav – 180, 323
Beberski, Josip – 401
Rendel, George William – 21, 30, 34–36, 47, 49–54, 57, 81, 89, 90, 205, 206, 217, 248, 289, 308, 330, 331, 332–334, 362, 365–372, 375–377, 393–396, 403–405, 431, 455, 456, 495, 496
Rendel, George William – 34
Ribbentrop, Joachim – 166, 227, 324
Ribarž, Vladimir – 142, 343
Ripka, Hubert – 234, 235, 316
Ristić N. Dragiša – 5, 6
Riznić, Marko – 390
Rizvanbegović, Ali-paša – 448
Rokosovski, Konstantin Konstantinovič – 241
Roosevelt, Delano Franklin – 16, 25–27, 63, 64, 68, 69, 83, 84, 112, 113, 151, 152, 196, 198, 200, 205, 230, 241, 286, 287, 315, 318, 321, 327, 330, 342, 411, 421, 433, 434, 438, 459, 480
Rose, Michael – 393
Roždjalovski, Vlastimir – 68, 321, 365, 366
Rožić, Ante – 210
Rudolf, Ivan – 132, 141
Rupnik, Lav – 356, 359
Rušinović, Nikola – 333
Rutmajer – 490, 491

S

Salazar, Antonio – 244, 292
Saliagić – 323
Sauerwein, Jules – 494
Saradžoglu, Sükrü – 219, 239, 321, 322
Sargent, Orme – 34, 56, 91, 92, 214, 215, 217, 316, 317, 493–495, 505
Satow, Harold – 233
Savić, Janko – 210
– Miloš – 210
– Savo – 267
Schönebeck, Karl August – 110
Schulenburg, Friedrich Werner – 197
Seaton Watson, Robert William – 494
Sekulić, Miloš – 22, 25, 26, 29, 30, 34, 59, 86, 208, 209, 212, 258, 259, 272, 273, 276, 335, 336, 366
Sforza, Carlo – 16, 67, 88, 89, 399, 412, 416, 433, 451, 464, 466, 475, 480
Sikorski, patrijarh – 288
Sikorski, Vladislav – 174, 179, 222, 378
Simičević, Ilija – 389
Simić, Petar – 358
– Stanoje – 72–77, 79, 80, 163, 301, 306, 307, 309–311, 335, 339, 347, 365, 410, 478
Simopulos – 248
Simović, T. Dušan – 5–12, 14–17, 20–31, 33–40, 42, 44, 45, 48, 56, 58, 59, 67, 70, 71, 85, 90, 97–99, 101, 104–110, 112–115, 118–122, 124–129, 131, 133–138, 140–142, 147–151, 156, 158, 161, 163, 164, 206, 208, 209, 214, 241, 242, 247, 250, 251, 253, 254, 269, 272, 273, 276, 277, 285–287, 288, 303, 319, 348, 366, 379, 380, 433, 440, 449, 451, 462, 467
Simović, T. Dušan – 1, 3, 12, 15, 16, 21–24, 26, 27, 29, 33, 36, 39
Simović, Olga – 10
Sinković – 114
Sizov – 351, 352
Skala, Jovan – 356
Smiljanić, Miloje – 4, 42, 52, 114, 164, 165, 289, 299, 300

do 107, 110–112, 115, 118, 120–121, 124–129, 132–134, 137, 139, 140, 143, 144, 147, 149, 150, 152, 155, 156, 167 do 170, 172, 173, 177–179, 181, 182, 187, 196, 203, 206, 219, 222, 227, 234, 240, 244, 249, 250, 269, 270, 276, 277, 279, 283, 290, 291, 294, 299, 301, 305, 306, 309–313, 315, 318, 321, 322, 335, 338, 342–345, 364, 365, 382, 374, 375, 377–380, 382, 383, 386, 387, 391, 399, 400, 403, 410–413, 415–417, 428, 431, 433–435, 437–439, 444, 451–454, 456, 467, 468, 472, 474, 475, 480–482, 484, 491, 498, 509
Novaković, Pavle – 40
Novikov, Nikolaj – 75, 186, 334

Nj

Njeđić, Stevan – 210
Njunjić, Todor – 211

O

Oberascher, Leonard – 237, 239
Obradović, Pavle – 209
Obrenović, dinastija
– Mihajlo – 445
– Milan – 448
Oborina, Jovan – 211
Oljćan, Mihajlo – 358
Opačić, Bogdan – 209
Oreščanin, Jovan – 211
Osborne, Francis D'Arcy Godolphin – 192

P

Palošević, Miodrag – 26, 272
Pandurović, Milivoje – 170, 230, 312
Papagos, Alexandros – 8
Papée, Kazimir – 192
Papen, Franz – 322
Papje, Njegovan – 356
Paranšić, Simeun – 389
Pašić, Nikola – 441, 464
Paštrovič, Manfred – 128
Pavelić, Ante – 13, 18–20, 24, 60–62, 69, 78, 82, 139, 140, 143, 144, 152, 159, 160, 168, 169, 171, 180–182, 187, 189, 191, 194, 195, 201, 203, 212, 231, 232, 237–239, 245, 255, 256, 259, 260, 262, 268, 271, 280–283, 285, 318, 323, 324, 337, 344, 351, 352, 359–361, 368, 372, 375, 381, 385, 426, 440, 449, 456, 468, 472, 476, 484, 497, 508
Pavelić Smith, Ante – 39
Pavlović – 28, 408
– Dragutin – 218
– Kosta st. – 2, 19, 37, 53, 90
– *Kosta st.* – 8, 15, 19, 34, 35, 37, 39, 40, 47, 49, 50, 53, 56, 64, 81, 91, 95
– Živadin – 358
Pećanac, Kosta – 31, 32, 351, 356–358, 361
Pejačević, Petar – 381, 382
Pekić – 428
– Vaso – 390
Peković, Labud – 389
– Vlatko – 389
Pelaja Garcia Olaja – 202
Penko – 345
Perčec, Gustav – 449
Perduv, Petar – 210
Perić, Vladimir – 304, 320
Pernar, Ivan – 401
Perišić, R. – 75, 334
Perović, Ivo – 7
Persen – 92, 506
Pešić, Petar – 108, 109
Pétain, Henry Philippe – 11, 299, 300
Petranović, Branko – 2
Petrović-Njegoš, dinastija – 352
– Mihailo – 313, 314
– Nikola – 314
– Petar – 345, 391
Petrović, Dimitrije – 210
– Miloš – 210
– Rade – 1
Petrušić, Milislav – 389
Pićeta – 187
Pijade, Moša – 352
Pio XII, papa – 16, 26, 27, 137, 139, 140, 143, 144, 151, 152, 159–161, 171, 182, 192–194, 213, 233, 333
Pišteljić, Stevan – 210
Planić, Boško – 210
Plamenac, Ilija – 365, 369
– Niko – 390
– Veco – 390
Platon, episkop – 209
Plenča, Dušan – 75, 79, 80
Pogačnik, Branko – 170
Politeo, Ivo – 268
Poninski – 174, 175
Popov, Duško – 71
Popović, Božidar – 210
– Jovo – 273, 389
– Mića – 210
– Novak – 145
– Selimir – 358

– Uglješa – 137
– Žarko – 40–43, 45, 46, 51, 362, 429
Predavac, Josip – 448
Pribićević, Stojan – 88, 150, 392, 434, 435 453, 473
– Svetozar – 442
Price, Coverley – 393
Prodanović, Risto – 210
Prosen, Milan – 166, 289
Protić, Stojan – 33, 441
Purić, Božidar – 2
Pušek, Tomislav – 2, 3

R

Račinski – 316, 318
Rački, Franjo – 445
Radetić, Milovan – 211
– Petar – 211
– Strahinja – 210
Radica, Bogdan – 283, 376
Radić, Ante – 443
– Ognjen – 209
– Stjepan – 18, 129, 130, 260, 261, 440, 442, 443, 445, 446
Radin, Đorđe – 207
Radović, Milorad – 30, 100, 158, 159, 272
Radosavljević, Milan – 230
Radulović, Petar – 211
– Veselin – 390
Rakić, Miodrag – 36, 47, 49–54, 56, 300 332, 394, 396, 437
Rako, Jovan – 210
Rakočević, Batrić – 389
Ranosović, Velimir – 37, 241, 272
Rapotec, Stanislav – 180, 323
Beberski, Josip – 401
Rendel, George William – 21, 30, 34–36, 47, 49–54, 57, 81, 89, 90, 205, 206, 217, 248, 289, 308, 330, 331, 332–334, 362, 365–372, 375–377, 393–396, 403–405, 431, 455, 456, 495, 496
Rendel, George William – 34
Ribbentrop, Joachim – 166, 227, 324
Ribarž, Vladimir – 142, 343
Ripka, Hubert – 234, 235, 316
Ristić N. Dragiša – 5, 6
Riznić, Marko – 390
Rizvanbegović, Ali-paša – 448
Rokosovski, Konstantin Konstantinovič – 241
Roosevelt, Delano Franklin – 16, 25–27, 63, 64, 68, 69, 83, 84, 112, 113, 151, 152, 196, 198, 200, 205, 230, 241, 286, 287, 315, 318, 321, 327, 330, 342, 411, 421, 433, 434, 438, 459, 480
Rose, Michael – 393
Roždjalovski, Vlastimir – 68, 321, 365, 366
Rožić, Ante – 210
Rudolf, Ivan – 132, 141
Rupnik, Lav – 356, 359
Rušinović, Nikola – 333
Rutmajer – 490, 491

S

Salazar, Antonio – 244, 292
Saliagić – 323
Sauerwein, Jules – 494
Saradžoglu, Sükrü – 219, 239, 321, 322
Sargent, Orme – 34, 56, 91, 92, 214, 215, 217, 316, 317, 493–495, 505
Satow, Harold – 233
Savić, Janko – 210
– Miloš – 210
– Savo – 267
Schönebeck, Karl August – 110
Schulenburg, Friedrich Werner – 197
Seaton Watson, Robert William – 494
Sekulić, Miloš – 22, 25, 26, 29, 30, 34, 59, 86, 208, 209, 212, 258, 259, 272, 273, 276, 335, 336, 366
Sforza, Carlo – 16, 67, 88, 89, 399, 412, 416, 433, 451, 464, 466, 475, 480
Sikorski, patrijarh – 288
Sikorski, Vladislav – 174, 179, 222, 378
Simičević, Ilija – 389
Simić, Petar – 358
– Stanoje – 72–77, 79, 80, 163, 301, 306, 307, 309–311, 335, 339, 347, 365, 410, 478
Simopulos – 248
Simović, T. Dušan – 5–12, 14–17, 20–31, 33–40, 42, 44, 45, 48, 56, 58, 59, 67, 70, 71, 85, 90, 97–99, 101, 104–110, 112–115, 118–122, 124–129, 131, 133––138, 140–142, 147–151, 156, 158, 161, 163, 164, 206, 208, 209, 214, 241, 242, 247, 250, 251, 253, 254, 269, 272, 273, 276, 277, 285–287, 288, 303, 319, 348, 366, 379, 380, 433, 440, 449, 451, 462, 467
Simović, T. Dušan – 1, 3, 12, 15, 16, 21–24, 26, 27, 29, 33, 36, 39
Simović, Olga – 10
Sinković – 114
Sizov – 351, 352
Skala, Jovan – 356
Smiljanić, Miloje – 4, 42, 52, 114, 164, 165, 289, 299, 300

Smoljan, Bariša – 6, 10, 276
Snoj, Franc – 10, 14, 22, 23, 25, 36, 58, 59, 61, 64, 66–68, 82, 83, 89, 94, 98, 106, 110, 122, 128, 134, 137, 139, 141, 148–150, 269, 276, 277, 283, 293, 321, 322, 338, 341, 345, 361, 387, 447, 451, 471, 476, 485–490, 500–503, 509
Sočica, Mijo – 388
Sofilj, Dušan – 430
Sokolović, Mehmed-paša – 448
– Jovan – 358
Sokoljnicki – 175
Sonnino, Sidney – 449
Spaak, Paul Henri – 316
Spaho, Mehmed – 442
Srdić, Ljubomir – 211
Stadler, Josip – 446
Staljin, Josip Visarionovič – 26, 30, 31, 74, 173–175, 177, 197, 198, 219, 220, 241, 272, 306, 311, 313, 318, 354, 373, 411
Stakić, Vladislav – 2
Starok – 138
Stanišić, Bajo – 76, 335
Stanković, Radenko – 7
Stanojević, Dragomir – 455
Stanojlović, Boško – 39, 45, 46, 49–51, 362, 393, 429
Stanojlović, Boško – 39
Starčević, Ante – 445–447
Starović, Milorad – 211
– Spiro – 209
Stepinac, Alojzije – 268, 324, 327, 329, 401
Stojadinović, Milan M. – 8, 70, 177, 254, 286, 287, 449, 465
Stojanović, Aleksandar – 358
– Draško – 98
– Petar – 209
Stojkov, Todor – 1
Stone, Robert – 46, 47, 49–51
Stražnicki, Milorad – 168, 169, 401
Stropnik, Franc – 137
Strossmayer, Josip Juraj – 445
Stupar, Dušan – 210
– Ilija – 210
Subbotić, Ivan – 12, 14, 15, 17, 18, 21, 22, 25, 59, 97–99, 104, 111, 147, 158, 167, 170, 178, 205
Subotić, Dušan – 209
Sunđić, prota – 285
Suñer, Serrano – 153, 202, 279–281, 291
Supilo, Frano – 261, 443, 446
Suvorov, Aleksandar Vasiljevič – 184
Svilokos, Vicko – 283

Š

Šajfar, Ivan – 209
Šajin, Ljubomir – 211
Šajtis, Junu – 183
Šarak, Milan – 210
Šaponjić, Vladimir – 213, 214, 432
Šarić, Ivan Evangelista – 446
Šarović, Blagoje – 210
– Radovan – 210
Šelaki – 170
Škorić, Ante – 210
Šnerović, Bogdan – 390
Štrbac, Damjan – 209
Šubašić, Ivan – 1, 2, 58–60, 62, 63, 66–68, 81–85, 87, 88, 98, 106, 110, 115, 123–127, 130, 134, 136–138, 148, 149, 151, 253, 255, 270, 276, 285, 286, 293, 318, 321, 322, 336, 338, 342, 343, 345, 387, 434, 441, 444, 451, 485, 489, 492
Šuflay, Milan – 260
Šumenković, Ilija – 72, 91, 132, 163, 212, 223, 226, 237, 240, 249, 293, 321, 322, 326, 327, 329, 346
– Radovan – 165, 166, 170, 230, 293, 294, 312, 321
Šutej, Juraj – 10, 14, 20, 21, 23, 26, 27, 36, 37, 60, 66, 94, 98, 106–108, 110–112, 114, 115, 118–121, 126–128, 130, 132, 134, 136, 137, 140, 141, 148–150, 267, 270, 276, 320, 322, 335, 342, 379, 386, 387, 391, 392, 410, 428, 431, 438, 449, 453, 454, 456, 467, 474, 484, 485, 498, 499, 504, 507, 509, 510

T

Tardini, Domenico – 189, 191, 192, 194
Tarle, Jevgenij Viktorović – 196, 197
Tarle, Marko – 401
Tedder, Arthur Willam – 158, 161, 374
Teodosić, Milan – 358
Tesla, Nikola – 58
Timošenko, Semjon Konstantinovič – 184, 205, 241
Titman – 173, 177, 178
Todorović, Boško – 71, 353
– Milan – 352
– Žarko – 26, 27, 31, 32, 273
Tohor, Ilija – 211
Tolstoj, Aleksej – 183
Tomašević, Ilija – 390
Tomašić, Dinko – 255
Tomić, N. Nikola – 36, 39
Tomić, Viktor – 452

Tomše – 106
Torbar, Josip – 6, 276, 448
Trbić, Vasilije – 16, 114, 142
Trbojević – 372
– Jovan – 210
Trbuhović – 321, 385
Trgnjević – 71
Trgo, Fabijan – 3
Trifunović, Ilija – Birčanin – 497
– Miloš – 2, 6, 12, 14, 36, 37, 58, 59, 61–63, 67, 87, 89, 94, 98, 106, 110, 112, 119, 121, 127, 128, 132, 134, 138, 141, 148–151, 252–254, 256, 276, 293, 335, 343, 377, 379, 383, 387, 391, 392, 410, 428, 431, 437, 438, 453–456, 467, 470–472, 474, 482, 484, 489–492, 498, 499, 503, 509
Triš, Milan – 210
Trklja, Lazar – 347
Trocki, Lav – 373
Trpković, Borko – 368
Trumbić, Ante – 201, 261, 442, 476
Tuhačevski, Mihail Nikolajevič – 184
Tupanjanin, Miloš – 6, 22, 23, 59, 208, 209, 273, 329, 347
Turudija – 210

U

Urošević – 273
Uzunović, Nikola – 443

V

Valerijan, episkop – 25, 59, 86, 257, 284, 288
Vansittart, Robert Gilbert – 201, 235
Vasić, Dragiša – 93, 507
Vauhnik, Vladimir – 9, 170, 230
Veljković – 210
Veselinović – 357
Venzilek – 378
Vikario, Ante – 401
Vilder, Većeslav – 114, 121, 140, 142, 324, 376, 377, 404
Višacki, Ljubomir – 31, 76, 201, 203, 278–282, 290, 291, 294, 397
Višinski, Andrej Januarjevič – 14, 75, 76, 181, 221, 240, 241, 246, 254, 311, 349
Višnjevac, Veljko – 211
– Vidak – 209
Višnjić, Blažo – 390
Vladimir, veliki knez – 243
Vlajić, Božidar – 14, 98, 114, 121, 142, 287, 431, 432
Vohoska, Svetislav – 272, 320
Vojnović, Vojislav – 209
Vojvodić, Milan – 210
Vorošilov, Kliment Jefremović – 241
Vranješević, Bogdan – 210
Vrhunec, Vinko – 180, 250
Vučković, Nikola – 209
Vujasinović, Milan – 211
– Petar – 211
Vujčić – 266
Vujović, Jefto – 209
Vukćević, Aleksandar – 121
Vukićević, Velja – 443
Vukotić, Vukašin – 42, 45, 51, 114, 362, 393
Vuković, Milica – 211

W

Warburton – 103
Wavell, Archibald – 113, 158, 161
Weintal – 378
Welles, Sumner – 17, 87, 463
Whiteford – 102
Wilson, Henry – 8
Wilson, Thomas Woodrow – 287
Winant, John Gilbert – 317
Wolf – 230

Z

Zaleski – 170
Zavlović – 218
Zengir – 230
Zobenica, Danilo – 321

Ž

Žarković, Mihailo – 210
Žderić, Branko – 211
Živanović – 273
Živković, Petar – 14, 98, 142, 449, 492
– Stanimir – 430
Žugić, Mirko – 389
Žukov, Georgij Konstantinovič – 241
Župančić, Zvonimir – 137
– Tonka – 2

Kazalo geografskih imena

A

Abesinija – 164, 252
Abukir – *16*, *161*
Afrika – 16, 103, 135, 148, 328, 381
– Južna – *16*, *58*, *159*, *486*
Agami – 43, 302
Agrinion – 12
Aichenhoehe – 408
Albanija – 8, 27, 107, 153, 195, 236, 276, 399, 412, 415, 421, 449, 454, 455, 464–466, 483, 493
Albuquerque – 321
Aleksadrija – 12, 16, 43, 51, 98, 114, 148, 161, 289, 317
Alpe – 408
Altenberg – 408
Alzas Lorena – 196
Aman – 16, 34, 113, 127, 148, 163, 394
Amberg – 408
Amerika – 130, 139, 148–150, 271, 322, 360, 380, 401, 482, 484–491, 494, 499, 500–504
– Južna – 127, 151, 397, 477
– Sjeverna – 127, 153, 377
Anapolis – 305
Andrijevica – 389
Ankara – 13, 25, 43, 72, 91, 111, 114, 118, 119, 121, 124, 125, 139, 149, 163, 166, 174–176, 183, 197, 200, 212, 213, 223, 237, 249, 293, 309, 321, 327, 366, 373
Apeninski polotok – 409
Arama – 46, 289
Aranđelovac – 106
Argentina – 226
Arilje – 348
Atena – 8, 12, 97–99, 287
Atlantik – *58*
Austrija – 299, 399, 407, 410, 412, 416, 423, 424, 444, 448, 469

B

Ba – 26
Babuna – 114
Bačka – 109, 130, 151, 447–450
Baden – 313, 314
Balkan – 21, 24, 28, 37, 38, 56, 60, 67, 72, 80, 93, 106, 116, 179, 196, 200, 204, 215, 216, 219, 220, 224, 234, 239, 240, 243, 270, 289, 290, 292, 328, 378, 403, 406, 409, 412, 417, 420–422, 429, 436, 446, 455, 465, 466, 470, 481, 483, 493, 494, 506
Baltik – 235, 422
Banat – 151
Banija – 211
Banja Luka – 102, 209, 210, 223, 224, 258, 276, 323, 452
Bar – 218, 226
Baranja – 109, 130, 449
Barkovići – 266, 267
Beč – 5, 6, 8, 407, 445, 446, 450
Belgija – 179, 196, 235, 300
Beograd – 5–10, 12, 22, 25, 26, 28, 29, 32, 48, 70, 71, 86, 100, 101, 106, 116, 117, 144, 145, 149, 165, 166, 169, 180, 207, 208, 211, 212, 229–231, 237, 243, 249, 254, 260, 263, 273, 276, 287, 319, 323, 324, 326, 328, 351, 366, 380, 391, 395, 400, 415, 417, 420, 426, 441, 442, 446, 447, 449, 450, 452, 455, 484, 497, 498
Berani – 353, 389
Berlin – 6, 8, 9, 60, 153, 163, 212, 220, 224, 229, 230, 238, 252, 258, 282, 294, 321, 400, 407
Bern – 13, 71, 114, 118, 139, 143, 155, 159, 165, 168, 169, 171, 182, 186, 187, 191, 193, 208, 214, 227, 234, 250, 287, 302, 303, 352, 373
Betlehem – 13
Beyrut – 381
Bihać – 87, 210, 212, 258, 498
Bileće – 75, 212, 265, 334

Bilješevo – 210
Bitolj – 8, 228
Bizant – 446
Bizerta – 123
Bjelovar – 209, 210, 212
Bled – 249
Boan – 389, 390
Bodensko jezero – 212, 229, 314
Bogatić – 232
Bojana – 218, 421
Boka kotorska – 11, 75, 101
Bolča – 209, 210
Boljević – 390
Bombay – 14, 15, 138, 139, 148
Borovo – 212
Bosanska Gradiška – 209, 212, 263, 265
Bosanska Krajina – 210, 264–268, 327
Bosanska Krupa – 210–212, 266
Bosanski Brod – 106
Bosanski Golubovac – 210
Bosansko Grahovo – 209, 212
Bosna – 11, 24, 28, 31, 32, 65, 78, 79, 92, 101, 102, 160, 180, 217, 218, 223, 232, 239, 255, 261, 265–267, 275, 283, 308, 312, 328, 332, 335, 339, 340, 347, 351, 353–355, 359, 361, 388, 426, 442, 446–448, 451, 476, 497, 504, 506
Bratislava – 238, 282
Brcela – 390
Brčko – 106
Brezovac – 210
Bristol – 25
Bruvno – 209
Budimpešta – 9, 60, 238, 407, 445, 446, 450, 451
Budva – 218
Buenos Aires – 477
Bugarska – 13, 24, 27, 29, 67, 73, 106, 110, 112, 116, 117, 145, 146, 153, 175, 177, 179, 180, 200, 214–216, 219, 222, 239, 240, 243, 248, 249, 254, 300, 307, 399, 400, 403, 412, 415, 421, 422, 436, 437, 454, 455, 464–466, 481, 493, 494
Bukovik – 390
Bukurešt – 13, 105, 112, 125, 144–146, 238, 282, 400
Burgos – 279, 280

C

California – 321
Cambridge – 34
Capetown – 16, 43, 51, 58, 159, 255
Caribrod – 101
Carigrad – 16, 22, 25, 59, 142, 149, 180, 208, 209, 223, 273, 283, 304, 309, 319, 320, 323, 326, 331, 414
Casacco – 408
Cazin – 266
Cervinjan – 408
Cetino – 390
Cetinje – 48, 288, 390
Chicago – 81, 253, 305, 336, 343, 345, 428, 488
Cirenaica – 103
Cleveland – 343–345
Crmnica – 390
Crna Gora – 6, 11, 24, 28, 30–32, 65, 75, 78, 79, 92, 93, 153, 154, 183, 195, 210, 217, 218, 221, 223, 225, 226, 232, 249, 259, 263, 276, 300, 314, 332, 347, 350–353, 355, 377, 388, 421, 445, 497, 506
Crni Lug – 209
Crno jezero – 211
Crno more – 235

Č

Čačak – 28, 30, 33, 217, 218, 348, 350
Čakava – 408
Čapljina – 266, 267
Čehoslovačka – 38, 39, 112, 154, 174, 177, 262, 277, 300, 406, 412, 413, 415, 416, 419, 423, 458, 461, 562, 470, 474, 480

Ć

Ćustendil – 101

D

Dalmacija – 11, 19, 32, 65, 72, 76, 102, 107, 130, 160, 180, 201, 232, 261, 306, 320, 335, 340, 351, 352, 355, 381, 388, 444, 447, 449, 450
Danska – 108, 235
Daruvar – 209
Debar – 101, 107
Derventa – 210, 212
Detroit – 271, 337, 344, 345
Dirisa – 358
Dobrljin – 225
Dobroćac – 209
Dobrudža – 248, 494
Doljani – 209
Domafold – 408

Donji Miholjac – 107
Drava – 209, 328, 408
Dravograd – 107
Drina – 108, 223, 227, 359, 446, 476
Drljača – 209
Drvar – 212
Dvor – 211, 212
Dubrovnik – 102, 283, 328
Dunav – 240, 307, 328, 413, 460
Dupnica – 101

Đ

Đakovo – 329

E

Egejsko more – 218, 235, 416, 422
Egipat – 8, 12, 46, 47, 54, 79, 80, 98, 103, 106, 158, 164, 273, 302, 303, 346, 362, 393, 394, 396, 429, 507
Epir – 236, 493
Ernovž (Ehrenhausen) – 408
Estonija – 423
Evropa – 18, 19, 39, 58, 69, 87, 123, 130, 143, 145, 176, 179, 199, 202, 216, 221, 225, 238, 241–243, 248, 286, 287, 292, 295, 300, 375, 380, 385, 406, 409, 411, 413, 415, 421–425, 434, 445, 463, 469, 478, 494
– istočna – 409
– jugoistočna – 19, 252, 406
– srednja – 56, 72, 238, 243, 292, 409, 412, 413, 417, 424, 462, 469, 470

F

Finska – 153, 243, 401
Fojnica – 447
Francuska – 11, 21, 74, 110, 113, 154, 179, 190, 196, 199, 204, 228, 229, 248, 249, 299, 306, 310, 352, 353, 416, 419, 474

G

Gabela – 266, 267
Gacko – 209, 210, 212, 263–265
Gazala – 316
Genova – 226
Gerlitzen v. Osojščica
Gibraltar – 226, 317
Glina – 209, 211, 212, 264, 327
Golec – 408
Golica – 408
Golija – 264, 308, 356
Golubnjača – 210
Gorica – 16, 407, 469
Goriška – 270
Gospa Sveta – 245
Gospić – 327
Gradež – 408
Graz – 165, 230
Grčka – 8, 12, 21, 27, 37, 38, 56, 71, 72, 80, 97, 103, 110, 150, 154, 177, 204, 215, 236, 288, 399, 406, 412, 415, 436, 454, 459, 465, 466, 497
Gudovac – 209, 327

H

Hamburg – 207
Handay – 152, 202
Han Pijesak – 211
Haromka – 408
Helsinki – 401
Hercegovina – 11, 24, 63, 76, 79, 218, 232, 255, 259, 261, 264–267, 275, 335, 340, 352, 355, 388, 426, 446, 448
Hermangor v. Šmohor
Homberg – 408
Hot Springs – 64
Hrvatska – 11, 13, 16, 18–20, 22, 23, 32, 56, 59, 60, 62, 65, 72, 81–83, 85–88, 97, 105, 106, 112, 116, 130, 136, 143, 144, 149, 154, 159, 160, 171, 181, 195, 223, 224, 238, 240, 249, 260, 261, 268, 292, 306, 320, 323, 324, 327, 330, 332, 338, 340, 341, 351, 352, 426, 441, 442, 444–446, 454, 476, 497
– »Nezavisna Država Hrvatska« – 13, 16, 18, 30, 32, 68, 78, 130, 151, 152, 155, 159, 168, 173, 180, 182, 195, 201, 202, 208, 223–225, 231, 237–240, 245, 255, 257, 259, 260, 265, 267, 268, 271, 274, 278, 284, 359–361, 381, 400, 401, 450, 461, 472, 476, 481, 497
Hrvatsko Primorje – 232, 381, 409
Hrvatsko Zagorje – 268
Humin – 408

I

Indija – 15, 58, 121
Iran – 206, 227, 228
Irska – 429

Ismailiya – 161
Istok – 21, 446, 486
– Bliski – 15, 16, 27, 29, 43, 48, 55, 68, 123, 124, 126–128, 135, 148, 162, 295, 332, 334, 417, 427
– Daleki – 127, 228
– Srednji – 16, 40, 45, 47, 48, 52–54, 56, 80, 100–103, 106, 129, 158, 159, 161, 162, 294, 297, 374, 429
Istra – 16, 43, 270, 289, 407, 469
Italija – 8, 9, 16, 18, 19, 24, 58, 61, 67, 109, 117, 123, 126, 136, 138, 140, 143, 144, 147, 154, 155, 158, 169, 170, 172, 182, 186, 188–190, 193–195, 219, 224, 230, 234, 239, 242, 243, 252, 256, 292, 299, 300, 375, 401, 403, 409, 410, 412, 415, 416, 421, 433, 450, 459, 463, 464, 466, 469, 470, 493
Ivanec – 268

J

Jadovno – 268
Jadransko more – 218, 408, 409, 417, 421, 422, 469
Jagodina – 180
Jajce – 210
Jajinci – 452, 497
Japan – 58, 228, 316
Jarmina – 452
Jasenovac – 328
Jeruzalem – 12–16, 43, 58, 99, 100, 104, 105, 111, 113–116, 118, 120, 122, 127–129, 131, 133–139, 141, 143, 147–151, 166, 300, 309, 325, 374, 382, 405, 422, 476, 486
Jugoslavija – 5, 7–9, 11–14, 16–19, 21–25, 27–30, 32–35, 37, 38, 45, 46, 48, 54–63, 65, 67–69, 71–73, 75–85, 87–89, 92, 93, 97, 99, 100, 102–104, 108, 110, 112, 113, 116, 117, 120–124, 129, 131, 133, 135, 136, 141–147, 151–154, 156, 157, 160, 166, 167, 171, 172, 174–183, 186, 188, 190, 191, 194, 202–204, 207, 208, 214–221, 223, 231–234, 238, 241, 245, 247–253, 255, 256, 261, 270, 271, 275, 277, 283–286, 288, 292–295, 297, 298, 301, 305, 307, 311, 313, 315, 320, 323–325, 327, 330, 335, 338, 340, 348–350, 352, 354, 355, 360, 368, 370, 373–375, 377, 378, 381, 382, 384–386, 391, 392, 400, 402, 403, 405, 407–414, 416, 417, 419–426, 429, 430, 433, 434, 438, 439, 441–443, 447–451, 453, 454, 456, 462, 467–471, 473, 475–477, 481, 483, 484, 487–490, 494, 496–498, 503, 505–509
Julijska Krajina – 468

K

Kačanik – 102
Kadina Luka – 26
Kairo – 12, 15, 16, 20, 25, 28, 39, 41–45, 47–55, 67, 98, 99, 101, 104, 105, 111–113, 119, 121, 122, 126, 128, 129, 137, 142, 148–150, 161, 163, 164, 166, 180, 181, 229, 287, 295, 297, 299 302–304, 319, 323, 331–333, 346, 363, 372, 373, 381, 393–396, 413, 422, 437, 456, 470, 477, 478, 486, 489
Kanada – 14–16, 40, 58, 61, 69, 121–126, 128, 130, 132–135, 137, 138, 142, 148, 150, 151, 156, 158, 159, 162, 163, 285, 305, 321, 338, 343, 377, 388, 416, 453, 486, 488
Kapornak – 408
Karipsko more – 317
Karlovac – 102, 212, 266, 351, 401, 481,
Kenija – 53, 123, 150, 163
Kienberg – 408
Kijev – 196
Kina – 316
Kladuša – 328
Klašnica – 209
Klokočevac – 210
Ključ – 212, 266
Knin – 102, 209, 210, 223
Kolašin – 385, 388, 389,
Konstanca – 212
Konjic – 212
Korable, v. Golica
Kordun – 211, 265
Korenica – 212
Korito – 263
Koruška – 270, 407, 409, 416, 468
Kosjerić – 348
Kosovo – 62, 69, 106, 157, 297, 433, 484
Kostajnica – 212
Kotor – 102, 103, 446, 447
Kovrembo – 389
Krahavitz – 408
Kragujevac – 180, 218, 357, 415
Kraljevo – 218, 357
Kreta – 12, 98, 120, 121
Krka – 408
Kruševac – 180
Kujbišev – 27, 30, 47, 72–74, 77, 79, 80, 227, 240, 246, 249, 254, 301, 307, 309–311, 334, 339, 347, 349, 350, 352, 353, 364, 373, 452, 478, 495

Kulen Vakuf – 209, 223
Kupinec – 10, 324
Kvarner – 469

L

Lake Placid – 338
Lapac – 209
– Donji – 209, 212, 265
Lastovo – 469
Lausanne – 187, 193, 195
Lendava – 408
Lenjingrad – 21, 186, 196, 205
Letonija – 423
Libertyville – 270
Libija – 242, 289, 316
Lijeva Rijeka – 388, 389
Lika – 24, 28, 79, 211, 260, 261, 264, 265, 268, 328, 355, 388
Liparski otoci – 397
Lisabon – 31, 43, 70, 111, 140, 169, 182, 187, 194, 214, 226, 242, 244, 282, 291, 294, 304, 413, 479
Litvanija – 423
Livno – 209
London – 12–16, 20–23, 25, 27, 29, 31, 33–38, 43–48, 51, 52, 56-61, 63, 64, 67, 69–80, 84, 86–88, 91, 92, 97, 99, 100, 103–105, 111, 113, 118, 121–129, 133–136, 138, 142, 147–151, 155–160, 163, 164, 167–173, 177–183, 186, 194, 195, 201, 203–209, 212–217, 222, 223, 230, 233, 234, 236, 238, 240–242, 245–252, 254, 256, 257, 263, 269, 270, 272, 275–278, 281–283, 285, 286, 289, 293–295, 297–302, 304–313, 315, 316, 318–327, 330–336, 339–341, 343, 345–348, 353, 360–362, 371–375, 377–383, 385, 387, 390, 391, 393–395, 397, 399, 401–403, 405, 410, 411, 414, 415, 417–420, 425, 429, 431, 433–435, 437–439, 444, 445, 450–453, 455, 456, 458, 459, 463, 464, 466–468, 471–474, 476, 479–485, 488, 489, 491–493, 495, 497, 498, 504–510
Lubin – 209
Luksor – 49, 53
Lužan – 210

Lj

Ljubija – 209
Ljubinje – 211
Ljubljana – 48, 67, 137, 160, 180, 302, 323, 324
Ljubovija – 224

M

Mačva – 224
Madrid – 13, 31, 76, 152, 153, 169, 201–203, 206, 278–281, 289, 294, 397
Mađarska – 13, 24, 112, 117, 145, 146, 230, 232, 243, 271, 300, 403, 408–412, 416, 426, 454, 463, 481
Majevica – 218, 355, 359
Makedonija – 32, 183, 186, 249, 465
Malta – 8, 44, 317, 370, 376
Maribor – 107, 109
Marseille – 232, 313
Maslica – 181
Međimurje – 130–232
Metohija – 484
Milanovac – 218
– Gornji – 76, 335
Miloševac – 452
Mionica – 272, 356
Mladenovac – 107, 180
Moldavija – 177, 218, 422, 465
Monfalcone, v. Tržič
Montreal – 305, 486
Morača – 389
Morava – 177, 218, 422, 465
Moskva – 6, 7, 13, 17, 18, 21, 27, 30, 31, 43, 71–75, 77, 84, 87, 88, 89, 99, 111, 114, 124, 126, 131, 140, 142, 147, 163, 167, 173, 183, 184, 186, 196, 205, 219–222, 228, 241, 247, 275, 287, 306, 311, 339, 347–349, 351, 360, 373, 374, 376–378, 390, 392, 402, 410, 420, 438, 459
Mostar – 76, 92, 209, 224, 335, 339, 352, 506
Mrkonjić – 210, 212
Mt. Ameriano – 408
Mt. Culari – 408
Mt. Sernio – 408
Mt. Sr. Simeone – 408
Mura – 408
München – 207

N

Nashville – 327
Našice – 209, 212, 265
Neretva – 276
Nevesinje – 76, 211, 265, 334, 335
New York – 15, 58, 59, 61, 66, 67, 81, 83, 86, 148, 253, 254, 284, 285, 305, 315, 327, 336, 341–345, 376, 398, 402, 410, 412, 434, 444, 447, 450, 451, 453, 455, 480, 482, 485–491, 499, 508

Nikšić – 10, 12, 42, 44, 76, 106, 108, 264, 276, 277, 335, 388, 390
Nizozemska – 196, 235
Norveška – 154, 196, 235
Novi Pazar – 76, 335

Nj

Njemačka – 5, 8, 9, 13, 16, 18, 19, 24, 39, 54, 58, 67, 100, 107, 109, 110, 112, 113, 116, 117, 120, 144–147, 154–156, 165, 166, 168–170, 172, 174, 175, 178, 179, 182, 191, 194, 196–199, 201, 205–207, 212–216, 219, 224, 225, 227, 229–231, 233–235, 237–243, 249, 251, 252, 271, 272, 275, 294, 299, 300, 312–314, 316, 325, 328, 329, 399, 401, 403, 407, 408, 410, 412, 421, 433, 450, 459, 463, 469, 481

O

Obrajno – 408
Ogulin – 210
Ohrid – 107
Orlinci – 408
Ormož – 107
Osijek – 209, 258, 264, 265
Osojščica – 408
Osselitzen – 408
Ostrog – 106
Ottrantski kanal – 181
Ottawa – 84, 86, 376, 390, 410, 437, 472, 482
Oxford – 22, 23

P

Pacifik – 316
Pale – 10, 11, 102, 106–108, 218, 276, 277
Palestina – 10, 12, 15, 49, 53, 58, 80, 105, 123, 131, 164
Paprača – 211
Pariz – 229, 314, 441
Patras – 12
Peleponez – 121, 125
Perzijski zaljev – 123
Petrinja – 212, 328
Petrovac – 212, 218
Pittsburg – 62, 81, 253, 285, 286, 337, 447
Piva – 390
Plaški – 210
Podgora – 390
Podgorica – 28, 218
Podravska Slatina – 265
Podunavlje – 201, 204, 285, 403, 416, 417, 420–424
Polača – 210
Poljska – 38, 39, 109, 110, 112, 142, 154, 167, 174, 175, 177, 179, 196, 202, 260, 262, 292, 412, 413, 462, 470, 474, 494
Port Said – 12, 98, 110, 112
Portugal – 70, 71, 153, 182, 190, 206, 244, 292, 479
Požega – 218, 348, 350
– Užička – 28, 30, 33, 217
Prag – 166 207
Prekomurje – 408, 468
Preljina – 28, 33, 217
Prijedor – 211, 212, 258, 265, 266
Princetown – 338
Priština – 107
Prizren – 102
Pruska – 179
Pula – 409, 424

R

Raba – 408
Radovec – 28, 218
Raduš – 209
Ramli – 122, 127
Rapallo – 235
Ravna Gora – 27–29, 32, 33, 76, 218, 272, 335
Ravnice – 272
Ražani – 348
Rijeka – 409, 469
Rim – 6, 8, 9, 18, 60, 67, 143, 153, 165, 169–173, 182, 185–189, 193–195, 213, 214, 224, 238, 242, 291, 324, 333, 401, 446, 479
Rio de Janeiro – 250
Risan – 10
Rizzolo – 408
Rodezija – 303, 381
Rogatica – 359
Rudnik – 28, 62
Ruma – 452
Rumunjska – 13, 14, 27, 110, 116, 144–147, 154, 177, 243, 248, 288, 299, 300, 399, 454, 455
Rusija (carska) – 174, 178, 196, 197, 221, 243, 261
Rutus – 408

S

Salt – 408
San Francisco – 148
Sandžak – 75, 78, 218, 223, 308, 355, 388
Sanski Most – 212, 266
Sanovići – 389
Sarajevo – 28, 48, 102, 106, 210, 218, 258, 267, 276, 277, 323, 324, 442, 447, 448
Sava – 107, 108, 210, 263, 276, 328, 360, 446, 448, 460, 497
Senj – 260
Sevastopolj – 316
Sevojno – 10
Sinaja – 146
Sisak – 212, 258
Sjedinjene Američke Države – 14–18, 21–23, 25, 27, 36, 37, 39, 43, 53, 56, 58–61, 63–70, 81–83, 85–89, 92, 100, 101, 111–113, 117, 118, 121–130, 134, 135, 137, 139, 142, 148–151, 155, 157, 161, 166, 168, 198, 199, 203, 205, 215, 226, 228, 232, 233, 235, 241, 253–256, 261, 271, 277, 282–288, 304, 317, 320, 327, 330, 336, 337, 341, 342, 345, 361, 377–387, 391, 392, 400, 401, 403, 406, 411–417, 420, 421, 424, 425, 428, 432–435, 437, 438, 441, 447, 450, 451, 455, 457, 459, 463, 469–471, 476, 480, 482, 503, 505
Skadar – 421, 449, 493
Skoplje – 48, 101, 234, 415
Slaveni – 74, 175, 176, 186, 187, 221, 246, 354
– Južni – 60, 121
Slavonija – 32, 265
Slovačka – 154
Slovenija – 11, 16, 32, 72, 80, 147, 180, 231, 245, 249, 262, 292, 306, 324, 330, 332, 340, 351, 352, 356, 357, 426, 446, 468, 476, 497
Slunj – 209
Smederevo – 224, 483
Smolensk – 205
Soča – 245, 408
Sofija – 61, 110, 238, 240, 309, 437, 450, 455
Solun – 7, 8, 107, 303, 409, 415, 484,
Sovjetski Savez – 5, 7, 17, 18, 24, 27, 30, 35, 39, 56, 65, 71, 72, 74, 75, 79, 87–89, 110, 113, 116–118, 121–126, 131, 146, 161, 167, 174, 175, 177–179, 181, 183–185, 197–200, 206, 219, 220, 222, 228, 231, 234, 235, 240, 243, 249, 251, 252, 254, 258, 262, 275, 277, 300, 310, 316, 345, 353, 368, 377, 380, 382, 403, 411, 412, 415, 417–420, 422, 432, 436, 437, 454, 457, 459, 462, 470, 471, 475, 478, 480, 481, 492, 494, 505
Split – 180, 181, 201, 323, 324, 397, 400
Srbija – 6, 11, 22, 24, 25, 28–32, 59, 60, 63, 65, 67, 78, 92, 93, 102, 108, 114, 151, 153, 157, 160, 177, 180, 181, 214, 217, 218, 221, 223–226, 231, 232, 237–240, 245, 248, 249, 257, 261, 275, 285, 286, 292, 300, 304, 311, 324, 332, 340, 347, 351, 353, 355, 359–361, 381, 385, 388, 389, 400, 416, 426, 440, 444, 445, 448, 454, 465, 466, 472, 473, 476, 483, 497, 506, 507
Sredozemno more – 8, 19, 87, 122, 123, 125, 218, 317, 409
Sremski Karlovci – 264, 265, 329, 452
Srijem – 32, 329, 444, 452, 472
Stabildža – 328
Stockholm – 13, 119, 168, 368, 373, 402
Stolac – 267
Stracin – 107
Stragari – 218
Stettin – 179
Subotica – 448
Sudan – 164
Suez – 16
Suha Reka – 102
Sunja – 212
Sušak – 107, 464
Suvobor – 25, 26, 28, 218, 272, 273
Sv. Ana – 408
Svinjska planina – 408

Š

Šabac – 106, 224, 225, 232
Šaranci – 389
Šavnik – 353, 389, 390
Šibenik – 102, 464
Šmohor – 408
Španjolska – 71, 152–155, 190, 202, 203, 278, 280, 282, 291, 292, 420, 494
Štip – 101, 107
Štitari – 390
Šumadija – 62
Štajerska – 409
Švedska – 153, 168, 169, 402
Švicarska – 71, 153, 155, 156, 172, 173, 182, 190, 194, 207, 208, 213, 214, 229, 234, 290, 419

T

Tantura – 13, 15, 99, 106, 111, 114, 115, 118, 120, 122, 127, 131, 134, 136, 138, 139, 147, 149, 287
Tara planina – 272
Tasovići – 266, 267
Teheran – 478
Tel Aviv – 144
Temza – 317
Ter (Torre) – 408
Tilment – 408
Tobruk – 46, 64, 289, 290, 345
Transjordanija – 16, 113, 159, 163
Transilvanija – 147
Transval – 148–150
Trebinje – 63, 212, 265
Tricesimo – 408
Trogkofel – 408
Trst – 16, 17, 176, 226, 270, 407, 409, 413, 424, 468
Tržič – 408
Tuk – 210
Tula – 242
Ture – 409
Turska – 8, 14, 38, 73, 105, 110, 112, 113, 121, 123, 126, 132, 145, 150, 153, 164, 177, 180, 226, 248, 307, 309, 331, 399

U

Udine – 469
Umka – 29, 273
Ural – 21, 205
Urije – 212
Užice – 30, 348, 350, 353

V

Valjevo – 218, 224, 273
Varaždin – 107, 481
Vardar – 422, 436, 437
Varšava – 176
Vasojevići – 353
Vatikan – 114, 140, 143, 144, 159–161, 166, 169–173, 177, 178, 182, 185–195, 213, 214, 227, 244, 282, 283, 292, 293, 331, 333, 412, 507
Velika Britanija – 5, 15, 16, 18, 19, 21, 27, 29, 30, 34, 37, 39, 46, 55–57, 63, 64, 70, 71, 75, 79, 87, 89, 97, 101, 104, 108, 110–113, 117, 118, 122, 125, 134, 135, 142, 145, 148, 151–154, 156, 175, 178, 179, 196–199, 201, 204, 206, 215, 226, 228, 233–236, 241, 251, 252, 254, 275, 288, 316, 340, 351, 360, 367–370, 376, 377, 380, 395, 396, 399, 401, 403, 406, 411, 412, 414, 415, 417, 418, 421, 423, 424, 429, 432, 450, 457, 458, 467, 471, 475, 476, 480, 486, 492–494, 505
Veljun – 209
Versailles – 441
Vichy – 13, 169
Videm – 270
Vilmerding – 60
Vinkovci – 107, 452
Višegrad – 75, 334
Vlasenica – 210–212, 265, 359
Vrlika – 210
Vojvodina – 28, 32, 109, 260, 445, 446, 450, 455
Volga – 228
Vrbas – 106, 210
Vršac – 225, 243
Vučedol – 210, 263
Vukova Gorica – 62
Vukovar – 210, 212, 265, 452

W

Washington – 12–15, 17, 21, 23, 43, 58–60, 63, 64, 69, 70, 81, 83–88, 99, 100, 114, 118, 124, 126, 129, 135, 137, 149, 151, 173, 177, 195, 206, 226, 238, 252, 256, 269, 271, 282, 283, 287, 293, 305, 311, 315, 318, 321, 322, 327, 330, 336–338, 341–343, 361, 372–374, 378, 379, 381–384, 386, 391, 392, 402, 403, 420, 427, 428, 436–438, 451–454, 463, 477, 481, 482, 488, 489, 495

Z

Zadar – 16, 469
Zagreb – 7, 13, 19, 48, 130, 152, 155, 160, 168, 171, 172, 180, 201, 208, 213, 223, 224, 237, 238, 255, 258, 261, 267, 268, 270, 271, 273, 281–283, 323, 324, 327, 331, 333, 351, 400, 401, 420, 420, 426, 442, 445, 446, 450, 481, 484, 497, 498
Zammelsberg – 408
Zemun – 5, 258, 446, 452
Zenica – 210
Zvornik – 10, 223, 272, 359
Zürich – 111, 504

Ž

Žabljak – 333, 389, 390
Žarkovo – 273
Ženeva – 304

Sadržaj

Uvodna napomena / 11
Uvod / 5
Dokumenti / 95
Kazalo osoba / 511
Kazalo geografskih imena / 523

PLAVA BIBLIOTEKA

B. Krizman

JUGOSLAVENSKE VLADE U IZBJEGLIŠTVU 1941—1943
Dokumenti

Izdavači
ARHIV JUGOSLAVIJE
Beograd

ČGP DELO
OOUR GLOBUS, Izdavačka djelatnost
Zagreb

Za izdavače
DR SIDA MARJANOVIĆ
TOMISLAV PUŠEK

Oprema
BRONISLAV FAJON

Tisak
ČGP DELO, Ljubljana 1981.